

Entrepreneurship & Management Inquiries

EMI
congress

6th INTERNATIONAL **EMI**
ENTREPRENEURSHIP
SOCIAL SCIENCES CONGRESS

SEPTEMBER 16 -18, 2021 / AKSARAY - TURKEY

PROCEEDING BOOK
www.emissc.org

EMISSC2021

Dilkur Academy
ISBN: 978 – 605 – 06656 – 8 – 0

Entrepreneurship & Management Inquiries

6th International EMI
Entrepreneurship & Social Sciences Congress
16-18 September 2021, Bosnia Herzegovina

PROCEEDINGS E-BOOK

Editors:

Prof.Dr.Himmet KARADAL

Assoc.Prof.Dr.Muhammet SAYGIN

Asst.Prof.Dr.Menekşe ŞAHİN KARADAL

Dilkur Academy

25.11.2021

Presentation

I am delighted to introduce *International Gorazde University, Aksaray Science Center, Abant Izzet Baysal University, University of Prizren, İstanbul Nişantaşı University, Silifke Chamber of Commerce and Industry and Dilkur Academy* served as the vehicle of dissemination for a showpiece of articles at the 6th International EMI Entrepreneurship and Social Science Conference that was held on 16-18 September 2021. EMI Congress aims to provide a platform for discussing the issues, challenges, opportunities and findings of Entrepreneurship and Social Science research. The organizing committee with feedback from the division chairs and the members of the scientific committee foresaw an opportunity and research gap in the conference theme, that pitches for pressing issues in the business world.

Presentations are in **Turkish & English**. With the participation and contributions of academics from **26 countries**: *Afghanistan, Argentina, Azerbaijan, Bangladesh, Bosnia Herzegovina, Bulgaria, Cameroon, Gambia, Georgia, India, Iranian, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Macedonia, New Zealand, Nigeria, Pakistan, Philippines, Romania, TRNC, Turkey, United Arab Emirates, United Kingdom, USA, Uzbekistan*. It is a great privilege for us to present the proceedings of EMISSC 2021 to the authors and delegates of the conference.

Several manuscripts from prestigious institutions could not be accepted due to the reviewing outcomes and our capacity constraints. Participation from **105 different institutions or Universities**. The 2 days long conference gathered close to **184 national and international** attendees to enliven a constellation of contributions. Keynote lectures by renowned colleagues (*Prof. Dr. Mustafa TÜMER, Prof. Dr. Siham EL-KAFABI, Assoc. Prof. Dr. Azer DILANCHIEV, Assoc. Prof. Dr. Elira TURDUBAEVA, Assoc. Prof. Dr. A. Mohammed ABUBAKAR, Assoc. Prof. Dr. Erdoğan EKİZ, Assoc. Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI, Dr. Dumitru GOLDBACH, Dr. Evren DİNÇER, Assoc. Prof. Dr. Yavuz AKÇI and Cengiz AYDOĞDU*).

On the day of completion of this journey, we are delighted with a high level of satisfaction and aspiration. It is important to offer our sincere thanks and gratitude to a range of organizations and individuals, without whom this year's conference would not take place. We would like to thank all the conference delegates, the Track Chairs and the reviewers and the staffs at Aksaray Municipality for their efforts. This conference would have not materialized without the efforts of the contributing authors for sharing the fruit of their research and the reviewers for scrutinizing, despite their busy schedules. We also thank our members and colleagues who accepted the duty to participate in the Scientific Committee and for their valuable help in the screening, selecting, and recommending best contributions. The author(s) declared that their work has not been published elsewhere or submitted for publication. Compliance with the ethical rules of the studies is the responsibility of the authors. Any responsibility arising from non-compliance with the ethical rules belongs to the author(s). **More than 60%** of the full texts published in this full-text book are the works of authors **from outside Turkey**.

Prof. Dr. Himmet KARADAL
Chair

Organising and Scientific Committee

Prof. Dr. Mustafa TÜMER,
Prof. Dr. Ünal AY,
Prof. Dr. Azmi YALÇIN,
Prof. Dr. Murat YALÇINTAŞ,
Prof. Dr. Osman KARATEPE,
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER,
Prof. Dr. Himmet KARADAL,
Prof. Dr. Himmet HÜLÜR,
Prof. Dr. Mensur NUREDİN,
Prof. Dr. Muhsin HALİS,
Prof.Dr. Mehmet ALTINÖZ,
Prof.Dr. Rahmi YÜCEL,
Prof. Dr. Reyhan Ayşen WOLFF,
Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK,
Prof. Dr. Bülent KARA,
Prof. Dr. Nilsun SARIYER,
Prof. Dr. Nihat ALAYOĞLU,
Prof. Dr. Mazlum ÇELİK,
Prof. Dr. Aykut GÖKSEL,
Prof. Dr. Esra KARABACAK,
Prof. Dr. Emin ÇİVİ,
Prof. Dr. Haşim AKÇA,
Prof. Dr. Cihan ÇOBANOĞLU,
Prof. Dr. Alaybey KAROĞLU,
Prof. Dr. Adnan KALKAN,
Prof. Dr. Said KINGİR
Prof Dr. Siham EL-KAFABI,
Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ,
Assoc.Prof.Dr. Suna Muğan ERTUĞRAL,
Assoc.Prof.Dr.Yavuz AKÇİ,
Assoc.Prof.Dr.Veclal GÜNDÜZ,
Assoc.Prof.Dr.Savaş S.ATEŞ,
Assoc.Prof.Dr.Gülbeniz AKDUMAN,
Assoc.Prof.Dr.Erdal ŞEN,
Assoc.Prof.Dr.Elira TURDUBAEV,
Assoc.Prof.Dr. Dababrata CHOWDHURY,
Assoc.Prof.Dr. Gözde INAL CAVLAN,
Assoc.Prof.Dr.A.Banu HÜLÜR,
Assoc.Prof.Dr. Murteza HASANOĞLU,
Assoc.Prof.Dr. A.Mohammed ABUBAKAR,

Assoc.Prof.Dr. Mehmet YÜCENURŞEN,
Assoc.Prof.Dr. Burçin KAPLAN,
Assoc.Prof.Dr. Veclal GÜNDÜZ,
Assoc. Prof. Dr. Elira TURDUBAEVA,
Assoc.Prof.Dr. Muhammet SAYGIN,
Assoc.Prof.Dr. Rengim Sine NAZLI,
Assoc.Prof.Dr.Duygu HIDIROĞLU,
Assoc.Prof.Dr. Erdoğan EKİZ,
Assoc.Prof.Dr. Serap ÇOBAN,
Assoc.Prof. Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI,
Assoc.Prof. Dr. Yavuz AKÇI,
Assoc.Prof.Dr. Metin KAPLAN,
Assoc.Prof. Dr. Fahri ÖZSUNGUR,
Asst.Prof.Dr. Bilal Zafer BERİKOL
Asst.Prof. Dr. Burçin KAPLAN,
Assoc. Prof. Dr. Azer DİLANCHIEV,
Assoc. Prof. Senem NART,
Assoc. Prof. Dr. Murteza HASANOĞLU
Asst.Prof.Dr.Tülin SEPETCİ,
Asst.Prof.Dr.Menekşe ŞAHİN KARADAL,
Asst.Prof.Dr. Sedat AYYILDIZ,
Asst.Prof.Dr.Yahya Can DURA,
Asst.Prof.Dr.Gözde MERT,
Asst.Prof.Dr. Hatice BAYSAL,
Dr.Bilal SUCUBAŞI,
Dr. Dumitru GOLDBACH,
Dr.Mehmet BAĞIŞ,
Dr. Evren DİNÇER,

Dr. Mehmet KAPLAN,

Dr.Bilal SUBAŞI,

Dr. Dilşad AKAL,

Orkun KARAKUŞ,

PhD. C.Murat ER,

Oğuzhan KARANFİL,

Bahar AKBULAK,

Neslihan DUMAN,

Nurettin KAYNAR.

CONTENTS	page
Presentation	3
Organising and Scientific Committee	4
Contents	6
Women's Economic Empowerment: Realising the UN Sustainable Development Goal – Post COVID19 Era - Prof. Siham EL-KAFAFI	9
The Impact of Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic on Migrant Domestic Workers: A Case Study in Turkey - Abdulhamid GUNDA	18
Impact of Human Resource Management Practices on Employee Retention in Education Sector of Hazara Division Pakistan - Awais Qasim	32
The advertising written language - Assistant Lecturer Adnan Faihan MAHMOOD	33
Male streaming in the Mainstreamed Researches in the Social Sciences – A study on the need of Sexuality and Gender Studies in the Academic – Mr. Anagh	41
Zero Waste Shopping as a Consumer Behavior: The Case of North Cyprus (TRNC) - Adeso Tamajong Frunueh	42
Leadership qualities leading to innovation in SME sector in UAE - Asst.Prof.Dr. AbdulQuddus MOHAMMED	54
Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi - Dana YESSET, Assoc.Prof. Dr. Işıl ARIKAN-SALTIK	55
Influence of Social Media on Psycho Behavioral Responses Among Nigerians During Covid-19 Pandemic - Dr. Desmond Onyemechi OKOCHA, Joy Zugwai AKOK	66
Ethics in Marketing, Dr.Dumitru GOLDBACH, Mădălin Nicolae SĂRBU, Oana Valeria PARASCHIV, Giulia ZAHARIA	81
Social Marketing Strategies of Social Entrepreneurs: Afghanistan & Turkey Cases - Elaheh Isaqzadeh, Asst.Prof. Dr. Burçin KAPLAN	88
Media landscape in Kyrgyzstan: challenges during COVID-19 and struggle to survive - Assoc.Prof.Dr. Elira TURDUBAEVA	101
Pandemi Döneminde Okul Yöneticilerinin Yönetmelik İşlevleri İle İlgili Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi - Fatma ONAT, Seray ZORLU	105
Uzaktan Eğitim Sürecinde Türkçe Ders Öğretim Sürecinin Öğrenciler Tarafından Değerlendirilmesi - Fatma ONAT, Seray ZORLU	109
Dil Öğretiminde Bir Metin Dilbilimsel Uygulama Değerlendirmesi - Prof.Dr.Esra KARABACAK	113
The Impact of Small and Medium Scale Enterprise (SMEs) on Poverty and Unemployment Reduction in Kano State, Nigeria - Gwaison, Panan Danladi	115

Covid-19 Salgını Sürecinde Eğitim ve Öğretimde Kullanılan Öğretim Teknolojilerine İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Teknoloji Tedarikçilerinin Görüşlerinin Girişimcilik ve İnovasyon Açısından Değerlendirilmesi - Hüseyin ULAK, Bahar AYGÜN, Behcet ÖZNACAR	126
Analyzing the Antecedents of Young Consumer's Halal Brand Purchase Behavior in Bangladesh: A Mixed method Approach - Kazi Md. JAMSHED	130
Building individual resilience as a counteraction to fakenews - Mădălin Nicolae SÂRBU, Dr.Dumitru GOLDBACH	133
Mobilization, University and knowledge. What about communication? - Mgter. Sergio Quiroga	144
Orta Asya ve Orta Doğu'da Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler Ve Enerji Politikaları - PhD.C. Mortaza Chaychi SEMSARİ, PhD.C. Oğuz KESKİN	152
Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi Disiplinine Etkisi - Assoc. Prof. Dr. Murteza HASANOĞLU	154
Entrepreneurship as a tool for sustainable employment in the Gambia - Muhammed JAWO, Assoc.Prof.Dr. Gözde INAL CAVLAN, Asst.Prof.Dr. Şenay Sahil ERTAN	167
Factors Affecting Job Satisfaction of Women Entrepreneurs Who Engage Eco-Tourism Activities Resulting Service Quality in Rural Villages of Northern Cyprus - Asst.Prof.Dr. Mürüde Ertaç CANKAN	174
2020 – 2021 Öğretim Yılı İçinde KKTC Devlet Okullarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Pandemi Döneminde Dijital Yaşama Uyumla İlgili Zorlandıkları Durumlarla İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi - Nazmiye HAZAR	178
KKTC'de Sendikacılığa Dair Öğretmen Görüşleri - Özlem Yasemin KARAKUZU, Asst.Prof.Dr.Nurdan ÖZREÇBEROĞLU	182
İlkokulda Görsel Eğitim ve Çocuğun Yaratıcılığını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri (KKTC Örneği) - Özlem Yasemin KARAKUZU, Assoc.Prof.Dr.Serdal İŞIKTAŞ	188
Bank-Specific and Macroeconomic Determinants of the Profitability in Macedonian Banking Sector - Sanja ANDREEVSKA, Berkan IMERI, Dr.Bilal SUCUBAŞI	195
Belt and Road Initiative (BRI) of China: Perspectives on BCIM Economic Corridor (EC) - Assoc.Prof.Dr. Shapan Chandra MAJUMDER, Farjana LAYLA, Md. Hasanur RAHMAN, Assoc.Prof.Dr. Azer DILANCHIEV	208
Impact of Audit Committee on Earning Quality of the Listed Consumer Goods Companies in Nigeria - Usman Yakubu, Muktarabu Ahmad, Prof. Dr. Bala Sulaiman Dalhat	237
Proleteryadan Prekaryaya Yaka Sorunu: Sosyal İşgücü ya da Renkli ve Çoklu Yaka Tanımlamaları - Prof. Dr. Bülent KARA	238
Organizational Agility and Innovation Process of Organizations in Turkey - Dr.Bülent AKKAYA, Asst. Prof. Dr. Gözde MERT	247
Sosyal Medyada Tüketim ve Ritüel: Kavramsal Bir Çalışma - Assoc.Prof.Dr. Asuman Banu HÜLÜR, Arzu GÜNGÖR	252

19.Stand-by Anlaşması Sonrası Türkiye IMF İlişkileri - Hayreddin ÖZDEN, Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ	263
Engelli Girişimciliği Literatürünün Bibliyometrik Analizi: Genel Bir Değerlendirme - Hilal DURAK, Asst.Prof.Dr. Gökhan GÜRLER, Asst.Prof.Dr. Oğuzhan ÖZTÜRK	277
Dinamik Yeteneklerin Entelektüel Yapısının Ortak Kelime Analiziyle İncelenmesi: 1991-2021 – Dr. Mehmet BAĞIŞ	294
Rasyonelleşme Temelinde Tahakküm ve Holokost - Dr. Mehmet BAYIR, Prof.Dr.Himmet HÜLÜR	311
Elimin Hamuruyla... Girişimcilik Praksisi Üretmek Tarımda Genç (Anne) Girişimci Kadınların Yaşam Öyküleri - Dr.Mehmet KAPLAN, Asst.Prof.Dr.Berna Turak KAPLAN	322
Entegre Raporlama ve Sermaye Maliyeti İlişkisi – Assoc. Prof. Dr. Mehmet YÜCENURŞEN	329
Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşı Önceliklendirme Stratejilerine Yönelik Bir Değerlendirilme - Assoc.Prof.Dr. Ayhan ULUDAĞ, Feyza YÜCEL	339
Türkiye’de Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı - Murat ALBAYRAK, Burak ŞAHİNGÖZ	353
Veriye Dayalı Girişimcilik - Assoc.Prof. Dr. Nermin KİŞİ	361
Sinik Tüketicilerin Sınıflandırılması: Netnografi Uygulaması - Prof.Dr.Nilsun SARIYER	371
Göç ve Göçün Stratejik Yönetimi: Afgan Göçü Örneği - Asst.Prof.Dr. Osman KURTER, Asst.Prof.Dr. Muhammed Ali YETGİN, Berna Uğur TÜRKSOY	386
6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Engellenmesi Yasası’na Yönelik Haberlerin Basında Sunumu – Assoc.Prof.Dr.Rengim Sine NAZLI, Harun ALSAN	394
Birincil Enerji Tüketimi ve Ekolojik Ayak İzine Etkileri: Avrupa Ülkelerinden Kanıtlar - Assoc.Prof. Serap ÇOBAN, PhD.C. Tuba KÜSMEZ	409
Algılanan Örgütsel Maneviyatın İşten Ayrılma ve İşte Kalma Niyetine Etkisi - Dr.Demet ÇAKIROĞLU, Prof.Dr. Mehmet ALTINÖZ	421
Otantik Liderliğin Dile Getirme Davranışı Aracılığıyla Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi - Öğr. Gör. Elif Nisa YAYLA, Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN, Assoc.Prof.Dr. Özgür DEMİRTAŞ, Öğr. Gör. Özge ÜSTÜN	430
COVID-19 Döneminde Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Bağlantıları İçin Geliştirilen Çözüm Yöntemlerinin Değerlendirilmesi - Assoc.Prof.Dr. Senem NART, Lect. Arda TOYGAR	440
Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kurumlar Vergisi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz - Res.Asst. Murat ALBAYRAK, Lec. Oğuzhan BOZATLI	451
Cam Tavan Sendromu Kadınların Girişimcilik Faaliyetlerini Etkiliyor Mu? Turizm Sektöründe Bir Araştırma - Prof. Dr. Said KINGIR, Damla TEZ	458
Congress Program	
Congress Participants' Institutions	

6th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress
**Women's Economic Empowerment: Realising the UN Sustainable
Development Goal – Post COVID 19 Era**

Prof. Siham EL-KAFAFI

Arrows Research Consultancy Limited (ARCL)

New Zealand

selkafafi@gmail.com

Orcid: 0000-0002-5480-451X

ABSTRACT

Women's economic empowerment and closing the gender gap in the workplace is incorporated in several of the United Nations (UN) 2030 Agenda for Sustainable Development. This research reports on the current situation of COVID19 Pandemic and its impact on the gender inequality specifically on women's health, education and economic status. The research traces cases where some governments are providing support to elevate such inequalities towards achieving the UN 2030 Agenda for sustainable Development.

The research proposes how COVID19 could be a blessing in disguise and how such a calamity could be exploited for the benefit of women and improving their conditions worldwide. The panacea for such a dilemma is via a paradigm shift in both our attitudes and actions to transform our cultural and social practices and seize opportunities to realise the SDG Goal 5 post COVID19 pandemic.

Keywords: UN 2030 Agenda for Sustainable Development, COVID19, gender inequality, women economic empowerment.

INTRODUCTION

The United Nations declared its fight against poverty worldwide through the development of the 17 Sustainable Development Goals and 169 targets to realize human rights of being free from the tyranny of poverty and to achieve gender equality and the empowerment of all women and girls (UN, 2015). This paper will be discussing the 2030 Agenda of Sustainable Development and more specifically Goal 5: "Achieve gender equality and empower all women and girls" (UN, 2020).

The research commences by examining the current situation and its impact on the global economy followed by highlighting the significance of COVID19 on gender equality providing specific examples on its impact on women's health and economic status. Furthermore, the paper highlights the various initiatives provided by different governments to minimise from violence against women and empower them economically. The study explores the positive impacts of COVID19. Finally, the research proposes recommendations for the achievement of women's economic empowerment.

The Current Situation of COVID19 Pandemic

Due to the spread of COVID19 pandemic, governments worldwide resorted to lockdown as a public health and social measurements to slow down the spread of the pandemic which was successful in a number of countries including New Zealand, China and South Korea to name some. On the other hand, these measures had an adverse consequence for social and economic activities which outweighed the health benefits. Workplace closures, quarantines and stay-at-home orders caused a sharp drop in income for all workers, particularly day laborers and those in the informal economy who have little safety net or much recourse for lost wages.

According to the International Monetary Fund (IMF) (2020), the global economy is set to contract by 3% this year. The IMF described the global decline as the worst since the Great Depression of the 1930s. The following are some of the repercussions of the COVID19 pandemic crisis:

- More than 26 million Americans have filed for unemployment.
- In Europe, up to 59 million jobs are at risk.
- In New Zealand the unemployed rate increased from 4% in December 2019 to 6.7% in April 2020
- The New Zealand Government wage subsidy has paid out \$4.2b to 642,000 employees by 1 April 2020
- Following the 2008 financial crisis, young people were burdened with debt, high unemployment and stagnant wages. Accordingly, it's the young people who are going to be hit the hardest.
- Globally, young adults now earn 20% less than their average young adults 30 years ago (Walls, 2020).

The following Figure 1 presents the world economic outlook projections which illustrates the acute negative impact of COVID19 pandemic on low-income households which could significantly increase gender inequality.

Figure 1: The World Economic Outlook Growth Projections

Latest World Economic Outlook Growth Projections

(real GDP, annual percent change)	PROJECTIONS		
	2019	2020	2021
World Output	2.9	-4.9	5.4
Advanced Economies	1.7	-8.0	4.8
United States	2.3	-8.0	4.5
Euro Area	1.3	-10.2	6.0
Germany	0.6	-7.8	5.4
France	1.5	-12.5	7.3
Italy	0.3	-12.8	6.3
Spain	2.0	-12.8	6.3
Japan	0.7	-5.8	2.4
United Kingdom	1.4	-10.2	6.3
Canada	1.7	-8.4	4.9
Other Advanced Economies	1.7	-4.8	4.2
Emerging Markets and Developing Economies	3.7	-3.0	5.9
Emerging and Developing Asia	5.5	-0.8	7.4
China	6.1	1.0	8.2
India	4.2	-4.5	6.0
ASEAN 5	4.9	-2.0	6.2
Emerging and Developing Europe	2.1	-5.8	4.3
Russia	1.3	-6.6	4.1
Latin America and the Caribbean	0.1	-9.4	3.7
Brazil	1.1	-9.1	3.6
Mexico	-0.3	-10.5	3.3
Middle East and Central Asia	1.0	-4.7	3.3
Saudi Arabia	0.3	-6.8	3.1
Sub-Saharan Africa	3.1	-3.2	3.4
Nigeria	2.2	-5.4	2.6
South Africa	0.2	-8.0	3.5
Low-Income Developing Countries	5.2	-1.0	5.2

Source: IMF, *World Economic Outlook Update*, June 2020

Note: For India, data and forecasts are presented on a fiscal year basis, with FY2020/2021 starting in April 2020. India's growth is -4.9 percent in 2020 based on the calendar year.

INTERNATIONAL MONETARY FUND

IMF.org

SOURCE: International Monetary Fund (IMF), 2020.

Impact of COVID19 Pandemic on Women

The UN Women (2020) elucidated that this year was supposed to be a ground-breaking indicator for gender equality marking the 25th anniversary of the Beijing Platform for Action. Instead, due to the spread of the COVID19 pandemic it intensified the pre-existing inequalities, exposing vulnerabilities in social, political and economic systems which are in turn amplifying the impacts of the pandemic on gender equality.

Due to COVID19 pandemic the economic impact has been felt especially by women who are generally earning less, saving less, and holding insecure jobs or living close to poverty. As a result, unpaid care work has increased, with children out-of-school, the need for elderly people care which put further pressure on health services requirements (UN Women, 2020).

Furthermore, women's health has been adversely impacted due to the reallocation of resources and priorities during the COVID19 crisis especially for high risk groups like pregnant women

who need antenatal care but are unsure whether to attend a clinic or not. The economic and social stress lead to a spike in domestic and gender-based violence and maternal mortality as women lost access to vital health services. During the lockdown, women are forced to stay home with their abusers at the same time that services to support survivors is being disrupted or made inaccessible (UN Women, 2020).

Research revealed that Women are often the main caregivers in their homes, communities, and health facilities, which puts them at an increased risk of contracting COVID-19. In the UK, 77% of the National Health Services (NHS) workforce and the [majority of informal careers are women](#). Furthermore, An analysis of 104 countries revealed that women form 70% of workers in the health and social sectors, and 50% of [unpaid careers](#). At the same time, over 70% of CEOs and board chairs in global health are men, while just [5% are women from low- and middle-income countries](#). Although so many women are working on the COVID-19 frontlines, women, have little say in the policy measures put in place to address the crisis. Additionally, across the world, [women represent less than 40% of total employment but make up 57% of those working part-time](#) (Sili, 2020).

Dr Natalia Kanem, executive director of the UN Population Fund (UNFPA), identified that another chief area of concern is the medical frontline, where women make up an estimated 70% of the world's global health and social sector workforce. Due to the COVID19 pandemic women's safety is being compromised through contact with high-risk environments and a lack of personal protective equipment (PPE). Moreover, adequate psychological support is essential during these stressful times for health workers. The pandemic is widely predicted to exacerbate existing financial inequality between men and women. It has been reported that, women globally are more likely to hold precarious or vulnerable jobs, which are often the first to be lost during financial shocks (Beech, 2020).

Sili (2020) revealed that many women also have to tutor their children as governments around the world have temporarily closed schools in order to contain the spread of COVID-19. The effect of school closures on girls from vulnerable backgrounds was heightened i.e. over 111 million girls who are living in countries affected by extreme poverty or conflict, where gender disparities in education are highest. For example, in Mali, Niger, and South Sudan, three countries with some of the lowest enrolment and completion rates for girls, closures have forced over [four million girls out of school](#) (Moulds, 2020).

Gender Inequality

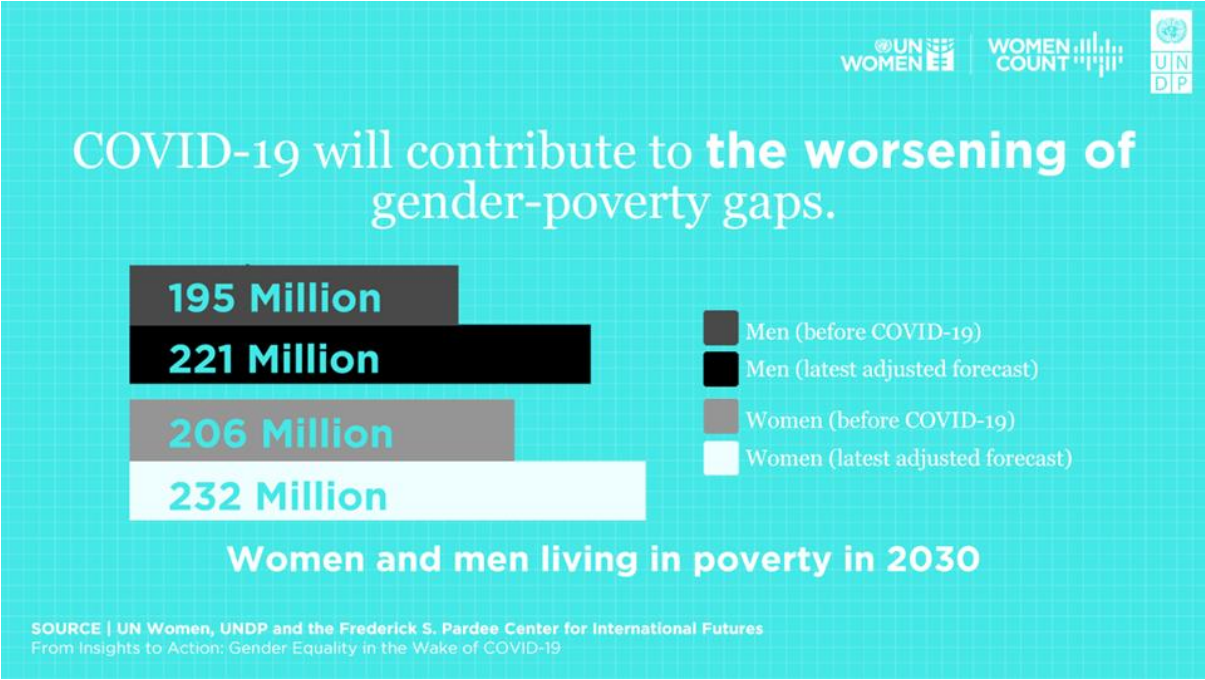
Workplace Gender Equality Agency (May 2020) reinforced that policymakers need to acknowledge the huge gap of gendered pay inequality resulting from epidemics and give attention to the issue that women are not only losing jobs at a higher rate, but also making less money to begin with. An illustrative example is for every pound a man can spend on necessities during this crisis, a woman can only spend 82 pence.

In the US, the gender pay gap is similar, with [women earning 85% of what men earn](#). In [Australia it is 86%](#), while in [India it is 75%](#). This is worse for women of some races and ethnicities than others, For example, in the US [black women earn 21% less than white women](#). Another issue is gender segregation which is demonstrated in certain sectors and positions of

employment e.g. women over-representation in more precarious employment, and the under-representation of women in positions of leadership (Henriques, 2020).

The following Figure 2 confirms that the gender pay gap is going to worsen significantly as a result of the calamity of COVID19 pandemic.

Figure 2: The Future of the Poverty Gender Gap

SOURCE: UN Women, September 2020.

Gender Equity and Women Empowerment

This section will present some of the governments’ initiatives to support and empower women by minimizing gender-based violence. The following are examples demonstrating government support in various countries around the world:

- In Canada, the government’s COVID-19 response package includes \$50 million CAD to support shelters for women facing sexual and other forms of gender-based violence.
- In Australia \$150m AUD of the national response was earmarked for family violence response.
- In Mexico a law is being debated to transfer 405 million Mexican pesos to the National Network of Shelters.
- In Mexico 21 Domestic violence shelters are deemed essential services and must remain open during the lockdown.
- In New Zealand, the Ministry for Women announced on 31 May 2020 the opening for the application for a new fund of \$1,000,000 to support women as part of the

Government's response to COVID19. The main aim of this fund is to empower women and girls in Aotearoa New Zealand.

- New Zealand joined Canada and Chili in a global trade and gender agreement to encourage women's participation in international trade and boost their economic empowerment (Parker, 2020).

The following are some innovative virtual solutions to domestic violence against Women in various countries around the globe.

- In **China** the hashtag #AntiDomesticViolenceDuringEpidemic has taken off as part of advocacy with links to online resources - helping to break the silence and expose violence as a risk during lockdown.
- Online and mobile service providers are taking steps to deliver support such as free calls to helplines in **Antigua and Barbuda**.
- In **Spain**, an instant messaging service with a geolocation function offers an online chat room that provides immediate psychological support to survivors of violence.
- In **Argentina**, pharmacies have been declared safe spaces for victims of abuse to report.
- Similarly, in **France**, grocery stores are housing pop-up-services and 20,000 hotel room nights have been made available to women needing shelter from abusive situations.
- In **Colombia** the government has guaranteed continued access to virtual gender-based violence services, including legal advice, psychosocial advice, police and justice services, including hearings.

COVID19 a Blessing in Disguise?

I believe that we can turn around the crisis of COVID19 pandemic to gain positive implications on women employment trends, global cultural shift and advocating for new normal social trends.

COVID19 –Employment Opportunities

There is an opportunity to change gender and workplace norms. For example: during the COVID-19 crisis, some employers are encouraging or requiring employees to work from home i.e. increased workplace flexibility and greater involvement of men in care and domestic work. Flexible work practices can contribute to more sharing of care and domestic work and further support women's increased labor force participation. Although women may be taking up more of the added childcare responsibilities during COVID-19, fathers who are working from home are likely to increase their caring responsibilities.

Positive Global Cultural Effect of COVID 19

Our values vary according to two contrasting dimensions: Individualism vs. Collectivism. Individualism focuses on personal freedom and individual achievement. While Collectivism emphasizes group goals and the importance of the community. Generally speaking, people in the West (Western Europe and North America) tend to be more individualistic and people in the East (Asia and Africa) tend to be more collectivist. However, moments of crisis often pave the way for social solidarity (Brewer & Venaik, 2011).

The COVID19 pandemic positive effect is accomplished by providing both the Eastern and Western societies a chance to unite, collaborate and serve. Witnessing the power of collective action can change the way individuals relate to others, resulting in an increased sense of community. This cultural shift from “I” to “We” could have a permanent effect on people’s behaviour and attitudes

Positive Social Effect of COVID19

For a large section of the population, COVID-19 provides an ideal opportunity to re-evaluate their current lifestyle choices, make adjustments and reset their lives. For example: newfound time to exercise, start a new skill or making a career transition. Another positive impact was the sales of bikes which jumped nearly 66%. Also, LinkedIn reported that there is 3 times increase in time spent learning online. After we are totally out of lockdown, the pandemic experience is likely to produce two distinctive behavioural archetypes: people who have embraced a new lifestyle and those who have largely remained unchanged.

Recommendations

In order to choose an optimal set of policies, it means finding a balance: measuring the rapidly evolving impact of the virus, adapting preventive measures to local needs and capacities, and mitigating the measures’ most adverse effects.

Low- and middle-income countries have limited resources for mitigating the pandemic and the social and economic disruption it creates. Public Health and Social Measures (PHSMs) will reduce transmission of COVID-19, but as their toll on social and economic life grows, governments will face mounting pressure to loosen the measures. The following are proposed recommendations to assist governments for achieving the 2030 Agenda Goal 5: “Achieve gender equality and empower all women and girls” (UN, 2020).

Economic Recovery Measures – General

- Narrowing gender-based education gaps
- Ensuring women remain and expand their participation in the formal labor market.
- Removal of barriers that prevent full involvement of women in economic activities, equal pay and equal opportunities,
- Providing social protection schemes that factor in existing biases,
- Financing for women entrepreneurs and mechanisms to promote women’s self-employment.
- Social assistance via cash-transfer programs.

- Providing access to credit facilities, loans and grants that can retain women in the work force.

All those suggestions will provide many economies with the capacity to ‘rebound’ with stronger, more equitable and sustainable growth.

Recommendation – Against Women Domestic Violence

- Integrating prevention efforts and services to respond to violence against women into COVID-19 response plans.
- Designating domestic violence shelters as essential services and increasing resources to them, and to civil society groups on the front line of response.
- Expanding the capacity of shelters for victims of violence by re-purposing other spaces, such as empty hotels, or education institutions, to accommodate quarantine needs, and integrating considerations of accessibility for all
- Designating safe spaces for women where they can report abuse without alerting perpetrators, e.g. in grocery stores or pharmacies.
- Moving services online.
- Stepping up advocacy and awareness campaigns, including targeting men at home.

Conclusion

This research paper explored the impact of the COVID19 pandemic on women’s health, social and economic status. It provided examples of how governments are working to minimize gender inequality through various schemes and by combating gender specific domestic violence in various countries around the globe. Moreover, the research paper provided general recommendations, public health recommendations and recommendations for policy makers to decrease the gap of gender inequalities and help achieve SDG Goal 5: “Achieve gender equality and empower all women and girls” (UN, 2020).

Putting women and girls at the center of economies will fundamentally drive better and more sustainable development outcomes for all, support a more rapid recovery, and place us back on a footing to achieve the Sustainable Development Goals.

REFERENCES

- Bakhtiari, K. (18 May 2020). *How will the pandemic change consumer behaviour*. Forbes. Retrieved from www.forbes.com
- Beech, P. (2 April 2020). *The COVID-19 pandemic could have huge knock-on effects on women's health, says the UN*. World Economic Forum. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid-19-coronavirus-pandemic-hit-women-harder-than-men/>

- Brewer, P. & Venaik, S. (2011). Individualism-Collectivism in Hofstede and GLOBE. *Journal of International Business Studies*. 42, 436-445.
- International Monetary Fund (IMF). (2020). A Crisis Like No Other: An Uncertain Recovery. *World Economic Outlook Reports*, June 2020. Retrieved from <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/06/24/WEOUpdateJune2020>
- Henriques, M. (13 April 2020). *Covid-19 has profoundly different outcomes for men and women – and not just in terms of their health. For a virus that infects people indiscriminately, why does gender have such an effect?* Retrieved from <https://www.bbc.com/future/article/20200409-why-covid-19-is-different-for-men-and-women>
- Ministry of Women. (31 May 2020). *New Fund for Women Now Open*. Retrieved from <https://women.govt.nz/news/new-fund-women-now-open>
- Moulds, J. (6 May 2020). *How the threat of COVID-19 is affecting people across Africa*. World Economic Forum. Retrieved from <https://www.weforum.org/agenda/2020/05/africa-covid-19-coronavirus-pandemic-food-water-perc/>
- Parker, D. (5 August 2020). *NZ joins initiative to boost women’s role in global trade*. *SCOOP Independent News*. Retrieved from <https://www.scoop.co.nz/stories/PA2008/S00032/nz-joins-initiative-to-boost-womens-role-in-global-trade.htm>
- Sili, L. (2020). *COVID-19 and the impact on women*. International Growth Centre. Retrieved from <https://www.theigc.org/blog/covid-19-and-the-impact-on-women/>
- UN Women. (9 April 2020). *UN Secretary-General’s policy brief: The impact of COVID-19 on women*. UN Women. Retrieved from <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2020/04/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women#view>
- UN Women, (September 2020).
- United Nations (UN). (2015). *History: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. Retrieved from www.sdgs.un.org/goals
- United Nations (UN). (2020). *Sustainable Development Goals Knowledge Platform*. Retrieved from www.sustainabledevelopment.un.org
- Walls, J. (1 April 2020). *Covid 19 coronavirus: Treasury says unemployment could hit 'double digits' as Covid-19 hammers NZ*. New Zealand Herald. Retrieved from https://www.nzherald.co.nz/nz/news/article.cfm?c_id=1&objectid=12321458&ref=art_readmore
- Workplace Gender Equality Agency, Australian Government (May, 2020). *Gendered impacts of COVID-19*. Retrieved from https://www.wgea.gov.au/sites/default/files/documents/Gendered%20impacts%20of%20COVID19_0.pdf

The Impact of Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic on Migrant Domestic Workers: A Case Study in Turkey

Abdulhamid GUNDA

Philippines

abdulhamidgunda@gmail.com

ABSTRACT

The pandemic has undeniably affected people from all walks of life. Several studies have recommended adoption of a comprehensive and inclusive measures to policymakers to facilitate smoother road back to normalcy. Domestic sector which is commonly described as poorly regulated is one of the many sectors that were badly affected by the pandemic. This study aimed to explore the impact of the Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic on migrant Filipino domestic workers in Turkey. Research study on this matter particularly on migrant domestic work is indeed beneficial to both the sending and host countries. Qualitative research method such as participant observation, in-depth interviews and key informant interviews were utilized to collect the primary data. For this study, 15 domestic workers and 5 key informants from the relevant Filipino communities in Turkey were interviewed. In-depth interviews were conducted face-to-face and online. Furthermore, thematic analysis which involves, transcription of recorded data; coding; creation of themes and analyzing of the data through themes were applied to analyze the collected data. This study presents valuable information on the impact of the COVID-19 pandemic to the migrant Filipino domestic workers in Turkey. It suggests key actions to mitigate the impact on workers. Specific mitigating and empowerment measures were presented to address the varying issues involving the workers based on their employment status and legal status. Further studies with broader scope and more participants were highly recommended.

Keywords: Domestic Work, Migrant Domestic Workers, Coronavirus Disease (COVID-19), Pandemic

Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) Pandemisinin Göçmen Ev İşçileri Üzerindeki Etkisi: Türkiye'de Bir Vaka Çalışması

Salgın inkar edilemez bir şekilde her kesimden insanı etkiledi. Birkaç çalışma, politika yapıcılara normale dönüşün daha sorunsuz bir şekilde yapılmasını kolaylaştırmak için kapsamlı ve kapsayıcı önlemlerin benimsenmesini tavsiye etti. Genellikle kötü düzenlenmiş olarak tanımlanan iç sektör, pandemiden kötü etkilenen birçok sektörden biridir. Bu çalışma, Coronavirus Hastalığı (COVID-19) Pandemisinin Türkiye'deki göçmen Filipinli ev işçileri üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Bu konuda özellikle göçmen ev işçiliği ile ilgili araştırma çalışmaları, hem gönderen hem de ev sahibi ülkeler için gerçekten faydalıdır. Birincil verilerin toplanmasında katılımcı gözlem, derinlemesine görüşmeler ve kilit bilgi kaynakları görüşmeleri gibi nitel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Bu çalışma için Türkiye'deki ilgili Filipinli topluluklardan 15 ev işçisi ve 5 kilit bilgi kaynağı ile görüşülmüştür. Derinlemesine görüşmeler yüz yüze ve çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, kaydedilen verilerin transkripsiyonunu içeren tematik analiz; kodlama; Toplanan verilerin analizinde temaların oluşturulması ve temalar üzerinden verilerin analizi uygulanmıştır. Bu çalışma, COVID-19 pandemisinin Türkiye'deki göçmen Filipinli ev işçilerine etkisi hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. İşçiler üzerindeki etkiyi azaltmak için önemli eylemler önerir. Çalışanları istihdam statülerine ve yasal statülerine göre ilgilendiren değişen sorunları ele almak için özel hafifletici ve güçlendirme önlemleri sunuldu. Daha geniş kapsamlı ve daha fazla katılımcılı ileri çalışmalar şiddetle tavsiye edildi.

Anahtar Kelimeler: Ev İşleri, Göçmen Ev İşçileri, Koronavirüs Hastalığı (COVID-19), Pandemi

1.INTRODUCTION

The COVID-19 pandemic continues to affect the lives of many people from different sectors. Its disproportionate impact has been evident among the disadvantaged groups including the migrant and domestic workers. Mitigating measures imposed by several countries such as closing of borders, cancellation of flights, community quarantine and lockdown resulted in the interruptions of business operations and in many cases forced closure of some establishments. These eventually forced employers to retrench employees which resulted in a very high unemployment rate worldwide. However, this phenomenon has a quite unique impact in the domestic work sector. During the initial onset of the pandemic some domestic workers especially the stay-out workers were laid off by their employers due to their inability to continue their working arrangement amidst the restrictions enforced by governments to mitigate the spread of the virus. The stay-in workers, on the other hand, faced different but equally distressing situations like overwork and day off deprivation as people were forced to stay home.

The direct and indirect impact of the pandemic has affected the study participants as migrants and as domestic workers. Migration and domestic work are two sectors badly affected by the pandemic. Migrants' vulnerability to the impacts of the pandemic are associated with key conditions like access to healthcare services, living environments and economic security. The ability of the migrants to avoid the virus infection, receive adequate healthcare, and cope with the economic, social and psychological impacts of the pandemic can be affected by a variety of factors, compounding their living and working conditions, such as the lack of consideration of their cultural and linguistic diversity in service provision, xenophobia, limited local knowledge and networks, and their access to rights and level of inclusion in host communities which is often related to their migration status (Leim et al. ,2020).

Immediate research studies reported worsening conditions of domestic workers. The onset of the pandemic has caused challenges unique to the domestic workers. They were not only at high risks of contracting COVID-19 and retrenchment but also at the height of increased work demand and caretaking responsibilities aggravated by reduced salaries and ability to provide remittances to their home countries. In addition, migrants or local alike, domestic workers were also exposed to gender based domestic violence and sexual exploitation brought out by the increased stress level amongst the households amidst the pandemic.

To shed light on this phenomenon and to contribute to the literature of the subject matter at a country level, this case study of a particular group of migrant domestic workers was conducted. Specifically, this case study aimed to explore the impact of the COVID-19 pandemic to migrant Filipino domestic workers in Turkey. Since the ongoing pandemic has undeniably affected people from all walks of life, and both migrants and domestic workers are badly affected, a research study on the subject matter, migrant domestic workers to be specific, is undoubtedly at a highly significance in the comprehensive pandemic-related policies of both the sending and host countries.

2. THEORETICAL FRAMEWORK

The International Labor organization (ILO) briefly defined the term domestic work to refer to “works performed in or for a household or households” and the term domestic worker in reference to “any person engaged in domestic work within an employment relationship”. In the first article of the 2011 Domestic Work Convention (C189), it is emphasized that “a person who performs domestic work only occasionally or sporadically and not on an occupational basis is not a domestic worker”. Some authors of domestic work have reflected the current status of this sector in their description. Domestic work is a 3D job (dirty, dangerous, and degrading) and workers often have short-term contracts or no contracts at all (wolffers, et.al, 2003).

Undervalued and underpaid can describe the current status of domestic work worldwide. Despite the vital role of domestic workers in the care and welfare of millions of households, the domestic sector is still poorly regulated. The United Nations’ International Labor Organization (ILO) has distinguished the sector to be dominated by female breadwinners. Additionally, they often belong to groups that are demographically disadvantaged both in the labor market and in social policy. These make them susceptible to exploitative working and employment conditions (Gunda, 2021). The ILO estimates at least 67 million domestic workers globally. This number is composed of 80% females and excludes child domestic workers. In the Philippines, women dominate the domestic work both locally and overseas. About one-quarter of Philippine workers deployed overseas every year enter domestic service. Concern for their safety and protection from abuse is particularly strong in the Philippines in the aftermath of the execution of Flor Contemplacion, a Philippine domestic worker in Singapore in 1995 (Sayres, N. J. 2005).

The migration of Filipino workers, popularly known as Overseas Filipino workers (OFWs), began in 1974 after a labor law that allows export of workers overseas has been implemented. This was motivated by the country’s effort to stabilize the economy which has been affected by the oil crisis. OFWs are currently being employed in around 200 countries. Oil-rich Middle East countries like the UAE, Saudi Arabia, Qatar and Kuwait are the usual first choice of destinations. Other countries popular among OFWs include Hongkong, Singapore, South Korea, The UK, Canada and the USA (Gunda, 2021).

Compared to the above-mentioned countries, Turkey was not a popular destination among OFWs. This is mainly because there is no existing bilateral agreement for the labor force

between the Philippines and the Republic of Turkey. However, this does not stop Filipinos from considering Turkey as either a country of destination or a transit country to Europe. At the moment, there is no existing official statistical data in regards to the total number of Filipino household workers in Turkey. However, The Filipino Community in Turkey (FCT) estimates over a thousand household workers in Istanbul. Based on their legal status, these workers can be grouped into three categories: resident, contractual and undocumented. The heterogeneity in the legal status of these Filipino household workers imply complexity in their labor and employment practices (Gunda, 2021).

The pandemic has clearly aggravated the situation of migrant domestic workers. This stems from the immense global socio-economic and political disruption created by the health crisis. According to an estimate by the ILO, around 50% of domestic workers were severely affected during the early stages of the pandemic. This figure peaked at 73.7% on the 15th of May in 2020. Furthermore, the ILO pointed out that the main consequences of the pandemic to the domestic workers include reduction of employment, working hours, and in some cases, loss of jobs due to the fear and restricted mobility associated with confinement measures of lockdown (ILO, 2020).

The COVID-19 pandemic is having a disproportionate impact on women all over the world...Emerging data suggests that conditions for female migrant workers have further deteriorated as a result of COVID-19. Some countries like Saudi Arabia, Jordan and Lebanon have adopted an aggressive approach towards the virus, such as reinforcing lockdowns and curfews. This has a number of implications for female migrant domestic workers, not only related to their basic health and safety, but also in terms of their exposure to GBV, both in their work environments, and in the larger community (Aoun, 2021).

Research studies show that migrant domestic workers suffer structural discrimination in their host countries. This intersects with the harsh impact of the ongoing pandemic in terms of inequalities in employment. The most relevant example is the scenario of migrant domestic workers employed in the Middle East under the famous Kafala System, a system that excludes migrant domestic workers from the national labor legislation (Amnesty International, 2019). Their welfare, and the extent to which their basic human rights are protected, is largely left up to the benevolence of employers (Huda, S. 2006). The extreme power and control exercised by the employer under the Kafala system has been likened to conditions similar to human trafficking for labor exploitation (Hamill, 2011). The structural discrimination brought out by the pandemic is global. In the US, the greatest toll of COVID-19 fell on low-income, Black or African American, and Hispanic or Latino (Heilman et al, 2020).

As cited in (Aoun, 2021), Gendered views on domestic work influence the under-valuation of the work performed by female domestic workers. While some employers do respect the dignity and human rights of the domestic workers, violations are nevertheless widespread, including forced labor, discrimination and different types of GBV perpetrated against domestic workers by their employers (Amnesty International, 2018; Huda, S. 2006). In the Middle East, migrant domestic workers faced additional risks of increased work demand and caretaking responsibilities, heightened risks of contracting COVID-19 virus, reduced salaries and ability to send remittances, and risk of deportations during the early stages of the pandemic. Additionally, compounding the Kafala System, the pandemic has increased the risk of gender based violence for the migrant domestic workers at the household level and also high risks of GBS and sexual exploitation for those who have lost employment (Aoun, 2021).

Governments of GCC countries, Jordan and Lebanon have not included migrant domestic workers in their COVID-19 response plans. They have yet to ensure that migrant domestic

workers are protected during lockdown and are given access to healthcare when needed (Amnesty International, 2020). Access to healthcare is even more problematic for undocumented female migrant domestic workers. They have no legal papers and no health insurance. Hospitals may turn away undocumented individuals if they do not need urgent (lifesaving) care. Accordingly, they may not have access to testing, treatment or follow up. In Lebanon, there have been reports of undocumented female domestic workers being denied testing despite displaying symptoms of COVID-19 infection (Azhari, T. 2020).

Turkey has evolved from being a transit country for workers moving from countries in the middle east en route to Europe to a destination country for migrant domestic workers. The major coverage areas of domestic work for migrant workers are housework, care for children and the elderly. Turkey is one of the countries without legislation on domestic labor. Consequently, the country is faced with highly informal employment practices in domestic work. The informally employed domestic workers in the country experience problems such as vague job description, long working hours, occupational health and safety and some degree of low wages. Based on a study by ILO, domestic workers in Turkey are also vulnerable to psychological, physical and sexual harassment at work; the casual employment practice expose workers to long working hours and the lack of social security coverage; they are currently excluded from the scope of the country's labor code, but are covered by the law of obligations (Gunda, 2021).

3. METHOD

Qualitative research methods such as participant observation and in-depth interviews were utilized to collect the primary data. To gather the detailed relevant information on how the ongoing COVID-19 pandemic has affected the migrant Filipino domestic workers in Turkey, 15 domestic workers who are currently working as household workers providing domestic services such as babysitting and all around housework between July and August 2021 in the cities of Istanbul, Ankara and İzmir were interviewed. In-depth interviews were used in order to explore the various aspects of the subject matter and to gain more detailed and personal opinions directly expressed by the respondents. The main reason these cities were chosen as the locales of the study was because the majority of Filipino domestic workers are employed in these metropolitan cities. In addition, 5 key informants from the relevant Filipino communities in Turkey were interviewed to be able to gather information from a wide range of people who have contact and or direct communication with the described sample of the study. Snowball sampling was chosen as a technique to identify and contact respondents for this case study. This is in consideration to the fact that attempting to establish a representative sample of the general population of migrant domestic workers is highly improbable. This is partly because migrant domestic work in Turkey has a feature of high informality with evident presence of illegality manifested by the high numbers of undocumented migrant workers. Thus, the target population of the study is susceptible and requires the highest degree of privacy and confidentiality concerns. Informal network was a big part of the access to potential respondents. In-depth interviews were conducted face-to-face and via online. The secondary data utilized in this study were sourced from related news reports/articles and from the community's group chats and pages on different social media platforms such as Facebook and WhatsApp. Thematic analysis which involves, transcription of recorded data; coding; creation of themes and analyzing of the data through themes were applied to analyze the collected data.

4. FINDINGS AND DISCUSSION

4.1 Sample Profile

A total of twenty Filipino domestic workers initially accepted the invitation to participate in the in-depth interviews. However, due to the limitations such as security concerns, hectic working

schedules, and significantly health-related issues, only 15 workers were able to participate in the interviews as scheduled. One of the six key informants regretted not being able to participate in the interview as she had to attend to more important concerns during the time periods of the interviews. The age of the participants ranged from 27 to 52 with 80% of them over thirty years old. The minimum level of education of the participants varies from high school graduates, high school graduates with additional vocational certificates (TESDA), incomplete college level, and college graduates. Almost 50% (7/15) of the fifteen domestic workers were undocumented and only three of them were stay-out workers. Significantly, almost half of the domestic workers who participated in this study were undocumented. As for their working arrangement, only three of the fifteen were stay-out workers. The summary of the profiles of the participants are shown in tables 1 and 2 respectively.

Table 1: Profiles of the Participants (Domestic workers)

Respondents	Age	Educational Level	Legal Status	Work Arrangement
Ms. A	27	High School	undocumented	stay-in
Ms. B	41	College (Incomplete)	undocumented	stay-out
Ms. C	38	College (Incomplete)	documented	stay-in
Ms. D	40	College Graduate	documented	stay-in
Ms. E	37	High School + TESDA	documented	stay-in
Ms. F	42	High School	documented	stay-in
Ms. G	41	High School + TESDA	undocumented	stay-in
Ms. H	43	College Graduate	documented	stay-in
Ms. I	38	High School	undocumented	stay-in
Ms. J	36	High School	undocumented	stay-out
Ms. K	28	College Graduate	documented	stay-in
Ms. L	27	High School + TESDA	documented	stay-out
Ms. M	38	College (Incomplete)	undocumented	stay-in
Ms. N	37	High School	undocumented	stay-in
Ms. O	29	High School + TESDA	documented	stay-in

Table 2: Profiles of the Key Informants

Respondents	Age	Educational Level
KI 1	52	College Graduate
KI 2	45	College Graduate
KI 3	40	College Graduate
KI 4	42	High School Graduate
KI5	44	College Graduate

4.2 COVID-19 and the Filipino Migrant Workers in Turkey

Based on the in-depth interviews, the impact of COVID-19 pandemic on the Filipino migrant workers in Turkey fall under two main themes: a) working and living conditions and b) employment practices.

4.2.1 Working and living condition

Although the main function of Filipino domestic workers in Turkey is childcare, they are also involved in elderly care and all around housework. In addition to the three usual responsibilities, their basic roles include cleaning, ironing, and walking the household pets. In some cases, they also have co-workers responsible for the other responsibilities such as cooking, housekeeping, and shopping. However, this situation changed during the outbreak of the pandemic.

There used to be three of us working for the household. With me were a house driver and a housekeeper who was mainly responsible for housekeeping and cooking. But they were laid off by our boss when the lockdown started. So, I ended up taking over some the responsibilities (Ms. C, age 38).

My task was only to look after a baby until the pandemic happened. Now, I am also doing house cleaning, ironing, and sometimes doing groceries (Ms. O, age 29).

The common concerns of the respondents can be grouped under these themes: work demand and caretaking responsibilities, heightened risk of contracting the virus, exposure to gender based violence and access to services.

4.2.1.1 Work Demand and Caretaking Responsibilities

Majority of the respondents were stay-in workers. They usually work six days straight in a week. Since they are always locked-in the household they work in, there are no regular time limits of the number of hours they have to work daily. This already unhealthy situation when talking about decent work and work-life balance got harsher during the pandemic, particularly during lockdowns where every member of the household had to stay home. Stay-in workers were deprived of their usual one day off work on a weekly basis since community quarantines, movement restriction policies were implemented.

We used to live in an apartment with only the child and his parents. However, due to the stressful environment and situations that resulted from the lockdown and other pandemic-related protocols, my boss decided to move into a much bigger resort house where his parents and significant others reside. This situation put so much load on me. Instead of serving a maximum of only three people during this dire situation, I have got additional people and more responsibilities on my shoulders. I felt so frustrated and could not help confronting my employer over the situation. Thanks to God, that they eventually realized my situation and resolved it (Ms. M, age 38).

The situation was so bad. Even when the lockdown measures were loosening, I still could not go out as my day-off falls on weekends and weekends lockdown were the last to be lifted. It took a long time before my boss decided to temporarily change my day off schedule (Ms. D, age 41).

There was a time I was torned between quitting the job or sacrificing my day off as my employers did not allow me to go out despite the lifting of the curfew hours. Their rationale was that it was still very risky outside and I might contract the virus and may possibly spread it to the other members of the household. It was really disempowering. I felt so powerless and helpless (Ms. H, age 43).

The stay-out workers have quite different situations. They often experience weird stares from other members of the households they work for as they are deemed susceptible to contracting the virus from outside. Some of them experienced being tasked to perform extra tasks such as throwing the trash, doing the grocery, receiving the goods purchased outside. These tasks were not part of their responsibilities but as stay-out workers, employers find reasons in their being exposed anyways. For these workers, working hours and schedules have become irregular during the pandemic. Some of them were put on an on-call work arrangement, which means that they were being called for their job when necessary. This was not fair as some of them were charwomen, working for more than one household.

I used to work for at least three households before the pandemic. But I had to give up some of my part-time jobs because the situation was not convenient. I became a stand-by worker instead of a stay-out worker. I always had to wait for my employer's call which made it impossible to work for more than one household (Ms. B, age 41).

There were times where I felt like working as a delivery woman. Since I was not allowed to enter into the vicinity of the household, I was limited to duties outside the house. It was not my original responsibility. I used to work as an all-around household worker (Ms. L, age 27).

4.2.1.2 Risks of Contracting COVID-19

The heightened risk of contracting the coronavirus among the migrant domestic workers stems in their inability to self-isolate, work demands, and working arrangements. The ability of the workers to observe physical or social distancing highly depends on their employers and other members of the households. Compounding the risks involved in their tasks of performing duties outside such as shopping, disposing of garbage, walking the family pets etc. is an instance wherein a household members work as front liners or any work that requires contact to people outside. The risk was even higher among the stay-out workers. They had to risk it by commuting back and forth using crowded public modes of transportations. There were also instances where stay-in workers were sent out of the house as a member of the household contracted the virus or had been exposed to some patients requiring quarantine periods. These forced workers to stay in crowded boarding houses increasing the risk of contracting the virus.

When my boss contracted the virus, I was obliged to stay in a very crowded boarding house during the whole quarantine period. I became so paranoid that I struggled a lot with the mental effect of the situation out of fear (Ms. A, age 27).

I am a stay-out worker and one of our boardmates who was a stay-in worker had to stay with us because a member of the household she works for tested positive for COVID-19. We all panicked knowing she might have been also positive as she had contact with her employers. But we had no other choice (Ms. J, age 36).

There was a time when we had problems with a group of domestic workers who lived in one boarding house. There were eight of them under one small flat. The problem arise when a

couple of workers manifested some symptoms but they were not willing to consult the health authority for COVID-19 tests out of fear of arrest by the officials as they both were undocumented (KI 1, age 52).

A stay-in worker was advised by her employer to self-isolate and she did not know where to go as she was newly employed. She called us and asked if she could stay with us. I had to lie to my husband and welcome her into our household even though it meant putting my whole family at risk. Good thing she did not show any symptoms and tested negative in her test (KI 4, age 42).

4.2.1.3 Risk of Gender Based Violence

On a normal day, household members would usually spend time outside the house either for work or for leisure activities. This allowed them to be distressed after tiring working hours. Significantly, it also allows the workers to have peace of mind and less exposure to violent members of the household. During the pandemic, especially during the implementation of strict measures such as lockdown and curfew hours, household members were spending most of their time at home. Their violent behavior was directed to either other members of the household or to the migrant domestic workers.

My bosses were so kind. I never had experienced any violent behavior with them before the pandemic. However, due to stress brought out by the crisis, I sometimes witness my employer fighting with his wife. I feel terrified whenever I see him hurting my lady boss (Ms. H, age 43).

My lady boss has always been so nice to me. However, she was changed by the pandemic. She could not stand seeing her husband being so nice to me. She felt jealous and she once tried being violent towards me. She would shout at me and throw away objects which often almost hit me. But I understand the situation and I always try to contain my emotions (Ms. E, age 37).

We had to rescue a stay-in worker working for a Kuwaiti household. She was accused by the sister of her boss for stealing her golds and some cash. The worker denied the accusation and was almost stabbed by her employer's sister. The worker left the household and transferred to a new employer after the case was solved by the police officers, making her cleared of the accusations by her former employers (KI B, age 45).

4.2.1.4 Access to Services

The situations of the Filipino household workers in relation to their access to public and health services were not as bad as those in the Middle East countries. Most of them expressed their gratitude for the inclusive policies of the host government. The major challenge they faced was related to their legal status. Initially, xenophobic reactions from the local people were quite distressing for them. Such incidents happened whenever they would use the public transports and when queuing for services in the shopping malls, supermarkets, banks and money senders. These eventually faded off as people began to realize that the outbreak affected people from all walks of life regardless of race, gender and social status.

Stay-out workers were the ones that were affected by the initial mass panic buying. It was also tough for them during the early stages of the implementation of the mandatory wearing of facemasks upon entry to public places, especially the super markets. There was then a shortage of personal protective equipment such as face masks and face shields. Back then, the first batch of supply of face masks from the government were intended for the citizens and it required legal documents to be able to get access to this service. Undocumented workers, who were stay-out

workers feared for their situation. Harsher than the access to PPEs was the mandatory acquisition of a HES code. The requirement of securing a HES code was part of the country's policy to prevent and slow down the transmission of the virus. It was initially required for all domestic flights and travels to protect and ensure the safety of the people. It then became a gate pass to shopping malls, learning institutions, residential places etc. Residents in Turkey can apply for HES code using their Foreign Identity numbers. This policy is one tough setback for the undocumented workers.

Early this year, I experienced being stopped at the gate going to the residence of my household employer. The management of the building requires HES Code pass upon entry. I did not have one and I could not get one because of my legal status. I do understand the rationale behind this regulation but it really caused me to lose my job for a couple of months (Ms. B, age 41).

I used to commute to my workplaces as a charwoman. The households where I provide domestic services were each a ride away from another. When the mandatory HES code was implemented, I was forced to give up some of my work and focused on only one household due to restrictions in my ability to travel via public transport. I was going to work by walking for over a month (Ms. K, age 28).

4.2.2 Employment Practices

Just like in the other sectors, one common issue faced by the migrant domestic workers was job security. Retrenching of employees and sudden cancellation of contracts was prevalent and had left many migrant workers jobless for few months.

Our group took the initiative to provide relief and assistance to the workers who became jobless for months due to the pandemic (KI C, age 40).

We hosted three retrenched workers for over a month. We had to help them out for they had no one to run to when the crisis peaked which resulted in to losing their jobs (KI E, age 44).

My former boss decided to laid me off from my work as their financial situation got worsen. I was jobless for over two months. I had to rely to the social packages given by civil and charity institutions (Ms. N, age 37).

The prevalence of informality and engaging in illegal employment in the domestic sector in Turkey particularly among the migrant workers has made the situation more complicated. Unlike the retrenched employees in the other sectors, migrant domestic workers who are usually employed illegally had no separation remuneration nor insurances to help them out until they finally re-employed.

After being laid off, I wanted to go home and be with my family. But I didn't have enough savings to buy my flight ticket as I have already sent my prior salary before this pandemic (Ms. J, age 36).

I had enough money to buy my air tickets. However, I was so much worried of the fines I would have to pay for my visa violation (Ms. G, age 41).

There were group of retrenched workers who asked assistance from our group. They wanted to go home but they did not have enough money to pay for their fines at the immigration. Some of them were also paying some loans back home (KI E, age 44).

CONCLUSION AND RECOMMENDATION

This study presents valuable information on the impact of the COVID-19 pandemic to the migrant Filipino domestic workers in Turkey. Filipino Migrant domestic workers in Turkey have varying working conditions based on their legal status and work arrangements. The workers are either documented/undocumented or live-in/stay-out. Based on the narratives of the participants, the pandemic has affected their work and living conditions through a) increased work demands and responsibilities, b) joblessness, c) heightened risks of covid-19 contraction, and d) exposure to gender based violence.

The increased work demands mainly affected the stay-in domestic workers. The community lockdowns and quarantines which forced household members to stay home in addition to the reduction of the numbers of employed domestic workers in several households have resulted in increased working hours and responsibilities for stay-in workers. Moreover, there were times where they were deprived of adequate rest periods as the usual day-offs were put on hold on several occasions. Stay-out workers were forced to unemployment as a result of retrenching of workers by some households and the new working set-up during the pandemic which doesn't allow come-and-go workers. The heightened risk of contracting covid-19 was a main issue for the workers and their employers. Aside from the workers' inability to self-isolate, there were also occasions in their movements like receiving the goods purchased outside, disposing rubbish, commuting to and from work, and necessary visits to money-sending places to send money back home.

Significantly, unlike the conditions of other migrant workers in other countries particularly in the Middle East, workers did not have issues in salary delays and reductions, severe domestic violence, access to health care services and risk of deportation. Furthermore, the experiences of the migrant domestic workers were affected not only by their employment and legal status but also by the nationality of their employers. Workers with American employers reported positive feedbacks and those with Middle Easterners employers shared the most despising experiences.

The in-depth interviews implied two group of issues concerning the migrant domestic workers under pandemic based on urgency. Immediate issues include joblessness and lack of alternative employment option, stress related to mental health issues, board and lodging and financial instability. Some of the impact of the pandemic to the migrant domestic workers were indirectly caused by long term issues such as legal and labor issues in the domestic sector. The deficits in decent work, poor regulation and undervalued domestic work, and the lack of standardized contract and code of conduct for both employers and employees.

To mitigate both the mid-term and long term impact of the pandemic to the migrant domestic workers as a whole, this research highly recommends the following:

Further research studies of the subject matter with broader scope and more respondents should be conducted to mitigate the long term socio-economic impact of COVID-19 pandemic on migrant domestic workers and to facilitate more inclusive policies in times of a global crisis;

Human rights advocates and researchers should support research and advocacy for the strict implementation of labor law involving the migrant domestic workers;

Labor unions should be more committed to their quest for the recognition of domestic work and inclusion of domestic workers in social security schemes;

Both sending and host countries should strengthen their campaign against illegal employment, their support for financial literacy trainings for this group of workers, provision of trusted access to services and assistance in times of harassment and violence;

And proper and effective education for domestic workers in regards to their labor rights, and occupational safety and health to help them become empowered individuals.

REFERENCES

- Allmark, P., Boote, J., Chambers, E., Clarke, E., McDonnell, A., Thompson, A., & Tod, A. (2009). Ethical issues in the use of in-depth interviews: literature review and discussion. *Research Ethics*, 5(2), 48-54.
- Anam, M. Z., Warsito, T., Al-Fadhat, F., Pribadi, U., & Sugito, S. (2021). COVID-19 and Decent Work: Online Media Coverage on Indonesian Female Migrant Domestic Workers in Malaysia and Taiwan. *Sociology and Technoscience*, 11(2), 160-193.
- Aoun, R. (2020). COVID-19 impact on female migrant domestic workers in the middle east. *GBV AoR Helpdesk*, 2020-05.
- Blackett, A. (2012). The decent work for domestic workers' convention and recommendation, 2011. *American Journal of International Law*, 106(4), 778-794.
- Brites, J. G. (2013). Domestic work: issues, literature and policies. *Cadernos de Pesquisa*, 43 (149), 422-451.
- Budlender, D. (2011). Measuring the economic and social value of domestic work. ILO.
- Çelik, N. (2005). Immigrant domestic women workers in Ankara and İstanbul (Master's thesis).
- Demirkol, B. (2018). Yabancıların Türkiye'de Çalışması ve Uluslararası İşgücü Kanunu (Working in Turkey for Foreigners and the Act on International Labour). *Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Journal of Galatasaray University Faculty of Law)*(2018/1), 421-482.
- Deshingkar, P., Zeitlyn, B., & Holtom, B. (2014). Does migration for domestic work reduce poverty? A review of the literature and an agenda for research.
- Diñçer, C. G. (2014). In between countries: experiences of women migrant domestic workers from Georgia in Turkey (Master's thesis).
- d'Souza, A. (2010). Moving towards decent work for domestic workers: An overview of the ILO's work.
- EFE, S. S. (2017). Legal Status and Economic Membership of Seasonal Migrant Workers in Turkey. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 66-99.
- Ege, G. (2002). Foreign domestic workers in Turkey: a new form of trafficking in women? (Master's thesis).
- Erken, B. (2016). Uluslararası İşgücü Kanunu Çerçevesinde Türkiye'de Yabancıların Çalışması. *TISK Academy/TISK Akademi*, 11(22).
- Gunda, A. (2021). Employment Relationship in Domestic Work: An Exploratory Study on the Employment Practices and Working Conditions of Filipino Household Workers in Turkey. Thesis Proposal (Unpublished)
- Hulme, D. (2014). Qualitative Research on Employment Relationship and Working Conditions: Preliminary Guidelines. ILO. 2013a. Domestic workers across the world: Global and regional statistics and the extent of legal protection. Geneva
- ILO. 2013b. Global Momentum grows for domestic workers' legislation. Available at: http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_208727/lang--en/index.htm [Accessed 10 January 2021]
- ILO. 2014a. Global Wage Report 2014/15: Wages and income inequality. Geneva.
- ILO. 2014b. Domestic work is a professional job, 16 Apr. 2014.
- ILO. 2014c. Minimum Wage Systems. General Survey of the reports on the Minimum Wage Fixing Convention, 1970 (No. 131), and the Minimum Wage Fixing Recommendation, 1970 (No. 135), International Labour Conference, 103rd Session, 2014, ILO, Geneva.

- ILO/FOFRLAC. 2015. Promoción de la formalización del trabajo doméstico en Uruguay. Available at: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---americas/---ro-lima/documents/publication/wcms_371217.pdf [Accessed 20 January 2021]
- Jureidini, R. (2011). An exploratory study of psychoanalytic and social factors in the abuse of migrant domestic workers by female employers in Lebanon. *KAFA (enough) Violence & Exploitation*.
- Kara, H. (2016). Understanding female domestic worker's daily mobilities: a case study in Ankara. Unpublished Master's thesis Ankara: Middle East Technical University.
- Karaağaç, Ö. (2018). Yabancıların Türkiye’de Çalışmalarına İlişkin Temel Düzenleme Olarak Uluslararası İşgücü Kanununun Genel Değerlendirmesi. *Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3(1), 89-121.
- Kaşka, S. (2009). The new international migration and migrant women in Turkey: The case of Moldovan domestic workers. *Land of diverse migrations: Challenges of emigration and immigration in Turkey*, 725-804.
- Kelly, A., & Thompson, H. (2015). The vanished: The Filipino domestic workers who disappear behind closed doors. *The Guardian*, 24.
- Klemm, B., Daübler, W., Beimin, W., Lai, A., Min, H., & Sinha, S. (2011). Protection for Domestic Workers: Challenges and Prospects. Briefing Paper Special Issue, May, Friedrich Ebert Stiftung.
- Labor Code of the Philippines Renumbered. (2017). DOLE
- Lutz, H., & Palenga-Möllnbeck, E. (2011). Care, gender and migration: Towards a theory of transnational domestic work migration in Europe. *Journal of Contemporary European Studies*, 19 (3), 349-364.
- McKay, D. (2007). ‘Sending dollars shows feeling’—emotions and economies in Filipino migration. *Mobilities*, 2(2), 175-194.
- Melkas, H., & Anker, R. (1998). Gender equality and occupational segregation in Nordic labour markets. *International Labour Organization*.
- Mendoza, N., Mordeno, I., Latkin, C., & Hall, B. (2017). Evidence of the paradoxical effect of social network support: A study among Filipino domestic workers in China. *Psychiatry research*, 255, 263-271.
- Milkman, R., Reese, E., & Roth, B. (1998). The macrosociology of paid domestic labor. *Work and occupations*, 25(4), 483-510.
- Motherhood as the Value of Labour: The Migrant Domestic Workers' Market in Turkey. *Australian Feminist Studies*, 30(83), 65-81.
- Moors, A., Jureidini, R., Özbay, F., & Sabban, R. (2009). Migrant domestic workers: a new public presence in the Middle East?. *Publics, politics and participation: Locating the public sphere in the Middle East and North Africa*, 151-175.
- Murakami, E. Y. (2021). The impact of migration and remittances on labor supply in Tajikistan. *Journal of Asian Economics*, 73, 101268.
- Oelz, M., & Rani, U. (2015). Domestic work, wages, and gender equality: Lessons from developing countries. ILO.
- Ofreño, R., & Samonte, I. (2005). Empowering Filipino migrant workers: Policy issues and challenges. *International migration papers*, 64.
- Orbeta Jr, A., & Abrigo, M. R. M. (2011). Managing international labor migration: The Philippine experience.
- Paul, A. M. (2013). Good help is hard to find: the differentiated mobilisation of migrant social capital among Filipino domestic workers. *Journal of Ethic and Migration Studies* 39, no. 5, 719-739.
- Pe-Pua, R. (2003). Wife, mother and maid: The triple role of Filipino domestic workers in Spain and Italy. *Wife or worker*, 157-180.

- Pereira, M., & Valiente, H. (2007). Regímenes Jurídicos Sobre Trabajo Doméstico Remunerado en Los Estados Del Mercosur: Regimes Jurídicos Sobre Trabalho Doméstico Remunerado Nos Estados Do Mercosul. *Cotidiano Mujer*
- Pratt, G., Johnston, C., & Banta, V. (2017). Filipino migrant stories and trauma in the transnational field. *Emotion, Space and Society*, 24., 83-92.
- Rani, E., & Saluja, R. (2016). A Study on Domestic Help Workers and Factors Affecting Realisation of their Rights in the State of Punjab.
- Reznick, A. (2018). Domestic worker abuse. *Guardian (Sydney)*, (1822), 7.
- Sabban, R. (2002). United Arab Emirates: Migrant Women in the United Arab Emirates. The Case of Female Domestic Workers. Gender Promotion Program.
- Salazar, B., Wets, J., Seiger, F. K., & Timmerman, C. (tarih yok). *Migration at Work: Aspirations, Imaginaries & Structures of Mobility*. Leuven: Leuven University Press. (CC BY 4.0).
- Sayres, N. J. (2005). An analysis of the situation of Filipino domestic workers. ILO-Sub-regional Office.
- Sorj, B., & Fraga, A. (2020). Leave policies and social inequality in Brazil. *International Journal of Sociology and Social Policy*.
- Soyseçkin, İ. S. (2014). Nature and dynamics of informal paid child care in Turkey: Commodification due to insufficient welfare policies.
- Stenberg, C. (2019). The Hidden Hand of Domestic Labor: Domestic Employers' Work Practices in Chicago, USA. *Frontiers in Sociology*, 4, 80.
- Tayah, M. J. (2016). Decent work for migrant domestic workers: Moving the agenda forward. Geneva: International Labor Organisation.
- Terrighena , E., & Barron, D. (tarih yok). Filipina migrant domestic workers in Asia: Mental health and resilience .
- Tomei, M. (2011). Decent work for domestic workers: Reflections on recent approaches to tackle informality. *Canadian Journal of Women and the Law*, 23(1), 185-212. Retrieved from : <https://www.utpjournals.press/doi/abs/10.3138/cjwl.23.1.185> (January 10, 2021)
- Tomei, M., & Belser, P. (2011). New ILO standards on decent work for domestic workers: A summary of the issues and discussions. *International Labour Review*, 150(3-4), 431-438.
- Toksöz, G., & Erdoğan, S. (2012). The Visible Face of Women's Invisible Labour. *Domestic Workers in Turkey*. ILO, Draft Report.
- Toksöz, G., Erdoğan, S., & Kaşka, S. (2012). Irregular Labour Migration in Turkey and Situation of Migrant Workers in the Labour Market. Ankara: International Organization for Migration .
- United Nations Development Programme (UNDP). 2013. *Humanity divided: Confronting inequality in developing countries* (New York).
- Van der Ham, A., Ujano-Batangan, M., Ignacio, R., & Wolffers, I. (2014). Toward healthy migration: An exploratory study on the resilience of migrant domestic workers from the Philippines. *Transcultural psychiatry*, 51(4), 545-568.
- Van der Ham, A., Ujano-Batangan, M., Ignacio, R., & Wolffers, I. (2015). The dynamics of migration-related stress and coping of female domestic workers from the Philippines: an exploratory study. *Community Mental Health Journal*, 51(1), 14-20.
- Yi, G. L. (2020). The influence of housing on sexual and reproductive health status and service utilization among Filipina migrant domestic workers in Macau (SAR), China: A population survey. *Journal of Migration and Health*, 1, 100007.

Impact of Human Resource Management Practices on Employee Retention in Education Sector of Hazara Division Pakistan

Awais Qasim

Lincoln University – Malaysia

awaisqasim19@gmail.com

ABSTRACT

The retention of employees has been shown to be significant to the development and the accomplishment of the organization's goals and objectives especially in building competitive advantage over other organization in the phase of increased globalization. Today, changes in technology, global economics, trade agreements, and the like are directly affecting employee/employer relationships thus leading to high employee turnovers thereby affecting employee retention in an organization. Retention has become one of the biggest issues for the Education Sector in Pakistan Hazara division because human resource helps to generates profits and considered as the capital or asset of the organization.

The objective of the study was to establish the perceived relationship between employee retention and practices (Recruitment and Selection, Training and Development, and Organizational performance) at education sector of Hazara Pakistan.

The study adopted descriptive survey design as it ensures complete description of the situation thus ensuring there is minimum bias during the collection of data and reduce errors when interpreting the collected data. The study used consensus technique and based its findings on the views of the whole population. The study used primary data collected through a structured questionnaire. The data collected was analyzed using descriptive Statistics comprising of frequencies, distribution percentages, mean and standard deviation. The study originates there are significant positive relation employee's retention with Recruitment and selection, performance management and training and development. The basic conclusion of the current study is the employees of education sector should focus or adopt recruitment & selection process to improve their organizational performance. By acting performance management, they adopt motivate to their followers and also bring new ideas and strategies to improve the organizational setting or performance. Similarly, the education employees adopt the training and development for development of employees' skills. It is also recommended the leaders of education sides must involve their employee in the process of decision making it also gives direction to improve their performance.

Key words: Employees Retention, Recruitment & Selection, Performance Management, Training & Development)

ADVERTISING WRITTEN LANGUAGE

Assistant Lecturer **Adnan Faihan MAHMOOD**

Tikrit University, Iraq

Adnan.afm66@gmail.com

[ORCID: 0000 0003 4502 1617](https://orcid.org/0000-0003-4502-1617)

ABSTRACT

Advertising plays an important role in people's daily life. No one would deny the fact that the advertisements supply us information we need about the world. The study of advertisement pays much attention to the economists, artists and psychologists because of the necessity and importance of the advertisements. Linguists, also gives special importance to the language of advertisement.

Advertising language goal is to provide us with information of products and services, and try to persuade to take purchase action. So, pragmatics used as a linguistic tool to affirm the persuasive effect of advertising language.

Ambiguity is one of the tools used to give the audience with two or more layers of meaning, whereas noticing the implied meaning intended by the advertiser leads to successful communication.

This study focuses on the advertising language; it consists of four sections; section one includes a short introduction to the study, and the problem, hypothesis, aims and value of the study. Section two deals with the importance of language, text and context and the functions of language. It deals also with advertising, its roles, functions, and elements of advertisement. Section three is concerned with advertising features which include lexical, syntactical, and rhetorical features. Section four is devoted to the conclusions of the study.

INTRODUCTION

Advertising is defined according to Vestergaard& Schroder as "designed to spread information with a view to promoting the sales of marketable goods and services". (Vestergaard& Schroder, 1985:2). Advertising is giving necessity and importance information about the product to the consumers.

Sheehan said that to advertise means "to give notice, to inform, to notify or to make known" (Sheehan, 2004:2-3). So that, advertisement should include information, emphasis and reasoning. It is not to inform the audience but stimulate ideas and develop their interest and curiosity through creating new meanings.

Advertising is about making a relationship between the meaning and the product carries, or the value. (Barthel, 1988:1). Advertising is about how to behave and what to think, feel, believe, fear and desire and what not to. That means how to dress, look; how to succeed and avoid failure; and how to conform norms and values.

Advertising reflects "social values and attitudes of human activities". (Vestergaard & Schroder, 1985:123). Advertising is represented as a mirror of society, more than change it. (White, 2000:260).

Advertising language differs from common language, it is a special kind of language, and it has its own features in syntax, morphology, and rhetorical devices. The function of language is to inform and persuade, describe or create, express feeling, and offer advice. Advertising may take many forms, but language is the main carrier of advertising message. It is necessary for the advertisers to catch the audience's attention.

The problem

Advertising language plays an important and significant role in communication; the limited information about the product may lead to misunderstanding. Ambiguity is often thought as a negative phenomenon which should be avoided in communication. However, ambiguity can have positive effects if it is used carefully and properly.

Hypothesis

The language of advertising remains crucial to understand the objective of advertising as well as the social and cultural dimensions used to achieve and influence audiences.

Aims of the research

This research is addressed to the students of English language for specific purposes and people working in advertising sphere, copywriters and all people interested in language of advertising.

It aims at answering the following questions:

- 1- Why does the advertiser employ ambiguity in advertising?
- 2- How does ambiguity in advertising lead to smooth communication?
- 3- Could ambiguity achieve the effects as the advertiser has expected?

It also aims at:

- 1- Having a good understanding of how knowledge of linguistics and concepts in linguistics can inform the study of advertising, in terms of texts, images, and the relation between them.
- 2- Having an understanding of the principles of product naming and of design (text, images) of advertising, and be able to apply it.
- 3- Being able to critically evaluate non-specialist writing on a cultural topic (advertising) and consider its value from an informed perspective.

The value of the study

Advertising texts have great value from linguistic, sociologist, sociolinguistic, psychological, ethnological and marketing points of view.

The Importance of Language

Language plays an important role in society; it shapes and reflects ideas and thoughts. It is considered as a social phenomenon (Fowler and Kress, 1979:26).

Language is a complex sign of written and spoken, symbolic signs. It consists of a set of symbols that a cultural group has agreed upon in order to denominate the expression of emotions, events, objects, places and experiences. (Samovar, 2006:13).

Language and culture cannot exist without each other. People share their ideas and values, establish and preserve a culture through language, evolve it and pass it on to successive generations. Culture in turn, helps people to establish, develop and perpetuate their language. (Samovar, 2006:13).

Functions of Language

According to Leech (1978:47-50), language has five functions:

- 1- The informative function through words, expressions or gestures to convey information.
- 2- The directive function like commands and requests to influence the behavior or attitudes which language enables us.
- 3- The aesthetic function.
- 4- The phatic function is used to keep social relationships.
- 5- The expressive function.

Clyne (1996:2) summarizes various major functions that language fulfills:

- 1- It is the most important medium of communication. It gives expression to ideas, emotions, information, attitudes and prejudices.
- 2- It is a means of cognitive and conceptual development.
- 3- It is an instrument of action. Certain acts, such as promises and apologies, are performed purely linguistically through an explicit expression.
- 4- It is a means of identification, indicating group membership and at the same time marking group boundaries.

Advertising

Advertising can encompass the idea of texts whose intention is to enhance the image of an individual, group or organization, not only about the promotion of certain branded products or services, (Goddard 2005:8).

Advertising is "to give notice of; public information about merits claimed for; draw attention to; offer for sale by public notice, printed or broadcast; and simply, it is about communication.

So, to be effective, it must be based on:

- 1- A clear idea of what we need to communicate.
- 2- A precise definition of to whom we are trying to communicate.
- 3- Some understanding of what effect we expect the communication to have. (Adrian R. Mackay, 2005:23).

The Roles of Advertising

There are three important roles:

- 1- **Educational role** –As consumers, help people to learn about new products and services.
- 2- **Social role** –To the society, advertising can accelerate the economy growth.
- 3- **Marketing role** –To the producers, helping companies sell their products or services.

Advertising Functions

Advertisement should have four functions: Attention, Interest, Desire, and Action.

- 1- **Attention** – advertisement should attract the consumer's attention.
- 2- **Interest** – advertisement should arouse consumers' great interest.
- 3- **Desire** – advertising should stimulate consumer's desire to buy the product.
- 4- **Action** – the advertising makes consumer respond to take the action of purchasing.

Any advertising: must be seen, read ,believed, remembered, and acted upon. (Adrian R. Mackay, 2005:25).

Elements of Advertisement

Each advertisement has many elements:

- 1- **Headline:** To draw attention to the sub headline.
- 2- **Sub headline:** To provide information.
- 3- **Photo or Drawing:** To explain the product.
- 4- **Caption:** To describe the advertising.(J. Sugerman, 1998:27-29).
- 5- **Copy:** To send the most important message of the product or service.
- 6- **Paragraph Heading:** To divide the advertising into parts.
- 7- **Logo:** To give the names of the company and the product.
- 8- **Price:** To inform the reader about the product costs.
- 9- **Response Device:** To let the reader respond to the advertisement.
- 10- **Overall Layout:** To give the final appearance for the advertisement.

Advertising Language Features

There are three main features of advertising language: lexical, syntactical, and rhetorical.

Lexical Features

The advertising language has its own preferences for diction. Among vocabulary used in advertisements, adjectives, verbs as well as compounds and derivatives all occur in high frequency.

Adjectives are important in advertising for they are used to add prestige and desirability and approval for the consumer.

Adjectives are used to an unusually high degree, the most common used are: *new, good/better/best, fresh, free, delicious, full, clean, wonderful, special, real, great, safe, vital, terrific, and rich.*

Adjectives are divided into two groups: descriptive and evaluative adjectives.

Verbs are used in advertising, the most used are: *make, get, give, have, see, buy, come, go, know, keep, look, need, love, use, feel, like, choose, take, and taste.* For example:

Get x. all you need is a taste for adventure. (Millstone Coffee).

Don't have much of a personality? Buy one. (Honda Motor).

Alliteration The repetition of the beginning sound emphasizes the meaning the advertisement wants to express. For example: *vitamin E to leave skin soft and smooth.*

Compound words are also used in advertisements, such as:

64-bit, 24-valve, 4-wheel, 255-horsepower.

Pronouns are used too, pronouns of the first and second persons: *we, I and you.* For example: *what can we do for you?* (Kvetko, 2001:40).

We're stronger than ever.

Syntactical Features

The sentences of advertising are short and simple because short simple sentences are usually emphatic, expressive, and have special clarity. These characteristics are in accordance with the purport of the advertisements. It has mainly five features:

- 1- Simple sentences are extensively used whereas the compound ones are not.
- 2-The present tense is dominant in the texts of the advertisement.
- 3- Active voice rather than passive voices are favored.
- 4-Coordinate structures are preferred to subordinate structures.
- 5- Imperative, interrogative and elliptical sentences are preferably used rather than negative ones.

The reason is that in the process of writing the copy of the advertisement, consumers' psychology must be taken into account in order to make the advertising more persuasive and more attractive.

There are four important sentence types: declaratives, interrogatives, imperatives and exclamatives. (Quirk et al. 1990:231).

Rhetorical Features

The copywriters of adverts adopt some theoretical figures to make the adverts more attractive, thus enabling the language of advertising to be highly artful and loaded.

Metaphor, simile, personification, repetition, pun etc., are frequently used to build up the expected effect

Metaphor is "statements and/or pictures which cause a receiver to experience one thing in terms of another". (Lakoff and Johnson, 1980).

"The number one to Eastern Europe."(Austrian Airlines).

A metaphor makes a comparison between two unlike elements, this comparison is implied rather than stated.

Simile is a figure of speech which makes a comparison between two unlike elements having at least one quality or characteristic in common.

(Myers, 1997:125).

"Breakfast without orange juice is like a day without sunshine."

Personification is a figure of speech that gives human form or feelings to animals, or life and personal attributes to inanimate objects, or to ideas and abstractions.

The effectiveness of personification in advertisement lies in its potency of giving products with emotion and liveliness.

Example: *Unlike me, my Rolex never needs a rest.*(Rolex).

Repetition

Advertisements tend to repeat words or ideas. Something repeated frequently is more likely to be remembered. Most often is the brand name of the product, or some word connected with it.

Example: *Everything is extraordinary. Everything tempts.* (Cartier).

There are many types of repetitions such as: parallelism, anaphora, epiphora and antimetabole.

Parallelism It can be defined as "repetition of formal patterns". (Leech, 1972:186).

Parallelism is often accompanied by **anaphora** – "the repetition of the same word or group of words at the beginning of several consecutive sentences or verses to emphasize an image or a concept".

Epiphora is "the repetition of the same word or words at the end of successive phrases, clauses or sentences". (<http://www.wikipedia.org/>).

"See new. Hear new. Feel new."

Pun is the game of words. It will leave a deep impression on readers by its readability, wit, and humor. However, to make a successful and impressive pun is not easy. Except for its own

meaning, the word used as a pun is usually closely related to the characteristics of a certain product or the brand name of the product. For example:

Ask for more. (More is a famous brand of cigarette).

Hyperbole is "a way of describing something in order to make it sound bigger, smaller, better, worse, etc. than it really is".

LONGMAN Dictionary of Contemporary English (1998:751).

Samsung presents "World best". (Samsung)

Alliteration The repetition of the beginning sound emphasizes the meaning of the advertisement.

Example: *Fly first class for free.*

Ellipsis is defined as "the omission of part of a structure."

(Goddard, 1998:123).

Ellipsis is used in advertising for many purposes:

- 1- To create a sense of informality.
- 2- It creates proximity and intimacy.
- 3- For economic reasons.
- 4- To avoid drawing attention to features of the message which do not serve the advertiser's interest?(Cook, 1996:169-71).

CONCLUSIONS

The research has arrived at the following concluding points:

- 1- The study deals with relationships between linguistic forms and entities in the world.
- 2- It tries to establish the relationship between linguistic forms and the users of these forms in the discourse of advertising.
- 3- It refers to advertisers' intended meanings, their assumptions, their purposes or goals or any kind of actions.
- 4- The value of the study represented in the importance of language used in advertisements, the structure of advertisement, the functions of language and advertising, its elements, and features.
- 5- Clarify the functions of ambiguity in advertising which are:
 - a- Ambiguity could attract the audience's attention.
 - b- It makes advertisements brief and saves the cost.
 - c- It conveys the covert meaning.
 - d- It helps establish the brand image.
 - e- It is humorous and entertains the audience.

And the results indicate that ambiguity in advertising is a positive linguistic device which would leave a deeper impression on the audience and is more trusted and favored by the audience.

BIBLIOGRAPHY

- Adrian R. Mackay, 2005. **The practice of advertising**. Elsevier.ltd.-
- Barthel, D. (1988), **Putting on appearances gender and advertising**. Philadelphia: Temple University Press.
 - Fowler, Roger (1991-1996). **Language in the News**. London: Routledge.
 - Guy Cook, (1992-1996). **The Discourse of Advertising**. London: Routledge.
 - Goddard, Angela. 1998. **The language of Advertising. Written texts**. London: Routledge.
 - Joseph Sugarman, 1998. **Advertising secrets of the written word**. Las Vegas: DelStar books.
 - Kvetko, Pavol. 2001. **Essential of Modern English Lexicology**. Bratislava.
 - Leech, G. N. 1972. **English in Advertising**. London: Longman.
 - Longman: (1998) **Dictionary of English language and culture**. (2nded.) Harlow Essex: Addison Wesley Longman.
 - Myers, Greg. 1997[1994]. **Words in Ads**. London: Hodder Arnold.
 - Quirk, Randolph, Greenbaum, Sidney et al. 1990. **A student's grammar of the English language**. Harlow: Pearson Education Ltd.
 - Sheehan, K. (2004), **Controversies in contemporary advertising**. Thousand Oaks: Sage.
 - Samovar, L.A., Porter, R.E. & McDaniel, E.R. (2006) **Communication between Cultures**. 6thed. Canada: Thomson Wadsworth.
 - Vestergaard, Torben & Schroder, Kim. 1985. **The Language of Advertising**. Oxford, New York, NY, USA : B. Blackwell.
 - White, R. (2000), **Advertising**. London: McGraw-Hill.

The Internet Resources:

(<http://www.wikipedia.org/>).

(<http://home.efl.rr.com/egghsap/apterms.html>).

Male streaming in the Mainstreamed Researches in the Social Sciences – A study on the need of Sexuality and Gender Studies in the Academic

Mr. Anagh

Mahatma Gandhi University, India

researchpurposeanagh@gmail.com

Orcid: 0000-0001-8744-6993

ABSTRACT

The science of the study of social groups is termed as a social science. 'Social Science' is a major category of academic disciplines, concerned with society, and the individuals within the society. Anthropology, Sociology, political Science, History, Geography, Economics, etc come under the purview of Social Sciences. As is well-known, several thinkers and experts in the fields of social sciences have propounded theories, that have paved the way to progress in the field concerned. It is to be mentioned here that women have been instrumental in the development of the fields concerned. The contribution of Ms Nayanjyoti Lahiri, famous historian and archaeologist, is well-known. For her book, 'Ashoka in Ancient India'. Which won her the 'John F. Ricardo prize. She was awarded THE 'Infosys prize ' in 2013 for her contribution towards archaeology. Likewise the contributions of Bina Agarwal and Jayati Ghosh towards Development Economics is noteworthy. Women have extended commendable contribution in the fields of social science. Needless to say, their contribution is no less in comparison to their male counterparts. But the question is- As the topic of Women Empowerment is in vogue, why is it that their contribution has not been duly recognised? Does it not depict male chauvinism? Let the opposite sex, capable in their own way, be encouraged to prove their mite, towards building a better India.

Keywords: Exclusion Studies, Research, Importance, Mainstreaming the Knowledge

Zero Waste Shopping as a Consumer Behavior: The Case of North Cyprus (TRNC)

Adeso Tamajong Frunueh

Damas, Nsimeyong, Yaounde, **Cameroon**

tamajonga@gmail.com

ORCID: 0000-0001-8199-0592

ABSTRACT

We propose here a Theory of Planned Behavior to be used in determining the factors that influences the shopping behavior of consumers with regards to zero waste in North Cyprus. The model takes into account the various factors that influences behavior in a consumer and allows for others factors to be included in the model to increase the predictive nature of the results. The study was carried out using a quantitative research approach. The survey was conducted through the use of a questionnaire administered amongst 300 consumers. A convenience sampling approach was utilised in data collection process.

A path analysis using PLS-SEM was conducted to test the proposed hypothesis. The results of the analysis showed that three of the seven hypothesis were accepted. Attitude and moral norms were found to influence consumers' zero-waste shopping intention in TRNC; and intention was found to influence consumers' zero-waste shopping behavior in TRNC. On the other hand, subjective norms, perceived behavioral control, self-identity and past behavior were rejected as factors that influence consumers' zero-waste shopping intention in TRNC.

Keywords: Waste, Zero-Waste, Zero-Waste Shopping, Consumer Behavior.

INTRODUCTION

Since the start of the era of industrialization, waste mismanagement has been a global concern (Ferronato, & Torretta, 2019). In 2015, 541 thousand tons of waste estimated in the island – North and South (CIA, 2021). According to researchers (Akkucuk, 2015; Song, Li & Zeng, 2015), a concept of sustainability can be used in answering the waste problem. Foukaras and Toma (2014) stipulate that consumers have a growing interest towards pro-environmental behavior to waste. In line with the issue of global waste and consumers willingness for positive environmental actions, this conflict has led to the concept of zero-waste lifestyle being introduced (Phillips, Tudor, Bird, & Bates, 2011).

LITERATURE

Waste

Waste is defined by Basu (2009) as any product that regardless of what is being paid for it, the consumer will dispose of it in the future after use. Ginige, Sparks and Formosa (2010) state that over 1.3 billion tons of waste was produced in Europe as per Eurostat, in 2002. The different types of wastes include industrial wastes, biomedical waste, electronic or e-waste, food waste and packaging waste (Song et al., 2015).

Industrial waste is waste created due to activities and works carried out in factories, mills, and mines (Song et al., 2015). The United States is estimated to produce an estimated 7.6 billion tons of industrial waste yearly (Awuchi, Awuchi, Amagwula, & Igwe, 2020). Examples of such wastes include dirt, gravel, scrap lumber, chemicals, scrap metal, and others (Awuchi et al., 2020). Biomedical waste on the other hand refers to waste created during the provision of healthcare from hospitals, clinics, and other medical facilities or from research carried out by medical institutes (Pichtel 2005:9). According to Yaman (2020:2), by the end of 2018 in Turkey, 87,545 tons of medical wastes was collected from 1550 medical facilities.

E-waste is broadly described as any electrical or electronic devices which are discarded, unusable, broken and are available in surplus (The Energy and Resources Institute, 2014). According to Baldé, Forti, Gray, Kuehr and Stegmann (2017), 44.7 million metric tons of electronic wastes was being produced worldwide in 2016. Examples of e-waste for example televisions, monitoring and control equipment, vacuum cleaners, sports equipment, and many others (Vats, & Singh, 2014).

Food waste is defined as any food substance which is disposed of, or which cannot be used because it has lost its nutritious edible materials intended for human consumption. Examples of food wastes include fruits and vegetables, baked goods, dry food, snacks and condiments, prepared food, and leftovers (Parfitt, Barthel, & McNaughton, 2010; Song et al., 2015).

Packaging waste refers to any discarded products made of materials used primarily in containing, protecting, handling, delivering, and making the goods presentable (Song et al., 2015). Examples of such waste include plastic papers, wood, metal, glass, plastic containers, shrink wrap plastics corrugated cardboard (Dixon-Hardy, & Curran, 2008). In 2017, the amount of packaging waste materials among the European Union (EU) nations increased by 3.0% (Statistics Explained, 2020).

Zero Waste Concept

Zero-waste is the suggested concept to be used as an approach for avoiding waste creation and address increasing global waste (Phillips et al., 2011). Literature by Song et al. (2015) state that the concept was first coined in 1973 by Dr. Paul Palmer when speaking of the act of recovering resources from chemicals. Zero-waste is the process where waste is avoided using various practices to enable the successful recovery of its resources (Zero-waste International Alliance, 2018). The goal of the concept is hence to stop the needless creation waste and make sure that waste is reused or recycled.

The Theory of Planned Behavior (TPB)

TPB relies on the assumption that individuals behave rationally, thus are aware about the implication of their actions when they perform them (Tonglet, Philips, & Read, 2004). The framework takes attitude, subjective norms, and perceived behavioral control as accurate determinants for intention and subsequently human behavior.

Intentions are perceived as indications of the degree of desire by people to try or the effort that people plan to invest, to carry out a particular behavior (Ajzen, 1991). The theory holds that, an intention to engage in a particular behavior is the proximal determinant behavior. In turn, behavioral intentions are predicted by three main components namely attitudes towards the behavior, subjective norms and perceived behavioral control (Ajzen, 1991).

Ajzen and Fishbein (1980) describes attitude as the consistent behavior which is present in an individual. It considers the opinions, emotions, and views that an individual has about the specific behavior (Ostrom, & Upshaw, 1968). Subjective norms refer to the societal pressures which an individual feels, making him or her to partake or not in a certain behavior (Ajzen, 1991). Perceived behavioral control is described by Khan, Ahmed and Najmi (2019) as the level of command an individual has on his or her own behavior. According to Ajzen (1991), this factor is influenced by the self-efficacy and the resources and opportunities available to the individual.

Ajzen (1991) also encouraged researchers to add other conditional factors as these will increase the analytical power of the model. Based on this, moral norms, self-identity and past behavior were included to the model. Moral norms refer to the way an individual's perception about a behavior is used, determining if it is morally correct or incorrect (Ajzen, 1991). Yazdanpanah and Forouzani (2015) state that self-identity is a label used by people to describe themselves and importantly used to influence intention. Past behavior (experience) refers to a previous act

or habit that motivates an individual and gives an urge for reperforming or redoing the action in future (Liao, Zhao, Zhang, & Chen, 2018).

Hypothesis Development

Attitude: In a previous study conducted by Tonglet et al. (2004), attitude is strongly related with recycling and the food waste avoidance intention. According to Xu, Ling, Lu and Shen (2017), there exists a strong correlation between an individual's attitude and intention on waste avoidance. From the discussion, the hypothesis is proposed:

Hypothesis 1 (H₁). Attitude positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

Subjective Norms: Based on a study carried out by researchers (Karim Ghani, Rusli, Biak, & Idris, 2013), subjective norm is positively associated to a person's waste avoidance intention. The individual is influenced by someone close to him/her to carry out the act rather than initiating a zero-waste act on their own. The following hypotheses is proposed:

Hypothesis 2 (H₂). Subjective norm positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

Perceived behavioral control: A study carried out by Wan, Shen and Yu (2014) stated that perceived behavioral control of an individual is positively associated to his/her recycling intention and behavior. From the discussion, the hypothesis is proposed:

Hypothesis 3 (H₃): Perceived behavioral control positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

Moral Norms: Chen and Lee (2020) mention that when moral norm is applied in behavioral studies, it usually provides results that prove that it influences the intention for the behavior observed. From the discussion, the hypothesis is proposed:

Hypothesis 4 (H₄): Moral Norm positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

Self-Identity: Yazdanpanah et al. (2015) state that self-identity is a factor that urges an individual to either protect or leave a situation from occurring. The latter postulates that self-identity is expected to have an important influence on intention. The hypothesis is proposed:

Hypothesis 5 (H₅): Self-identity positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

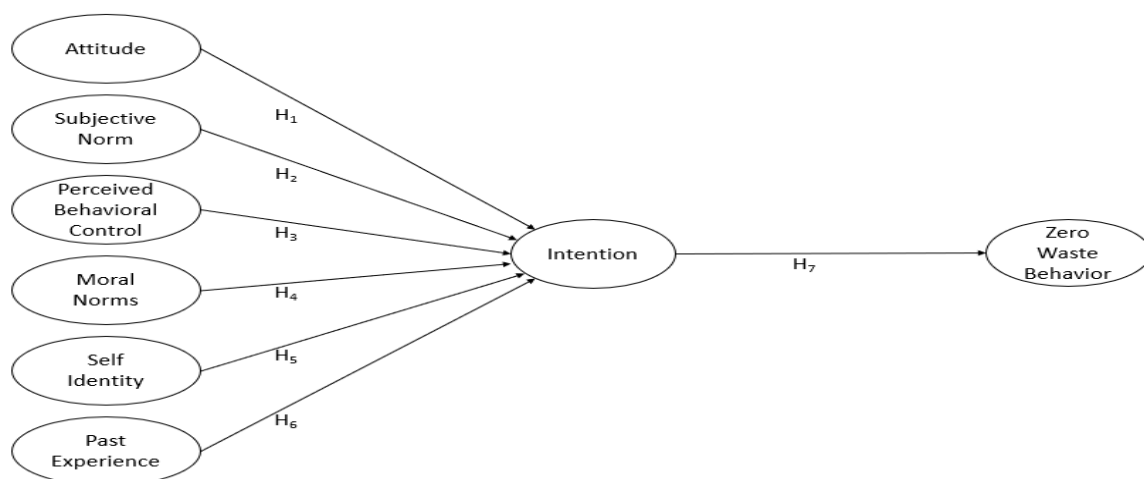
Past Experience: past experience is verified to influence the pro environmental intention of an individual's actions such as zero-waste shopping (Liao et al., 2018). Hence an individual who has past experience with regards to zero-waste shopping will have a greater intention to repeatedly carry out such action. The following hypothesis is proposed accordingly:

Hypothesis 6 (H₆): Past experience positively influences a consumer's zero-waste shopping intention in TRNC.

Intention: According to various researchers (Graham-Rowe, Jessop, & Sparks, 2015), intention has a direct relationship with behavior, as a stronger intention to for a behavior to be performed will increase the likelihood that it is actually done. The following hypothesis is proposed:

Hypothesis 7 (H₇): Intention positively influences a consumer's zero-waste shopping behavior in TRNC.

Based on the above, the hypothesized model which supports this study is depicted in Figure 1.

Results

Hypothesis 1 proposes that ATT positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that ATT significantly influenced INT ($\beta = 0.402$, $p = 0.000$), thus giving enough evidence to support H1.

Hypothesis 2 proposes that SUN positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that SUN did not significantly influence INT ($\beta = 0.091$, $p = 0.087$) and the BCa does contain zero, thus not giving sufficient evidence to support H2.

Hypothesis 3 proposes that PERC positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that PERC did not significantly influence INT ($\beta = -0.021$, $p = 0.713$), thus not giving enough evidence to support H3.

Hypothesis 4 proposes that MON positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that MON significantly influenced INT ($\beta = 0.219$, $p = 0.001$), thus giving enough evidence to support H4.

Hypothesis 5 proposes that SEI positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that SEI did not significantly influence INT ($\beta = 0.092$, $p = 0.282$), thus not giving enough evidence to support H5.

Hypothesis 6 proposes that PAE positively influences a consumer's zero waste shopping INT.

The results showed that PAE did not significantly influence INT ($\beta = 0.080$, $p = 0.201$), thus not giving enough evidence to support H6.

Hypothesis 7 proposes that INT positively influences a consumer's ZW. The results showed

that INT significantly influenced ZW ($\beta = 0.477$, $p = 0.000$) and the BCa did not contain zero, thus giving sufficient evidence to support H7.

Table 4: Hypothesis test results

	β	t	p-values	BCa	
				LL	UL
ATT-INT	0.402 ***	7.131	0.000	0.292	0.510
SUN-INT	0.091	1.714	0.087	-0.017	0.192
PERC-INT	-0.021	0.368	0.713	-0.130	0.097
MON-INT	0.219 **	3.189	0.001	0.081	0.352
SEI-INT	0.092	1.075	0.282	-0.078	0.256
PAE-INT	0.080	1.278	0.201	-0.041	0.202
INT-ZW	0.477 ***	9.749	0.000	0.379	0.568

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; BCa= bias corrected accelerated; LL= lower limit; UL= upper limit; ATT= Attention, INT= Intention, MON= Moral Norms, PAE= Past Experience, PERC= Perceived Behavioral Control SEI= Self Identity, SUN= Subjective Norms, ZW= Zero Waste Shopping Behavior.

From Table 4, it was observed that there was a statistical relationship at $p = 0.001$ and $p = 0.05$ between the variables (attitude and moral norms) and intention. These variables hence were positively associated to consumers' zero waste shopping intention in the case of TRNC. Furthermore, a statistical relationship was also observed at $p = 0.001$ between intention and zero waste shopping behavior in TRNC. Therefore, H₁, H₄ and H₇ were supported. Since the p values for the relationships between the variables -past experience, perceived behavioral control, self-identity and subjective norms- and intention were each greater than 0.05, hypotheses H₂, H₃, H₅ and H₆ were not supported. The results suggested that past experience, perceived behavioral control, self-identity and subjective norms did not positively influence consumers' zero waste intention in TRNC. The results were not to say that the variables of the unsupported hypothesis were not considered in zero waste shopping intention in TRNC, but that the respondents did not regard these as that important.

CONCLUSION

The findings provided several implications and possible future research for zero waste shopping and consumer behavior. The study showed clearly that certain behavioral factors of consumers

influence zero waste shopping in TRNC. The study made it clear that attitude, moral norms and intention factors that consumers considered important when carrying out zero waste shopping. However, the results show that TRNC consumers possess little choice or free will with regards to their zero-waste shopping intentions, resulting in subjective norms not influencing intention. Furthermore, the finding may suggest that TRNC consumers have little information or lack confidence in their zero-waste shopping intention, hence reason for perceived behavioral control not positively influencing intention. The results also show that in TRNC, consumers may not see themselves in a way that influences their intention regarding zero-waste shopping. Finally, the finding also suggest that TRNC consumers have little experience with regards to zero-waste shopping to influence their intention.

References

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179-211.
- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding attitudes and predicting social behaviour*. London: Pearson.
- Akkucuk, U. (2015). *Handbook of research on waste management techniques for sustainability*. Hershey: IGI Global.
- Awuchi, C.G., Awuchi, C.G., Amagwula, I.O., & Igwe V.S. (2020). Industrial and community waste management: Global perspective. *American Journal of Physical Sciences*, 1(1), 1-16.
- Baldé, C.P., Forti, V., Gray, V., Kuehr, R., & Stegmann, P. (2017). *The Global E-Waste Monitor-2017*. United Nations University (UNU), International Telecommunication Union (ITU) & International Solid Waste Association (ISWA), Bonn/Geneva/Vienna.
- Basu, R. (2009). Solid Waste Management- A Model Study. *Sies Journal of Management*, 6, 20-24.
- Chen, B., & Lee, J. (2020). Household waste separation intention and the importance of public policy. *International Trade, Politics and Development*, 4(1), 61-79.
- CIA. (2021). *The World Factbook*. Retrieved from <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/cyprus/#introduction>.
- Dixon-Hardy, D.W., & Curran, B.A. (2008). Types of packaging waste from secondary sources (supermarkets) – The situation in the UK. *Waste Management*, 29, 1198-1207.
- Ferronato, N., & Torretta., V. (2019). Waste Mismanagement in Developing Countries: A Review of Global Issues. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(6), 1060-1088.

- Foukaras, A., & Toma, L. (2014). Buying and Wasting Sustainably. Determinants of Green Behavior in Cyprus and Sweden. *Procedia Economics and Finance*, 14, 220-229.
- Ginige, T., Sparks, N., & Formosa, S. (2010). 'Waste not want not'- Sustainable waste management in Malta. *Law, Environment and Development Journal*, 6(3), 354-368.
- Graham-Rowe, E., Jessop, D.C., & Sparks, P. (2015). Predicting household food waste reduction using an extended theory of planned behaviour. *Resources, Conservation and Recycling*, 101, 194-202.
- Karim Ghani, W.A.W.A., Rusli, I.F., Biak, D.R.A., & Idris, A. (2013). An application of the theory of planned behaviour to study the influencing factors or participation in source separation of food waste. *Waste Management*, 33, 1276-1281.
- Khan, F., Ahmed, W., & Najmi, A. (2019). Understanding consumers' behavior intentions towards dealing with the plastic waste: perspective of a developing country. *Resources, Conservation and Recycling*, 142, 49-58.
- Liao, C., Zhao, D., Zhang, S., & Chen, L. (2018). Determinants and the moderating effects of perceived policy effectiveness on residents' separation intention for rural household solid waste. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 15, 726-743.
- Ostrom, T. M., & Upshaw, H. S. (1968). Psychological perspective and attitude change. In A. G. Greenwald, T. C. Brock, & T. M. Ostrom (Eds.), *Psychological foundations of attitudes*. New York: Academic Press.
- Phillips, P.S., Tudor, T., Bird, H., & Bates, M. (2011). A Critical Review of a Key Waste Strategy Initiative in England: Zero Waste Places Projects 2008-2009. *Resources, Conservation and Recycling*, 55, 335-343.
- Pichtel, J. (2005). *Waste Management Practices: Municipal, Hazardous, and Industrial*. Florida: CRC Press.

- Song, Q., Li, J., & Zeng, X. (2015). Minimizing the increasing solid waste through zero waste strategy. *Journal of Cleaner Production*, 104, 199-210.
- Statistics Explained (2020). *Packaging Waste Statistics*. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/>.
- The Energy and Resources Institute (2014). *Waste to Resources: A Waste Management Handbook*. New Delhi: TERI Press.
- Tonglet, M., Phillips, P.S., & Read, A.D. (2004). Using the theory of planned behaviour to investigate the determinants of recycling behaviour: A case study from Brixworth, UK. *Resources, Conservation and Recycling*, 41(3), 191-214.
- Vats, M.C., & Singh, S.K. (2014). E-Waste characteristics and its disposal. *International Journal of Ecological Science and Environmental Engineering*, 1(2), 49-61.
- Wan, C., Shen, G.Q., & Yu, A. (2014). The role of perceived effectiveness of policy measures in predicting recycling behavior in Hong Kong. *Resources, Conservation and Recycling*, 83, 141-153.
- Xu, L., Ling, M., Lu, Y., & Shen, M. (2017). Understanding household waste separation Behaviour: Testing the roles of moral, past experiences and perceived policy effectiveness withing the theory of planned behaviour. *Sustainability*, 9(4), 625-652.
- Yaman, C. (2020). Application of sterilization process for inactivation of *Bacillus Stearothermophilus* in biomedical waste and associated greenhouse gas emissions. *Journal of Applied Science*, 10, 5056.
- Yazdanpanah, M., & Forouzani, M. (2015). Application of the Theory of Planned Behaviour to predict Iranian students' intention to purchase organic food. *Journal of Cleaner Production*, 107, 342-352.
- Zero Waste International Alliance. (2018). *Zero waste hierarchy of highest and best use 7.0*. Retrieved from <http://zwia.org/zwh/#1533001727654-06e7e2c8-d52a>.

Leadership qualities leading to innovation in SME sector in UAE

Asst.Prof.Dr. AbdulQuddus MOHAMMED

Higher Colleges of Technology, United Arab Emirates
amohammed1@hct.ac.ae

ABSTRACT

Leadership being a complicated process involves a number of enablers and barriers. Lack of leadership has been identified to be one of the key barriers in implementing innovation since leaders play a significant role in providing a favourable environment to the employees as well as motivating them to increase the chances of innovation success. Limited research on innovation in SMEs in UAE led conducting a survey with leaders of SMEs in UAE. Six categories of leadership qualities were identified from previous research namely strategic thinking, planning and delivery, people management, change management, communication and persuasion and influence. It was found that the leadership qualities are important in implementing innovation when applied collectively since these were not found to impact innovation practices individually. The impact of leadership qualities on innovation practices is thus confirmed by the present research as well as previous research. SMEs in UAE are thus recommended to enhance the leadership qualities of their leaders through appropriate ways.

Keywords: Leadership, leadership qualities, innovation, SMEs

The Impact of Socio-demographic Features on Organizational Silence of Hospitality Employees¹

Dana YESSET

Muğla Sıtkı Koçman University
Institute of Social Sciences, Tourism Management Department, **Kazakhstan**
ORCID: 0000 0001 8057 2727
dana_yesset@hotmail.com

Assoc. Prof. Dr. Işıl ARIKAN-SALTIK

Muğla Sıtkı Koçman University,
Fethiye Faculty of BA, Tourism Management Department
isilas@mu.edu.tr

ABSTRACT

Organizational silence refers to the situation in which an employee does not want to express his/her knowledge, opinions and thoughts about organizational issues in the workplace, despite the fact that having any of these, for various reasons. It is claimed that individuals with organizational silence and lack of communication do not have the desire to exhibit positive behaviors. Therefore, in terms of organizations, silence constitutes an obstacle to the change and development of enterprises. This study aims to determine the organizational silence behaviors of the employees of the hospitality enterprises and to examine whether the organizational silence behavior differs according to the demographic characteristics of the hospitality employees. The universe of their search consists of hospitality enterprises in Muğla province. In this quantitative study, questionnaire technique was used to collect data. The organizational silence scale developed by Dyne, Ang and Botero (2003) was used to measure the organizational silence levels of the employees. Confirmatory factor analysis was applied to test the construct validity of the scale. It was determined that the research data confirmed three-dimensional structure of the original scale. Within the scope of the research, independent sample t-test and analysis of variance were used to determine whether the organizational silence levels of the hospitality employees have a significant difference according to their demographic characteristics. In line with their search findings, the study was concluded with the managerial suggestions provided to the hospitality enterprises.

Keywords: Organizational Silence, Hospitality Employees, Tourism

¹The study was supported by Muğla Sıtkı Koçman University Scientific Research Project Coordinatorship as a Master Thesis Project with the Project number 21/120/08/5/3 and title "The Relationship between Organizational Silence and Emotional Labor of Hospitality Employees: The Case of Muğla".

GİRİŞ

Turizm sektörü, çalışan ve müşteri etkileşiminin sürekli ve yoğun bir şekilde yaşandığı, hızlı gelişen bir hizmet sektörüdür. Özellikle hizmet sektöründe sıkça karşılaşılan örgütsel sessizlik davranışı, bir çalışanın işyerinde, örgütsel konularla ilgili bilgi, görüş ve düşüncelere sahip olmasına rağmen bunu çeşitli nedenlerden dolayı dile getirmek istememe durumunu ifade eder (Genç ve Koçel, 2014). Örgütler açısından sessizlik, işletmelerin geleceği açısından bir engel oluşturmaktadır. Eğer bireyler çalıştıkları örgütte herhangi bir konu hakkındaki görüşlerini açıkça ifade edemezlerse, o örgütte katılımcılık sağlanamaz. Örgütteki bireyler önemli konular hakkında fikirlerini belirtmek, söz sahibi olmak istemektedirler. Çalışanların örgütte fikirlerini belirtememeleri onları sessizliğe sürükleyecektir. Sessizlik ise hem birey hem örgüt açısından olumsuz sonuçlara yol açacak bir davranıştır. Bu sonuçlar düşük performans, motivasyon kaybı, yüksek işten ayrılma oranı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, sessizlik çalışanlarda yaratıcılık, yenilik ve dürüstlük gibi özelliklerin kaybolmasına da neden olmaktadır (Şimşek ve Aktaş, 2014:124). Bu yüzden örgütsel sessizlik davranışı, müşteriler ile yakın temas halinde olan turizm sektörü ve konaklama işletmeleri çalışanları açısından önemlidir. Bu kapsamda, bu araştırma konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeylerinin belirlenmesi ve çalışanların demografik özelliklerinin örgütsel sessizlik davranışları üzerinde anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ilk olarak teorik çerçeve sunulmakta, ardından araştırmanın yöntemi, analizleri ve bulguları açıklanmaktadır. Çalışma araştırmanın bulguları doğrultusunda geliştirilen sonuç ve önerilerle tamamlanmaktadır.

1. TEORİK ÇERÇEVE

Örgütsel sessizlik, ses çıkarmanın yokluğundan ziyade, sır saklama veya bilgiyi bilinçli olarak karşı tarafa iletmeme ve suskun kalma anlamına gelmektedir (Çakıcı, 2007). Tangirala ve Ramanujam'a (2008) göre örgütsel sessizlik, işgörenin işi ile veya örgüt ile ilgili önemli konuları, durumları iş arkadaşları ile veya yöneticisi ile paylaşmak yerine kendi içinde tutmasıdır. Örgütsel sessizliğin üç boyutu vardır. Bunlardan birincisi, kişinin fikrinin diğer örgüt üyelerinin önemsemeyeceğini düşünerek, bireysel olarak kendini yetersiz hissetmesi, diğer örgüt üyelerinin aldığı kararlara uyum sağlaması ve bunları kabullenmesi sonucunda ortaya çıkan kabullenici sessizliktir. Örgütsel sessizliği bir diğer boyutu olan korunmacı sessizlik ise, bireyin kendini dış tehditlerden koruma amacıyla korkuya dayalı olarak, herhangi bir konuyla ilgili fikir, bilgi ve düşüncelerini başkalarından esirgeme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Son olarak korunmacı sessizlik ise bireyin, işle ilgili fikir veya görüşlerini diğer insanların veya örgütün yararını gözeterek, esirgemesi veya dışa vurmamasıdır (Van Dyne, Ang ve Botero 2003).

Turizm sektöründe örgütsel sessizlik davranışına yönelik çalışmaların son dönemlerde arttığı görülmektedir. Taşkıran (2010), konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik konusunda kararsız olduklarını ve orta düzeyde sessizlik davranışı sergilediklerini tespit etmiştir. Çalışmada, sessizlik türlerinden çalışanların kabullenici ve korunmacı sessizlik (bireysel sessizlik) algılarının düşük, korunmacı sessizlik (ilişkisel sessizlik) algılarının ise ortalamanın üzerinde olduğu tespit edilmiştir. Yapılan farklılık analiz sonuçlarına göre kadınların bireysel sessizlik tutumlarının erkeklere kıyasla daha düşük olduğu saptanmıştır. Ayrıca, çalışanların gelir düzeyleri arttıkça bireysel sessizlik düzeylerinin azaldığı belirlenmiştir. Konaklama işletmesi çalışanlarının demografik özellikleri ile örgütsel sessizlik

davranışı sergileme arasında anlamlı farklılıklar tespit eden bazı çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin; Erkılıç (2017) çalışmasında çalışanların cinsiyetleri ve eğitim durumları ile örgütsel sessizlik arasında anlamlı farklılıklar bulmuştur.

Konaklama işletmelerinde yapılmış bir başka çalışmada (Çatır, 2015), konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik davranışlarının boyutlarından en çok korumacı sessizlik davranışını, başka bir deyişle örgüt yararına sessizlik sergilediği, buna karşın en az kabullenici sessizlik davranışını sergilediğini tespit edilmiştir. Yarmacı (2018) tarafından yapılan çalışmada; konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeylerinin düşük olduğu ve en çok korumacı sessizlik davranışında buldukları tespit edilmiştir. Literatürde konuyla ilgili farklı sonuçların varlığını, konaklama işletmesi çalışanlarında örgütsel sessizlik konusunun daha kapsamlı biçimde incelenmesi gerekliliğinin bir göstergesi olarak nitelendirmek mümkündür.

2. YÖNTEM

Konaklama işletmeleri çalışanlarının örgütsel sessizlik davranışlarını tespit etmek ve çalışanların örgütsel sessizlik davranışının, demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermediğini incelemek amacıyla taşıyan bu çalışma, devam etmekte olan bir bilimsel araştırma projesinin ön bulgularını içermektedir. Araştırmanın evrenini Muğla ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri oluşturmaktadır. Çalışmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma verileri Haziran ayında toplanmaya başlamış olup, Temmuz ayına kadar toplanmış olan 109 geçerli veri analizlere dâhil edilmiştir.

Nicel araştırma yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada veri toplamak için anket tekniği kullanılmıştır. Çalışanların örgütsel sessizlik düzeylerini ölçmek amacıyla, Dyne, Ang ve Botero (2003) tarafından geliştirilen Örgütsel Sessizlik Ölçeğinden yararlanılmıştır. Orijinal ölçek 15 ifadeden ve 3 faktörden oluşmaktadır. Faktörler sırasıyla “Korumacı Sessizlik”, “Korumacı Sessizlik” ve “Kabullenici Sessizlik” olarak adlandırılmıştır. Her bir faktörde beşer ifade bulunmaktadır. Ölçek 2015 yılında Çöp tarafından Türkçeye geçirilmiştir ve güvenilirliği 0,81 olarak ölçülmüştür. Dolayısıyla ölçeğin güvenilirliği %70'nin üzerinde çıkması ve turizm sektöründe uygulanmış olması nedeniyle bu araştırma açısından uygun olarak görülmüştür.

3. BULGULAR

Katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin sonuçlara bakıldığında çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlayan çalışanların yarısından fazlasının (%60,6) erkek, %39,4'ünün kadın olduğu, çoğunluğunun (%71,6) bekâr olduğu, ağırlıklı olarak (%42,2) lisans eğitim düzeyinde olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca çalışanların yarısından fazlasının (%51,4) turizm eğitimi aldığı ve %64,2'sinin işletmede sezonluk olarak çalıştığı belirlenmiştir. Çalışanların %58,7'sinin 2.251-3.250 tl arası gelir düzeyine sahiptir. Katılımcıların yaşları 18 ila 48 arasında değişmekte olup ortalama yaşları 29,17 (st.sapma: 8,262) olarak hesaplanmıştır.

Çalışmada öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediklerini tespit etmek için normallik testi uygulanmıştır. Normallik testi için Skewness (çarpıklık) ve Kurtosis (basıklık) değerlerine bakılmıştır. Kurtosis ve Skewness değerlerinin -1.5 ile +1.5 arasında olması, verilerin normal dağılımının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Tabachnick, 2013). Tablo 1'de sunulan normallik testi sonuçlarında görüldüğü üzere araştırma verileri normal dağılım göstermektedir.

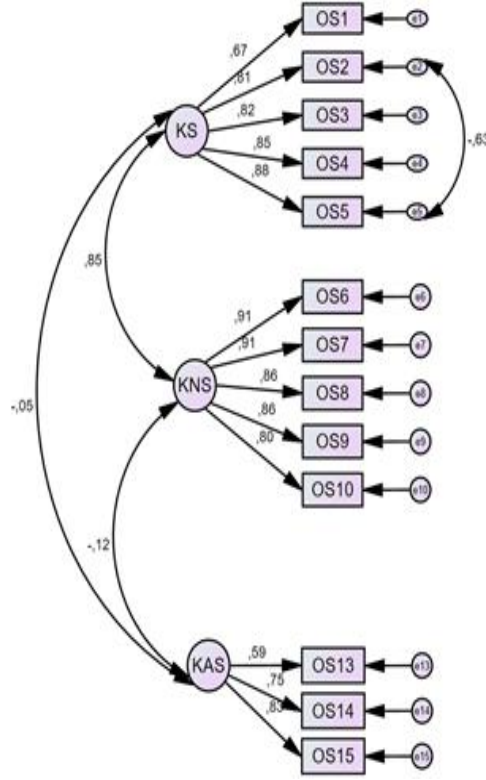
Tablo-1: Normallik Testi Sonuçları

	Skewness	Kurtosis
Korumacı Sessizlik	,920	,157
Korunmacı Sessizlik	1,203	,446
Kabullenici Sessizlik	-,687	-,572
Örgütsel Sessizlik	,989	,471

Normallik testlerinin ardından geçerlik analizleri yapılmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeğinin yapı geçerliliğinin sınanması için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA daha önce kullanılmış olan bir ölçeğin, güncel olan araştırmada kullanıldığında orijinal faktör yapısına uyup uymadığını, uyuyor ise ne derece uygun olduğunu denetlemeye yarayan bir uygulamadır (Suhr, 2006).

Yapılan ilk DFA Sonucunda 11.maddenin faktör yükü (0,419) 0,5'ten küçük olduğu için bu madde ölçekten çıkarılarak analize devam edilmiştir. 14 madde ile yapılan DFA sonucuna göre model uyum iyilik değerlerinin iyileştirilmesi için sırayla e2-e5 ile e12-e13 arasında modifikasyon eklenmiştir. Modifikasyonlar eklendikten sonra gerçekleştirilen DFA'da 12.maddenin faktör yükü (0,428) 0,5'ten düşük hesaplandığı için bu madde de ölçekten çıkarılarak analize devam edilmiştir. 13 madde ile yapılan DFA sonucunda ölçeğin üç faktörlü yapısı doğrulanmıştır. Örgütsel sessizlik ölçeği boyutlarına yüklenen ifadelerin faktör yükleri 0,587 ile 0,913 arasında değişmektedir. 1. Faktör altında toplanan 5 soru örgütsel sessizlik ölçeğinin korumacı sessizlik alt boyutunu, 2. Faktör altında toplanan 5 soru, korunmacı sessizlik, 3. Faktör altında toplanan 3 soru ise kabullenici sessizlik alt boyutunu oluşturmaktadır.

Şekil-1: Örgütsel Sessizlik Ölçeği DFA Sonuçları

DFA sonucunda elde edilen uyum iyiliği değerleri kabul edilebilir veya iyi düzeyde belirlenmiştir. Tablo 2’de ölçeğin uyum iyiliği değerleri verilmektedir.

Tablo-2: DFA Sonucunda Örgütsel Sessizlik Ölçeğinin Uyum İyiliği Değerleri

	Örgütsel Sessizlik	Önerilen Değer	Durum
X² (CMIN)	100,545	0-2,0	İyi
Sd	61	-	-
CMIN/sd	1,648	0-5,0	İyi
CFI	,961	0,9-1,00	Mükemmel
GFI	,882	0,85-1,00	Kabul Edilebilir
AGFI	,825	0,85-1,00	Kabul Edilebilir
NFI	,908	0,9-1,00	Kabul Edilebilir
TLI	,950	0,9-1,00	İyi
RMSEA	,077	0.05-0.08	İyi

Ölçeğin güvenilirliği ve geçerliliğini sınamak için, Bileşik Güvenilirlik (CR) standardize faktör yükleri ve Ortalama Varyans Çıkarılan (AVE) değerlerinden yararlanılmıştır. Buna göre CR değerlerinin eşik değer olarak belirtilen 0,7’nin üzerinde, AVE değerlerinin eşik değer olarak belirtilen 0,5’in üzerinde olması gerekmektedir (Hair ve ark., 2014). Tabloda CR ve AVE

değerleri gösterilmektedir. Tablo 3'te görüldüğü üzere ölçek güvenilir ve geçerli değerlere sahiptir.

Tablo-3: Geçerlik ve Bileşik Güvenilirlik Değerleri

	CR	AVE
Korumacı Sessizlik	0,903	0,651
Korunmacı Sessizlik	0,939	0,755
Kabullenici Sessizlik	0,771	0,534

Ayrıca ölçeğin 13 maddelik son formu için cronbach alfa güvenilirlik katsayısı da incelenmiştir. İnceleme sonucunda, cronbach alfa değeri korumacı sessizlik boyutu için 0,896; korunmacı sessizlik boyutu için 0,939; kabullenici sessizlik boyutu için 0,764; ölçeğin tamamı için 0,882 olarak hesaplanmıştır. Sonuçlar ölçeğin ve alt boyutlarının güvenilir olduğunu göstermektedir. Aşağıda Tablo 4'te Örgütsel Sessizlik Ölçeği ve alt boyutlarının cronbach alfa güvenilirlik katsayıları ile birlikte ortalama ve standart sapma değerleri verilmektedir.

Tablo-4: Örgütsel Sessizlik Ölçeğine İlişkin Güvenirlik Analizi

	Ortalama	SS	Cr. Alfa
Korumacı Sessizlik	2,2349	1,12738	0,896
Korunmacı Sessizlik	1,9908	1,18240	0,939
Kabullenici Sessizlik	3,7645	1,21318	0,764
Örgütsel Sessizlik (Genel)	2,4940	,86303	0,882

Araştırma kapsamında, konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik ve alt boyutları düzeylerinin demografik özelliklerine göre anlamlı bir farklılık yaratıp yaratmadığını belirlemek için bağımsız örneklem t testi ve varyans analizinden yararlanılmıştır.

Tablo-5: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Cinsiyete Göre Karşılaştırılması

Değişken	Cinsiyet	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	Kadın	43	2,2326	1,22741	,18718		
	Erkek	66	2,2364	1,06693	,13133	-,017	,986
Korunmacı Sessizlik	Kadın	43	1,9581	1,14606	,17477		
	Erkek	66	2,0121	1,21371	,14940	-,232	,817
Kabullenici Sessizlik	Kadın	43	3,8682	1,20216	,18333		
	Erkek	66	3,6970	1,22471	,15075	,719	,474
Örgütsel Sessizlik	Kadın	43	2,5045	,93133	,14203		
	Erkek	66	2,4872	,82279	,10128	,102	,919

Tablo 5’te görüldüğü üzere, örgütsel sessizlik davranışı ve alt boyutları olan korumacı sessizlik, korunmacı sessizlik ve kabullenici sessizlik faktörleri cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Tablo-6: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması

Değişken	Medeni durum	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	Bekar	78	2,2564	1,17987	,13359		
	Evli	31	2,1806	,99914	,17945	,315	,753
Korunmacı Sessizlik	Bekar	78	1,9846	1,25368	,14195		
	Evli	31	2,0065	,99931	,17948	,468	,931
Kabullenici Sessizlik	Bekar	78	3,7949	1,22413	,13861		
	Evli	31	3,6882	1,20165	,21582	,790	,681
Örgütsel Sessizlik	Bekar	78	2,5069	,89393	,10122		
	Evli	31	2,4615	,79297	,14242	,915	,806

Tablo 6’da görüldüğü gibi, örgütsel sessizlik ve alt boyutlarının katılımcıların medeni durumlarına göre farklılaşmadığı anlaşılmaktadır.

Katılımcıların eğitim düzeylerine göre gruplar arası karşılaştırma yapabilmek için lise ve altı (ilkokul, ortaokul, lise) düzey eğitim alanlar ile üniversite (ön lisans, lisans, lisansüstü, doktora) eğitimi alanlar olmak üzere 2 grup altında toplanmıştır. Tablo 7’de yer alan sonuçlara göre, örgütsel sessizlik ve alt boyutları katılımcıların eğitim düzeyine göre farklılaşmamaktadır.

Tablo-7: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Eğitim Durumuna Göre Karşılaştırılması

Değişken	Eğitim düzeyi	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	Lise ve altı	43	2,4465	1,18469	,18066		
	Önlisans ve üstü	66	2,0970	1,07517	,13234	1,593	,114
Korunmacı Sessizlik	Lise ve altı	43	2,2093	1,20155	,18323		
	Önlisans ve üstü	66	1,8485	1,15669	,14238	1,568	,120
Kabullenici Sessizlik	Lise ve altı	43	3,8140	1,18031	,18000		
	Önlisans ve üstü	66	3,7323	1,24203	,15288	,342	,733
Örgütsel Sessizlik	Lise ve altı	43	2,6708	,94171	,14361		
	Önlisans ve üstü	66	2,3788	,79396	,09773	1,743	0,84

Tablo 8’de görüldüğü üzere, örgütsel sessizlik davranışı ve alt boyutları olan korumacı sessizlik, korunmacı sessizlik ve kabullenici sessizlik faktörleri katılımcıların turizm eğitimi alma durumlarına göre anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır.

Tablo-8: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Katılımcıların Turizm Eğitimi Alma Duruma Göre Karşılaştırılması

Değişken	Turizm eğitimi alma durumu	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	evet	56	2,3536	1,22340	,16348	1,131	,260
	hayır	53	2,1094	1,01266	,13910		
Korunmacı Sessizlik	evet	56	2,0750	1,31816	,17615	,763	,447
	hayır	53	1,9019	1,02479	,14077		
Kabullenici Sessizlik	evet	56	3,8333	1,10280	,14737	,607	,545
	hayır	53	3,6918	1,32666	,18223		
Örgütsel Sessizlik	evet	56	2,5879	,92778	,12398	1,170	,245
	hayır	53	2,3948	,78548	,10789		

Tablo 9’da sunulduğu üzere, örgütsel sessizlik davranışının alt boyutlarında korumacı sessizlik, otele çalışma dönemine göre anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Buna göre otele sezonluk çalışanların daimi yıl boyu çalışanlara göre daha fazla korumacı sessizlik davranışında buldukları tespit edilmiştir.

Tablo-9: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Katılımcıların Otele Çalışma Dönemine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Otele çalışma dönemi	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	sezonluk	70	2,3943	1,10649	,13225		
	daimi (yıl boyu)	39	1,9487	1,12176	,17963	2,005	0,047
Korunmacı Sessizlik	sezonluk	70	2,1286	1,20868	,14447		
	daimi (yıl boyu)	39	1,7436	1,10592	,17709	1,642	,103
Kabullenici Sessizlik	sezonluk	70	3,7000	1,21073	,14471		
	daimi (yıl boyu)	39	3,8803	1,22471	,19611	-,742	,459
	sezonluk	70	2,5934	,88496	,10577		
Örgütsel Sessizlik	daimi (yıl boyu)	39	2,3156	,80248	,12850	1,623	,107

Katılımcıların gelir düzeylerine göre örgütsel sessizlik ve alt boyutlarının farklılaşma durumunun incelenmesi için bağımsız örneklem t testi yapılmıştır. Katılımcıların gelirlerine göre gruplar arası karşılaştırma yapabilmek adına 3.250 TL ve altında (1) aylık gelir sahibi olanlar ile 3.251 TL ve üstünde (2) aylık gelir sahibi olanlar olmak üzere 2 grup altında toplanmıştır. Tablo 10’da görüldüğü gibi, örgütsel sessizlik ve alt boyutları katılımcıların gelir düzeyine göre farklılaşmadığı belirlenmiştir.

Tablo-10: Örgütsel Sessizlik ve Boyutlarının Katılımcıların Gelir Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

Değişken	Gelir düzeyi	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	3.250 TL ve altı	66	2,3121	1,11169	,13684	,886	,378
	3.251 TL ve üstü	43	2,1163	1,15407	,17599		
Korunmacı Sessizlik	3.250 TL ve altı	66	2,1061	1,25770	,15481	1,264	,209
	3.251 TL ve üstü	43	1,8140	1,04599	,15951		
Kabullenici Sessizlik	3.250 TL ve altı	66	3,9343	1,12199	,13811	1,830	,070
	3.251 TL ve üstü	43	3,5039	1,31208	,20009		
Örgütsel Sessizlik	3.250 TL ve altı	66	2,6072	,87801	,10807	1,712	,090
	3.251 TL ve üstü	43	2,3202	,81924	,12493		

Katılımcıların yaşlarına göre örgütsel sessizlik ve alt boyutlarının farklılaşma durumunu belirlemek için varyans analizi yapılmıştır. 18-48 yaş aralığındaki katılımcılar; 25 yaş ve altı (1), 26-30 yaş (2) ile 31 yaş ve üstü (3) olmak üzere 3 grup altında toplanmıştır.

Tablo-11: Örgütsel Sessizlik Ve Alt Boyutlarının Yaşa Göre Farklılaşması

Değişken	Yaş	N	Ortalama	SS	Std.Hata	t-değeri	p-değeri
Korumacı Sessizlik	25 yaş ve altı	46	2,3348	1,24440	,18348		
	26-30 yaş	27	2,4074	1,16021	,22328	1,445	,240
	31 yaş ve üstü	36	1,9778	,90935	,15156		
Korunmacı sessizlik	25 yaş ve altı	46	2,0826	1,29928	,19157		
	26-30 yaş	27	2,0667	1,33128	,25621	,580	,562
	31 yaş ve üstü	36	1,8167	,88334	,14722		
Kabullenici sessizlik	25 yaş ve altı	46	3,8841	1,26923	,18714		
	26-30 yaş	27	3,4938	1,07166	,20624	,925	,400
	31 yaş ve üstü	36	3,8148	1,24070	,20678		
Örgütsel sessizlik	25 yaş ve altı	46	2,5953	,92882	,13695		
	26-30 yaş	27	2,5271	,94180	,18125	,910	,406
	31 yaş ve üstü	36	2,3397	,70101	,11684		

Analiz sonuçlarına göre örgütsel sessizlik ve alt boyutları katılımcıların yaşlarına göre farklılaşmamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda konaklama işletmesi çalışanlarının yalnızca *kabullenici sessizlik* düzeyinin (3,7645) ortalama değer olan 3'ün üzerinde olduğu belirlenmiştir. Örgütsel sessizlik boyutları arasında en düşük olanın *Korunmacı Sessizlik* (1,9908) olduğu, ardından *Korumacı*

Sessizlik (2,2349) boyutunun geldiği görülmüştür. Çöp'ün (2015) çalışmasında ise çalışanların kendilerini korumak ve savunmak amacıyla korunmacı sessizlik davranışının en çok sergilediği tespit edilmiştir. Benzer şekilde Yarmacı'nın (2018) çalışmasında korunmacı sessizlik düzeyinin otel işletmesi çalışanlarında düşük olduğu tespit edilmiş olup, bu çalışma ile benzer sonuçlar vermiştir. Çatır'ın (2015) otel işletmelerine yönelik yaptığı bir çalışmada ise otel çalışanlarının en fazla örgüt yararına korunmacı sessizlik davranışını, daha sonra savunma amaçlı korunmacı sessizlik davranışını, en son ise kabullenici sessizlik davranışını gösterdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Kabullenici sessizliğin yüksek olması, işletmede çalışanın boyun eğmesi sonucu pasif kalması, iş işleyişi ile ilgili sessiz kaldıkları anlamına gelmektedir. Bu nedenle konaklama işletmesi yöneticilerine çalışanların kabullenici sessizlik düzeylerini azaltmak için çalışanların duygu, düşünce ve düşüncelerini açıkça ifade edebilme olanaklarını sunmaları gerektiği önerilmektedir. *Korunmacı ve Korumacı sessizliğin düşük olması*, çalışanların işyerinde bazı konularda hem kendilerini korumaya hem de diğer iş arkadaşlarını korumaya yönelik daha az sessiz kaldıkları anlamına gelmektedir. Belirtilen iki boyutun düşük olması genel olarak örgütsel sessizlik düzeyinin de düşük olmasını sağlamıştır. Bu durum konaklama işletmelerinde çalışanların korunma veya koruma amacıyla sessiz kalma gereksinimi duymamalarını göstermesi açısından önemlidir.

Çalışanların genel olarak örgütsel sessizlik düzeylerinin (2,4940) ise ortalama değer olan 3'ün altında olduğu ve dolayısıyla örgütsel sessizlik düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, literatürde konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeylerinin düşük olduğunu belirleyen çalışmalarla (Kılıç vd., 2013; Pekerşen, Keleş ve Kuduban, 2016) uyum göstermektedir. Bununla birlikte konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik düzeylerinin yüksek olduğunu belirleyen bazı çalışmaların (Erol, 2015) sonuçları ile ise çelişmektedir. Farklı sonuçların varlığı, konaklama işletmesi çalışanlarında örgütsel sessizlik konusunun daha kapsamlı biçimde incelenmesi gerekliliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Araştırmada yapılan farklılık testleri sonucunda, örgütsel sessizlik ve alt boyutlarının cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi, turizm eğitimi alma durumu, gelir düzeyi ve yaş değişkenlerine göre farklılık göstermediği belirlenmiştir. Yalnızca çalışanların çalışma dönemine göre yapılan test sonucunda *sezonluk çalışanların* korunmacı sessizlik düzeylerinin yıl boyu çalışanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durumun turizm sektörünün mevsimsel olma nedeniyle çalışanların kısa süreliğine iş görmeleri ve bundan dolayı işletmeye yönelik aidiyet duygusunun sağlanamaması yüzünden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Bu araştırma, Muğla ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri çalışanları ile sınırlıdır. Araştırmanın bir diğer sınırlılığı veri sayısının düşüklüğüdür. Gelecek araştırmalarda, konaklama işletmesi çalışanlarının örgütsel sessizlik ve alt boyutlarının incelenmesine yönelik daha fazla verinin analiz edileceği ve farklı değişkenlerle arasındaki ilişkilerin açığa çıkarılmasına yönelik daha kapsamlı çalışmaların yapılması önerilir.

KAYNAKÇA

- Çakıcı, A. (2007). *Örgütlerde sessizlik: Sessizliğin teorik temelleri ve dinamikleri*. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 16(1), 145-162.
- Çatır, O. (2015). *Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çöp, S. (2015). *Lider-Üye Etkileşim Algısı ile Örgütsel Sessizlik Davranış Algısı Arasında Öz Denetim Kişilik Özelliğinin Aracılık Rolü: Otel İşletmeleri Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erol, G. (2015). *Örgütsel Sessizliğin Nedenleri Üzerine Nitel Bir Yaklaşım: Otel İşletmeleri Örneği*. Sözel Bildiri, I. Eurasia International Tourism Congress: Current Issues, Trends and Indicators, Konya, 129-137.
- Erkılıç, E. (2017). *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Örgütsel Sessizlik Davranışı Arasındaki Karşılıklı Etki Derecelerinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi: Rize İli Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Fidell, S.; Tabachnick, B.; Mestre, V.; Fidell, L. *Aircraft noise-induced awakenings are more reasonably predicted from relative than from absolute sound exposure levels*. *J. Acoust. Soc. Am.* 2013, 134, 36 45–3653.
- Genç, N., ve Koçel, T. (2014, Kasım). “*Örgütsel Sessizlik Ve Tecahül-İ Arifane: İki Farklı Konudan Aynı Davranış Düzlemine*”, 2. Örgütsel Davranış Kongresi, Melikşah Üniversitesi, Kayseri.
- Hair, J. F., Black, W.C., Babin, B.J. ve Anderson, R.E. (2014) “*Multivariate data analysis*”, Pearson Education Limited.
- Kılıç, G., Tunç, T., Saraçlı, S. ve Kılıç, İ. (2013). *Örgütsel Stresin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Beş Yıldızlı Termal Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. İşletme Araştırmaları Dergisi, 17-32.
- Pekerşen, Y., ÇakırKeleş, M. ve Ata Kuduban, Ş. D. (2016). *Otel İşletmeleri İşgörenlerinin Örgütsel Sessizlik Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma: Trabzon, Ordu ve Giresun İllerindeki 3, 4 ve 5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Örneği*. Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1, 301-320.
- Suhr, D. D. (2006). *Exploratory or confirmatory factor analysis?*. In.Cary: SAS Institute, 1-17.
- Şimşek, E. ve Aktaş, H. (2014). *The Interactions Of Organizational Silence With Personality And Life Satisfaction: A Research On Public Sector*. Anadolu University Journal of Social Sciences, 14 (2), 121-136.
- Tangirala, S. & Ramanujam, R. (2008). *Employee silence on critical work issues: The cross level effects of procedural justice climate*. Personnel Psychology, 61, 37–68.
- Taşkıran, E. (2010). *Liderlik tarzının örgütsel sessizlik üzerindeki etkisinde örgütsel adaletin rolü ve bir araştırma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). *Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs*, Journal of Management Studies 40(6), 1359-1392.
- Yarmacı, N. (2018). *İşgörenlerin Örgütsel Dışlanma Algularının Örgütsel Sessizlik Ve Olumsuz Durumları Bildirme Eğilimlere Etkisi: Otel İşletmeleri Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Influence of Social Media on Psycho Behavioral Responses Among Nigerians During Covid-19 Pandemic

Dr. Desmond Onyemechi OKOCHA¹

¹Senior Lecturer, Bingham University, Nigeria

desmondoo@binghamuni.edu.ng

desmondoo@yahoo.com

ORCID - 0000-0001-5070-280X

Joy Zugwai AKOK²

²Postgraduate Student, Bingham University, Nigeria

ABSTRACT

An extensive amount of information and news related to the novel coronavirus pandemic was disseminated by social media in Nigeria. Up-to-date, there is little evidence on how this information may influence the psycho behavioral responses to this pandemic in Nigeria. This study aim is to investigate the influence of social media on psycho behavioral responses among Nigerians during the Covid-19 pandemic. This study used the survey method, the presentation of data was simple frequency and percentage tables. Quantitative analysis was used to interpret the data that was collected from the questionnaire. The sample size was 150 samples as the study distributed 150 questionnaires to residents/respondents in Masaka area of Nasarawa State. The purposive sampling technique was applied in this study. The results show a significant increase in social media and streaming services during the pandemic. Given that Nigerians usually place elevated value on social media networking and connectivity. Nigerians are far more susceptible to social media influence and information/news expectation, which often heightens their risk taking behaviours. However these behaviours are only exacerbated in stressful times. The findings also revealed the concerns over the Covid-19 pandemic and compulsive social media use significantly predicted high scores of escapism and to overcome depression and loneliness. The study also suggests various methods for correcting misconceptions about health through social media, including timely expert advice, regular public health awareness, and correction programs with periodic communication among general people and media algorithms. With the current proposed recommendations, one should always address the audiences' intellectual and emotional dimensions during this phase of fear and anxiety. However, social media can be an important component of sharing professional information to the public and keeping in contact with family and friends in the pandemic, its wild unsecured nature may expose users to misinformation, panic or hysteria.

Keywords: influence, social media, media, psycho behavioral, response, Covid19, Pandemic, communication

INTRODUCTION

Mass communication is all about communication. Evidently, man lives to communicate and communicates to live. There are various communication channels that have surfaced to make this communication function possible over the years with the advent of technology and innovation. Communication is the totality of all the things one person does when he wants to create understanding in the mind of another. It involves a coherent, continuous and systematic method of telling, listening and understanding.

Humans send information through a variety of ways; social media (these social media include but not limited to Facebook/Facebook Messenger, WhatsApp, Insta-Blog Twitter, Instagram, Telegram) radio, speaking, telephones, email, blogs, TV, art, hand gestures, facial expressions, body language and even social contexts. Communication can occur instantaneously in closed, intimate settings or over great periods of time in large public forums, like the radio. As a field of study, communication spans a broad, rich array of subjects, including sociology, psychology, philosophy, political science, linguistics, history, literature, criticism and rhetoric.

However, in today's globalized, media-driven world, communication studies have become more pertinent and thrilling than ever.

In the same vein, media is the plural form of medium (a means or instrument through which communication or contact is made). In a related note, Babalola, (2012) defined media as a wide variety of forms, including; social media, radio, television, newspapers, films, magazines, advertisements, video games, CDs, satellite cables and web or internet facilities that reach mass audience. In a common parlance, media can be define as the various means of mass communication, including television, radio, film, magazines and newspapers, together with the people involved in their production. The mean purpose or role of the media is to provide factual, entertaining and reliable information which also include the expression of ideas and opinions.

To understand how social media came to be important during Covid19 pandemic, due to the rapid growth in the number of internet/web users, social media have continue to show its prominence in todays' Nigeria modern society. In Nigeria, there are approximately 63 million internet users, of whom 75.1% are aged 17-39 years, in 2015 (Iproject, 2020). As the general and teeming public becomes more health conscious as a result of the Covid19 pandemic, the popularity of social media as a tool of gathering health-related information have continue to grow recently in Nigeria (Oginni, S. O., & Motui, 2020). Social media platforms are readily available and accessible through mobile smart phones or on the internet and moreso, it has become even easier to access via apps on smartphones. As a result, the influence of social media as a medium in news gathering is very popular in Nigeria during the Covid19 pandemic (Iproject, 2020). Also, social media users can be exposed to unreliable and untrustworthy news or information of uncertain accuracy. Inaccurate news information gathering could have

disadvantageous effects, since passive gathering of news via social media, particularly through WhatsApp, Facebook, Twitter, Instagram, Insta blog and Facebook messenger, were all important medium for health information gathering among Nigerians during the Covid19 pandemic Bowd, (2020). Facebook is the most popular social media platform in Nigeria followed by Twitter and WhatsApp respectively and these platforms includes instant messaging and service platforms to carry out payment, marketing, and promotion activities. These social media are communicative medium that allows its users to share information/news articles, photos, and video. Moreover, almost 60% of social media users admitted that internet-based health information impacted their health management strategy during the Covid19 pandemic in Nigeria (Adebimpe, Adeyemi, Faremi, Ojo, and Efuntoye, 2020).

The novel Corona Virus Disease (Covid-19) is an infectious and contagious disease cause by respiratory infectious virus ranging from common cold to more acute and severe respiratory complications. Its origin was traced down to the Hunan seafood market at Wuhan, China where live bats, snakes, raccoon dogs, wild animals among others were being sold as at December 2019 (Shereen, Khan, Kazmi, Bashir & Siddique, 2020,) and the increase spread all over the world resulted in the declaration as a world pandemic by the World Health Organization on 11 March 2020 (WHO, 2020). Since its identification, the virus is known to have accounted for about 3.97 million deaths globally out of a swooping statistic of 184 million positive cases which sadly increases exponentially daily (WHO, 2021). According to the National Centre for Disease Control, (2020) the first victim of the virus that was recorded in Nigeria was an Italian man who arrived in Nigeria on the 25 February 2020. Having being admitted in an Isolation Centre in Yaba Lagos after showing serve and acute symptoms of COVID19 (NCDC, 2020). Subsequently, the cases increased and, as at the time of this study, almost 168 thousand positive cases and 164 recuperated persons have been identified and are still counting (NCDC, 2021).

From the foregoing, it has been established how influential social media is and how it can help in shaping society in times of crises such as the novel Covid19 pandemic and how Nigeria reacted to the novel disease. It is pertinent to address mental health issues in a period of a disease outbreak, as it may deteriorate social and other areas of functioning, including an impairment in preventive measures Babatunde, (2200). According Adebimpe to, Adeyemi, Faremi, Ojo, and Efuntoye, (2020) they asserted that psycho behavioral responses have been understudied after the temporary cessation of the COVID-19 outbreak in Nigeria and the world over and this deserves attention. The common public's psycho behavioral responses in an event of a disease outbreak play a major role in getting the outbreak under control (Adebimpe to, Adeyemi, Faremi, Ojo, and Efuntoye, 2020). Hence, to prevent a second wave of the virus, an inquiry into preemptive behavioral responses in addition to the psychological well-being of the public post–

COVID-19 calls for attention. Attitude is an important factor that defines behavioral intention. The Health Belief Model (HBM) has been used as the theoretical framework to explain the health behaviors of individuals. It includes the following concepts: perceived susceptibility, perceived severity, perceived benefits, perceived barriers, cues to action, and self-efficacy (Oginni & Motui, 2020). Adopting the HBM to explain psycho behavioral changes during the COVID-19 outbreak is pertinent in this study.

Bowed, (2020) opine that in an early study in Nigeria, conducted during the early stage of the Covid19 pandemic, found a high occurrence of mental health issues among the public, which was positively connected with regular exposure to social media. To the best of the researchers' knowledge, little or no research has been carried out on social media exposure now that Nigeria has entered the downward trend of COVID-19 pandemic. Thus, a study of coverage to social media and connection to the psycho behavioral health outcomes of the public is needed. Truthful information-seeking behaviors during the COVID-19 pandemic has important effects on health-related behavior change and may improve infection prevention and control. Evidently, traditional mass media is more message-driven; contrary to social media which are more conversation-driven, and during the COVID-19 pandemic, it is not completely clear which form of social media influences the public and shapes their psycho behavioral responses. Therefore, this research work aimed to assess the level of social media exposure related to the COVID-19 outbreak and to identify the connection related to the forms of media exposure with HBM constructs, psychological and behavioral responses, and anxiety levels.

Statement of the Problem

The purpose of this study is to assess the influence of social media on psycho behavioral responses among Nigerians during COVID19 pandemic. The benefits of social media is immeasurable and it has led to a continuous increase in social media use during the pandemic outbreak. This was followed by challenges such as misinformation, rumors, and misconceptions about the disease. These factors can have psychological influence on social media users, mostly especially those with existing, pre-existing mental and anxiety disorders. It can also affects the quality of knowledge shared, affecting intellectual capital that may arise from proper use of these platforms or application. Due to these fact, the current study problem aim to discuss the influence of social media psycho behavioral responses among Nigeria and how these social media platform misinformation and psychological influences users during the COVID-19 pandemic.

Objectives of the Study

- 1) To ascertain the reasons for using social media during the COVID-19 pandemic in Nigeria.

- 2) To identify the subject covered by social media during the pandemic in Nigeria.
- 3) To investigate the influence of Covid19 pandemic rumors in social media and psycho behavioral responses in Nigeria information reliability.

Conceptual Clarification

According to Cialdini & Goldstein (2004), social media influences people's behavior, as to what they perceive that other people are doing or what they feel that different people approve or disapprove of. Cialdini & Goldstein (2004) assert that different literature has differentiated the motives for conformity to psycho behavioral responses, including the desire to learn from people and to gain recognition or social approval. However, people are influenced by social behaviours, that their views are sometimes not accurate. For example, people can underestimate health-promoting behaviours like hand washing and on the other hand overestimate unhealthy behaviors (Dickie, Rasmussen, Cain, Williams, & MacKay, 2018).

Social media can amplify the spread of psycho behavioral responses that are both harmful and beneficial during an epidemic such as the COVID19, and these effects may advance through the social media networking of friends (Christakis, & Fowler, 2013). According to Christakis, & Fowler, (2020) the virus itself spreads from person to person contact, and since people are centrally located in networks within a society and they come into contact with more people, they are often among the first to be infected by the said virus. However, these very same central people can be influential in reducing the disease because they can pass out positive interventions like hand washing and social distancing by demonstrating to a wide range of people through social media messages. Some research suggests that a larger number of interventions can come not from direct effects on people who receive the message, but from indirect effects on their social media who may copy the behavior (Kim, 2015), therefore leveraging the influence of any behaviour change effort by targeting well-connected individuals and making their behaviour change visible and salient to others.

Frenkel, Alba & Zhong (2020) opine that the proliferation of social media in the world over has increased the spread of fake news and misinformation about COVID19, with increasing dangerous consequences. Emerging study is using social media to understand psycho behavioral responses and counter the increasing spread of fake news. One way is to debunk using fact-checking and correction. Nevertheless, fact-checking may not be enough to keep up with the huge amount of false information/news disseminated in times of crisis like the Covid19 pandemic.

Literature Review

According to a research by Sun, Chen and Viboud (2020), the novel coronavirus spread of 2019 has caused and is still causing panic in the world over like it has never been experienced before. This is because of the rapid spread of information through social media. Firstly, SARS-CoV-2 is so much more

infectious prior to the previous strains of coronaviruses that the world has encounter in recent years. This goes to shows that many governments were to relax in taking decisive actions and policies to help curtail and limit the spread of the virus. To this effect, it has caused massive space in the Nigeria communities (Manderson and Levine, 2020).

In a study carried by Kouzy, Abi Jaoude, Kraitem, El Alam, Karam, Adib, Zarka, Traboulsi, Akl and Baddour, (2020). Revealed that the role social media played during such a time is highly cohesive and complex. A sample of 673 tweets found that individuals and groups posted 66 percent of Twitter traffic, and verified Twitter accounts dispatched 19.2%. The contents of the tweets revealed that 91.2% of the traffic contained severe content. About 81.4% of tweets had information about COVID19, with randomly 70% tackling medical, public health, social, political, and financial information. In total, 24.8% (153) of tweets contained some form of misinformation and misrepresentation, while 17.4% (107) had knowledge about COVID19 that is unverifiable at the moment. The misinformation and misrepresentation rate was higher among individual or group accounts at a rate of 33.8%. The level of misinformation and misrepresentation was higher in unverified reports as compared to verified accounts. There was 31% misinformation for unverified accounts and 12.6% misinformation for unverified accounts. Tweets from public health accounts and healthcare accounts had the lowest rate of posting unverified information at 12.3%. The number of likes or retweets that a tweet had did not relate to the authenticity of the tweet's contents. This means that even tweets with misinformation and unverified information could get many retweets and likes. This facilitated the spread of false information through social media (Kouzy, Abi Jaoude, Kraitem, El Alam, Karam, Adib, Zarka, Traboulsi, Akl and Baddour, 2020). .

In a similar research by Figueroa and Aguilera (2020), misinformation on social media platforms about COVID19 has been harmful to individuals with pre-existing mental illnesses. The authors posit that the follow of rumors such as frightening COVID19 news offers an avenue for increased distress and doubts, which can negatively affect individuals with pre-existing anxiety disorders. According to a carried out by study Liu, Gayle, Wilder-Smith and Rocklöv (2020), cross-sectional studies in countries such as the Canada, Europe and United States have experienced and recorded a surge in the number of reported cases associated with depression and anxiety disorder.

According to the research of WHO (2020) the highest percentage of misinformation and unverified information was discovered to be accompanied by using the keywords '#2019-ncov' and '#corona.' The keyword '#COVID19' had the lowest rate of unverified information and misinformation in a cross-sectional study. The height of social media searches of coronavirus increased in 2019, about 10 to 14 days before the daily incidences became high in China (WHO, 2020).

In a study by Chung and Li (2020) argue that, during an outbreak, it is often hard to distinguish between rumors and truth and how it affect psycho behavioral in people. However, the system used to interrupt essential keywords such as "influenza" while excluding other coronaviruses' strains. It was predicted that the Chinese government would silence the paramedics and healthcare system about the

outbreak of the novel coronavirus outbreak in 2019. According to research by the following authors Huang, Wang, Li, Ren, Zhao, Hu and Cheng (2020) report that one of the few doctors that raise the alarm about Covid19 disease was subjected to disciplinary action by Wuhan's authorities for bringing attention to this disease to the knowledge of the government and the whole world, before he too tragically died from the same virus. Social media platforms such as YouTube and Twitter can immensely assist the spread of untrue information due to the vital makeup of the algorithm. People are shown information or news that conform to their tastes and inclinations rather than the information trustworthiness or validity.

Theoretical framework

Theories are defined as a fundamental road map for any research (Potter & Riddle, 2007) because theories are guidelines to research by providing clarity to ideas and findings that necessitate testing and interpretation. Potter and Riddle further stated that theories act as glue to vital research findings thereby providing important platform for justification of certain systems. They, however, argued that the low use of theories in research and warned of its impact on design of studies and education of future generation of scholars. This study is anchored on the Health Belief Model (HBM) and Technology Determinism Theories.

The Health Belief Model (HBM) Becker (1974) was developed in the 1950s by group of social psychologists working in the field of public health who were looking to explain the reason why some people avoid using health related services such as immunization and screening etc. The model is commonly use till date. There are four core constructs: the first two indicate to a specific disease while the second two talk about possible course of action that may decrease the risk or severity of that disease. Perceived susceptibility (or perceived vulnerability) is the individual's perceived risk of contracting the disease if he or she were to continue with the current course of action. Perceived severity refers to the gravity of the disease and its magnitudes as perceived by the individual. Perceived benefits denote to the perceived advantages of the different course of action including the severity to which it decreases the risk of the disease or the severity of its costs. Perceived barriers (or perceived costs) refers to the perceived disadvantages of adopting the suggested action as well as perceived obstacles that may hinder its successful performance. These factors are frequently expected to combine additively to influence the likelihood of performing the behavior. Therefore, high vulnerability, high severity, high profits and low barriers are presumed to lead to a high likelihood of adopting the recommended action. Another factor that is frequently mentioned in connection with the HBM is cues to action (events that trigger behavior), but little or no empirical study has been carried out on this concept.

Technology Determinism theory: The theory states that media technologies shape how we as individuals in a society think, feel, act and how a society operates as we move from one technology age to another. According to Griffin (2000) elaborates McLuhan's theory of 1963 that we learn, feel and think the way we do because of the message we receive through the current technology that is available.

McLuhan (1964), with the integration of other technological innovation such as the internet/web, online radio, Facebook, Twitter, WhatsApp, Instagram and other plethora channels of communication has shaped our society on how we communicate and get information. With the development of technology, the profession of journalism after testing the effects of latest medium then explores its potentials to reach the audience. Today internet and social media are the latest through which people thrive (McQuail, 2005). Technological Determinism theory seeks to show technical developments, media, or technology as a whole, as the key mover in history and social change (Kunz, 2006). He further states that technology in turn has “effects” on societies that are inherent, rather than socially conditioned or produced because that society organizes itself to support and further develop a technology once it has been introduced.

He further explained that strict adherents to technological determinism do not believe the influence of technology differs based on how much a technology is or can be used. Instead of considering technology as part of a larger spectrum of human activity, technological determinism sees technology as the basis for all human activity that is behavioral response.

The relevance of these theories to this research work is evident that there are lots of social units in the society and the society is trying to make sense of the world and the best way to achieve this is the innovation and breakthrough in technology, given to the fact that researchers and scientists observed that the society is dynamic and constantly changing and all media are converging to help meet the dynamism that is applicable in the society, social media across the globe is seemingly bringing the world into a global village as foreseen by Marshall McLuhan foresaw in the convergence predication. The need to meet the insatiable hunger for interaction and sharing of information among people in the society, know what is happening in the world, technology helps break barriers of communication and information sharing in the society. It is evident that society does not drive technology for communication but rather the technology drives the society for communication and connectivity as observed by Technology Determinism theorists and this breakthrough by technology necessitates the breakthrough in technology which brings about the plethora of media aiding social media interaction and behavioral activities in this internet age, thereby linking information flow within the communication context and allows sharing of information through social media. The Technology Determinism Theory enables different individuals to share ideas, information, beliefs and other necessary human interaction that bring cohesion within the human society. The most important thing about Technology determinism theory is that, it does not give credence to the society, rather it focuses on the technology which shapes the society, that is

why today users of social media have been greatly affected by the internet and the new technology in the new order of world technology.

Methodology

This study used the survey method, the presentation of data was simple frequency and percentage tables. Ogbuoshi (2011) describe it as “percentage expresses a rate of the total of the variables as a proportion of hundreds it expresses the relative frequency of a phenomenon as a ration in 100 terms”. Quantitative analysis was used to interpret the data that was collected from the questionnaire, so that appropriate meaning can be read to determine the findings of the research. The sample size was 150 samples and the study distributed 150 questionnaire to residents/respondents in Masaka are of Nasarawa State. The purposive sampling technique was applied in this study. The researcher considers thematic analysis as a technique for data analysis and presentation in this study. Data analysis is the technique used by the research to extract data information that was not apparently there before and which would enable the summary description of the subject studied.

Data Analysis

Demographic Data of Respondents

Variable	Frequency	Percentage (%)
Sex		
Female	88	58.7%
Male	62	41.3%
Total	150	100%
Education		
HND/Degree	99	66
Master	36	24
Ph.D	15	10
Total	150	100%
Age		
18 – 30	73	48.7
31 – 40	55	36.6
41 and Above	22	14.7
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

From the analysis on the table above, data presented shows that the response on the sex distribution of the respondents which indicate that out of the 150 respondents, 88 respondents representing 58.7% were female and 62 respondents representing 41.3% were male. Majority of the respondents were female. However, 99 respondents representing 66% were HND/Degree holders, while 36 respondents representing 24% were Master holders and 15 respondents representing 10% were Ph.D holders. Majority of the respondents were HND/Degree holders. The age distribution shows that 73 respondents representing 48.7% were between the ages of 18-30, 55 respondents representing 36.6%

were 31-40 years old and 22 respondents representing 14.7% were 41 years and above. Majority of the respondents were between the ages of 18 – 30 years old.

Analysis

Do you use social media to seek information on prevention method on Covid19?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Yes	104	69.3
No	46	30.7
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

From the table above it showed that 104 respondents representing 69.3% were of the opinion that they use social media to seek information on prevention method on Covid19 and 46 respondents representing 30.7% suggested that they don’t use social media to seek for information on prevention method on Covid19.

Do you use social media to stay in touch with family members/friends related to their Covid19 wellbeing during the pandemic?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Yes	122	81.3
No	28	18.7
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

The analysis above based on the table indicate that 122 respondents representing 81.3% revealed that social media is the medium they use to stay in touch with family members/friends related to their Covid19 wellbeing during the pandemic while 28 respondents representing 18.7% disagreed on using social media as a means in keeping in contact with family members/friends related to their Covid19 wellbeing during the pandemic.

Would you say that you use social media to stay up-to-date with Covid19 news?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Yes	88	58.7
No	62	41.3
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

From the data presented above, 88 respondents representing 58.7% agreed positively that they use social media to stay up-to-date with Covid19 news. However, 62 respondents said no they don’t use social media to stay up-to-date with Covid19 news.

How often do you use social media to seek for information on treatment and management of Covid19 symptoms?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Very Often	69	46
Often	46	30.7
Less Often	35	23.3
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

The table presented above indicate that 69 respondents representing 46% agreed that they use social media to seek for information on treatment and management of Covid19 symptoms, 46 respondents representing 30.7% suggested they often use social media to seek for information on treatment and management of Covid19 symptoms and 35 respondents representing 23.3% said less often they use social media to seek for information on treatment and management of Covid19 symptoms.

You share opinions about Covid19 with family members and friends through social media?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Yes	121	80.7
No	29	19.3
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

The data above shows that 121 respondents representing 80.7% positively agreed that they share opinions and ideas about Covid19 with family members and friends through social media. Nevertheless, 29 respondents representing 19.3% disagreed that they don't share opinions and ideas about Covid19 with family members and friends through social media.

Did you use social media as a means of escapism during the Covid19 pandemic lockdown?

Variable	Frequency	Percentage (%)
Yes	118	78.7
No	32	21.3
Total	150	100%

Source: Field Survey 2021

The table showed that 118 respondents representing 78.7% said yes they use social media as a means of escapism during the Covid19 pandemic lockdown and 32 respondents representing 21.3% disagreed that they didn't use social media as a means of escapism during the Covid19 pandemic lockdown.

Discussion of Findings

The aim of this study was to examine the influence of social media on psycho behavioral responses among Nigeria during the Covid19 pandemic. More generally the objective was to explore differences in social media habits before and since the government issued lockdown to control the spread of the coronavirus. These results show a significant increase in social media and streaming services during the pandemic. Given that Nigerians usually place elevated value on social media networking and connectivity (Blakemore, 2008), there is a far greater need to maintain social connections, information and news gathering despite the COVID19 lockdown. Nigeria are far more susceptible to social media influence and information/news expectation, which often heightens their risk taking behaviours in a society like Nigeria, however these behaviours are only exacerbated in stressful times (Andrews, Foulkes, & Blakemore, 2020). The results from this study showed that Nigerians increased their use of social media contact across different parts of the country and globe, with many people reporting use of social media (WhatsApp, Facebook/Facebook Messenger, Twitter, Instagram, Snapchat and TikTok) to stay in touch with their family friends, colleagues at work on the effect of the coronavirus pandemic. This could likely help Nigerians and other people stay connected in social media and cope with the pandemic during the impose government lockdown (Ellis, Dumas, & Forbes, 2020).

In connection with previous research carried out, these findings also indicate a strong connection between obsessive and aggressive online behaviours, symptoms of depression and loneliness. For example, in a study looking at the different psychosocial factors of internet dependence in Iran found internet obsession to be co-morbid with depression and loneliness (Mamun, Hossain, Moonajilin, Masud, Misti & Griffiths 2020). Mamun, Hossain, Moonajilin, Masud, Misti & Griffiths (2020) suggests that being addicted to the internet increases the likelihood of anxious and depressive symptoms. Likewise, Błachnio, Przepiorka, Benvenuti, Mazzoni & Seidman (2019) reported that regardless of country of residence, addiction to the internet and social media in particular is associated with depression and lower life satisfaction. However, the coronavirus pandemic caused social isolation is more likely associated with smartphone and internet addiction, which further heightens anxiety and depressive symptoms in most Nigerians.

The findings also revealed the concerns over the Covid19 pandemic and compulsive social media use significantly predicted high scores of escapism and to overcome depression and loneliness. Taken into considerations these findings highlight that Nigerians who rely on maladaptive coping strategies, such as social media use to manage distress and anxiety are more likely to have a high negative effect on their mental health and even quality of relaxation an sleep.

Recommendations

The current study recommends that health and government institutions should develop measures to correct misinformation and rumors in social media simultaneously

The study also suggests various methods for correcting misconceptions about health through social media, including timely expert advice, regular public health awareness, and correction programs with periodic communication among general people and media algorithms. With the current proposed recommendations, one should always address the audiences' intellectual and emotional dimensions during this phase of fear and anxiety. The many lessons learned during the current COVID-19 pandemic will serve as a blueprint for managing and coping with future pandemics

CONCLUSION

The Covid19 pandemic led to greater sharing of accurate information and misinformation about the virus, with lots of the information and news disseminated via social media. Members of the public use social media to gather news and information on various aspects of the pandemic these news information could threaten public safety, aggravating crisis management. However, social media can be an important component of sharing professional information to the public and keeping in contact with family and friends in the pandemic, its wild unsecured nature may expose users to misinformation, panic or hysteria.

The present study and others presented in the literature review have shown and supported the relevance of presenting, sharing and disseminating important truthful and trusted information by government, non-governmental organisation and health experts, inasmuch as social media is a platform where people from different background can come together to share ideas and get information, it should be harness to foster better understand on how to threat, prevent or avoid hysteria in this pandemic so those who use it as a means of escapism or to connect with family and friends can do that with ease and assurance without affecting their psycho behavioral responses to crisis or pandemic such as a the Covid19 pandemic the world over is experiencing.

References

- Andrews, J. L., Foulkes, L., & Blakemore, S. J. (2020, August 1). Peer Influence in Adolescence: Public-Health Implications for COVID-19. *Trends in Cognitive Sciences*. Elsevier Ltd.
- Adebimpe, W. O., Adeyemi, D. H., Faremi, A., Ojo, J. O and Efuntoye, A. E. (2020). The relevance of the social networking media in Ebola virus disease prevention and control in Southwestern Nigeria. *Pan African Medical Journal*, 22 (1), 7.
- Babalola, B. K. (2012). Educational broadcasting in Nigeria: a historical development perspective. *Journal of Communication and Culture*. 3(2), p. 14-18 Communication in the Department of Mass Communication, Benue State University, Makurdi.
- Babatunde, A. (2200) *Nigeria: COVID-19-Lagos hospitals treat people suffering chloroquine poisoning-official. Premium Times*. Retrieved on 6 July 2021 from <https://www.premiumtimesng.com/regional/ssouth-west/383038-coronavirus-lagos-hospitals-treat-people-sufferingchloroquine-poisoning-official.html>Newspaper.
- Blakemore, S. J. (2008). The social brain in adolescence. *Nature Reviews Neuroscience*, 9(4), 267-277.

- Błachnio, A., Przepiorka, A., Benvenuti, M., Mazzoni, E., & Seidman, G. (2019). Relations Between Facebook Intrusion, Internet Addiction, Life Satisfaction, and Self-Esteem: a Study in Italy and the USA. *International Journal of Mental Health and Addiction*, 17(4), 793–805
- Becker, M. H. (1974). *The Health Belief Model and personal health behavior*. Thorofare, NJ: Slack.
- Bowd, K. (2020). Social media and news media: Building new publics or fragmenting audience. In M. Griffiths & K. Barbour (Eds.), *Making public, making spaces*. University of Adelaide Press.
- Christakis, N. A. & Fowler, J. H. (2013) Social contagion theory: examining dynamic social networks and human behavior. *Stat. Med.* 32, 556–577.
- Christakis, N. A. & Fowler, J. H. (2020). Social network sensors for early detection of contagious outbreaks. *PLoS One* 5, e12948.
- Chung, R. Y. N. and Li, M. M. (2020). Anti-Chinese Sentiment during the 2019-nCoV outbreak. *The Lancet*, 395(10225):
- Cialdini, R. B. & Goldstein, N. J. (2004). Social influence: compliance and conformity. *Annu. Rev. Psychol.* 55, 591–621.
- Dickie, R., Rasmussen, S., Cain, R., Williams, L. & MacKay, W. (2018). The effects of perceived social norms on handwashing behaviour in students. *Psychol Health Med.* 23, 154–159 (2018).
- Ellis, W. E., Dumas, T. M., & Forbes, L. M. (2020). Physically isolated but socially connected: Psychological adjustment and stress among adolescents during the initial COVID-19 crisis. *Canadian Journal of Behavioural Science*, 52(3), 177–187.
- Figuroa, C. A., Aguilera, A. (2020). *The need for a mental health technology revolution in the COVID-19 pandemic*. *Frontiers in Psychiatry*, 11.
- Frenkel, S., Alba, D. & Zhong, R. (2020). Surge of virus misinformation stumps Facebook and Twitter. *The New York Times*. Retrieved on 6 July, 2021 from <https://www.nytimes.com/2020/03/08/technology/coronavirus-misinformation-social-media.html>.
- Griffin, E. (2000). *A first look at communication theory* (4th ed.). Boston, Ma: McGraw-Hill.
- Huang, C., Wang, Y., Li, X., Ren, L., Zhao, J., Hu, Y. and Cheng, Z. (2020). Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China. *The Lancet*, 395(10223)
- Iprojects, (2020). *The impact of introduction of global system for mobile communication (GSM) on the Nigeria economy*. Retrieved on 5 July 2021 from <https://iproject.com.ng>
- Kim, D. A. (2015). Social network targeting to maximise population behaviour change: a cluster randomised controlled trial. *Lancet* 386, 145–153 (2015).
- Kouzy, R., Abi Jaoude, J., Kraitem, A., El Alam, M.B., Karam, B., Adib, E., Zarka, J., Traboulsi, C., Akl, E.W., Baddour, K. (2020). *Coronavirus goes viral: Quantifying the COVID-19 misinformation epidemic on Twitter*. *Cureus*, 12(3)
- Kunz, W. M. (2006). *Culture conglomerates: Consolidation in the motion picture and television industries*. Publisher: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Liu, Y., Gayle, A.A., Wilder-Smith, A., & Rocklöv, J. (2020). The reproductive number of COVID-19 is higher compared to SARS coronavirus. *Journal of Travel Medicine*, 27(2).
- Manderson, L. and Levine, S. (2020). COVID-19, risk, fear, and fall-out. *Medical Anthropology*, 39: 367-370.
- Mamun, M. A., Hossain, M. S., Moonajilin, M. S., Masud, M. T., Misti, J. M., & Griffiths, M. D. (2020). Does loneliness, self-esteem and psychological distress correlate with problematic internet use? A Bangladeshi survey study. *Asia-Pacific Psychiatry*, 12(2)
- McQuail, D. (2005). *McQuail's mass communication theory*. (5th Ed.), London: Sage Publications.

- McLuhan, H. M. (1964). *Understanding media: The extensions of man*. New York: McGraw Hill.
- NCDC, (2021). *Corona virus statistic*. Retrieved on 5 July 2021 from <http://ncdc.go.ng>
- Oginni, S. O., & Motui, J.N. (2020). Social media and public policy process in Africa: Enhanced policy process in digital age, consilience. *The journal of sustainable development*, 14(2), 158-172.
- Ogbuoshi, L. I. (2011). *Introduction to mass communication*. Enugu: Newmoon Publishers.
- Potter, W. J. and Riddle, K. (2007). A content analysis of media effects literature. *Journalism and mass communication quarterly*. 84 (1) 90.
- Shereen, M. A., Khan, S., Kazmi, A., Bashir, N., & Siddique, R. (2020). COVID-19 infection: Origin, transmission, and characteristics of human coronaviruses. *Journal of Advanced Research*, 24, 91–98.
- Sun, K., Chen, J. and Viboud C. (2020). Early epidemiological analysis of the coronavirus disease 2019 outbreak based on crowd sourced data: A population level observational study. *The Lancet Digital Health*, 2(4).
- WHO. (2020). *News room a detail coronavirus*. Retrieved on 5 July 2021 from <http://www.who.int/news-room/q-a-detail/q-a-coronaviruses>.
- World Health Organization, (2020). *Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)*. Situation Report, 72.

Ethics in Marketing

PhD lecturer Dumitru GOLDBACH

Valahia University of Targoviste, **Romania**

goldbach.dumitru@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6664-3349>

Mădălin Nicolae SÂRBU

National University of Political Studies and Public Administration (NUPSPA),

sarbu.madalin@icloud.com

Oana Valeria PARASCHIV

Bucharest University of Economic Studies

paraschivoanavaleria@gmail.com

Giulia ZAHARIA

Bucharest University of Economic Studies

gullia.zaharia@yahoo.com

ABSTRACT

Marketing it is ethical or not? This is the main question of our paper. Although there is no organization that does not use marketing as a tool to achieve its goals, I do not know how many of them think about how much ethics is in the actions they take, how ethical they are.

As long as the organization's objectives are met and the business goes, no one wonders how ethical it is, what environmental costs or costs are, with what losses the profits were made.

This is human nature, and without coherent and coercive policies, something will not change too soon.

That is why the concerns must come first of all from us, theorists and practitioners alike, to identify this problem being the 3rd millennium should not be just about a consumer society, as it has been so far, but to be about balance, about a long-term sustainable development that has in mind man and nature and not the realization of profit at any cost.

In order to try to answer this question, we will analyze marketing through the most important elements that define it, namely the marketing functions and the marketing mix. After analyzing the functions of marketing, we noticed how it has nothing to do with ethics but rather with making a profit.

Following the analysis of the marketing mix, we concluded that all marketing policies, from product to promotion are focused on the organizer and not on the consumer, the goal being rather to manipulate the consumer and not to achieve an ethical relationship, correct with it.

Keywords: marketing, etics, economic, social

INTRODUCTION

Marketing has become a science with applicability in almost all areas, from politics to business. Marketing has created consumption, won elections, generated value from a simple business to modern business on the internet. As long as marketing tools have created value, no one has wondered at what cost, whether it is ethical or not.

Nowadays, more than ever, the economic and social model acquires a new paradigm based on sustainable development, ethics, healthy development. companies can no longer think only about creating profit at any environmental or social cost, but rather must pay more attention to environmental and social costs. therefore the formula of economic development must be changed taking into account all the costs that lead to profit.

We also know that no economist or general manager will adopt such a strategy, because then it would no longer be a company but a non-governmental organization, so this new model must be imposed by the authorities and become mandatory. For this, the first step is to become aware, then to theorize, followed by to legislate and finally application and transformation.

Inevitably the question comes to mind if marketing is ethical or not.

In these conditions I will try to bring to attention the problem of ethics in marketing, far from me being the complex treatment of the subject, this being the subject of future research.

1.ETHICS IN MARKETING FROM THE PERSPECTIVE OF MARKETING FUNCTIONS

The question that our article must answer is whether it is ethical in marketing or not.

Ethics and marketing is a real challenge if we start at least from the functions of marketing.

If we first analyze the function of marketing, respectively the investigation of the market and consumer needs, we will be tempted to conclude that there is nothing wrong with finding out what the market needs, what consumers need and to meet them.

Correct?

But we know from practice that the real needs of consumers are few, the rest are desires or needs created artificially even by the consumer society through various tools, mainly marketing. The second function of marketing, the higher level of consumer satisfaction is at first sight an ethical issue, ie the consumer receives for what he pays at least what is expected.

In reality, the ultimate goal is not to satisfy him but rather to retain him and make him buy more.

Another function of marketing is to connect the organization to the environment, whose purpose is to identify environmental threats and avoid them. In reality, this connection refers to taking

advantage of certain opportunities that the market offers, following the change of environmental conditions.

The purpose of marketing is to achieve the highest possible profit, or to achieve the highest possible economic efficiency, without taking into account the ethics in making this profit, without taking into account social or environmental issues.

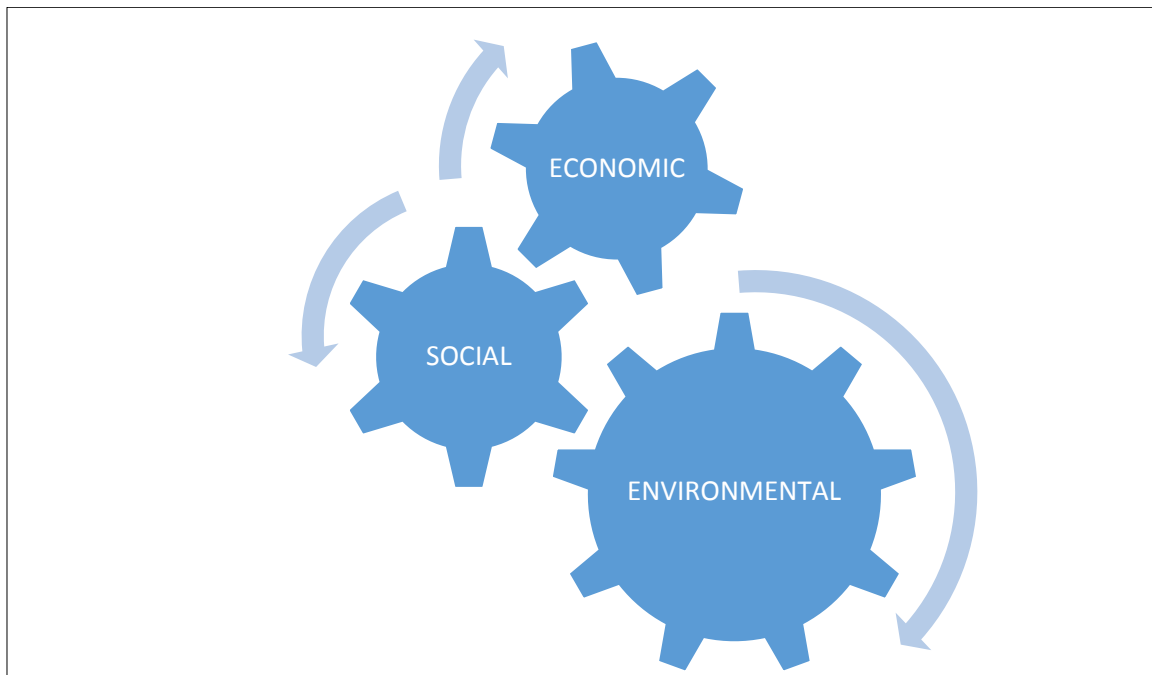

Figure-1: An ethical relationship between the economic, social and environmental environment

Source: Auhors

2. THE MARKETING MIX AND MARKETING ETHICS

Marketing mix (4P) analysis is another way we can do an analysis of marketing ethics.

The product policy must take into account a number of aspects.

For example, when designing a product, one must first take into account who it is addressed to. Products intended for children should not contain any chemicals or products harmful to health. Unfortunately, this year we only witnessed two extremely serious cases regarding the health of consumers, the first being of a sausage company that had the products packed in the form of a teddy bear, instead it contained iron filings.

The second case is that of ice creams that were composed of ethylene oxide. Here we are talking about the world's largest player on the market, the Nestle Group.

When analyzing the product policy, we have to answer some key questions, respectively:

Do we make products socially responsible?

Do we make environmentally friendly products?

Do we use biodegradable packaging?

Do we use returnable packaging?

What kind of employees are used?

Are those in vulnerable groups employed?

Are children somehow used in production? (see the case of textiles).

Do we use people with disabilities in the production process?

Also in the product policy we have to see how the information on the packaging is presented.

Are they legible?

Is the information correct?

Can they be read by everyone, including the elderly?

It is very interesting to note how poor quality products usually hide behind a pompous, appetizing packaging (see the case of the cake).

The second element of the marketing mix is the pricing policy.

The first question that must come to mind about price is whether it is fair or not, whether it reflects the quality of products or services and hence whether it is ethical or not.

From the personal experience of each of us we know that often the price has nothing to do with the quality of the product or service but rather with the way it is promoted, hence the issue of ethics and morality.

The price should accurately reflect the quality of products or services without artificial growth due to marketing and promotion policies.

Regarding the pricing policy, we need to analyze whether the company has a strategy on disadvantaged areas or vulnerable groups (see the example of Danone in Africa).

It is ethical for companies to take into account in the elaboration of price products and the possibilities of consumers and the economic and social situation in the area, thus being socially responsible, not only to pursue their profit.

Unfortunately, most companies do not do this.

Placement or distribution is the third ethical marketing policy.

In most distribution policies, the aim is to meet the potential consumer and not necessarily the one who needs more product or service also for economic reasons.

if we take as an example the rural environment will notice that acvolo does not crowd too many producers or distributors in principle for two reasons, the first being the demography, the population density and the second the purchasing power.

Is it ethical?

Promotion is the fourth element of the marketing mix and marketing policy that lifts our ball the most to the net in terms of ethics.

When the promotion is used by the organization so that it is in permanent contact with the clients, it has an ethical side, of normality, not imputable.

The ethics problem arises when the promotion is used for other purposes, most often to convince the customer to buy even if he often does not need a product or service.

Most of the time, that "need" is created, which is really a desire.

In this activity of seducing the client, the arguments are not the most ethical.

Ethics in marketing means promoting responsible consumption, taking into account all dimensions, social, environmental, not just economic. It must move from a linear economic paradigm to a circular one.

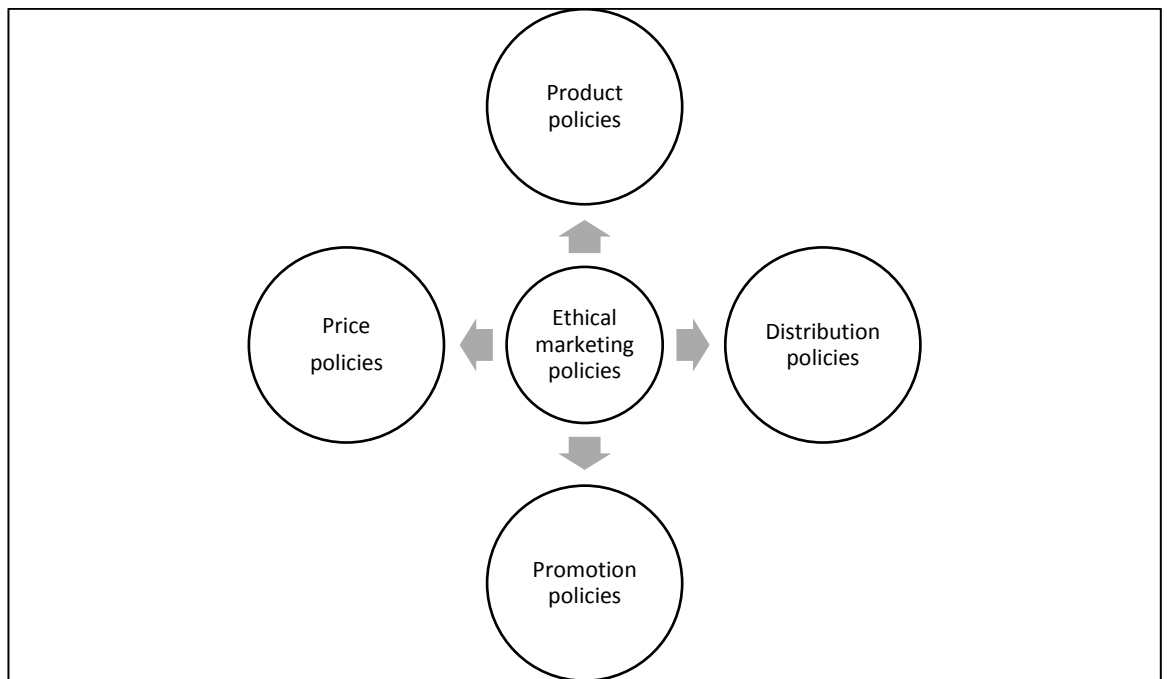

Figure – 2: An ethical relationship between the economic, social and environmental environment

Source: Auhors

In order for this to happen, we must follow a few steps in this new direction, namely:

- Awareness
- Theorizing
- Application and transformation.

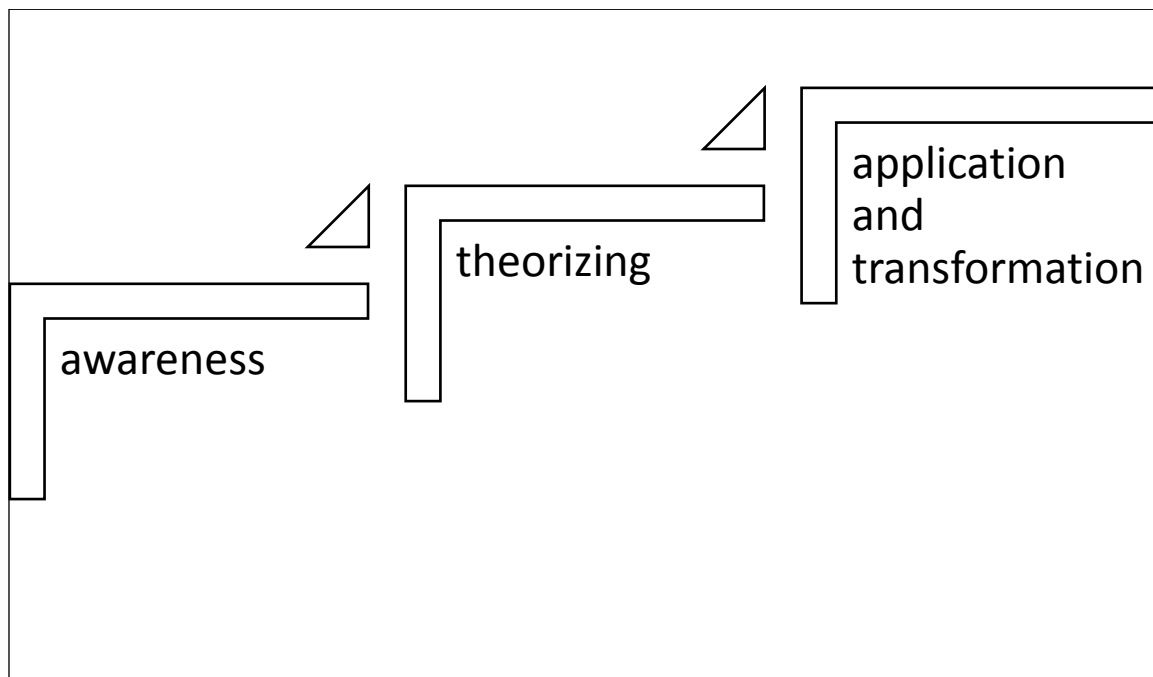

Figure – 3: New development model

Source: Auhors

CONCLUSION

In conclusion, we can admit that the mission of marketing is not to be ethical, being mainly a science focused on making a profit without taking into account the environmental or social dimensions.

In this sense, if the whole economic paradigm will change, then we will also want a readjustment of marketing, based on new principles and a new feature that of practicing an ethical marketing in which to take into account the other dimensions, respectively environmental and especially the social one.

For this transformation to take place, the main thing that needs to happen is for all of us, from academia to politics and all the actors involved, to be aware.

Once we are aware and in consensus, we will have to theorize in order to have a starting point for the creation of laws of economic and social ethics, based on the principle of sustainable development.

This part is followed by the hardest part, because we know that in general practice kills us, that of putting into practice, which will practically be the biggest challenge.

REFERENCES

- Anghel, L., (2000), *Marketing*, Bucharest: ASE.
- Audigier, G., (1992), *Les etudes marketing*, Paris: Dunod.
- Armstrong, G., Kotler, Ph., (2016), *Introducere în marketing*, ed. a XII-a, Bucharest: Educational Centre.
- Balaure, V., coord., (2003), *Marketing*, Bucharest: Uranus.
- Cătoi, I., Teodorescu, N., (1997), *Comportamentul consumatorului. Teorie și practică*. Bucharest:Ed. Economică.
- Dean, J., (1950), *Pricing policies for new products*, Harvard Business Review.
- Espey, J., (1985), *A multinational approach to new product development*, în *European Journal of Marketing*, vol. 19, London.
- Farris, P. și colab., (1979), *How Prices, Expeditures and Profits Are Linked*, Harvard Business Review.
- Florescu, C., coord., (2001), *Marketing*, Bucharest:Editura Uranus.
- Goldbach, D., (2015). *Marketing: theoretical elements, case studies, tests*. Bucharest: Pro Universitaria.
- Manea, N., Goldbach, D., (2021). *Marketing: basic concepts and applications*. Bucharest: Printech.
- Handy, C., (1991), *The Age of Unreason*, London: Arrow Books.
- Kotler, P.,Dougall, C. H. G. Mc.,Picard, J. L., (1983), *Principes de marketing*, Edition Préfontaines, Québec
- Kotler, Ph., (1997), *Managementul marketingului*, Editura Teora, București
- Kotler, Ph., Armstrong, G., Saunders, J., Wong, V., (1998), *Principiile marketingului*, Ediția Europeană, Editura Teora, București
- Kotler, Ph.,Dubois, B., (1992), *Marketing – management*, Publi Union, Paris
- Lambin, J. J. Peeters R., (1977), *La gestion marketing des entreprises*, Presses Universitaires de France, Paris
- Monroe, K. B., (1972), *Pricing: making profitable decisions*, McGraw-Hill, New York
- Monroe, K. B., (1973), *Buyer's subjective perception of price*, Journal of Marketing Research, nr.10.

SOCIAL MARKETING STRATEGIES OF SOCIAL ENTREPRENEURS: AFGHANISTAN & TURKEY CASES

Elaheh ISAQZADEH
Afghanistan
Elaheh24adib@gmail.com
elahehisaqzadeh@stu.aydin.edu.tr

Asst.Prof. Dr. Burçin KAPLAN
Istanbul Aydin University
Burcinkaplan@aydin.edu.tr

ABSTRACT

The aim of this paper is to inspect and compare the impact of social marketing on social entrepreneurship in Afghanistan and Turkey to identify the position and requisiteness in these two countries. A qualitative research is designed for further understanding of the role and adaptation of social marketing implementation and how the social marketing may be used to entrepreneurial organization for greater social empowerment and social innovation in these two countries. Semi-structured interviews have been implemented and social marketing strategies of social entrepreneurs were discussed. The study's findings revealed that social enterprises can benefit from social marketing elements in four areas parallely with the literature: first, in competing with competitors; second, in fundraising and donation; third, in recruitment of volunteers; and fourth, in presenting innovative services and product to its target beneficiaries.

Key words: Social Entrepreneurship, Social Marketing, Social Innovation

INTRODUCTION

When the intention of a firm or a company is to decrease social problems by products or services to the target beneficiaries, social entrepreneurship is the most beneficial solution. However, what would an entrepreneur do in order to provide that benefit to the target community? In spite of an important element of any firm, the issue of "social marketing" has been consider as an initial part of social entrepreneurship. Social enterprises with effective marketing skills are able to deploy market-based tools efficiently and produce higher social results than those organizations that are not. Several studies have proven that market-based capital deployment will help social organizations collect more voluntary funds and grants, provide more efficient

products and social services, and recruit volunteers (Balabanis, Stables, & Phillips, 1997; Gainer & Padanyi, 2005; Macedo & Pinho, 2006).

Market-based social enterprises can attract more funding to create substantial opportunities for innovative performance of their organizations by gathering and using market information for recognizing fundraisers, volunteers, and delivering unique goods to address social needs and efficiently communicate them to individuals. Social enterprises would be unable to use their market-based resources efficiently with inadequate marketing capabilities. In order to use market-based resources efficiently for accomplishing social goals, social enterprises must be able to incorporate, develop and reorganize these resources into their operating systems. Therefore, social enterprises that attain good social success implement more sophisticated marketing skills for spreading market-based income (Liu, G & Takeda, S 2015).

Advance social marketing would also guide to better economic performance for social enterprises. Through two correlated features, the effect of an organization's marketing on its economic performance could be illustrated very effectively (Morgan, Vorhies, & Mason, 2009). They also suggest that these two features are also enforceable in the context of social enterprise. Firstly, the marketing capabilities of an organization enable it to change its raw materials to precious products and accomplish its achievements (Morgan, Vorhies, & Mason, 2009). According to Dees (1998) when social entrepreneurs aim to collect funds through entrepreneurial trading practices, they face demands from customers with diverse prospects. Customers judge them more on their ability to offer better goods and services than on their perceived performance in carrying out social performance.

If a social enterprise wants to differentiate its products and services from other competitors, it has been suggested that entrepreneurs can improve their innovation capacity (Weerawardena & Mort, 2012; Weerawardena & Sullivan-Mort, 2001).

The link between principles of social innovation and social entrepreneurship is illustrated by numerous authors. For example, Dawson and Daniel (2010) emphasized the importance of social innovation and social entrepreneurship as an efficient component that supports a company to reach its social goal. Phillips et al., 2015, propose that social entrepreneurship moves through a framework of social innovation, in which social problems are addressed by actors. Schmitz et al. (2016) believe that social innovation is multidisciplinary and will take place in multiple fields. The theory of separating "social" entrepreneurship and "social"

innovation as distinctive and independent phenomena has a fundamental role in the two terms. Social innovation analysis also explores how it differs from technical innovation and corporate innovation, highlighting the value of comparative analysis in terms of social entrepreneurship studies. Therefore, social innovation is in contradiction with the idea of technical and business innovation by contrast of its goals: social activity vis-à-vis technological supply, social purpose vis-à-vis value maximization (Howald and Schwarz 2010).

THEORETICAL BACKGROUND

Social Marketing

Social marketing is a process that uses consumer-centered approach and research-based method to promote voluntary activities in groups, or society as a whole (Grier and Bryant, 2005). According to Andreasen (2003) social marketing is the practice of commercial marketing technologies through studying, planning, implanting, delivering, and assessment of interventions that intend to institutionalize voluntary activities of the target groups to promote their personal life and their surrounding community that they belong. Social marketing is the application of marketing skills that encourage and influence a specific group to voluntary acceptance, refuse or abandon conduct for improvement of individuals, groups, or all entire society (Kotler et al., 2002).

The goal of social marketing is voluntary behavior change. The audience researches are constantly used in the project. Careful division of target beneficiaries, developing attractive and motivational exchange with the target beneficiaries is the main factor of any influence approach. Efforts to use all four Ps of the traditional marketing mix (product, price, promotion, and position or distribution); particular consideration is given to the competition faced by the desired activity, so it is not just advertising or communications. Accordingly, social marketing is growing as an independent major with a vast strategy and mission of improving society.

History of Social Marketing

The history of social marketing refers to 1930, hence it is rather a recent field of interdisciplinary scientific investigation. It was initiated from public education campaigns for social change and community development in 1930. Kotler and Roberto (1989) stated that governments planned to inform and encourage society concerning health issues and illnesses preventions in the early stages. Following that in the 1940s, social marketing theory was

developed and implemented in America in smoking cessation campaigns, HIV/AIDS, cardiovascular disease campaigns, and many other diseases. During 1970 the process of social marketing continuously and efficiently developed in different countries, especially in developing countries.

After the 1970s, social marketing has been formed increasingly concentrated more on public health like corpulence, breastfeeding, diet, nutrition, and infection preventions. In 1980, the US, National High Blood Pressure Education Programs, and Stanford University used the perception of social marketing to show the risks of cardiovascular diseases.

Social marketing has attracted attention from researchers and entrepreneurs in diverse fields when the concept of "social marketing" was formalized (Kotler & Zaltman, 1971). Following that the growing number of journals and papers published and spread all around the world (Truong & Hall, 2013). Social marketing has determined its capability in different sectors by using generic marketing methods to adopt voluntary behavior in the target population for social wellbeing and delightfulness.

Currently, with all efforts exerted, social marketing is recognized as an essential and fundamental feature of business all around the world. Given that, social marketing researches demonstrated strong proof of the successful impact of fitness-related behavioral change (Anda & Temmen, 2014; Duane et al., 2016, & Owen, 2013).

Social Entrepreneurship

The definition of entrepreneurship refers to the 17th-18th centuries when an entrepreneur was defined by French economics as someone who takes the responsibility to accomplish a duty. According to Leadbeater, (1997) the main purpose of social entrepreneurship is to create social facilities and empower the community rather than benefiting investors and shareholders.

According to Anderson, (2003) and Dees (1998) Social entrepreneurship is an interdisciplinary activity that interacts between two equal sides of social and entrepreneurial. Social enterprise practices can be implanted in diverse ways. The first enterprise is innovative which is called not-for-profit enterprises. The second enterprises are a business venture with a social mission (Dees & Anderson, 2006; Emerson & Twersky, 1996). The third venture is social entrepreneurship (Austin et al., 2005). Fourth enterprises are a mix of not-for-profit and for-profit organizations which are called hybrid organizations (Dees, 1998), and the last venture is

informal associations in the local community. As Dees (1998) argued, modern concepts are useful for extending the meaning of social entrepreneurship.

Currently, enterprises in diverse fields are searching for different kinds of results. It means for mainstream firms it is material profits, for innovative business, it is self-realization and for social enterprises, it is social impact. Absolutely, it is not a new issue that social services are benefit earning services. Not only hospitals but also education institutes have practiced this for hundred years. Nodaway, entrepreneurship can be shown as gradually merging areas that were separated previously.

History of Social Entrepreneurship

The roots of social entrepreneurship return to 1983 when Young published an article on "innovative non-profit entrepreneurs" based on Schumpeter's ideas. Apart from this early study, the principles of social entrepreneurship were not used until the 1990s. The concept of 'social entrepreneurship' appeared in the academic world in the 1990s in the US (Boschee 2006; Bornstein 2004; Dees 1998a, b; Drayton 2002; Thompson, Alvy, and Lees 2000) and the United Kingdom (Leadbeater 1997 and School for Social Entrepreneurs 2002). It witnessed significant growth in the private, non-privet, public, and non-lucrative sectors. This concept continues to attract people's attention (Johnson, 2000; Nicholls, 2008). The term gradually reigns in the realm of entrepreneurship, as well as in the academic and political area, with "success stories" from different parts of the globe in various sectors such as health, education, finance, culture, etc. (Boschee 2006; Light 2008; Nicholls 2006b; Nyssens 2006).

According to Bacq and Janssen, social entrepreneurship is a phenomenon-driven concept that has been initiated by doctors some years ago and yet lacks a unifying model the same as the entrepreneurship concept. In the early 1990s, social entrepreneurship has turned into a subject of tremendous interest in academic literature.

Dees (1998) was the first scholar who clarified the different between social entrepreneurship and entrepreneurship comprehensively; even a decade later he emphasized the importance of further theoretical investigation on social entrepreneurship. Dacin et al (2010) argued a decade later and emphasized the importance and significance of analytical studies on social entrepreneurship. Several research opportunities were suggested by scholars for intellectual improvements like organizations, social engagements, networks, culture, and perception. Bacq and Janseen (2011) compared and illustrated relationships of entrepreneurship and social

entrepreneurship trends in intellectual growth.

History of Social Entrepreneurship in Afghanistan and Turkey

In Afghanistan, the first paths of social change for a better life can be found back to Sasanian Persia's period that Afghanistan was one of the important region of that time (224–651 CE). They collected money and food for poor or public construction projects that were beneficial for the society, so these charitable were recognized as a model for the later Islamic Waqif in Islamic countries including Afghanistan and Turkey (Daryayee, 2009),

According to Charitonenko. C, USAID (2009) Afghanistan's investment and business activities did not begin with the collapse of the Taliban regime in 2002. Afghanistan has a long history of trade and exchange along the Silk Road between Asia and Europe. Agriculture and animal husbandry, as well as crafts such as carpets, jewelry, and fabrics, have long been important in the economic activities of Afghanistan.

Social entrepreneurship in Turkey also has its origins in the Ottoman Empire's foundation tradition, which lasted from the 14th to the early 20th centuries (Uygur. D 2019). By establishing the Republic of Turkey in 1923, the Turkish state assumed responsibility for providing these facilities, though foundations continue to function on a smaller scale. Another type of organization that contributes to the development of social enterprises in Turkey is cooperatives.

However, over the past four decades, a sequence of natural disasters and war have seriously affected Afghanistan. Unfortunately, Afghanistan has changed to a place of extreme poverty, and terrorism with a profound need for social empowerment. On the other hand, Turkey has also changed to a shelter refuges and evacuee of Muslim countries during this period of time. These problems attracted attention of international donors from all over the world.

In recent years, there has been a significant increase in academic interest in social entrepreneurs and social enterprises in Turkey and Afghanistan. The study of social enterprises draws on a variety of disciplines, including finance, sociology, and educational sciences. The prior researches in this field concentrated on identifying social enterprise, analyzing its distinct characteristics, and theoretical standards in Turkey (Göktepe, 2010; Demir, 2014; Özdevecioğlu and Cingöz, 2009; Aslan, et. al., 2012; TOG, 2013; Aktan, 2007).

RESEARCH

Method And Technique

In order to understand the social marketing strategies of social entrepreneurs, ten semi-structured interviews (5 Herat & 5 Istanbul) were implemented with project managers, program managers, project coordinators and business owners in Herat and Istanbul. Data is collected through face-to-face interviews from May-July 2021.

The interview topics were organized as open-ended questions. Most of the interviews were digitally audio taped with the permission of the respondents which differ between forty minutes to one hour. All digital recordings were analyzed after the interviews and findings were noted.

Regarding to the information and observations gathered through ten semi-structured interviews, it is planned to understand the significant impact of social marketing strategies on social entrepreneurship. To be able to summarize the interview's findings, two major variables were tried to be deeply evaluated under the current conditions of the selected two countries: Social marketing and social entrepreneurship.

Social Entrepreneurship:

In reply of social entrepreneurship's questions, the respondents had several strong positive answers and in the both countries in the following sub-categories:

Social value creation

Price

Product

Management

Shakib Herayzad Area Manager of DRC in Herat: *“ The international donors have efficiently supported Afghanistan both in field of social value creation and sustainable economic development.”*

Mr. Oktai from IHH Organization in Istanbul: *“ Governmental support and international cooperation were incredibly efficient in field of social value creation and social empowerment programs in Turkey.”*

Fazl Ahmad Ahmady Senior Project Manager of Livelihood project in Herat: *“ Not only my organization develops pricing skills and techniques to respond quickly to market changes ,but also we develops a system to monitor competitors' prices and price changes.”*

Hand-woven toys founder in Istanbul: *“My organization tries to find customer needs so that match new product based on their interest and needs.”* The most interesting thing I have noticed in their hand-woven toys was that they are weaving the toys with the vitiligo for the kids with the rare skin condition to give the children self-esteem and confidence.

Professional trainings like entrepreneurship training, and capacity building training of project staffs were and one of the most important factors, which efficiently influenced the productivity of both countries’ products. However, the impact of professional trainings to benefit the organizations was not as much as they should. According Respondent X: The process of training effectiveness can improve if the implementer of the capacity building programs focus on the active learning style and replace task-based learning instead of passive learning. Moreover they can teach their staffs how to bring innovativeness and new methods in their products to find cost effectiveness techniques.

Social Marketing

In reply of social marketing questions, the respondents of both countries presented positive and strong answers; however, social marketing process is very dangerous and challenging in Afghanistan due to security issue (opponents of foreign aids).

Market Planning

Market Communication

Market Implementation

Social Marketing achievement

Voice of Women organization in Afghanistan: *“ In our organization channel management is defined as a process where the company develops various marketing techniques as well as sales strategies to reach the widest possible customer base.”*

Program manager of Woman Activities & Social Service Association (WASSA) said that their organization develops creative marketing strategies and various methods of marketing planning. He added: *“Since all most all our entrepreneurship projects are implemented in the rural areas, we are always in danger of the insurgent and opponents groups. Therefore, we are developing and implementing different strategies in order to inform our target beneficiaries about our products. We can’t just rely on video or audio advertisement, so we implement different methods depend on time and security situation. “In Afghanistan most of organization use video advertisement, audio, door-by door, small group advertisement, telephonic and even individual advertisement.”*

The respondent from IHH Istanbul: *“We develop the ability to efficiently segment the target*

market through great skill of marketing planning, marketing management skills and market implementation skills; Furthermore, we develop a monitoring system for marketing performance.”

Social Marketing achievement that refer to the fundraising and donation both countries have positive responses and stated that their organizations advocates for social problems and contacts national and international donors, but the statistic prove that Afghanistan has attraction huge amount developing assistance of donors in two decades. After 2001, the country continued to be one of major recipients of international aid in the world (World Bank, 2010).

Based on the latest reports and Organization for Economic Cooperation and Development Assistance Committee (OECD-DAC) statistics, only United State donated USD 118 billion to Afghanistan, which is the largest aid receiver among the developing countries. According to the most recent estimation of Brown University, USA has spent more than \$ 2 trillion for 20 years (from 2001_2001) in Afghanistan the amount for each day is estimated more than \$300 million a day.

I. Innovation

Based on interviews’ finding and direct observation, it is found that Turkey ‘s innovativeness are more proficient in entrepreneurship project than Afghanistan. In Turkey modern technologies are more functional in production process and have greater improvement compare to Afghanistan in the following areas:

Modern Technology

Variety of Products

Competition

Customer Satisfaction

Coordinator of Doctor Aids Organization in Turkey: “ *We are producing prosthetic for the victims who have lost one part of their body and people with disability, so all our production process are technological-base.” As I directly observed and the tour that I had in their company all their production process were based on the modern technology like 3D designing and ...*

Habib Alkozay Senior Project Manager of Norwegian Refugee Council in Herat: “ *Although we are working in an international organization, but we are suffering from lack of modern equipment and modern machinery even for our small and medium enterprises projects.”*

Program manager of Agency for Humanitarian and Development Assistance for Afghanistan (AHDAA): *“Being innovative is our core goal but due to lack of resources and limitation we can’t be as innovative as we should.”*

Hand-woven toys production in Turkey: *“Customer satisfaction is the core role of our sub organization that work in the field of social entrepreneurship so when a client’s refer to our organization, the first goal is solving their problems and as much great service as we can.”*

Sefire-i-Alem in Turkey: *“Although our team is small and our productions are limit, but we have been always great and unique on our own field. Our volunteer team have proved their great performance in very huge competition since beginning.”*

CONCLUSION AND RESULTS

Social marketing is seen as appropriate strategy for social entrepreneurship success. Thus, this study examine the relationship between social marketing strategies and social entrepreneurship. Data are collected through face-to-face interview of ten Non-Profit organizations (5 Herat & 5 Istanbul). The results of this study shown that social marketing, channel management, and customer satisfaction are positively related with innovation. The study's findings revealed that social enterprises can benefit from social marketing elements in four areas: first, in competing with competitors; second, in fundraising and donation; third, in recruitment of volunteers; and fourth, in presenting innovative services and product to its target beneficiaries.

It can be argued that non-profit organizations in Turkey and Afghanistan pay deep attention to the great social marketing strategy of social entrepreneurship in order to produce greater services for social empowerment and social welfare. Moreover, both countries tend to be updated and focus on the social marketing. They also consider volunteering as an important element of social entrepreneurship since both countries have volunteer groups in their organization and try to promote volunteerism in their community. The findings revealed that the organizations with better social marketing strategies could attracted more funding and created substantial opportunities for innovation. As they had the opportunity to communicate and convey the market information, they could efficiently communicate to individuals for recognizing fundraisers, volunteers, and delivering unique goods to address social needs.

However, these interviews are conducted on the non-profit organizations in Afghanistan and Turkey; therefore, findings might not be adaptable to all types of organizations. It is highly

suggested that further researches can be conducted on all types of organizations and different countries for the generalization of the result.

LIMITATION AND FUTURE RESEARCH

Like all researches this study also has several limitations as a result of the research design; however, this it paves the ground for future studies. As this paper is constructed as an extended abstract for the conference, the details of the interviews could not be served due to page limitations. Additionally, in this study just social marketing is adopted to analyze the effects of social marketing strategies on non-profit social enterprises. This study excludes the assessment of other types of marketing that are related to social enterprises, so future researcher are suggested to explore and conduct other types of marketing that relate precisely to social entrepreneurship project. This study utilized a comparatively smaller sample size of two cities as Istanbul in Turkey and Herat in Afghanistan, but for the next steps of the research there will be a quantitative study with more sample size, so specific factors of the country (e.g. culture) were not considered. However, the result of our study “social marketing strategies on social entrepreneurship” indicate that there are few differences between these two cities. Future researchers might investigate and examine at the national-level and country-specific elements in relation to the impact of social marketing. Finally, the respondents category is also limited to the top managers and program staff only. Future researchers might include all project staffs who are directly involved in the social enterprises project. It is found that some non-profit organizations adopt social marketing concepts slowly and they improve their marketing processes over period of time they, so it is good if future researchers try longitudinal research to empirically confirm causality and assess performance over time in order to add to the body of knowledge on this field.

REFERENCES

- Anda, M., & Temmen, J. (2014). Smart metering for residential energy efficiency: The use of community based social marketing for behavioural change and smart grid introduction. *Renewable Energy*, 67, 119 – 127.
- Andreasen, A.R. (2003), "Marketing social marketing in the social change marketplace", *Journal of Public Policy & Marketing*, Vol. 21 No.1, pp. 3-13.
- Austin, J., Herman Leonard, Ezequiel Reficco, and Jane Wei-Skillern. (2005). Social Entrepreneurship: It's For Corporations, Too. In *Social Entrepreneurship: New Paradigms of Sustainable Social Change*, edited by A. Nicholls. Oxford, GB: Oxford University Press
(PDF) *Corporate Social Entrepreneurship*.
- Balabanis, G., Stables, R. E., & Phillips, H. C. (1997). Market orientation in the top 200 british charity organizations and its impact on their performance. *European Journal of Marketing*, 31(8), 583-603.
- Boschee, J. (2006), "Social Entrepreneurship: The Promise and the Perils", in A. Nicholls (Ed.), *Social Entrepreneurship. New Models of Sustainable Social Change*, Oxford University Press, Oxford, 356-390.
- Bacq, S. & Janssen, F. (2011): The multiple faces of social entrepreneurship: A review of definitional issues based on geographical and thematic criteria, *Entrepreneurship & Regional Development*, 23:5-6, 373-403.
- Bornstein, D. (2004), *How To Change The World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas*, Oxford University Press, Oxford.
- Dacin, P.A., Dacin, M.T., Matear, M. (2010). Social entrepreneurship: Why We Don't Need a New Theory and How We Move Forward From Here. *Academy of Management Perspectives*, 24 (3): 37-57.
- Daryayee, T. (2009). Sasanian Persia. The rise and fall of an empire (p. 248).
- Dawson, P & Daniel, L. (2010). Understanding social innovation: A provisional framework. *Int. J. Technology Management*, Vol. 51, No. 1, 2010.
- Dees, J. (1998). Enterprising nonprofits. *Harvard Business Review*, January-February. 55-67.
- Dees, J. G., & Anderson, B. (2006). Framing a theory of entrepreneurship: Building on two schools of practice and thought. ARNOVA Occasional Paper Series: Research on Social Entrepreneurship: Understanding and Contributing to an Emerging Field, 1(3), 39-66.
- Duane, S., Domegan, C., McHugh, P., & Devaney, M. (2016). From restricted to complex exchange and beyond: social marketing's change agenda. *Journal of Marketing Management*, 32(9 – 10), 856– 876.
- Emerson, J., & Twersky, F. (Eds.). (1996, September). *New social entrepreneurs: The success, challenge and lessons of non-profit enterprise creation*. San Francisco: Roberts Foundation, Homeless Economic Development Fund.
- Grier, S. and Bryant, C. (2005), "Social marketing in public health", *Annual Review of Public Health*, Vol.26, pp. 319-339.
- Howaldt, J. and Schwarz, M. (2010). Social Innovation: Concepts, research fields and international trends. *IMO International Monitoring*.
- Kotler, P., Roberto, N. and Lee, N. (2002), *Social marketing: Improving the Quality of Life* 2nd Edition,

Thousand Oaks, CA: Sage.

Kotler, P., & Roberto, E. L. (1989). *Social Marketing Strategies for changing public behavior*. New York, NY: The Free Press.

Kotler, P., & Zaltman, G. (1971). Social marketing: an approach to planned social change. *Journal of Marketing*, 35(3), 3–12 <https://doi.org/Retrieved from EBSCO HOST>.

Leadbeater, C., (1997) *The Rise of the Social Entrepreneur*, London: Demos.

Light, P. (2008), *The Search For Social Entrepreneurship*, The Brookings Institution, Washington, D.C.

Morgan, N. A., Vorhies, D. W., & Mason, C. H. (2009). Market orientation, marketing capabilities, and firm performance. *Strategic Management Journal*, 30, 909–920.

Mulghan, G. (2007) Social Innovation: What It Is, Why It Matters and How It Can Be Accelerated. *Journal of Entrepreneurship & Marketing*, 31(1), 91-101.

Nicholls, A. 2008. *Social entrepreneurship: New models of sustainable social change*. Oxford:Oxford University Press.

Nicholls, A. (Ed.) (2006b), *Social Entrepreneurship. New Models of Sustainable Social Change*, Oxford University Press, Oxford.

Nyssens, M. (Ed.) (2006), *Social Enterprise. At the crossroads of market, public policies and civil society*, Routledge, London.

Özdevecioğlu, M. and Cingöz, A. (2009). Social Entrepreneurship and Social Entrepreneurs: Theoretical Framework. *Journal of Erciyes University, Faculty of Economics and Administrative Sciences*, 32,(82) 81-95

Philips, W. & Balabanis, G. (2015) . Social Innovation and Social Entrepreneurship: A Systematic Review. *Journal of Marketing and Social Entrepreneurship*, 31(8), 583-603.

Reis, N. (1999) “Social entrepreneurial leadership” in *Career Development International*, Vol. 4, No. 3, pp. 140-145.

Schmitz, A., Urbano, D., Dandolini, A., Souza, A., & Guerrero, M. (2016) Innovation and entrepreneurship in the academic setting: a systematic literature review. *Int Entrep Manag J* (2017) 13:369–395.

Slater, S. F., & Narver, J. C. (1995). Market orientation and the learning organization. *Journal of Marketing*, 59(3), 63-74.

Truong, V. D., & Hall, C. M. (2013). Social marketing and tourism: What is the evidence? *Social Marketing Quarterly*, 19, 110–135.

Thompson, J. L. (2008), “Social enterprise and social entrepreneurship: where have we reached?: A summary of issues and discussion points”, *Social Enterprise Journal*, 4:2, 149-161.

Uygur, D. B. (2019) *Social Enterprises and their Ecosystems in Europe: Turkey*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Weerawardena, J., & Sullivan-Mort, G. (2001). Learning, innovation and competitive advantage in not-for-profit aged care marketing: A conceptual model and research propositions. *Journal of Nonprofit & Public Sector Marketing*, 9(3), 53-73.

Weerawardena, J., & Mort, G. (2012). Competitive strategy in socially entrepreneurial nonprofit organizations: Innovation and differentiation. *Journal of Public Policy & Marketing*, 31(1), 91-101.

Media landscape in Kyrgyzstan: challenges during COVID-19 and struggle to survive

Assoc.Prof.Dr. Elira TURDUBAEVA

Online University, Kirghizistan

eliraturdubayeva@gmail.com

The media landscape in Kyrgyzstan represents a diverse and rapidly changing media sector. The media in Kyrgyzstan has struggled to adapt to the new media landscape, which emerged after transition to Digital Broadcasting. New local TV Channels were launched both on regional and national level which compete for audiences in regions. Online local and global news agencies are also providing content for regional audiences along with regional news agencies. Media outlets in Kyrgyzstan are using new digital technologies such as developing mobile applications and doing live streaming and podcasts. However, sustainability is still an issue when it comes to financial matters. The public service media is still depending on government subsidies and private media on advertisement and individual sponsors, mainly politicians and business people. The weakness of the professional culture and the strength of other external pressures local journalists feel (e.g., poor pay, government subsidies and pressure, a weak market and lagging local business interest, generational fragmentation, and now a fragmented digital and print production environment) leads to a fragmented professional culture and fragmented work practices. These journalists are pushed in varying directions while still seeking purpose and autonomy in their daily work, and there is little professional coherence to offer them shared purpose and practice.

Young people in Kyrgyzstan are especially flexible in adopting digital tools in their daily lives and practices such as political and social activism and as a tool to express their identity and personal views (Zhunushova, 2017).

In August 2020, a contradictory law was proposed by the Parliament of the Kyrgyz Republic “On Manipulating Information,” which specifically targets online speech that authorities allege interferes with the conduct of politics in the country (NetBlocks, 2020). This law emerged as the Government’s response to combat false information and fake news about COVID-19, but the motivation behind the legislation is much deeper (Simpson, 2020). This law has a potential to restrict political expression online and to have detrimental effects on online political participation and freedom of speech in Kyrgyzstan. This law demonstrates the contemporary global struggle over fake news, misinformation, and the need to balance facts and perspectives. The law was not signed by the President of that time, Sooronbay Jeenbekov, and was sent back to Parliament for second reading.

Challenges related to COVID-19 Access to information The advertising market has decreased further due to the economic crisis in Central Asian countries and due to the increase of social media and Google advertising market in the region. The decrease in advertising revenues of media outlets may lead to further financial difficulties and dependency. The safety of journalists was an issue during pandemic. Outdoor reporting and filming by all private media outlets was

stopped due to the lockdowns. Only state media outlets were able to function during lockdowns in Kyrgyzstan. The functioning of private media outlets was limited by the Government who required special permissions to work during lockdowns which caused problems in access to information. Investigative journalism was not possible due to the limited access to information sources during lockdowns. Interviewing public, getting information from state organisations and ministries was limited. Coordination Crisis Centers provided very scarce information on the situation to journalists. Speaking about the impact of the coronavirus on the work of journalists, focus group participants noted that female journalists had the most difficult time during the pandemic. With traditional roles still entrenched, especially during COVID, looking after the children, helping them complete tasks, cooking food for the whole family, and at the same time trying to find time to do their journalistic work is a physically and mentally draining challenge to keep up with. For this reason, some journalists stated they had experienced psychological stress. The same opinion was expressed by journalists and experts during an online survey (Ashiraliev, 2020).

Misinformation and Fake News as a threat During the pandemic fake news and misinformation about COVID-19 was spread in Central Asia through social media and some local media outlets. Conspiracy theories, memes, and fake information were widely spread causing panic and fear in the region. Hate Speech, online harassment and online attacks on journalists, activists and opposition politicians in Kyrgyzstan increased after the October 2020 events. The role of social media's impact on democratic discourse is widely acknowledged, however each context is unique, especially so in the post-soviet Central Asian space where the media landscape varies enormously from closed spaces to relatively open and in the case of Kyrgyzstan thriving. Social media plays an important role in opening and closing democratic spaces, especially in postauthoritarian and low-income countries like Kyrgyzstan with a robust media landscape and its potential to inciting political and social conflict.

Another phenomenon which has been associated with social media is an increasing activity of 'troll factories', which are not just engaging in spreading misinformation online but also have an impact on political life of the country. These 'troll factories' create and efficiently run fake accounts for high profile politicians such as Kyrgyzstan's ex-president Sooronbay Jeenbekov and Almazbek Atambayev, and support of Sadyr Japarov (Shabalin, 2020). The coordinated actions of fake accounts and trolls online, combined with online harassment and hostility by supporters of Sadyr Japarov, who took over as interim leader in October 2020 after the post-election protests, are causing polarisation in Kyrgyz society. Trolls and fake accounts of Japarov's supporters are using online abuse and offense to attack and silence activists, journalists and oppositional politicians during and after the October 2020 events in Kyrgyzstan.

According to a recent article on Open Democracy about fakes and troll factories in Kyrgyzstan, they are offering a service to politicians and prominent figures who want to manipulate public opinion and paid-for 'troll factories' have become increasingly common on Kyrgyzstani social media. These troll factories run networks of fake accounts, using them to burnish their clients' images and to denigrate opponents by flooding pages and websites with 'likes' and comments (Shabalin, 2020). The press service of the State Security Committee announced on November 28th 2020 a "Call on everyone to cooperate in the interests of peace in the country", as reports of "Provocative nature that various kinds of threats and posts of aggressive content allegedly from supporters of Sadyr Japarov are received through fake accounts in social networks" have become more frequent (Ryskulbekova, 2020). Politician Bektur Asanov (candidate in the

January 2021 presidential elections) recorded a video message on November 26th 2020 where he spoke about the threats that he and his supporters receive on social networks from obscure accounts. After that, he turned to Japarov with a demand that he calms his supporters down. The day before, the Civil Control Committee called on law enforcement agencies to unite in the fight against the "aggression and threats" of Japarov's supporters (Ryskulbekova, 2020). Activists noticed a flurry of aggression and threats, including death threats and threats of terrorism against individual politicians who criticise Sadyr Japarov.

According to Ashiraliev, the OTRK (Public TV and Radio Channel) and the Ala-Too 24 TV channel in Kyrgyzstan, which was opened under it, turned into a propaganda and agitation channel of the three branches of government, especially the President, and did not become a public channel as was originally intended (Ashiraliev, 2020). One of the features of the current Kyrgyz journalism is a strong reduction in analytical content. According to Ashiraliev, journalists and media have noted that this particular area had many requirements and a lot of questions accumulated (Ashiraliev, 2020). The situation was criticised when there are almost no analytical programmes in state official newspapers, mass media or TV channels, and if there are any, their number is negligible. This problem brings us back to the question: does society have a need for good quality, in-depth journalism and commentary? In any case, it is probably time for journalists to start producing more analytical content so that the people will have a need for it (Ashiraliev, 2020).

Although much has been done in terms of promoting media literacy in Central Asia, there is still a gap in strengthening critical thinking and media literacy in the wider public of Central Asian states. Because of a lack of critical thinking and media literacy, the 'infodemic' and misinformation was huge during pandemic in Central Asia (WHO, 2020). There is also a growing tendency of using social media to manipulate public opinion especially during elections and political events in Central Asia. As the case of Kyrgyzstan during the October 2020 events has shown, massive online attacks of trolls and fake accounts on journalists, activists and oppositional politicians are growing and silencing them. That is why there is a need to promote critical thinking and media literacy among the general public in Central Asia.

References

Zhunushova, S. O. 2017. The role of mass media as the main factor of transformation of social identity of youth in Kyrgyzstan under modern conditions. Роль СМИ как основного фактора трансформации социальной идентичности молодежи Кыргызстана в современных условиях. Проблемы современной науки и образования, (11 (93)).

NetBlocks, Internet disrupted in Kyrgyzstan as protests break out over alleged vote rigging, October 2020, <https://netblocks.org/reports/internet-disrupted-in-kyrgyzstan-as-protests-break-out-over-alleged-vote-rigging-JBQp0YAo>

Natalie Simpson, Fake News, Real Censorship: A New Bill Threatens Freedom of Speech in Kyrgyzstan, FPRI, July 2020, <https://www.fpri.org/article/2020/07/fake-news-real-censorship-a-new-bill-threatens-freedom-of-speech-in-kyrgyzstan/>

Ashiraliev, E. 2020. What is the current state of Kyrgyz Journalism?, Public Foundation Journalists

Alexander Shabalin, "Troll Factory" by Matraimovs and Zheenbekovs started working for Sadyr Japarov- "Фабрика троллей" Матраимовых и Жээнбековых начала работать на Садыра Жапарова, Kaktus Media, October 2020, https://kaktus.media/doc/423035_fabrika_trolley_matraimovyh_i_jeenbekovyh_nachala_rabotat_na_sadyra_japarova.html; Kamila Eshaliyeva, Real fakes: How Kyrgyzstan's troll factories work, openDemocracy, November 2020, <https://www.opendemocracy.net/en/odr/troll-factories-kyrgyzstan/>

Aigerim Ryskulbekova, GKNB considers reports of threats from fakes as “proactive”, Kloop, November 2020, <https://kloop.kg/blog/2020/11/28/gknb-schitaet-soobshheniya-ob-ugrozah-so-storony-fejkov-provokatsionnymi/>

Ashiraliev, E. 2020. What is the current state of Kyrgyz Journalism?, Public Foundation Journalists.

An infodemic is too much information including false or misleading information in digital and physical environments during a disease outbreak. It causes confusion and risk-taking behaviours that can harm health. It also leads to mistrust in health authorities and undermines the public health response (WHO, 2020) Infodemic (who.int)

Pandemi Döneminde Okul Yöneticilerinin Yönetsel İşlevleri İle İlgili Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Fatma ONAT

KKTC Çanakkale Ortaokulu

fatm_onat@hotmail.com

ORCID:0000-0002-2868-9933

Seray ZORLU

KKTC MEKB Bayraktar Ortaokulu

serayhmzgllrzorlu@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1703-5341

ÖZET

2020- 2021 öğretim yılı içerisinde KKTC’de bir önceki yıl Corona Virüsü nedeniyle toplum sağlığını korumak anlamında “ Seyreltilmiş Eğitim Modeli” ile eğitim ve öğretim faaliyetlerine başlanmıştır. Bu süreçte okullarda bir takım salgın hastalığı önlemek adına kurallar okul yöneticileri ve çalışanlar işbirliğinde KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı tarafından “Pandemi Sürecinde Okullarda Alınacak Önlemler Kılavuzu 2020-2021” adlı pandemi kitapçığı kuralları ile eğitim ve öğretim işleri sağlanmaya çalışıldı. Bu süreçte bulaşıcı hastalık nedeniyle vaka sayılarının çoğalması nedeniyle okulların kapatılması nedeniyle okullar çevrimiçi (online) ve çevrim dışı öğretim yaparak öğrencilerin eğitim ve öğretim hizmetlerini Milli Eğitim Bakanlığı İşbirliğinde sağlamaya çalışmıştır. Bu araştırmada KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Genel Orta öğretim Dairesi’ne bağlı KKTC’nin Lefkoşa ilçesine bağlı bir devlet okulunda çalışmakta olan öğretmenlerin pandemi döneminde okul yönetiminin yönetsel işleyişleri ile ilgili görüşlerini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Kadrosunda 54 öğretmeni olan bu araştırmaya 26 öğretmen katılmıştır. Katılımcıların gönüllülük esası ile gerçekleştirilen bu araştırma katılımcıların İnternet aracılığı ile Google Form Üzerinden doldurmuş olduğu bilgileri araştırmacının eğitim yönetimi alanında uzman olan iki uzman görüşü onayı ile gerçekleşmiştir. Bu araştırma 2020-2021 öğretim yılı sonunda okullar kapandıktan sonra gerçekleşmiştir.

Bilimsel araştırma yöntemi olarak katılımcıların görüşleri neticesinde oluşan bulguların derinlemesine incelenebilmesi adına bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilimi (fenomenoloji) deseni ile desenlenmiştir. %76’sı kadın öğretmen kadrosundan oluşan bu

araştırmaya katkı koyan 26 öğretmenin %96'sı kadın öğretmen olup; %4'ü erkek öğretmenlerden oluşmaktadır. Farklı branş ve yaşlara sahip olan katılımcıların görüşleri doğrultusunda ilgili okulun okul yöneticilerinin öğretmenler ve aileleri ile olan iletişim, takım ve işbirliği durumları olumlu değerlendirilmiştir. Bununla birlikte katılımcıların büyük bir yoğunluğunun ilgili okulun eğitim ve öğretim işleri ile ilgili denetim mekanizmalarını olumlu değerlendirdikleri sonucu da ortaya çıkmıştır.

Bu doğrultuda KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın Eğitim mevzuatlarında uzaktan eğitimle ilgili yasal bir karar olmamasına rağmen okul öğretmenlerinin denetimi ve bir takım eğitim yönetimi ile ilgili işlevlerini yürütme çabasının ilgili okulun okul öğretmenlerinin %48'inin katılmış olduğu araştırma bulgularına göre olumlu değerlendirilmesi ilgili okul yönetiminin pandemi döneminde herhangi bir yasal karar beklemeden girişmiş olduğu çabalar aidiyet düzeyleri yüksek olan okul yöneticileri olduğu anlamına gelebilir. Bu bağlamda öğretmenlerin özellikle çevrimi eğitim (online eğitim) döneminde yöneticileri ile ilgili belirtmiş olduğu görüşlerin olumlu sonucu ilgili okulun okul yönetiminin pandemi koşullarında uzaktan öğretmenlerle işbirliği sağlayabilecek kaynakları yani dijital kaynakları kullanım becerilerini iletişim, işbirliği ve takım çalışmaları adına öğretmen, öğrenci ve yöneticilerle doğru amaçlarda kullanabildikleri anlamına da gelmektedir. bu araştırmanın sonuçlarına bağlı olarak ilgili okulun dijital kullanım becerilerinde ne gibi uygulamalar kullandıkları, iletişim becerilerinde ne gibi yöntemlerden yararlandıkları araştırılarak iletişim, işbirliği, takım çalışmaları ve denetimle ilgili soru yaşayan okullara rehberlik yapabilecek bir araştırmanın yapılması KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı okulları adına faydalı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi dönemi eğitim, seyreltilmiş eğitim modeli, okul yönetimi, iletişim, takım işbirliği, denetim

Evaluation of Teachers' Views on the Administrative Functions of School Administrators During The Pandemic Period

Abstract

In the 2020-2021 academic year, education and training activities were started in TRNC with the "Diluted Education Model" in order to protect public health due to the Corona Virus in the previous year. In this process, in order to prevent a number of epidemics in schools, in cooperation with school administrators and employees, the TRNC Ministry of National Education and Culture tried to provide education and training with the rules of the pandemic booklet called "Precautions to be Taken at Schools during the Pandemic Process 2020-2021". In this process, due to the closure of schools due to the increase in the number of cases due to infectious diseases, schools tried to provide education and training services for students in cooperation with the Ministry of National Education by providing online and offline education. In this study, it was conducted to evaluate the views of teachers working in a public school affiliated to the TRNC Ministry of National Education and Culture, General Secondary Education Department in the Nicosia district of the TRNC, about the administrative functioning of the school administration during the pandemic period. 26 teachers participated in this study, which has 54 teachers in its staff. This research, which was carried out on the basis of volunteerism of the participants, was carried out with the approval of the opinions of two experts in the field of education administration of the researcher, who filled the information on the Google Form via the Internet.

As a scientific research method, this research was designed with the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods, in order to examine the findings as a result of the opinions of the participants. Of the 26 teachers who contributed to this research, 76% of which were female teachers, 96% were female teachers; 4% of them are male teachers. In line with the opinions of the participants from different branches and ages, the communication, team and cooperation status of the school administrators of the relevant school with the teachers and their families were evaluated positively. However, it was also revealed that a great majority of the participants positively evaluated the supervision mechanisms of the relevant school regarding the education and training affairs. This research took place after the schools closed at the end of the 2020-2021 academic year.

In this direction, although there is no legal decision regarding distance education in the Education legislation of the TRNC Ministry of National Education and Culture, the positive

evaluation of the efforts of school teachers to carry out their functions related to supervision and some educational management according to the research findings of the relevant school, in which 48% of the school teachers participated, is relevant. The efforts of the school administration without waiting for any legal decision during the pandemic period may mean that there are school administrators with high levels of belonging. In this context, the positive result of the opinions expressed by the teachers about their administrators, especially during the online education period, is that the school administration of the relevant school can use the resources that can provide cooperation with the teachers remotely, namely the digital resources, for the right purposes with teachers, students and administrators in the name of communication, cooperation and teamwork. also means.

Based on the results of this research, it will be beneficial for the TRNC Ministry of National Education and Culture schools to conduct a research that can guide schools that have questions about communication, cooperation, teamwork and supervision by investigating what kind of applications the relevant school uses in their digital usage skills and what methods they use in their communication skills.

Keywords: Pandemic period education, diluted education model, school management, communication, team cooperation, supervision

Uzaktan Eğitim Sürecinde Türkçe Ders Öğretim Sürecinin Öğrenciler Tarafından Değerlendirilmesi

Fatma ONAT

KKTC Çanakkale Ortaokulu

fatm_onat@hotmail.com

ORCID:0000-0002-2868-9933

Seray ZORLU

KKTC MEKB Bayraktar Ortaokulu

serayhmzglrzorlu@hotmail.com

ORCID: 0000-0003-1703-5341

Özet

2020- 2021 öğretim yılına “Seyreltilmiş Eğitim Modeli” ile başlayan KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı’na bağlı okullar salgının artması nedeniyle okulların kapatıldığı dönemlerde öğrencilere uzaktan eğitim ile destek sağlamaya çalışmışlardır. Uzaktan eğitimin senkron ve asenkron biçimde yürütüldüğü KKTC Devlet okullarında öğretmenler çeşitli dijital kaynaklar aracılığı ile öğrencileri ile ilgili dersleri yürütmeye çabalamışlardır. Eğitim programlarının okul yönetimleri tarafından belirlenmesi sonucunda ilgili okul öğretmenleri öğrencileri ile oluşturmuş oldukları WhatsApp Gruplarında derslerin sağlanması amacıyla iletişim kurmuşlardır. Bu çerçevede Gazi Mağusa ilçesine bağlı bir devlet okulunda yapılmış olan bu araştırma eğitim ve öğretim yıl sonunda öğrencilerin uzaktan eğitimde Türkçe Ders süreçlerini nasıl değerlendirdiklerini bilimsel bulgularla değerlendirip bir sonraki yılda ilgili ders öğretmenin amaç ve kazanımlarını gerçekleştirme sürecine öğrenci ihtiyaçları esası ile bir plan yapmasına katkı sağlaması da amaçlanmıştır. Öğrencilere Google Form üzerinden gönderilen sorular yarı yapılandırılmış görüşme sorularından oluşmaktadır. Araştırmaya katılan öğrenciler bu araştırmaya kendi rızaları ve istekleri ile katılmışlardır. Araştırma ile ilgili öğrencilerin kimlik bilgilerinin yanı sıra bilimsel etik kurallarla yapılacağı önceden bildirilmiştir. Türkçe ders öğretimi yapan öğretmenin sorumlu olduğu 111 öğrencinin 60’ının katkı koyduğu bu araştırma nitel araştırma yöntemlerinden biri olan betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Bilimsel araştırma yöntemleri ile ilgili uzman iki akademisyenin görüşleri alınarak yürütülen bu araştırmada katılımcı grubu orta okul öğrencilerinden oluşmaktadır.

Araştırma bulguları sonucunda %53’ü kız, %47’si erkek öğrencilerden oluşan bu öğrencilerin yaş grubu 11 ile 16 yaş aralığındadır. Öğrencilerin akademik anlamda karne ortalamalarında Türkçe dersinden %13’ünün 1-5 aralığında puana sahip olduğu, %48’inin 6-7 aralığında puana sahip olduğu, %32’sinin 8-9 aralığında puana sahip olduğu ve %7’sinin 10 puan alan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin çok kültürlülükle ilgili farklı ülkelerden gelen öğrenci duruma bakıldığında öğrencilerin vatandaşlık durumunda KKTC vatandaşı dışında Türkiye ve Türkmenistan vatandaşlığı olan öğrencilerin de olduğu bulgular içinde tespit edilmiştir. İlgili Öğrencilerin KKTC Milli Eğitim Bakanlığı yasaları çerçevesinde farklı ilçelerden de okula gelen öğrenciler olması dikkat çekmiştir. Bu bağlamda öğrencilerin %100’ü yaşadığı aile ortamı ile olumlu görüşler belirtmişlerdir. Öğrencilerin online eğitim

sürecinde genel anlamda olumlu görüşleri olmasının yanı sıra dijital anlamda canlı sınıf ortamı olarak Google Meet'i, Zoom Derslerinin süre kısıtlaması nedeniyle daha çok beğendikleri araştırma bulguları sonucunda ortaya çıkmıştır. Online eğitim süreci ile ilgili öğrencilerin öğretmenleri ile ders yapma sürecinde olumsuz etkilendikleri durumlarda ise; KKTC Moodle Sistemi'nde Var olan Jitsi Programı'nın kalitesi ve internet hızına ilişkin kalitede güçsüz internet ağı yönünden olumsuz bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bunların yanı sıra sınıf yönetimine ilişkin farklı bir öğretim yöntemi olan uzaktan eğitimin öğrenci gözüyle etkililiğinde etkileşim olmaması, yüz yüze eğitim olmaması gibi sorunlar da olumsuzluklar olarak ortaya çıkmıştır. öğrencilerin Online eğitime ilişkin beklenti sonuçlarında ise; yüz yüze eğitime geçmek isteği veya online eğitimin yüz yüze eğitim gibi etkileşimli olabilmesi sonuçları ortaya çıkmıştır. Bu Sonuçlar doğrultusunda KKTC'de salgın süreci devam ederse yüz yüze eğitime geçişle ilgili öğrenci ve öğretmenlerin sağlık güvenliğinin yeterli bir biçimde sağlanması öğrencilerin yüz yüze eğitime başlayabilmesine fırsat sunabilir. Ancak eğitim – öğretim programlarına ilişkin vaka sayılarının çoğalması halinde herhangi bir kriz sürecinde toplum sağlığını korumak adına KKTC Mili Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın internet fiber optik sorunlarının yanı sıra öğrencilerin sanal sınıf ortamında kullanacak oldukları programların dijital eğitim sürecinde öğrenci beklentilerine uygun kalitede olması gelecek yıl uzaktan eğitimi olumlu yönde etkileyebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, seyreltilmiş eğitim modeli, dijital eğitim, senkron eğitim, asenkron eğitim, yüz yüze eğitim.

Evaluation Of Turkish Course Teaching Process By Students In Distance Education Process

Abstract

Schools affiliated to the TRNC Ministry of National Education and Culture, which started the 2020-2021 academic year with the "Diluted Education Model", tried to provide support to students with distance education during the periods when schools were closed due to the increase in the epidemic. In TRNC state schools where distance education is carried out synchronously and asynchronously, teachers have tried to conduct lessons related to their students through various digital resources. As a result of the education programs being determined by the school administrations, the relevant school teachers communicated with their students in order to provide the lessons in the WhatsApp Groups they created. In this context, this research, which was carried out in a public school in Famagusta district, evaluates how students evaluate the Turkish course processes in distance education at the end of the education and training year, with scientific findings, and contributes to the process of realizing the goals and achievements of the relevant course teacher in the next year, on the basis of student needs. intended. The questions sent to the students via Google Form consist of semi-structured interview questions. The students participating in the research participated in this research voluntarily and voluntarily. It has been stated beforehand that the research will be conducted with scientific ethics as well as the identity information of the students. This research, in which 60 of the 111 students who are responsible for teaching Turkish lessons, contributed, was analyzed with the descriptive analysis technique, which is one of the qualitative research methods. In this research, which was conducted by taking the opinions of two academicians who are experts on scientific research methods, the participant group consists of middle school students.

As a result of the research findings, the age group of these students, which consists of 53% female and 47% male students, is between the ages of 11 and 16. In terms of academic grade point averages, 13% of the students in the Turkish course had a score between 1 and 5, 48% had a score between 6 and 7, 32% had a score between 8 and 7%, and 7% had a score of 10. students have been identified. Considering the status of students coming from different countries regarding multiculturalism, it has been determined within the findings that there are students who have citizenship of Turkey and Turkmenistan besides TRNC citizenship. It is noteworthy that the relevant students are students who come to the school from different districts within the framework of the laws of the TRNC Ministry of National Education. In this

context, 100% of the students expressed positive opinions about their family environment. As a result of the research findings, it has emerged that students generally like Google Meet as a digitally live classroom environment, due to the time constraints of Zoom Classes, in addition to having generally positive views on the online education process. In cases where students related to the online education process are negatively affected during the course of teaching with their teachers; There have been some negative problems in terms of the quality of the Jitsi Program in the TRNC Moodle System and the quality of the internet speed in terms of weak internet network. In addition to these, problems such as the lack of interaction in the effectiveness of distance education, which is a different teaching method related to classroom management, and the lack of face-to-face education, emerged as negativities. In the expectation results of students regarding online education; The results of the desire to switch to face-to-face education or the fact that online education can be interactive like face-to-face education have emerged. In line with these results, if the epidemic process continues in the TRNC, adequate health safety of students and teachers regarding the transition to face-to-face education may provide an opportunity for students to start face-to-face education. However, in case the number of cases related to education and training programs increases, in order to protect public health in any crisis period, besides the internet fiber optic problems of the TRNC Ministry of National Education and Culture, the programs that students will use in the virtual classroom environment should be of a quality in accordance with student expectations in the digital education process. can have a positive impact on education.

Keywords: Distance Education, diluted education model, digital education, synchronous education, asynchronous education, face-to-face education.

APPLICATION OF TEXTLINGUISTIC METHOD IN LANGUAGE TEACHING

Prof.Dr.Esra KARABACAK
Yakın Doğu Üniversitesi, TRNC
esra.karabacak@neu.edu.tr

ABSTRACT

Texts appear as the highest level units in language teaching. In addition to structural, productive and discursive analyzes on texts, sociolinguistic, psycholinguistic and textlinguistic analyzes are also carried out. Generative transformational grammar has seen the sentence as the largest linguistic unit. Against this understanding, the main textlinguistics researchers emphasized the inadequacy of starting from the sentence level only and stated that it is necessary to start from a higher level, namely the text. In other words, Textlinguistics researchers have put forward the thesis that the largest linguistic unit is the text, not the sentence. The main purpose of the research is to determine the effect of using textlinguistic analysis method on student success in understanding the texts in language classes and improving and enriching students' comprehension and expression skills. The sample of the research consists of students studying at the University and taking the text linguistics course. Concept Test of Textlinguistic Analysis Method was used in the study. In addition, the students of the experimental group were interviewed. As a result of the research, it was determined that the "Textlinguistic Analysis Method" increased the students' comprehension and expression success in Turkish classes compared to the traditional method and contributed to the increase of their participation in the class. In the study, some suggestions were made regarding the use of textlinguistic analysis method in schools. The results obtained from the research were examined and some suggestions were expressed.

Keywords: Turkish Teaching, text, linguistics, textlinguistic analysis, language teaching, stylistics

Dil Öğretiminde Bir Metin Dilbilimsel Uygulama Değerlendirmesi

Metinler, dil öğretiminde en üst düzeyde birimler olarak karşımıza çıkmaktadır. Metinler üzerine yapısal, üretimsel, söylemle çözümlemelerinin yanısıra; toplumdilbilimsel, psikodilbilimsel, metindilbilimsel çözümlemeler de yapılmaktadır. Üretici dönüşümsel dilbilgisi, tümceyi en büyük dilsel birim olarak görmüş olması anlayışına karşı; başlıca metindilbilim araştırmacıları, yalnızca tümce düzleminden yola çıkmanın yetersizliğini vurgulamışlar ve bu nedenle bir üst düzlemden, yani metinden yola çıkılması gerektiğini belirtmişlerdir. Yani, Metindilbilim araştırmacıları, en büyük dilsel birimin tümce değil de, metin olduğu tezini ileri sürmüşlerdir. Araştırmanın temel amacı, dil derslerindeki metinlerinin anlaşılmasında ve öğrencilerin anlama ve anlatma yeteneklerini geliştirmede, zenginleştirmede metindilbilimsel çözümleme yönteminin kullanılmasının, öğrenci başarısına etkisini belirlemektir. Araştırmanın örneklenmesini Üniversitede öğrenim gören ve metindilbilim dersini alan öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışmada Metindilbilimsel Çözümleme Yöntemine İlişkin Kavram Testi kullanılmıştır. Ayrıca deney grubu öğrencileriyle mülâkat yapılmıştır. Araştırma sonucunda “Metindilbilimsel Çözümleme Yöntemi”nin “geleneksel yöntemle göre öğrencilerin Türkçe derslerindeki anlama ve anlatma başarısını arttırdığı, onların derse katılımının artmasına katkı sağladığı belirlenmiştir. Araştırmada, metindilbilimsel çözümleme yönteminin okullarda kullanımına ilişkin birtakım öneriler getirilmiştir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar irdelenmiş ve birtakım öneriler dile getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Öğretimi, metin, dilbilim, metin dilbilimsel çözümleme, dil öğretimi, anlatımbilim

The Impact of Small and Medium Scale Enterprise (SMEs) on Poverty and Unemployment Reduction in Kano State, Nigeria

Gwaison, Panan Danladi
Economics Department
Nigeria Police Academy
Wudil-Kano, **Nigeria**
Panan_gwaison@yahoo.com

Abstract

Small and Medium Scale Enterprise (SME) has proved to be a major tool adopted by the developed nations to attain socio-economic development. In recent times, the small-scale industrial sector is considered to be the backbone of the modern-day economy. Historical facts show that before the late 19th century, cottage industries, mostly small and medium scale businesses controlled the economy of Europe. The Industrial Revolution changed the status quo and introduced mass production. This study examined the impact of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) on poverty and unemployment reduction of Kano State between 2015 and 2021. The study employs the use of secondary data which was sourced from the CBN bulletin. This study adopted an ex-post facto research design. Primary data from the questionnaire was distributed to the sample population. 200 (Two Hundred) respondents from ten selected Local Government areas in Kano State, were used for the study. Regression analysis was used with the aids of SPSS version 23 software. The results indicated that there is a positive and significant relationship between Small and Medium Scale Enterprise with poverty reduction, employment generation, and in Kano State. The study recommended that government should encourage the youth to cultivate and nurture entrepreneurial spirit as a way of achieving gainful employment. The government should review and expand its skill acquisition program by creating additional skill acquisition centers in addition to the already existing ones to boost skill acquisition and entrepreneurial capabilities of the youths among other recommendations that were made.

Keywords: Poverty, Unemployment, SMEs, Economic growth.

Introduction

The pursuit of economic development has been a major goal of many developing nations of the world. Developing countries are confronted with several problems such as a high rate of poverty and unemployment which have continued to hinder the attainment of socio-economic development. For any nation to attain development, industrialization, gainful and meaningful employment are important indices used as a measurement of economic development. This is often depicted by income per capita, equitable distribution of income, the welfare and quality of life enjoyed by the citizen of that nation. Small and Medium Scale Enterprise (SME) has proved to be a major tool adopted by the developed nations to attain socio-economic development. In recent times, the small-scale industrial sector is considered to be the backbone of the modern-day economy. Historical facts show that before the late 19th century, cottage industries, mostly small and medium scale businesses controlled the economy of Europe. The Industrial Revolution changed the status quo and introduced mass production (Acs, Szerb,

Autio, & Lloyd, 2017). The twin oil shocks during the 1970s undermined the mass production model, which triggered the unexpected reappraisal of the role and importance of small and medium-sized enterprises in the global economy (Worldatlas, 2018). In Nigeria, the introduction of SME can be traced back to the year 1945 when the essential paper No. 24 of 1945 on "A Ten-year plan of development and welfare of Nigeria 1946 was presented". Small and Medium-scale Enterprise was considered an all-time necessity at the beginning; which has gained prominence today and is expected to increase its importance in the future (Olaore, Adejare, & Ekpenyong, 2021).

Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) are recognized globally as the engine for the growth of modern economies and they provide employment to a large portion of the population of citizens in a given economy than large enterprises and hence contribute to reducing poverty in the country. The realization of the roles played by SMEs in overcoming the unemployment rate and hence poverty reduction has been an age of long phenomenon in Nigeria, but the right and actual policies and incentives coupled with the business environment have continued to hinder the pivotal or significant roles SMEs play in addressing Nigeria's economic problems (Olaore, Adejare, & Ekpenyong, 2021). Ojetunde, and Adekunle, (2018) state that issues relating to the development of SMEs have become essential for the growth and development of most third-world nations. It has been clear that they are no nation that ever develops without appreciable inputs from the SMEs segment of their economy. The performance of SMEs as instruments for economic growth and development and poverty reduction among the populace is the topic of interest. SMEs in the case of Nigeria has performed below expectation at a destitute result (Olaore, Adejare, & Ekpenyong, 2021). SMEs' poor performance has added to the high rate of unemployment, poverty, and the low standard of living in the country. Though SMEs provide seventy percent (70%) industrial employment and sixty percent (60%) of agricultural sector employment, and it only accounts for ten (10%) – fifteen percent (15%) of the total industrial output with capacity utilization of over thirty percent (30%). Inadequate funds have further aggravated the start-off operations of many business endeavors (Ikupolati, Medubi, Obafunmi, Adeyeye, & Oni, 2017).

Many International Development Agencies, organizations, and financiers not only appreciate the great roles played by SMEs in poverty alleviation and overall economic development, but also invest a significant percentage of their resources in them (SMEs). A review of World Bank Operations revealed that it invested a whopping \$1.597 billion in SMEs in the 2004 fiscal year, with Africa getting a sizeable share of over \$89 million. This sum was channeled through the four major development arms of the bank: the International Finance Corporation (IFC), the Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA), the International Bank for Reconstruction and Development (IBRD), and the International Development Association (IDA). Nigeria, Kenya, and Uganda benefited from part of the new joint pilot program executed by IFC and IDA for SME development in 2004 to the tune of \$70million(John-Akamelu, & Muogbo, 2018). The 2004 annual review of the IFC's Small Business Activities indicates that the IFC and IDA began SME project development in Nigeria worth \$32 million. In Kenya and Uganda, \$22 million and \$16 million were also respectively invested in similar projects (Mohammed, Ab-Rahim, & Shah, 2019).

One major drawback in Nigeria's quest for industrial development over the past years has been the absence of a strong, vibrant, and virile SME sub-sector. Given a population of well over 210 million people, vast productive and arable land, a rich variety of mineral deposits, as well

as enormous human and other natural resources, Nigeria should have been a haven for Small and Medium Enterprises with maximum returns as it also has the location advantage as a marketing hub for the West and even East African Countries(Ojetunde, and Adekunle, 2018)

Kano State is a state located in North-Western Nigeria. Created on May 27, 1967, from part of the Northern Region, Kano state borders Katsina State to the north-west, Jigawa State to the north-east, and Bauchi and Kaduna states to the south. The capital of Kano State is Kano.

Kano State is the second-largest industrial center in Nigeria and the largest in Northern Nigeria with textile, tanning, footwear, cosmetics, plastics, enamelware, pharmaceuticals, ceramics, furniture, and other industries. Others include agricultural implements, soft drinks, food and beverages, dairy products, vegetable oil, animal feeds, etc. The state has put in place policies and established Enterprise and Economic Development Agencies to encourage promote and coordinate investment activities in the State to stimulate economic growth. One of such developmental strategies is the industrial development and expansion of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs). Past and the present governments of Kano State have emphasized the contributions of the internally developed economy of the State through the encouragement of SMEs. In this present administration in Kano state, several meetings have been held with the Nigeria Association of Small and Medium Enterprises (NASMEs), Kano chapter to promote the micro, small and medium enterprises in the state(Gwaison,2019).

Nevertheless, despite the efforts and contributions of past and present government towards promoting SMEs in Kano State, the contribution of this sector to the economy remain relatively small in terms of its impact on Gross Domestic Product (GDP), unemployment, and poverty reduction. The rate of unemployment in this state is still high and the majority of the population still lives in poverty. Ojetunde, and Adekunle (2018), Mohammed, Ab-Rahim, & Shah, (2019), Olaore, Adejare, and Ekpenyong, (2021) among others attributed the lack of credit as one of the major constraints to the realization of the benefits of SME. In the light of the above, this study attempt to examine the impact of SMEs on poverty and unemployment Reduction of Kano State, the researcher embarked on the analysis of SME in Kano state, between the year 2015 and 2021.

In a related study of SMEs, job creation, and poverty reduction in Nigeria, Aremu, and Adeyemi (2011) revealed that the multiplier effect of SMEs enables them to act as a catalyst for economic growth. The study affirmed that SMEs led to employment generation and creation of wealth which invariably resulted in inequitable income distribution and poverty reduction. Furthermore, the study concluded that poor policy monitoring and coordination were the cause of the failure of previous intervention programs of government towards enhancing SMEs in Nigeria.

Mohammed, Ab-Rahim, & Shah, (2019) investigated the role of Small and Medium Enterprises (SMEs) on poverty reduction in Nigeria. Data were obtained from 432 small and medium entrepreneurs of Niger State in eight Local Government Areas selected through a cluster sampling technique. Using a Confirmatory Factor Analysis (CFA), the measurement model fit was determined, the outer loadings of the structural model are highly significant at 0.05 level. The results indicate that all paths in the model are significant i.e. all their β are positive and p-values are < 0.05 , and the four hypotheses proposed are supported. The result shows that there are positive changes in the poverty status of the people due to their involvement in SMEs' activities of employment, innovation, human capital development, and income. The result

implies that policymakers, government, and their agencies should create an enabling environment through the provision of facilities such as viable credit support, reduction in corporate taxes, and the infrastructures needed for the opportunities in the SMEs to be harnessed optimally.

Ojetunde and Adekunle (2018) Studied the influence of small and medium scale enterprises on unemployment reduction in Oyo State. Three research questions were raised to know-how and to what extent small and medium scale businesses can eradicate unemployment. A survey research method was adopted to obtain information from one hundred and fifty (150) respondents comprising traders, artisans, and small and medium enterprises who were selected using stratified random sampling technique across ten local government areas in Oyo State. The data collected were analyzed using descriptive statistics and chi-square (χ^2) test at 0.05 level of significance. Based on the findings of this study, the researcher recommended that government financial institutions should be more alive to their responsibilities in assisting small and medium scale business operators through granting of organizing loans and educative programs such as training, seminars, conferences, and workshops

Oba & Onuoha (2013) analyze the employment generation capacity of SMEs in reducing poverty in Nigeria using simple OLS techniques on secondary data. The result showed that SMEs through their job creation capacity reduces the level of poverty in the country. It further posited that the availability of funds and government interventionist policies are not responsible for the growth of SMEs in Nigeria.

Olaore, Adejare, and Ekpenyong, (2021) assess the role of small and medium-scale enterprises (SMEs) as a catalyst to all things good in great economies; however, sadly, Nigeria has been unable to unlock SME development and the many benefits. The paper's examination revolves around SMEs and entrepreneurial development, employment generation, government policies, and financial aid and its availability. To establish the relevance of government role in creating vibrant economies via thriving SMEs and its ripple effect on employment generation. The study adopts a survey design, using a questionnaire for data gathering and percentile, confirmatory factor analysis (CFA), and structural equation modeling (SEM) for data analysis. The study established a significant direct relationship between entrepreneurship development and infrastructure development and employment generation. Also, there was a significant direct relationship between government policies and infrastructure development. However, surprisingly, there was an insignificant relationship between government policy and financial aid and accessibility.

However, Edom, Inah & Emori (2015) employed the OLS method to analyze the effect of SMEs lending in reducing poverty in Nigeria between the periods of 1991 and 2010. The results showed that finance to SMEs reduces the poverty rate in Nigeria while the level of unemployment has a negative consequence on the poverty level in the country.

The main objective of this study is to examine the impact of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) on poverty and unemployment reduction of Kano State between 2015 and 2021 and the specific objectives are to:

1. investigate the impact of SMEs on poverty reduction in Kano State;
2. examine the impact of SMEs on employment generation in Kano State and

3. examine the impact of SMEs in improving the standard of living in Kano State.

Research Hypotheses

- H₀– Small and Medium Scale Enterprise is not significantly related to poverty reduction in Kano State. •

H₀ – Small and Medium Scale Enterprises have no significant impact on employment generation in Kano State.

Methodology

This study adopted a survey research design to investigate the impact of Small and Medium Scale Enterprises (SMEs) on poverty and unemployment reduction in Kano State. A survey research method shall be used to gather information from respondents concerning their opinions on financial intermediation among the Micro Small and Medium Scale Entrepreneurs in Nigeria concerning ten local government areas in Kano state. Therefore the primary and secondary source of data was used. The researcher designed an interview schedule as one of the data collection instruments for this study. The interview questions were aimed at eliciting relevant information concerning the Micro Small and Medium Scale Entrepreneurs in Nigeria. Question relating to methodology and material for Micro Small and Medium Scale Entrepreneurs, perceived problems of it were asked during the interview schedule. To analyze the data generated from the questionnaire surveyed, Regression and correlation analysis were used to determine the relationship between SMEs and Poverty reduction and SMEs and employment generation in Kano State with the aid of SPSS version23.

POPULATION OF THE STUDY

The target population for this research covers all the Small and Medium Scale Entrepreneurs in ten (10) local government areas of Kano state.

3.4 SAMPLING SIZE

A simple random sampling procedure was used for selecting the participants in this study. This technique was used to ensure fair equal representation of the variable for the study. The stratification was based on some selected Micro Small and Medium Scale Entrepreneurs in ten (10) local government areas of Kano state. Within each section, the selection of staff was by simple random sampling. This was achieved by writing out the names of the staff on a piece of paper which was folded and put in a basket. After thorough reshuffling, the researcher selects an element, records it, and puts it back in the basket until the required number is obtained. That is, the researcher applied sampling with replacement.

THEORETICAL FRAMEWORK

This research is based on the active learning model of Erickson and Pakes(1995) which states that a firm explores its economic environment actively and invests to enhance its growth under competitive pressure from both within and outside the firm. The potential and actual growth change over time in response to the outcomes of the firm's investment and those of other actors in the same market. According to this model of learning, owners or managers of SMEs could raise their efficiency through formal education and training that increases their endowments while the government may support their activities through the creation of the enabling environment. Entrepreneurs or managers of SMEs with higher formal education, work

experience, training, and government assistance would therefore be expected to grow faster than those without these qualities. This implies that SMEs in Nigeria have prospects of experiencing growth and contributing meaningfully to employment generation only when appropriate investments are made into them by all the stakeholders. This could best be achieved by government intervention through the provision of financial assistance, social infrastructures, capacity building of SME operators, and favorable taxation policies (Barbora,,2018).

3.3 MODEL SPECIFICATION

This model specified below adapt from the work of Gwaison, Maimako, and Maimako(2018) as follows;

Conceptual Model

$$POVR = f(SMEs).....1$$

$$EMPG = f(SMEs).....2$$

Where:

POVR= Poverty Reduction

EMPG= Employment Generation

SMEs= Small and Medium Enterprises

Analytical Model

$$POVR = \alpha + \beta SMEs + \mu i.....3$$

$$EMPG = \alpha + \beta SMEs + \mu i.....4$$

Where:

α = intercept

β =Coefficient of the explanatory variables(Slope)

μi =Error term.

Results presentations and Discussion of Findings

200 (Two Hundred and Eighty-Seven) respondents were used for the study. This involved selected entrepreneurs business from big businesses to ordinary businesses who could read and write. The questionnaires distributed are summarized in Table 1 below:

TABLE 1: Analysis of Responses from the Questionnaire

Questionnaire	No. of Respondents	Percentage (%)
Questionnaire distributed	200	100
Questionnaire retrieved	191	95.5
Un-retrieved Questionnaire	9	4.5
The questionnaire used in the analysis	180	90
Unable questionnaires	11	5.5

Source: Field Survey, 2021.

In all, 200 questionnaires were administered to the employers of SMEs in 44 LGA of Kano State. From the total questionnaires distributed, 191 (95.5%) were retrieved while 9 (4.5%) were not retrieved because every effort to collect them from the respondents failed.11 (5.5%) of the retrieved questionnaires were unable because they were not scored properly by the respondents. Therefore, 180 (90%) of the total questionnaire were used in the analysis of this study.

Table 2: Descriptive statistics for Demographic data

Statement of Items		Frequency	Percentage (%)
Gender	Female	121	67.2
	Male	59	32.8
	Total	180	100.0
Age Range	Below 25 years	50	27.8
	25-35 years	42	23.3
	36-45years	57	31.7
	46years and above	31	17.2
	Total	180	100.0
	Marital Status	Single	48
	Married	81	45.0
	Divorced	27	15.0
	Widow/Widower	24	13.3
	Total	180	100.0
Educational Qualification	SSCE	41	22.8
	ND/NCE	62	34.4
	HND/B.Sc	38	21.1
	MBA/M.Sc/Ph.D	21	11.7
	Others	18	10.0
	Total	180	100.0
	Length of Service Experience	Less than 5 years	15
5-10years		32	17.8
11-15years		68	37.8
16-20years		37	20.6
21years and above		28	15.6
Total		180	100.0

SOURCE: Authors' Computation SPSSV25

From table 2 above, out of 180 (100%) respondents, 59(45%) were females while 121 (55%) were males. This shows that among the owners of SMEs in 44 LGA Of Kano State, males were more in number among the respondents. The distribution of respondents' age indicates that 27.8% of them were below 25 years; 23.3 % fall in the age range of between 25 and 35 years; 31.7% were between 36 and 45 years and 17.2% for ages 46 and above. This implies that the majority of the respondents are between the ages of 36-45 years. The marital status of the respondents'. 26.7% of the respondents were single, 45.0% were married, 15.0 % were divorced and 13.3% were widows and widowers. This implies that the majority of the respondents were married and had various SMEs to sustained their families. The level of educational attainment is important in determining the quality of responses in any survey. Table2 illustrates the highest educational qualification attained by the respondents. According to this table, 22.8% of the respondents had a Secondary Certificate (SSCE) or its equivalent; 34.4% had a National Diploma/ NCE; 21.1% had HND/B.Sc; 11.7% had MBA/M.Sc/Ph.D and 10% had other qualifications not specify above like trade test certificates, professional qualifications, and adult education / Quranic education. An employee's length of service experience in SMEs might have an impact on his/her attitude towards a particular job. Therefore, table 2 shows the various lengths of service of the selected respondents in SMEs. Of the 180 respondents used in this study, only 8.3% of them served for less than five years in the SMEs.. 17.8% have served between 5 and 10 years; 37.8% have served between 11 and 15 years; 20.6% for 16– 20 years

and 13.6% for 21 years and above respectively. This implies that the majority of the respondents had been in SMEs for 11-15 years which is adequate to understand SMEs

STATISTICAL TEST OF HYPOTHESES

The two hypotheses earlier formulated under the introduction section of this study were approached by the use of regression and correlational statistical tools. The SPSS version 23 will be used for the analysis.

H₀: $\beta_0 = 0$ (Null hypothesis)

H₁: $\beta_1 \neq 0$ (Alternative hypothesis)

The decision rule is that a null hypothesis will be accepted when the p-value is greater than 0.05 and vice versa.

Hypothesis 1: Small and Medium Scale Enterprise is not significantly related to poverty reduction in Kano State.

Table 1: Showing Regression, Correlation analysis between Small and Medium Scale Enterprise and poverty reduction in Kano State

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	-.331	.046		-7.193	.000
poverty reductions	.371	.016	.865	23.026	.000

Regression Model

SOURCE: Authors’ Computation SPSSV25

$POVR = -0.331 + 0.371SMEs + \mu_i \dots \dots \dots 5$

The regression model explains that small and medium enterprises (SMEs) have a positive relationship with poverty reduction (POVR). An increase in One unit of SMEs would lead to a proportionate increase of 0.371 units in poverty reduction in Kano State and vice versa. The correlation coefficient of 86.5 percent indicates a strong positive relationship between small and medium enterprises (SMEs) and poverty reduction. The P-value was 0.000 which was less than 0.05 means that the P-value is statistically significant at the 5% level. Since tcal (23.026) is outside our acceptance region (+/- 1.96), we, therefore, reject the null hypothesis and uphold the alternative hypothesis. That is, there is a significant relationship between Small and Medium Scale Enterprise and poverty reduction in Kano State.

Hypothesis 2: Small and Medium Scale Enterprises have no significant impact on employment generation in Kano State.

Table 2: Showing Regression, Correlation analysis between Small and Medium Scale Enterprises and employment generation in Kano State.

Coefficients

Model	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	T	Sig.
	B	Std. Error	Beta		
1 (Constant)	-.288	.051		-5.693	.000
employment generation	.345	.017	.833	20.054	.000

Regression Model

SOURCE: Authors’ Computation SPSSV25

$$EMPG = -0.288 + 0.345SMEs + \mu_i \dots\dots\dots 6$$

The regression model in equation 6 explains that small and medium enterprises (SMEs) have a positive relationship with employment generation (EMPG). An increase in One unit of SMEs would lead to a proportionate increase of 0.345 units in employment generation in Kano State and vice versa. The correlation coefficient of 83.3 percent indicates a strong positive relationship between small and medium enterprises (SMEs) and employment generation. The P-value was 0.000 which was less than 0.05 means that the P-value is statistically significant at the 5% level. Since tcal (20.054) is outside our acceptance region (+/- 1.96), we, therefore, reject the null hypothesis and uphold the alternative hypothesis. That is, there is a significant relationship between Small and Medium Scale Enterprise and employment generation in Kano State.

Discussion of Findings

This study shows that there is a significant relationship between Small and Medium Scale Enterprise and poverty reduction in Kano State. And also that is, there is a significant relationship between Small and Medium Scale Enterprise and employment generation in Kano State. These findings agreed with the works of Olaore, Adejare, and Ekpenyong, (2021) which revealed that a significant direct relationship between entrepreneurship development and infrastructure development and employment generation the multiplier effect of SMEs enable it to act as a catalyst for economic growth. The study affirmed that SMEs led to employment generation and creation of wealth which invariably resulted in inequitable income distribution and poverty reduction. Edom, Inah & Emori (2015) found that finance to SMEs reduces the poverty rate in Nigeria while the level of unemployment has a negative consequence on the poverty level in the country. Lastly, Mohammed, Ab-Rahim, and Shah, (2019) revealed that SMEs through their job creation capacity reduces the level of poverty in the country. It further posited that the availability of funds and government interventionist policies are not responsible for the growth of SMEs in Nigeria.

Conclusion and recommendations

Following the finding stated above, the researcher, therefore, concluded that for a nation irrespective of its economic ideology to achieve meaningful and sustainable development, adequate attention must be given to widespread economic activities through small and medium scale enterprises. The youth as a major contributor to all-around economic growth and development must be given due attention and their yearning for job security must be primary and paramount since they process greater capability to move the economy forward and reduce

the prevalent rate of poverty in Kano State, Nigeria. This will be easily achieved by encouraging them to be entrepreneurial and focus.

Based on the findings and conclusions stated above, the researcher, therefore, recommended the following:

For the present and future governance to achieve impressive development, more jobs should be created especially for the youths in the form of small and medium scale enterprises through policy formulation and implementation since SMEs and economic development are related.

The government should encourage the youth to cultivate and nurture entrepreneurial spirit as a way of achieving gainful employment.

The government should review and expand its skill acquisition program by creating additional skill acquisition centers in addition to the already existing ones to boost the skill acquisition and entrepreneurial capabilities of the youths.

Government should increase its efforts towards the provision of infrastructure such as electricity, and transport without which SMEs cannot thrive efficiently.

The government in Nigeria should establish more agencies to assist the existing ones such as the EFCC and ICPC to tackle bribery and corruption headlong, as businesses cannot thrive in an environment where bribery and corruption thrive.

In addition, proper monitoring and funding of such a program should be ex-rayed to identify lope-holes therein to enhance the achievement of its objectives.

Lastly, attaining the status of the economic development of the western world, Nigeria as an economy should make herself SME driven economy that is adequately supported by the needed fund. In addition, the government should encourage the creation of more microfinance banks that are well supported and regulated to render necessary financial supports.

REFERENCES

- Acs, J., Szerb, L., Autio, E. and Lloyd, A. (2017), Global Entrepreneurship Index, The Global Entrepreneurship and Development Institute, Washington, DC, pp. 82-86
- Alasan, S.L. and Yakubu, A.L. (2011). An Empirical Study of Small Scale Financing in Nigeria. *Journal of Unilorin Business School*, 1 (1), pp. 87-96.
- Barbora, L. P. (2018). DYK: Difference between income generation and wealth creation. Retrieved from <https://www.livemint.com/Money/FhsmBsezmtOxPJCDGRxITJ/DYKdifferencebetween-income-generation-and-wealth-creation.html>
- Bureau of Labour Statistics. (2018). Employment and unemployment among youth – summer 2018. U.S.: U.S. Department of Labour
- Ericson, R., and A. Pakes, 1995, “Markov-Perfect Industry Dynamics: a Framework for Empirical Work”, *Review of Economic Studies*, 62(1): 53-82.
- Government of Ekiti State (2014). Unemployment: Ekiti government set to boost SMEs. Retrieved from [http:// Ekiti state.gov.ng](http://Ekiti.state.gov.ng)
- Government of Ekiti State (2014). Internal Economic Policy: A reliable tool for Rapid Development. Retrieved from [HTTP:// Ekiti state.gov.ng](http://Ekiti.state.gov.ng)
- Hossain, F. (2017). Prospects and threats of women entrepreneurs in SME sectors in an urban area Bangladesh- A study on Sylhet City. *IOSR Journal of Business and Management*, 19(1), 08-13.

- Ikupolati, A. O., Medubi, R. D., Obafunmi, M. O., Adeyeye, M. M., & Oni, E. O. (2017). Small and medium enterprises (SMEs) as a source of human capacity building in Nigeria. *Journal of Small Business and Entrepreneurship Development*, 5(1), 35-42
- John-Akamelu, C.R. & Muogbo, U.S.(2018) Role of small & medium enterprises in poverty eradication in Nigeria. *European Journal of Research and Reflection in Management Sciences* 6(2) 33-49
- Mohammed, M., Ab-Rahim, R., & Shah, S.-U.-M. (2019). Small and Medium Size Enterprises (SMEs) and Multidimensional Poverty. *International Journal Academic Research Business and Social Sciences*, 9(3), 1080 – 1095.
- Olaore, G.O. Adejare, B.O. & Ekpenyong, E. U. (2021) The gains and pains of small and medium-scale enterprises (SMEs): the way forward for entrepreneurship development in Nigeria. *Rajagiri Management Journal*. 15(1) 53-68
- Ojetunde, S.A.& Adekunle, M.J. (2018) Influence of small and medium scale enterprises on unemployment and poverty reduction in Oyo State. *Nigerian Journal of Business Education (NIGJBED)* 5(2) 106-115.
- Onourah, P. (2009). The role of Small and Medium-Sized Enterprises for Economic Growth: A Case Study of Matori LGA in Lagos, Nigeria. *Master's Thesis, School of Management, Blekinge Institute of Technology*.
- Sansui, J. O. (2003). Overview of Government's efforts in the development of SMEs and the emergence of Small and Medium Industries Equity Investment Scheme (SEIS). *Lagos on the 10th of June*.
- Small and Medium Enterprises Agency of Nigeria (SMEDAN) (2005). *SME Success Digest*. 3(1), January-June, 2005.
- Storey, D. J. & Cressy, R. (1995). *Small Business Risk: a Firm and Bank Perspective*. Working Paper, *SME Centre, Warwick Business School*.
- Wendrell, S. (2003). *Themes and Perspectives to Development*. USA, Heinemann Publishers, pp. 87-94.
- Worldatlas. (2018). Poorest countries in Africa. Retrieved from: <https://www.worldatlas.com/articles/poorest-countries-in-africa.html>

COVID-19 SALGIN SÜRECİNDE EĞİTİM PAYDAŞLARININ UZAKTAN EĞİTİMDE KULLANILAN ÖĞRETİM TEKNOLOJİLERİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Hüseyin ULAK
KKTC İlim Üniversitesi
kaskanakinci@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4077-0195

Bahar AYGÜN
KKTC İlim Üniversitesi
b.aygun5056@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3242-6033

Behcet ÖZNACAR
KKTC Yakınoğu Üniversitesi
behcet.oznacar@neu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1091-5514

Öz

Çalışmanın amacı, covid-19 salgını sürecinde eğitim sistemlerinde kullanılan eğitim-öğretim teknolojilerine yönelik öğretmen, okul müdürü ve teknoloji tedarikçilerinin görüşlerinin değerlendirilerek özellikle önümüzdeki eğitim sürecinde eğitimde verimin artırılmasına yönelik eğitim politikacılarına ışık tutacak faydalı tespitlerde bulunmaktır. Araştırma, nitel araştırma modellerinden durum çalışması deseninde tasarlanmıştır. Çalışma grubu planlanırken maksimum çeşitlendirme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubu, 25 öğretmen, 25 müdür ve 25 eğitim sınıfı olmak üzere 75 kişiden oluşmaktadır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Covid-19 süreci ile birlikte öğrencilerin aktif olarak katılabildikleri öğrenim faaliyetlerini barındıran, teknolojiyi kullanmanın yanında teknoloji üretme fırsatı da sunan ve dijital dönüşümü sağlayacak eğitim sistemlerini tasarlayanın büyük önem teşkil ettiği sonucuna ulaşılmış ve bu yönde eğitim politikacılarına önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler; eğitim, teknoloji, salgın, öğrenci, öğretmen

Opinions of Education Stakeholders on Instructional Technologies Used in Distance Education During the Covid-19 Epidemic Process

Abstract

The aim of the study is to evaluate the opinions of teachers, school principals and technology suppliers on the education-teaching technologies used in education systems during the covid-19 epidemic process, and to make useful determinations that will shed light on education politicians to increase efficiency in education, especially in the upcoming education period. The research was designed in the case study pattern, one of the qualitative research models. Maximum diversification method was used while planning the study group. The study group

consists of 75 people, 25 teachers, 25 principals and 25 education classes. The data were collected with a semi-structured interview form and analyzed with content analysis. With the Covid-19 process, it has been concluded that it is of great importance to design education systems that include learning activities in which students can actively participate, that offer the opportunity to produce technology as well as use technology, and that will provide digital transformation, and suggestions have been made to education politicians in this direction.

Keywords; education, technology, pandemic, student, teacher

GİRİŞ

Eğitim bireyin doğumu ile başlayarak ölümüne kadar devam eden, siyasal, toplumsal, kültürel olaylardan etkilenen bir olgu olması nedeniyle açıklaması güç bir kavramdır. Günümüzde teknolojinin, hızla gelişerek yaşamımızın her alanında etkisini göstermeye başladığı ve eğitim sistemlerinin de bu etkiyle değiştiği ve geliştiği görülmektedir. Bu değişim ve gelişim Covid 19 salgını nedeniyle hızlanmış ve eğitimde teknoloji kullanımını artmıştır. Ülkelerin çoğu salgın riskini azaltmak için çevrimiçi eğitim yapmakta karar kılmıştır. Kara tahtalar yerini akıllı tahtalara, kağıtlar yerini bilgisayar içindeki word dosyalarına, sınıflar yerlerini çevrimiçi öğretim uygulamalarına bırakmıştır.

Kuzey Kıbrıs'ta özel okulların çoğu uzaktan eğitim sistemini covid 19 pandemisinden önce kullanmaya başlamıştır. Öğrenciler ilkokuldan itibaren bu sistemi kullanmaya başlıyorlar ve çalışmalarını, sunumlarını çevrimiçi olarak sunuyorlar. Günümüzde çocukların çoğu akıllı telefon, tablet ve bilgisayar kullanarak oyunlar oynaması onları uzaktan eğitim sistemlerine hazırlamıştır. Bu yaştaki çocukların teknolojinin içine doğduğu söylenebilir. Küçük yaştan itibaren teknolojiyi kullanmaya başlamışlardır.

Teknolojik değişimler çalışma hayatını da etkilemekte ve şekillendirmektedir. Bilgi ve teknolojinin her alanda devreye girmesiyle birlikte istihdam alanında da yapısal dönüşümler görülmeye başlanmıştır. Gelişmiş ülkelerde hizmet ve bilişim sektörünün istihdamdaki payı giderek artmaya başlamıştır. Bilgi ve becerilerin işgücüne kazandırılmasında önemli bir role sahip olan eğitimin ekonomik gelişmelere katkısı da son derece önemlidir. Bilgi toplumu ile birlikte sermayenin yanı sıra işgücünün de küreselleşmesinden söz edilebilir. Bunun doğal bir sonucu olarak gelecekte eğitim ve insan kaynakları yönetiminin çok önemli bir yere sahip olacağı söylenebilir. Eğitim sürecinde işgücüne gerekli eğitimin sağlanmasına yönelik talebin artması beklenebilir (İçli, 2001).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde teknolojik gelişmelere uyum sağlamak gelişmiş ülkelere göre daha zordur. Yeterli altyapı ve nitelikli işgücünün olmaması, gelişmekte olan ülkelerde yoğun olarak ucuz işgücü kullanımına neden olmaktadır. Öte yandan, ileri teknolojiyi kullanmak için nitelikli iş gücüne ihtiyaç artmaktadır. İşgücünün yeni istihdam alanına adaptasyonu. sağlanması açısından eğitim politikaları ile birlikte geliştirilecek politikaların değerlendirilmesi faydalı olacaktır.

Yirmi birinci yüzyılda yaşanan değişimler, doğal olarak bireylerden beklenen yetkinlikleri de değiştirmektedir. Bu nedenle eğitim sistemi başta olmak üzere tüm sosyal sistemlere önemli görevler düşmektedir. Buna paralel olarak; eğitim sistemini bu çağa uygun bireyler yetiştirmek için yeniden tasarlamak, uygun hale getirmek vazgeçilmez hale geliyor.

(Özmuş,2012) Bireylerin içinde yaşadığımız çağa uygun olarak gerekli becerileri kazanabilmeleri için eğitim sisteminin temel amaçlarından biri öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi bir anlayış oluşturmak olmalıdır. Bu anlayışın oluşmasında eğitim-öğretim sürecinin başlangıcında bir oyuncu ile öğretmenlerin ağırlıklı rolü olmalıdır. Bu nedenle öğretmenlerin eğitim ve öğretiminde yaratıcılık ve yenilik kavramlarının önemi artmaktadır.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan çoğu okulda internet bağlantısı bulunmamakta, internet bağlantısı olan okullardada internet hızı yeterli değildir. Günümüz teknolojisinde eğitim verebilmek için okulların gereken teknik alt yapıya sahip olması önem teşkil etmektedir. Araştırmanın amacı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde bulunan ortaokulların teknoloji kullanımı ve teknik alt yapı açısından dijital dönüşüm kapasitelerini incelemektir. Çalışmanın eğitim sisteminde var olan eksikliklere dikkat çekeceği ve sistemi daha verimli kılarak eğitimde başarı oranını artıracak iyileştirmelerin yapılmasına ışık tutacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırma Modeli

Araştırma nitel araştırma modellerinden durum çalışması ile desenlenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma çalışma grubu maksimum çeşitleme örnekleme yöntemi kullanılarak oluşturulmuştur. Çalışma grubu 25 öğretmen, 25 okul müdürü ve 25 eğitim tedarikçisi (eğitim-öğretim programcısı, internet sağlayıcı, teknolojik ekipman sağlayıcı) olmak üzere 75 kişiden oluşmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Bu form geliştirilirken alanda daha önce yapılmış benzer çalışmalar incelenmiş ve bu araştırmanın konusuna, önemine ve amacına göre düzenlenerek yarı yapılandırılmış açık uçlu sorular belirlenmiştir. Görüşme formunun iç geçerliğini sağlamak için görüşme formu, araştırma soruları ve görüşme sorularının içeriği, soruların anlaşılabilirliği için öğretim üyesi ve bir dil uzmanının görüş ve önerileri alınmıştır. Bu nedenle, soruların açıklığı ve anlaşılabilirliği, belirtilen amaca uygunluğu ve soruların sıralanmasına veya birleştirilmesine ilişkin öneriler dikkate alınarak, bazı soruların içeriği benzerlikler nedeniyle görüşme soruları listesinden çıkarılmıştır. Sorularda iyileştirmeler yapılmış ve görüşme formuna son şekli verilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formu pilot uygulaması yapılmış ve görüşme formu gözden geçirilerek son halini almıştır.

Veri Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Görüşme sırasında alınan ses kayıtları görüşme sonrasında Microsoft Office Word 2010 programı kullanılarak bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Daha sonra, diğer iki uzmandan transkriptleri incelemeleri ve soruların açık ve anlaşılır olup olmadığını, eldeki konuyu kapsayıp kapsamadığını ve gerekli bilgileri verip vermediğini kontrol etmeleri istenmiştir. Bu iki uzmanın %90 oranında anlaşmaları tespit edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin kategorilere ayrılması ve kodlama sürecinde NVIVO 12 Plus nitel veri analiz programı kullanılmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmanın iç geçerliliği, verilerin eleştirel bir gözle incelenip sonuçların doğru olup olmadığının kontrol edilmesi, ham verilerin ve analizlerin uzmanlar tarafından incelenmesi ve geri bildirim alınmasıyla sağlanmıştır. Ayrıca toplanan veriler kaynak katılımcıların doğrulanması için sunulmuştur. Doğrudan alıntılara yer verilerek dış geçerlilik sağlanmıştır. İç güvenilirlik tutarlılıktır; benzer veri toplama, kodlamada veri tutarlılığı, veriler ve sonuçlar arasındaki ilişki kurularak sağlanmıştır. Dış güvenilirlik doğrulanabilirliktir; Araştırmada dışarıdan bir uzman tarafından ulaşılan yargılar, yorumlar ve öneriler ham verilerle karşılaştırılmış ve teyit edilmiştir.

3.BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde görüşme ile toplanan verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular 6 kategori ve bu kategorilere bağlı 44 alt kategori altında toplanmıştır. Tespit edilen kategoriler aşağıda belirtilmiştir.

Kategori-1 Eğitim Teknolojilerinin Avantajları

Kategori-2 Eğitim Teknolojilerinin Dezavantajları

Kategori-3 Eğitim Teknolojileri ile Geleneksel Eğitimin Karşılaştırılması

Kategori-4 Eğitim Bakanlığı ve Paydaşların Eğitimde Girişimcilik Beklentileri

Kategori-5 Eğitimde Yeniliklerle Geliştirilen Akıllı Öğrenmenin Avantajları

Kategori-6 KKTC'deki Eğitim Sistemi ile İlgili Görüşler

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmada pandemi sürecinde kullanılan öğretim teknolojilerine ilişkin yönetici, öğretmen ve teknoloji tedarikçilerinin görüşleri değerlendirilerek özellikle önümüzdeki eğitim sürecinde eğitimde verimin artırılmasına yönelik eğitim politikacılarına ışık tutacak faydalı tespitlerde bulunulmaya çalışılmıştır. KKTC'de bulunan orta öğretim okullarında bulunan 25 yönetici ki bunların tamamı okul müdürlerinden oluşmaktadır, 25 öğretmen ve bu okullara eğitim teknolojilerini tedarik eden 25 tedarikçi olmak üzere toplam 75 kişinin katılım gösterdiği bu araştırmada 6 kategori ve bu kategorilere bağlı 44 alt kategori belirlenmiştir.

Çalışma ile Covid-19 süreci ile birlikte öğrencilerin aktif olarak katılabildikleri öğrenim faaliyetlerini barındıran, teknolojiyi kullanmanın yanında teknoloji üretme fırsatı da sunan ve dijital dönüşümü sağlayacak eğitim sistemlerini tasarlayanın büyük önem teşkil ettiği görülmüştür. Bu kapsamda, uluslararası rekabet edebilecek, teknolojiyi kullanmakla birlikte, teknolojiyi üretebilecek, nesillerin yaratılması önem konusunda eğitim politikacılarına; teknolojiye bağlı öğretim modellerini ve sistemlerini benimseyerek dijital dönüşüm sürecinin desteklenmesi, eğitimde fırsat eşitsizliğini önlemek amacıyla, belli bir program dahilinde okullarda interaktif akıllı tahta kullanımının yaygınlaştırılması ve teknolojiyi tanıma, kullanma ve öğretme ile dijital materyallerin hazırlanması konularında öğretmenlere hizmet içi eğitim/seminerlerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Analyzing the Antecedents of Young Consumer's Halal Brand Purchase Behavior in Bangladesh: A Mixed method Approach

Kazi Md. JAMSHEED

University of Dhaka, Bangladesh

jamshed.ib@du.ac.bd

Introduction

Halal branding is growing rapidly in Muslim countries even diffident non-Muslim countries for Muslim communities. Concerning the importance, this paper aims to analyze the consciousness of Halal concept among the young consumers and determining the major dimension of Halal product and its influence on consumer's Halal product purchase decision. The main aim of this paper is to focus how young Bangladeshi customer perceive Halal branding. The paper also tries to evaluate their intention regarding the consumption of Halal products. Besides focusing to analyze the consciousness of Halal concept among the young consumers and determining the major dimension of Halal product and its influence on consumer's Halal product purchase decision.

Literature Review and Theoretical Framework

According to the Halal Monitoring Committee of UK (2020), halal is an Arabic term which indicates what is permissible or lawful in Islam. In reference to food, it is considered as the Islamic Dietary standard as prescribed in the Shari'ah (Islamic Law). From a halal branding perspective, according to Leckie et al (2016), brand perceived quality can be defined as a brand that offers conventional performance as well as considered halal attributes that are acceptable to Muslim consumers under Shariah. Rahman et al (2018) discussed that a Halal certified product means that the product is permissible or acceptable under Islamic law. For products to receive this certification. Halal awareness is the knowledge of the concept of halal, halal process, and considered that Muslims who consume and use halal product is related to the important matter for their lives. The Halal label is the inclusion of writings or statements concerning the halal on the product packaging that the product is the halal status. For developing an understanding with the contemporary data, the foundation of the paper is based on two core theories, the Institutional theory and the Theory of Planned Behavior (TPB) respectively. After reviewing the prevailing literatures on halal product and halal consumption intention, some dimensions were found that had influenced the purchase intention and purchase behavior of the consumers. Halal labeling, halal certification, halal branding, brand personality, product ingredient, religious belief have been identified as the dimensions of halal product purchase decision.

Methodology

The approach of this study is descriptive because in this study antecedent of young consumers' halal food products purchase intention had been analyzed. In this study both qualitative and

quantitative research method were selected. Qualitative research method was selected for understanding the concept of halal among the young Bangladeshi consumers. In addition, quantitative research method was selected to identify the dimensions of halal product purchase intention and to analyze the relationships between dimensions and purchase intention. As the study about analyzing the antecedents of young consumers' halal brand purchase intention in Bangladesh, the population of the study was the young Muslim consumers of Bangladesh. For the quantitative analysis, convenient sampling method had been used and 400 responses of consumers had been taken as the sample of this study. Data will be mainly collected from young consumers of Dhaka city using a structured questionnaire and analysis through Smart-PLS for structural equation modeling. For qualitative analysis, 20 in-depth interviews had been taken and done thematic analysis.

Findings and Discussion

Being a Muslim majority country, Bangladesh provides its people with the opportunity to consume a broad range of halal certified products. Therefore, identifying the determinants of halal products and their influence on consumers', especially the young consumers' purchase intention is imperative. The following sections discuss major findings on the three specific objectives that have been set. According to the first objective, to explore the concept of halal among young consumers, the interview method revealed that, every interviewee has awareness about the halal concept although most of them has limited knowledge about the definition of Halal described in Quran. To define halal product, interviewee has identified some specific ingredients- pork, prohibited ingredients by Islam. All interviewees have inferred that halal products are necessary for religious obligation and good health and soul. Interviewees have given mixed opinion about the halal branding in Bangladeshi products. Some of them has faith in Bangladeshi companies about their compliance with halal guidelines. Some of them has shown lack of trust about small companies or road side restaurant whether they follow the halal guidelines. The second objective was to identify the dimensions of halal product purchase intention. After reviewing the prevailing literatures on halal product and halal consumption intention, some dimensions have been found that influence the purchase intention and purchase behavior of the young consumers of Bangladesh. The dimensions are halal labeling, halal certification, halal branding, brand personality, product ingredient and religious belief. Each and every dimension is important in determining purchase intention of halal products. Finally, the relationships between identified dimensions and the purchase intention of young consumers have been analyzed. The results showed that there are significant relationships between purchase intention and the identified dimensions. And the halal products purchasing intention of young consumers of Bangladesh is significantly influenced by the dimensions.

Conclusion & Recommendations

This study seeks to analyze the Muslims and non-Muslims intentions and attitude towards the consumption of halal food. To consider a food as halal, it must be processed, manufactured, packaged in the legal, permissible way by Islam. Origin of ingredients – is also considered by consumers to identify the halal product. Consumer behavior is the study of individual decision-making when purchasing, using, and disposing of products, services, ideas, or experiences to

satisfy needs and desires. Individuals and decision-makers, consumers are influenced by internal and external factors. Personal aspects such as age, lifestyle, occupation, and income; psychological factors like motivation, beliefs and attitude. External factors like cultural, including religion and social class; and social, involving family, reference groups, role, and status. Religion is an important cultural component acknowledged by marketers and researchers. It influences consumers' beliefs, values and behavior. Certain religions forbid and restrict the consumption of certain food completely because religion represents a symbolic meaning to food and drinks by having rules to regulate their consumption, and sometimes include religious rituals.

References

1. Al-Nahdi, T. S. M., & Islam, M. A. (2011). "Factors influencing Malaysian Muslims to patronage halal restaurants - Ambience as a mediator". *Business Review*, 6(2), 121–133.
2. Borzooei, M. &. (2013). "The Halal brand personality and its effect on purchase intention". *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 5(3), 481-491.
3. Leckie, C., Nyadzayo, M.W., and Johnson, L.W., (2016): "Antecedents of consumer brand engagement and brand loyalty". *Journal of Marketing Management*, 32(5-6), 558-578.
4. Maehle, N., Otnes, C., & Supphellen, M. (2011). "Consumers' perceptions of the dimensions of brand personality". *Journal of Consumer Behaviour*, 10(5), 290-303.
5. Nurhasanah, S., and Hariyani, H.F. (2018): "Halal Purchase Intention on Processed Food". *Tazkia Islamic Finance and Business Review*, 11(2).
6. Razalli, M.R., Yusoff, R.Z. and Mohd Roslan, M.W. (2013): "A framework of halal certification practices for hotel industry". *Asian Social Science*, 9(11), 316-326.

Building individual resilience as a counteraction to fakenews

Mădălin Nicolae SÂRBU

National University of Political Studies and Public Administration (NUPSPA)

sarbu.madalin@icloud.com

PhD lecturer Dumitru GOLDBACH

Valahia University of Targoviste, Faculty of Science and Engineering Alexandria

goldbach.dumitru@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6664-3349>

ABSTRACT

Nowadays, reality brings new challenges and generates multiple elements of uncertainty and insecurity. Changes in technological progress, the digital revolution and even the growing trend of digitization of life, the continuous development of digital platforms, the high speed of information flows, communicators multiplication as we buy a modern communication tool (tablet, smatphone, laptop), changing the perception of reality, the alteration of the way individual decisions are made, are just some of the defining elements of this century. In this picture, uncertainty generates an exponential increase the threats and the risk factors. Transformed into vulnerabilities, state and non-state actors, with their own agenda, use the phenomenon of false news which becomes a real weapon with which individuals and social groups become real maneuvering masses useful for a certain purpose. But, not their own purpose. And yet how can we defend ourselves against this threat? The development of individual personal resources at the level of the population through which, on the one hand, to allow the increase of the education degree regarding the fakenews, and on the other hand, the development of the capacity to return after a trauma. In other words, if we appreciate that fakenews are somehow an alteration of perception, then, from a psychological point of view, it can also be translated by the concept of trauma. Therefore, developing personal/ individual resilience can be a counter measure to combat the effects of fakenews.

Keywords: resillience, fakenews, communication, disinformation, propaganda.

INTRODUCTION

Nowadays, NATO is facing one of the greatest challenges that has led to a readjustment of its respond protocols, in a desirable manner, to the common interest of all Member States, but also to predict potential crises at which may be subject to states at various stages of accession. This is a new set of threats, called hybrids. Obviously, any expansion of NATO or the European Union to the Russian Federation is seen in the key to a limitation of the Russian area of influence. However, from the ambitious perspective of the Russian Federation, this seems to be unacceptable, a context in which, most of the times, a series of operations started to stabilize the generation of the target state by creating social upheavals, but also by reducing the level of trust of the population in state institutions. In this context, the literature, in addition to the term "*hybrid war*" brings into question other concepts, such as hybrid conflict and hybrid threat.

Like many other concepts, the information war seems to be a novelty. However, history shows that he dates back a long time. Maybe not under the name used today, but designating the same thing. Sun Tzu said that all wars are based on deception, but also that experts in the art of war have the ability to subdue the enemy army without a fight.

The literature emphasizes the existence of several theoretical models of information warfare (Libicki, 1995; Warden, 1995; Dughin, 2011; Panarin, 2006).

Fake news seems to be a very commonly used concept in public discourse. At least after the 2016 US presidential election or after the referendum on Britain's decision to leave the European Union. Even so, the term "fake news" is not new. However, he seems to define fake news in the key of viral posts coming from fake accounts and designed to look real. In this context, fake news is defined as articles that are intentionally false and proven to be false and that could mislead readers are defined. (Allcott & Gentzkow, 2017, p. 213)

The definition of fakenews is "*the deliberate presentation of false or misleading statements as news, aimed at deception, misleading*" (Gelfert, 2018, p. 109). On the other hand, "*fakenews does not (always) mean false. (...) The false / true binary classification is misleading, and the phenomenon we are talking about covers a much wider spectrum*" (Bângăoanu, 2018, p. 137).

1. METHODOLOGY

We applied a questionnaire to measure the level of Ego Resilience of the participants, but also the frequency of identifying false news and the perception of their impact.

The research hypotheses aimed at:

1. the existence of a causal link between the level of Ego-Resilience and the frequency with which fake news is found. In other words, the higher the level of Ego-Resilience, the higher the frequency with which fake news is found.
2. the existence of a causal link between the level of Ego-Resilience and the belief of the impact of fake news on one's own opinions. In other words, the higher the level of Ego-Resilience, the lower the impact of fake news on the individual's opinions.

2. RESULTS

To this research we had a group (N=506) of people from Romania and the Republic of Moldova, aged between 18 and 68 years (M = 34.63; SD = 0.50), of which 238 are female, representing 47%, and 265 males, representing 52.4% and 3 participants who chose not to answer the question on gender, representing 0.6%.

Regarding the country of residence, 251 (49.6%) of the participants stated that they live in Romania, while 255 (50.4%) declared their location as being the Republic of Moldova. Regarding the nationality of the participants, we find that 349 declare themselves to be Romanian (69%), while 157 declare that they are Moldovan (31%). Of the total number of participants, 209 were between 20 and 29 years old (39.7%), 158 were between 30 and 39 years old (31.2%), 66 participants were between 40 and 49 years old (13%), 60 between 50 and 59 years (11.9%) and 17 participants are aged between 60 and 69 years (3.4%). Four participants (0.8%) did not want to answer this question. At the same time, out of the 506 participants in the study, 32.2% are graduates of university studies, 38.9% are graduates of postgraduate schools (master), and 11.7% are graduates of doctoral schools.

Regarding the level of Ego-Resilience, out of the total of 506 participants, 296 (58.5%) obtained a high level, 181 (35.8%) very low level, 25 (4.9%) indefinite level and 4 (0.8%) a low level.

Compared to the frequency of identifying false news in the media, the following is found: 36.1% of those with a high level of Ego-Resilience identified false news daily and weekly compared to 48.6% of those with a very low level.

Also, of the 506 participants, 40.8% answered that they identified false news with a daily frequency, while 37.7% indicated a weekly frequency and only 14.1% once a month. At the same time, there is a significantly higher percentage among those who declared their citizenship as Romanian (44.3%) compared to those of Moldovan nationality (33.1%). Also,

regarding the criterion Country of residence we find a slight increase on the Daily / Romanian segment (48.5%)

On the criterion of daily frequency, the most significant percentages are registered by the age group 30-39 years (58.4%) and 40-49 years (47.0%), while, at the opposite pole, there are the age groups 20- 29 years old (28.9%) and 60-69 years old (23.5%).

3. DISCUSSION

From the data obtained, in the “Ego-Resilience” direction we observe a higher score in the case of males ($M = 3.26$, $S.D. = 1.43$) compared to that of females ($M = 3.00$, $S.D. = 1.38$). At the level of the general score of Ego-Resilience, we notice that the people who declared their nationality as Romanians obtained a higher score ($M = 3.26$, $AS = 1.44$) than those who declared their nationality as Moldovans ($M = 2.88$, $AS = 1.32$). At the same time, we observe that, in the case of Ego-Resilience, people with secondary education (professional and post-high school) obtained comparatively higher scores ($M = 5.00$, $AS = .00$) than those with university education ($M = 2.84$, $AS = 1.3$). It is also noted the existence of a close score between professional and post-high school and doctoral studies ($M = 3.98$, $S.D. = 1.43$).

We note that the highest score is obtained by the age group between 60 and 69 years ($M = 3.47$, $S.D. = 1.37$), while the age group between 20-29 years recorded the lowest score, respectively $M = 3.04$ and $S.D. = 1.39$.

In the case of the frequency with which false news is identified in the media, there is a central trend towards weekly, with males registering a higher average ($M = 4.30$, $SD = .887$) compared to females ($M = 3.88$, $SD = .918$).

Regarding the impact of false news, we notice that the central trend is oriented towards a small measure for both genders ($M = 3.27$, $S.D. = .2.03$). However, we note, in terms of the impact on those close to us, a central tendency towards an impact largely by males ($M = 4.96$, $SD = 1.63$) compared to females ($M = 4.79$, $SD = 1.54$).

In terms of impact on people in general, it is observed that both genders appreciate that false news can influence people's opinions to a very large extent. Thus, males ($M = 6.03$, $S.D. = 1.21$) perceive a stronger influence compared to females ($M = 5.93$, $S.D. = 1.36$).

In terms of the impact on state institutions, both groups largely appreciate the existence of a negative impact.

At the frequency with which the participants encountered false news we notice a statistically significant difference ($t(471) = 5,099$, $p < 0.1$). Thus, males compared to females identify more often (weekly) such information.

Remaining also in the register of false news, we find significant differences between genders in terms of their level of perception in the key: vulnerability of society ($t_{(489)} = -2,436$, $p < 0.5$), false news is promoted and generated by the Russian Federation ($t_{(413)} = 2,662$, $p < 0.1$), promoted and generated by the EU / NATO ($t_{(410)} = 2,863$, $p < 0.1$), status institutions must fight false news ($t_{(494)} = -3,512$, $p < 0.1$), journalists must combat false news ($t_{(490)} = -2.118$, $p < 0.5$). In other words, females appreciate, to a greater extent, the fact that fake news is an expression of society's vulnerability compared to males who identify the Russian Federation as a source of fake news. At the same time, males tend to believe that these sources are generated by the EU and / or NATO. At the same time, women believe that the main entity in the fight against false news should be the state, while men believe that this role belongs to journalists.

At the level of the frequency of identifying false news, we observe a statistically significant difference ($t_{(473)} = 3,486$, $p < 0.1$) which leads to the conclusion that Romanians evaluate that they encounter such information much more often (weekly).

At the level of influence that false news can have, we notice a significant difference ($t_{(504)} = -4.655$, $p < 0.1$) which results that Moldovans are perceived as more influenced than Romanians, a similar aspect encountered in terms of influence false news about friends ($t_{(504)} = -2,600$, $p < 0.1$). The situation is similar on the vector line, the influence of false news on state institutions, registering a significant difference ($t_{(504)} = -3.859$, $p < 0.1$) which leads to the conclusion that Moldovans consider that false news has a significant influence on state institutions.

Regarding false news, we notice significant differences in the following assertions: false news can be combated ($t_{(486)} = 2,470$, $p < 0.5$); false news is the expression of state vulnerability ($t_{(484)} = -4,211$, $p < 0.1$); false news is the expression of society's vulnerability ($t_{(492)} = -2,571$, $p < 0.1$); fake news is generated and promoted by the Russian Federation ($t_{(415)} = 3,776$, $p < 0.1$); news is generated and promoted by the EU and NATO ($t_{(412)} = 2,388$, $p < 0.5$).

In other words, Romanians believe to a greater extent that false news can be combated, while Moldovans appreciate to a greater extent that news is an expression of the vulnerability of the state and society. When referring to the source of this information, Romanians believe, in greater numbers, that the source is the Russian Federation and to a lesser extent that this news is promoted by the EU and NATO.

Also, in the case of watching news channels on TV, there is a statistically significant difference ($t_{(500)} = 3,416$, $p < 0.1$) from which we can conclude that for people over the age of 35 the frequency is higher. high (several times a week) compared to those in the "under 35" group.

TV news is watched in a different proportion by the two groups ($t_{(500)} = 3,457, p < 0.1$). The second group (+35 years) has a higher frequency compared to the first group.

At the level of the frequency of meeting false news, there is a significant difference ($t_{(473)} = 2,216, p < 0.5$) which means that participants in the group "+35 years" meet more often (weekly) such information.

CONCLUSION

Regarding the first research hypothesis, namely the existence of a link between the level of Ego Resilience and the frequency with which individuals identify news that prove to be incorrect, the results show the existence of a strong significant correlation ($r = .179, p < .01$). In other words, the higher the level of Resilience Ego, the higher the frequency with which false news is identified. In other words, the second research hypothesis is verified.

Regarding the second research hypothesis, namely the existence of a causal link between the level of Ego Resilience and the perception of the impact of false news on one's own opinions, the results led to the identification of a single significant correlation between the level of Ego Resilience and the perception of the influence of false news. personal ($r = -.108, p < .05$). Thus, we can say that a high level of Ego Resilience decreases the influence of news information on one's own opinions.

In other words, the negative impact of false news, seen in the key of altering reality seems to be diminished in the context in which the individual has a high level of Ego Resilience. From this perspective, at least on the individual vector, resilience seems to be a way to counteract the perverse effects of false news on citizens.

The interpretation of the results also led to the identification of strongly significant correlations between the level of Ego Resilience and the following assertions:

- False news is a problem that our country is facing ($r = .125, p < .01$),
- state institutions must combat false news ($r = .127, p < .01$),
- the need for a legislative framework ($r = .161, p < .01$),

but also significant with:

- creation of an entity specialized in combating false news ($r = .094, p < .05$) and
- signaling false news ($r = .105, p < .05$).

In other words, the higher the level of Resilience Ego, the more false news is perceived as a problem facing the country.

The research data also revealed the existence of a significant correlation between the level of Ego Resilience and the following sources of information:

- news agencies ($r = -.094$, $p < .05$),
- information from the radio ($r = -.116$, $p < .05$),
- information shared by friends on social networks ($r = .099$, $p < .05$) and
- information from blogs and websites ($r = .101$, $p < .05$).

In other words, the higher the level of Ego Resilience, the lower the trust in news agencies and information from the radio, while the higher the degree of trust in the information shared by friends and the information on blogs and websites.

REFERENCES

- (2010). Irregular Warfare: Countering Irregular Threats Joint Operating Concept (JOC) v. 2.0. Washington: Department of Defense.
- UK EU Referendum. Retrieved 01 16, 2021, from <https://www.slideshare.net/89up/putins-brexite-the-influence-of-kremlin-media-bots-during-the-2016-uk-eu-referendum>.
- A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. (2016, 06). Retrieved 12 13, 2020, from European External Action Service (EEAS): https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf
- Abrams, S. (2016). Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia. *Connections*, 15(1), 5-31.
- Action Plan against Disinformation. (2018, 12 5). Retrieved 12 6, 2020, from European Commission: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52018JC0036&from=en>
- Amit, K. & Fleischer, N. (2005). Between Social Resilience and Social Capital. In N. A. Friedland, *The Society and National Security* (pp. 83-103). Samuel Neaman Institute for Advanced Studies in Science and Technology.
- Bakir, V. & McStay, A. (2017). Fake News and The Economy of Emotions. *Digital Journalism*, 6(2), 154-175.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. New Jersey: Prentice Hall.
- Baumeister, R. (2003). The psychology of irrationality: Why people make foolish, self-defeating choices. *The Psychology of Economic Decisions*, 1, pp. 3-17.
- Baylis, J. (2008). The Concept of Security in International Relations. In B. H. (eds), *Globalization and Environmental Challenges* (Vol. 3). Berlin: Springer, Berlin, Heidelberg.
- Bennett, W. L. & Livingston, S. (2018). The disinformation order: Disruptive communication and the decline of democratic institutions. *European Journal of Communication*, 33(2), 122–139.
- Bērziņš, J. (2019). Not 'Hybrid' but New Generation Warfare. In G. & Howard, *Russia's Military Strategy and Doctrine* (Vol. 1, p. 444). Washington: Jamestown Foundation.
- Boehm, L. (1994). The Validity Effect: A Search for Mediating Variables. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(3), 285-293.
- Brad, E. & Reid, J. (2013). Dangerously exposed: the life and death of the resilient subject. *Resilience: International Policies, Practices and Discourses*, 1(2), 83-98.
- Brattberg, E. & Maurer, T. (2018). *Russian Election Interference: Europe's Counter to Fake News and Cyber Attacks*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Caldeira, S. & Timmins, F. (2016, 03 31). Resilience: synthesis of concept analyses and contribution to nursing classifications. *International Nursing Review*, 63(2), 191-199.
- Campbell-Sills, L., Cohan, S. L., & Stein, M. B. (2006). Relationship of resilience to personality, coping, and psychiatric symptoms in young adults. *Behaviour research and therapy*, 44(4), 585–599.
- Campbell, J. (2001). *Yellow Journalism: Puncturing the Myths, Defining the Legacies*. London: Praeger.

- Canetti, D., Waismel-Manor, I., Cohen, N. & Rapaport, C. (2014). What Does National Resilience Mean in a Democracy? Evidence from the United States and Israel. *Armed Forces & Society*, 40(3), 504-520.
- Cannon, T. (2008). *Reducing People's Vulnerability to Natural Hazards*. UNU-WIDER. Helsinki: UNU World Institute for Development Economics Research.
- Carson, J. (2017, 06 17). What is fake news? Its origins and how it grew in 2016. Retrieved 11 14, 2020, from Grassroot Journalist: <https://grassrootjournalist.org/2017/06/17/what-is-fake-news-its-origins-and-how-it-grew-in-2016/>
- Castleden, M., McKee, M., Murray, V., & Leonardi, G. (2011). Resilience thinking in health protection. *Journal of public health*, 33(3).
- Chandler, D., & Reid, J. David McHardy. (2016). *the neoliberal subject : resilience, adaptation and vulnerability*. London: Rowman & Littlefield International.
- Charney, D. S. (2004). Psychobiological Mechanisms of Resilience and Vulnerability: Implications for Successful Adaptation to Extreme Stress. *American Journal of Psychiatry*, 161(2), 195-216.
- Chesney, M., Neilands, T., Chambers, D., Taylor, J. & Folkman, S. (2006). A validity and reliability study of the Coping Self-Efficacy Scale. *British journal of health psychology*, 11, 421-37.
- Chifu, I. & Năntoi, O. (2016). *Război informațional Tipizarea modelului agresiunii*. București: Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale Ion I.C. Brătianu al Academiei Române.
- Chyzhova, O. (2018). *Disinformation Resilience in Central and Eastern Europe (Vol. 1)*. Kiev: Foreign Policy Council "Ukrainian Prism" & The Eurasian States in Transition research center (EAST Center).
- Čížik, T., Schmidt Felzmann, A., Gvineria, S., Pashkov, M. & Šukytė, D. (2017). *Information Warfare – New Security Challenge for Europe*. Bratislava: Centre for European and North Atlantic Affairs (CENAA).
- Hjemdal, O., Friborg, O., Martinussen, M. and Rosenvinge, J.H. (2001). Preliminary Results from the Development and Validation of a Norwegian Scale for Measuring Adult Resilience. *Journal of the Norwegian Psychological Association*, 38, 310-317.
- Hoffman, F. G. (2007). *Conflict in the 21st century: The Rise of Hybrid Wars*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies.
- Hoffman, R. M. (1948). A Generalized Concept of Resilience. *Textile Research Journal*, 18(3), 141-148.
- Holling, C. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4, 1-23.
- Hybrid CoE. (2020). Retrieved 05 10, 2021, from Hybrid CoE: <https://www.hybridcoe.fi/hybrid-threats-as-a-phenomenon/>
- Kachadourian, L. K., Harpaz-Rotem, I., Tsai, J., Southwick, S., & Pietrzak, R. H. (2012). Mindfulness as a mediator between trauma exposure and mental health outcomes: Results from the National Health and Resilience in Veterans Study. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 13(2), 223-230.
- Kahneman, D. (2012). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Penguin Books Ltd.
- Karoly, P. and Ruehlman, L.S. (2006). Psychological "resilience" and its correlates in chronic pain: Findings from a national community sample. *Pain*, 123(1), 90-97.
- Kasperson, R.E., Kasperson, J.X. & Dow, K. (2001). Vulnerability, equity, and global environmental change. *Global Environmental Risk*, 247-272.
- Kates, R.W., Clark, W.C., Corell, R., Hall, J.M., Jaeger, C.C., Lowe, I., McCarthy, J.J., Schellnhuber, H.J., Bolin, B., Dickson, N.M. (2001, April 27). Sustainability science. *Science*, 292(5517), 641–642.
- Kennedy, G., Richards, M., Chicarelli, M., Ernst, A., Harrell, A., & Stites, D. (2013). Disaster mitigation: initial response. *Southern medical journal*, 106(1), 13-16.
- Kimhi, S. & Eshel, Y. (2009). Individual and Public Resilience and Coping With Long-Term Outcomes of War. *Journal of Applied Biobehavioral Research*, 14(2), 70-89.
- Kimhi, S. & Shamai, M. (2004). Community Resilience and the Impact of Stress: Adult Response to Israel's Withdrawal from Lebanon. *Journal of Community Psychology*., 32, 439-451.

- Kirmayer, L. J., Dandeneau, S., Marshall, E., Phillips, M. K., & Williamson, K. J. (2011). Rethinking resilience from indigenous perspectives. *Canadian Journal of Psychiatry. Revue canadienne de psychiatrie*, 56(2), 84–91.
- Kirschenbaum, A. (2006). Terror, Adaptation and Preparedness: A Trilogy for Survival. *Journal of Homeland Security and Emergency Management*, 3(1).
- Klein, R., Nicholls, R. & Thomalla, F. (2004). Resilience to natural hazards: How useful is this concept? *Environmental Hazards*, 5(1-2), 35-45.
- Kofman, M. & Migacheva, K. & Nichiporuk, B. & Radin, A. & Tkacheva, O. & Oberholtzer, J. (2017). *Lessons from*
- Lippmann, W. (1922). *Public Opinion with a new introduction by Michael Curtis*. New Jersey: Transaction Publishers.
- Littvay, L. (2016, 07 25). 535(7613), 487-489. Retrieved 02 15, 2021, from Nature: <https://www.nature.com/news/lessons-from-brexit-1.20306>
- Luthar, S. S. & Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: implications for interventions and social policies. *Development and psychopathology*, 12(4), 857–885.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D. and Becker, B. (2000). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development*, 3(71), 543-562.
- Mackie, D. M., & Queller, S. (2000). The impact of group membership on persuasion: Revisiting "Who says what to whom with what effect? In D. & Terry, Attitudes, behavior, and social context : the role of norms and group membership (pp. 135-155). Mahwah, N.J. : L. Erlbaum Associates.
- Meister, S. (2016). The "Lisa case": Germany as a target of Russian disinformation. *NATO Review*.
- Meloy, J. R. & Hoffmann, J. (Eds.). (2013). *International handbook of threat assessment*. Oxford University Press.
- Merriman, M. (1885). *A Text-book on the Mechanics of Materials and of Beams, Columns and Shafts*. New York: J. Wiley and sons.
- Metzger, M. J., Hartsell, E. H. & Flanagin, A. J. (2020). Cognitive Dissonance or Credibility?: A Comparison of Two Theoretical Explanations for Selective Exposure to Partisan News. *Communication Research*, 47(1), 3-28.
- Mikulincer, M. (1998). Attachment working models and the sense of trust: An exploration of interaction goals and affect regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(5), 1209–1224.
- Muigai, J. W. (2019). Understanding Fake News. *Journal of Scientific and Research Publications (IJSRP)*, 9(1), 29-38.
- National Intelligence Council. (2017). Background to “Assessing Russian Activities and Intentions in Recent US Elections”: The Analytic Process and Cyber Incident Attribution. Washington: DNI.
- NATO. (2010, 11 19-20). Retrieved 03 24, 2021, from NATO.
- NATO. (2015, 10 28). Retrieved 12 15, 2020, from NATO Parliamentary Assembly: <https://www.nato-pa.int/document/2015-166-dsc-15-e-bis-hybrid-warfare-calha-report>
- NATO. (2016a, 06 8-9). Retrieved 3 21, 2021, from NATO: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133180.htm
- NATO. (2016b, 07 09). Retrieved 12 19, 2020, from https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm
- Noelle-Neumann, E. (1991). The Theory of Public Opinion: The Concept of the Spiral of Silence. In J. Anderson, *Communication Yearbook 14* (pp. 256-287). New York: Routledge.
- Roselle, L., Miskimmon, A. & O'Loughlin, B. (2014). Strategic narrative: A new means to understand soft power. *Media, War & Conflict*, 7, 70-84.
- Rubin, V. L. (2010, 12). On deception and deception detection: Content analysis of computer-mediated stated beliefs. *Proceedings of the American Society for Information Science and Technology*, 47(1), 1-10.
- Ruth, M. & Goessling-Reisemann, S. (2019). *Handbook on Resilience of Socio-Technical Systems*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing.
- Šedivý, J. (2016, 11 29). Security and Resilience in the context of NATO-EU cooperation. Retrieved 03 23, 2021, from Permanent Delegation to the Czech Republic to NATO in Brussels:

- https://www.mzv.cz/nato.brussels/cz/aktualni_temata/jiri_sedivy_security_and_resilience_in.html
- Shea, J. (2016, 03 30). *Nato Review - OPINION, ANALYSIS AND DEBATE ON SECURITY ISSUES*. Retrieved 03 07, 2021, from NATO: <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/03/30/resilience-a-core-element-of-collective-defence/index.html>
- Sherrieb, K., Norris, F. & Galea, S. (2010). Measuring Capacities for Community Resilience. *Social Indicators Research*, 99, 227-247.
- Shore, D. M., & Heerey, E. A. (2011). The value of genuine and polite smiles. *Emotion*, 11(1), 169–174.
- Sielbert, A. (2005). *The Resiliency Advantage: Master Change, Thrive Under Pressure, and Bounce Back from Setbacks*. Berrett-Koehler Publishers.
- Snyder, C. (2000). The past and possible futures of hope. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 19(1), 11-29.
- Soll, J. (2016, 12 18). The Long and Brutal History of Fake News. Retrieved 02 14, 2021, from Politico: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535/>
- Stoltenberg, J. (2015, 03 20). NATO. Retrieved 02 15, 2021, from NATO: https://www.nato.int/cps/it/natohq/opinions_118347.htm
- Stoltenberg, J. (2017, 10 02). NATO's response to hybrid threats. Helsinki.
- Stoltenberg, S. & Roivas, T. (2014, 11 20). Joint press point by NATO Secretary General Jens Stoltenberg and Prime Minister Taavi Rõivas of Estonia. Retrieved 12 18, 2020, from NATO: https://www.nato.int/cps/ic/natohq/opinions_114966.htm
- The North Atlantic Treaty. (1949, 4 4). Retrieved 03 24, 2021, from NATO: https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/stock_publications/20120822_nato_treaty_en_light_2009.pdf
- Thiele, R. (2016). Building Resilience Readiness against Hybrid Threats – A Cooperative European Union / NATO Perspective. Institut für Strategie- Politik- Sicherheits- und Wirtschaftsberatung ISPSW.
- Thies, K. & Travers, J. (2006). *Handbook of human development for health care professionals*. Sudbury. sudbury, Massachusetts: Jones and Bartlett Publishers.
- Thomson, W. (1878). 'Elasticity', *Encyclopedia Britannica* (9 ed., Vol. VII). Edinburgh: Adam and Charles Black.
- Thurston, R. (1874). *On the strength, elasticity, ductility and resilience of materials of machine construction*. Philadelphia: Merrihew & Sons.
- Uberti, D. (2016, 12 15). The real history of fake news. Retrieved 12 3, 2020, from Columbia Journalism Review: https://www.cjr.org/special_report/fake_news_history.php
- UE-NATO. (2017, 12 05). Common set of new proposals on the implementation of the Joint Declaration signed by the President of the European Council, the President of the European Commission and the Secretary General of the North Atlantic Treaty Organization. Retrieved 02 16, 2021, from NATO: https://www.nato.int/cps/ra/natohq/official_texts_149522.htm
- Walsh, F. (2016). *Strengthening Family Resilience* (3 ed.). New York: Guilford Press.
- Wang, J.-L., Zhang, D.-J., & Zimmerman, M. A. (2015). Resilience Theory and its Implications for Chinese Adolescents. *Psychological Reports*, 2(117), 354–375.
- Wardle, C. & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making*. Strasbourg: Council of Europe.
- Warner, L.M., Schwarzer, R. & Schütz, B. . (2012). Health-specific optimism mediates between objective and perceived physical functioning in older adults. *Journal of Behavioral Medicine* volume(35), 400–406.
- Weinrib, A., Rothrock, N., Johnsen, E. & Lutgendorf, S. (2006). The assessment and validity of stress-related growth in a community-based sample. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(5), 851-858.
- Wiener, N. (1948). *Cybernetics: Or Control and Communication in the Animal and the Machine*. Cambridge: Mass.: MIT Press.

- Wolfers, A. (1962). National Security as an AMbigous Symbol. *Discord and Collaboration. Essays on International Politics*, pp. 147-165.
- Wong, K-Y., & Lee, T-Y. (2005). Professional discourse among social workers working with at-risk adolescents in hong kong: Risk or resilience? In M. Ungar, *Handbook for Working with Children and Youth: Pathways to Resilience Across Cultures and Contexts* (pp. 313-328). SAGE Publications Inc.
- Woolley, S., & Guilbeault, D. (2019). United States: Manufacturing Consensus Online. In S. & Woolley, *Computational Propaganda: Political Parties, Politicians, and Political Manipulation on Social Media* (p. 263). New York: Oxford University Press.
- Zhang, D., Zhou, L., Kehoe, J.L. & Kilic, I. Y. (2016). What Online Reviewer Behaviors Really Matter? Effects of Verbal and Nonverbal Behaviors on Detection of Fake Online Reviews. *Journal of Management Information Systems*, 33(2), 456-481.

Mobilization, University and knowledge. What about communication?

Prof.Dr. Sergio Quiroga

Instituto Cultural Argentino de Educacion Superior (ICAES), **Argentina**

sergioricardoquiroya@gmail.com

ABSTRACT

This paper problematizes the "organization" of communication at the National University of San Luis, Argentina, examines the deployment of information and scientific data and the uniqueness of university communication media. Every organization communicates with its actions and messages to society. The Argentine public university is a paradigmatic and anarchic organization concerned with the training of professionals, the research and production of knowledge and the extension to its communities.

The Secretary of Institutional Communication advises on institutional communication policies, the production of audiovisual and graphic content, an organization whose functions are to communicate the activities carried out at the university, manage, the production of audiovisual content and design. of communication policies. On the other hand, the Secretary of Science and Technology of the UNSL promotes scientific research, disseminates and communicates the knowledge that is born in the university to society.

The university media that possibly few read, watch or listen to and some focused-on university community issues, others similar to traditional media such as university radio, may arouse little interest in other more general audiences. There is information dispersion and fragmentation motivated by the diversity of university media without a management unit.

Keywords: university, communication, science, knowledge, anarchy

Introduction

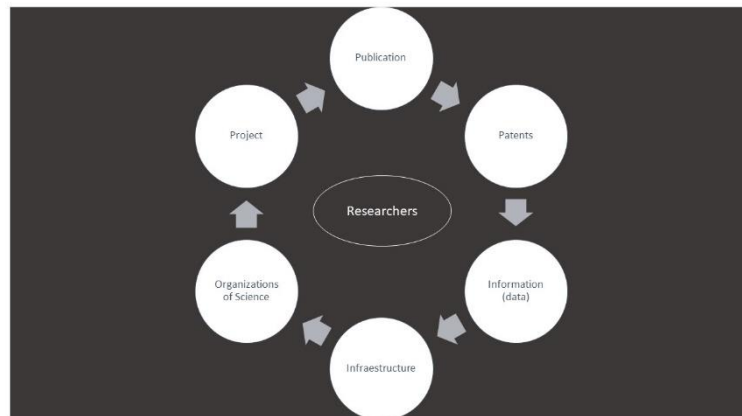
Communication in educational organizations constitutes a vital element for its development because it connects it with other actors, with citizens and with the community. For the university as a paradigmatic organization and relevant actor in society, which has diverse audiences, it is necessary to "think communication" from complexity and later, provide it with a plan and a communication strategy that links this organization with the various public.

On the other hand, there is an idea of mobilization of knowledge that proclaims that knowledge must be useful for different users and that this knowledge must be prepared within the university so that it is ready for action. The concept of knowledge mobilization does not have a single definition, but rather different perspectives and definitions (Najdorf and Alonso, 2014), as a use of the results of research for decision-making in public policies (Nutley, 2007); method that facilitates the translation of research results to action (Bennet, 2007), efforts to share research results with potential users (Levin, 2011); actions that make it possible to leave knowledge ready for action and its intervention through interlocutors (Levesque, 2009), in Najdorf and Alonso, 2014).

Diagram N°1. Information from Community

Diagram N° 2 Information from Researchers

Strategy and Plan

The strategy followed by those who administer the idea of institutional communication in the university seek to adopt as strategic objectives the consolidation of communication as a primary function of the University in the search for homogenization of the structure and design of the University's websites through the definition of the institutional image.

A Strategic Social Communication Plan must begin with a communication diagnosis. It often happens that "members of the university are often not aware of the importance of communication so that society knows what the university does or what it does research. Due to its size, the university has a dispersion of academic, scientific, cultural information, etc. " (Quiroga, 2018, p. 5). On the other hand, it is essential and useful "in higher education organizations, ... a communicative planning that diagnoses and starts management activities in higher education institutions, since the administration of resources is synergistically related to communication" (Quiroga, 2018, p. 6.7)

An adequate and flexible communication plan fits the objective and consolidates the components of the project. The traditional elements of communicative planning are basically: justification, objectives, recipients, strategies, strategic activities, strategies with society (formal education), strategies with the media of social communication, strategies of institutional communication, strategies with decision makers, use of ICT, artistic and cultural strategy, guidelines for the production of a glossary, monitoring and evaluation.

At the National University of San Luis, the Institutional Communication Secretariat is empowered to advise on institutional communication policies, production of audiovisual and graphic content and its functions are to communicate the activities carried out through the

different available means. carried out at the university, manage, produce audiovisual content and design communication policies.

Planning the institutional communication of an organism that coordinates other information media requires a vision that takes into account: social processes, constant mobility of opinions and emotions, institutional weaknesses or strengths, political and economic changes, market fluctuations, Scientific news, idiosyncrasies and socio-cultural characteristics, influence of the media, virtual networks, technological advance, individual and collective vulnerability, natural and anthropic disasters, as well as any event that influences the context.

The Plan allows all the communicative actions that have been detected in the organization to be articulated and organized within the same communicational strategy. This allows optimally directing all the messages that need to be communicated to all sectors of the population, adapting them to each segment of society and each socio-economic and cultural reality.

Considerations to the preliminary document

Next, some comments and / or criticisms made with a constructive sense of the preliminary document of institutional diagnosis made on the communication in the UNSL called "Contributions to the Institutional Vision of the UNSL" are wielded.

The mere creation of a communicative body such as the Secretariat for Institutional Communication and the claim and desire to grant communication a space in the UNSL government structure, does not by itself succeed in displacing the communicational field from a reductionist perspective linked to the media in their different languages and devices and a diffusionist role.

Therefore, the complex communication network of the UNSL cannot be oblivious to these new convergent scenarios and any institutional communication policy must take into account these new languages and emerging platforms and the vision of institutional communication as a process that must link to the institution with its social context.

There is information dispersal and fragmentation motivated by the diversity of university media, it is not well known what the original objectives are, nor are topics and content hierarchical. In many cases, it is not clear what the traditional university media such as Radio Universidad that overlap each other were created for.

According to the university authorities and the analysis document, the university media, be it radio, web channel or institutional press, are inserted in a context that allows presenting "communication proposals of high social value" and:

"Access to certain types of information sources, positions the communication area of the university at a clear advantage over other universities based in the province that do not generate content aimed at society in journalistic format and also with respect to other commercial media that do not they regularly address issues related to scientific issues, for example, or reflections on issues on the daily agenda".

The wielded fortresses are vague. What are communication proposals of high social value? And access to information sources? All the press can access different information and documentary sources of the university, since the activities of the university are public.

On the other hand, the proximity of the university media to a large and relevant group of people who carry out research in the most varied disciplines should promote the presence of publications, programs and social communication content of science. For example, the Secretariat of Science and Technology should have on its website the accommodation of all the scientific journals of the different faculties of the National University of San Luis and the deployment of scientific journalism and social communication of science to publicize what knowledge researchers produce and how this science carried out at the university helps to improve the quality of life in the community.

The proximity of the own communication media with the university actors themselves should provide the university media with a clear distinctive identification with respect to other commercial or community media in the province of San Luis.

It is considered that, with the development of institutional communication, universities will tend to develop content with a multimedia journalistic format and that it is an ethical and democratic duty and challenge to tell society what the university does with the funds that come from taxes. of the taxpayers, who investigate the teachers, how much the authorities earn, what is the rector's curriculum, who has written about the university and society, what is his budget and what is it spent on, etc.

The coordination of the different areas that depend on the Secretariat of Institutional Communication and the promotion of agendas mentioned in the document are basic requirements. This requires going beyond the fulfillment of the statutory missions that tend to lag behind the dynamics of social and educational changes.

Undoubtedly, the university media that seem to have little general public and that are probably followed by the university community, generally focus on topics related to the university community.

Undoubtedly, the idea that “the UNSL media can participate in career promotion campaigns, monitor the admission of students, generate content to support the transfer of science and technology with the productive sector, etc., is plausible. Without a doubt, this is beneficial for the community and the university.

But, beyond noting the verification "that the different areas (of government and management) have a communicational dimension", perhaps it is more interesting to think that what is not communicated does not exist. The messages and events not communicated, the investigations that are not disseminated, that do not come to light, do not exist if they are not known.

It is possible to think about the dissemination of journalistic content created at the UNSL in other media in the interior, but for this the university must produce them.

There are undoubtedly gray areas between the relationships that are promoted between the university and society. One document highlights that the university does not communicate properly with the community.

The document on the UNSL website indicates that, from the cross-sectional analysis of the different internal documents, based on Book 2 The university in perspective (2010), it appears that “*communication with the environment, the educational community as a whole observes an important deficit, since it is expressed that the community ignores the strengths of the UNSL due to the fact that what is done in it is not properly communicated or disseminated*”.

In this sense, within the institutional purposes set out in Book 2 we find that in axis IX 1. Communication the “problems of internal institutional communication that are visualized both in the production, in the circulation and dissemination of information are pointed out. institutional in the different sectors (p. 105) and particularly they are “considered that the Institution's website is not a means that is well prepared to provide information...”.

Communication at UNSL

It is possible that after almost five years of the creation of the SCI of the UNSL, the diagnosed problems are still present since the mere instrumental solutions did not bring greater growth, vigor and development to university communications.

According to the document, the objectives stated in Book 2 are "IX.1-a-Improve internal communication in the university through different means ...", IX.1-b-Define an external communication policy, which allows it to improve institutional image making the potential of the university known in the local and regional environment ...”, IX.1-c-Create new and better communication channels that open other circuits of exchange and allow a fluid interaction with the different actors of the community to promote dialogues and listen to other voices that allow

progress in the construction of a more open institution ”;“... strengthen communication between the different Headquarters, Centers, Academic Units with the community... ”(IX.1-A-2-) Also the need to "obtain the necessary budget to finance the organization, articulation, equipment and operation of the Comprehensive Communication Area" is focused.

The Strategic Objectives that were drawn up in the draft diagnosis of the Secretary of Institutional Communication are:

- Consolidation of communication as a substantive function of the University.
- Own content development based on the activities that the institution itself generates and its link with the community.
- Integration and coordination of the information that is generated through networks between the different instances of the governance and management structures in a transversal manner.
- Establishment of the UNSL as a distinctive ‘brand’.
- Tend to strengthen fundamental values such as solidarity, respect and acceptance of the other and political, ideological, cultural and social coexistence.
- Regarding the specific objectives outlined in the document, the following are outlined:
- Preparation of a comprehensive organization chart of the Institutional Communication Secretariat that allows the identification of structure, objectives, functions and lines of action within the general organization chart of the University. This organization chart has not been disseminated through the institutional channels of the UNSL such as the web.
- Homogenization of the structure and design of the UNSL websites through the definition of the Institutional Image. The institutional image of the UNSL is not known.
- Development of a multimedia / convergent / comprehensive communication policy. It is not defined what is considered a multimedia / convergent / comprehensive communication policy.
- Definition of the identity of the radio and television channel from a cultural / communication perspective with a local / regional vision tending to a greater insertion in the community, which will guide the production of content.
- Disposition of information from a criterion of public accessibility as a way of raising awareness and sensitization of the university and general community.
- Generate content that allows reinforcing the academic, scientific and extension activities of the UNSL and with a strong local, cultural and social imprint.
- Use of the media as specific learning spaces for students of related careers. This idea is not perceived with identity in the university media.
- Internal and external visibility of the production of specific contents of the University.
- Integration from a communicational dimension all the secretariats, undersecretaries and other dependencies of the UNSL.
- The Lines of Action presented by the Secretary of Institutional Communication to the university community in the preliminary document are, among others, the following:
- Continuous evaluation and planning of the actions generated from the different areas of the Secretariat.
- Generation, for each internal service of the UNSL, an API that allows data to be retrieved from different websites.
- Generation of a mobile application that brings together all the services and information sources offered by the UNSL so that its members can access them in a clear and simple way, taking into account current technological requirements.
- Verification of the UNSL website meets the accessibility criteria established for the websites of public entities.

- Diagramming of schedules avoiding fragmented structures in mosaics.
- Establishment of a framework that regulates the incorporation of students under the figures of Internships, Scholarships or Pre-professional Internships in such a way that their formative sense is guaranteed.
- Optimization of the management of the social networks of the different media.
- Specification of investments in infrastructure and equipment.
- Support and expansion of collective productions and inter-institutional agreements.
- Generation of university content planning instances.
- Development of the brand, aesthetics and UNSL style.
- Preparation of a master plan for the web platform that accounts for the strategic lines, action plans and management projects in the short, medium and long term.
- Generate programming grids that link the institutional communication area, some University radio programs and UNSL TV in a comprehensive manner with a view to multimedia.
- Generate annual installation campaigns for programming (radio + tv + institutional).
- Hold and promote dialogue tables with sectors that will be involved in the tasks to be carried out in the medium and long term (radio + institutional).
- Generate internal working hours with press references from each of the different departments of the University.
- Center the production of content in a unified, regularized and homogeneous framework that allows an aesthetic communicational coherence.
- Generate audience studies and reception analysis of the content produced.
- Develop the different Style Manuals for all areas of the Secretariat (Institutional press, web channel, university radio and institutional image and web development area).
- Continue and deepen the articulation with the different dependencies of the Rectorate of the UNSL and advance in a greater integration with the academic units.
- Implement an articulation plan with the student body aimed at strengthening the link between the communication areas of the Secretariat and the careers so that students can develop their pre-professional practices.

It is understood that a news item is the communication of a relevant, current fact that is communicated. Scientific activity can be news for:

- The institutional activity of the secretary of Science and Technology of a university.
- The realization of an unexpected discovery within the university.
- The publication of partial or final results of a research project.
- The approval and / or implementation of a research project.
- Obtaining prizes and recognitions from scientists, researchers or research groups

From the Social Communication of Science to the Mobilization of Knowledge

An Institutional Communication strategy in the university should recognize the university nature of anarchy as a form of organization in the first place, it should look for real or imaginary borders in the different faculties that make up the university, recognize that the dialogue between university students and society is relevant, and that university or scientific information is not only of interest to university actors, but also to governments, industry, and those who finance research. This means rethinking the relations of university extension and transfer through dialogue options that deepen the social conversation.

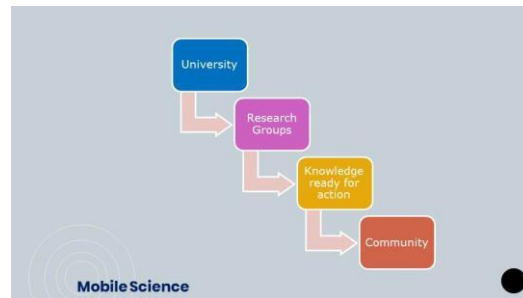
If we understand scientific communication as the management and transmission of scientific knowledge to the rest of society and that in this process it is necessary and beneficial for an exchange of opportunities and ideas to take place between researchers, scientific

communicators and citizens, we must advance in the search for the expansion of that of a mobilized knowledge (Quiroga, 2020 a, b).

The Social Sciences and Humanities Research Council of Canada (SSHRC) defines knowledge mobilization as:

“The reciprocal and complementary flow and consumption of scientific knowledge between researchers, mediators and interlocutors and users of said knowledge — within and beyond the academy — that seeks to achieve the maximization of benefits for users as well as the achievement of knowledge created in and for Canada and/or internationally that cause positive consequences and that finally allow –in addition to improve the profile- in terms of wealth and impact- of the research in social sciences and humanities”.

Diagram N° 3 Mobile Science (Quiroga, 2020b, p. 7)

While the social communication processes of science focus on providing knowledge to the public about the endogenous research activities of a certain institution, the idea of mobile science is based on the deployment and sharing of research results with citizens as long as users. Regarding the integration of these in the process of knowledge production, in peripheral contexts in developing countries, it is not usual to notice the structural dimensions that operate on the practices of scientists who usually open or close the possible courses of action of the investigations.

In this sense, Naidorf and Alonso (2018) argue that the mobilization of knowledge should be understood as the use of evidence and the results of research for decision-making in public policies, efforts to share research results with users and the actions that allow to leave the knowledge ready for the action and its intervention through interlocutors. With these expressions, the use of scientific knowledge should converge towards the need for recognition of non-academic interlocutors as part of the knowledge production process (Naidorf and Alonso, 2018).

At the end of the communication intervention, it is proposed to carry out a communication management audit, an effective tool to view the opportunities and strengths, weaknesses and threats of operations, tactics and strategies at the communicational level and evaluate the management of communication from various dimensions (Abadía Sánchez, Vaca López, 2014).

It is also about exposing the results of the UNSL research to the public, increasing public understanding of the issues being investigated within the university and generating actions and efforts to share the fruits of the research with users and community.

To do this, we propose to overcome the bureaucratic barriers that prevent more fluid ties with the community and abandon the idea of university transfer and extension, actions where the university addresses the community to provide a share of what it does, for an idea where the university and the community are and almost on the same level of equality, without asymmetric relations and the university and the community commune and communicate deeply.

References

- Abadía Sánchez, H., Vaca López, A. (2014). Hacia un modelo de auditoría de la comunicación organizacional: las universidades colombianas como caso de estudio. Ponencia ALAIC 2014, Lima. Perú.
- Bonguivanni, M. (2011). Los públicos en el Proceso de Comunicación Pública. *En*
- Costa, J. (1999). *La comunicación en Acción*. Madrid.
- Etkin, J .y Shvarstein L. (1989). Identidad de las organizaciones. Marco teórico para el análisis organizacional. Editorial Paidós. Bs. As.
- Miquilena, M. (2010). Sistema de interacciones de actores sociales de la comunicación pública de ciencia y tecnología. *Anuario Electrónico de Estudios en Comunicación Social "Disertaciones"*, 3(2), Artículo 7. <http://erevistas.saber.ula.ve/index.php/Disertaciones/>
- Murriello, S. (S/F). Percepción, Participación y Comunicación Pública de la Ciencia, Tecnología e Innovación. <http://www.citecde.unrn.edu.ar/index.php/percepcion-participantes-y-comunicacion-publica-de-la-ciencia-tecnologia-e-innovacion>
- Quiroga, S. (2018). Communication, management and internationalization. The examination of communications: interactions between managers, professors and students. *En Comunicación Periodística ante los nuevos retos*, de la colección 'Herramientas universitarias', Editorial GEDISA. Págs. 333-345.
- Quiroga, S. (2018). *La Auditoria Comunicacional como aporte al Plan Estratégico*. 20vo Congreso REDCOM. Primer congreso latinoamericano de comunicación de la UNVM. Comunicaciones, poderes y tecnologías: de territorios locales a territorios globales. Villa María: Universidad Nacional de Villa María. http://biblio.unvm.edu.ar/opac_css/doc_num.php?explnum_id=2001
- Quiroga, S. (2020). Public Awareness of Knowledge. Social Communication of Sciences, Mobile Sciences and Political Sciences. *International Journal of Global Science Research*. <https://www.ijgsr.com/webadmin/uploads/154.pdf> DOI: [10.26540/ijgsr.v7.i2.2020.154]
- Scolari, C. (2019, Julio 21). *Comunicación, ¿una postdisciplina?* Mensaje de Blog. <https://hipermediaciones.com/2019/07/21/comunicacion-una-post-disciplina/>
- Secretaria de Comunicación Institucional (UNSL). Aportes a la Visión Institucional de la UNSL. <http://www.unsl.edu.ar/index.php/menu/secretaria/subcominst>
- Secretaria de Comunicación Institucional (UNSL). Diagnostico. Objetivos. <http://www.unsl.edu.ar/index.php/menu/secretaria/sci-diagnostico>
- Waisbord, S. (2019). La comunicación ¿una post disciplina? Polity.
- Bourdieu, P. (1979). *Los Tres Estados del Capital Cultural*. Mexico: Sociologica, UAM.

Orta Asya ve Orta Doğu'da Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Politikaları

PhD. C. Mortaza Chaychi SEMSARI

alichaychi79@gmail.com

Iranian

ORCID ID: 0000-0001-6639-8945

PhD. C. Oğuz KESKİN

aliyar43@yahoo.com

Hacı Bayram Veli University

ORCID ID: 0000 0002 7116 4534

ÖZET

Enerji güvenliği, dünya siyasetinin şekillenmesinde uluslararası ilişkilerin önemli konularından birini oluşturmaktadır ve ülkelerin ekonomik karar alma süreçlerinde stratejik bir öneme sahiptir. Dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki enerji güvenliğinin sağlanması sadece bölge içi değil aynı zamanda uluslararası dengeler açısından da hayati öneme sahiptir. Dolayısıyla devletler, enerji kaynaklarına herhangi bir risk olmadan ulaşmak; mantıklı ve pratik enerji kaynaklarına ulaştıktan sonra enerjiyi güvenli bir şekilde transfer etmek; enerji erişimini hükümetleri veya rejimleri değiştirmeden sağlamak için mücadele etmektedirler.

Ekonomik gelişmenin sürdürülebilir olması için güvenli enerji transferi şarttır. Bu doğrultuda enerji güvenliğinde iki unsur önem kazanmaktadır. Birincisi, gelişmiş ülkelerin gittikçe artan enerji ihtiyaçlarının yanı sıra, Hindistan ve Çin gibi hızla gelişmekte olan ülkelerin enerji tüketimlerinin artması ve dünya enerji dengelerinin yeniden düzenlenir hale gelmesi ikincisi ise, enerji kaynaklarının önemli bir kısmının istikrarlı bir yönetime sahip olmayan ülkelere bulunması ve bunun ortaya çıkarttığı güvenlik sorunu. Bundan dolayı enerji güvenliği, ülkelerin dış politikalarında önemli bir yer işgal etmektedir. Böylece enerji meselesi jeopolitik değişken olarak güç dengelerinde ayrı hususiyet kazanmaktadır.

Küresel sistemdeki oyuncuların her biri enerji güvenliği kavramına yeni anlamlar yüklemiştir. Dünyanın en önemli petrol ve gaz rezervlerine sahip Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri, dünya enerji güvenliğinde önemli stratejik bir konuma yükselmiştir. Bu kaynakları iyi değerlendirmek hem ihraç hem ithal eden ülkeler açısından stratejik enerji ortaklıklarına ihtiyaç duymalarını da zorunlu hale getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Jeopolitik, Enerji, Enerji Güvenliği, Orta Doğu, Orta Asya,

Threats to Energy Security and Energy Policies in Central Asia and the Middle East

ABSTRACT

Energy security constitutes one of the important issues of international relations in the shaping of world politics and has a strategic importance in the economic decision-making processes of countries. Ensuring energy security in various geographies of the world is of vital importance not only in terms of regional but also international balances. Therefore, states must reach energy resources without any risk; transfer energy safely after access to sensible and practical energy sources; they struggle to ensure energy access without changing governments or regimes.

Safe energy transfer is essential for sustainable economic development. In this respect, two factors gain importance in energy security. First, in addition to the ever-increasing energy needs of developed countries, the rapid increase in energy consumption of developing countries such as India and China and the reorganization of the world's energy balances. Therefore, energy security occupies an important place in the foreign policies of countries. Thus, the issue of energy, as a geopolitical variable, gains a distinctive feature in the balance of power.

Each of the players in the global system has given new meanings to the concept of energy security. The Middle East and Central Asian countries, which have the world's most important oil and gas reserves, have risen to an important strategic position in world energy security. Making good use of these resources has made it necessary for both exporting and importing countries to need strategic energy partnerships

Keywords: Geopolitics, Energy, Energy Security, Middle East, Central Asia.

6th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress
**Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve
Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi Disiplinine Etkisi**

Assoc. Prof. Dr. Murteza HASANOĞLU
The Academy of Public Administration of **Azerbaijan**
m_hasanoglu@yahoo.com.tr
ORCID: 0000-0003-3734-4045

ÖZET

Azerbaycan, 1991 yılında SSCB'nin dağılması ile bağımsızlığını elde etmiş yeni bir devlettir. Tarihsel süreçte ilk önce Çarlık Rusya'sının, sonrasında ise Sovyetler Birliği'nin işgali altında varlığını devam ettirmiştir. Dünyada hızlı bir değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Söz konusu değişim ve dönüşüm sürecinin etkilerini kamu yönetimi alanında da görmek mümkündür. Dijitalleşme, gelişmiş ülkelerin ekonomik yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Hem kamu hem de özel sektör tarafından sunulan hizmetler ve vatandaşların bu sektörlerden aldıkları hizmetlere yönelik talepleri her geçen gün değişmektedir. Bunun birincil nedeni küreselleşme ile açıklanabilir. Ekonomik ve sosyal hayatın gelişmesi ve bütünleşmesi vatandaşların değişen ihtiyaçlarını da etkilemektedir. Bu gereksinimlerde var olan en önemli değişiklik, daha ucuz, daha hızlı ve daha iyi hizmet sunulmasıdır. Bu tür gereksinimlerin artması, özel ve kamu sektörünün faaliyetlerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Kamu yönetiminde dijitalleşme, bilgi teknolojisinin belirli faaliyet alanlarında uygulanması anlamına gelir. Çalışmanın amacı dijitalleşme söyleminin kamu yönetimi disiplinine olası etkisi-katkısını tartışmaktır.

Bu çalışmada ilk olarak bilgi teknolojileri kavramı ve *Azerbaycan Kamu Yönetiminde* yaşanan dijital dönüşüm süreci incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan, Kamu Yönetimi , Dijitalleşme, Hukuk, Küreselleşme.

Digital Transformation in Public Administration of the Republic of Azerbaijan And The Possible Effect of the Digitalization Discourse to the Discipline of Public Administration

ABSTRACT

Azerbaijan is a young country that had its independence after the disintegration of the Soviet Union in 1991. Azerbaijan was first under the body of the Tsarist Russia then the Soviet Union. The world is in a rapid change and transformation process. Effects of this change and transformation process can also be seen in the field of public administration. Digitalization has already become an integral part of the economic life of developed countries. The services provided by both the public and private sectors and the demands of citizens for the services they receive from these sectors are changing day by day. The primary reason for this can be explained by globalization. The development and integration of economic and social life also affects the changing needs of citizens. The most important change that exists in these requirements is the provision of cheaper, faster and better quality service. The increase in such requirements has led to radical changes in the activities of the private and public sectors. Digitalization in public administration means the application of information technology in certain areas of activity. The purpose of this study is to discuss the possible effect or contribution of the "digitization discourse" to the discipline of public administration. In this paper, first of all concepts of information technologies and the digital transformation process in Azerbaijan Public Administration are examined.

Keywords: Azeraijan , Public Administration, Digitalization, Law, Globalization.

GİRİŞ

Azerbaycan Cumhuriyeti egemenliğini ve bağımsızlığını kazandıktan sonra, yeni ekonomik koşullarda, hukukun üstünlüğüne ve sivil topluma geçiş döneminde, kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi aşaması, kamu yönetimi sistemi ve kamu personelinin *formalaşması* ve gelişmesi aşaması başlamıştır. Küreselleşme sürecinde kamu yönetimindeki yeni paradigmlar, kamu hizmeti sisteminde bir değişikliğe yol açmıştır. Kamu yönetimindeki esas paradigmlar Yönetişim, Yeni Kamu Yönetimi, Sürdürülebilir Kalkınma , e- devlet ve diğerleridir.

Dijitalleşme, dijital teknolojilerin işe ve günlük yaşama entegrasyonu yoluyla iş modellerinin ve yaşam tarzlarının dönüştürülmesi ve yeniden yaratılmasıdır. Dijitalleşme, yeni ve teknoloji temelli bir yaşam yaratmayı hedefliyor. Bunu, analog verileri bilgisayarların anlayabileceği dijital verilere dönüştürerek yapar. Verilerin dijitalleştirilmesi, arşivlemeyi, kolayca erişmeyi ve paylaşmayı mümkün kılar.

Eskiden beri bilindiği gibi, *eski* zamanlardan *beri* özellikle tüm bilgiler analogdu. Böylece elimizdeki tüm bilgiler kağıtta yazılmış oluyordu. Ansiklopediler, yazılı mektuplar, ders kitapları vb. İşyerindeki tüm önemli belgeler kağıda yazılır, imzalanır ve kilitli dolaplarda saklanırdı. Sonra faks makineleri, bilgisayarlar, yazıcılar, internet hayatımıza girdi. Tüm bu analog bilgiler dijital ortama aktarılarak orada saklanmaya başlandı. Böylece tüm hayatımız dijital hale geldi.

Dijital verilere erişmek, yorumlamak ve paylaşmak daha kolay hale geldi. Dijitalleşme, tüm insanlık için hayatı kolaylaştırarak paradan ve zamandan tasarruf sağladı.

Zamanla, bilgi büyüdü. İnsanların hayatını kolaylaştıran dijitalleşme, yeni iş modelleri geliştirmiş ve bu bilgilerden para kazanmanın yeni yollarını sunmuştur. Dijitalleşme sadece özel sektöre değil kamu sektörüne de yeni katkılar ve yönler kazandırmıştır.

1. DİJİTALLEŞME NEDİR, ÖNEMİ VE YÖNTEMLERİ

Günümüzde birçok yazar insanlığın yeni bir post-modern çağ yaşadığını kabul etmektedir. Post-modern dönemle bağlantılı olarak geliştirilen teorilere, “post-endüstriyel toplum”, “post-modern toplum”, “bilgi toplumu”, “kısıtlı kapitalist toplum”, “tüketici toplumu”, “elektronik toplum” gibi farklı tanımlar verilmiştir. Tüm tanımlardaki ortak payda, sanayi devrimi sonrası iletişim, teknoloji ve tüketici merkezli sosyalleşmenin varlığıdır (Akçalı, 2013: 80). Pazarlama teorisyenleri, hedef müşterileri belirlemek ve başarılı bir şekilde ulaşmak için pazar bölümlendirme yöntemlerini kullanırlar. Genellikle son yıllarda pazar araştırma şirketleri tarafından eklenen Baby Boomer, Generation X, Y, Z ve Generation C olmak üzere beş gruba ayrılırlar.

Özellikle pazar araştırma şirketlerinin son zamanlarda yaptığı analizlerde C Kuşağı adı altında yeni bir nesil tespit edilmiştir. Bazı kaynaklara göre 18-34 yaş grubunu kapsayan C kuşağının yaş sınırı, araştırma şirketi Nielsen tarafından 20-22 yaşa indiriliyor. 1990'lı yıllardan sonra doğdukları ve 2000 yıl sonra ergenliklerini yaşadıkları belirtiliyor. Bu kuşağın

adını taşıyan C harfi “Tüketici”, “Kapalı”, “İçerik”, “İletişim”, “Bilgisayarlı” ve “Tıklama” kelimelerini temsil etmektedir (Friedrich vd., 2011: 3).

Dijitalleştirme, dijital teknolojileri (API'ler gibi) ve dijitalleştirilmiş verileri kullanarak iş süreçlerinin sağlanması, iyileştirilmesi veya değiştirilmesi anlamına gelir. Dijitalleştirme, herhangi bir bilgiyi analogdan dijital formata dönüştürmek anlamına gelir. Devletin ekonomik bir sıçrama yapması için nüfusun tüm kesimleri arasında dijital becerilere yatırım yapması gerekiyor. Günümüzde birçok sektörün giderek dijitalleştiğini ve iş süreçlerini daha pratik hale getirdiğini görüyoruz. İş süreçlerini dijital ortama taşıyan şirketler, dijitalleşme ihtiyacını hissediyor. Perakende sektöründen depoculuğa ve toptan satışa kadar her alanda iş süreçlerini dijitalleştiren ve iş süreçlerini dijital dünyaya taşıyan şirketlerin birçok alanda diğer şirketlerden önde olduğunu görüyoruz.

Verilerin ve varlıkların dijital ortama aktarılması aslında süreçleri dijitalleştirerek daha modern ve yenilikçi bir bakış açısı sunmaya başlıyor. Ticaret tarzı ciddi bir değişim geçiriyor. Özellikle son on yılda Azerbaycanda dijitalleşme konusunda önemli adımlar atılmıştır. Farklı alanlarda faaliyet gösteren firmalar, dijital rüzgarda marka değerlerini artırarak iş süreçlerini çok daha hızlı ve kolay hale getirebilmektedir.

Tüm bunları dikkate alarak dijitalleşmenin avantajlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- Fiziksel emeği en aza indirir, gereken insan sayısını azaltır.
- Zamandan, insanlardan ve masraflardan tasarruf sağlar.
- Vatandaşa tutum ve hizmette kolaylık, hız ve profesyonellik katar.
- Karar vermede, uygulamada, geliştirmede; Bilgi, istek, rapor ve hedefler için maksimum hız sağlar.
- Devlet, yasal, vergi veya ticari riskleri en aza indirir.
- Düşük maliyetle yüksek karlılık hedeflerine ulaşır. Maddi ve manevi dönüşüm sağlar.
- Çalışanlara değer katar; Hem verimliliği artırır hem de işi kolaylaştırır.
- Dijitalleşme süreci, kapsamı ne olursa olsun çeşitli yönlerde işlemeye başladı.

2. HİBRİT ÇALIŞMA MODELİ

Dijitalleşme sürecinde çalışanlar nasıl ve ne zaman çalışacaklarını seçebiliyor. Dijitalleşme sayesinde veriler ve bilgiler kolaylıkla dijital formata dönüştürülebilmekte, dijital platformlarda saklanabilmekte ve mobil cihazlardan her an, her yerden erişilebilir. Teknik geliştirme ve dijitalleşme, çalışma programlarını bireysel ihtiyaçlara ve yaşam tarzlarına

uyarlamanıza olanak tanır. Günümüzde pek çok hizmet teknolojik araçlar kullanılarak sunulduğundan, giderek daha fazla şirket serbest çalışma, mobil çalışma ve evden çalışma gibi yeni ve esnek çalışma yöntemlerini benimsiyor

(<https://www.kyoceradocumentsolutions.com.tr>) .

3. İNOVASYON VE DİJİTALLEŞME

Dijitalleşme, yalnızca verilerin elektronik bir platforma aktarılması değil, aynı zamanda bu platformları etkin bir şekilde kullanmanın ve geliştirmenin yeni yollarını bulmaktır. Bugün piyasada iş dünyasının hemen her alanına uygulanabilecek birçok yeni ve yenilikçi çözüm bulunmaktadır. Dijitalleşme, işletmelerin yeni fikirler geliştirmesine, daha geniş bir kitleye ulaşmasına, işlerini organize etmek ve yönetmek için gelişmiş araçları kullanmasına ve en önemlisi müşterilerini mutlu etmek ve yaşam kalitelerini yükseltmek için daha iyi ürün ve hizmetler sunmasına olanak tanır. Dijitalleşme, birçok yeni iş modelinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Ancak dijitalleşmenin etkileri elbette bununla sınırlı değil. Çevrimiçi olarak sunulan tüm bilgi, veri ve araçlarla işletmeler, iş modellerini ihtiyaçlarına göre kişiselleştirme fırsatına sahiptir. Dijitalleşmenin gelişimi ve dijital dönüşüm süreci, işletmelerin yeni fikirleri yerleşik stratejilere adapte etmelerine, kaynaklarını daha esnek kullanmalarına ve bunun sonucunda öncekilerden tamamen farklı yeni ve yenilikçi yapılar inşa etmelerine olanak sağlamıştır.

4. YAPAY ZEKA VE DİJİTAL DÖNÜŞÜM

Yapay zeka konusundaki tartışmalar uzun süredir devam etse de özellikle son yıllarda ve günümüzde yoğunlaşmıştır. Bazı yöneticiler, teknoloji şirketi sahipleri ve bilim adamları yapay zeka hakkında karamsar tahminlerde bulunurken, The Boston Consulting Group (BCG) ve Massachusetts Institute of Technology'nin Sloan School of Management tarafından yapılan bir araştırma aksini gösteriyor. Araştırmaya göre, yöneticilerin üçte biri yapay zekanın yeni çalışma alanlarına kapı açacağına ve yaklaşık %85'inin rekabet avantajı elde etmesine veya sürdürmesine izin vereceğine inanıyor. İşletmeler, iş akışlarını ve belirli etkinlikleri otomatikleştirmek için zaten AI kullanıyor. İş akışları ve faaliyetler arasındaki verileri analiz etmesi, algoritmalar oluşturması ve hatta şirket ile müşteriler arasında bir ilişki geliştirmesi gerekiyor.

Dijitalleşmenin diğer alanları şunlardır:

- Tüm nüfus için dijital okuryazarlık ve becerilerin geliştirilmesi
- Kalifiye işgücü ve kalifiye personel eksikliğini ortadan kaldırmak
- Eğitimin her seviyesindeki tüm çocuklara dijital eğitim sağlamak
- Mevcut çalışanları dijital eğitime teşvik etmek
- Dijital beceri eğitimi için kamu-özel ortaklığının sağlanması

5. AZERBAYCAN'DA DİJİTALLEŞME SÜRECİ

Kamu yönetiminin dijitalleştirilmesi, bu sürecin hem vatandaşlar hem de işletmeler için yenilik, sürdürülebilirlik ve yeni teknolojilerin potansiyelini kullanmayı amaçlayan yeni bir strateji olduğu anlamına gelir. Bu yeni teknoloji, ofislerin organizasyonunun yanı sıra vatandaşlar, işletmeler ve departmanlar arasındaki ilişkiler için sayısız fırsat sunuyor. Etkin ve yenilikçi bir kamu yönetimi, vatandaşlara hızlı ve kaliteli hizmet sunar. Bu, prosedürlerin ve hizmetlerin dijital bir perspektifte gözden geçirilmesi ve yeniden atanması ve sivil topluma bilgi ve hizmetlere ücretsiz erişim sağlanması anlamına gelir.

Dijitalleşme sayesinde çalışanlar nasıl ve ne zaman çalışacaklarını seçebiliyor. Artık veri ve bilgiler kolaylıkla dijital formata dönüştürülebilmekte, dijital platformlarda saklanabilmekte ve mobil cihazlardan her an, her yerden erişilebilir. Teknolojik gelişme ve dijitalleşme, çalışma programlarının bireysel ihtiyaçlara ve yaşam tarzlarına göre uyarlanmasına olanak tanır. Günümüzde pek çok hizmet teknolojik araçlar kullanılarak sunulduğundan, giderek daha fazla şirket serbest çalışma, mobil çalışma ve evden çalışma gibi yeni ve esnek çalışma yöntemlerini benimsiyor.

"Dijital vatandaşlık" terimi aynı zamanda kamu yönetiminin dijitalleşmesini tanımlamak için de kullanılmaktadır. Bu dijital teknoloji vatandaşlar, işletmeler ve kamu yönetimi arasındaki ilişkiyi basitleştirmeyi amaçlıyor. Dijital vatandaşlık, vatandaşların ve işletmelerin kendilerini ilgilendiren tüm bilgi, belge ve hizmetlere dijital modda erişme hakkı anlamına gelir.

2016 yılında, OECD üye ülkelerindeki bireylerin yaklaşık %36'sı hükümet web siteleri aracılığıyla doldurulan forumlara katıldı [OECD Publishing , 2017]. Sonraki yıllarda bireyler tarafından dijital kamu hizmetlerinin kullanımında keskin bir artış oldu ve bu rakam ortalama üç katına çıktı. Bu göstergeler, dijital hizmetlerin vatandaşların sunum becerileri üzerinde daha iyi bir etkiye sahip olduğunu ve vatandaşlar tarafından daha net bir şekilde yönetildiğini

göstermektedir. Aynı zamanda, farklı nüfus grupları arasında dijital kamu hizmetlerinin kullanımında kalıcı farklılıklar vardır.

Azerbaycan'ın kalkınmasında yeni bir aşama, Haydar Aliyev'in siyasi yolunun değerli bir halefi olan ve halkın güvenini kazanan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in seçilmesiyle başladı. Hızla gelişen yüksek teknolojilerin arka planına karşı İletişim Bakanlığı'nın kaldırılması ve temelinde İletişim ve Bilgi Teknolojileri Bakanlığı'nın (MCIT) kurulması, bu alanın gelecekteki gelişimini, her vatandaşın modern bilgiden yararlanma fırsatlarını belirledi. ve iletişim teknolojileri. Geçtiğimiz dönemde bu yönde pek çok çalışma yapılmış ve önemli adımlar atılmıştır.

Azerbaycan'da yüksek teknoloji ve rekabet gücü yüksek bir ekonominin inşasında BİT'in rolünün genişletilmesi, altyapının modernizasyonu, sahada ekonomik ve organizasyonel reformlar Azerbaycan'ın bir bilgi geçiş ülkesi haline gelmesine hizmet edecektir. Bu amaçla, gelecek vaat eden birçok proje üzerinde pratik çalışmalar yapılmaktadır. Bunlar arasında uzay endüstrisinin gelişimi, bir sonraki telekomünikasyon uydularının yörüngeye fırlatılması ve Doğu Avrupa, Orta Doğu ve Orta Asya'yı tarihi İpek Yolu boyunca birbirine bağlayan Trans-Avrasya Süper Bilgi Otoyolu (TASIM) yer alıyor.

5.1. Yeni Teknolojiler Çağı

Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 12 Ocak 2018 tarihli "Ulaştırma, iletişim ve yüksek teknolojiler alanında yönetimi geliştirmek için bazı önlemler hakkında" ilgili Kararnamesi, bu alanda etkili yönetim ve kamu politikası için büyük bir fırsat yarattı.

Dünyada en dinamik gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri alanı ülkemizde öncelikli bir alandır ve her zaman devlet tarafından karşılanır. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde 2014-2020 için Bilgi Toplumunun Geliştirilmesi Ulusal Stratejisi ve Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Telekomünikasyon ve Bilgi Teknolojilerinin Geliştirilmesi için Stratejik Yol Haritası, sektörün gelişimi için belirli hedefler belirledi. Bu süre zarfında Ulaştırma, Haberleşme ve Yüksek Teknoloji Bakanlığı bu yılın ilk dokuz ayında birçok çalışma yaptı ve projeler hayata geçirdi.

Bölgesel telekomünikasyon ağında yeni teknolojileri tanıtmak için Kuzey, Batı ve Güney'de büyük ölçekli bir proje başlatıldı. Proje kapsamında kurulacak yeni istasyonlar, bir milyon kullanıcıya modern telekomünikasyon hizmetleri sunacak.

Bakü, telefon, internet ve televizyon hizmetleri sağlayan GPON ve yeni kablosuz iletişim teknolojilerine dayalı LTE projeleri olmak üzere üç hizmeti tek bir hatta uygulamaktadır.

Yapılan çalışmalar sonucunda ülke nüfusunun yüzde 80'den fazlası internet kullanıcısı. Turistler için halka açık yerlerde internete daha rahat erişim sağlamak için Bakü'deki 20 parkta halka açık Wi-Fi başlatıldı.

Geçen yılın aynı dönemine göre, bu yılın ilk dokuz ayında BİT sektörüne yapılan yatırım yüzde 69 artarak 225 milyon manat oldu. Sektörün gelirleri 1,1 milyardan 1,2 milyar manat'a yükseldi ve büyüme oranı yüzde 7,7 oldu.

Raporlama döneminde Azerbaycan'da uluslararası internet kanallarının toplam kapasitesinin 820 gigabit'e yükseldiğini belirtmek gerekir. Uluslararası ses trafiğinin güvenilirliğini ve güvenliğini sağlamak amacıyla bu yıl Uluslararası Telefon İstasyonu'nun üç yedek sistemi devreye alınmıştır.

BİT kullanımının yaygınlaşması, bilgi alışverişi hacminin artması, verilerin merkezi ve güvenli bir şekilde saklanması, ülkede bir Veri Merkezi kurulmasını zorunlu kılmıştır. Bölgedeki en güvenli ve modern standartları karşılayan Veri Merkezi'nin Azerbaycan'da kurulmuş olması sevindiricidir. Mevcut Veri Merkezinde veri koruma güvenliğinin artırılması amacıyla Yevlah'ta Yedek Veri Merkezi inşaatına başlanmıştır.

Açık Devlet Bilgi Portalı ülkemizde yaygın olarak kullanılmaya başlanmış ve Açık Devlet Bilgi Portalı kurulmuştur. Raporlama döneminde portaldaki açık veri sayısı 655'e ulaştı.

Türkiye Cumhuriyeti ile Azerbaycan arasında elektronik imzaların karşılıklı tadımı alanında işbirliğine ilişkin Mutabakat Zaptı imzalandı.

5.2. Güncellenmiş Hizmet Modelii ve Yenilik Desteği

Vatandaşlara daha kaliteli telekomünikasyon, posta ve diğer hizmetleri sunabilmek için "Şebeke" hizmet merkezleri kurulmaktadır. Bakü ve bölgelerde sayıları 9'a ulaştı. Bu arada Bakü Uluslararası Otobüs Terminali'nde bugün 9. "Şebeke" hizmete giriyor. Bu proje gelecekte sürekli olarak uygulanacaktır.

Telekomünikasyon ve posta hizmetleri alanında, vatandaşların çağrılarına hızlı ve kaliteli yanıt vermek için tek bir Çağrı Merkezi bulunmaktadır.

Azerbaycan Postası uluslararası transit posta merkezi olarak faaliyete başlamıştır. Proje kapsamında Çin'den sipariş edilen e-ticaret ürünleri Azerbaycan'a ithal edilerek Azerpocht tarafından transit posta olarak işleniyor ve halihazırda dünya çapında yaklaşık 20 ülkeye ulaştırılıyor. Posta hizmetleri Silk Way ve Azal havayolları tarafından sağlanmaktadır.

Yüksek kaliteli ve kesintisiz televizyon ve radyo yayıncılığı sağlamak için Bakü ve Abşeron Yarımadası'nda yeni bir alternatif TV kulesi olan Ganjlik hizmete sunulmuştur.

Ana yönlerden biri, BİT alanına ilgiyi artırmak ve gençlerin yenilikçi fikirlerinin iş dünyasına dönüşmesini desteklemektir. Bakanlığın Bilgi Teknolojilerini Geliştirme Devlet Fonu, bu amaçla düzenlenen 6 yarışmada toplam 117 projeye hibe tahsis etmiş ve işletmelere tercihli kredi kullanılmıştır. Ayrıca, Bakanlığın Yüksek Teknoloji Parkı içinde kurduğu İş Kuluçka Merkezi'ne bu yılın başından bu yana 25 girişim kabul edildi.

Bu yıldan başlayarak, yerel girişimlere ve yenilikçi proje yazarlarına seyahat başlangıç hibeleri verildi. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde faaliyet gösteren startup ve yenilikçi projelerin yazarlarına yurtdışında uluslararası yatırım odaklı startup etkinliklerine katılmaları ve yabancı yatırımcılarla görüşmeleri için seyahat hibeleri sağlanmaktadır.

High Technology Park'ın Mars Academi ile ortaklığı kapsamında okul çocukları için Robitix kursları düzenlendi.

Ulaştırma, Haberleşme ve Yüksek Teknolojiler Bakanlığı bünyesinde modern standartlarda yeni bir İnovasyon Merkezi kurulması için çalışmalara başlandı. Aynı zamanda Cumhurbaşkanının ilgili kararnamesiyle Ulaştırma, Haberleşme ve Yüksek Teknolojiler Bakanlığı bünyesinde İnovasyon Ajansı'nın kurulmasına başlandı.

Bölgedeki ilk nükleer sterilizasyon tesisi, 2001 yılından bu yana Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na üye olan Azerbaycanda kuruldu.

5.3. Uluslararası Derecelendirmelere Dayalı Yüksek Performans

2018 için uluslararası sıralamada bu alandaki ilerleme özellikle dikkat çekicidir. Böylece Dünya Ekonomik Forumu'nun 2018 yılı "Küresel Rekabetçilik Raporu"nun "Küresel Rekabet Edebilirlik Endeksi"nde Azerbaycan 140 ülke arasında 69. sırada yer almaktadır. Azerbaycan Cumhuriyeti, "Kurumlar" raporunun "Olumlu Çevre" bölümünde 58., "Altyapı"da 46. ve BİT kullanımında 69. sırada yer almaktadır. Ayrıca ülkemiz 100 mobil abone başına BİT kullanımında 97., 100 kişiye düşen mobil genişbant abone sayısında 88. ve 100 kişiye

düşen sabit genişbant internet abone sayısında 53. sırada, fiber optik internet sıralamasında ise 55. sırada yer alıyor. 100 kişi başına kullanıcı sayısı ve İnternet kullanıcıları açısından 36. "İnternet kullanıcıları" göstergesine göre ülkemiz diğer BDT ülkelerine göre lider konumdadır. Aynı zamanda Azerbaycan, raporun "Yenilikçi Ekosistem" bölümünde "İş Dinamikleri" açısından 140 ülke arasında 31. ve "İnovasyon Potansiyeli" açısından 71. sırada yer almaktadır (Baktelekom.az, 2021).

Azerbaycan Cumhuriyeti egemenliğini ilan ettikten sonra yönetim reformlarını uygulamaya başlamış ancak bu alanda ilk girişimler beklenen sonuçları vermemiştir. Kuşkusuz bu, o dönemde ülkedeki mevcut sosyal, ekonomik ve politik durumdan kaynaklanıyordu. Ancak halkımızın mücadelesi ile iktidara dönen milli lider Haydar Aliyev'in iradesi ve ülke halkını birleştirme kabiliyeti sayesinde bu duruma yavaş yavaş son verilmiştir. Böylece ülkede istikrar şekillenmeye başladı ve yeni başarılar elde edildi. Bundan sonra ülke, demokratik ilkelere dayalı devlet inşası alanında şimdiden emin adımlar attı. Kısa sürede bağımsızlık birçok önemli alanda büyük adımlar attı. Haydar Aliyev'in bu alandaki zengin tecrübesi, ülkemizin birçok konumunu güçlendirmiştir. Kısacası ülkenin başarı stratejisinin temellerini attı.

Kabul edilen diğer önemli kanunlardan biri de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 21 Temmuz 2000'de kabul edilen "Kamu Hizmetine Dair" Yasasıdır [<https://azertag.az/xeber/>]. Bu belge Azerbaycan Cumhuriyeti'ni yönetmeye, bağımsızlığını güçlendirmeye, memurların toplumdaki yerini, hak ve sorumluluklarını açıkça tanımlamaya hizmet eder ve genel olarak kamu hizmeti ile ilgili tüm konuları düzenler. Azerbaycan devlet tarihinde ilk defa bu kanun memur ve memur kavramlarının özünü doğrudan ortaya koymuştur.

Azerbaycan'da bağımsızlıktan sonra, eğitim, hukuk, siyaset vb. gibi alanlarda bir dizi reformu benimsemiştir. Reformların duyurulmasında öngörülen ana kavramlar, elverişli koşulların yaratılması, devlet bütçesinden ek fonların ayrılması ve uluslararası kuruluşlardan önemli yardımların sağlanmasıydı. Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Sınav Merkezi (SEC), Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın 11 Nisan 2016 tarihli Kararnamesi ile kurulmuştur [<http://e-qanun.az/framework/1969>]. Bu merkezin kurulmasındaki temel amaç, yüksek ve orta dereceli özel eğitim kurumlarına öğrenci almak, kamu hizmeti için personel seçmek, tüzel kişiler ve devlet kurumlarında görev yapmak isteyen kişiler için sınavlar düzenlemektir.

Aynı zamanda, bu merkez, genel eğitimdeki öğrencilerin nihai değerlendirmesini, öğrencilerin yükseköğretimde lisans ve yüksek lisans derecelerine kabul sürecini, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi'nde yüksek lisans derecesini merkezi bir şekilde yürütür. Ayrıca devlet politikasının oluşumu, gelişimi ve bu sürecin düzenli olarak düzenlenmesi için test incelemeleri yapmaktadır.

Aynı zamanda dijitalleşme (e-devlet) kamu yönetiminde de önemli bir rol oynamaktadır. E-Devlet, devlet kurumları tarafından Azerbaycan 'da yaşayan tüm vatandaşlara, tüzel kişilere ve bireylere, yabancılara ve vatansız kişilere bilgi ve e-hizmet sağlanmasıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti modern bilgi teknolojilerini kullanarak oluşturur [<https://mincom.gov.az>]. 2000'li yılların başında Azerbaycan Cumhuriyeti'nde dijitalleşme yönünde faaliyetlerine başlamıştır. Bu uygulamanın temel amacı, hizmetler alanında devlet ve vatandaş arasındaki etkinliği, verimliliği, şeffaflığı artırmak, vatandaş katılımına daha fazla önem vermek, daha kolay ilişkiler kurmak ve daha rahat ilişkiler kurmaktır. Devlet kurumları tarafından e-hizmetlerin yaygın kullanımı Bu amaca ulaşmanın yolu vatandaşların hizmetlerden memnuniyetini artırmaktır.

Bu faaliyet, 2003 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın emriyle "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Gelişimi için Bilgi ve İletişim Teknolojileri Ulusal Stratejisi"nin onaylanmasıyla başlamıştır [<http://dim.gov.az/>]. Bu, e-devlet ve e-hizmetlerin oluşturulmasının temellerini atmış, böylece yeni bir yasal çerçeve oluşturulmuş ve bu amaçla bir takım yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler, parlamento düzeyinde kabul edilen yasaları, Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen kararları, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının kararnamelerini ve uluslararası hukuku içerir.

Bu kararlardan sistemin yasal çerçevesinin oluşturulmasında en büyük yardım, "Belirli alanlarda e-devlet hizmetlerinin merkezi yürütme organları tarafından sağlanmasına ilişkin kurallar" ve "e-devlet hizmetleri listesi"nin onaylanmasıdır. (24 Kasım 2011) Bu devlet belgesi, Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanının 23 Mayıs 2011 tarihli kararıdır. Azerbaycan Cumhuriyeti" [<http://e-qanun.az/framework/21716>].

E-devletin Temel İlkeleri Şu Şekildedir [<https://mincom.gov.az>]:

- Azerbaycan Cumhuriyeti'nin yürürlükteki mevzuatının gerekliliklerine uygunluk;
- Bilgilendirme, devlet ve ulusal çıkarların korunması alanında devlet politikasının uygulanması;

- Kullanıcılara sağlanan bilgilerin eksiksizliğine, özgünlüğüne, uygunluğuna, güvenliğine ve korunmasına basit ve hızlı erişimin sağlanması;
- Devlet kurumları arasında yetki ve sorumlulukların ayrılığı.

E-devletten bahsederken ASAN hizmetini ve merkezlerini de unutmamak gerekiyor. Bir e-devlet sisteminin en önemli bileşenlerinden biridir. ASAN hizmeti, halka birçok kamu ve özel hizmet sağlayan benzersiz bir modeldir. Çünkü bu merkezler aracılığıyla vatandaşların zaman kaybının azaltılması; profesyonellik seviyesini yükseltmek; devlete olan güveni güçlendirmek; devlette şeffaflığın artırılması, olumsuz durumlarla mücadelenin güçlendirilmesi; e-hizmetlerin daha geniş kullanımı vb. bu tür sorunların çözümüne katkı [<https://asan.gov.az>].

Bu hizmet merkezinin ilk faaliyeti 2013 yılında başlamıştır. Halen 5'i Bakü'de, 15'i diğer bölgelerde olmak üzere 20 merkezi bulunmaktadır [<https://asan.gov.az>]. Bu merkezler, birçok şirket ve işletmenin yanı sıra devlet kurumları tarafından da vatandaşlara çeşitli hizmetler sunmaktadır. Aynı zamanda, gelecekte bu merkezlerin sayısının artması beklenmektedir.

Ancak merkezlerin olmadığı bölgelerde yaşayan vatandaşlara hizmet vermeyi taahhüt etmektedir. Bu bölgelerde yaşayan insanlara hizmet ulaştırmak ve pek çok hizmetten hiçbir yere gitmeden faydalanmalarını sağlamak için büyük özel otobüslerle nüfusa hizmet verilmektedir. Devlet, bu yenilikçi yöntemlerin ve yeni fikirlerin uygulanmasıyla insanlara sunulan hizmetlerin kalitesini artırmaya odaklanmaktadır.

Aynı zamanda, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kapsamlı gelişimi, kamu hizmeti sisteminin yeniden geliştirilmesini ve etkinliğinin artırılmasını öngören kamu hizmetinin geliştirilmesi için bir stratejinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır. “2019-2025 için Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Kamu Hizmeti Geliştirme Stratejisi”, kamu yönetiminin kabul edilen en önemli yasalarından biridir [<https://president.az/articles/30842>].

SONUÇ

Dünyada bireylerin, ilişkilerin ve sektörlerin bilgi ve teknolojinin etkisi altında sürekli değiştiği bir süreç var. Bu süreç günümüz devletlerinin gelişmişlik kriterlerini yansıtmaktadır. Bilginin etkisiyle kendilerini dijital ortama dönüştürebilen milletler hem ekonomik hem de siyasi olarak kendilerini haklı çıkarıyorlar. Bu açıdan bakıldığında hem Azerbaycan tecrübesinin hem de dünya tecrübesinin dijitalleşmeye büyük önem verdiği aşikardır. Dijitalleşme güncel bir konu olduğu ve sürekli değiştiği için her zaman üzerinde çalışılması

gerekiyor. Bu çalışma, Azərbaycan'ın tüm dünyada kamu yönetimi alanında bir *değişimin* farkında olduğunu ve kalkınma stratejisini bu temel üzerine kurduğunu gösteriyor. Bugün Azərbaycan Cumhuriyeti'nde toplumun ve devlet hayatının tüm alanlarını kapsayan reformlar yapılmakta ve devletin tüm organları (yasama, yürütme ve yargı) bu sürece aktif olarak katılmaktadır. Bütün bunlar ve ayrıca ulusal düzeyde oluşturulan elverişli sosyal, siyasi, hukuki ve ekonomik ortam, genç Azərbaycan devletinin parlak geleceğine olan güveni daha da artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbasov A.B. (2005), Biznesin Əsasları. Bakı: Nurlan , 656 s. 67 .
- Abbasov N. (2008), Müasir şəraitdə Azərbaycan dövlətinin mədəniyyət siyasəti və mənəvi dəyərlərin inkişaf amilləri. Bakı, 239 s. 9.
- Aksoy (2014), Hacettepe Üniversitesi Tüketici-Pazar-Araştırma-Danışma Test ve Eğitim Merkezi Tüketici Yazıları (IV).
- Aksu, Halil (2019), Dijitopya: Dijital Dönüşüm Yolculuk Rehberi.
- Altuğ, Yalçıntaş (2018), Bırakınız Kopyalasınlar, Bırakınız Paylaşsınlar: Dijitalleşme ve İnternet Çağında Fikri Mülkiyet İlişkileri, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), İktisat Bölümü.
- Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası (2017), Bakı.
- Cahangirli C.X. (2014), Səmərəli dövlət idarəçiliyi və innovativ texnologiyaların tətbiqi. İnformasiya Cəmiyyəti Problemləri, №2, 78-86 s. 84 .
- Eggers W. D. , Macmillan P. (2015). Kamu 2020: Kamunun Geleceğine Yolculuk. İstanbul: Deloitte, 56 s. 6.
- Gartner IT Glossary. <https://www.gartner.com/it-glossary/d>.
- Həsənov M. (2019). Azərbaycanı dövlət qulluğu sistemindəki islahatlar idarəetmədə mühüm yeniliklərə imza atılmasını şərtləndirib. https://azertag.az/xeber/Azərbaycanda_dovlet_qullugu_sistemindəki_islahatlar_idareetmədə_muhüm_yeniliklərə_imza_atılmasını_sərtləndirib-1174192.
- Həsənov M. (2019). Müasir dövrdə Azərbaycanda dövlət qulluğu sistemində islahatlar. https://azertag.az/xeber/Muasir_dovrde_Azərbaycanda_dovlet_qullugu_sistemində_islahatlar-1298253.
- Matei, A. ,Bujaca, R. (2016), Innovation and public reform. procedia economics and finance 39, 761-768 s. 763.
- Məmmədov H.(2019), Dövlət qulluğu dövlət idarəetmə mexanizminin mühüm elementi kimi. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası:Naxçıvan bölməsinin elmi əsərləri, № 3, 271-279 s. 273.
- OECD, Digital transformation of public service delivery, in Government at a Glance 2017, OECD Publishing, Paris.
- Tağıyev S, S.(2019), Azərbaycanın dövlət idarəçiliyində elektron hökumət tətbiqləri: Bakı, 81 s. 61.
- Yankın F.B. Dijital Dönüşüm Sürecinde Çalışma Yaşamı. E-Dergi Cilt:7, Sayı:2, 38 s. 8. <http://dim.gov.az/>
<https://elektrikinfo.com/dijitallesme-nedir>
<http://e-qanun.az/framework/1969>
<http://e-qanun.az/framework/21716>
<https://asan.gov.az>
<https://mincom.gov.az>
<https://openaccess.maltepe.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12415/2909> , Dijitalleşme ile yeni yaranan anlayışlar
<https://president.az/articles/30842>
<https://www.medyarun.com/blog/markalarda-dijitallesmenin-onemi-23> , Dijitalleşmenin önemi, 2021
<https://elektrikinfo.com/dijitallesme-nedir/>
<https://www.kyoceradocumentsolutions.com.tr>

Entrepreneurship as a tool for sustainable employment in The Gambia

Muhammed JAWO
European University of Lefke
Gambia
muhammjawo17@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. Gözde INAL CAVLAN
European University of Lefke
ginal@eul.edu.tr

Asst. Prof. Dr. Şenay Sahil ERTAN
European Leadership University
sahil@elu.edu.tr

INTRODUCTION

Entrepreneurship has not become as vital as it is nowadays during this time of economic crisis. Concurrently, people encounter huge universal issues which stretch on far side of the economy (Park, 2017). Entrepreneurship is an assured technique in delivering contentment towards the ambition of a person, also a main tool to reducing unemployment, poverty as well as underdevelopment issues in any nation. Entrepreneurship in The Gambia is gradually growing with an emerging number of entrepreneurs in the ecosystem creating increase in potential entrepreneurship development for the Gambia's economic growth leading to sustainable employment. Sustainable employment is the capacity of workers to deliver additional value for a company, organization or business as well as themselves. This can be achieved through entrepreneurship by creating employment.

Research problem

The Gambia has prevailing economic, societal and political challenges. Therefore, there is a crucial task to create strategies and plans to bring good as well as fruitful employment in The Gambia. This study explores and examines the crucial importance of sustainable initiatives by utilizing entrepreneurship in achieving sustainable employment in the Gambia. Correspondingly, it points challenges confronted by the critical progress of entrepreneurship. A sustainable business atmosphere with an active lawful as well as governing system.

The research problems are elaborated into three research questions as follow:

1. How does entrepreneurship create sustainable employment in The Gambia?
2. Why do entrepreneurs face challenges in creating sustainable employment in The Gambia?
3. How does entrepreneurship yield additional benefits aside from generating sustainable employment?

Objective of the study

The research is inclined to attaining the following objectives:

1. To examine the capability of entrepreneurship as a tool for sustainable employment in The Gambia.
2. To explore the additional importance of entrepreneurship aside from generating sustainable employment.

Significance of the study

The current study is projected to make input to knowledge in the following areas:

1. Offer data regarding the capability of entrepreneurship as a tool for sustainable employment in The Gambian economy.
2. Provide information on the problems or challenges of entrepreneurship in The Gambia.
3. A vital material for academic discourse in management science linking to Entrepreneurship.
4. Present information for future research studies on entrepreneurship.

Theoretical Framework

Entrepreneurship and its importance

Entrepreneurship is the starting of a new organization or energising established businesses, mostly new businesses usually in answer to recognized opportunities. Entrepreneurs play a vital role in promoting the country's economic growth. When entrepreneurs create industries, they affect every part of the economy. Entrepreneurship is a source of modernisation, job creation as well as economic growth and it is essential to attract young people to become entrepreneurs (Khoo-Lattimore, 2015). A large number of unemployed people directly or indirectly seek employment through it.

Entrepreneurship in The Gambia

Entrepreneurship in The Gambia is gradually growing with an emerging number of entrepreneurs in the ecosystem creating increase in potential entrepreneurship development for the Gambia's economic growth leading to sustainable employment. The Gambia ascribe noteworthy standing in supporting the evolution of SMEs for the reason of their key input to economic progress (Krubally, 2019). Majority of youths in The Gambia are unemployed and most young people are getting into entrepreneurship as a way of creating sustainable jobs in order to reduce the unemployment rate and most importantly, contribute to national development. Entrepreneurs in The Gambia face **numerous challenges**. Among them are lack of funding, business growth, hiring employees, marketing strategy, poor budget, low access to international markets, lack of incubators and accelerator programs, bad influence and self-doubt. Nonetheless, there are several organizations in full gear helping young entrepreneurs scale up their businesses and create sustainable employment for the benefit of all. Among them are Gambia Chamber of Commerce and Industry (GCCCI), The Gambia Youth Empowerment Project (YEP) and TEKKI-FII (Make it in The Gambia).

Entrepreneurship for sustainable employment in The Gambia

“Sustainable employment is the ability of the employee to provide added value for an organization now and in the future, while also experiencing added value themselves” (Dutch Standardization Institute 2010).

In a dynamic economy entrepreneurship is considered energetic. Entrepreneurs generate employment prospects for both themselves and others. Sustainable entrepreneurship can create

employment, improves products, methods and establishes new companies that changes people's lives (Sarango-Lalangui, 2018).

Entrepreneurship is generally viewed as the engine for generating employment, economic progress as well as poverty alleviation within developing nations. Unemployment, particularly youth unemployment, is a major concern (Jong, 2017). Entrepreneurs encourage job growth by creating new jobs as they enter the market with innovative ideas, thereby achieving economic growth and rapid industrialization leading to sustainable employment.

Conceptual framework of the study

Person-Job Fit Theory - Person-job fit is defined as per the mark of placement between the person and the job (Wong CM, 2017). Hiring should be done based on the person's ability to handle the job and its requirements and not otherwise. By doing so, sustainability can be attained.

Person-Organization Fit Theory - Individuals should fit in the organization in order to achieve sustainability in their job i.e. their organizations needs to have ideas that are sustainable. A typical sample is, if a person is working in an organization wherein the vision and mission is not sustainable, then sustainability cannot be attained. Once people accept their organization's plans that endures their motivational alignments, they feel good with the organization and its vision (Marta Roczniowska, 2019).

Method

The study aims at discovering entrepreneurship in Gambia by applying inductive approach which comes through creation of fresh theory emerging from the information. Precisely, it trails to explore how entrepreneurship creates sustainable employment in The Gambia.

Qualitative methodology

The research design utilized in this study is phenomenological research design to get insight as well as explore the depth and density integral in the phenomenon. Phenomenology is a compound research methodology often used in qualitative research to comprehend in depth phenomena of interest (Errasti-Ibarrondo, 2018).

Research Design

The research design comprised the use of semi-structured interview schedule that was designed in order to obtain thematically focussed information. The interview schedule with various sections, and each section gripped on a specific theme that came from primarily the literature review.

The sections are stated below:

- i. *Concept of entrepreneurship*
- ii. *Entrepreneurship as a tool for sustainable employment in The Gambia*
- iii. *Challenges faced by entrepreneurs in The Gambia*
- iv. *Importance of entrepreneurship*

Data Collection Method

Semi-structured, in-depth interviews were carried out with 15 Gambian entrepreneurs. Research access was gained either through personal or social contacts. The interviews were recorded via Zoom and then transcribed.

Sampling

Purposeful sampling was adopted in this study. As opposed to quantitative research, in qualitative research, no generalization is aimed to be reached from the data. Instead, qualitative researchers try to provide detailed information about a particular group of people and therefore saturation is significant. **Saturation** has achieved general acceptance as a methodological principle in qualitative research. It is frequently taken to show that on the source of the data collected/analysed before, additional data collection and analysis are needless (Saunders, 2018). The distributive attributes of the participants can be seen on Table below:

Table Distributive attributes of research participants

Name	Age	Company's Name	Position	Industry
1- Lamin Dibba	25	Le Jumbo	General Admin Manager	E-commerce
2- Ebrima Chorr	31	Laaga Afrik	CEO	E-commerce Agriculture
3- Kara Jagne	27	Gisqo	CEO	Software Development & Digital Marketing
4- Musa Jaiteh	27	Jaiteh's Fishing	CEO	Fishery and Aqua Culture
5- Assan Ceesay	28	Shifaa Stores	Owner	Medicine
6- Joy Nwamah	26	Megakey consultancy research training and marketing agency	CEO	Marketing
7- Ndey Kah	25	Angel Care Cosmetics	CEO	Beauty
8- Mamud Ndow	30	Teeki	Owner/Manager	Agriculture
9- Omar Jabang	27	Naffa foods processing	CEO	Agriculture
10- Vivian Bintou Adams	20	UOTAF Pastries	CEO	Food processing
11- Fatou Ceesay Jarju	32	(Snack Heaven) Fruit VEG	CEO	Agro Business
12- Muhammed Lamin Ceesay	24	ML's World	Owner	Fashion and Clothing
13- Modou Sowe	35	Sow's Plumbing Limited	Owner	Plumbing
14- Ousainou Ceesay	28	Squeaky Clean Laundry (SQL)	CEO	Cleaning
15- Alieu Sowe	35	Plastic Recycling Gambia Limited	CEO	Recycling Industry

Data Analysis Method

Thematic analysis is often utilized once qualitative data is gathered via interviews. Thematic analysis is great for exploring outlines in qualitative data from participants, besides researchers frequently utilize this to analyse interviews.

Findings and Discussion

The study explored three research questions. The findings and discussions are presented below:

Entrepreneurship for sustainable employment in The Gambia

Sustainable employment in The Gambia can be achieved through entrepreneurship by bringing innovative ideas that are sustainable and also employing the right people with reasonable wages because they will be empowered and passionate to add value to their company's and themselves.

Person-Job Fit - The study found out that hiring the right people who can perform their responsibilities will lead to sustainability in their job and will overall benefit their organizations.

Person-Organization Fit - Individuals need to understand the vision of their organizations and align themselves to it. That way they will be able to add value to their organizations.

Participant 1: "By hiring the right people because when you hire the right people, they will be able to deliver as expected which brings sustainability. Also, innovative ideas that are sustainable will create sustainable employment."

Participant 7: "Sustainable wages can create sustainable employment because if employees are paid wages that can sustain them, then they will remain with their companies."

Participant 10: Hiring the right people that are ready to grow with your company. Correspondingly, hiring innovative employees who will bring in new ideas to the business

Challenges entrepreneurs face in creating sustainable employment in The Gambia

Lack of access to financial support from the government and institutions, lack of access to data which is crucial in the growth of businesses, poor road network or logistic issues hindering the supply chain, low market visibility making it difficult for entrepreneurs to grow their businesses and lack of trust and support from Gambians.

Participant 4: "Lack of funding is a challenge and there is little support from the government."

Participant 9: "There is an issue with market visibility. Delivering products is a challenge because of bad road network."

Additional benefits of entrepreneurship aside from generating sustainable employment

Entrepreneurship contributes to economic growth and national development, entrepreneurship provides solutions to problems by making goods and services available, it motivates and inspires people which leads to productivity as well as more entrepreneurs and entrepreneurship generates exposure and networking opportunities.

Participant 2: "Entrepreneurship contributes to the economic growth of a country; it impacts the lives of people and solve societal problems by providing solutions."

Participant 5: "Unemployment creates disasters like crimes and thefts and entrepreneurship creates employment to mitigate these issues. It drives idleness, promotes peace and economic sustenance. Entrepreneurships helps us to learn and improve our mindset and ideas. Lastly, it grows the economy of a country."

Discussion

Entrepreneurship is the way of establishing yourself and opening a business rather than working for someone else and in doing so, provide solutions to problems, making a positive impact as well as contribute to development and economic growth.

Entrepreneurs in The Gambia faces numerous challenges. These challenges hinder their growth and quest to provide sustainable employment as well as contribute to national development. Many of them ends up quitting and closing their businesses.

Entrepreneurships has several benefits or importance aside from generating sustainable employment. Entrepreneurs play a vital role in promoting the Gambia's economic growth. They solve societal problems by bringing solutions and positively impacting many lives.

CONCLUSIONS

Entrepreneurship is the course of taking advantage of a business opportunity by identifying problems and delivering solutions to those problems through fetching innovative products or significantly refining a prevailing service, good, or method of production. Furthermore, analysis of the data obtained shows that entrepreneurship can create sustainable employment in The Gambia.

Sustainable employment in The Gambia can be attained through entrepreneurship by i) bringing innovative ideas that are sustainable ii) employing the right people for the right job iii) offer reasonable wages because it will empower employees and they will be motivated or enthusiastic to add value to their company's and themselves.

Entrepreneurs in The Gambia encounter challenges in their businesses because there is lack of financial support, lack of access to data, poor road network making it difficult to reach customers, low market visibility hindering growth, absence of trust and support from Gambians.

The benefits generated by entrepreneurship are far beyond creating employment only. Entrepreneurship contributes to economic growth and national development; it provides solutions to problems by making goods and services available or improving existing once

Recommendations

- We live in a rapid changing world and entrepreneurs need to be innovative to catch up with market trends and bringing new products, processes and services. Therefore, the authors would recommend the next researcher to look into innovation and its relationship with sustainable employment.
- The authors recommends the ensuing research to investigate the ways to tackle the challenges faced by entrepreneurs and the role of the government and other institutions established for entrepreneurs in The Gambia.
- Entrepreneurship can create sustainable employment. However, there are tons of importance of entrepreneurship and creating employment is just one aspect of it. Therefore, the authors would recommend future researchers on entrepreneurship to deeply look more into other aspects of entrepreneurship which are not extensively discussed in this research.
- With the findings of this research, it can be utilized for reference in supplementary research while noting its **limitations** on other segments which are not confined within this study.

REFERENCES

- Errasti-Ibarrondo, B. (2018). Conducting phenomenological research: Rationalizing the methods and rigour of the phenomenology of practice. *JAN Leading Global Nursing Research*, 74(7), 1723-1734.
- GCCI. (2021, March 13). The Gambia chamber of commerce and industry. (M. Jawo, Interviewer)
- Jong, A. G. (2017). *Sustainable entrepreneurship: definitions, themes, and research gaps*. Fryslan: University of Groningen/Campus Fryslân.
- Khoo-Lattimore, C. (2015). International Journal of Entrepreneurship and Small Business. *Int. J. Entrepreneurship and Small Business*, 26(1), 1-20.
- Krubally, M. (2019). Exploring SMEs growth in the greater Banjul area of The Gambia. *International Journal of advanced and applied sciences*, 6(8), 82-89.
- Marta Roczniewska, S. R. (2019). How Person-Organization Fit Impacts Employees' Perceptions of Justice and Well-Being. *Journal of Frontiers in Psychology*, 8(2), 3-18.
doi:<https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.02318>
- Park, C. (2017). *A study on effect of entrepreneurship on entrepreneurial intention*. Busan: Catholic University of Busan.
- Sarango-Lalangui, P. (2018). The Development of Sustainable Entrepreneurship. *Department of Business Science*, 11(1), 6-8.
- Saunders, B. (2018). Saturation in qualitative research: exploring its conceptualization and operationalization. *Springer*, 52(4), 1893-1907.
- Wong CM, T. (2017). Job crafting: older workers' mechanism for maintaining person-job Fit. *Front. Psychol*, 8(1), 5-48. doi:[doi: 10.3389/fpsyg.2017.01548](https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01548)

Factors Affecting Job Satisfaction of Women Entrepreneurs Who Engage Eco-Tourism Activities Resulting Service Quality in Rural Villages of Northern Cyprus

Asst.Prof.Dr. Mürüde Ertac Cankan
International Final University, TRNC
murude.ertac@final.edu.tr
ORCHID NO: 0000-0002-7409-1836

ABSTRACT

This study aims to illustrate the factors that affect job satisfaction of women ecotourism entrepreneurs in rural areas of Northern Cyprus. Qualitative research consisting of interviews and participant observation were performed in the villages located in the eastern and western part of North Cyprus. 40 women entrepreneurs were visited in their own places and semi-depth interviews were conducted to collect data. Findings show that ecotourism gives entrepreneurial opportunities to women who live in rural regions. Also, the findings show the important factors which affect job satisfaction of women entrepreneurs other than the economic factors. Moreover, according to the findings, those women entrepreneurs who are supported by a regional charismatic leadership can reach higher levels of job satisfaction. The study illustrates that increased job satisfaction of women entrepreneurs leads to increased service quality.

Keywords: Women entrepreneurship, Job Satisfaction, Ecotourism

INTRODUCTION

Women always have a barrier to enter the workforce. Due to their given responsibilities which include domestic work and raising children, most of the time, they cannot take part in positions at work life, and they stay one step behind men in the same circumstances. Specially, the women who live in rural regions have limited job opportunities due to their locations and also due to their domestic work load. Ecotourism can provide a new opportunity for women to be productive and to engage business activities in their neighborhood. Empowering women through ecotourism has advantages as it strengthen women and at the same time promote the region to have a sustainable development as a touristic destination. In this study, we aim to analyze the factors affecting job satisfaction of women entrepreneurs who take part in ecotourism activities in rural villages in Northern part of Cyprus. Finding out the factors which result job satisfaction for these women is an important input to the literature, as it is considered that job satisfaction will lead to have service quality.

Women Entrepreneurs

Women entrepreneurs which are the center of the study, make a generous commitment to national economies through their cooperation in new businesses and their push to accomplish reasonable and focused development in tourism sector. Worldwide, more women are beginning to participate in entrepreneurial exercises for money related reasons, as well as for psychological and social empowerment. Most of these women entrepreneurs, on the other hand, are expecting to have a balanced their family and work life while engaging their business activities (Itani, Sidani, Baalbaki, 2011).

Ecotouris

One of the routes which women can be integrated to the economic and social life is through tourism (Goeldner and Ritchie, 2009). With the development of tourism, numerous openings for work women lead them to the mobility and entrepreneurship, tourism additionally give them the opportunity to earn their own money and be economically independent which enhance their social condition as well. In this manner to accomplish sustainable development in tourism, women should be encouraged to take part in tourism activities (Shokouhi, Khoshfar & Karimi, 2013).

Charismatic Leadership

Charismatic leaders underline the importance of team work and convey the mutual interest to subordinates. This will expand their emotions of belongingness. They show trust in their subordinates and promote self-confidence. Accordingly, this will lead to increase followers' enthusiasm to put effort and willing to complete their tasks (House, 1996). In this manner, we anticipate that charismatic leaders conduct will be critically identified with followers' effort, organizational commitment and job satisfaction (Bycio, Hackett & Allen, 1995). As a result, based on this knowledge, we consider that charismatic leaders are important in hospitality and tourism industry on followers' positive work attitude, job satisfaction which at the end leads to service quality.

Job Satisfaction

Job satisfaction has been characterized in a wide range of ways. Researchers argue that it shows the degree of happiness of an individual with his or her job, that is to say, it shows if they like the job or individual elements of jobs, like the type of the work or the way it is directed (Spector, 1997). However, other researchers state that it cannot be explained in such a simple way, as they believe there are multifaceted psychological reactions to one's occupation (Hulin and Judge, 2003). Entrepreneurs should not be considered similar to the hired workers when we analyze the job satisfaction factors. Their degree of commitment to their business is so strong as their main satisfaction relies upon the success of their initiative. Also, they differ from the workers when we think that they work for their own organization where the strategies and objectives developed by themselves and they own the financial income of the business.

Service Quality

The expectation of a customer may vary according to the factors they faced like, if they received recommendations on that service, the expectation increases. Individual needs and previous experiences may affect their expectations in negative or positive way. The expectations sometimes do not match with what they get in reality and this cause to have a gap between the expected and perceived service.

Findings

The main factor of job satisfaction of entrepreneurs is expected to be the economic performance. It is assumed that satisfaction would increase when the economic outcome of the entrepreneurship rises. But discrepancy theory argues that there are other factors as well as the economic performance. A discrepancy is a recognized, felt gap between the expectations from the job and the actual performance of the job (Locke, 1969). The expectation can be set by social pressure, defined occupational goals, individual expectations, job entrance and other related factors (Michalos, 1985). The sensed discrepancy can lead to a number of responses that are affective or operative, which include changing jobs or changing the goals, ignoring or

correcting the factors. So, it can be stated that it leads to a specific attitude or action. Although every individual is different in what they want to obtain from their work, there are some psychological job satisfaction factors that are accepted as strong influence on people.

1. **Achievement:** Most of the participants mentioned during the interview that, they feel satisfied when they achieve success. Being an ecotourism entrepreneur gives them opportunity to feel important and satisfied as they achieve success on what they are doing.
2. **Feedback:** For most people, not receiving any feedback in the workplace cause a discouragement. On the other hand, a healthy feedback can lead people to know what they do and the ways to improve their work. Our findings show that ecotourism entrepreneurship gives the opportunity to the women to interact directly to the customer, and receive positive feedback as a result of their diligent work.
3. **Control:** Mapping an articulated vision to within the company is an important positive satisfaction factor. Empowerment and control are important for people to feel fulfilled with their work. According to the participants, having control over their own business increase their satisfaction. In order to achieve that, they mentioned that they need to feel empowered and competent on what they are doing.
4. **Small daily hassles:** People are affected by daily hassles like domestic jobs or unnecessary extra work. These small daily problems affect job satisfaction of people. Some of the participants say that having domestic work load in home, including child care sometimes affected their job satisfaction negatively as they feel stress in managing their professional work while managing the domestic workload.
5. **Organizational support:** People have increased job satisfaction if they have more organizational support. People want to feel that the organization is supportive for them. In our study, the participants do not work in an organization, but having a support network is clearly seen as a positive contribution to their job satisfaction. Working in cooperation with the other women in the village, and also having a support from their regional leader give them strength and therefore, they feel confident and more competent. As a result, their satisfaction, increases.
6. **Recognition:** Being recognized increase a person's feel of fulfillment towards their jobs. As Cyprus is a small island, word of mouth is one of the effective promotional activity. Therefore, those women who are good at the crafts and traditional food, or others who run their own boutique hotel become well known and this gives them pride and increase their level of job satisfaction.
7. **Physical work environment:** The physical work environment is another factor which has an effect on job satisfaction. Participants stated that working in their own environment, within their comfort zone, increase their job satisfaction.
8. **Flexibility:** Flexibility is one of the most appreciated elements among people which results job satisfaction. This opportunity can increase work engagement and efficiency (Prerna, 2013). The women mentioned that working in their own schedule is one of the most important factors which increase their job satisfaction.

9. Work-life balance: Work-life balance is the most important factor in job satisfaction. Participants clearly states that being an ecotourism entrepreneurship gives them the opportunity to have work-life balance.

Conclusion

Findings show that those women entrepreneurs who are supported by a regional charismatic leadership reach higher levels of job satisfaction. As the charismatic leader, guide them, empower them and make them feel more competent, their level of job satisfaction affected positively. The quality of their service also increases, as they do their job more happily and willingly.

We aim to test whether or not under the charismatic leadership, affect the level of service quality by increasing job satisfaction of the women entrepreneurs who involved in the ecotourism activities in rural areas in Northern part of Cyprus. As the women are the agents of change, actively taking part in the ecotourism business activities with a charismatic leadership, their levels of empowerment through their initiatives are improved therefore, their job satisfaction will increase and this will lead to obtain Service Quality in their immediate environment.

References

- Itani H, Sidani, YM, Baalbaki I. United Arab Emirates female entrepreneurs: Motivations and frustrations. *Equality Diversity and Inclusion: An International Journal* 2011;30(5):409-24.
- Goeldner, C.R. and Ritchie, J.R.B., 2009, *Tourism: principles, practices, philosophies*, Eleventh edition, New Jersey: John Wiley & sons
- Khaje Shokouhi, A., G. Khoshfar and Leila Karimi, 2013, the role of tourism in rural women's empowerment, case study: Village Ziarat city of Gorgan, planning and development of tourism, the first year, No. 3, pp. 95- 114
- House, R. J. (1996). Path-Goal theory of leadership: Lessons, legacy and a reformulated theory. *The Leadership Quarterly*, 7, 323-352.
- Bycio, P., Hackett, R. D., & Allen, J. S. (1995). Further assessments of Bass's (1985) conceptualization of transactional and transformational leadership. *Journal of Applied Psychology*, 80, 468-478.
- Spector, P.E. (1997). *Job satisfaction: Application, assessment, causes and consequences*. Thousand Oaks, CA: SAGE
- Hulin, C. L., & Judge, T. A. (2003). Job attitudes. In W. C. Borman, D. R. Liden, & R. J. Klimoski (Eds.), *Handbook of psychology: Industrial and organizational psychology* (pp. 255-276)
- Locke, E. (1969). What is job satisfaction? *Organizational Behavior & Human Performance*, 4(4), 309-336
- Michalos, A. C. (1985). Multiple discrepancies theory (MDT). *Social Indicators Research*, 16(4), 347-413.
- Perna Gupta, March 3, 2013, *The New York Times*, "Why Five Days In the Office Is Too Many."

2020 – 2021 Öğretim Yılı İçinde KKTC Devlet Okullarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Pandemi Döneminde Dijital Yaşama Uyumla İlgili Zorlandıkları Durumlarla İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi

Nazmiye HAZAR

nazmiyehazar86@yahoo.com

Yakındoğu Üniversitesi

ORCID: 0000-0001-2345-6789

Özet

Bu araştırma Temmuz 2020 tarihinde öğretmenler için düzenlene dijital eğitim farkındalık artırıcı bir hizmet içi eğitim sonrasında gerçekleşmiştir. Bu araştırma öğretmenlerin pandemi döneminde dijital yaşama ilgili iş yerlerinde ne gibi zorluklarla karşılaştıklarını değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Öğretmenlerin görüşleri Google Form aracılığı ile sağlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan olgu bilimi (fenomenoloji) deseni ile desenlenen bu araştırma Katılımcıların gönüllüğü ile sağlanmıştır. 78 kişinin katılım göstermiş olduğu eğitim sonunda öğretmenlerin Google form üzerinden doldurmuş olduğu yarı yapılandırılmış görüşme formuna vermiş oldukları cevaplarla tema ve kodlara ayrılarak çözümlenmiştir. Araştırma bulgularında katılımcıların mesleki görevlerine ilişkin okul yöneticileri ve öğretmenler olduğu ve öğretmen katılımcıların yöneticilerden daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

KKTC’de 5 farklı ilçede ilköğretim, ortaöğretim, lise ve üniversite düzeyinde öğrencilere ders vermekte olan eğitimcilerin farklı alan uzmanlıkları olarak katılım gösterdiği bu araştırmada öğretmenlerin ortak sorun olarak dile getirdiği sorunlar dikkat çekmiştir. Katılımcıların büyük bir yoğunluğunun dijital yaşama uyumla ilgili karşılaştıkları zorluklarda dijital alt yapı eksiklikleri, teknolojik cihazları kullanım becerilerinde eksiklikler, pandemi nedeniyle eğitimin uzaktan eğitim yapılma sürecinde sosyo-ekonomik düzeyi düşük aile çocuklarının imkânsızlıkları dijital eğitime direnç gösteren iç ve dış faktörlerle mücadele, gelişim ve değişime direnç gösterme sorunlarının değişim yönetimi ile ilgili sorunlar olduğunu belirtebiliriz. Bunlar dışında ihtiyaçlı öğrencilere materyal sağlamakla ilgili sponsor sorunu, öğrenci – veli ve öğretmenlerin dijital okuryazarlıkla ilgili farkındalık düzeylerinin düşük olması katılımcıların en yoğun sorunları arasında yer almıştır. Ayrıca özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerin eğitim hizmetlerini sağlamakla ilgili var olan imkânların dijital anlamda öğrenci ihtiyaçlarını karşılayamaz durumda olması, fiber optik ağlarla ilgili KKTC genelinde internet gücünün yetersizliği ile ilgili sorunlar da katılımcıların zorluk yaşadıkları sorunları olmuştur.

Katılımcıların her biri farklı sorunlarla karşılaşmış olmalarına rağmen bu sorunları çözmekle ilgili internet kullanım beceri sıkıntısı yaşayan öğretmenlerin kurumlarının öncülüğünde dijital materyalleri ve online eğitim programlarını kullanmakla ilgili çözümler ürettikleri de tespit edilmiştir. İhtiyaçlı öğrencilere sponsor bulunamaması nedeniyle okul laboratuvarlarında okula ait bilgisayarların öğrencilere tutanaklar doğrultusunda verildiği de ortaya çıkmıştır.

Katılımcılar arasında bilgisayar teknolojileri alanında öğretmenlik yapan öğretmenler dışında pek çok kişinin kendinden ya da dış çevreden kaynaklı sorunlar dile getirdiği de dikkat çekicidir. Bu bağlamda 2020-2021 öğretim yılında öğretmenlerin iş yaşamına ilişkin pek çok olumsuzluğa rağmen Pandemi nedeniyle uzaktan eğitime geçmek zorunda kalan eğitimcilerin eğitim – öğretim faaliyetlerini sürdürmekle ilgili gerek okul yöneticileri gerekse kendi çabalarının oldukça başarılı sonuçlar doğurduğu ortaya konmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlerin pandemi öncesinde eksikliklerine ilişkin KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın dijital yaşama uyumla ilgili öğretmen yetiştirme ve geliştirme hizmetlerinin yetersiz olmasına rağmen pandemi nedeniyle bu hizmetle ilgili çaba sağlayan KKTC Eğitim ortak Hizmetler Dairesi ve üniversitelerin öğretmen görüşlerine bağlı olarak başarılı hizmet sunduklarını belirtebiliriz. Bu bağlamda gelecek nesilleri yetiştirmekte olan öğretmenlerin 21. Yy. insan becerilerine ilişkin kapsayıcı eğitim programlarının bu gelişimi daha da arttırabilir etkisi olacağını belirtebiliriz. Hatta öğretmen becerilerindeki eksikliklerin genel hizmet içi eğitimler çerçevesinde değil de; okul bazında ya da ihtiyaç özellikleri ortak olan öğretmenlerin bir araya getirilerek sağlanması öğretmen yetiştirme ve geliştirme hizmetlerine başarı yönünden daha da katkı sağlayabilir. Bu anlamda öğretmenlerin dijital yaşama uyumla ilgili durumlarını olumsuz etkileyen dış ve iç faktörlerle ilgili aile, öğrenci eğitimleri ve alt yapı eksikliklerinin eğitim ekonomisi boyutu ile değerlendirilmesi bir gereklilik olarak düşünülebilir. Eğitim bütçesinin planlanması ile ilgili finansal boyutta dijital alt yapı hazırlıklarının da 21. yy. çağ okullarına uyum sağlar nitelikte çağdaş ve modern okul düzeninin gerekliliklerine uygun tasarlanması için eğitim ekonomisine ilişkin KKTC devletinin bütçe arttırması okul yapılaşmasında öğretim sürecini olumsuz etkileyen pek çok öğretmen sorununu ortadan kaldırabilir.

Anahtar Kelimeler: Dijital Yaşam, uzaktan eğitim, hizmet içi eğitim, çağdaş eğitim, değişim yönetimi, eğitim ekonomisi.

Evaluation Of The Opinions Of The Teachers Working In The TRNC Public Schools In The 2020 – 2021 Academic Year On The Situations They Have Difficulty In Adapting to Digital Life During The Pandemic Period

Abstract

This research took place after an awareness-raising in-service training on digital education for teachers in July 2020. This research was conducted to evaluate what kind of difficulties teachers face in their workplaces related to digital life during the pandemic period. The opinions of the teachers were provided via Google Form. This research, which was designed with the phenomenology pattern, which is one of the qualitative research methods, was provided by the volunteers of the participants. At the end of the training, in which 78 people participated, the answers to the semi-structured interview form filled by the teachers through the Google form were divided into themes and codes. In the research findings, it was revealed that the participants were school administrators and teachers regarding their professional duties, and that the teacher participants were more than the administrators.

In this study, in which educators teaching students at primary, secondary, high school and university levels in 5 different districts of the TRNC participated as different field experts, the problems that teachers expressed as a common problem drew attention. Digital infrastructure deficiencies in the difficulties faced by the majority of the participants regarding adaptation to digital life, deficiencies in the ability to use technological devices, the impossibilities of family children with low socio-economic level in the process of distance education due to the pandemic, struggle with internal and external factors that resist digital education, resistance to development and change. We can state that display problems are problems related to change management. Apart from these, the problem of sponsors regarding providing materials to students in need, and the low level of awareness of students, parents and teachers about digital literacy were among the most intense problems of the participants. In addition, the fact that the existing opportunities to provide educational services to students with special education needs could not meet the needs of students in digital terms, and the problems related to the inadequacy of internet power throughout the TRNC regarding fiber optic networks were the problems that the participants had difficulties. Although each of the participants faced different problems, it was also determined that the teachers who had problems with internet use skills to solve these problems produced solutions for using digital materials and online education programs under the leadership of their institutions. It was also revealed that computers belonging to the school were given to the students in the school laboratories in line with the minutes due to the lack of sponsors for the needy students.

It is also noteworthy that many of the participants, apart from teachers teaching in the field of computer technologies, expressed problems arising from themselves or the external environment. In this context, it has been revealed that the efforts of educators, who had to switch to distance education due to the Pandemic, despite many negativities regarding the business life of teachers in the 2020-2021 academic year, both school administrators and their own efforts to continue their education and training activities have yielded very successful results. In this context, we can state that although the teacher training and development services of the TRNC Ministry of National Education and Culture regarding digital life adaptation are insufficient regarding the deficiencies of teachers before the pandemic, the TRNC Education Joint Services Department and universities, which provide efforts regarding this service due to the pandemic, provide successful services depending on the opinions of the teachers. In this context, 21st century teachers who are raising future generations. We can state that inclusive education programs on human skills will have an effect that can further increase this development. Even the deficiencies in teacher skills are not within the framework of general in-service training; The provision of teachers on the basis of schools or by bringing together teachers with common needs can contribute to teacher training and development services in terms of success. In this sense, it can be considered as a necessity to evaluate the deficiencies of family, student education and infrastructure related to external and internal factors that negatively affect teachers' adaptation to digital life with the dimension of education economy. In the 21st century, preparations for the digital infrastructure in the financial dimension related to the planning of the education budget. Increasing the budget of the TRNC state regarding the economics of education in order to design a modern and modern school system in accordance with the requirements of modern schools can eliminate many teacher problems that negatively affect the teaching process in school construction.

Keywords: Digital Life, distance education, in-service training, modern education, change management, education economy.

KKTC'DE SENDİKACILIĞA DAİR ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ

Özlem Yasemin KARAKUZU

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, TRNC

yasemintrnc76@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6664-0639

Asst.Prof.Dr.Nurdan ÖZREÇBEROĞLU

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi

nad_nur@hotmail.com

Orcid ID: 0000-0002-3509-9317

ÖZET

Bu çalışmanın yapılmasının amacı; Kkct'deki eğitim sendikalarının siyasi partiler ile ve sendika amaçlarından farklı ideolojiler ile ilişkilerine genel bakışı, Kkct'deki eğitimcilerin sendika algısı ve eğitim sendikalarının eksik ve yanlışlıklarına sundukları çözüm önerilerini, Kkct'de sendikacılığın gelişimi ile harmanlayıp, aynı zamanda bu alanda fark edilen kaynak eksikliğine de bir nebze fayda sağlayabilmektir. Bu çalışmaya Kkct'de faal olarak çalışan 23'ü kadın, 7'si erkek olmak üzere 30 eğitimci katılmıştır. Katılımcılara nitel araştırma yöntemlerinden görüşme formu kullanılarak 2 demografik, 3 tane de açık uçlu soru yöneltilip, elde edilen bulgular yorumlanarak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçların hipotezimizi ispatlar derecede paralellik gösterdiği görülmüştür. Geçmişten günümüze kadar farklı sendikal yaklaşımlar ve uygulamalar olmuştur. Fakat artık fikirlerin özgür bir şekilde konuşulup tartışıldığı günümüzde, Kkct'deki eğitim sendikaları sorunlarının ve üyelerinin kendisi hakkındaki olumsuz düşüncelerinin farkında mı (?), farkındaysa ne derece önemsemektedir? Bu sorular güçlü öz eleştiri ve çabayla cevapları ile buluşmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Kkct, Sendika, Eğitim, Siyaset, Öğretmen

Teacher's Opinions On Trade Unions In TRNC

ABSTRACT

The purpose of this study; An overview of the relations of education unions in the TRNC with political parties and ideologies different from union goals. The perception of the union of the educators in the TRNC and the solution proposals they offer to the deficiencies and mistakes of the education unions, It is to blend it with the development of trade unionism in the TRNC and at the same time to provide some benefit to the lack of resources noticed in this field. 30 educators, 23 women and 7 men, actively working in the TRNC participated in this study. Using the interview form, one of the qualitative research methods, 2 demographic and 3 open-ended questions were asked to the participants, and some results were obtained by interpreting the findings. It has been seen that the obtained results are parallel to the extent of proving our hypothesis. There have been different union approaches and practices from past to present. But nowadays, when ideas are freely spoken and discussed, are the education unions in the TRNC aware of their problems and the negative thoughts of their members about themselves? How much it cares? These questions should meet with answers with strong self-criticism and effort.

Keywords: TRNC, Union, Education, Politics, Teacher

GİRİŞ

Sendikalar ilk olarak ekonomik, siyasi kazanımlar elde etmek için ortaya çıksa da zamanla ideolojik, ekonomik sendikacılık gibi isimler almış, bu da sendikaların bazı faaliyetlerini tartışılır kılmıştır (Mahiroğulları, 2012; Aydoğanoglu, 2009:17). Siyaseten iktidarda olanlarla olmayanlar arasındaki mücadele, siyasetin doğasında vardır. Önemli sendika hareketleri kurulma süreçlerinin başlarında çatışma halinde oldukları siyasi partilerle daha sonra karşılıklı menfaate dayalı bir iş birliğinde olacaklardır (Eyrenci, 1984:174; Dereli, 1988: 35-36; Özaydın ve Han, 2014). Sendika gelirlerinin az olması, bazı yöneticilerin niteliksiz olması gibi sebepler dış mali kaynak ihtiyacını artırırken, sendikaların siyasi parti kurmasını hatta bazen liderlerini meclise taşımasına imkan vermektedir (Lado, 2002; Uçkan vd, 2013:149-150).

Bu araştırma yapılırken Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde sendikalarla ilgili yapılmış araştırmaların ve kaynakların yok denecek kadar az olduğu da tespit edilmiştir. Bu çalışma Kktc'deki sendikaların, sendika olmalarının gereği olan faaliyetlerin ne kadarını gerçekleştirdiklerini, üyelerinin isteklerinin ne kadar farkında olduklarını ve bu istekleri ne kadar önemsediklerini, vizyon, misyon ve faaliyetlerinin arasında paralel bir bağ olup olmadığını bir nebze anlamamıza ve yapılacak başka çalışmalara faydası olması amacıyla yapılmıştır.

1.SENDİKA KAVRAMI

“Emek ve çalışma”, işçi sınıfı olarak adlandırdığımız kesimi anlatan iki kelime olup, bu kelimelerin kökenine baktığımızda “acı çekmek, azap ve işkence” anlamlarına geldiğini görüyoruz. Kölelikten işçi sınıfına geçilmesi sancılı bir dönem olup işçi kesiminin bilinçlenmesiyle sendikacılığın temelleri atılmıştır (Şahin, 2018:115-143).

Sendika kavramı eski Roma ve Yunan medeniyetinde “syndic” kelimesinden türeyerek “kentın çıkarlarını gözeten kişi” anlamında, Fransızca’da ise “muteber, itibar edilen, güvenilen kimse” anlamında olup, yine “syndicat” kelimesi de “kişinin görev ve sorumluluklarını” belirtmede kullanılmıştır (Önsal, 2010:25; Pıçak ve Kadah, 2017: 199; Köybaşı vd.2016: 103; Özerkmen, 2003: 242).

2.KIBRIS'TA SENDİKACILIĞIN ORTAYA ÇIKMASI

“Kıbrıs'ta işçilere yönelik ilk gelişme Osmanlı İmparatorluğu'nun adayı 1571 yılında alması ile görülmüş olup; Osmanlı'dan önce adadaki Rum, Maruni ve Ermeniler köle gibi çalıştırılmakta ve ücretleri ödenmemektedir. O dönem Osmanlı padişahının gönderdiği bir fermanla adadaki tüm işçi ve hizmetliler özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Adada kölelik sistemi kaldırılıp, ücretli işçi konumuna getirilmiştir. Osmanlı'nın bu girişimi adada çalışma yaşamına yapılmış düzenlemelerde öncü olmuş, İngiliz dönemine kadar da devam etmiştir” (Dedeçay, 1981).

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1834'de Çukurova'da tarım işçileri için birtakım kurallar getirildiği, işçilerle ilgili ilk örgütün ise 1871'de kurulan Ameleperver Cemiyeti olduğu görülmektedir (Koç, 2003; Sülker, 1955:7-8).

Şu an Kktc'de faal olan eğitim sendikaları: Ktös, Ktoeös, Kıbtos, Daüsen, Odtüsen'dir. Çalışma Ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Bu sendikalardan en fazla üyesi olan Ktös ve Ktoeös 'yetkili sendika'dır.

3. YÖNTEM

Bu araştırmada katılımcı verileri nitel araştırma yöntemlerinden görüşme formu kullanılarak elde edilmiştir. Evren Kkct'de kadrolu çalışan ilkokul ve ortaokul eğitimcileri, örneklem ise bu eğitimciler arasından çalışmaya rastgele katılan otuz adet eğitimcidir. Formun yanıtlanmasında gönüllülük esası olduğu belirtilmiştir. Görüşme formunda örnekleme, cinsiyeti ve sendika üyesi olup olmadığı, üye ise hangi sendikaya üye olduğu ile ilgili demografik sorular sorulmuştur. Örneklemin sendika ile ilgili fikirlerini öğrenmek için üç adet açık uçlu soru yöneltilmiştir. Açık uçlu sorular; “Sendika’ denilince aklınıza hangi ifadeler gelmektedir?”, “Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’ndeki sendikaların temel sorunlarını nasıl açıklarsınız?”, “Sizce Kkct’de bulunan sendikalar, üyeleri ve çevre ile olan sorunlarını çözmek için ne gibi önlemler alarak iyileştirmeler yapabilir?” şeklinededir. Örneklemdaki katılımcıların verdiği cevaplar kategorilendirilerek, frekans ve yüzdeleri bulunup, tablolar yardımıyla araştırma verileri olarak çalışmaya yansıtılmıştır. Veriler farklı şekillerde kategorilendirilip çıkan sonuçlar doğrultusunda analizleri yapılarak yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Cinsiyet

Tablo: 1. Katılımcıların cinsiyet görüşlerine ilişkin Frekans ve Yüzdeler Dağımları

Görüşler	f	%
Kadın	23	77
Erkek	7	23
Toplam f	30	

Tablo: 2. Katılımcıların Sendika Üyeliklerine Dair Görüşlerinin Frekans ve Yüzdeler Dağımları

Görüşler	f	%
Ktös	8	27
Ktoeös	12	40
Kıbtas	6	20
Sendikalı Değilim	4	13
Toplam f	30	

“Sendika” Denilince Aklınıza Hangi İfadeler Gelmektedir?

Tablo: 3. Sendika Denilince Katılımcıların Aklına Gelen İfadelere Dair Frekans ve Yüzdeler Dağımları

Görüşler	f	%
Öğretmenin Haklarını Korumak	21	39
Mücadele	4	7
Güven	4	7
Eğitim	2	4
Adalet	4	7
Birlik, Dayanışma, Yardımlaşma vd.	19	35
Toplam f	54	

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki Sendikaların Temel Sorunlarını Nasıl Açıklarsınız?

Tablo: 4. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ndeki sendikaların temel sorunlarına ilişkin katılımcı görüşlerine dair Frekans ve Yüzdeler Dağılımları

Görüşler	f	%
Amaçlarından farklı sorunlarla uğraşıyorlar	3	10
Sendikacılığa siyaseti karıştırıyorlar	11	35
Öğretmeni halkın gözünde küçük düşürüyorlar	1	3
Çıkmaza giriyorlar	2	6
Tutarsızlık var	2	6
Farklı görüşlere saygı duymuyorlar	1	3
Anlaşılamıyorlar	1	3
Toplu iş sözleşmesi yok, özel sektör öğretmenleri sendikası olmaması yüzünden sömürülüyor	2	6
Bazı konularda marjinaler	1	3
Sendikalarda sorun yok	2	6
Samimi değiller	1	3
Destek az	1	3
Yetkili sendikalar toplumu yanlış yönlendiriyor	1	3
Üyeleri ile bağları zayıf	2	6
Toplam f	31	

Sizce Kktc'de Bulunan Sendikalar, Üyeleri ve Çevre İle Olan Sorunlarını Çözmek İçin Ne Gibi Önlemler Alarak İyileştirmeler Yapabilir?

Tablo 5: Kktc'de Bulunan Sendikaların, Üyeleri ve Çevreyle Olan Sorunlarını Çözmelerine Yönelik Katılımcı Görüşleri ve Frekans ve Yüzde Dağılımları

Görüşler	f	%
Sosyal sorumluluk projeleri yapmalı	4	11
Siyasetten uzaklaşmalı	2	6
Tüm amacı öğretmenin haklarını iyileştirmek-güzelleştirmek olmalı	7	19
Tüm amacı ülkeyi güzelleştirmek olmalı	2	6
Toplantılar düzenlenip, eğitimler verilmeli	9	25
Sendikalar ortak çalışmalı	1	3
Farklı görüşlere saygı, üyelerle birlik artırılmalı	4	11
'Yetkili sendika' ayrımı kaldırılmalı	1	3
Devlete sadakat olmalı	1	3
Özelde çalışanlara da aynı haklar sağlanmalı	1	3
İletişimsizlik giderilmeli	3	8
Doğru ve yerinde eylemler yapılmalı	1	3
Toplam f	36	

5.TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışma verileri incelendiğinde görülmüştür ki; Kktc'de çalışan öğretmenlerimizin % 90'ı eğitim sendikalarının yanlışlarının olduğunu, % 6'lık kısmı sendikalarda sorun olmadığını söylemiştir. Fakat katılımcıların % 100'lük kısmı sendikaların üyeleri ve çevreyle ilgili sorunlarını çözmesi için öneriler sunmuştur. Bu kadar yüksek oranda katılımcının öneriler sunması yanlışlarını gördüğü halde sendikasına desteğini vermeye devam ettiğini

göstermektedir. Eğitim sendikalarının sorunlarının olduğunu söyleyen % 90'lık kesim varken, aynı katılımcıların % 87'sinin sendika üyesi olduğunu tespit etmemiz, bize sendikal bağlılık gibi etkilerin mi bu sonuçlarda etkili olduğunu düşündürmektedir. Bilgin (2003), sendikal bağlılığı; üyenin örgütlü olmaya inanarak sendikadan ayrılmama konusunda duyduğu gönüllü, güçlü istek olarak tanımlamaktadır. Katılımcıların % 67'si, sendika üyesi olduğunu söyleyen katılımcıların ise % 77'si, Kktc'de eğitim sendikalarının içinde en fazla üyesi olan 'yetkili sendika' konumunda olan iki sendika üyesi öğretmenlerdir. Ortaya çıkan bu tezat sonuçlarda sendika üyesi olmanın vermiş olduğu duygu, memnun olmadığı halde hala sendikalı olmada etkili midir? Bu durum da ayrı bir araştırma konusu olabilir. Bamberry (2008) bu konuyla ilgili; "Sendika üyeliği aracılığıyla öğretmenler, meslektaşlarıyla dayanışma içerisinde iletişimde bulunabilmektedir", der.

Bu araştırma sonucu göstermiştir ki; Kktc'deki eğitim sendikaları, eğitimcilerin istediği şekilde ve düzeyde değildir. Eğitim sendikalarının siyasetten ve bazı ideolojik zümrelere destek vermekten uzaklaşarak, öncelikle öğretmen haklarını iyileştirmek, ülkemizin gelişip güzelleşmesi için devletine sadık bir şekilde, farklı görüşlere saygı duyarak, üyeleri ve çevre ile iletişimini artırmak için toplantılar yapıp eğitim seminerlerine ağırlık vermeli, doğru ve yerinde eylem kararları alarak öğretmenini halkın gözünde küçük düşürmemeli, sendikaların demokrasi üzerine inşa edildiğini baz alırsak, demokrasinin gereklerini yerine getirerek, amaçlarından uzaklaşmadan 'yetkili sendika' ayrımını kaldıracak girişimlerde bulunarak, diğer sendikaların da düşüncelerini dikkate alarak, çağdaş sendikacılık yönelimlerini takip ederek, kendini geliştirmeye açık bir şekilde, toplumunun gelişip daha refah bir seviyeye ulaşmasında önemli olan misyonlarını tekrar gözden geçirerek gereğini yapmak için azami çaba göstermesi gerekmektedir. Ülkemizde öğretmenlerin çağdaş, mutlu, huzurlu, güven duyduğu bir eğitim ortamında görevini yerine getirmesi, daha çağdaş, daha mutlu, daha huzurlu, geleceğe daha güvenle bakan, başarılı, vatanperver nesiller yetişmesi demektir. Ve bu ortamların sağlanmasında sendikaların, özellikle 'yetkili' sendikaların sorumluluğu fazladır ve öğretmenlerimizin, ülkemizin yaşam şartlarının daha refah bir seviyeye gelmesi için çalışmalıdır. Bu sendikacılığın ve sendikalı olmanın gereğidir.

KAYNAKÇA

Aydoğanoglu, E. (2009). *Dünyada ve Türkiye'de sendika-siyaset ilişkisi*. Mattek matbaacılık, Ankara.

Bamberry, L. (2008). Propensity to join and maintain membership of unions amongst casual school teachers in NSW. *The Centre for Applied Social Sciences, School of Global Studies, Social Science and Planning*.

Bilgin, L.S. (2003). Sendikaya bağlılık ölçeğinin Türkçe'ye uyarlaması, Dokuz Eylül Üniversitesi, *SBE dergisi*, 5 (4): 12-31.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E.K., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*, Pagem akademi. Ankara.

Dedeçay, S.S. (1981). *Kıbrıs'ta Türk işçilerin sendika kurma faaliyetleri (1918-1959)*. Kıbrıs postası basımevi.

Eyrenci, Ö. (1984). *Sendikalar Hukuku*. Basisen Yayınları. İstanbul.

Koç, Y. (2003). *Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi*, Analiz Basım Yayın Türkiye Yol İş Sendikası.

Köybaşı, F., Uğurlu, C.T.& Arslan, C. (2016). Öğretmenlerin sendikal örgütlenmeye ilişkin görüşleri, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler dergisi*, 9(27): 97-109.

Lado, M. (2002). EU Enlargement: Reshaping European and National Industrial Relations?. *The International Journal of Comparative Labour and Industrial Relations*; Vol: 18; No: 1; pp.101-124.

Mahiroğulları, A (2012). Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, S:2.

Önsal, N. (2010). Endüstri ilişkileri notları. *Türk metal sendikası yayınları*.

Özaydın, M.M.&Han, E. (2014) *S.D.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*: 19-2: 57-73.

Özerkmen, N. (2003). Geçmişten günümüze Türkiye’de anayasa ve yasalarda sendikal hakların düzenlenmesi ve getirilen kısıtlamalar. *Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi dergisi*, 43 (1): 240-258.

Pıçak, M.& Kadah, H. (2017). Türkiye’de sendikalaşmanın tarihsel gelişimi, dünden bugüne ekonomi yazıları. *Edi. Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç ve Kerem Çolak, Kocaeli Üniversitesi vakfı yayınları*, 181-206.

Sülker, K. (1955). *Türkiye’de sendikacılık*, Vakit matbaası, İstanbul.

Şahin, N. (2018). Ülke karşılaştırmaları ışığında Türkiye’de sendika-siyaset ilişkisinin değerlendirilmesi. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2: (1):115-141.

Uçkan, B., Kağmıcioğlu, D.& Çelik, A. (2013) Sendikacılık. *T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını*. Eskişehir.

6 th International EMI Entrepreneurship&Social Sciences Congress
**İlkokulda Görsel Eğitim ve Çocuğun Yaratıcılığını Etkileyen Faktörlere
İlişkin Öğretmen Görüşleri (KKTC Örneği)**

Özlem Yasemin KARAKUZU

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, TRNC

yasemintrnc76@gmail.com

Orcid ID: 0000-0002-6664-0639

Assoc.Prof.Dr.Serdal IŞIKTAŞ

Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi

serdallisiktas@gmail.com

Orcid ID:0000-0001-7678-0494

ÖZET

Bilgi ve teknoloji çağında yaşadığımız bu dönemde, insanların zihnine yerleşmiş bazı basmakalıp düşüncelerden biri de yaratıcılığın doğuştan geldiği fikridir. Halbuki insanda doğuştan gelen özellik yetenektir. Yaratıcılık ise doğumdan sonra kazanılıp, uygun şartlar oluşturulursa geliştirilen bir özelliktir. Günümüzde yaratıcılığın getirdiği olumlu yansımalar, tüm meslek alanlarına farklı bakış açıları kazandıracığından dolayı tercih sebebidir. Çocuklar ilkökul dönemi olan 7-11 yaş aralığında Görsel Sanatlar dersini branş öğretmeni ile amacına uygun şekilde işlediği zaman elde edilecek kazanımlar Çoklu Zeka Kuramındaki sekiz ayrımın hepsine de olumlu etki edip geliştirecektir. İlkokulda Görsel Sanatlar eğitiminin çocuğa kazandırdığı zihinsel, ruhsal, sosyal, kişisel, fiziksel, psikolojik gibi olumlu etkileri olduğu söylenebilir. Görsel Sanatlar dersinin diğer derslere de faydası olmaktadır. İlkokulda verilen Görsel Sanatlar eğitimi önce çocuğun kendisine, daha sonra ileriki öğrencilik hayatına, meslek seçimi ve meslekteki başarısına, dolayısıyla ülke kalkınmasına ve ulusal kalkınmaya kadar olumlu katkılar sağlamaktadır. Yaratıcı yönü gelişmiş değişik bakış açılarıyla, problemlere farklı çözüm önerileri getiren insanların olduğu her yerde süreklilik gösteren bir gelişimden bahsedilebilir. Kısacası ilkökulda Görsel Sanatlar eğitimi branş öğretmeni eşliğinde amacına uygun olarak yapılırsa, derse verilen önem, derse yapılan tüm yatırımlar önce bireye, sonra topluma ve dolayısıyla ülke kalkınmasına olumlu yansıyacaktır. Bu da daha gelişmiş bir ülke, daha refah bir yaşam daha mutlu insanlar demektir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sanatlar dersi, Eğitim, İlkokul, Branş öğretmeni

Visual Education In Primary School And Teacher's Opinions On The Factors Affecting The Child's Creativity (TRNC Example)

ABSTRACT

In this period we live in the age of information and technology, one of the stereotypes that have settled in people's minds is the idea that creativity is innate. However, the innate feature of humans is talent. Creativity, on the other hand, is a feature that is acquired after birth and developed if suitable conditions are created. Today, the positive reflections of creativity, it is preferred because it will bring different perspectives to all professions. When children teach the Visual Arts lesson with the branch teacher in the 7-11 age range, which is the primary school period, in accordance with its purpose, The gains to be obtained will positively affect and improve all eight distinctions in the Theory of Multiple Intelligences. Visual Arts education in primary school has positive effects such as mental, spiritual, social, personal, physical and psychological, can be said. Visual Arts course is also beneficial for other courses. Visual Arts education given in primary school provides positive contributions to the child himself, then to his/her future student life, to the choice of profession and success in the profession, thus to the development of the country and national development. It can be said that there is a continuous development wherever there are people who offer different solutions to problems with different perspectives with a developed creative side. In short, if Visual Arts education in primary school is carried out in accordance with its purpose, accompanied by a branch teacher, The importance given to the course will reflect positively on the individual first, then on the society and therefore on the development of the country. This means a more developed country, a more prosperous life and happier people.

Keywords: Visual Arts lesson, Education, Primary school, Branch teacher.

1. GİRİŞ

Sanat, uzun yıllar bir disiplin alanı olmaktan çok, boş zaman uğraşısı olarak eğitimci, yönetici, anne-baba, öğrenci, dolayısıyla toplum karşısında hak ettiği değeri göremeyerek, okullarda her zaman ikinci derecede önemli ders konumunda olan sanat eğitimi; kişiye farklı donanımlar kazandırmakla beraber, kendini ifade etme becerisi, ruhsal ve farklı psiko-motor becerilere olumlu etkileri olan bir eğitim sürecidir (Kirişoğlu, 2002; Erim&Caferoğlu, 2012). Sanat, çağdaş eğitimin temel taşlarından biridir ve bu eğitime gereken önem verilmediği zaman araştırmacı, sorgulayıcı, eleştirebilen, analitik düşünebilen öğrencilerin yetiştirilmesi zorlaşmaktadır (İpşiroğlu, 1998; Artut, 2004). Eyüpoğlu (1986) ise; "Öğretimin hangi kolunda olursa olsun, en küçük yaştan başlayacak en önemli eğitim tasarlama gücüne dayanmalıdır", der.

Yaratıcılık Latince “creare” sözcüğünden gelip, batı dillerindeki karşılığı; “Kreativitaet, creativity”dir. Türkçe olarak, “doğurmak, yaratmak, meydana getirmek” demektir (San, 2004).

Farklı eğitim anlayışları sayesinde Çoklu zeka kuramının eğitim ortamlarında uygulanması yaygınlaşmış, bununla beraber hayatın her alanında karşılaştığımız yaratıcılık kavramı; farklı düşünme, inovasyon, orijinallik ve üretkenlik gibi isimler almaktadır (Ayaydın, 2009; Bateson&Martin, 2014).

Yaratıcılık önce bireyde başlayıp daha sonra toplumda ve hayatın her alanında yeni icatlar, yeni akımlar üretme becerisi olarak tanımlanabilir (Sternberg vd., 1999& May, 2019).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırma kapsamında, ilkokuldaki görsel sanatlar dersinin öğretmenlerin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu ana amaçtan hareketle araştırma kapsamında aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

-Sizce ilkokulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersini branş öğretmeninin işleminin, dersin amacına ulaşmasında nasıl bir etkisi vardır?

-İlkokulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersinde, ana derslerle ilgili (Matematik, Türkçe, İngilizce, Hayat Bilgisi vb.) ders işlenmesinin öğrenciye olumsuz ne gibi etkisi olabilir?

2.1.Problem

1.İlkokuldaki Görsel Sanatlar dersinin çocuğun gelişimine etkisi nedir?

2.İlkokulda Görsel Sanatlar dersine branş öğretmeninin girmesinin, dersin amacına ulaşmasındaki etkileri nelerdir?

2.2.Alt Problemler

1.İlkokulda verilen Görsel Sanatlar dersi amacına ulaştığında çocuğun gelişimine olumlu etkileri nelerdir?

2.İlkokulda Görsel Sanatlar dersinde yaratıcı düşünce geliştirildiğinde, bunun çocuğun ileriki hayatına etkileri neler olur?

3. YÖNTEM

Araştırmada, Kkct'deki öğretmenlerin Görsel Sanatlar dersine ve işlenişine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Bu amaca ulaşmak için nitel araştırma yöntemi tercih edilmiş olup, yarı yapılandırılmış görüşme formu yardımıyla cevaplara ulaşıp veriler elde edilmiştir.

3.1.Çalışma Grubu

Çalışma 2020-2021 eğitim öğretim yılında Kkct genelinde 60 öğretmenin gönüllü katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

3.2.Veriler Toplama Aracı

Verilerin toplanmasında görüşme formu kullanılmıştır. Ayrıca konuyla ilgili literatür taramasıyla birlikte görüşme formu uygulamada kullanılmıştır.

3.3.Verilerin Analizi

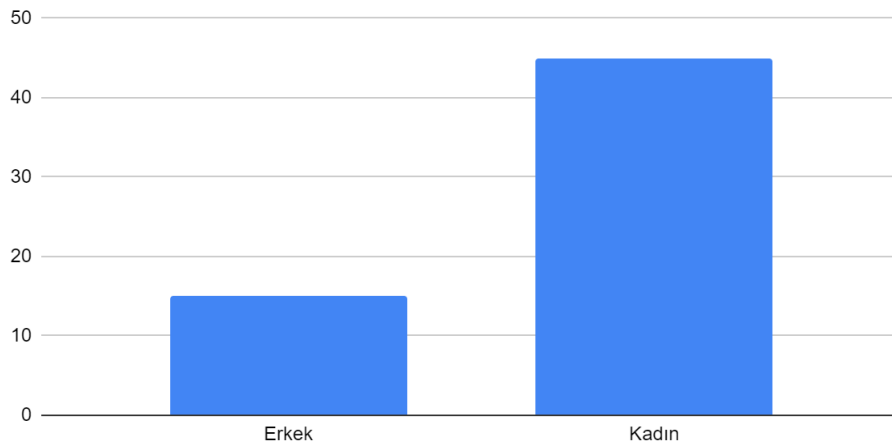
Araştırmacı tarafından gönüllü 60 öğretmenin, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan açık uçlu sorular çerçevesinde görüşleri alınmış ve bu görüşler yazılı olarak kendisine ulaşmıştır. Çalışmada veriler analiz edilirken betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sorularına verilen cevaplar, temalar oluşturularak analizi yapılmıştır.

4.BULGULAR

Bu bölümde araştırmada elde edilen verilerin analizi sonucu ulaşılan bulgular, tablolar halinde verilmiş ve yorumlanmıştır.

Tablo: 1. Bu tablodaki verilere göre; araştırmaya katılan 60 öğretmenin 45'i kadın, 15'i erkek olup, katılımcıların % 75'i kadın % 25'i erkektir.

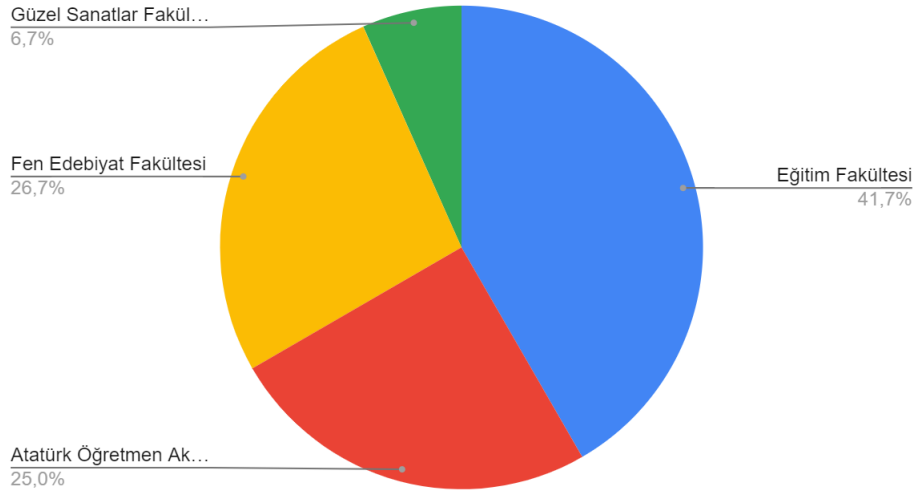
1.1.Cinsiyetiniz içindeki değer sayısı

1.1.Cinsiyetiniz içindeki değer sayısı

Tablo: 2. Araştırmaya katılan öğretmenlere üniversitede hangi fakülteden mezun oldukları soruldu; Fen Edebiyat Fakültesi mezunu olduğu söyleyen 16 kişi katılımcıların % 26,7'si; Güzel Sanatlar Fakültesi mezunu olduğunu söyleyen 4 kişi toplam katılımcıların % 6,7'si; Atatürk Öğretmen Akademisi mezunu olduğunu söyleyen 15 kişi olup toplam katılımcıların % 25'i; Eğitim Fakültesi mezunu olduğunu söyleyen 25 kişi olup toplam katılımcıların % 41,7'sini oluşturmaktadır.

1.4.Hangi Fakülte Mezunusunuz? içindeki değer sayısı

Tablo: 3. Araştırmaya katılan 60 öğretmene sorulan; “Sizce ilkökulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersini branş öğretmeninin işleminin, dersin amacına ulaşmasında nasıl bir etkisi vardır?” sorusuna verdikleri cevaplarda bazı katılımcıların birden fazla cevap verdiği için 100 veri elde edilmiştir. Ve aşağıdaki şekilde temalandırılıp tabloya aktarılmıştır. Bu verilere göre; katılımcıların % 11’i “yaratıcı, yetenek keşfeder”, % 35’i “ders etkili, kapsamlı, verimli olur”, % 23’ü “öğretici, uzman, gelişim”, % 4’ü “motive edici olur”, % 4’ü “bakış açısı kazandırır”, % 20’si “branş öğretmeni girmesinin olumlu etkisi vardır”, % 1’i “sanatın değeri bilinmiyor”, % 2’si “sınıf öğretmeni girmeli” cevaplarını verirken, 100 veriden 98 adet derse branş öğretmeni girse ortaya çıkacak etkilere ulaşılırken, 2 tane de “sınıf öğretmeni girmeli” şeklinde veri elde edilmiştir.

Verilen cevaplar	f	%
Yaratıcı+Yetenek keşfeder	11	11
Ders etkili, kapsamlı, verimli olur	35	35
Öğretici, uzman, gelişim	23	23
Motive edici olur	4	4
Bakış açısı kazandırır	4	4
Branş öğretmeni girmesinin olumlu etkisi vardır	20	20
Sanatın değeri bilinmiyor	1	1
Sınıf öğretmeni girmeli	2	2
Toplam	100	

Tablo: 4. Araştırmaya katılan öğretmenlere sorulan “İlkökulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersinde, ana derslerle ilgili (Matematik, Türkçe, İngilizce, Hayat Bilgisi vb.) ders işlenmesinin öğrenciye olumsuz ne gibi etkisi olabilir?” sorusuna verilen bazı cevaplardan birden fazla cevap verildiği için 104 veriye ulaşılmıştır. Bu verilerden temalar oluşturulup tabloya yerleştirilmiştir. Katılımcıların % 2’si “özgüveni gelişmez”, % 19’u “yaratıcılık ve hayal gücü gelişmez”, % 3,8’i eleştirel düşünme becerisi gelişmez”, % 9,6’sı “kendini ifade edemez”, % 3,8’i “sanatsal algı gelişmez”, % 7,7’si “zihinsel gelişim olmaz”, % 3,8’i “ruhsal

gelişim olmaz”, % 16’sı “rahatlama ve motivasyon olmaz”, % 2’si “sosyallik olmaz”, % 3,8’i “öğrencinin derse bakışı olumsuz olur”, % 13,5’i “el becerisi gelişmez”, % 6,7’si “olumsuz etki olur”, % 6,7’si “olumsuz etki olmaz”, % 1’i “arada bir yapılabilir” cevaplarını vermişlerdir.

Verilen Cevaplar	f	%
Özgüveni gelişmez	2	2
Yaratıcılık ve hayal gücü gelişmez	20	19
Eleştirel düşünme becerisi gelişmez	4	3,8
Kendini ifade edemez	10	9,6
Sanatsal algı gelişmez	4	3,8
Zihinsel gelişim olmaz	8	7,7
Ruhsal gelişim olmaz	4	3,8
Rahatlama & motivasyon olmaz	17	16
Sosyallik olmaz	2	2
Öğrencinin derse bakışı olumsuz olur	4	3,8
El becerisi gelişmez	14	13,5
Olumsuz etki olur	7	6,7
Olumsuz etki olmaz	7	6,7
Arada bir yapılabilir	1	1
TOPLAM	104	

5. YORUM, TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmamıza katılan öğretmenlerin 45’inin kadın, 15’inin erkek olduğunu, % 41,7 oranında eğitim fakültesi mezunu olduğunu, % 25’inin Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde öğrenim veren Atatürk Öğretmen Akademisi mezunu olduğunu görmekteyiz. Yani katılımcıların % 66,7’sinin öğretmen eğitimi fakültesi mezunu olduğunu söyleyebiliriz. Katılımcıların üçüncü soruda sorulan “Sizce ilkokulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersini branş öğretmeninin işleminin, dersin amacına ulaşmasında nasıl bir etkisi vardır?” sorusuna verilen cevaplardan elde edilen veriler incelendiğinde; katılımcıların % 98’inin ilkokulda Görsel Sanatlar (Resim-İş) dersine branş öğretmeninin girmesi gerektiğini söylemişlerdir. Verilen cevaplardan katılımcıların % 11’lik kısmının, ilkokulda Görsel Sanatlar dersini branş öğretmeninin işleminin; öğrencinin yaratıcılığına katkıda bulunup, yeteneklerini keşfettiğini, % 35 gibi önemli bir kısmının dersin daha etkili, kapsamlı ve verimli işleneceğini, % 23’lük kısmının branş öğretmeninin daha öğretici, daha uzman, daha gelişime açık olduğunu, % 4’lük kısmının branş öğretmeninin daha motive edici olacağını, % 4’lük kısmının branş öğretmeninin öğrenciye bakış açısı kazandıracığını, % 20’lik kısmının derse branş öğretmeninin girmesinin gerekliliğinin olumlu olacağını, % 1’i sanatın değerinin bilinmediğini söylemiştir. % 2 gibi çok azınlıkta bir kesimin ise Görsel Sanatlar dersine sınıf öğretmeninin girmesi gerektiğini söylemiştir. Görsel Sanatlar dersini branş öğretmeninin işleminin dersin amacına ulaşacağını düşünen % 98 gibi neredeyse katılımcıların tamamına yakın bir kesimin olduğunu söyleyebiliriz. Başaran&Güçlü (2020)’de yaptıkları bir araştırmaya katılan öğretmenlerin yarısından fazlasının, “Görsel Sanatlar dersini branş öğretmeni işlemelidir” sonucuna ulaşımlardır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda; Görsel sanatlar dersinin bir boş zaman uğraşısı, ikinci planda bir ders olmadığı aşikardır. Bu yanlış yargıların artık zihinlerden sıyrılıp, çocuğun tüm gelişimlerini hatta çok yönlü zeka gelişimini desteklediğinin farkına varılıp; gerekirse eğitimci, yönetici, anne-baba, öğrencilere bu konularla ilgili eğitimler verilip bilinçli bir toplum oluşturulmasına çalışılarak, daha çağdaş, daha refah, daha gelişmiş bir toplum olma yolunda Görsel Sanatlar dersine artık hak ettiği değer verilmelidir.

İlköğretimin amaç ve işlevlerinin gerçekleştirilmesi, ilköğretimde bireye kazandırılan bilgi, beceri ve tutumlar, bireyin kişiliğini şekillendirmekle beraber, bireyin gelecekteki yaşamına yön vererek, toplumsal yapı ve kalkınmanın geliştirilmesinde önem kazanmaktadır (Gürkan&Gökçe, 1999).

Artık farklı meslek gruplarında da ayırt edici özellik olarak karşımıza çıkan yaratıcı düşünce doğuştan gelen bir özellik değil, sonradan geliştirilebilen bir özelliktir. Bireylerin bir araya gelmesiyle oluşan toplumun daha ileri gitmesi ve ulusal kalkınmaya fayda sağlayacak olan yaratıcı düşünce serüveni, ilköğretim eğitimiyle başlayıp ömür boyu devam etmektedir. Ve bu serüvende en önemli görev ilköğretimde Görsel Sanatlar dersinin branş öğretmeni tarafından amacına uygun şekilde işlenmesiyle, ulusal kalkınmayla paralel şekilde sonuçları başarıyla alınacaktır.

KAYNAKÇA

- Artut, K., (2004). *Sanat Eğitimi: Kuramları ve Yöntemleri*, Anı Yayıncılık.
- Ayaydın, A., (2009). *Çoklu Zeka Tabanlı Görsel Sanatlar Eğitimi*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Başaran, M.&Güçlü, F., (2020). İlkokullarda Hangi Derslere Hangi Öğretmenin Girmesi Gerektiğine İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Türkiye Eğitim Dergisi*.
- Bateson, P.&Martin, P., (2014). *Oyun, Uyunbazlık, Yaratıcılık ve İnovasyon*. (Çev.S. Kırgezen) Ayrıntı Yayınları.
- Erim, G , Caferoğlu, M . (2012). Görsel sanatlar eğitimi dersinin zihinsel engelli çocuklara katkısının özel eğitim öğretmenlerinin görüşleriyle belirlenmesi . *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* , 25 (2) , 321-342 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16696/173554>
- Eyüboğlu, B.R., (1986). *Resme Başlarken*, Olgaç Basımevi.
- Gürkan, T.& Gökçe, E., (1999). *Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde ilköğretim: Program-öğrenci-öğretmen*. Siyasal Kitabevi. Ankara.
- İpşiroğlu, N., (1998). *Sanattan Güncel Yaşama*, Pan Yayıncılık.
- Kirişoğlu, O.T., (2002). *Sanatta Eğitim*. 2.Baskı. PagemA Yayıncılık.
- May, R., (2019). *Yaratma Cesareti*, Metis Yayınları.
- San, İ., (2004). *Sanat ve eğitimi: Yaratıcılık, temel sanat kuramları, sanat eleştirisi yaklaşımları*, Ütopya Yayınları.
- Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1999). The concept of creativity: Prospects and paradigms. In R. J. Sternberg (Ed.), *Handbook of creativity*. Cambridge University Press.

Makedonya Bankacılığı Karlılığının Bankaya Özgü ve Makroekonomik Belirleyicileri

Sanja ANDREEVSKA²

Halkbank Skopje, N.Macedonia
Sanja.Andreevska@Halkbank.mk

Berkan IMERI³

Halkbank Skopje, N.Macedonia
Berkan.Imeri@Halkbank.mk

Ph.D. Bilal SUCUBAŞI⁴

Halkbank Skopje, N.Macedonia
Bilal.Sucubasi@Halkbank.mk

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, kriz zamanlarına odaklanarak, Makedonya bankacılık sektöründeki 2005-2020 döneminde banka karlılığının bankaya özgü ve makroekonomik belirleyicilerini araştırmaktır. Bankacılık sektörü geneline ait veriler kullanılarak çoklu regresyon analizi uygulanmıştır. Bulgularla ilgili olarak, aşağıdaki sonuca varılabilir. Kredi oranı ve sermaye oranı banka karlılığı üzerinde etkili olduğu tek bankaya- özgü değişkenler iken, enflasyon oranı ve politika oranı olumlu ve anlamlı etkiye sahip makroekonomik belirleyiciler olduğu tespit edilmiştir. Kriz için takma değişkenlerin Kuzey Makedonya'daki banka karlılığı üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Banka karlılığı, Bankaya Özgü Belirleyiciler, Makroekonomik, Çoklu Regresyon Analizi

Bank-Specific and Macroeconomic Determinants of the Profitability in Macedonian Banking Sector

ABSTRACT

The aim of this study is to explore the bank-specific and macroeconomic determinants of the bank profitability in the Macedonian banking sector from the period of 2005 to 2020 with focus in times of crisis. Multiple regression analysis has been applied by using data for the overall banking sector. Regarding the findings, the following conclusion could be noticed. Loans ratio and capital ratio are the only bank-specific variables that are found to have influence on the bank profitability, whereas inflation rate and policy rate are the macroeconomic determinants that have positive and significant impact. The dummy variables for crisis is not found to have any influence on bank profitability in North Macedonia.

Keywords: Bank profitability, Bank-Specific Determinants, Macroeconomic, Multiple Regression Analysis

² Halkbank Skopje. E-mail: Sanja.Andreevska@Halkbank.mk, Telephone: +389 2 3287 548

³ Halkbank Skopje. E-mail: Berkan.Imeri@Halkbank.mk, Telephone: +389 2 3240 823

⁴ Halkbank Skopje E-mail: Bilal.Sucubasi@halkbank.mk, Telephone: +389 2 3240 855

INTRODUCTION

Banks perform a vital role in the economies, especially in those where financial markets are underdeveloped or still developing, like North Macedonia. Therefore, different types of bank-specific and macroeconomic determinants influence the banking sector. Moreover, over the years, the traditional banking, especially its operations management has been modifying due to advances in the technology. However, banks remain the pillar of the financial industry.

In changing environment, banks need to adapt in order to be competent and stay on the market. One obvious trend is the decrease of interest rates. As a response, banks around the world, have spread their business models in different types of industries in order to retain or increase their profitability, and hence the supply of their services has become diverse. In spite of that, the primary business activity of every bank continued to be collecting deposits and allocating them to the households and enterprises in need. Thus, their profitability highly depends on perfectly matching the mismatch between short-term liabilities, such as demandable deposits, and their investments in long-term assets – loans. Successfully managing this expertise is particularly crucial in times of crises.

Crises bring slower economic growth, decreased business activity, as well as lower customer and business confidence. They also usually impact the stability of the banking sector, and hence they could tremble their profitability. Consequently, banks become more conservative than usual as they tend to dwindle the overall lending activity. Moreover, with the ongoing trend of globalization, their effects are spread much faster to other countries in the region or globally.

In this paper, the influence of the crises on the Macedonian banking sector is analyzed during the period of 2005 to 2020. The period covers three crises: the Global financial crisis, European sovereign debt crisis and the most recent one the COVID-19 crisis. In general, the Macedonian banking sector has been liquid and hence significant effects are not expected as the Macedonian banking sector is conservative and traditional. However, it is chosen to analyze the system of North Macedonia in times of crises as it is a small open economy making it highly vulnerable to the external economic shocks. This gives the authors incentive to further explore the influence on the banking system. This study is of importance as a thorough search of the relevant literature yielded to few articles and hence pointed that there is still a gap in the literature for research regarding the influence of the different crisis on the profitability in Macedonian banking sector.

We deliberately focus on Macedonian banking sector due to the fact there are several studies that are analyzing the determinants of bank profitability in advanced economies, but the number of studies (Ćurak, Poposki & Pepur, 2012) that are analyzing the determinants of bank profitability in the Western Balkans, especially for North Macedonia are scarce. The results found in this study could be beneficial for the stakeholders, including the existing and potential shareholders in the Macedonian banks, policy makers and other investors.

The aim of this paper is to investigate the internal and external determinants that could influence the bank profitability in North Macedonia in times of crises. As internal determinants are considered the bank-specific determinants, which involve loans ratio, loan loss provision ratio, total assets and capital adequacy ratio, whereas the external determinants focus on macroeconomic features as inflation rate, GDP growth rate, policy rate and dummy variables for the crises.

The nature of Macedonian banks has changed over the years. If the foreign ownership was 52.5% in 2005, in 2020 has reached 75.4%, meaning the foreign capital has increased in the Macedonian banking sector. Furthermore, there has been also consolidation of the banks. If the number of banks and saving houses has been 20 and 14, respectively, in 2020 that number has decreased to 14 banks and 2 savings houses. 13 are privately-owned and 1 bank is state.

The paper is organized as follows: section II provides the review of relevant literature, while section III outlines the data and methodology. Section IV reports the empirical results and section V concludes.

Literature Review

Number of studies have attempted to identify the major determinants of bank profitability. Most of the literature takes return on assets (ROA), return on equity (ROE) and net interest margin (NIM) as a representative of the bank profitability and the same is done in this paper. The potential explanatory variables that could influence the bank profitability are divided into two groups: internal or bank specific and external or macroeconomic features. Even though the investigation of this topic in times of crises is more limited, our study tries to contribute to this literature, but makes thorough review of multiple studies which are not conducted in times of crises to get an intuition of the possible movements of the variables.

Firstly, most of the studies are cross-country, such as from Bongini et al. (2019), Kohlscheen et al. (2018), Bolt et al. (2012), Menicucci and Paolucci (2012), Flamini et al. (2009), Beckmann (2007), Demirguc-Kunt and Huizinga (2000), whereas the researches from Chronopoulos et al. (2015), Sufian and Kamarudin (2012), Dietrich et al. (2011), Ćurak et al. (2012), Alp et al. (2010), Athanasoglou et al. (2008) are country-specific.

Bongini et al. (2019) try to contribute to the literature of investigating bank profitability during crises. They found that the profitability crises that European banks suffered for the period 2006-2016 is due to the lending activity and the deterioration of the loan portfolio caused by a stronger risk appetite. Kohlscheen et al. (2018) through dynamic regression model for 19 emerging economies found that higher short-term interest rates tend to reduce banks' profits due to raising funding costs. However, the effects of GDP growth and inflation on ROA were statistically insignificant, whereas the effect of GDP growth when net interest margin (NIM) was used as dependent variable, was negative and significant. They also found that more capitalized banks are more profitable, but larger banks are less profitable. Menicucci and Paolucci (2012) found that size is main determinant of bank profitability. The loan ratio was significant only when net interest margin (NIM) was being used as a dependent variable and insignificant when ROA and ROE were used, hence leading to an indecisive conclusion of the impact of loan ratio on bank profitability. The other variable that Menicucci and Paolucci (2012) are using as internal variable is the loan loss provision ratio, which has significant, but negative impact on the bank profitability. Bank profitability has been examined during recessions across banks in different countries by Bolt et al. (2012). They found that loan loss provisioning was the main determinant of the bank profitability during bad times. Demirguc-Kunt and Huizinga (2000) investigated bank level data across 80 countries for the 1988-95 period. They found positive and significant relationship between loan ratio and NIM. From macroeconomic

perspective, inflation is found to be rather insignificant, whereas the real interest rate⁵ had positive and significant impact on NIM.

Sufian and Kamarudin (2012) found positive and significant relationship between size of the bank and bank profitability of Bangladeshi banking sector, whereas the impact of liquidity on bank profitability is not uniform (it exhibits both negative and positive impact). On the side of the macroeconomic determinants, they found negative (positive) and significant impact of GDP (inflation) on bank profitability. On the other hand, the financial crisis has no significant impact on the profitability of the banks in Bangladesh. Dietrich et al. (2011) have found significant impact of the financial crises on the Swiss banking industry and on bank profitability, in general. Ćurak et al. (2011) investigate the Macedonian banking sector. They found that size and credit risk have insignificant relationship with ROA as a dependent variable. Regarding the macroeconomic variable, they found that GDP growth has the highest impact on the profitability of Macedonian banks. Alp et al. (2010) found positive and significant relationship between capital adequacy ratio and bank profitability. This means that banks that are better capitalized tend to be more profitable. The size of the bank tends to be most important variable in every paper and as well in the paper of Alp et al. (2010). They found that size has positive and significant impact on the profitability of Turkish banks due to their reliability or taking advantage of economies of scale. On the contrary, they found statistically insignificant relationship between loan ratio and bank profitability. Athanasoglou et al. (2008) investigated the profitability of the Greek banks, using ROA and ROE as dependent variables. They found that capital is exceptionally important for bank profitability, whereas increased credit risk (loan loss provision ratio) decreased banks' profit. As in the case of the Macedonian banking profitability, size that does not exhibit significant relationship with profitability of Greek banks. This means that Macedonian and Greek banks do not use economies of scale as previous indicated studies which puts in question their efficiency. They also test some macroeconomic variables, such as inflation which has positive and significant impact on bank profitability. The same has been found by Tharu et al. (2019) that size of bank does not significantly influence the profitability (ROA) of the banks in Nepal.

Data and Methodology

In this part of the paper, we describe the dependent and independent variables selected to analyze the bank profitability of the Macedonian banking sector for the period 2005 to 2020. In both the academic and business area, there are several ratios used to measure bank profitability. Some of them are Return on Asset (ROA), Return on Equity (ROE) and Net Interest Margin (NIM) which in this paper are used as dependent variables. On the other hand, we use numerous independent variables. We categorize them as bank-specific determinants or the internal features and macroeconomic determinants, encountered as external features. Log of total assets, capital adequacy ratio, total loans over total assets, and loan loss provisions over total loans are used as bank-specific determinants, whereas the dummy variable which takes value of 1 for crisis, 0 otherwise, the inflation rate, the GDP growth rate and the policy rate are taken as macroeconomic determinants in the analysis of the bank profitability in the Macedonian banking sector. In table 1 below we show the variables used to measure the bank profitability and its determinants.

⁵ Demirguc-Kunt and Huizinga (2000) use the real interest rate constructed from short-term government debt yield, in other cases where not available they use short-term market rates.

Our main data source for the bank-specific characteristics is the National Bank of North Macedonia (NBNM), whereas the source for the macroeconomic data is the National Bank, the Ministry of Finance and the State Statistical Office of North Macedonia.

To test the relationship between the bank profitability and its determinants, a multiple linear regression model is applied. This model is a solid and common technique used in order to assess the impact of different variables that might be significant in explaining the profitability (Sufian and Kamarudin, 2012; Ongore and Kusa, 2013) of the Macedonian banking sector. The model takes the following form:

$$y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_k X_k + \varepsilon \quad (1)$$

The profitability of the banking sector is represented as y or dependent variable, β_0 is constant term, X_k 's are the bank-specific and macroeconomic explanatory variables, and ε is the random error term.

Table 1: Description of the variables

Variable	Description	Measure/Proxy	Expected Effect
Dependent variables			
<i>ROAA_Diff</i>	Return on Assets		
<i>ROAE_Diff</i>	Return on Equity	Profitability	
<i>NIM_Diff</i>	Net Interest Margin		
Independent variables			
<i>Bank-specific</i>			
<i>Bank_size_Diff</i>	Log of Total Assets	Size	+
<i>CAR_Diff</i>	Capital Adequacy Ratio		+
<i>Loans_Ratio_Diff</i>	Total loans over total assets	Liquidity	?
<i>LLP_Diff</i>	Loan loss provisions over total loans	Credit Risk	-
<i>Macroeconomic</i>			
<i>Dummy_all</i>	Dummy variable that takes value of 1 for financial crisis, and 0 otherwise		-
<i>IR_Diff</i>	Inflation rate	Inflation	?
<i>GDP_Diff</i>	GDP Growth Rate	Economic growth	+
<i>PolicyR_Diff</i>	Interest Rate on Central Bank bills		-

Discussion of the empirical results

Table 4, 5 and 6 present the empirical results of the estimation of the model using ROAA, ROAE and NIM as a dependent variable, respectively. The explanatory variables are bank-specific and macroeconomic determinants (CAR_Diff, Bank_size_Diff, Loans_ratio_Diff, LLP_Diff, IR_Diff, GDP_Diff, PolicyR_Diff and dummy_all). We can divide the results in two groups. The first group are the results from ROAA and ROAE, whereas the results from the second group are from NIM.

Starting with the capitalization ratio (CAP_Diff), the impact on the bank profitability is opposed to our expectations. Moreover, the relationship is debatable. From one side, the coefficient, in models with ROAE and ROAA, is negative and insignificant, except in model 2 and 3 with ROAA as a dependent variable, where the coefficient is positive, but still insignificant. Regarding the results when NIM is being used, the coefficient is negative and significant. Even though the results are mixed, it can be concluded from table 4 that higher capital to assets ratio brings lower profitability for the Macedonian banks. The same has been found out from Ćurak et al. (2012) for the Macedonian banking profitability from the period of 2005 to 2010 using ROA as a dependent variable. Chronopoulos et al. (2013) have found the same for the relationship between US bank profitability. Unclear relation is also found by Kohlscheen et al. (2018) for emerging markets.

Next, bank size (Bank_size_Diff) is positive, but not significant in the models using ROAA and ROAE as dependent variables, whereas when NIM is applied as a dependent variable the coefficient is negative and insignificant. The latter has been concluded by Ćurak et al. (2012) for the Macedonian banks and Athanasoglou et al. (2008) for the Greek banks. This means that larger banks tend to have higher ROAA and ROAE, but lower NIM.

Loans to assets ratio (Loans_ratio_Diff) is negative and significant in all models, except when using NIM as a dependent variable where the relationship is positive and it is only significant in model 4. Our explanation lies in the fact that the operations management should be revised or in other words more loans ratio could indicate higher costs for issuing loans. To conclude, if Macedonian banks give more loans, their profitability will reduce. Ćurak et al. (2012) and Alp et al. (2010) found also a negative, but not significant relationship between the profitability and lending activity of the banks in North Macedonia and Turkey, respectively, whereas the latter implies an opposite conclusion.

The last bank-specific variable is the Loan to loss provision ratio (LLP_Diff). The relationship between this ratio and the bank's profitability is negative and not significant in most of the models. This means that if loan loss provisions increase, bank's profitability will decrease leading to the fact that less quality assets have negative influence on the profitability. The only contraction is shown in model 1, 2 and 3 when NIM is used as a dependent variable.

Regarding the macroeconomic variables, the following conclusions are made. The relationship between the inflation rate and bank profitability is positive, but not significant in the models with ROAA and ROAE. However, it is negative and significant in the model with NIM. This indicates that if inflation raises, bank's profitability will reduce or in other words if inflation raises, interest rates also raise and that should increase bank's profitability, but the cost of funding would also increase leading to decreased profitability.

GDP growth rate is positive, but not significant in all models. The positive sign would imply that banks have more business opportunities when the economy is in expansion.

Kohlscheen et al. (2018) found similar results for the emerging economies. Ćurak et al. (2012) found positive, but significant impact of the GDP on the Macedonian bank profitability.

The policy rate follows the same scenario, except in the case with NIM where it shows some positive relationship, but at 10% significance level. Even though the results are mixed, it can be still concluded that the policy rate has some effect on the bank profitability. This means that the monetary policy influences positively on how banks manage their business. This variable has not been explicitly found in other paper for comparison.

The dummy variable which we have modeled exhibits negative relationship with the bank profitability in all models, but it is not significant which implies it is not an important factor on the Macedonian bank profitability. One explanation could be that the Macedonian banking system is overall traditional and does not apply any advanced financial derivatives in its business. Moreover, another specific characteristic of the Macedonian banking sector is its high liquidity.

CONCLUSION

The study has been done in order to explore the internal and external determinants of the Macedonian banking profitability in times of crises which makes it unique. This has been done by applying multiple regression analysis, where the obtained results are based on the consolidated data of the Macedonian banking sector from 2005 to 2020.

Four bank-specific determinants were used in order to model the bank profitability or more specifically Bank size, Loans ratio, Capital ratio and Loan loss provision ratio. Inflation rate, policy rate, GDP growth rate and dummy variable for the crises were used as macroeconomic determinants. In order to examine the relationship between the bank-specific and macroeconomic variables and the bank profitability.

The findings in this study are the following: In the first group the key findings are that only one loan ratio influenced the bank profitability of the Macedonian banking sector. The relationship was found to be negative and significant which might indicate that the banks have higher costs for issuing loans. Regarding the macroeconomic variables did not have any effect on the bank profitability when ROAA and ROAE were used as dependent variables.

The second group used NIM as dependent variable. The main findings follow. From the bank-specific determinants only the capital ratio is negative and significant. This means that more capital into the banks, lower the profitability. The loan ratio shows mixed results compared to the results from the other group, which is positive and significant only in model 4. That means if the bank issues more loans, the profitability will go up. From macroeconomic point of view, inflation rate has negative and significant impact on the bank profitability, whereas the policy rate exhibits positive and significant effect on the bank profitability.

For further studies, we recommend more in-depth analysis in the operations management. Moreover, observing bank-specific determinants from efficiency point of view is expected to give clearer explanation of the results in this paper, such as the negative relationship between the loan ratio and bank profitability, and the capital ratio and the bank profitability. Another important view to be considered from the policymakers is that potential for merges of banks is a reliable option as the size effect of the banking sector does not have an effect on the bank profitability.

References

- Alp, A., Ban, Ü., Demirgüneş, K., & Kiliç, S. (2010). Internal determinants of profitability in turkish banking sector. *Istanbul Stock Exchange Review, Research and Business Development Department, Borsa Istanbul*, 12(46), 1-14.
- Athanasoglou, P., Brissimis, S., & Delis, M. (2008). Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 18(2), 121-136.
- Beckmann, R. (2007). Profitability of western European banking systems: panel evidence On structural and cyclical determinants. *Bundesbank Series 2 Discussion Paper 17*.
- Bolt, W., D, H, L., Hoeberichts, M., R.C. van O, M., & Swank, J. (2012). Bank profitability during recessions'. *Journal of Banking and Finance*, 36(9), 2552-64.
- Bongini, P., Cucinelli, D., D, B, L., M & Nieri, L. (2019). Profitability shocks and recovery in time of crisis evidence from European banks'. *Finance Research Letters*, 30, 233-239.
- Chronopoulos, D.K., L, H., McMillan, F, J., & W, J, O, S. (2015). The Dynamics of US Bank Profitability. *European Journal of Finance*, 21(5), 426-443.
- Demirguc-Kunt, A., & Huizinga, H. (1999). Determinants of commercial bank interest margins and profitability: some international evidence. *World Bank Economic Review*, 13, 379-408.
- Dietrich, A., & Wanzenried, G. (2011). Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland. *Journal of International Financial Markets, Institutions & Money*, 21, 307-327.
- Flaimini, V., M, D, A., C & S, B, L. (2009). The Determinants of commercial bank profitability in Sub-Saharan Africa'. *IMF Working Papers*, 2009 (015).
- Kohlscheen, E., Murcia, A., & Contreras, J. (2018). Determinants of bank profitability in emerging markets. *BIS Working Papers*, 686.
- Menicucci, E., & Paolucci, G. (2012). The determinants of bank profitability: Empirical Evidence from European banking sector. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 39, 675-696.
- Ćurak, M., Poposki, K., & Pepur, S. (2012). Profitability determinants of the Macedonian banking sector in changing environment. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 44, 406-416.
- Sufian, F., & Kamarudin, F. (2012). Bank-specific and macroeconomic determinants of profitability of Bangladesh's commercial banks. *Bangladesh Development Studies, Bangladesh Institute of Development Studies (BIDS)*, 35(4), 1-29.
- Tharu, K, N., & Shreshta, M, Y. (2019). The influence of bank size on profitability: An application of statistics. *International Journal of Financial, Accounting and Management*, 1 (2), 81-89.

Table 2: Descriptive Statistics

Variable	Mean	Std.Dev.	Min	Max
ROAA_Diff	1.6507	0.44164	-1.2000	1.6507
ROAE_Diff	0.0479	3.73836	-10.7000	14.5485
NIM_Diff	-0.0175	0.10092	-0.4000	0.2000
CAR_Diff	-0.1016	0.47358	-1.2000	1.2000
Loans_Ratio_Diff	0.1918	1.33075	-2.8485	4.3298
LLP_Diff	-0.1761	0.60624	-3.5209	0.6885
Inflation_rate_Diff	0.0407	0.60624	-4.63000	4.6167
GDP_GR_Diff	-0.1610	4.50378	-15.8660	11.5800
Policy_rate_Diff	-0.1143	0.58610	-2.1200	2.0000

Table 3: Correlation matrix between variables

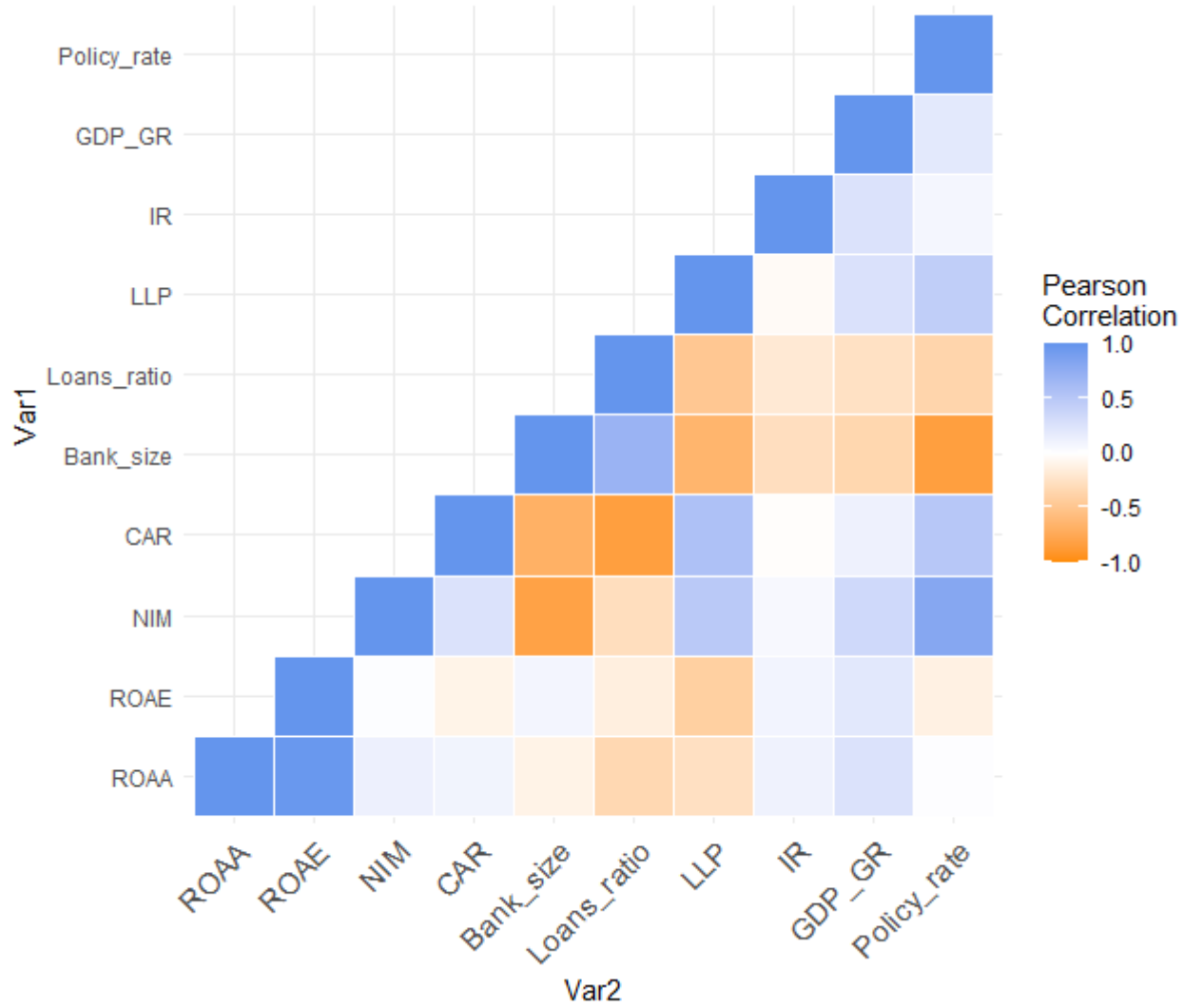

Table 4: Multiple Regression Analysis with ROAA

				Dependent variable:
				ROAA_Diff
(4)	(5)	(1)	(2)	(3)
CAR_Diff		-0.020 (0.145)	0.011 (0.149)	0.014 (0.151)
Bank_size_Diff		0.753 (2.821)	0.473 (2.854)	0.478 (2.878)
Loans_ratio_Diff		-0.108** -0.112*** (0.044)	-0.109** (0.044)	-0.107** (0.045)
LLP_Diff		-0.102 -0.104 (0.097)	-0.096 (0.099)	-0.090 (0.102)
IR_Diff		0.056 (0.040)	0.057 (0.044)	0.057 (0.044)
GDP_Diff			0.006 (0.012)	0.006 (0.012)
PolicyR_Diff			0.046 (0.096)	0.054 (0.101)
dummy_all				-0.035 (0.129)
Constant		-0.020 -0.001 (0.086)	-0.004 (0.088)	0.008 (0.100)
Observations	63	63	63	63
R2	0.168	0.143	0.175	0.176
Adjusted R2	0.126	0.084	0.070	0.054
Residual Std. Error	0.423 (df = 58)	0.426 (df = 55)	0.430 (df = 54)	
F Statistic	2.426* (df = 4; 58)	1.665 (df = 7; 55)	1.442 (df = 8; 54)	

Note:
*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Table 5: Multiple Regression Analysis with ROAE

				Dependent variable:
				ROAE_Diff
(4)	(1)	(2)	(3)	

CAR_Diff	-0.365 (1.225)	-0.122 (1.257)	-0.092 (1.270)
Bank_size_Diff	11.049 (23.750)	8.678 (24.065)	8.725 (24.263)
Loans_ratio_Diff	-0.869** -0.923*** (0.333)	-0.880** (0.371)	-0.865** (0.377)
LLP_Diff	-0.909 -1.023 (0.733)	-0.865 (0.833)	-0.803 (0.861)
IR_Diff	0.477 (0.336)	0.472 (0.368)	0.475 (0.371)
GDP_Diff		0.028 (0.104)	0.026 (0.105)
PolicyR_Diff		0.487 (0.808)	0.568 (0.851)
dummy_all			-0.356 (1.090)
Constant	-0.253 0.025 (0.463)	-0.120 (0.741)	0.007 (0.841)
Observations	63	63	63
R2	0.153	0.181	0.183
Adjusted R2	0.094	0.077	0.061
Residual Std. Error	3.558 (df = 58)	3.592 (df = 55)	3.622 (df = 54)
F Statistic	2.611** (df = 4; 58)	1.736 (df = 7; 55)	1.508 (df = 8; 54)

Note:
*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

Table 6: Multiple Regression Analysis with NIM

	Dependent variable:		
	(1)	(2)	(3)
CAR_Diff	-0.082** (0.031)	-0.080** (0.032)	-0.065** (0.027)
Bank_size_Diff	-0.600 (0.603)	-0.598 (0.606)	

Loans_ratio_Diff 0.015*	0.010 (0.009)	0.011 (0.009)	0.014 (0.009)
LLP_Diff -0.012	0.010 (0.021)	0.013 (0.022)	0.008 (0.021)
IR_Diff -0.024**	-0.029*** (0.009)	-0.029*** (0.009)	-0.029*** (0.009)
GDP_Diff	0.002 (0.003)	0.002 (0.003)	
PolicyR_Diff 0.033	0.037* (0.020)	0.041* (0.021)	0.035* (0.020)
dummy_all		-0.015 (0.027)	
Constant -0.018	-0.005 (0.019)	-0.0001 (0.021)	-0.020 (0.012)

Observations	63	63	63
R2	0.295	0.299	0.273
Adjusted R2	0.206	0.196	0.209
Residual Std. Error	0.090 (df = 55)	0.091 (df = 54)	0.090 (df = 57)
F Statistic	3.293*** (df = 7; 55)	2.884*** (df = 8; 54)	4.279*** (df = 5; 57)

Note:
*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01

**Belt and Road Initiative (BRI) of China:
Perspectives on BCIM Economic Corridor (EC)**

Assoc. Prof. Dr. Shapan Chandra MAJUMDER

Comilla University, **Bangladesh**

scmajumder_71@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0003-2756-436X>

Farjana LAYLA

Comilla University, **Bangladesh**

rimu.cou@gmail.com

Md. Hasanur RAHMAN

Comilla University, **Bangladesh**

hasanur.cou@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8591-8560>

Assoc. Prof. Dr. Azer DILANCHIEV

International Black Sea University, **Georgia**

adilanchiev@ibsu.edu.ge

<https://orcid.org/0000-0002-9899-6621>

ABSTRACT

Chinese President Xi Jinping has given the world a new name- community of common destiny. Belt and Road Initiative (BRI) has been chosen to operationalize the idea. When Chinese President Xi Jinping first announced BRI in order to build a more interconnected world, the world since then is divided over how to comprehend the real intent of China behind this initiative. Scholars who interpret the development from the realist point of view are of the opinion that this is nothing but the Chinese attempt of expanding hegemony in Asia and beyond. Those who are acquainted with the 5000-year history of China differ to see the development with a zero-sum mindset and agree more to China's version of peace, development, cooperation and win-win approach. China has sought peaceful relations with other countries throughout the history. Over the years, China economy grew at an unprecedented pace making it as a second largest economy. China wants to share its development with rest of the world. BRI calls for the comprehensive integration. BRI not only envisages economic cooperation, but also cultural and people-to-people exchanges. In the world of globalization, we should not just integrate the markets of different regions, but also the cultures of different countries for a more strong foundation of mutual understanding and cooperation. Cultural diplomacy is an exercise in soft power. There is a positive correlation between BRI and cultural diplomacy. Building soft power

helps promote the implementation of the Belt and Road Initiative. This paper aims to look at the ways to improve inter-regional trade, investment and cultural exchange with the BCIM Economic Corridor member countries along the One Belt, One Road, what are its challenges and opportunities. The BRI Project gives Bangladesh an ideal chance to draw in outside cash-flow to build up a huge extent of her prerequisites. At the same time Bangladesh has the chance to tap new markets and make great economic returns by putting resources into framework and mechanical corridors along the Belt and the Road.

Key Words: BRI, Economic Corridor, Economic Growth, Regional Development, Regional Trade

1. Introduction

China is one of the most ancient civilizations in the world. Historically China has rich annals of dynasties started from 1500BC (Shang Dynasty) to 1912 (Qing Dynasty). After 1912 China enters a new era known as Modern Era. In the 1949 People's Republic of China is formed under the great leadership of Communist Party Chairman Mao Zedong.

Now, the economic development of China is remarkable. Over the last three decades, the Chinese economy grew at almost 10% annually and from 1978 to 2008, the annual growth of output per capita averaged 8.7% after adopting open door policy (Kotz and Zhu, 2008; Morrison, 2015). Now China is the second largest economy in the world in 2010 just overtook Japan. The main driving factors of this rapid progress are the performances of exports and foreign direct investment. The Chinese economy has been regarded as the new success story of the export-led growth strategy, after Japan and the four Asian tigers: Hong Kong, South Korea, Singapore, and Taiwan. The country has experienced a tremendous growth of GDP which increased from 364.5 billion RMB in 1978 to 51,932.2 billion RMB in 2012 (Rahman and Barman, 2018; Morrison, 2015). China has made unprecedented improvements in its foreign trade, following open economic policies since 1978. While the export and import of China was only 10% of GDP in 1978, currently 75% (Morrison, 2015). By 2013 however China had become the first largest exporting nation in the world with a nominal value of US\$2.2 trillion (WDI, 2015; and Morrison, 2015). China plans to spearhead investment in transport corridors including new air, rail and road infrastructure projects (Fallon, 2015).

In order to continue of this economic development of the country, the idea of the One Belt One Road or the New Silk Road Economic Belt or BRI was first proposed by Chinese President Xi Jin-ping on September 7, 2013, when he visited Kazakhstan. President Xi further raised this initiative of jointly building the 21st-Century Maritime Silk Road when he visited Indonesia on

October 3 of the same year. It is also mentioned that this initiative has taken for the first time by Chinese leader in the history of country diplomacy which involves 65 countries and 4.4 billion people (Wang & Zhu, 2016).

Chinese government's Silk Road ideas of land and in-shore communication system assemble Europe, Africa and Asia- ruled by a slogan "Belt and Road". Towards the end of 2013, the Chinese government clarified all these ideas. That's why there occurs a big change in the global trade. And the true fact is that China will achieve the "King" position in the world trade and economy. In 1995, China's exports and imports totaled \$280.9 billion or three per cent of international trade. By April 2021, the country's international goods commerce had increased to 14.7 percent of global trade. With 8.1 percent of overall trading, the United States is the world's second-largest trader, followed by Germany with 7.8 percent (UNCTAD, 2021). Signatories' countries with BRI will get benefit from this mega project. Chinese President Xi Jinping said China should accelerate connectivity with its neighbors and turn the silk- road into an economic silk road for the 21st century (Xinhua, 2013).

There are 60 to 65 countries connected with this project. One third of world economy will come under this mega project. Half of the world population lived in this region along with. There are 75% non-renewable resources are available in this region (Sarker *et al.*, 2018; Banerjee & Dey, 2020). For this, if Chinese BRI plan will see the light, American centered world system will finish up. At the primary level it was thought that china will invest US\$1 trillion but the conference held on May 14-15 (2018) Xi Jin-Ping announced that they will invest huge amount of money, (policy makers think that the amount may be one or two times of US\$ 1 trillion) (Fuad, 2017; Ohashi, 2018). By this investment China will take the dominant position over the BRI participant countries. Among the connected countries there will make Chinese product markets, as Chinese investment trend will increase in these countries, their dependency will increase.

India, Bangladesh, Myanmar and China's economies have a complementary relationship rather than a fully competitive one and as this relationship exists these countries are trying to develop a meaningful relationship among them. Also China has the potential to export low-cost consumer goods to Bangladesh, Myanmar and India. That is more important for the population of this region as lower purchasing power parity whereas Russian, Turkish Japanese American products price are too high. China has the capability to provide technological support to developing and developed and that type of income is constantly being simplified (Peyouse & Raballand, 2015).

China will give the opportunity to make Free Trade agreements with connected nations. At present 12 countries enjoying FTA with China; Singapore, Pakistan, Chili, Peru, Costa-Rica, Iceland, Switzerland, Hong Kong , Taiwan. Another 8 countries are on the FTA; Japan, Korea, Australia, Sri Lanka, Norway and other economic zone. There are six economic zones under the proposed BRI; China will come forward to develop these zones. An example, CPEC; Pakistan China Economic Corridor, at first China said that they will invest \$46 billion, but now it is the amount of US\$62 billion (Garlick, 2018; Knoema, 2020). The demand for energy resources in china growing faster, in middle Asia energy resources is available. China wants to capture these resources to Hunan. So that china wants to make port at the coastal region (Sonadiya Dip) of Bangladesh, but India raise an objection so the port will be built in Myanmar. The main focus of the research is the opportunities and challenges of Economic Corridor of Bangladesh, China, India and Myanmar (BCIM) under BR initiative. The BCIM is located the Silk Road Economic Belt and the 21st Century Maritime Silk Road meet. It is, therefore, a major project of “One Belt One Road” initiative of Chinese government. South Asia is a growing developing region in the world. It is the neighboring regions and big trading partner of China.

Figure 1: Map of the Member Countries of BCIM- Economic Corridor

Source: Rahman (2015)

This research will emphasis also on how China will build the economic integration that means economy to economy relations upon implementing this initiative, allowing for extensive outward foreign direct investment on infrastructure development and export. Currently China is the largest exporter in the world. However, the trade agreements of China are different than the other top world exporters such as USA, European Union, NAFTA, etc. It is known as that China has the diverse structure of trade agreements with neighboring countries such as India, Pakistan, Bangladesh, Singapore, Japan, and ASEAN countries etc.

2. Objectives of the Research

The main objective of the research is how the economy of Bangladesh can be benefited from the BCIM-Economic Corridor under BRI mega project of China.

The specific objectives of the research are given bellow:

- i. Find-out the challenges of the project implementation
- ii. Explore the implications for the economy of Bangladesh

- iii. Draw the present scenario of outward foreign direct investment and trade pattern of China on South Asian region
- iv. Explore the great opportunities for the regions specially Bangladesh perspective

3. Data Collection and Methods of the Research

This research is based on secondary data. The required secondary data have been collected from various sources i.e. the data are mostly obtained from the Economic trends, published by the statistics department of Bangladesh Bank, World Investment Report , World Bank Development Indicators (WDI), International Country Risk Guide (ICRG) dataset, Asian Development Bank's Reports, Economic and Social Survey of Asia and the Pacific, United Nations and from websites of World Bank, WTO, IMF, RBI, UNCTAD Stat, CEIC Data of World Bank, Bangladesh Economic Review, Direction of Trade Statistics (DOTS) Database of IMF, etc. The study will mainly rely on qualitative analysis.

4. Major Macroeconomic Indicators in BCIM Member Countries

When after a bloody war, Bangladesh became independent in 1971, many world famous politicians and economists suspected about the long-term economic viability of the nation. Henry Kissinger, the then USA secretary of state, mocked at Bangladesh calling it a “basket case” which refuted any possibility of development for Bangladesh. Then Faaland and Parkinson (1976), two renowned world economists, said that any country could develop if a country like Bangladesh develops. During the war of independence in 1971, Bangladesh had the highest level of poverty, over population and much higher unemployment rates existed. Bangladesh has made an excellent progress since then in tackling these challenges. The country has to depend much on the hard work of its people as the natural resources are not in abundance (Paci & Sasin, 2008). The World Development Report-2013 commented on the social and economic progress of Bangladesh that several countries have done well in human development aspects, and others have done well in economic indicators, but Bangladesh belongs to a rather few group of countries that have done well on both aspects (World Bank, 2012).

Now Bangladesh is a growing developing economy in the South Asian region, having a growth of GDP of more than 6% in a recent decade meaning that over the period 2004 to 2014, the average GDP growth rate of Bangladesh is 6%. The economy of the country is market-based which is increasingly led by export-oriented industrialization. Bangladesh is classified as a *Next Eleven* emerging market and one of the *Frontier Five* (Wilson, & Stupnytska, 2007). According

to a recent survey poll, Bangladesh has the second most pro-capitalist population in the developing world⁶. Bangladesh is the most supportive free-market and trade-oriented country in South Asia, according to the research conducted by the US-based Pew Research Centre (Ayres, 2014).

It is widely recognized that Bangladesh is doing better according to some socio-economic development indicators such as remarkable reduction of infant mortality, increased life expectancy, labor participation especially women participation in the labor force, decreased population growth rate, increase in GDP per capita, and expansion of total urbanization which are shown in Table 1.

In Table 1, it is observed that the total population of the country increases to 163 million in 2019 where in 1975, it was 72.27 million. The total population of China, India and Myanmar are 1398 million, 1366 million and 54.05 million respectively. China and India are the top two populated country in the world in the rank of 1st and 2nd position respectively. On the other side, Bangladesh is the 8th largest populated country in the world but her land size is very small. On the basis of population density Bangladesh is seen high rate 1240 people live per square kilometer in 2019 where per square people live 149.35 in China, 455 in India and 82 in Myanmar in the same year. But in Bangladesh the annual population growth rate declines to 1.13 in 2015 from 1.93 in 1975. As the total population has increased, labor participation has also increased from 47.17 million in 1980 to 77.61 million in 2013. Therefore, Bangladesh shows her demographic transition.

⁶Bangladesh (2016). Electoral, Political Parties Laws and Regulations Handbook: Strategic Information, Regulations, Procedures. International Business Publications, USA, Washington DC, USA-Bangladesh.

Table 1: Macroeconomic Indicators of BCIM Member Countries

Major Macroeconomic Indicators	2019				2018			
	BNG	CHI	IND	MYN	BNG	CHI	IND	MYN
Population (Million)	163	1.398 Billion	1.366 Billion	54.05	161.4	1.393 Billion	1.353 Billion	53.71
Population Density (Per Sq. KM)	1240*	149.35	455*	82*	1240	148	455	82
GDP (Constant 2010 US\$ Billions)	209.98	14.34 Trillion	2.869 Trillion	76.09	214.96	13.89 Trillion	2.713 Trillion	76.17
GDP Growth (Annual %)	8.15	5.95	4.2	2.9	7.9	6.75	6.1	6.8
GDP Per Capita (Current US\$)	1856	10262	2099.60	1407	1698	9977	2005.86	1418
Inflation Rate (CPI, annual variation in %)	5.47	2.9	4.76	8.63	5.78	2.1	3.43	5.94
Exchange Rate vs. US\$	83	6.9 Yuan	70 Rupi	1519 MMK	83	6.6 Yuan	64 Rupi	1430 MMK
Trade (% of GDP)	37	36	39	52	31	37	44	61
Trade Balance (US\$ Billion)	-19.7	421	-161.7	-0.493	-21.2	351	-189.6	-2.7
Government Debt (% of GDP)	19	16.25	46	N/A	18	16.05	45	N/A
FDI Inflows (Current US\$ Billions)	1.6	141	50	2.8	3.6	138	42	3.5
FDI Outflows (Current US\$ Billions)	-1 M	117	12.1	...	23 M	143	11.4	...

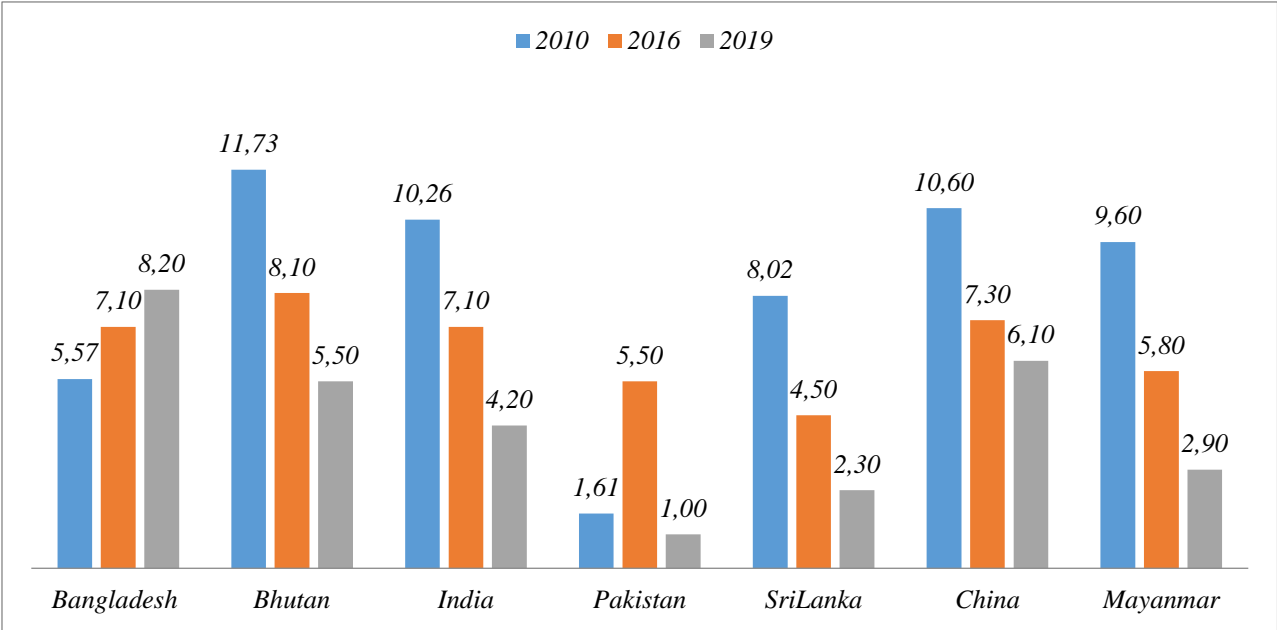
Note: BNG = Bangladesh, CHI = China, IND = India, MYN = Myanmar, * means 2018

Source: World Bank (2019), <https://data.worldbank.org/?locations=BD-CN-IN-MM>, CEIC Data (2019), <https://www.ceicdata.com/en/countries>, Bangladesh Economic Review (2018), WDI (2019), UNCTAD (2021) <https://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=96740>

It is also mentioned in Table 1 that GDP per capita in Bangladesh rises to US\$ 1856 in 2019 from US\$ 1698 in 2018 where in 1975 it was only US\$ 268.40. From the Table it is seen that per capita income in China is the highest level US\$ 10262 where in India and Myanmar it is only US\$ 2099.6 and US\$ 1407 respectively. According to World Bank (2021), China is a higher middle income country in the world on the basis of per capita income where Bangladesh, India and Myanmar are the lower middle income countries. The GDP growth rate of Bangladesh was extremely low over the years, varying from a negative value to about 4.09% in 1975 (WDI, 2020). However, at present in 2017-18 and 2018-2019 fiscal years, it increases to 7.9% and 8.15% respectively (WDI, 2020). After a long time, Bangladesh achieves more than 8% of GDP growth rate which is a sign of good economic situation in the country. Bangladesh achieves her target of MDGs in the cases of infant mortality and life expectancy. In 1975, infant mortality

(per 1000 birth rate) was 145 persons, but it significantly reduces at present which is 30 persons in 2015 and in the same way life expectancy also increases from 49.06 years in 1975 to 72 years in 2015. The poverty reduction in Bangladesh is remarkable too. Bangladesh has already achieved the MDGs target of poverty reduction in 2015. In 1990, the poverty rate was 58.6% of total population of the country. Now in 2015, it is around 24.3% of the total population (WDI, 2020). But after 2010, the progress of poverty reduction loses its pace. The value of human development index (HDI) is also improving in recent years. Economic stability, trade openness and demographic transition help to achieve these successes. As a result, the economy has expanded and foreign investors have investing in improving poor management system and weak infrastructure. Thus this constructive relationship between citizens and society makes the country supportive in meeting all its challenges.

Figure 2: Annual Average GDP Growth Rate of Comparators

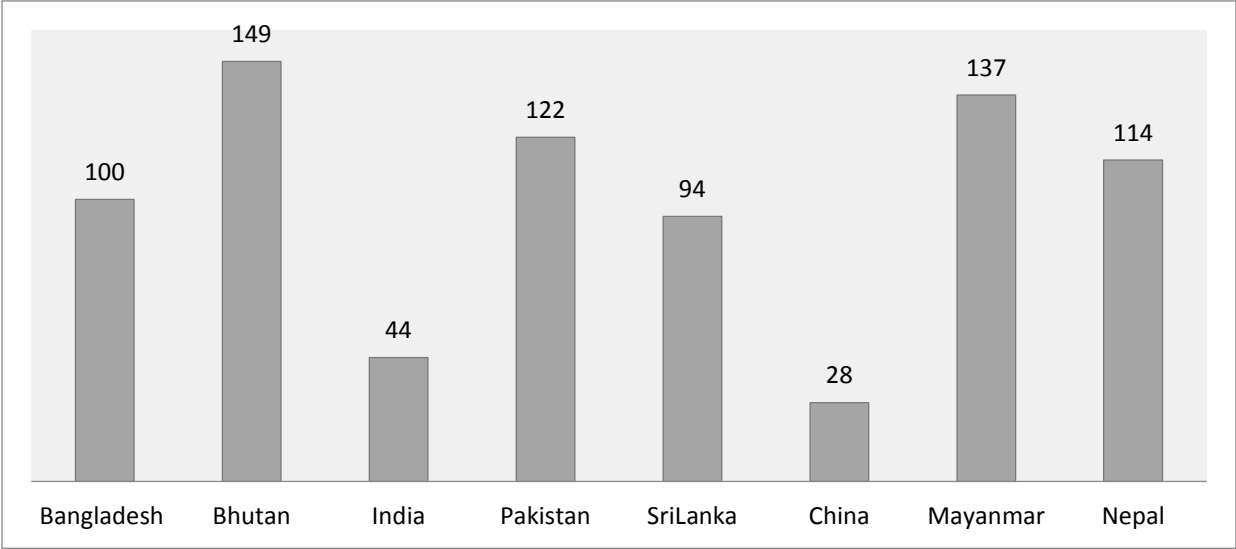
Source: WDI (2020)

Bangladesh is still lagging behind though her economic growth is steady comparing to other selected high performing countries. It is shown in Figure 2 which illustrates a comparison of GDP growth rates in Bangladesh, India, Pakistan, Sri Lanka, and P. R. China during 2010, 2016 and 2019. Even though the growth path of Bangladesh keeps up rising, her growth rates (5.57%, 7.10% and 8.20% in 2010, 2016 and 2019 respectively) throughout the years are much lower than those of Sri Lanka (8.02%, 4.50% and 2.30% in 2010, 2016 and 2019 respectively) and China (10.6%, 7.30% and 6.10% in 2010, 2016 and 2019 respectively), yet, higher than those

of Nepal and Pakistan. Though the growth rate of Bangladesh in 2010 (5.57%) is lower than that of India (10.26%), in 2016, her growth rate (7.10%) marks equal that of India (7.10%) but in 2019 India has equal level of growth rate.

The total exports and imports of Bangladesh in 2017 are US\$ 37.5 billion and US\$ 50.6 billion respectively. In the case of China, total exports and imports in 2017 are US\$ 2.4 trillion and US\$ 2.2 trillion respectively where exports and imports in India are US\$ 497.8 billion and US\$ 582.8 billion respectively. On the basis of trade balance China is only positive value where the value is negative in the case of Bangladesh, India, and Myanmar respectively. Inward and outward foreign direct investment the position of China is the highest in the developing countries in the world where Bangladesh and Myanmar are very insignificant inflows of FDI. In case of India, inward FDI is relatively higher than Bangladesh and Myanmar respectively but it is lower than China. Chinese economy enjoys very low rate of inflation which is 2% in 2017 where Bangladesh, India, and Myanmar are 5.7%, 3.6%, and 5.1% respectively (WDI, 2020).

Figure 3: The World Logistics Performance Index 2018 (Out of 160 Countries)

Source: World Bank (2020); Logistics Performance Index (2018)

According to the World Bank’s Logistic Performance Index 2018, Bangladesh ranks 100 out of 160 countries (in 2010 and 2014, its positions were 79 and 108 respectively) whereas China and India rank 28 and 44. And among all the emerging Asian countries showed in Figure 3, the position of Bangladesh is the worst. But the performance of Bangladesh is better than that of Bhutan, Myanmar, Pakistan and Nepal. Among South Asian countries, the position of Bangladesh (100) is third, only next to India and Sri-Lanka.

Table 2: BCIM & Some Asian Countries Governance Performance & CPI Score (2019)

Country	TI 2017**	Worldwide Governance Indicators 2019*					
	CPI Score (Position, Out of 180)	Voice Accountability	Political Stability & Absence of Violence	Government Effectiveness	Regulatory Quality	Rule of Law	Control of Corruption
Afghanistan	15 (177)	-0.99	-2.65	-1.46	-1.12	-1.71	-1.40
Bangladesh	28 (143)	-0.72	-0.92	-0.74	-0.93	-0.64	-0.99
Bhutan	67 (26)	0.10	1.09	0.31	-0.33	0.59	1.62
India	40 (81)	0.29	-0.70	0.17	-0.16	-0.03	-0.23
Myanmar	30 (130)	-0.84	-1.26	-1.15	-0.76	-1.06	-0.63
Nepal	31 (122)	-0.13	-0.47	-1.05	-0.70	-0.54	-0.67
Pakistan	32 (117)	-0.84	-2.25	-0.68	-0.64	-0.67	-0.85
Sri Lanka	38 (91)	-0.04	-0.23	-0.11	-0.18	-0.01	-0.32

* Measure of governance indicators where -2.5 is poor or weak and 2.5 is strong or better governance performance. ** TI CPI Score ranges between 0 (Most Corrupt) and 100 (Least Corrupt)
Source: World Bank (2020) and Transparency International, 2020

The performance of Bangladesh is very poor according to most of the governance indicators, i.e., corruption prevalence by Transparency International, government effectiveness, quality of rules and regulations, rule of law, political stability and absence of violence, and control of corruption, and voice and accountability, which are shown in Table 2. The position of Bangladesh in these indicators can keep the wheel of the economy moving but experts believe that weak institutional structure is a massive challenge for Bangladesh. The indicators of the Table 2 show the lowest ranking of Bangladesh except for Afghanistan and Myanmar, in these six components of good governance. This Table 2 shows that the poor position of Bangladesh except for Afghanistan, at the corruption perceptions index in 2019. The country was also identified as the number one corrupted country in the world for four times in 2002 (CPI 1.2), 2003 (CPI 1.3), 2004 (CPI 1.5), and 2005 (CPI 1.7). The lack of political commitment fails to control the rapid corruption of the country. Besides, the inefficiency of the government of Bangladesh is also responsible for this corruption. Table 2 shows that the performance of the government effectiveness of Bangladesh is lower than that of Bhutan, India, Pakistan, and Sri Lanka.

5. Present Scenario of Inter-regional Trade and Investment Flows among the BCIM Member Countries

Inter-regional Trade among the BCIM Countries

Cross country trade flow data for each constituent member of the BCIM grouping is presented in Table 3 through Table 9. Data presented in Table 3 reveals that Bangladesh's total commercial transaction with BCIM sub-region increased by an average of 18.9 percent from 200 to 2005 where from 2000 to 2005 exports was only 0.48 percent. Since 2000, Bangladesh's exports to India and China have increased more than ever before. However, it must be acknowledged that India is Bangladesh's largest partner in terms of imports and exports and this partnership stands at 51.4 percent of the annual turnover. China's share in Bangladesh's global trade is 8.6 percent and India's share is 9.3 percent (Rahman *et al.* 2009).

Table 3: The Exports of Bangladesh to China, India & Myanmar in 1990, 1995, 2000,

	2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)						
	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
China	25.15	18.31	9.56	46.33	190.98	675.08	500.44
India	21.68	35.77	50.13	118.88	320.90	546.83	798.85
Myanmar	0.02	1.86	0.70	1.51	3.73	15.68	20.8
Total Exports to CIM	46.85	55.94	60.39	166.72	515.61	1237.59	1320.09
Total Exports to the World	1670.5	3129.16	5589.58	8494.40	16496.95	29924.64	31686.62
% of BD Total Exports to CIM	2.80	1.79	1.08	1.96	3.12	4.14	4.17

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 3 reveals that total exports to the world is US\$ 1670.5 million where total exports to China, India and Myanmar (CIM) is only US\$ 46.85 million which is 2.80% of world exports in 1990. Table also shows that India is the major trading partner of Bangladesh. After 2010s the exports of Bangladesh is slightly increasing to China. A total export of Bangladesh to CIM countries is increasing but its progress very slow. It is seen from the Table that Bangladesh exports to China, India, and Myanmar is US\$ 1320.09 million in 2018 where in 1990 it was only US\$ 46.85 million which is 2.80 % to 4.17 % increases from 1990 to 2018.

Table 4 presents the scenario of imports of Bangladesh from China, India, and Myanmar (CIM). In 1990, Bangladesh imports from CIM are US\$ 294.73 million which is 8.06% of total imports from the world. Total imports of Bangladesh from China, India and Myanmar are increasing very much after 2000s which is 39.62% of total imports in 2018. It is also seen from the Table

that Bangladesh imports more goods and services from China after 2005 to 2018. Up to 2005 India is the main importing countries for Bangladesh but after that it is shifting to China. On the other side, Bangladesh imports very less amount of goods and services from Myanmar.

Table 4: The Imports of Bangladesh from China, India & Myanmar in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
<i>China</i>	124.11	600.60	667.50	1,870.35	4,681.43	8,848.85	13,144.05
<i>India</i>	170.27	994.08	945.45	1,951.24	3,859.82	5,575.19	8,641.56
<i>Myanmar</i>	0.35	4.67	22.03	32.28	99.68	28.84	130.94
<i>Total Import from CIM</i>	294.73	1599.35	1634.98	3853.87	8640.93	14452.88	21916.55
<i>Total Imports from the World</i>	3,656.09	6,496.05	8,861.12	13,836.36	27,771.16	39,412.98	55,318.92
<i>% of BD Total Imports from CIM</i>	8.06	24.62	18.45	27.85	31.11	36.67	39.62

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 5: The Exports of China to Bangladesh, India & Myanmar in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
<i>Bangladesh</i>	149.45	632.93	899.67	2,403.52	6,786.24	13,904.90	17,788.31
<i>India</i>	173.07	765.21	1,569.47	8,936.91	40,880.11	58,259.17	77,023.16
<i>Myanmar</i>	277.34	617.85	496.39	934.91	3,480.73	9,386.87	9,045.69
<i>Total Export to BIM</i>	600	2016	2957	12,275	51,147	81,551	103,857
<i>Total Export to the World</i>	62756	148957	249300	762218	1578444	2280541	2501334
<i>% of China Total Exports to BIM</i>	0.96	1.35	1.19	1.61	3.24	3.58	4.15

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 6: The Imports of China from Bangladesh, India & Myanmar in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Bangladesh	24	45	19	79	268.26	803.72	986.92
India	97	397.57	1,350.41	9,780.08	20,855.62	13,394.90	18,847.89
Myanmar	96	149.55	124.82	274.44	960.99	5,239.28	4,717.25
Total Imports from BIM	217	592	1494	10133	22085	19438	24552
Total Imports from the World	53,810	132,164	225175	660,202	1,393,909	1,601,761	2,134,026
% of China Total Imports from BIM	0.40	0.45	0.66	1.53	1.58	1.21	1.15

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 5 and Table 6 showing China's trade flow with BCIM member countries has recently increased. China's commercial transaction (exports and imports) with India worth USD 95871.05 million in the BCIM region which is the highest from other member countries of BCIM in 2018. And it clearly indicates that India is China's main trading partner in this region. In 2018 total exports of China to the world is US\$ 2501334 million where it is only US\$ 103,857 million exports to Bangladesh, India and Myanmar which is 4.15% of total exports to the world (Table 5).

Table 7: The Exports of India to Bangladesh, China & Myanmar in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Bangladesh	297	960	860	1632	3,024	5,727	8,827
China	18	283	758	6445	17,519	9,690	16,397
Myanmar	1	21	48	111	273	864	1,235
Total Export to BCM	317	1264	1667	8188	20816	16281	26459
Total Export to the World	17813	30538	42626	97918	222,907	266,163	323,270
% of India Total Exports to BCM	1.78	4.14	3.91	8.36	9.34	6.12	8.18

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019

Table 8: The Imports of India from Bangladesh, China & Myanmar in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
Bangladesh	15.26	78.82	79.85	110.11	359.13	651.26	899.47

<i>China</i>	30.73	811.47	1,448.60	9,925.53	41,332.61	61,592.82	73,759.00
<i>Myanmar</i>	90.14	160.46	179.17	495.95	1,121.00	1,023.70	446.44
<i>Total Import from BCM</i>	136	1051	1708	10427	42813	63268	75105
<i>Total Imports from the World</i>	23,991.42	34,486.53	50,129.32	139,666.58	350,780.18	392,229.82	508,987.98
<i>% of India Total Imports from BCM</i>	0.57	3.05	3.39	7.74	12.21	16.13	14.76

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019

Total trade (exports and imports) of India is presented in Table 7 and Table 8. In the year 2018, as reveals in Table 7, is estimated at US\$ 101,564 million comprising US\$ 26,459 million of exports and US\$ 75,105 million of imports. Cross country comparison demonstrates that, India, among all the four countries, recorded highest growth in terms of both export and import in 2018. In 2005 it was estimated that India's export to Bangladesh, China and Myanmar was 59.6 percent and India's average commercial growth rate about 40.7 percent since 2000. It is seen from the Table 8 that after 2000s the total exports and imports of India to/from China is increasing very remarkably. India exports to Bangladesh more goods and services rather than imports.

Table 9: The Exports of Myanmar to Bangladesh, China, & India in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
<i>Bangladesh</i>	1	4	15	36	82	19	130
<i>China</i>	33	136	134	289	476	4831	5,456
<i>India</i>	44	146	200	471	958	1014	431
<i>Total Export to BCI</i>	78	286	349	796	1516	5864	6017
<i>Total Export to the World</i>	408.74	1,197.83	2,453.01	4,285.71	7,702.63	12,246.56	15,648.29
<i>% of Myanmar Total Exports to BCI</i>	19.08	23.88	14.22	18.57	19.68	47.88	38.45

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 10: The Imports of Myanmar from Bangladesh, China, & India in 1990, 1995, 2000, 2005, 2010, 2015, 2018 (US\$ Million)

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018
<i>Bangladesh</i>	1	2	3	10	10	10	25

<i>China</i>	138	680	310	616	1128	6432	7226
<i>India</i>	1	23	73	126	164	474	1045
<i>Total Import to BCI</i>	140	705	386	752	1302	6916	8296
<i>Total Import to the World</i>	668	2,342	3,245	2,736	4,278	17,132	21,474
<i>% of Myanmar Total Imports from BCI</i>	20.96	30.10	11.90	27.49	30.43	40.37	38.63

Source: Compiled and Estimated from IMF (2019), Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019
<https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>

Table 9 and Table 10 show that Myanmar's business turnover with the rest of the BCIM members accounted for 25.9 percent of the world's total turnover in 2005. In 2018, the exports of Myanmar to the BCM countries are US\$ 6017 million where it is only US\$ 78 million in 1990 (Table 9). Table 10 illustrates that the imports of Myanmar from Bangladesh, China, and India are also increasing very slightly. Though Myanmar is a neighboring country of Bangladesh but the trade flow are very insignificant between the two countries.

Table 11: Main Imports, Imports Partners, Export, Export Partners of BCIM Countries

<i>Country</i>	<i>Main Exports Items</i>	<i>Main Export Destination</i>	<i>Main Imports Items</i>	<i>Main Imports Countries</i>
<i>Bangladesh</i>	<i>Raw Jute Fertilizer Garments Leather Plastic product Frozen fish</i>	<i>USA Germany UK France Spain</i>	<i>Agricultural product like Coffee, tea, spices, Minerals, Chemical product, Machinery, automobiles parts</i>	<i>China India Singapore Indonesia Hong Kong</i>
<i>India (North East Region)</i>	<i>Coal Frozen fish Handicrafts Minerals Fuels</i>	<i>China Bhutan Bangladesh Myanmar</i>	<i>Fresh fish Cotton by-product Processed food Garments Furniture Natural gas</i>	<i>China Bhutan Bangladesh Myanmar</i>
<i>China (Yunnan Province)</i>	<i>Chemical product Base metals Tobacco Agricultural product</i>	<i>Myanmar Vietnam Hong Kong India Japan</i>	<i>Minerals Machinery Electrical appliances Electronics</i>	<i>Indonesia Myanmar Taiwan South Korea Peru</i>
<i>Myanmar</i>	<i>Natural gas Wood Precious stones pearls</i>	<i>China Thailand India Japan South Korea</i>	<i>Processed fossil fuels Telecommunication equipment Precious stones</i>	<i>China Thailand Singapore Japan India</i>

Source: Ministry of Development of North Eastern Region, Observatory of Economic Complexity, World Bank

Bangladesh mainly exports raw jute, fertilizer, garments items, plastic product to the USA, UK, and Germany. From the Table 11 it is observed that the export items of India, China, and Myanmar are different compare to Bangladesh. China mainly exports chemical product and base metals, and its export destination is Myanmar, Hong Kong, India. Myanmar is inductively covered by natural resources, so they can benefit from these resources by exporting. Neighboring countries like China, India, and Thailand are the main destinations of exporting goods and natural resources for Myanmar.

Table 12: Chinese Recent Investment in Bangladesh, India, Myanmar and Pakistan

Country	2016	2017	2019
Bangladesh	\$61.4 million	\$68.58 million	\$1.159 billion
India	\$700 million	\$2 billion	\$2.34 billion
Myanmar	\$2.8 billion	\$3.47 billion	\$3.60 billion

Source: IMF (2020)

Investment Scenario of BCIM Member Countries

Belt and Road initiative has paved a new way for the new structure of Bangladesh and China relationship where Bangladesh is the important member country to the BCIM-EC. Since 1975, the bilateral trade between Bangladesh and China started significantly with developing economic condition and trade. In 2010, China becomes the main trade partner in terms of imports. But the investment scenario of the Table 12 does not show the expected picture in inward investment from China to Bangladesh. In 2016 and 2019 China invests US\$ 61.4 million and \$1.159 billion in Bangladesh at the same year China invests US\$ 2.8 billion and \$3.60 billion in Myanmar which are relatively higher foreign direct investment inflows in Myanmar. Moreover, Chinese investment in Pakistan in 2017 is US\$ 2.157 billion which is also handsome amount of foreign investment. China invests almost US\$ 62 billion in Pakistan in the China-Pakistan Economic Corridor (CPEC) projects. In South Asian countries Pakistan is the most favored nation for Chinese government that's why the CPEC projects already implemented in the very years. The relationship between China and India has gone through the tumultuous situation through last few years. There is a long shadow on bilateral trade. Chinese investments grow exponentially despite the geopolitical formation between the two countries. In 2018 Chinese investment in BCIM countries is US\$ 5 billion compared to \$2 billion in 2017. But this scenario of investment is insignificant compare to ASEAN countries investment of China where they invests most of their FDI outflows.

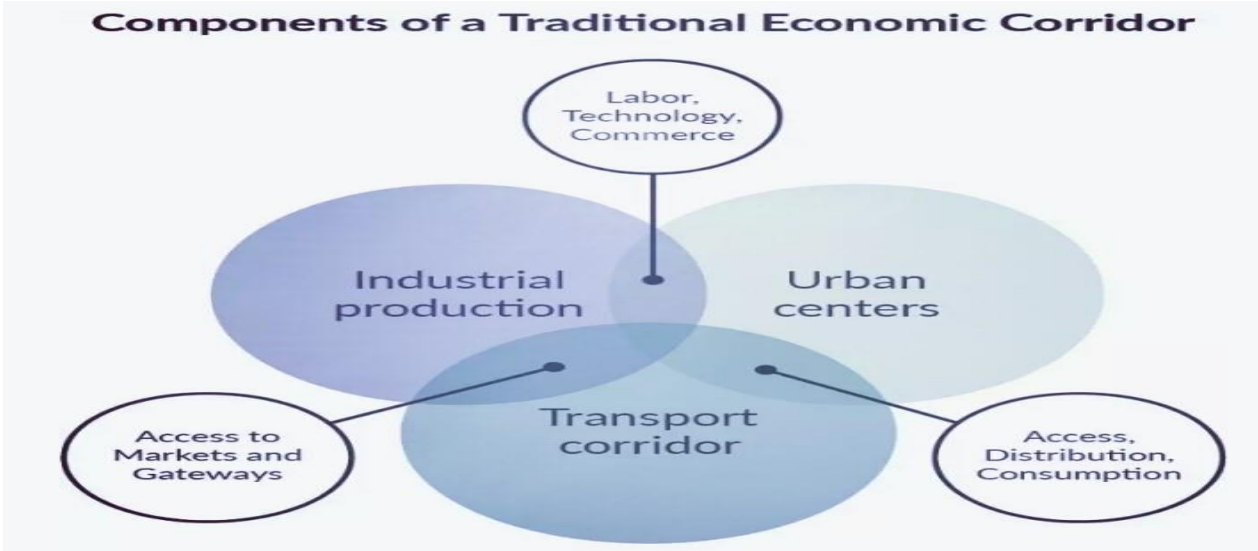
6. BCIM Economic Corridor

Economic corridor is a route which is an initiative that is developed by geographic-aimed and people and goods can move together, this movement stimulates economic growth (Stephanie, 2018). Corridors maybe developed within a country or between countries. Corridors exists in

ASIA, AFRICA and others area. Using corridor donor country gets the maximum benefit (Mulenga & Gadzeni, 2014).

Economic corridor has three parts; a transport corridor, , urban centers and industrial production centers. Geographical areas can be explained through transport corridor and product can be supplied to neighboring areas at a lower prices. Transport corridor is one of the main tools of the economic corridor. The industrial production corridor produced consumer goods for the region and for capturing the world trade. Labor, technology, knowledge are provided by urban centers and which is essential for economic growth. Some urban centers provide facilities to worker group making them skilled with specialization (Stephanie, 2018).

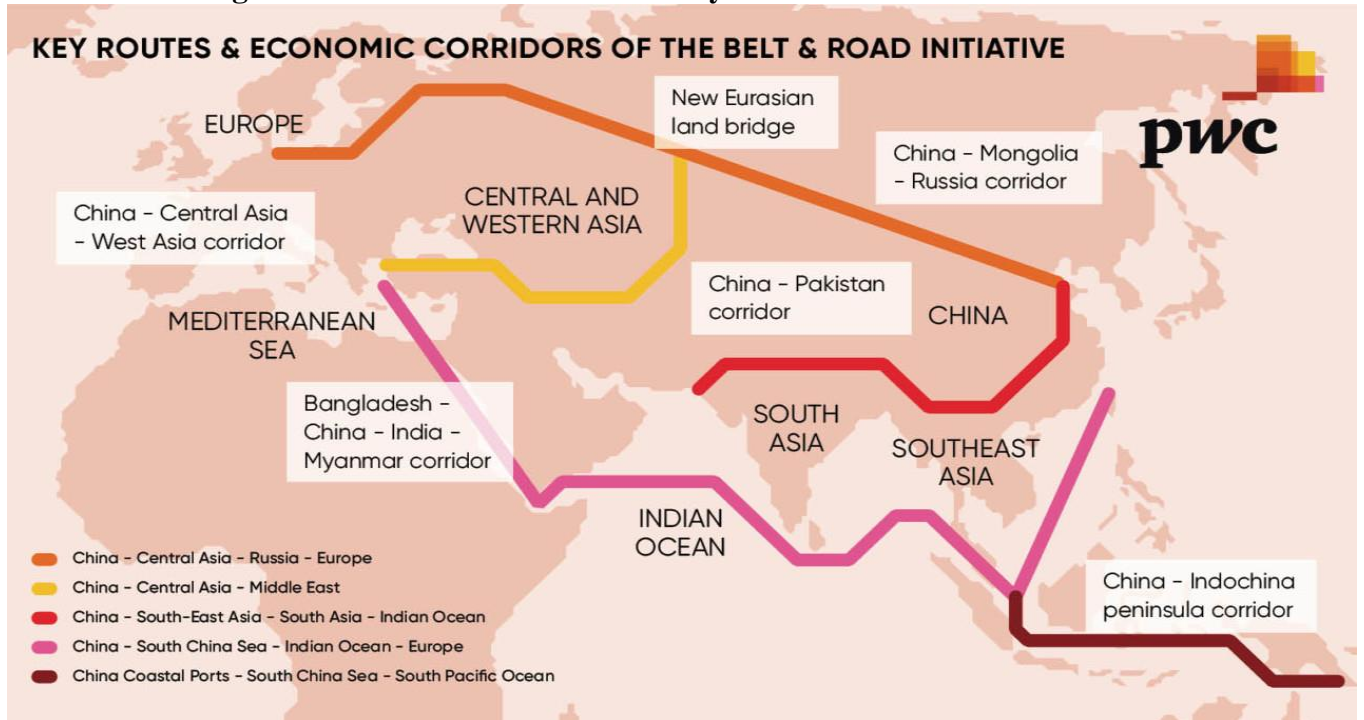
Figure 4: Components of Traditional Economic Corridor

Source: reconnectingasia.csis.org

Component of Traditional Economic Corridor

Figure 5: One Belt One Road and Key Economic Corridors

Source: raconteur.net

OBOR includes six economic corridors such as China- Mongolia- Russia Economic Corridor (CMREC), New Eurasian Land Bridge (NEBL), China- Central and west Asia Economic Corridor (CICPEC), China-Indo-China Peninsula, China- Pakistan Economic Corridor, and Bangladesh-China-India-Myanmar (BCIM) Economic Corridor.

Over the three decades we saw that world economy has created separate (distinct) economic communities considering the development of connected region; improving the infrastructure facilities, increasing FDI, making free trade agreements (Charles, 2018). But now-a-days economic corridors are used as a tool of geopolitics that is growing concern for world economy. The low income countries are attracted in these corridors, if they do more to improve their infrastructure and trade then they can maximize their benefits using economic corridors. Here, our main concern is BCIM Economic Corridor. The study has focused on this BCIM EC related issues.

Bangladesh-China-India-Myanmar Economic Corridor (BCIM-EC)

Bangladesh, India, China (Yunnan province), and Myanmar: 40% of world populations live here, 9 % area of the world under BCIM, world GDP's 7.3% own by this area (Nobab, 2018). Bangladesh India will get the benefit especially 'Seven Sister' where Seven Sisters indicates seven specific province of India around the border. There will be a route from Kunming to Kolkata. Already there is a route from Kunming to Myanmar. Bangladesh has been making a route from Cox's Bazar to Myanmar. From BCIM corridor Seven Sister is mostly benefited as goods need 7 days to reach at Kolkata seaport, from Kolkata seaport it takes time 3 to 4 weeks to reach in china. But using BCIM corridor within 2 days goods can be reached in china. As a result time and cost (30%) will reduce for Seven Sister (Nobab, 2018).

7. Benefits of BCIM Economic Corridor

Bangladesh, India, Myanmar and China is a sub-regional organization to enhance regional relationship as well as to increase investment and trade among themselves. This interconnectedness would facilitate the cross-border flow of people and goods, minimize overland trade obstacles, ensure greater market access and increase multilateral trade. Establishment of BCIM-EC will bring success if there is a good assemble on policies, regulations, plans and strategies and thus it will bring mutual benefits for member countries. In general thinking we may say BCIM-EC will make easy access to various markets in Southeast Asia, improvement in transportation and infrastructure sector; create employment opportunities & industrial zone. Intra-BCIM exchange has seen quick increment from USD 6.0 billion out of 2001 to USD 90 billion out of 2011. The expansion has been mostly determined by China and India while the commitment of Bangladesh and Myanmar stays unimportant. There is a possibility of an exchange valued 132 billion dollar . A bilateral exchange is possible between Bangladesh and India which is worth 6.6 billion dollars. The confederation of Indian industry estimates that India-Bangladesh trade will almost double to over 10 billion dollars in four years (The Daily Star, 2015).

The progress of economic relations with Myanmar will be fruitful for Bangladesh from multiple perspectives. In that sense, Myanmar progress could strength the foundation of economic relations between the two countries. Myanmar is setting up uncommon economic zones offering venture motivators which may enable Bangladeshi firms to misuse the improving speculation atmosphere of its neighbor. The ongoing disclosure of gas reserves in Rakhine has contributed to technological advancement and conceivable outcomes. More grounded trade, speculation, and individuals to individual's linkages between the two nations could likewise set the ground

for quiet and reasonable goals of issues like the Rohingya return. The BCIM initiative would likewise open up new roads of cross outskirt vitality exchanging for Bangladesh. Just 62 percent of the populace enjoys access to power with a for each capita accessibility of 321 kWh per annum (The Daily Star, 2015). Because of the shortfall, Bangladesh has just started to come to power from India and BCIM control cooperation can take it to another level. The issue of exchange of control with Myanmar should be considered as the work on hydropower generation is progressing fast in keeping with the rental plan. Whatever, Myanmar may benefit from linkages with India and Bangladesh by decreasing extra dependency on china. The access to Indian and Chinese market Bangladesh will be an attractive FDI destination (Monir, 2015). India's North East and China's Yunnan territory are immature districts of India and China and these two areas can profit by BCIM-drove trade. The 312 km flow of Stillwell road through north Myanmar connects northeast India which can reduce transportation cost by around 30% (Chung, 2018). And China-India trade could be expanded through BCIM. West Bangle of India and Yunnan will be able to increase production through agricultural operation and become a cooperative power. Kolkata and Kunming are expected to add more innovation to their trade prospects. Of the numerous parts that BCIM could take a gander at for collaboration is the vitality division. Sub-territorial participation can all in all use hydrocarbons in Bangladesh, hydel and mineral assets in North Eastern India, gaseous petrol holds in Myanmar, and coal saves in East Indian states like Odisha, Chhattisgarh, Jharkhand, and West Bengal. Especially solid is the potential for the North East, particularly Tripura, to trade vitality to control starved Bangladesh under the aegis of BCIM's institutional collaboration instrument. Thusly, giving power to those denied of it would be to a lesser degree an overwhelming assignment. Vitality collaboration among BCIM nations will likewise have suggestions for China, the biggest shopper of vitality today (Pravakar *et al.* 2014).

Table 13: Scenario Definition for Simulation

<i>Scenarios</i>		<i>Full Liberalization</i>	<i>Moderate Liberalization</i>	<i>Partial Liberalization</i>
<i>Regions</i>	<i>BCIM</i>	<i>100% linear tariff cut from existing level</i>	<i>75% linear tariff cut from existing level</i>	<i>50% linear tariff cut from existing level</i>
	<i>China +SAFTA+ Myanmar</i>	<i>100% linear tariff cut from existing level</i>	<i>75% linear tariff cut from existing level</i>	<i>50% linear tariff cut from existing level</i>

Source: Rahman & Amin (2009)

Like China, SAFTA and Myanmar coalescence, there I was a possibility of full, moderate and partial liberalization for BCIM-member countries. The reduction of tariffs is expected to result in three situation, “total trade effect,” “trade creation and trade diversion effect” and “welfare and revenue effect,” table 13 showing all these three scenario (Rahman & Amin, 2009).

Table 14: Effects of BCIM Economic Cooperation under Three Scenarios (US\$ Million)

<i>Scenario</i>	<i>Total Trade Effect</i>	<i>Trade Diversion</i>	<i>Trade Creation</i>	<i>Tariff Revenue Loss</i>	<i>Welfare Effect</i>
<i>Full Liberalization</i>	5671	1859	3812	-3082	411
<i>Moderate Liberalization</i>	4157	1384	2773	-1763	281
<i>Partial Liberalization</i>	2727	902	1825	-989	193

Source: Rahman & Amin (2009)

Member countries considering different situations can reduce or divert trade from non-member countries is expected to increase trade in the region. Table 14 reveals that trade creation effect is almost double than trade diversion in all these three situations meaning that trade creation will bring success in all these three tariff liberalization. According to table 14 profit in this region in three tariff liberalization is respectively USD 411 million, USD281 million and USD193 million (Rahman & Amin, 2009).

8. Challenges Faces the BCIM Countries

Most of the South Asian countries like Bangladesh and India are seen that there is an absence of good governance. On the other hand, Myanmar is also same situation exists. Cross-border smuggling businesses are randomly occurred between Bangladesh and India, and Myanmar and Bangladesh. In China and India they have also some problems. There is no good relationship between two big neighboring countries due to regional diplomacy, political unrest and

geopolitics. The economic corridor of BRI strategy is a long-term, complex and arduous systematic project, which is unprecedented. Its implementation will face many risks and challenges as follows:

- i. The political systems of the BCIM member countries along are quite different with unstable political situations.
- ii. The levels of economic development are out of balance with high difficulty in opening markets.
- iii. Ethnic and religious contradictions are complex and non-traditional insecurity is outstanding.
- iv. Their culture is various and complex, with the possibility to misjudge China's strategic intentions due to cognitive biases.
- v. Strategic planning and design need to be improved and refined, and China need more experience in order to lead international grand strategy.

Other challenges are mentioned below:

Infrastructure and Transport

A good framework and phenomenal availability are vital to building up and animating further joining among the individuals from any trying provincial gathering. BCIM initiative should be outfitted to assemble the road, rail and air transport availability absence of which at present thwarts extending of trade and venture framework.

Trade Facilitation and Easing of Goods Movements

Border free development of products crosswise over outskirts is one of the real essential foundations of effective Chinese-local collaboration. Harmonization of norms, duty structure, and disassembling of all para-tax and non-tax boundaries are critical to this. Creating land tenant center, gauge connect, truck-leaving zone, banking and protection offices near the land traditions stations, building up visa workplaces in the circumscribing states, and expulsion of movement expense could altogether bring down expenses and upgrade trade among the BCIM nations.

The Political Economy

Political duty with respect to the taking an interest nations is to take the BCIM collaboration forward in a sine qua non for closer participation among BCIM nations. If there should be an occurrence of BCIM accomplishment to a vast degree will rely on the points of view and approach taken by Bangladesh and Myanmar have their very own needs, interests and concerns, including security concerns.

Ease of Doing Business

The doing business report, published by The World Bank measures the business regulation for local firms in 190 countries. India recently , has doing well performance in the Ease of doing business, now it ranked 77 among 190 countries, Bangladesh ranked 176th China ranked 46th, Myanmar ranked 171 among 190 countries, according to the latest World Bank annual ratings.

Table 16: BCIM Countries in Ease of Doing Business among 190 Countries

<i>Economy</i>	<i>Starting business</i>	<i>Dealing with construction permits</i>	<i>Getting electricity</i>	<i>Registering property</i>	<i>Getting credit</i>	<i>Paying taxes</i>	<i>Trading across border</i>	<i>Enforcing contract</i>	<i>Resolving insolvency</i>
<i>Bangladesh</i>	131	135	176	184	119	151	176	189	154
<i>China</i>	27	33	12	28	80	105	56	5	51
<i>India</i>	136	27	22	154	25	115	68	163	52
<i>Myanmar</i>	70	46	148	125	181	129	168	187	164

Source: Ease of Doing Business index- 2019

Knowledge Economy Index

Knowledge economy index consider whether the environment is helpful for knowledge to be used effectively for economic development. KEI based on four subindexes, which represent the four pillars of the knowledge economy; 1) Economic incentives and institutional regime, 2) Innovation and Technological adoption, 3) education and training, 4) Informatin and communication technologies infrastructure. An educated and trained population is capable of creating, sharing and using knowledge. Highest score was 9.43 out of 10 achieved by Sweden in 2015. But Bangladesh could not make any change in this perspective in 2012 the score was 1.49 in 2015 the score din not change (WB, 2015).

Table 17: knowledge Economy Index

<i>Country name</i>	<i>Points</i>
<i>Bangladesh</i>	<i>1.49</i>
<i>China</i>	<i>4.35</i>
<i>India</i>	<i>3.12</i>
<i>Myanmar</i>	<i>1.48</i>

Sources: Global Knowledge Index-2021; Knowledge Economy Index (World Bank); EBRD 'Knowledge Economy Index' documented in a 2019 publication

9. Conclusion and Recommendations

In whole, the BR initiative is a focal point of China's outside strategy and household economic procedures. China is restoring the old two trade courses to make the BRI effective. China seeks to provide economic and monetary assistance to countries under the program. China has just taken some initiatives by investing resources. Several initiatives have been taken in search of far-reaching commitments with partner countries.

The BRI project gives Bangladesh an ideal chance to draw in outside cash-flow to build up a huge extent of her prerequisites. At the same time Bangladesh has the chance to tap new markets and make great economic returns by putting resources into framework and mechanical corridors along the Belt and the Road. Bangladesh can likewise upgrade her global renown by assuming the job of a worldwide middle person between a forceful China and along these lines has a great deal to pick up from the Belt and Road Initiative Project, if Bangladesh sheds its hindrances about the equivalent and partakes effectively in its execution. China already has the “tools” what they needed for completion the mega plan BRI. Now talk of the town is that if China maintains transparency and control local & international corruption then it may fetch favor for member countries. As the leader of BRI, China needs to ensure that all investment and business firms will sustain responsible duty towards six economic corridors under BRI.

China wants to establish BCIM as an integral part of BRI project. Moreover, it wants to revive ancient Silk Road by BCIM. For South Asian regional economic development BRI project through BCIM will be a historic approach. BCIM will be an effective way to clinch economic progress in South Asia. In this region business costs are high as high transportation cost, impotent infrastructure, less cooperation among nations makes difficulties to compete with the world business. This region has huge obstacles and they need to maintain many unnecessary document formalities such as inefficient border process, excess paper work, long operation in

the port, heavy customs procedures that add extra cost to the intra-regional trade. BRI would help rise business through BCIM in this region. If any issues arise it can be solved by bilateral multilateral contention. A light of BRI is seen as development of interconnected multiple roads; blue economy, digital Silk Road. All we can say, BRI is a win-win situation for the world. BCIM needs to utilize its geographic importance and cooperate with this project to stretch out potential benefits from BRI projects.

References

1. Ayres, A. (2014). Bangladesh: Capitalist Haven. *Forbes*. October 28. <https://www.forbes.com/sites/alyssaayres/2014/10/28/bangladesh-capitalist-haven/?sh=264db4b6145e>
2. Bangladesh Economic Review (2018). Bangladesh Economic Review, Ministry of Finance, Dhaka, Bangladesh.
3. Banerjee, K., & Dey, D. (2020). Economic cooperation and trade potential of Indian energy sector products between India and BCM region. *Journal of Management Research and Analysis*, 5(2), 170-177.
4. Bo, Z. (2014). The String of Pearls and the Maritime Silk Road. China-US Focus Digest, February 11.
5. Brooks, S. G. (2007). *Producing Security: Multinational Corporations, Globalization, and the Changing Calculus of Conflict*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
6. CEIC Data (2019). <https://www.ceicdata.com/en/countries>
7. Chadha, K., & Kavoori, A. (2000). Media imperialism revisited: some findings from the Asian case. *Media, culture & society*, 22 (4), 415–432.
8. Chin, K. & Zhang, S. X. (2015). *The Chinese Heroin Trade: Cross-Border Drug Trafficking in Southeast Asia*, USA: New York University Press.
9. Chowdhury, A., & Mahmud, W. (eds) (2008). *Handbook on the South Asian Economies*. Edward Elgar Publishing, Celtenham, UK.
10. Chung, C. P. (2018). What are the strategic and economic implications for South Asia of China's Maritime Silk Road initiative?. *The Pacific Review*, 31(3), 315-332.
11. Cummings, M.C., 2003. Cultural diplomacy and the United States government: a survey. Washington, DC: Center for Arts and Culture.
12. Curtis, L. (2011). The China Challenge: A Strategic Vision for U.S.-India Relations. <http://blogs.reuters.com/indiaexpertzone/2011/07/19/the-china-challenge-a-strategic-vision-for-u-s-india-relations/>.
13. Fallon, T. (2015). The New Silk Road: Xi Jinping's Grand Strategy for Eurasia. *American Foreign Policy Interests*, 37(3), 140-147.
14. Fuad, K. A. A. (2017). One Belt, One Road (OBOR) Initiative: How Bangladesh can benefit through the new horizon of regional co-operation. Dhaka: Light Castle Partners, 19. <https://www.lightcastlebd.com/insights/2017/06/one-belt-one-road-obor-initiative-bangladesh-can-benefit-new-horizon-regional-co-operation>
15. Gartzke, E. (2007). The Capitalist Peace. *American Journal of Political Science*, 51(1), 166–91.
16. Gibler, D. M. (2012). *The Territorial Peace: Borders, State Development, and International Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Grieco, J. M. (1988). Anarchy and the Limits of Cooperation: A Realist Critique of the Newest Liberal Institutionalism. *International Organization*, 42(3), 485–507.
18. Habova, A. (2015). Silk Road economic belt: China's Marshall Plan, pivot to Eurasia or China's way of Foreign Policy. *KSI Transactions on Knowledge Society*, 8(1), 64-70.
19. Hoffman, B. (2014). *China's One Belt One Road Initiative*.
20. Hoffman, B. (2015). China's One Belt One Road Initiative: What We Know Thus Far. World Bank blog, December 4, <http://blogs.worldbank.org/eastasiapacific/china-one-belt-one-road-initiative-what-we-know-thus-far>.
21. Hossan, M. M. (2015). Bangladesh, China, India and Myanmar Economic Corridor (BCIM-EC): Next Window for Economic Development in Asia. July, at <https://www.researchgate.net/publication/322064296>.
22. IMF (2019). Direction of Trade Statistics (DOTS) Database, May-2019 <https://data.imf.org/?sk=9D6028D4-F14A-464C-A2F2-59B2CD424B85>
23. Jin, D.Y. (2007). Reinterpretation of cultural imperialism: emerging domestic market vs. continuing US dominance. *Media, culture & society*, 29 (5), 753–771.

24. Kabir, M. (2016). Expanding the Bangladesh–China Trade Frontier. *The Daily Star*, October 10.
25. Kathleen, G. C. (2014). *Inside the Politics of Self-Determination*. Oxford, UK: Oxford University Press.
26. Liton, S. (2016). Xi Out to Get Region in Silk Order. *The Daily Star*, October 12.
27. Majumder, S. C., & Upadhyaya, A. (2019). One Belt One Road Initiative: Chinese Cultural Diplomacy with South Asian Countries. *Bangladesh Journal of Political Economy*, 35(1), 773-788.
28. Magnus, G. (2015). China, the New Silk Road, Loud Thunder and Small Raindrops. May 15.
29. Mark, S. (2008). A Comparative Study of the Cultural Diplomacy of Canada, New Zealand and India. PhD Thesis in Political Science, The University of Auckland.
30. Morrison, W. M. (2015). China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States. Congressional Research Service (CRS) Report, 7-5700.
31. Mulcahy, K. V. (1999). Cultural Diplomacy and the Exchange Programs: 1938–1978. *The Journal of Arts Management, Law, and Society*, 29 (1), 7-28.
32. Nisbett, M. (2012). New perspectives on instrumentalism: an empirical study of cultural diplomacy. *International Journal of Cultural Policy*, 1-19.
33. Nowshin, N. (2016). The Case for Stronger Ties in South Asia. *The Daily Star*, October 9.
34. Ohashi, H. (2018). The Belt and Road Initiative (BRI) in the context of China's opening-up policy. *Journal of Contemporary East Asia Studies*, 7(2), 85-103.
35. Ovi, I. H. (2020). Life expectancy of Bangladesh rises to 72.6 years. *Dhaka Tribune*. June 30th. <https://www.dhakatribune.com/bangladesh/nation/2020/06/30/life-expectancy-of-bangladeshis-rise-to-72-6-years>
36. Panda, A. (2014). China Invites India To The 'Maritime Silk Road'. *The Diplomat*, February 15, at <http://thediplomat.com/2014/02/china-invites-india-to-the-maritime-silk-road/>
37. Peyrouse, S., & Raballand, G. (2015). Central Asia: the New Silk Road Initiative's questionable economic rationality. *Eurasian Geography and Economics*, 56(4), 405-420.
38. Rahman, M., Rahman, H., & Shadat, W. B. (2007). BCIM Economic Cooperation: Prospects and Challenges. Center for Policy Dialogue (CPD), Dhaka, Bangladesh, Working Paper, No. 64.
39. Rahman, M. (2014). BCIM Economic Corridor: An Emerging Opportunity. *The Daily Star*, March 15, at <http://www.thedailystar.net/23rd-anniversary-2014-economyinvestment-and-business/bcim-economic-corridor-an-emerging-opportunity-15533>
40. Rahman, M. (2015). BCIM-Economic Corridor: An Emerging Opportunity. *The Daily Star*, 8 March, 2015. <https://www.thedailystar.net/bcim-economic-corridor-an-emerging-opportunity-15533>
41. Rahman, M. T., & Amin, M. A. (2009). Prospects of Economic Cooperation in the Bangladesh, China, India and Myanmar Region: A Quantitative Assessment. Asia-Pacific Research and Training Network on Trade, Working paper Series, No. 73.
42. Rana, K. S. & Uberoi, P. (2012). *India's North East States, the BCIM Forum and Regional Integration*. New Delhi: The Institute of Chinese Studies, available at: < <http://www.icsin.org/uploads/2015/04/13/aadee7d0caa62c75dcacc3f98658ec6a.pdf>>
43. Rooney, K. (2019). Here's what you need to know about Bangladesh's rocketing economy. In *The World Economic Forum* (Vol. 19).
44. Saha, P. K. (2018). Sustainable infrastructure for a 'developing' Bangladesh.
45. Sarker, M. N. I., Hossin, M. A., Yin, X., & Sarkar, M. K. (2018). One belt one road initiative of China: implication for future of global development. *Modern Economy*, 9(4), 623-638. <https://www.weforum.org/agenda/2019/11/bangladesh-gdp-economy-asia/>
46. Shambaugh, D. (2005). China Engages Asia: Reshaping the Regional Order. *International Security*, 29 (3), 64-99.
47. Shixin, Z. (2009). Harmonious ocean, harmonious world. china.org.cn, April 27, at http://www.china.org.cn/china/opinion/2009-04/27/content_17680562.htm
48. Star Business Report (2015). Strong Political Will Needed to Launch BCIM Corridor: Ministers. *The Daily Star*, April 30.
49. Swaine, M. (2014) Chinese Views and Commentary on Periphery Diplomacy. Washington, DC: Carnegie Endowment for International Peace. 28 July 2014, <http://carnegieendowment.org/files/clm44ms.pdf>
50. Swaine, M. D. (2015). Chinese views and commentary on the 'One Belt, One Road' initiative. *China Leadership Monitor*, 47, 1-24.
51. UNCTAD (2021). United Nations Conference on Trade and Development- 2021. China: The Rise of a Trade Titan. <https://unctad.org/news/china-rise-trade-titan>
52. Villanueva Rivas, C. (2010). Cosmopolitan Constructivism: Mapping a Road to the Future of Cultural and Public Diplomacy. *Public Diplomacy Magazine*.

53. Wang, R., & Zhu, C. (2016). (Eds.). *Annual Report on the Development of the Indian Ocean Region (2015): 21st Century Maritime Silk Road*. Social Science Academic Press and Springer Science + Business Media Singapore.
54. Wolff, P. (2016). China's 'Belt and Road' Initiative-Challenges and Opportunities. Report Prepared for the 2016 Annual Meeting of the Asian Development Bank. German Development Institute.
55. World Bank (2016). World Development Indicators. Online available:
<http://data.worldbank.org/products/wdi>
56. World Bank (2019). <https://data.worldbank.org/?locations=BD-CN-IN-MM>
57. WDI (2019). World Development Indicators, World Bank, Washington D. C.
<http://data.worldbank.org/products/wdi>
58. Xinhua (2013). Xi Jinping: China to further friendly relations with neighboring countries. 26 October, <http://en.people.cn/90883/8437410.html>
59. Yu, H. (2016). Motivation behind China's 'One Belt, One Road' Initiatives and Establishment of the Asian Infrastructure Investment Bank. *Journal of Contemporary China*, 25, 1-16.
60. Yunqing, L. (2012). Strengthening Exchange, Deepening Cooperation and Building the Safe and Harmonious Indian Ocean. Presentation by the 3rd IONS Conference at Cape Town, South Africa, April, at
[http:// ions.gov.in/sites/default/files/Presentation%20by%20China.pdf](http://ions.gov.in/sites/default/files/Presentation%20by%20China.pdf)

Impact of Audit Committee on Earning Quality of Listed Consumer Goods Companies In Nigeria

Usman YAKUBU

Abubakar Tafawa Balewa University, **Nigeria**
uyakubu@atbu.edu.ng

Muktar HARUNA

Abubakar Tafawa Balewa University, Nigeria
hmuktar@atbu.edu.ng

Prof. Dr. Bala Sulaiman DALHAT

Abubakar Tafawa Balewa University, Nigeria
hmuktar@atbu.edu.ng

ABSTRACT

The paper examines the impact of audit committee on the earning quality of listed consumer goods sector in Nigeria. The study used data collected from annual reports and accounts of the 13 sampled companies for the periods 2007 to 2018. Data was analyzed by means of descriptive statistics to provide summary statistics for the variables also correlation analysis was carried out using Pearson correlation technique for the correlation between the dependent and independent variables. Regression was employed using Generalized Least Square technique since the data has both time series and cross sectional attributes (Panel data). It was found out that the audit committee had positive and significant influence on the earning quality in the listed consumer goods companies in Nigeria. Thus, the study recommends that competency and personal integrity should be the worthwhile attributes to be considered while constituting the committee this could enhance the quality of accounting information. In addition to that majority of the committee members should be independent directors in order to allow high level of independency to be exercised.

Keywords: Earning Quality, Corporate Governance & Audit Committee.

PROLETERYADAN PREKARYAYA YAKA SORUNU: YENİ İŞGÜCÜ TANIMLAMALARI IŞIĞINDA YENİ YAKLAŞIM, SOSYAL İŞGÜCÜ, ÇOKLU YA DA RENKLİ YAKA

Prof. Dr. Bülent KARA

Niğde Ömer Halisdemir University

bkara@ohu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-6021-085X

Alışkanlıklar standartlaştıkça tembellik yaygınlaşır, yerleşir.

ÖZET

Emek dünyasının varlığının toplumsal kabulünü sağlayan en önemli niteliği onun sembolleşmesidir. Sembolleşmenin gerçekleşmesi bir tarafta kabulünü pekiştirip niteliksel anlam kazanmasını gerçekleştirirken aynı zamanda yaygınlaşmasını, toplumsallaşmasını ve değerler manzumesi içerisinde statüsünün artmasını sağlamıştır. Emeğin kendini tamamlayan en önemlilerinden birisi sembolleşmesi yani işgörenin yaptığı işin karşılığı olan renk sembolleridir. İş ve hizmet gören, iş gücü sınıflaması yapılırken yapılan işin niteliği ve karşılığı olan renkler “yaka” ile kavramlaştırılarak sembolleştirilmiş ve fetişleştirilmiştir. Mavi yakalılar, beyaz yakalılar vs. gibi sınıfsal tanımlamalar bir renk olmaktan ziyade çalışanın statüsünü, yaptığı işi, aldığı maaşı gibi birçok faktörü açıklamaktadır.

Proleteryadan- prekaryaya sınıfsal dönüşüm işin üretim süreçlerini, ilişki biçimlerini, özel mülkiyetin dönüşümünü, devletin araçsal bakışını değiştirdiği kadar yaka-üretim sembolleşmesini dönüştürmekte, her şeyden önce iş gücünün toplumsal konumunu doğrudan etkilemektedir. Emeğin nicel ve nitel dönüşümünü anlamlandıran bu süreç işgörende bilinç düzeyi ile çalıştığı iş arasındaki şuurulu bir dönüşümünü de sağlamaktadır.

Bu çalışmada emeğin süreç içinde kavramsal dönüşümü ve buna bağlı nicel ve nitel özelliklerini tanımlarken aynı zamanda işgörenin (işçinin) ya da işgücü diye kavramlaştırılan yapının yaptığı iş ile ona karşılık gelen sembollerin sosyolojik tanımlamasını yapacağız. Tanımlamaları yaparken son dönemler esas alınacak olup betimsel analiz uygulanacaktır.

Anahtar Kelime: Proleterya, Prekaryaya, Sosyal İşgücü, Yeni İşgücü

THE COLLAR PROBLEM FROM THE PROLETARIA TO THE PRECARIA: A NEW APPROACH, SOCIAL LABOR OR COLLARLESS IN THE LIGHT OF THE NEW LABOR DEFINITIONS

ABSTRACT

The most important feature that provides the social acceptance of the existence of the labor world is its symbolization. The realization of symbolization not only reinforced its acceptance and gained a qualitative meaning, but also enabled it to become widespread, socialized and increased its status within the framework of values. One of the most important self-complementing symbols of labor is the color symbols that correspond to the work done by the employee. While classifying the work and service, the quality of the work done and the colors corresponding to the work done were conceptualized with “collars” and symbolized and fetishised. Blue collar, white collar etc. Class definitions such as color, rather than being a color, explain many factors such as the status of the employee, the job he does, and the salary he receives.

The class transformation from proletariat to precariat transforms the production processes of the work, the forms of relations, the transformation of private property, the symbolization of collar-production as much as it changes the instrumental view of the state, and first of all, it directly affects the social position of the workforce. This process, which makes sense of the quantitative and qualitative transformation of labor, also provides a conscious transformation between the level of consciousness of the employee and the job he works for.

In this study, while defining the conceptual transformation of labor in the process and its quantitative and qualitative characteristics, we will also make a sociological definition of the work done by the employee (worker) or the structure conceptualized as labor force and the symbols corresponding to it. While making the definitions, the last periods will be taken as basis and descriptive analysis will be applied.

Keywords: Proletariat, Precariat, Social Workforce, New Workforce

GİRİŞ

Halk yordamında işgörenin yaptığı ve yapacağı iş tanımlanır ve sınırları belirlenirken “bir koltukta bir karpuz taşınır, aynı koltukta iki ya da daha fazla karpuz taşınmaz” sözlü kullanılırdı. Buradaki tanımlama aynı zamanda işgörenin neyi nasıl, yaptığı- yapacağı belirtilirken iş gören yaptığı iş ve onu temsil eden sembol ile birlikte sınıflandırılırdı. Yeni üretim yapısında bu tanımlama ve sınırlama anlamını ortadan kaldırmakta yeni emek yapısı içerisinde aynı anda, aynı koltukta birçok karpuzun taşındığı bir iş görme ve iş tanımı ve piyasası oluşumu mümkün olabilmektedir. Önceleri bir koltukta taşınan karpuz işi karpuzun rengini, tonu ise sembolünü belirtirken şimdilerde üretim araçlarının mülkiyetine sahip olanların yeni üretim ilişkileri yaratma çabası ya da zorunluluğu aynı koltukta birkaç karpuz taşınmasını mümkün kılmakta ve bu karpuzların rengi ve tonu birbirinden farklı olmamaktadır. Emek güzelliğin harcı değilse, insanlığın onu beslemesi mümkün değildir. Emek- değer ilişkisinin toplumsal anlamı emeğin, insanlığın güzelliğinin panoraması olmasında yatmaktadır. Onu hoyratlaştıran iki şey vardır. Biri ve en başta sömürülmesi, diğeri ise, kavganın aracı haline getirilmesidir. Emek bu iki olgunun üstünde ve belirleyicisidir.

1. PROLETERYA VE PREKARYA TANIMLAMALARI

Emek piyasasında işgörenin yaptığı işin tanımına uygun bir sembol kullanılmaktadır. Bu semboller genelde beyaz, mavi, gri vb. renk sembolleri ile izah edilmektedir. Bu yaka renkleri gruplanarak iş kollarına göre çeşitlenmiş ve birçok tanım ortaya çıkmıştır.

Geçmiş çalışmalar incelendiğinde “yaka” kavramının işçi sınıfı oluşumu ile gündeme geldiği ve öncelikli olarak sosyolojik açıdan ele alındığı sonrasında ise hukuksal süreçler dikkate alınarak hukuk açısından incelendiği görülmüştür. İşletme biliminde örgütsel davranış ve insan kaynakları açısından ele alınan yaka kavramının değişen örgütsel roller ve işin içeriği nedeniyle farklı renklerde tanımlanmaya başladığı görülmüştür. (Eriş, Özmen, Bayam, 2020:265)

Ücretli emek içerisindeki en önemli çalışan gruplarından birisi haline gelen ve 21.yüzyılda öneminin artması muhtemel görünen beyaz yakalıların net bir tanımının yapılması güçtür. Bu güçlüğün en önemli nedeni, beyaz yakalıların yürüttükleri işlerin heterojen bir yapıya sahip olmasıdır. (Erdayı,2012: 78). Beyaz yakalı Marx'a göre konumlandırıldığında işçi sınıfının üst kategorisinde yer almaktadır. Beyaz yakalı Weber'e göre konumlandırıldığında ise orta sınıfta yer alan ayrı bir alt sınıftır.(Özalp,2020:4401).

İnsan emeğinin çeşitlenmesi beyaz – mavi yaka tanımlamasının ötesinde farklı tanımlamaları ya da sembolleştirmeleri de beraberinde getirmiştir. Genel bir tanım yapıldığında beyaz yakalılar, maaşlı ve genelde ofis ortamında çalışan insanlar için tanımlanabilmektedir. Siyah yakalı sembolleştirilmesi ise petrol veya madencilik sanayisinde çalışanlara veya bazen kara borsa faaliyetlerinde bulunan kişilere atfedilmiştir. El emeğini kullanan ve saatlik ücret alan işçilere mavi yakalılar sembolleştirilmesi yapılmıştır. Altın yakalılar, yüksek vasıfta bilgili kişileri kapsamaktadır. Emeklilik yaşını doldurduğu halde çalışanlar ise gri yakalı olarak tanımlanmaktadır. Yeşil yakalılar ise, çevreyi korumaya yönelik vakıflarda veya güneş panelleri gibi alternatif enerji kaynaklarında çalışanları tanımlamada kullanılır. (<https://www.econominal.org/yaka-rengine-gore-calisanlarin-tanimlanmasi/>). Pembe yakalı işçiler hizmet alanında çalışan halkla ilişkiler, satış görevlileri, garsonlar gibi işçi sınıfının bir üyesidir. Scarlet yaka, seks endüstrisinde çalışan bireyleri kapsamaktadır. Yeni yaka kavramı ise gelenekselin dışındaki eğitim yollarıyla çağdaş endüstri çalışanları için kullanılır. (<https://www.tech-worm.com/yaka-renkleri-ve-anlamlari-beyaz-mavi-ve-altin-yaka/>)

Yayımlar incelendiğinde farklı renklerdeki yaka renklerinin aslında birbirinden keskin çizgilerle ayrılmadığı, çalışan nitelikleri ve iş olanakları açısından geçişli bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kullanılan kavramlardaki geçişlilik (örn: altın yaka ve bilgi işçisi) zamanla çalışanların kendini geliştirerek farklı bir pozisyona geçerek yaka renginde değişikliğe gidebileceğini de göstermektedir. (Eriş, Özmen, Bayam, 2020:265).

Günümüzde küreselleşme ve neoliberal dönüşümün bir sonucu olarak esnek çalışma biçimlerinin önem kazanmasıyla birlikte sınıf kavramsallaştırmasına ilişkin yeni tartışmalar da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu bağlamda sanayi toplumunun yarattığı “proletaryanın” yerine, güvencesiz çalışma koşullarıyla ilişkilendirilen ve “prekarya” olarak adlandırılan yeni bir sınıfın oluşmaya başladığı yönündeki görüşlerin önem kazanmaya başladığı görülmektedir. (Aydın,2021: 200). Neoliberal dönemde, üretim süreçlerinin esnekleşmesi, işsizliğin yapılaşması ve prekarizasyon beyaz yakalıların büyük bir bölümünün “mavi yakalılaştığı” bir sürece tekabül etmektedir.(Bora, Erdoğan,2012: 26’dan akt. Bozkurt,2019:62).

Standing, prekaryanın özelliklerini ortaya koyarken öfke, dışlanmışlık, kaygı, yabancılaşma, stres, umutsuzluk ve özsaygı kaybı gibi duygular içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Günümüzde beyaz yakalı çalışanların da iş güvencesizliğin ortaya çıkardığı bu sonuçlarla karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla işgücünün prekerleşme süreci yalnızca mavi yakalı ve düşük vasıflı işgücünü değil; meslek, eğitim ve statü açısından daha avantajlı görülen iş ya da meslekleri de kapsamaktadır. Bu bakımdan birçok yazar açısından vasıflı işgücü de güvencesizlik temelinde giderek genişleyen prekarya içerisinde yerini almaya başlamıştır. (Aydın,2021: 205).

Çalışma şekillerinin değişmesi bireysel ve toplumsal olarak değişmelere de neden olmuştur. Yeni çalışma biçimlerinde birey kendini ispat etmek için her türlü uğraşı doğal hale gelmiştir. Bu sebeple bireyler kendini geliştirmek, bilgi sahibi olmak zorundadır ve buna yatırım yapmaktadırlar. (Yüksel, 2010: 114). Üçüncü bin yılın başlarında olduğumuz bugünlerde yaratıcı fikirlere sahip olmak, fiziksel varlıklara sahip olmaktan çok daha önemli hale gelmiştir. Özellikle teknoloji işletmelerinde çalışanlar kuruma kattıkları entelektüel sermaye ile çok büyük değerler oluşturmaktadırlar. 2000’li yıllarda asıl değeri yaratanlar işletmelerin entelektüel sermayeleri yani “altın yakalılar” olacağı söylenebilir.(Görmüş,2009:67)

Günümüz emek dünyasında ise bu iş tanımlamaları ve ona karşılık gelen semboller emeğin toplumsal yapı içerisindeki konumunu, ritüelleri ve rollerini, statüsünü açıklamaktan oldukça uzaklaşmaktadır. Bir kişi aynı anda aynı süreçte birden fazla iş yapabilmektedir. Güvencesizlik, aynı anda farklı iş yapmayı zorunlu hale getirmiştir. Teknoloji buna bağlı yeni üretim araçları, yeniden üretimi emekle beraber inşa ederken aynı süreçte (aylık bazda da mümkün) iki ve daha farklı iş üretmeyi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla bir iş gören ve bu işe bağlı bir sembolik tanım günümüz iş göreni tanımlamakta sınırlı kalmaktadır. Yeni işgören tanımı yapılırken özele inmekten ziyade genel “toplumsal” içinde sembolleştirilmelidir. Buna duyulan ihtiyaç sosyolojik ve ekonomik realiteyi zorlamakta piyasanın dönüşümünü emek reelliği üzerinden anlamlandırmak, yorumlamak ve kıyaslamak gerçekliğin sağlığı, varlığını ispata zorlamalıdır.

Günümüzde iş gücü yapısı gereği karma sıklaşmış yapı- alt yapıları arasındaki ilişki, karmaşık ahenkli tamamlayıcılığının tonlarını belirsizleştirip arasındaki temasayı olması gereken yerde zayıflatırken beklenmeyen ya da olması muhtemel zayıf yerlerde tonlarını aşırı koyulaştırıp belirginleştirmektedir. Emek-zaman aralığı olması gereken üretim sürecinde tanımlandığı gibi bu sürece evirilmemekte adeta libido adrenali nüksetmesi gibi çok yoğun olduğu zaman etkin üretimde bulunma zamanının belirsizliğinin arttığı süreçlerde üretimini gerçekleştirerek araçsallaştırmaktadır. Bu karmaşık yapı-altyapı ilişkisinin yeniden üretim modellemesi yaka sorununu da aynı boyutta ele almayı mümkün kılmakta fakat aynı zamanda akademik anlamda bir gidişatı da zorunlu kılmaktadır ve onu normatif hale getirmektedir. Prekarya günümüz çoklu, akışkan ve işgücü boyutunun belirsizliğini kısmen giderse de tam olarak anlamlandıramamaktadır. Çünkü günümüz işgücü indirgemeci ve anlamacı olmaktan uzak, karmaşık, kaotik ve gri tonların iç içe geçtiği bir hal almaktadır.

Proletarya, Karl Marx tarafından kullanılıncaya kadar miras bırakabilecek bir malı olmayan aşağı sosyal sınıfı ve o sınıfın parçası olan insanları tanımlayan bir kelime olarak kullanılmıştır. Karl Marx ile birlikte proletarya işçi sınıfını, proleter de bu sınıfa üye insanları tanımlamakta kullanılan sosyolojik birer terime dönüşmüştür. Marksist teoride proletarya üretim araçlarına sahip olmayan, emeğini satarak yaşamını devam ettiren emekçi sınıfın genel adıdır. (<https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/proletarya-prekarya-ve-otesi.html>). Marks’a

göre insanlık, üretim araçlarını elinde bulunduranlar ile bunlardan mahrum olanlar arasında sürekli bir çatışmayı yaşamaktadır. O'nun için toplumsal sınıfların temeli, üretim araçlarının mülkiyetidir. (Bozkurt,2007:199).

Proletarya döneminden sonra güvencesiz çalışma, son otuz yılda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan kapitalist ülkelerde hızla artmış, ve çalışma yaşamında bir istisna olmaktan çıkarak norm haline gelmiştir. Bu yeni dönem de prekarya kavramıyla açıklamaya açıklanmaya çalışılmıştır. (Oğuz,2011:8)

Prekarya, Türkçeye güvencesizlik olarak çevrilebilen precarite (Fransızca), precarity/precarioussness (İngilizce) ile proletariat/proletarya gibi birbiriyle içiçe geçmiş, tarihsel kapitalizme ait göndermelere sahip ve tarihsel kavramlara dayanmaktadır. Ancak bununla birlikte, teorik bir tartışmanın içerisinden değil, olgudan (güvencesiz çalışma ilişkilerinden ve güvencesizlik karşıtı mücadeleden) türetilmiş bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kutlu,2018:1860)

Prekarya bazı yazarlar açısından yeni bir toplumsal sınıfı ifade etmekte ve “21. yy proletaryası” olarak tanımlanmaktadır. Ancak bazılarına göre ise prekarya yalnızca güvencesiz ve esnek bir istihdam biçimi ya da geleceklelerinden emin olmayan insanların oluşturduğu bir topluluk olarak görülmektedir (Özkan ve Cengiz, 2019: 106’dan akt. Aydın,2021:201). Bu bağlamda prekaryanın üzerinde uzlaşıya varılmış bir tanımı da bulunmamaktadır. (Aydın,2021:201)

Guy Standing kavrama ilişkin genel bir tanım yapmak yerine prekaryalaşma sürecinin göstergelerine değinmektedir. Prekaryalaşma sürecinin temel göstergeleri esneklik ve güvencesizliktir. Esneklik dört kategoride ele alınmaktadır. Bunlar: ücret esnekliği, istihdamda esneklik, iş esnekliği ve vasıflarda esnekliktir. Ücret esnekliği ücretin emek gücü piyasasındaki talebe göre belirlenmesidir. İstihdam esneklik işletmelerin istihdam düzeylerini kolayca ve masrafsız bir şekilde değiştirebilmesidir. İş esnekliği çalışanların işletme içerisinde kolayca rotasyonunun sağlanabilmesidir. Vasıflarda esneklik çalışanların vasıfları üzerinde kolaylıkla değişiklik yapılabilmesidir (Standing, 2013’den akt. Özalp, 2020:4397).

Amin’e göre prekarya emek piyasasından dışlanmış, ayrımcılığa uğramış, kayıt dışı ve güvencesiz çalışanları kapsamaktadır. Bu bakımdan Standing’in kavramsallaştırmasıyla önemli benzerlikler içermektedir. Ancak eğitilmiş ve vasıf düzeyi yüksek işgününün prekaryalaşma süreci bağlamında Standing’in, kavramı daha geniş bir perspektifle ele aldığı söylemek mümkündür. Ayrıca Amin’e göre prekarya bir sınıf olmaktan öte, işçi sınıfının yoksulluğa ve dışlanmaya daha fazla maruz kalan bir kesimini ifade etmektedir. (Aydın,2021:202)

Prekaryanın yukarıdaki tanımları toplumsal yapının ürettiği emek rollerini ve yeniden üretim biçimlerini karşılamaktan gittikçe uzaklaşmaktadır. Çünkü proleteriyayı, prekaryayı yakalar üzerinden sınıflamak oldukça zor bir sürece girmiştir. İş tanımı ve buna uygun iş gören sınıflamaları kapitalist üretim ilişkilerinin sınırlarını çizdiği boyuttan farklı bir boyuta doğru istikamet çizmektedir.

Çatışma teorisi , burjuvazi (üretim araçlarının sahipleri ve kapitalistler) ile proletarya (işçi sınıfı ve yoksullar) arasındaki sınıf çatışmasının nedenlerine ve sonuçlarına odaklanan Karl Marx'ın çalışmasında ortaya çıktı . Avrupa'da kapitalizmin yükselişinin ekonomik, sosyal ve politik sonuçlarına odaklanan Marx, güçlü bir azınlık sınıfının (burjuvazi) ve ezilen bir çoğunluk sınıfının (proletarya) varlığına dayanan bu sistemin sınıf çatışması yarattığını teorileştirdi. çünkü ikisinin çıkarları çelişkiliydi ve kaynaklar haksız

bir şekilde aralarında paylaştırıldı. (<https://www.greelane.com/tr/bilim-teknoloji-matematik/sosyal-bilimler/conflict-theory-3026622/>)

Modern bir hava alanı inşasına işlevselciler, hava alanının farklı kısımlarının, sistemi işler halde tutmak için nasıl bir arada çalıştığına işaret etmektedirler.Çatışma kuramı, işçiler ve idare arasındaki rekabet ve her grubun kendi yararına hizmet etmek üzere içinde bulunduğu durum ile ilgilenmektedir. Çatışma kuramcılarının hemfikir oldukları genel anlayışlara bakacak olursak; insanların toplum tarafından belirlenmemiş ama insanların hepsinde ortak bazı temel çıkarılara sahip oldukları görüşü hemen hemen hepsinde etkili olmuştur. Çatışma kuramının merkezinde olan diğer bir görüş ise toplumsal ilişkilerin çekirdeği olarak “güç’e” verilen önemdir.Çatışma kuramcılarının üçüncü ortak yanları ise değerlerin ve düşüncelerin bütün toplumun hüviyet ve hedeflerini belirleyen araçlar olmaktan çok, farklı toplulukların kendi araçlarını gerçekleştirmek üzere kullandıkları silahlar olarak görmeleridir. (https://www.sosyalhizmetuzmani.org/catismakurami_yabancilasma.htm)

Kapitalist üretim ilişkilerinde emekçinin istek ve arzuları önemsenmediği, emekçiye zorla kabul ettirilen iş bölümüyle “yabancılaşma” ortaya çıkmaktadır. Marx’a göre yabancılaşma, özellikle dört kategoride kendini, ortaya koyar: insanın üretici etkinliğiyle ilişkisinde, insanın ürünüyle ilişkisinde, insanın diğer insanlarla ilişkisinde, insanın türüyle olan ilişkisinde. “Yabancılaşma zincirleme bir süreçtir, kişinin kendi emeğine yabancılaşması ister istemez, kendi türüyle, doğayla ve toplumla olan ilişkisini de etkiler. Kendi emeğine yabancılaşan insan, Marx’a göre kendi türsel özelliğinden yani insanı insan yapan evrensel üretim yapabilme yetisinden yoksun bırakıldığı için, kendi türsel özelliğine ve dolayısıyla kendi türüne de yabancılaşmaktadır” (Örs, 2014: 181-182’den akt. Demir,2018: 65).

Çağdaş kapitalist toplum, Marx’ın yaşadığı dönemden daha derin ve karmaşık, yeni ilişkiler ve bu ilişkilere bağlı olarak yeni sorunlar doğurmuş, doğurmaktadır. Ayrıca geçmişe göre daha örgütlü olan işçi sınıfının, “reel sosyalizmin” geri çekilmesiyle birlikte bütün dünyada güçten düşerek, örgütsel olarak zayıfladığını söylemek mümkündür. Kapitalist küreselleşmeye bağlı olarak kapitalist toplumlarda işsiz, “güvencesiz”, “yarı zamanlı” karın tokluğuna çalışan, özellikle genç bir nüfusun artmakta olduğu bir gerçektir. Öte yandan bugün, gelişmiş çağdaş kapitalist toplumlarda, işçilerin, emekçilerin Komünist Manifesto’da belirtilen “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri” (Marx ve Engels, 2008: 158’den akt. Demir,2018: 73) olmadığından söz edilemez.

Ancak çatışmacı anlayışın temayülü olan emek-işgücü ilişkileri kısmen bu yeni durumun açıklasa da Marksist emek anlayışının pratikte evrensel bir pratiğe ulaşamaması ve emeğin lokalliği ve kendi destinasyonu üzerinden belirginleşme önce kendi içsel anlamını olumsuzlamış daha sonrada bakış açılarını daraltarak radikal anlamlar yüklenmesini sağlamıştır. Radikal anlamlar onun farklı kültür ve yapılarla evrensel kabulünü olumsuzlaştırmış artı değer ve sömürü anlamlılığını hak etmediği bir tenkite maruz kalmıştır. Yine de bu iki bakış açısı genelde emeği özelden ise işgücünü kendi dünyasının dehlizlerine hapsederek buradan ona sonsuz özgürlük vaat etmenin ötesinde onun adına çok olumlu bir dünya yaratmamıştır. Hep emeğe güzel vaatlerde bulunmuş fakat gerçekleşmesini yeni baharlara havale etmiştir.

Küreselleşme diye son çeyrek asırda tanımlanmaya çalışırken belirsizden-belirliye geçişin sancıları olan süreç her ne kadarda kapitalizmin zaferi kendini tamamlayamamış sosyalizmin yenilgisi olarak betimlense de kanaatimce her iki sistemin emeği tanımlama serüveninin

bitmeyen yarış ya da kavgasının bir tezahürüdür. Kapitalizmin zaferi değil sosyalizmin kendini tamamlanamamasının daha doğrusu emek-zaman bakış açısını çağın ruhuna uygun dizayn edemeyerek kendisinden büyük beklentileri olan işgücünü(işgöreni) hayal kırıklığına uğratmasının sonucudur. Yeni dünya kapitalizmle sosyalizmin bir varyantı olmuş ancak benzerliği kapitalizme yakın olup yeni dünyayı belirlemede onun dominant genlerinin etkisi ve tesiri büyük olmuştur.

2. SOSYAL İŞ GÜCÜ

İş gücü tanımlamaları, sembolik etkileşimde sosyolojik ve sınıfsal özellikleri itibari ile yakalarıyla sembolleştirilirler. İşbölümü ve buna bağlı iş ilişkileri açısından iş görenler(emeğiyle geçinenler, hizmet üretenler, işçiler) mavi yakalılar, beyaz yakalılar ve gri yakalılar olarak tanımlanmaktadır. Sosyal iş gücü açısından iş görenler ise renkli yakalılar, çoklu yakalılar (iki yakası bir araya gelmeyenler, yakası tutulamayanlar) ya da en anlamlısı bizim açımızdan “harmonik yaka” olarak adlandırılarak tanımlanmalıdır. Harmoni yaka kavramı, manasına uygun olarak aynı süreçte farklı iş görmek, bir uyumsuzluğu değil, birbirini tamamlayan sosyal iş gücünü ifade etmektedir.

Sosyal iş görenler ise renkli ya da çoklu yaka ile tanımlanmalıdır. Burada Bourdieu'nun sermaye kavramından bahsetmek gerekmektedir. Sosyal işgücü, sosyolojik literatürde sermaye sadece ekonomik olarak tanımlanmamakta, bu tanımlamanın yanında sosyal sermaye ve kültürel sermaye olarakta yapılmaktadır. Sosyal işgücü, sosyal sermayenin duyduğu işgücüdür. Sosyal iş gücü, iş görme, iş ilişkileri ve iş süreçleri bakımından sosyal sermayeyi anlamlandıran aynı zamanda sosyolojik olarak güçlendiren bir tamamlayıcı işlev görmektedir.

Tamamlayıcı sosyolojinin sosyologlara yüklediği en önemli görev bu işleri yerine getirirken ona uygun yeni bir mesleki formasyon ve nosyon yaratmaktır. Çünkü eskinin sosyolojik olarak yeniye tezahürü mesleki olarak da sosyoloğa yeni bir iş gücü tanımı yüklemektedir. Kanaatimce bu yeni iş gücü sosyal iş gücüdür. Dolayısıyla sosyal iş gücü tanımı önemli bir kavramlaştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Teknolojik gelişme ve buna bağlı tüm değişimler bireyi kuşatarak kendine bağımlı bir yaşama deseni oluşturmasını zorunlu kılmaktadır. Bu zorunluluk özellikle bireyin sosyalleşme ve yeniden sosyalleşme sorununu öne çıkarır. Çünkü yeniden sosyalleşmeyen birey sosyal varlık olma niteliğini yitirmeyle yüz yüzedir. Bu sorunun çözümü emeğin yeni evrilmeye tabii tutularak bu arızı durumu bertaraf etmeye yönelik bir iş gücünü adeta yeniden keşfetmeye bizi mecbur kılmaktadır.

İş gücü ve emek bireyin sosyalleşmesini sağlayan en önemli faktör olup, sosyal iş gücü, emeğin niteliğinin bireyi sosyalleştirmede etkin kullanımını temine ve yeniden üretmeye çalışan iş gücüdür. Yeniden üretim prosesleri içerisinde temel ve vazgeçilmez bir iş gücü olarak tanımlanmalıdır. Bunun arz-talep ilişkisinin tezahür alanını toplum oluşturur. Belirleyicisi birey-toplum ilişkisi etkileşimidir. Bireyin teknoloji, değişme, kentleşme, belirsizlik gibi faktörlerin yarattığı izolasyonu yenerek yeniden sosyalleşmesini sağlayan her türlü yeni üretim faktörlerini içermektedir. Bu sosyal vaka yeni meslek trendinin ortaya çıkmasına yol açacak sosyolojik gelişmelere ihtiyaç duymaktadır. (Sosyal izolasyon adeta yukarıda belirttiğimiz belirsizliklerden çocuğu korumak için aile tarafından günümüzde tek kurtarıcı olarak görülmekte ve toplumsal denetimin en yalın şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.) Bu parantez içindeki örnekte olduğu gibi bu olgu-olay kıyasının ortaya çıkardığı yanlışlığı ancak sosyal iş

gücü kullanımı ve bu iş gücünün tek vasıflı formasyonuna sahip sosyolog tarafından amacına uygun çözüme kavuşacağı bilinmelidir.

Bilgi toplumunun bir sonucu olarak ortaya çıkan, bilginin güç ve bireyi tanımlayan, ona statü katan, varlığının tahayyülünü sağlayan, tözünün ürünü olan benlik adeta kapalı devre çalışmak zorunluluğu hissetmiştir. Bunu aşmak için bir “öğreticiye” ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyacın-amaçla dikotomisinin, açmazının anlamlandırılması sosyal iş gücünü zorunlu kılmaktadır. Teknolojik tortuların bireyde yarattığı tüm olumsuzlukların manipülasyonu bertaraf edilerek bireyin sosyalliğini ön plana çıkarma işidir sosyal iş gücü.

Sosyal işgücü tanımı gereği her türlü harcanan emeğin bir yeniden sosyalleşme ve buna bağlı üretimin yeniden sermayeye dönüşmesinin karşılığı olanı tamamladığı sürece toplumun emek değerinin anlamlı olması mümkün olacaktır. Bu ise ön koşullu tanımlanan yeni emek türünün artı değer yaratması prosesleriyle mümkündür.

Sosyolojik işgücünün ortaya çıkması en çok emeğin ikamesini zorunlu kılmıştır. Bir yandan teknolojideki gelişmeler insanın boş zamanlarını artırırken diğer yandan bu zamanın nasıl doldurulacağı insanoğlunun karşı karşıya kaldığı temel çıkmazların başında gelmektedir. Belki de sosyal işgücü çıkmazın panzehiri olarak anlaşılmalı yani boş zamanların ikamesi olarakta görülebilmelidir.

Sosyal işgücünde harcanan emek diğer insanın kendi öz ihtiyaçlarına denk gelecek şekilde organize edilerek bireyin günlük pratiklerinden başlayarak kaydı hayat ihtiyaçlarının karşılanmasında kullanılmalıdır. Bu açıdan, sosyal sermayenin karşılığı iş görenleri, sosyal iş gücü olarak tanımlanırken, sosyal iş gücünü yapanlarda çoklu ya da renkli yaka olarak tanımlanır.

Örneğin; sosyal medyada ortaya gelen emek iyilik; ortak çıkarların birlikteliği yol göstericilik gibi faaliyetlerin ortaya çıkardığı her türlü eylemsellik yine bireye emek karşılığı olmak üzere onun yararına ihtiyaçları karşılanmak üzere kullanılabilir.

Bu durum bir yandan da bireylerin sosyal medyayı fayda-iyi ekseninde kullanmayı özendirecek olumsuzluklardan arındıracak bir işleve dönüştürebilir. Aynı zamanda sosyal medya kullanımında özendiricilik yanında bir sosyal kontrol aracı olmayı da teşvik edebilir. Şöyle ki olumsuz kullanılmayı denetleyen ondan alıkoyar ya da kötü yaklaşımları birer taraf eden bir yöneylem çizelgesi oluşturabilir.

Sosyal işgücünün yakasının harmonileşmesinin karşılığı çoklu ya da renkli yakadır.

SONUÇ

Günümüz dünyası geçici gerçeklerden oluşmaktadır. Bu pratikler gerçeği gölgeliyor, akışkanlığı artırıyor. Tamamlayıcılık bu arızı durumu sınırlandırarak sürdürülebilirliği ayıran bir fonksiyon arzedecektir.

İnsanın yaşamla özgürlük arasındaki tercihinde özgürlüğünü yaşama tercih ettiği pratiklere sahibiz. Covid 19 pandemisinde bireylerin, grupların ve dahi toplumun özgürlükten yana eğilimlerini tecrübe ediniyoruz.

Burada esas sorun birini diğere üstün kılmak eski toplumsal yapının göstergesi olsa da yeni kontrollü yapının anlamlı, anlaşılır olması ilişkilerinin sürekliliği yapısal sorunlarla tekrarından kaçınılması için unsurların birinin diğere tercih ya da üstün kılmaktan ziyade her ikisini de birbirinin tamamlayıcısı kabul etmek bir zorunluluktur.

Sonuç olarak tamamlayıcılığı kısaca, kişinin kendini tamamlamaya başlarken toplum ve doğa ile ilişkisini, toplumun ve doğanın kendilerine karşılık birbirlerini tamamlama süreçlerinin bütünü olarak tanımlayabilmekteyiz.

İş tanımlaması alabildiğince özelleşirken iş sınıflaması ve sembolleşmesi tam tersi istikamette genelleşmektedir. Kapsayıcı, tamamlayıcı faktörler sınıflamanın yapılmasını belirlemektedir. Karmaşık iş ilişkileri üretim faaliyetlerini yönlendirirken sembolleşme etkisini gri alanlara kaydırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın,G.,G. (2021). *İşgücünün Prekerleşmesi Sürecinde Beyaz Yakalılar: Avm’de Çalışanlar Üzerine Bir Alan Araştırması*, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(40),197-219.
- Bozkurt, Başak, *Neoliberal Dönemde Emek Mücadelesinde Beyaz Yakalı Ve Mavi Yakalı İşçiler: Birleşik Metal İş – Emis Toplu Sözleşme Süreci Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.
- Bozkurt, Veysel, (2007). *Değişen Dünyada Sosyoloji (4.Baskı)*,Bursa: Ekin Yayınevi.
- Demir, Zafer (2018) Karl Marx’ın bakış açısından kapitalist toplumda yabancılaşma ve sonuçları. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 3(5): 63-74.
- Erdayı, A.,U.(2012). *Beyaz Yakalıların Tanımlanması Üzerine*, “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.14, S.3, 65-80.
- Eriş, E., D., Özmen, Ö.,N.,T.,Bayam,B.,B.(2020). *Mavi-Beyaz Yaka Dönemi Bitti mi? İş Yaşamında Alternatif Yaka Renkleri Üzerine Bir Değerlendirme*, Journal of Yasar University, 15(58), 259-269.
- Görmüş, A.,Ş.(2009). *Entelektüel Sermaye Ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi, C.X I,S I, 57-75.
- Oğuz, Şebnem. (2011). *Tekel Direnişinin Işığında Güvencesiz Çalışma/Yaşama: Proletaryadan “Prekarya”ya mı?*, Mülkiye Dergisi, C.XXXV, S.271, 7-24.
- Özalp, B.(2020).*Beyaz Yakalılar Bir Prekaryalaşma Sürecinde Mi?*, İşletme Araştırmaları Dergisi, 12(4), 4396-4412.
- Kutlu.D. (2018). *Prekarya ve “Prekarya Bildirgesi” Üzerine Bir Kaç Soru, Gözlem ve Görüş*, Ekonomi ve Hukuk Dergisi, 53(3),1860-1880.
- Yüksel,Yusuf, (2010). *Esnek Kapitalizm ve Altın Yakalı Çalışanlar*, İş Ahlakı Dergisi, C.3,S.5, 97-117.
- <https://www.econominal.org/yaka-rengine-gore-calisanlarin-tanimlanmasi/>
- <https://www.mahfiegilmez.com/2018/01/proletarya-prekarya-ve-otesi.html>
- <https://www.tech-worm.com/yaka-renkleri-ve-anlamlari-beyaz-mavi-ve-altin-yaka/>
- https://www.sosyalhizmetuzmani.org/catismakurami_yabancilasma.htm
- <https://www.greelane.com/tr/bilim-teknoloji-matematik/sosyal-bilimler/conflict-theory-3026622/>

ORGANIZATIONAL AGILITY AND INNOVATION PROCESS

Dr. Bülent AKKAYA

Manisa Celal Bayar University, Ahmetli Vocational School
bulent.akkaya@cbu.edu.tr

Asst. Prof. Dr. Gözde MERT

Nişantaşı University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences
gozde.mert@nisantasi.edu.tr

ABSTRACT

Today's business environments are described as very highly competitive and dynamic. To be successful in these uncertain environments, service organizations must be agile in order to change their strategies and actions. Innovation allows companies to be more agile and improves agility. Therefore, the aim of this study is to link the organizational agility and innovation of service organization in Turkey. The literature showed that there is a link between organizational agility and innovation process. We also found that organization with higher innovation capacity are better able to enhance organizational agility. This study enables managers to make faster decisions, and constant monitoring of readiness variables would be more useful to enhance service quality and innovation process in organizations that makes the organization more agile.

Keywords: Organizational Agility, Innovation Process, Managers

INTRODUCTION

Nowadays organizations face changes in their environments that necessitate fast adjustments and adaptations to their activities and plans. In today's hypercompetitive world, organizational agility has emerged as a critical business competency that may have a significant influence on performance¹. According to empirical research, businesses that are capable of responding swiftly and innovatively to changes in their business environments have been able to enhance their performance (Wanasida et al, 2021.). While there has been a rising number of study on the nature of such operations and their consequences on company performance (Arokodare, 2021), research on the innovation and competencies that enable firms to be organizationally agile is still limited in organizations. These studies have researched how the capabilities of information and management systems and the features of management and leadership affect agility. The innovative capacity and process of an organization, especially, are essential in

enabling dynamism and agility in adapting to changes in the environment and technology. In this research, we seek to contribute to the literature by examining whether and how the organizational agility enables firm to be innovative in organizations. We further theorize that the dimensions of organizational agility (Competency, Responsiveness, Flexibility and Quickness) are correlated to test the relationship between organizational agility and innovation process in organizations.

1. ORGANIZATIONAL AGILITY

Organizational agility is a skill that enables businesses to respond to environmental changes (Rafi et al, 2021). Firms' capacity to alter their activity systems to increase their potential and it may boost their performance in dynamic situations when the plan of action is unknown. Such agility necessitates both internal and structure flexibility and agility in the firm's resources available for deploying the resources (Sanchez, 1997). Organizational agility is described as a company's ability to respond quickly to both expected and unexpected changes in its internal and external business environments (Akkaya and Tabak, 2020). Sharifi and Zhang proposed an organizational agility model for business (Sharifi and Zhang, 2001). It has four main capabilities (Competency, Responsiveness, Flexibility and Quickness) that show a company is organizationally agile or not. This model confirmed by some empirical researches (Lin et al, 2006).

2. INNOVATION PROCESS

Process innovation is defined as the introduction of new or improved production or delivery methods, which may involve improvements in processes, equipment, or software. Process innovation refers to increasing the efficiency or effectiveness with which an organization operates and is the most recent or improved technique of improving internal processes in order to attain the organization's highest performance and goals (Habidin et al, 2015) and it brings a good return to company to get profit maximizing. The return on an innovation is proportional to the size of the corresponding business unit, and this link is stronger for process innovation than for product innovation (Wu et al, 2021). Innovation process can increase the profit and value of firms. This rise in a firm's price-cost margin derives from decreased production costs as a consequence of process innovation. As long as its competitors do not imitate the innovation, the business will benefit from the greater price-cost margin (Fritsch and Meschede, 2001).

3. ORGANIZATIONAL AGILITY AND INNOVATION PROCESS

Patients and guests' information and feedback support organisation to improve their services quality and increase productivity, prestige and preference. Furthermore, Reichstein and Salter (2006) stated that process innovation is an essential source of increasing productivity and enabling companies to gain competitive advantage, as well as an important component in innovation strategy. Due to Covid-19 pandemic, organizations have become more critical and important for better and quality life. In order to sustain their existence, organizational should adapt the changes in environment and meet patients and guests' expectations at right time and place. This is called organizational agility in literature. Furthermore, organizations with a greater innovation process may be more receptive to new ideas, putting them in a better position to recognize market possibilities and bring new service and goods to market faster than competitors. It simpler for organizations with strong innovation capacity to build the resource bundles required to bring new service to market of. Thus the link between organizational agility and innovation process is critical for organization in this hyper dynamic marketing.

CONCLUSION

The main objective of the current study was to discuss the relationship between organizational agility and innovation process. Consistent with the previous studies (Brand et al, 2021), the findings of the study illustrate that organizational agility has relationship with innovation process in service organizations. As there is currently a limited research evaluating the relative effectiveness of technologically innovative activities such as process innovation in service organizations (Kim and Suh, 2011). Service organizations have been a major issue all over the world especially, during Covid-19 pandemic. Customers are increasingly worried about the quality of their expectations. To fulfil this need, the organizations should work to enhance their current product or service by incorporating innovation into their processes. In literature, it is very difficult to find previous studies that examine the relationship between process innovation and organisational agility in the service organizations. Thus, this current research is critically important for future researches.

We focused on organizational agility in terms of the capacity of organizations to respond customers' expectations when they need to. This is closely related with management process and decision make (Teece et al, 2016; Akkaya and Tabak, 2020). Therefore, we stress that managers are critically important for organizations to adapt environment and changes.

In conclusion, we theorized that innovation process can be enhanced by organizational agility in this study. Consistent with our theorizing we also found that agile organizations with higher

flexibility were able to leverage their organization agility to a greater extent in enhancing their innovation process.

Further research is needed to show what specifically deferent managers and over in Turkey need, where they are most at management and what position should be taken to decision making for innovation process. Only based on concrete and empirical results will it be possible to devise appropriate strategies for successful management that employees will participate, especially, during Covid-19 pandemic.

This research was limited with designed as a theoretical study therefore it cannot provide a qualitative and quantitative view to the subject of the research. This is a limitation, therefore, in the future, a qualitative or a mixed method study would be welcome to study organizational and its effect on the perception innovation of production organizations.

REFERENCES

- Akkaya, B., & Tabak, A. (2020). The Link between Organizational Agility and Leadership: A Research in Science Parks. *Academy of Strategic Management Journal*, 19(1), 1-17.
- Arokodare, M. A. (2021). The Moderating Effect of Environmental Turbulence on the Strategic Agility-Performance Relationship: Empirical Evidence from Lagos State, Nigeria. *Business and Management Research*, 10(1), 1-1.
- Brand, M., Tiberius, V., Bican, P. M., & Brem, A. (2021). Agility as an Innovation Driver: Towards an Agile Front End of Innovation Framework. *Review of Managerial Science*, 15(1), 157-187.
- Fritsch, M., & Meschede, M. (2001). Product Innovation, Process Innovation, and Size. *Review of Industrial Organization*, 19(3), 335-350.
- Habidin, N. F., Khaidir, N. A., Shazali, N. A., Ali, N., & Jamaludin, N. H. (2015). The Development of Process Innovation and Organisational Performance in Malaysian Industry. *International Journal of Business Innovation and Research*, 9(2), 148-162.
- Kim, M. S., & Suh, Y. (2011). The Relative Efficiency of Service Firms' Innovative Activities. *The Business Review, Cambridge*, 18(1), 227-231.
- Lin, C. T., Chiu, H., & Chu, P. Y. (2006). Agility Index in the Supply Chain. *International Journal of Production Economics*, 100(2), 285-299.
- Rafi, N., Ahmed, A., Shafique, I. and Kalyar, M.N. (2021), Knowledge Management Capabilities and Organizational Agility as Liaisons of Business Performance, *South Asian Journal of Business Studies*, <https://doi.org/10.1108/SAJBS-05-2020-0145>
- Reichstein, T., & Salter, A. (2006). Investigating the Sources of Process Innovation among UK Manufacturing Firms. *Industrial and Corporate Change*, 15(4), 653-682.
- Sanchez, R. (1997). Preparing for an Uncertain Future: Managing Organizations for Strategic Flexibility. *International Studies of Management & Organization*, 27(2), 71-94.

- Sharifi, H., & Zhang, Z. (2001). Agile Manufacturing in Practice-Application of a Methodology. *International Journal of Operations & Production Management*, 21(5/6), 772-794.
- Teece, D., Peteraf, M., & Leih, S. (2016). Dynamic Capabilities and Organizational Agility: Risk, Uncertainty, and Strategy in the Innovation Economy. *California Management Review*, 58(4), 13-35.
- Wanasida, A. S., Bernarto, I., Sudibjo, N., & Purwanto, A. (2021). The Role of Business Capabilities in Supporting Organization Agility and Performance During the COVID-19 Pandemic: An Empirical Study in Indonesia. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8(5), 897-911.
- Wu, L., Wei, Y., & Wang, C. (2021). Disentangling the Effects of Business Groups in the Innovation-Export Relationship. *Research Policy*, 50(1), 104093.

SOSYAL MEDYADA TÜKETİM VE RİTÜEL: KAVRAMSAL BİR ÇALIŞMA

Assoc. Prof. Dr. Asuman Banu HÜLÜR⁷

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication
banuhulur@gmail.com

Arzu Güngör⁸

Bolu Abant İzzet Baysal University, Faculty of Communication
arzugungor96@gmail.com

ÖZET

Tüketim olgusu, toplumda zamanla anlam değişimine uğramış, sembollerin tüketimi halini almıştır. Tüketimin amacı, fizyolojik ihtiyaçların giderilmesinden kişinin kimliğini tasarlayabilmesi ve hedonik ihtiyacın karşılanması olarak evrilmiştir. Bu değişimin en büyük itekleyici güçlerinden biri ise son 20 yılda toplumda var olan sosyal medya olgusudur. Sosyal medyanın kullanımının artması ve yaygınlaşması ile birey kendisini ifade edebilmekte, istediği şekilde sunmakta ve göstermek için tüketim eylemini gerçekleştirmektedir. Diğer taraftan ritüeller insan hayatında önemli yer tutmaktadır. Duygusal bir anlam taşıyan ritüeller toplum tarafından oluşturulmakta ve dönüştürülmektedir. Bir olayı kutlama, hediyeleşme ve dini olaylarda rutin haline getirilen ritüellerde de tüketim malları kullanılmaktadır. Bu faaliyetlerde tüketilen mallar toplumsal yaşamdaki ayrımları da ifade eder hale gelmektedir. Sosyal ve dini olayların ritüellerinde kullanılan mallar son zamanlarda sosyal medyada bireyin kendi yansımasını tasarlaması için seçilmektedir. Toplumda zaten var olan bir ritüel, sosyal medya ile birer gösteri unsuru halini almıştır. Babyshower partisi, cinsiyet belirleme partisi, ilk dış partisi, yeni doğan bebek fotoğrafı çekimi, hatim kutlaması, bekarlığa veda partisi, söz/nişan töreni ve düğün fotoğrafı çekimi gibi etkinliklerin sosyal medyada birer yarışa ve gösteriye döndüğü düşünülmektedir. Sosyal medyada paylaşmak için daha fazla tüketim unsuruyla süslenmiş ritüellerle karşılaşmaktayız. Tüketimle iç içe geçen bu ritüeller sosyal medyada yeni bir kültür yaratmaktadır. Bu çalışma tüketim ve ritüelleri kapsayan olayların sosyal medyada da yeni bir kültür yarattığını ifade etmekte ve kavramsal bir çerçeveye oluşturmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Ritüel, Sosyal Medya, Sosyal Medya Kültürü

⁷ Assoc. Prof. Dr. Asuman Banu HÜLÜR - ORCID ID: 0000-0002-8173-7834

⁸ Arzu GÜNGÖR – ORCID ID: 0000-0001-9615-1978

Consumption and Ritual in Social Media: A Conceptual Study

ABSTRACT

The consumption phenomenon has changed meaning over time and has become a symbol of status. Its function has evolved from the elimination of physiological needs to the design of identity and the fulfillment of hedonic needs. One of the biggest catalysts of this change is the social media phenomenon that exists in the last 20 years. With the increased and widespread use of social media, the individual can express itself, present it as they wish, and perform the consumption action to show it. Consumer goods are also used in rituals that are made routine in celebration of an event, gift-giving, and religious events. The goods consumed in these activities also express discrimination in social life. The goods used in the rituals of social and religious events are recently selected on social media to design the individual's reflection. A ritual that already exists in society has become a showcase with social media. Events such as the Babyshower party, gender-setting party, first tooth party, newborn baby photo shooting, hatim celebration, bachelor party, promise/engagement ceremony, and wedding photo shooting are considered to be a competition and demonstration on social media. We encounter rituals embellished with more consumption elements to share on social media. These rituals, intertwined with consumption, create a new culture in social media. This study states that events covering consumption and rituals also create a new culture on social media and aims to create a conceptual framework.

Keywords: Consumption, Ritual, Social Media, Social Media Culture

GİRİŞ

Sürekli gelişmekte olan ve her geçen gün kendisine yeni bir özellik ekleyerek ilerleyen sosyal medya, toplumsal alanda kültürel bir değişime yol açmaktadır. Kullanıcının özgür olduğu, fikir edinebildiği ve uygulayabildiği bir alan olan sosyal medya bireyin kültürel bir olgu içerisinde olmasını da sağlamakta ve gündelik yaşamını, görüşünü etkileyebilmektedir. Sosyal medya ortamı “sınırlandırılmış bir sistem içerisinde kamusal ya da yarı-kamusal bir profil inşa etmelerine, bir bağlantı paylaştıkları diğer kullanıcılarla etkileşim kurmasına ve onların yanı sıra diğerlerinin sistem içerisinde yaptıkları bağlantıları görerek kullanmalarına izin veren web-temelli hizmetler” olarak tanımlanmaktadır (Boyd ve Ellison, 2007).

Web 2.0 teknolojisiyle toplumda ve bireyin hayatında önemli yer edinen sosyal medya kullanıcıların birbirleriyle etkileşime girmesine, kilometrelerce uzakta nelerin olduğundan haberdar olmasına ve içerik üretip paylaşımlarına olanak vermektedir. Her kullanıcı sosyal medyayı ve sosyal ağları farklı motivasyonlar ve ihtiyaçlarla kullanmaktadır. Bunun sonucunda sosyal medya bireyin hayatını şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel medyaya göre sosyal medyada daha kolay içeriklerin üretilmesi, zaman ve mekân kısıtlamasının olmaması ve çift yönlü iletişimin sağlanması (Erendağ-Sümer, 2017: 167), sosyal medya kullanımının ve öneminin artmasında işlevsel bir rol oynamaktadır. Bireyin yaşamını da etkileyen sosyal medya, neyi nasıl düzenlemesi ve tasarlaması gerektiği hakkında da bilgi vermekte ve şekillendirmektedir. Normal insanların da söz sahibi olduğu, içerik ürettiği, bilgi paylaşımı yapabildiği ve onlara organize etme imkânı verdiği bir ortam olmuştur (Erendağ-Sümer, 2017: 168). Sosyal medyanın bünyesinde öne çıkan farklı uygulamalarıyla bireyin kendisini farklı şekillerde sunabilmesi, kolay, hızlı ve kesintisiz şekilde

gerçekleşebilmektedir (Olgun, 2016: 171). İnternet ve yeni medya ortamları birbirleriyle coğrafi olarak uzakta olan bireylerin birbirleri ile bilgi alışverişinin kolaylıkla gerçekleştiği ve belirli temalar etrafında toplanabildikleri sanal bir alan yaratmıştır.

Sosyal medyada var olan bireylerin sosyal medyayı kullanma amaçları farklılık göstermektedir. Herkeste farklı kullanım ve doyumları beslemekte ve kişiden kişiye değişiklik göstermektedir. Bazen sosyalleşme, takdir edilme isteğinde olan birey bazen de bu mecraayı gerçek hayattan bir kaçış olarak görmektedir. Sosyal medyada gerçekleşen etkileşim ve paylaşımlar kültürel iletişimi de etkilemektedir (Hazar, 2011: 153). İtibar görme ve onaylanma isteği, sosyalleşme gibi ihtiyaçlar da bireyin kendisini sosyal medyada yeniden konumlandırma ve güç kazanma çabalarını da güdülemektedir (Yetişkin, 2016: 41). Sanal bir ortam içerisinde kullanıcıların ekranında yer alarak, görünme, dikkat çekme ve anlaşılma ihtiyaçları tatmin etmeye çalışılmaktadır. Yeni medya teknolojileri bu imkânı kullanıcılara sağlamaktadır. Birey kendi hayatındaki en ufak bir olayı ve değeri göstermeye çevirmekte bir nevi “göstermek” yaşamının önüne geçer hale gelmiştir (Çakır, 2014: 200-206).

Yeni medya toplum, politika, eğlence ve kültür alanlarından beslenmekte ve bireyin gösterileri üretme sürecine destek olmaktadır. Sadece teknolojik bir gelişmeden ziyade kültürel bir değişimden fazlasını içermektedir (Kellner, 2010: 41). Sosyal medya ortamları kültürel bir üretimi kapsamakta ve yaratıcı içeriklerin uygulanması konusunda bireylere fırsatlar sunmaktadır (Bennett, 2018: 148). Popüler kültürün de yarattığı moda ile birey görünüşünü tasarlarken kendisini konumlandırmakta ve kişisel imajını yönetme imkânı bulmaktadır. Aynı zamanda da kültürel olarak aktarılan kodlarla diğerlerine ulaşmaktadır (Bennett, 2018: 155). Yaratılan modanın, bireyin istediği kimliği tasarlaması noktasında önemli işlevi bulunmaktadır.

1.SOSYAL MEDYA KÜLTÜRÜ, TÜKETİM VE RİTÜEL

Kullanıcıların birbirlerini görebilmesi, taklit edebilmesi ve kolaylıkla etkileşim kurabilmesi sosyal medya ortamında sıradan bir olay halini almıştır. Sosyal medyada bireyin kimliğini istediği şekilde tasarlayabilmesi, profil oluşturması, etkileşime girmesi ve bilgi edinmesi sosyal medya kullanımı için motive edici unsurlardır. Birey başkalarını görmekte ve bunun sonucunda istekleri şekillenmektedir. Diğer taraftan yeni ihtiyaçlar hissetmekte ve bu ihtiyaçları karşılamak için bilgiyi yine sosyal medyadan edinmektedir. Sosyal medya siteleri fotoğraf, video ve metin paylaşımına izin veren, yabancı kişilerin birbirleriyle bağlantı kurabildikleri ve ortak ilgi alanlarına göre etkileşim sağladıkları bir ortam (Boyd ve Ellison, 2007: 210) olması sebebiyle tüketim ve gösterinin de bir aracı olmuştur. İletişim teknolojilerindeki gelişim ve dönüşüm toplumsal ve kültürel bir dönüşüme de neden olmuştur (Erdoğan ve Alemdar, 2002: 166). Sosyal medyadaki içerikler toplumda var olan kültürden beslenmekte ve toplumun şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır.

Sosyal medyada gerçekleşen etkileşim ve paylaşımlar kültürel iletişimi de etkilemektedir. İmajların ve görselliğin ön plana çıktığı bu ortamda bireyler yeni kültürel oluşumların içerisinde var olmaya başlamıştır (Taylan ve Arklan, 2008: 93). Bu ortam, toplumdaki değerlerin pekiştirildiği, dönüştürüldüğü ve göstermeye döndüğü bir sanal mekân halini almıştır. Özellikle sosyal medya tüketicinin daha fazlasını istemesine, kendisini şekillendirmesine ve daha fazla yaratıcı uygulamaları gerçekleştirmesine teşvik etmektedir. Bununla birlikte kendi bünyesindeki kullanım kolaylığı ile uygun bir ortam hazırlamaktadır (Stallabras, 2009: 73-74).

Sosyal medyada yer alan bireyler toplumdaki var oluşlarını buraya taşıyarak ya da hiç de olmadıkları şekilde yeni bir kimlik kazanarak bu platformda varlık göstermektedir.

Kapitalist bir düzende tüketim artık bir zorunluluktur. Bireyin gündelik yaşamında gerçekleştirdiği her eylem birer tüketim malzemesinin kullanılmasını gerektirmektedir. Sosyal medya açısından baktığımızda ise gösteriye dönen bu sanal ortamda gerçekleştirilen eylemi göstermek ve dikkat çekmek için tüketilen mallar birer araç haline gelmiştir. Tüketim, medya aracılığıyla kitlelerde sahte ihtiyaçların yaratılarak gerçekleşmesi haline gelmiştir. Bireyin hayatında var olan örneğin düğün, kutlama, yılbaşı gibi deneyimler tüketim nesnesinin dahil olmasıyla bir kültür yaratmaktadır. (Duman, 2018: 269). Bahsi geçen deneyimlerde tüketimin sıklıkla gerçekleştiği ve sürekli olarak kendisini yenileyip güçlendirdiği ritüeller olarak değerlendirilmektedir.

Tüketim insan hayatının merkezine konumlanırken bir ideoloji oluşturur ve tüketime teşvik eden içeriklerle toplumsal ve kültürel değerlerin yapılandırılıp bireyin kendisini nasıl sunacağını anlatır (Güz ve Hülür, 2016). Sosyal medyada ihtiyaçlar tasarlanırken imajını tasarlamaya çalışan birey, sosyal medya ortamından gördüğü ve edindiği bilgilerle diğer kullanıcılara bir gösteri sunar hale gelmiştir. Sosyal medya aracılığıyla birey kendisini sunarken yani kimliğini oluştururken görselleştirmekte yani bir nevi kendisini vitrinde sunmaktadır (Goffman, 2012: 33). İçinde bulunduğumuz dönemde şatafat ve lüks, pek çok tüketicinin yaşama yönelik duruşunu anlamada önemli bir göstergedir. Gelişmiş endüstriyel toplumlarda yaşamın birçok alanında tüketimin onarıcı bir gücü olduğu kabul edilmektedir. Bu güçten yararlanmak ise siyasi ototritelerce de desteklenmektedir (Köse, 2010: 132).

Bireyin yüz yüze kurduğu iletişimin, yeni medya ile ortam değiştirmesi ile işaretlerin, sembollerin ve farklı iletişim şekillerinin oluşmasıyla bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Kültürün içinde var olan imgelerin ve görsellerin yaygınlaşması ve gösteri halini almasıyla yeni iletişim ortamlarında görsel olanın önemi artmıştır. Özellikle görsellik unsurunu ve kültürü bir arada düşünmemiz gerekmektedir (Çakır, 2014: 157-158). Gündelik hayatın medyayla bir olmaya başlamasıyla “bilgi, kimlik, zevk ve yaşam tarzı konuları, bireyler tarafından medya metinleri ve imgelerinin tüketimi yoluyla sürekli olarak kavramsallaştırılıyor ve işlevselleştiriliyor” (Bennett, 2018: 124). Medya yoluyla bireyin yaşadığı deneyimler şekillenmekte ve görsel sunumla ortaya konulmaktadır (Chaney, 1994: 67). Sosyal medyada sembollerin anlamları önem kazanır ve semboller kültürel, toplumsal anlamlar taşır. Bu sembollerle yaratılan anlamlar ve görseller sosyal medya ağlarında bir anı niteliğinde kalır ve imajların sürdürülebilir olmasını sağlarlar.

Birey yeni medya araçlarını kullanırken başkaları tarafından gözetlendiğinin farkında olarak paylaşım yaparken rahatsız olmamaktadır. Hatta sosyalleşme aracı olarak gördüğü ve bunun bir zorunluluk olduğunu düşünmektedir. Bu araçlar diğer bir deyimle “kültürü küreselleştirmekte ve kitleselleştirmektedir” (Çakır, 2014: 333). İnsanlar, sosyal medyada ailesini ve çocuklarını, hayatlarını, kutlamalarını önceden mahrem olarak gördüğü olayları rahatlıkla kamusal alanda paylaşır ve bu olay sıradan bir hale gelir (Sezerer-Albayrak, 2020: 1213). Bunun sonucu olarak eskiden var olan değerlerin şekil değiştirmesi ve yeni bir içerik kazanması söz konusu olur.

Bu yeni durumda birey, tüketerek var olur, benliğini tüketim nesnelere içinde göstererek sunarken bundan tatmin olur. Tüketim bu haliyle kültürel olmaktan çıkıp sosyal medya ortamında farklı bir kültüre dönüşür. Tüketim, ritüel ve sosyal medyanın yarattığı bir kültürden bahsederken sosyal medyada bir gösteriye dönüşen toplumda gerçekleşen ritüel konusuna da

değirmek gerekmektedir. “Standartlaşmış ve tekrarlanan sembolik davranış biçimi olan ritüel, bireysellikten öte grup bilincini ve birlikteliğini ortaya koyan duygusal bir kanal, yeni bilgi ve tecrübeler için bir rehber olarak geçmişi günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ olması nedeniyle sosyal bilimlerin temel konularından birisi olagelmıştır” (Karaman, 2010:229). Ritüeller ve kültür ilişkisinin tüketim ekseninde tartışılması bu çalışmanın da temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

Haz arayışı ve zorunluluğa dayanmayan lüks, tüketim kültürünün en önemli kısmını oluşturur. Gösteriş, nesnelere ve araçların temel amaç dışında lüks ya da israf temelli kullanılmaları olarak tanımlanabilir. Hazcı tüketimi ürün ya da hizmetlerin duygusal açıdan ortaya koydukları tatmin olarak tanımlayabiliriz. Medyatik logosfer yaşamın çok büyük bir alanını hazcı bir söylemle kuşatmaktadır (Köse, 2010: 130). Tüketerek hazza ulaşmadaki son amaç, tüketim nesnesinin arzulu benliğinin bir uzantısı olmasının sağlanmasıdır. Yani bu durum, arzulu varlığın gerek duyduğu tek doyum şeklidir. Hedonist tüketim yaklaşımına göre ürünler nesne olmaktan çok öznel semboller olarak tanımlanır. Başka bir deyişle ürünün ne olduğu, gerçekliği değil de neyi temsil ettiği ve yarattığı imaj önemlidir. Hedonist tüketim insanın kendisini sürekli olarak başkalarıyla kıyaslamasına dayanır. Birey sürekli olarak kim olduğunu ve ne olduğunu başkalarının gözünde doğrulamak ister ve bu nedenle imgesel değer taşıyan ürünlerden tatmin olmaya çalışır. Boş zaman aktiviteleri, seyahatler, mekân tüketimi, kültürel ve sportif aktiviteler hazcı tüketim açısından bireylerin kimlikleri, beğenileri ve statülerine ilişkin bir ayna işlevi görür (Köse, 2010: 131).

Sosyal medya ortamında ortaya konulan içeriklerde tüketimin özellikle gösterişçilik ve hazcılık açısından değerlendirildiği bu çalışmada ritüel olarak kabul edilen birtakım etkinlikler özelinde konunun anlaşılması amaçlanmıştır. Var olan birtakım ritüellerin yeni medya teknolojileri ile yeni bir boyut kazandığı ve yeni bir kültürü; sosyal medya kültürünü yarattığı düşünülmektedir.

2.SOSYAL MEDYA KÜLTÜRÜ

Çalışmada görselliğin ön planda olduğu sosyal medya uygulaması olan Instagram’da hashtagler (#) kullanılarak aramalar gerçekleştirilmiş ve amaçlı örneklem yoluyla gönderiler seçilmiştir. Babyshower partisi, ilk diş partisi, hatim kutlaması, cinsiyet belirleme partisi, yeni doğan fotoğraf çekimi, bekarlığa veda partisi, doğum günü partisi, söz/nişan töreni ve düğün fotoğrafı çekimi gibi etkinliklerin sosyal medyadaki görünümünü değerlendirilmiştir.

• **Babyshower Partisi**

Babyshower partisi bebek henüz anne karnındayken gerçekleştirilen bir kutlama etkinliğidir. Anne adayının ve dolayısıyla bebeğin mutluluğu için tasarlanan, orjinalinde bir Amerikan geleneği olan bu etkinliğin ülkemizde son yıllarda popüler olduğu görülmektedir.

- **İlk Diş Partisi**

Diğer adlarıyla diş buğdayı ya da diş hediği de denilen ilk diş partisi, adından anlaşılacağı gibi bebeğin ilk dişi çıktığı için gerçekleştirilen bir etkinliktir. Orijin olarak eski bir Türk geleneği olan ilk diş partisi modernize edilerek günümüze uyarlanmıştır.

- **Hatim Kutlaması**

Müslümanların kutsal kitabı olan Kuran'ı baştan sona okuyup tamamlayan çocukları ödüllendirmek amacıyla ortaya çıkmış yeni bir gelenektir. Bu kutlamalar için özel organizasyonlar yapılmakta, davetiyeden, pastalara, ikramlara ve davetlilere verilecek hediyelere kadar özel konseptler hazırlanmaktadır.

• Cinsiyet Belirleme Partisi

Anne ve baba adaylarının doğmadan önce bebeklerinin cinsiyetlerini belirlemek için yaptıkları son dönemlerin popüler partilerinden biridir. Genellikle kız çocuğu temsilen pembe, erkek çocuğu temsilen ise mavi renkli balonlarla donatılan ortamda anne ve babanın davetlilerle birlikte bebeklerinin cinsiyetini öğrenerek kutlamaları söz konusudur. Bu partinin asıl amacı doğacak bebeğin cinsiyetinin doktor tarafından direkt anne ve babayla paylaşılması değil de kapalı bir zarfta başka bir yakına verilmesi ve cinsiyet öğrenilirken bunun bir sürpriz havasında kutlanılmak istenmesidir.

• Yeni Doğan Fotoğraf Çekimi

Yeni doğan bebeklerin özel konseptlerle çeşitli şekillerde fotoğraflanmasıdır. Son dönemlerde bir sektör haline gelen bu çekimler, doğumhane fotoğrafçılığından stüdyo çekimlerine kadar özel bir ilgi odağı olmuştur.

- **Doğum Günü Partisi**

Kişinin doğduğu günü kutlamak için düzenlenen bu partiler dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi ülkemizde de çok eski zamanlardan beri gerçekleştirilmektedir. Ancak yeni medya ortamının da etkisiyle doğum günü partilerinin de şekil değiştirdiğini, özel konseptlerle, kostümden, pastaya, ortam süslemelerinden davetiyelere kadar yeni bir anlam ve görünüş kazandığı görülmektedir.

- **Bekarlığa Veda Partisi**

Evlenecek kişilerin düğünden önce yakın arkadaşlarıyla yaptıkları eğlence organizasyonudur. Sosyal medyayla birlikte bu etkinlik ülkemizde de giderek yaygınlaşmakta ve belirli kurallara göre yapılmaktadır.

- **Söz/Nişan Töreni**

Evlenmeye karar veren çiftlerin birlikteliklerine meşruiyet kazandırmak için düğün öncesinde ailelerinin ve yakın çevrelerinin katılımıyla gerçekleştirdikleri bir etkinliktir. Geçmiş çok eskilere dayanan bu geleneğin son dönemlerde yeni medyanın da etkisiyle şekil değiştirdiği ve yeniden yorumlanarak belirli kalıplarla gerçekleştirildiği görülmektedir.

- **Düğün Fotoğrafı Çekimi**

Evlenecek çiftlerin bu özel günlerini kalıcı hale getirmek için fotoğraflamaları fotoğraf makinelerinin geçmişine kadar dayanmaktadır. Başlarda birkaç kare fotoğraf çekimiyle yapılan bu etkinlik, sonraları fotoğraf stüdyolarında daha profesyonel tekniklerle yapılmış, şimdilerdeyse düğün öncesi çekimler, düğün zamanı çekimler ve düğün sonrası çekimler olmak üzere iç ve dış mekanlarda günlerce süren bir çalışma olarak yaygınlaşmıştır. Fotoğraf çekimleri, çiftlerin bu anlarını kalıcı kılmanın yanında sosyal medya platformunda

paylaşmak için yapılan bir hale bürünmüş, bir açıdan gösterişçiliğe dönüşmüş ve adeta sırf bu platformlarda fotoğraf ve video paylaşmak için çiftlerin günlerce süren sıkıntılı süreçlere katlanmalarını beraberinde getirmiştir.

SONUÇ

Tüketim günümüzde topluma ve bireyin hayatına yön veren, anlamlar ve semboller dünyasının içinde yaşamasını sağlayan bir olgudur. Medya yoluyla bireyin yaşadığı deneyimler şekillenmekte ve görsel sunumla ortaya konulmaktadır (Chaney, 1994: 67). “Kutlamalar, törenler, bayramlar, özel günler, festivaller, ritüeller, ağıtlar, ölüm törenleri çok sayıda ikonlaşmış imge ve görsellerle doludur, onlarla yaşar. Buradaki görsel nesnelere, imgeler zaman içinde değişim geçirir, yenilenir, bazıları terk edilir, bazen yeni boyutlar eklenir” (Çakır, 2014, 183) ifadesi ışığında yeni medya aracılığıyla görsel nesnelere ve imgelerin değişim geçirdiği ve yeni boyutlar kazandığı düşünülmektedir.

Bu çalışmada görselliğin ön planda olduğu sosyal medya uygulaması olan Instagram’da hashtagler (#) kullanılarak aramalar gerçekleştirilmiş ve amaçlı örneklem yoluyla gönderiler seçilmiştir. Babyshower partisi, ilk diş partisi, hatim kutlaması, cinsiyet belirleme partisi, yeni doğan fotoğraf çekimi, bekarlığa veda partisi, doğum günü partisi, söz/nişan töreni ve düğün fotoğrafı çekimi gibi etkinliklerin sosyal medyadaki görünümü değerlendirilmiştir. Kültüre yeni eklenenler olsun ya da var olanın şekil değiştirmesi ile olsun tüm bu ritüellerde ortak olan şey, yeni bir yapıyla, gösteri temelli bir anlayışla ortaya konulmasıdır.

Günümüzde özellikle sosyal medya aracılığıyla sunulan içeriklerde estetize edilmiş bir görüntünün sunulduğu, lükse dayalı bir gösterişçiliğin ışığında paylaşımların yapıldığı görülmektedir. Kullanıcılar göstermek istedikleri imajı sosyal medya kültürüne ve akışa uygun olarak sunmakta ve bu yolla kendilerini ayrıcalıklı olarak ortaya koymuş olmaktadır. Kültürün yeni bir platformu olarak yaşamımızın bir parçası olan yeni medya kültürü hiç şüphesiz dijital de olsa gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçasını oluşturmaktadır. Kısacası, sosyal medyanın toplumdaki etkilerinin gittikçe arttığı, değişen tüketim ve kültür ile birlikte geleneksel

toplumlarda var olan ritüellerin etkilendiği ve yeni bir sosyal medya kültürünün oluştuğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Bennett, A. (2018). *Kültür ve Gündelik Hayat*, (çev.) Nagehan Tokdoğan, Burcu Şenel ve Umut Yener Kara, Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Boyd, D. M., Ellison, N. B. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13(1), 210-230.
- Chaney, D. (1994). *The Cultural Turn: Scene Settings Essays on Contemporary Cultural History*. London: Routledge.
- Çakır, M. (2014). *Görsel Kültür ve Küresel Kitle Kültürü*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Duman, M. Z. (2018). *Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erdoğan, İ., Alemdar, K. (2002). *Öteki Kuram*, Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Erendağ-Sümer, F. (2017). Sosyal Medya Kullanım Pratikleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. *Global Media Journal TR Edition*, 8(15), 166-181.
- Goffman, E. (2012). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, (çev.) Barış Cezar, İstanbul: Metis Yayınları.
- Güz, H., Hülür, A. B. (2016). Muhafazakar E-Dergilerde Tüketim İdeolojisi ve Moda: Aysha ve İkra, A. Ç. Deniz ve A. B. Hülür içinde, *Yeni Medya ve Toplum* (79-108), Konya: Literatürk Academia.
- Hazar, Ç. M. (2011). Sosyal Medya Bağımlılığı-Bir Alan Araştırması. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (32), 151-175.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin Toplumsal Etkileri, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, Sayı:21, ss.227-236.
- Kellner, D. (2010). *Medya Gösterisi*, (çev.) Z. Paşalı, İstanbul: Açılım Kitap.
- Köse, H. (2010). *Medya ve Tüketim Sosyolojisi*, Ankara: Ayraç Yayınları.
- Sezerer-Albayrak, E. (2020). “Sosyal Medya’da Çocuk Mahremiyeti: Ebeveynlerin Instagram’daki Çocuk Mahremiyetine Bakış Açıları”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19 (39), 1211-1226.
- Stallabras, J. (2009). *Sanat A.Ş., Çağdaş Sanat ve Bienaller*, (çev.) E. Soğancılar, İstanbul:İletişim Yayınları.
- Taylan, H. H., Arklan, Ü. (2008). “Medya ve Kültür: Kültürün Medya Aracılığıyla Küreselleşmesi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi S. B. D.*, X, 1, 85-97.
- Yetişkin, E. (2016). Sosyal Medya ve Sıradanlaşan Gözetim, A. Ç. Deniz ve A. B. Hülür içinde, *Yeni Medya ve Toplum* (21-51), Konya: Literatürk Academia.

19. STAND-BY ANLAŞMASI SONRASI TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ*

Öğr. Gör. Hayreddin ÖZDEN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, BMYO

hayreddin.ozden@ibu.edu.tr

[Orcid:0000-0001-8304-5674](https://orcid.org/0000-0001-8304-5674)

Prof. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü.

yasarayyildiz@ibu.edu.tr

[Orcid:0000-0001-5419-7580](https://orcid.org/0000-0001-5419-7580)

ÖZET

21. Yüzyıl'ın başlarında ardarda yaşanan ekonomik krizler ülkemize iktisadi, mali ve toplumsal açıdan ağır bedeller yüklemiştir. Ülkemizde bu gibi durumlardan kurtulmanın çıkış yolu olarak IMF (Uluslararası Para Fonu) önemli bir ekonomik kuruluş olarak görülmüş ve uyguladığı istikrar programlarıyla Türkiye, IMF ile 19 kez Stand-by anlaşması gerçekleştirmiştir.

Özellikle ekonomik istikrarın sağlanamadığı, gelişmekte olan ülkelerde zaman zaman enflasyon, yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik vb. sosyo-ekonomik problemler ve ekonomik kırılganlıklar yaşanabilmektedir. Bu gibi problemlerin yaşandığı ülkelerde makro-ekonomik dengelerde yaşanan bozulmaların daha da dip yapmaması için IMF'ye başvurmakta ve Stand-by anlaşmaları kapsamında alınan finansal desteklerle, sekteye uğrayan makro-ekonomik dengeler tekrardan kurulmaya çalışılmaktadır.

Çalışmada öncelikle IMF'in tarihsel gelişimi, amaç ve işlevleri ile ilgili genel bilgiler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Türkiye'nin IMF üyeliği ve fonla olan ilişkileri, yıllar itibari ile kullanılan krediler ve kullanım koşulları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin IMF ile en son gerçekleştirdiği 19. Stand-by anlaşması incelendikten sonra da son bölümde ise 2013 yılında son taksidin ödenmesi ile IMF ile olan kredi ilişkisinin sona ermesi ve ondan sonraki süreçlerde neler yaşandığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucu olarak; optimal kaynak dağılımına dayanan ve istikrarlı bir şekilde uygulanan ekonomi politikalarının belirlenmesi, kamunun önemli gelir kaynaklarından biri olan vergiler konusunda daha isabetli ve sonuç odaklı politikaların belirlenmesi ve bu bağlamda kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına katkı sunacak tedbirlerin alınmasının gerekliliği ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda mali politikalar açısından birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: IMF, IMF Politikaları, 19. Stand-by Anlaşması, Türkiye-IMF İlişkileri.

TURKEY IMF RELATIONS AFTER THE 19TH STAND-BY AGREEMENT

ABSTRACT

In the early 21st century, successive financial crises have had heavy economic and social costs to Turkey. The IMF was seen as an important economic institution as the solution address for the economic ruptures experienced in our country, and Turkey signed 19 Stand-by agreements with the IMF with the stabilization programs it implemented.

Especially in developing countries where economic stability cannot be achieved, socio-economic problems such as inflation, poverty, injustice in income distribution, etc., and economic breaks may be experienced from time to time. And these countries apply to the IMF in order not to deepen their deteriorated macro-economic balances even further. So, Macro-economic balances, which have been deteriorated by monetary resources, are being tried to be re-established.

In the study first, general information about the historical development, purpose and functions of the IMF has been revealed. In the second part, Turkey's membership in the IMF and its relations with the fund, the credits used over the years and the terms of use are discussed. In the third part, Turkey's last 19 Stand-by agreement with the IMF has been examined. And then in the last part, it has been tried to evaluate the payment of the last installment in 2013, the end of the loan relationship with the IMF and what happened in the following processes.

As a consequence, it has been established that the following measures should be taken; to determine economic policies based on more solid resources and implemented with determination, to determine more robust and result-oriented policies on taxes, which are an important source of income and in this context to ensure that stronger measures are taken to ensure that the informal economy is registered.

Keywords: IMF, IMF Policies, 19th Stand-by Agreement, Turkey-IMF Relations.

GİRİŞ

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelere bakıldığında, dünyada, iç dinamikleri ile ekonominin döndürülmesinde zorlanan ve ekonomik krizler ile boğuşan gelişmekte olan ülkeler, ülke vatandaşlarının daha müreffeh yaşamalarını sağlamak, ekonomilerini kalkındırabilmek, ödemeler bilançosunda oluşabilecek sıkıntıları bertaraf edebilmek ve ekonomide istikrarı sağlamak adına çözüm arayışlarına yönelmişlerdir. Tam da bu dönemlere müteakip uluslararası arenada ülkeler arası ekonomide küresel iş birliğini oluşturmak, uluslararası ticareti ülkeler lehine geliştirmek, teknik destek sağlamak, ekonomide istikrar ve güveni tesis etmek amacıyla uluslararası finans kuruluşu olarak IMF kurulmuştur ve günümüzde üye sayısı 190 ülkeye ulaşmıştır.

Türkiye de ikinci dünya savaşı sonrasında uluslararası arenada yerini almak ve ülke ekonomisini ayakta tutabilmek, güvenli ve istikrarlı bir ekonomik yapı oluşturmak için 1947 yılında IMF'e üye olmuş, 2005 yılına kadar 19 Stand-by anlaşması düzenlemiş bu anlaşmalardan sadece son ikisi süresinde tamamlanarak hedeflerine ulaşmıştır.

Çalışmada öncelikle IMF'in tarihsel gelişimi, amaç ve işlevleri ile ilgili genel bilgiler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Türkiye'nin IMF üyeliği ve fonla olan ilişkileri, yıllar itibari ile kullanılan krediler ve kullanım koşulları ele alınmıştır. Üçüncü bölümde Türkiye'nin IMF ile en son gerçekleştirdiği 19. Stand-by anlaşması incelendikten sonra ise, 2013 yılında son taksidin ödenmesi ile IMF ile olan kredi ilişkisinin sona ermesi ve ondan sonraki süreçlerde neler yaşandığı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma sonucunda Türkiye'nin alması gereken tedbirler ile ilgili olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır: Öncelikle sağlam kaynaklara dayalı kamu mali yapısına sahip olunarak, borçlanma gereği azaltılmalı, vergi idaresi kalıcı biçimde iyileştirilerek vergi tahsilatını güçlendirmeye yönelik çalışmalar yapılmalı, vergi politikasında yapılacak değişiklikler faiz dışı fazla hedefiyle uyumlu olmalı, kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasına katkı sunacak güçlü tedbirler alınmalı, hususiyetle harcama kalemlerinin iyileştirilmesi suretiyle, KİT'lere SGK'lara ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarına aktarılan transferler ve desteklemeler ile cari harcamaların ölçülü şekilde gerçekleştirilmesi hedeflenmelidir.

1. IMF'İN TARİHSEL GELİŞİMİ, AMAÇ VE GÖREVLERİ

Bu bölümde, Temmuz 1944'de Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) eyaletlerinden olan New Hampshire şehrinde gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler (BM) Bretton Woods Konferansı'nda, uluslararası ekonomik bir birlikteliğin sağlanabilmesi ve büyük bunalımın yaşandığı 1930'lardaki sorunların tekrar edilmesini engellemek amacıyla tasarlanan IMF'nin (International Monetary Fund - Uluslararası Para Fonu) tarihsel süreci ele alınarak IMF'nin geçmişten bugüne gelişimi ile ortay çıkış nedeni ve yapısının nasıl işlediği incelenmeye çalışılmıştır.

1.1. Bretton Woods'dan Bugüne IMF

Dünya ekonomilerinin tarihsel sürecine bakıldığında 19. Yüzyılın yarısından itibaren para piyasası ile finans piyasası alanlarında önemli gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu alanlara ilişkin birtakım standartlar getirilmeye çalışılmış, döviz kuru rejimleri ile ilgili uluslararası düzeyde bazı düzenlemeler yapılmıştır.

İkinci Dünya savaşı neticesinde uluslararası ticarete kambiyo kurlarının bir sistem dahilinde belirlenmesi amacıyla yeni çözüm önerileri ortaya çıkmış ve bu öneriler neticesinde 1944'de ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods'da toplanan Birleşmiş Milletler (BM) Türkiye'de dahil 44 ülkenin katılımıyla Para ve Finans Konferansında imzalanan "Uluslararası Para Anlaşması" ile uluslararası beynelmilel alanda yapılacak ödemelerde üye ülkelerin ihtiyaçlarını karşılamak için yeni bir oluşum sunulmasına karar verilmiştir (Karluk,1998).

Yapılan bu toplantıda imza altına alınan anlaşma ile döviz kurlarında istikrarın sağlanması, milli paralar arasındaki kurların birbirine konvertibl hale getirilmesi, kambiyo sınırlandırılmasının kaldırılması ve üye ülkelerin sağlam bir birlikteliğe kavuşması hedeflenmiştir. (Özyiğit,2007:48-59).

1945 yılının son ayında 29 üye tarafından anlaşma maddelerinin imza altına alınmasıyla resmi olarak ortaya çıkan IMF, 1 Mart 1947'de fiili olarak faaliyetlerine başlamıştır. Faaliyete başlamasıyla birlikte Fon'dan ilk borç alan ülke Fransa olmuştur (Karagöl vd,2013:12).

Kısaca IMF'nin kurumsal tarihi 1870'li yıllardan başlayarak 1930'lu yıllara kadar süren "Altın Standardı Sistemi"ne kadar gitmektedir. Bu sistemin temelinde belirgin olan husus ise cari olarak işlem gören nakdi paranın Merkez Bankası aracılığıyla ve kanunlar ile belirlenmiş bir parite üzerinden altın ile değiştirilmesi yöntemidir (Aren,1992).

1.2. IMF'nin Amaçları

IMF ile Dünya Bankası arasında görev dağılımının gerçekleştirildiği Bretton Woods Konferansı'nda Fon'un amaçları Ana sözleşmenin 1. maddesinde yer almıştır. Buna göre amaçlar şu şekilde sıralanmıştır (Alpago,2002);

- Ödemeler dengesinde meydana gelebilecek geçici bozulmaları önleyebilmek maksadıyla üye ülkelere fon kaynaklarından faydalanabilme imkânı oluşturmak ve üye ülkelerin birbirleriyle

yapacakları ticari işlerin ve refah düzeylerini olumsuz bağlamda etkileyecek önlemlere başvurmalarının önüne geçmek,

- Üye ülkeler arasında kambiyo istikrarını tesis etmek maksadıyla, istikrarlı kambiyo ilişkilerini sağlamak ve sürdürülebilir kılmak, geçmişte rekabet amacıyla ortaya konulmuş bazı kambiyo şartlarının olumsuz etkilerini bertaraf etmek ve rekabetçi kambiyo düzenlemelerini engellemek,
- Üye ülkelerin birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyecek biçimde çok uluslu ödemeler sisteminin oluşturulmasına katkı sunmak ve uluslararası ticaretinin gelişmesini önleyen kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak,
- Uluslararası ekonomik problemler üzerinde iş birliği ve yardımlaşmaya aracılık etmek maksadıyla sürekliliği olan kurum aracılığıyla uluslararası parasal iş birliğini kurmak, desteklemek ve geliştirmek,
- Ekonomi politikasının temel hedefleri olarak üye ülkelerin hepsinde üretime dayalı kaynakların geliştirilmesine, uluslararası ticaretin istikrarlı ve dengeli bir biçimde büyüyerek genişlemesine imkân sağlamak ve istihdamın arttırılarak, reel milli gelir seviyesinin korunma ve geliştirilmesine katkı sağlamak,
- Belirlenen tüm bu amaçlara uygun olarak üye ülkelerin uluslararası ödemeler dengelerinde ortaya çıkabilecek olumsuzlukları giderebilmek.

Fon, bu amaçları gerçekleştirmek üzere gözetim, teknik yardım ve finansal yardım şeklindeki üç temel fonksiyonu kullanmaktadır (HMB1,2021).

Gözetim fonksiyonu, IMF'in üyesi olan her bir ülke ile karşılıklı olarak meydana getirdiği düzenli veri paylaşımı ve sunmuş olduğu politika tavsiyesinden oluşmaktadır. IMF her bir üye ülkenin ekonomik durumuna ilişkin kapsamlı bir değerlendirmede bulunmak ve istikrarlı döviz kurları ile sürdürülebilir bir büyüme için uygulanabilecek politikaların neler olması gerektiğini genel olarak yılda bir kez üye ülkenin yetkilileri ile görüşmektedir. Fon, ayrıca yapmış olduğu ülke bazındaki bu görüşmelerden elde etmiş olduğu bilgileri de veri haline dönüştürerek analiz etmek suretiyle ulusal, bölgesel ve uluslararası gelişmelere ve görünümlere ilişkin analizler yapmaktadır. Bu analiz ve değerlendirmeler altı ayda bir yayımlanan WEO (World Economic Outlook-Dünya Ekonomik Görünümü), Mali Görünüm Raporu (Fiscal Monitor), Bölgesel Ekonomik Görünüm Raporu (REO), ve Küresel Finansal İstikrar Raporlarında (Global Financial Stability Report) yer almaktadır.

Teknik yardım fonksiyonu, üye ülkelerin finansal ve sektörel politikalar hazırlama ve uygulama konusunda kapasitelerini etkili ve verimli şekilde arttırmalarına yardımcı olma amacını taşımaktadır. Teknik yardım ekseriyetle maliye, para ve kur politikaları, bankacılık ve finansal sistemin düzenlenmesi ve denetimi ile istatistik alanlarında sağlanmaktadır.

Finansal yardım fonksiyonu, ödemeler dengesinde sıkıntı yaşayan üye ülkelerin problemlerinin bertaraf edilmesi için belirli şartlar ve ödeme planları çerçevesinde maddi destek sağlayarak üye ülkelerin ekonomik refah ve kalkınmalarına katkıda bulunmak.

Kısaca IMF'nin birincil amaçları; Uluslararası ekonomik iş birliğini desteklemek, uluslararası ticaretin dengeli büyümesini kolay bir şekilde sağlamak, değişim ve dönüşümün istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesine katkı vermek, taraflar arası ödeme sisteminin oluşturulmasına katkı sağlamak ve ödemeler dengesinde sorunlarla boğuşan üye ülkelere kaynakları temin etmek şeklinde özetlenebilir.

1.3. IMF'nin Görevleri

IMF'nin, üye ülkeler arası para ve mali sistemin yürütülmesinden mesul olan bir kuruluş olarak birtakım görevleri söz konusudur. Zaman içerisinde bu görev ve sorumluluklar genişlemiştir. Bu görevler şu şekilde sıralanabilir (Seyidoğlu,2009);

- Ekonomik sıkıntı yaşayan ve darboğazda olan üye ülkelere dış ödeme açıklarını kapatabilmeleri için kısa süreli fon sağlamak,
- Üye ülkelerin uluslararası mali sisteme olumsuz etkilerini bertaraf etmek üzere kur politikalarını izlemek ve denetlemek,
- Kriz dönemlerinde birtakım spekülasyonlara uğrayan üye ülkelere mali kriz atlatmaları için mali destek vermek,
- Üye ülkelerin makroekonomik ve yapısal uyum politikalarına finansal destek vermek için Dünya Bankası ile iş birliği yapmak,
- Üye ülkelerin ödeyemedikleri borçların uluslararası ticari bankalara veya resmi kuruluşlara ödenebilmesi için, borç erteleme programları, yeni ödeme planları ve arabuluculuk gibi sorunun çözümüne yönelik bir takım teknik desteklerde bulunmak,
- Dış ticaret ve kambiyo rejimlerinin liberasyonuna yönelik olarak üye ülkeleri özendirici çalışmalar yapmak, teknik yardımlarda bulunmak ve eğitimler düzenlemek.

Uluslararası para sisteminin yürütülmesi ve dış ödemeler dengesiyle ilgili olan ve ortaya konulan bu görev ve sorumluluklar, IMF'nin geleneksel fonksiyonları olarak nitelendirilmektedir.

2. ÜYELİK SONRASI TÜRKİYE-IMF İLİŞKİLERİ

Bu bölümde Türkiye'nin IMF üyeliği, Kota, Oy Gücü ve temsil ile Türkiye'nin IMF'den kullanabileceği imkânların miktar ve kullanım koşulları incelenmiştir.

2.1. Türkiye'nin IMF Üyeliği

Bretton Woods konferansına katılan Türkiye IMF'ye kurucu üye olarak katılmamış, sonrasında IMF'nin fiili olarak faaliyete geçtiği ve finansal operasyonlarına başladığı tarihten 10 gün sonra tekabül eden 11 Mart 1947'de Fon'a dahil olmuştur (Çörtük,2006:9).

22 Mart 1990 tarihinde Türkiye, IMF Ana Sözleşmesinin VII. maddesinin 2. 3. ve 4. fıkraları çerçevesine tabi tutulmuştur. Bu kapsamda uluslararası cari işlemlerde sınırlama getirilmeyeceği, ayrımcı parasal uygulamalardan kaçınılacağı, lüzum görüldüğü hallerde üye ülkelerin talebi doğrultusunda ellerinde bulunan Türk liralарını satın almayı üstlendiğini taahhüt etmiştir. Bu dönem itibarıyla Türk lirası IMF tarafından kısmi konvertibl para kapsamına girmiştir. IMF ile Türkiye ilişkilerinde depozitör kuruluş T.C. Merkez Bankası, mali ajan ise Hazine ve Maliye Bakanlığıdır.

Türkiye-IMF ilişkileri süresi boyunca IMF ile ilk Stand-by anlaşması 1961 yılında imzalanmıştır. Türkiye'nin 1958 yılında yaptığı girişim göz ardı edildiğinde günümüze kadar 19 Stand-by anlaşması gerçekleştirdiği görülmektedir. Bu anlaşmalar çerçevesinde IMF'den, Acil Destek Kolaylığı, Ek Rezerv Kolaylığı, Destekleme Düzenlemesi, Petrol Kolaylığı, Uzatılmış Fon Kolaylığı gibi birtakım imkanlar kullanılmıştır. IMF ile 1970-78 ve 1985-1993 yıllarında Stand-by anlaşması yapmayan Türkiye 1985-1993 yılları arasında ödemeler dengesinde önemli sorunlar yaşamamıştır (Tonus vd,2013:71).

2.2. Türkiye'nin IMF ile Kota, Oy Gücü ve temsil ilişkisi

IMF'ye üye ülkelerin üyelik aşamasında ödemek zorunda oldukları sermaye taahhütleri o ülkenin kotasını oluşturmaktadır ve bu kotalar ile de genel olarak fonun kaynağı sağlanmaktadır. Ayrıca kotalar üye ülkelerin ekonomik büyüklüğünü ortaya koyduğu gibi her bir üye ülkenin sahip olduğu eşit birim oy sayısı ile, oy gücünü de belirlemektedir. Ülke kotası, üye ülkenin IMF'deki ağırlıklı oy kullanma potansiyelini ve ülkenin fondan kullanabileceği kredi limitlerini belirlemektedir. IMF'deki her ülke doğal olarak 250 oy ve SDR cinsinden her 100.000 rezerv ünitesi için bir oy hakkına sahiptir (Goddard,2003:248).

Üye ülkelerin IMF'deki Normal Çekme Hakları dışında SDR ile farklı bir dış rezerv imkânı sağlanmaktadır. SDR aslında, bir devletin bir başka devletin merkez bankasından onun ulusal parasının çekebilmesine olanak sağlayan bir değişim likiditesidir. (Sugözü,2010). Dolayısıyla SDR, IMF'in uluslararası likiditeyi çoğaltmak için üretmiş olduğu global bir rezerv aracıdır. Kotalar IMF'nin ilgili birimleri tarafından belirlenir. Güncel veriler incelendiğinde IMF'nin en büyük üyesi, 82,9 milyar SDR ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) olurken, en küçük üyesi ise, 2,5 milyon SDR ile Tuvalu'dur (IMF,2021).

IMF ana sözleşmesinin VIII. Maddesindeki kriterlere göre Türkiye, sermaye hareketlerini serbest bırakmış ülke kategorisi içerisinde değerlendirilmektedir. Bu statüye ise ülkemiz 1990 yılında alınan Türk parasının değerini koruma hakkındaki 32 sayılı kararın yürürlüğe girmesi ile ulaşmıştır. (Karluk,1998). Bu statü değişikliği IMF tarafından 3 Nisan 1990 tarihinde ilan edilmiştir (Erdinç,2007). Türkiye'nin IMF'deki kotası 4.658.600 SDR'dir. Tablo-1'e bakıldığında yıllar bazında Türkiye'nin IMF'deki kota miktarları görülmektedir.

Tablo-1: Türkiye'nin IMF'deki kota miktarı

Yürürlük	Kota (SDR)
11 Mart 1947	43.000.000
15 Ekim 1959	86.000.000
28 Ocak 1967	108.000.000
23 Aralık 1970	151.000.000
21 Nisan 1978	200.000.000
24 Aralık 1980	300.000.000
28 Aralık 1983	429.100.000
09 Aralık 1992	642.000.000
18 Şubat 1999	964.000.000
01 Kasım 2006	1.191.300.000
08 Haziran 2011	1.455.800.000
18 Şubat 2016	4.658.600.000

Kaynak: IMF, Kotalar Temmuz 2021

(<https://www.imf.org/external/np/fin/tad/exfin2.aspx?memberKey1=980&date1key=2099-12-31>)

Tabloya göre Türkiye'nin 11 Mart 1947'de üyelik sözleşmesini imzalaması ile başlayan süreçte ilk kota miktarımız 43.000.000 SDR olarak gerçekleşmiş süreç içerisinde kota miktarlarımız artan oranlarda devam ederek son güncellemeler ile 18 Şubat 2016 tarihinde 4.658.600.000 SDR'ye ulaşmıştır. Fonun yapmış olduğu hesaplamalara göre IMF'deki oy sayımız 48.045 oydur. Bu oy sayısının toplam oy içerisindeki payı ise %0,95 olarak gerçekleşmektedir. Bu oran da ülkemizin IMF'deki oylamalarındaki oy gücünü temsil etmektedir.

Türkiye IMF İcra Direktörleri Kurulu'nda Avusturya (40.779), Belarus (8.274), Çek Cumhuriyeti (23.261), Macaristan (20.859), Kosova (2.285), Slovak Cumhuriyeti (11.469) ve Slovenya (7.324) ile aynı grup içerisinde yer almaktadır. Türkiye'nin dahil olduğu grubun icra direktörü en yüksek oy gücüne malik olan Türkiye tarafından tespit edilmektedir. Grubun IMF'deki oy gücü 162.296 (%3,22)'dir (IMF,2021)

IMF ile ilişkilerimizde ülkemizi, Ana Sözleşmesinin V. ve VIII. Maddelerinin ilgili kısımları gereğince Hazine, mali ajan vasfıyla temsil edilmektedir. Türkiye ile IMF arasındaki bu ilişki taraflar arasında, yazışmalardan alınacak kararların tatbik edilmesine, konsültasyonların Türkiye adına iş birliği esasına göre uygulanmasından, IMF ana sözleşme değişikliklerinin yapılmasına kadar yayılan bir alanı kapsamaktadır. Muhafaza kurumu görevi ise T.C. Merkez Bankası tarafından icra edilmektedir. Hazinesinin bağlı olduğu bakan Governör sıfatıyla, T.C. Merkez Bankası Başkanı ise Governör vekili sıfatıyla ülkemizi temsil etmektedir (Özyiğit, 2007:51).

Son dönemlerde gelişmekte olan üye ülkelerin temsil durumlarının yetersiz olması ve dünya ekonomisi içerisindeki konumlarının görece olarak yansıtılmamaları nedeniyle 2006 yılında IMF bir çalışma başlatılarak, daha adil bir kota mekanizmasının oluşturulması ve kota dağılımlarının bu kapsamda yeniden yapılandırılması tartışılmıştır. Bu amaçla, 5 Kasım 2010' da İcra Direktörleri Kurulu, yapmış olduğu toplantıda IMF Kota ve Yönetim reform paketine ilişkin değişiklikleri ele alınarak kabul edilmiş ve IMF Governörler Kurulu'nun onayına sunulmuştur. 15 Aralık 2010 Tarihi itibari ile reform paketi kurul tarafından kabul edilmiş ve 26 Ocak 2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir (HMB2,2021).

Reform paketinin yürürlüğe girmesiyle:

- IMF'nin toplam kotaları iki katına çıkarılmış,

- Dinamik yükselen piyasa ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerin kota payı yaklaşık 6 puan arttırılarak düşük gelirli ülkelerin kota payı korunmuştur.
- Ayrıca, paketin yürürlüğe girmesi ile birlikte yapılan ilk İcra Direktörleri seçiminde 2 İcra Direktörlüğü gelişmiş Avrupa ülkelerinden gelişmekte olan ülkelere devredilmiştir.

IMF kotalarına ilişkin artışın yürürlüğe girmesi sonrasında, ülkemiz kotası 4.658,6 milyon SDR'ye yükselmiş olup, kotamızın toplam IMF kotaları içerisindeki payı yüzde 0,61'den yüzde 0,98 seviyesine, oy gücü ise yüzde 0,61'den yüzde 0,95 seviyesine ulaşmıştır. Türkiye IMF'de en yüksek kota payına sahip üye sıralamasında 32. sıradan 20. sıraya yükselmiştir.

2.3. Türkiye'nin IMF İmkanlarından Yararlanma Miktarı ve Kullanım Şartları

IMF'den kullanabileceğimiz imkanlar teorik olarak; Rezerv Dilimi Pozisyonu, Uzatılmış Fon Kolaylığı, Stand-by düzenlemesi kapsamında kullanılan kredi hacimleri ile geçici imkânlar içerisinde olan Acil Yardım Kredisi ve Petrol Kolaylığıdır. Üye ülkelerin kullanabileceği maddi imkanlar fona koymuş oldukları kotanın %100'ü ile sınırlı tutulmaktadır (Çörtük,2006:45).

1960 yılından itibaren Türkiye IMF ile 19 defa Stand-by anlaşması gerçekleştirmiş. Ancak bunlardan son ikisi sadece başarıya ulaşabilmiştir. Stand-by anlaşmalarına ilişkin tarihsel döküm aşağıdaki tabloda ayrıntılı yer almaktadır.

Tablo-2: Türkiye'nin IMF ile yapmış olduğu Stand-by anlaşmaları (1961-2008)

Stand-by No	Anlaşma Tarihi	Tamamlanma / İptal Tarihi	Kabul Edilen Miktar (Milyon SDR)	Çekilen Miktar (Milyon SDR)	Kullanılmayan Miktar (Milyon SDR)
1	01.01.1961	31.12.1961	37,5	16	21,5
2	30.03.1962	31.12.1962	31	15	16
3	15.02.1963	31.12.1963	21,5	21,5	-
4	15.02.1964	31.12.1964	21,5	19	2,5
5	01.02.1965	31.12.1965	21,5	-	21,5
6	01.02.1966	31.12.1966	21,5	21,5	-
7	15.02.1967	31.12.1967	27	27	-
8	01.04.1968	31.12.1968	27	27	-
9	01.07.1969	30.06.1970	27	10	17
10	17.08.1970	16.08.1971	90	90	-
11	24.04.1978	19.07.1979	300	90	210
12	19.07.1979	17.06.1980	250	230	20
13	18.06.1980	17.06.1983	1.250,00	1.250,00	-
14	24.06.1983	03.04.1984	225	56,25	168,75
15	04.04.1984	03.04.1985	225	168,75	56,25
16	08.07.1994	26.09.1995	610,5	460,5	150
17	22.12.1999	04.02.2002	9.254,00	5.954,90	3.299,10
	21.12.2000		(SRF*) 5.784,00	5.784,00	-
18	04.02.2002	04.02.2005	12.821,00	11.914,00	907,2
19	11.05.2005	10.05.2008	6.662,04	6.662,04	-
TOPLAM:			37.707,24	32.817,44	4.889,80

* Özel Rezerv İmkânı (Special Reserve Facility)

** 1969 yılına kadar ABD doları olan rakamlar 1 SDR 1 ABD doları kuru üzerinden SDR'ye dönüştürülmüştür.

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Stand-by düzenlemeleri

Tabloda görüldüğü üzere Türkiye 1961'den, 1970 yılına kadar her yıl IMF ile bir Stand-by anlaşması yaparak toplam 10 Stand-by anlaşması gerçekleştirmiştir. Fakat yapılan bu anlaşmaların süresi ekseriyetle bir yıl geçmeden bitmiştir. 17.08.1970'ten sonra, 1978 yılına kadar ise IMF'ye 8 yıllık kesintisiz ara verilmiş ve bu zaman zarfında IMF ile bir Stand-by anlaşması gerçekleştirilmemiştir. 1978 yılından 1980 yılına kadar ise IMF ile tekrardan birer yıllık 2 Stand-by anlaşması (11. ve 12. Stand-by anlaşmaları) gerçekleştirilerek fondan kredi ihtiyacının karşılanması için ilişkiler devam etmiştir. 1980 yılının 18 Haziran'ında ise Türkiye ilk defa IMF ile uzun süreli Stand-by anlaşması olarak tarihe geçecek 13. Stand-by anlaşmasını yapmış ve anlaşma 1983 yılının 17 Haziran'ında sona ererek 3 yıllık kesintisiz bir süreci kapsamıştır. 1983 yılında ise 14. Stand-by anlaşması yapan Türkiye'nin bu anlaşması ise 1 yıl geçmeden bitmiştir. 1984 yılında ise 15. Stand-by anlaşması gerçekleşmiş ve anlaşma bir yıl sürerek 1985 yılında bitmiştir. Türkiye, 1984'ten sonra 1994 yılına kadar IMF ile Stand-by anlaşması gerçekleştirilmemiş, 8 Temmuz 1994 yılında ise yeni bir Stand-by düzenlemesine gidilerek 16. Stand-by anlaşması gerçekleştirilmiş ve bu Stand-by anlaşması 26 Eylül 1995'te son bulmuştur. 1995-1999 döneminde IMF ile herhangi bir Stand-by anlaşması gerçekleştirilmeyen Türkiye, 1999-2002 döneminde ise 17. Stand-by düzenlemesini gerçekleştirmiştir. 18. Stand-by düzenlemesine ise 4 Şubat 2002 tarihinde başlayan Türkiye, 4 Şubat 2005 yılında bu anlaşmanın süresi dolmadan önce Ocak 2005'te IMF'den kredi

sağlanması açısından son anlaşma olacak olan 19. Stand-by düzenlemesine gidilmiş ve 11 Mayıs 2005 tarihinde bu anlaşma imzalanarak 6.662,04 milyon SDR'lik bir kredinin hayata geçirilmesi sağlanmıştır.

Böylelikle IMF ile 1961 yılında başlayan Stand-by anlaşmaları yıllar itibari ile devam edegelmiş ve son Stand-by anlaşması olan 19. Stand-by anlaşması ile 2008 yılında toplamda 37.707,24 milyon SDR'lik bir anlaşma gerçekleştirilerek 32.817,44 milyon SDR'lik kredi kullanılması ile anlaşmalar tekamüle ermiş o tarihten bu yana IMF ile kaynak kullanımına ilişkin bir program yapılmamıştır ve böylelikle IMF'e olan tüm borçlar 2013 yılının mayıs ayı itibari ile sona ermiştir.

Türkiye, Stand-by anlaşmalarına ilave olarak Ek Rezerv Kolaylığı ve Uzatılmış Fon Kolaylığı avantajlarından da yararlanmıştır. 21. Yüzyılın başlarında yaşanan finansal kriz neticesinde, krizin piyasa üzerinde oluşabilecek güvensizliği ortadan kaldırabilmek ve yıkıcı etkilerini asgari düzeylere indirgeyebilmek amacı ile ayrıca 17. Stand-by anlaşmasına ilave 5,78 milyar SDR tutarında Ek Rezerv olanaklarından da faydalanan Türkiye, bu imkâna ilişkin geri ödemelerini gerçekleştirmiştir. (Eğilmez vd,2008:80).

Kısaca ifade edilecek olursa gerek ülkemiz gerekse diğer ülkeler ekonomik kriz ve bunalımları en az hasarla atlattık ve ülke vatandaşlarının refahlarını arttırmak için iç ve dış borçlanma kanalı ile bu süreçleri geçirmek isterler. Ülkemizde ise özellikle 2000'li yılların başında baş gösteren ekonomik çalkantıları bertaraf etmek ve ekonomiyi yeniden ayağa kaldırmak için, uluslararası kredi kuruluşu olan IMF ile 17. (1999-2002), 18. 2002- 2005 ve 19. (2005-2008) Stand-by anlaşmalarını gerçekleştirmiştir. 18. ve 19. Stand-by anlaşmaları ile, ülkede yaşanan siyasi birtakım gelişmeler sonrasında yeni bir iktidar olan Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki Ak parti hükümeti birçok alanda çok önemli yapısal reformları hayata geçirmiş ve yıllara sâri sorunlara çözüm önerileri sunmuştur. AK Parti hükümetinin IMF ile gerçekleştirmiş olduğu Stand-by anlaşmaları kapsamında uluslararası yabancı sermaye miktarlarında artma, yerli ve yabancı yatırımcılar için daha güvenilir bir ortam oluşturma süreci sağlanmıştır. Tüm bu olumlu durumlar ülkeye giren uluslararası sermayenin artmasına ve ekonomik büyümede artış ivmesinin yakalanmasına neden olmuştur. Ayrıca 1986'dan beri hep yüksek olan enflasyonun da tek haneli rakamlara inmesine katkı sağlamıştır. Bu kapsamda, AK Parti iktidarı fiyat istikrarını sağlamak ve sıkı maliye politikası hedeflerini gerçekleştirmek için, merkez bankasının bağımsızlığına ehemmiyet göstermiş ve ekonomik göstergelerin Avrupa Birliği standartlarına ulaşmasına olanak sağlamıştır (Karagöl vd,2013:27).

2001 sonrası yeni hükümetin iş başı yapması ile yatırımcılara güven veren dolayısıyla istikrarlı bir ekonomik yapıya kavuşan ülke ekonomisi, temel ekonomik göstergelerde ve kamu maliyesindeki olumlu gelişmeler neticesinde önceki dönemlerde alınan borçların geri ödemelerini rahatlıkla ve özgüvenle gerçekleştirmeye başlamıştır.

2002 yılında IMF'ye toplam 23,5 milyar dolar olan borcun, Mayıs 2013 tarihinde 281 milyon SDR'lik (yaklaşık 431 milyon dolar) son taksitin ödenmesi ile yaklaşık 11 yıllık süre içerisindeki borç ilişkimiz sona ermiştir.

3. IMF İLE SON ANLAŞMA VE ANLAŞMANIN HEDEFLERİ

Türkiye 2005 yılının 11 Mayıs'ında imzalanan 19. Stand-by anlaşmasıyla, ekonominin problemleri noktalarına yönelik çözüm bulma ve geçmiş 3 yıllık programın devamı bağlamında bir düzenleme olarak hayata geçirmeyi planladığı bir anlaşma ile son kez IMF ile el sıkışmıştır. 19. Stand-by anlaşmasının süresi 10 Mayıs 2008'de dolmuş olmakla birlikte, bu dönem için kullanılan kredi 6.662,04 milyon SDR olarak gerçekleşmiştir. Bu Stand-by anlaşması kapsamında Türkiye'nin işsizlik problemini asgari seviyeye düşürme, ekonomik göstergelerin

olumlu yönde gelişmelerin yaşanması ve makroekonomik göstergelerin sürdürülebilir ve kalıcı olması için gereken şartları sağlayarak yaşam standardının iyileştirilmesi gibi birtakım hedefler ortaya konmuştur.

Bu anlaşma ile Türkiye belirlenen program çerçevesinde ekonomide noksan kalan yerlerin tamamlanmasını ve ekonominin yeniden yapılanmasını hedeflemiş, güçlü ve güvenilir bir ekonomi alt yapısı oluşturmayı amaçlamıştır. Bu süre zarfında elde edilen ekonomik başarının daha da güçlendirilmesi ve ülke ekonomisinin Avrupa Birliği'ndeki diğer ülke ekonomilerinin düzeyine ulaştırılabilmesi için birtakım hedefler belirlenmiştir. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için (Erdinç,2007:10);

- Finansal sistemde istikrarın sağlam bir yapıya oturtulması;
- Enflasyona yönelik olarak açık enflasyon hedeflemesine geçilmesi ve buna bağlı olarak da Merkez Bankası'nın bağımsızlığı sağlanarak enflasyonun tek basamaklı rakamlara düşürerek enflasyonun gerilemesinin sağlanması;
- Orta vadeli borç azaltma stratejisi bağlamında faiz dışı fazla verilerek, kamu borcunun daha da düşürülmesi;
- Kayıt dışı ekonomik hacmin düşürülerek, işsizliğinin asgari seviyelere indirilmesi ve yatırım ortamını güçlendirecek yapısal reformların yürürlüğe sokulması ile sosyal güvenlik sisteminin daha dayanıklı temeller üzerine oturtulması;
- Uluslararası rezerv durumumuzu güçlendirilerek IMF'ye karşı bağımsızlığımızın artması ve kaynak kullanımının sonlandırılması planlanmıştır (Eroğlu vd,2009:134).

19. Stand-by anlaşması 11 Mayıs 2005'te 18. Stand-by anlaşması tamamlanmadan imzalanarak yürürlüğe girmiş ve 10 Mayıs 2008'de sona ermiştir. 19. Stand-by anlaşması yukarıda belirlenen hedefleri gerçekleştirmesi açısından başarılı olmuş, ülkenin ekonomik yapısında güven ve istikrarın oluşturulmasına katkı sunmuştur.

4. SON ANLAŞMA SONRASI TÜRKİYE IMF İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin IMF ile son anlaşması olan 19. Stand-by Anlaşması 10.05.2008 tarihinde başarıyla tamamlanmış olup o dönemden bugüne IMF ile kaynak kullanımına ilişkin bir program gerçekleştirilmemiştir. 19. Stand-by Anlaşması'ndan kaynaklanan borcun son taksiti 14.05.2013 tarihinde dönemin Başbakan Yardımcısı Babacan'ının talimatıyla ödenerek uzun yıllara dayanan IMF borcu sona ermiş oldu.

8 Ocak 2009 tarihinde Türkiye ile IMF arasında 20. Stand-by anlaşmasına yönelik olarak görüşmeler gerçekleştirilmeye başlamış fakat iki taraf arasında farklı görüşler ortaya çıkmış ve ortak bir mutabakata sağlanamamıştır. Türkiye yapılan bu görüşmeler ve istişareler neticesinde IMF ile yeni bir anlaşma yapmaya gerek duymadığını deklare etmiş olsa da görüşmeler öncesinde almış olduğu birtakım önlemler ve hazırlıkların olması ve bunlarla birlikte görüşmelerin hemen bitirilmemesi yeni bir anlaşma olasılığının olduğuna yönelik bir algının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hükümet yetkilileri ve ilgili kurumlar 20. Stand-by anlaşmasının imza altına alınmasına ilişkin girişimlerle ilgili olarak Fon'dan herhangi bir heyet gelmeden önce birtakım hazırlıklar yapmış ve bu çerçevede oluşturulabilecek önlemler ve bu önlemlerin alternatifleri üzerine çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Türkiye'nin 29 Mart 2009' daki yerel seçimler gerçekleştirilmeden önce belediyelerin epeyce arttırılan kaynaklarının azaltılıp azaltılmayacağı konusunda değerlendirilme yapılmış hatta bu hususta farklı görüş ve düşünceler ortaya atılmıştır. Harcamaların azaltılmasına yönelik olarak cari giderler üzerinde tasarruf edilmesi kararı alınmış, 49 ili kapsayan ve süresi Teşvik Yasası

kapsamında “Sektörel ve Bölgesel Teşvik” isimli yeni bir düzenlemeye gitmeyi tasarlayan hükümet, krizin etkilerini de göz ardı edemeyerek bu düşüncesini ertelemiş ve var olan sistemin korunmasına yönelik birtakım kararlar almıştır. Bunların haricinde mevzuatla alakalı değişiklikler de yapılmış ve öngörülen yeniliklerin mevzuata uygun hale getirilmesi için üzerinde çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Övgü,2009:18).

20. Stand-by anlaşmasına yönelik görüşmeler kapsamında birden fazla konu üzerinde yoğunlaşılmasına rağmen üç konuda ilerleme sağlanamamış ve bir tıkanma yaşanmıştır.

Bunlardan birincisi “Nereden Buldun” yasasının tekrardan hayata geçirilmesidir. Vergi yükümlüsü olanların harcamalarını, vergisi ödenmiş gelirle yapıp yapılmadığını ölçmeyi amaçlayan bu yasa, hükümet açısından sermaye kaçışına sebep olabileceği düşüncesiyle kabul edilmemiştir.

İkinci tıkanma konusu ise Türkiye’nin hedeflemiş olduğu makroekonomik büyüklükler konusunda yaşanmıştır. Yapılan planlamalarda bütçe ile ilgili büyüme hedeflerinin gerçekçi ekonomik göstergelere dayandırılması gerektiğine dair IMF’nin birtakım söylemleri vardı. Türkiye’nin büyüme hedefi 2009 yılı başında %4 olarak açıklanırken dünyada yaşanan ekonomik kriz dikkate alındığında inandırıcılıktan uzak görünüyordu. Buna karşın ekonomik büyüme ile ilgili olarak IMF’nin %1,5 oranında küçülme öngörmesi de Türkiye açısından harcamaları düşürebileceği kaygısıyla bir sorun teşkil etmekteydi. IMF talebine ilişkin olarak makroekonomik hedeflerin değiştirilmesi ve 2009 yılı için ek tedbir paketi hazırlanması isteğine karşın Türkiye, 2009 yılı harcamalarının kısılmasını amaçlayan tedbir paketini hazırlamıştır.

Üçüncü tıkanma konusu ise IMF’in belediyelerin kaynaklarının azaltılmasına ilişkin görüşlerinden dolayı yaşanmıştır. Türkiye ise bu konuya ilişkin yerel yönetimlerin merkezi yönetimden bağımsız bir yapı haline gelmesine yönelik düzenlemeleri öngörmekteydi dolayısı ile IMF ile bir mutabakata varması söz konusu değildi. Tüm bu gelişmeler neticesinde Türkiye’nin IMF ile yapmış olduğu 20. Stand-by anlaşmasını yönelik görüşmeler olumsuz sonuçlanmış ve bir anlaşma sağlanamamıştır. Türkiye krizle mücadele konusunda tedbirlerini kendi imkanları ile sağlamıştır (Övgü,2009:19).

19. Stand-by Anlaşması’nın son bulmasından sonra, Türkiye ile IMF arasındaki “program” ilişkisi bitmiş ve Fon ile ilişkilerimizin perspektifi, küresel ekonomik sistemin yönetimi ve üyelikten kaynaklanan iş ve işlemler sahasına kaymıştır. IMF, üye ülkelerin kredi desteği sunmasının yanı sıra, ekonomi yönetimlerine rehberlik etmek ve küresel ekonomik sistem üzerindeki gözetim görevini yerine getirmek amacıyla her bir üye ülkenin ekonomik gelişmelerine ilişkin olarak, ekseriyetle yılda bir defa da olsa ayrıntılı gözden geçirme çalışmalarında bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar, IMF Kuruluş Anlaşması’nın 4. Maddesi kapsamında gerçekleştirildiğinden “Madde IV Görüşmeleri” olarak da isimlendirilmektedir. Madde IV Görüşmeleri kapsamında ilk olarak, IMF uzmanlarından oluşan bir heyet ülkenin ekonomi politikaları hakkında hükümet ve merkez bankası yetkilileriyle görüşmelerde bulunmak üzere üye ülkeyi ziyaret etmekte, ülkenin ekonomik göstergelerini inceleyerek makroekonomik politikaları analiz etmekte ve finansal sistemin sağlamlığına ilişkin değerlendirmelerde bulunmaktadır. Gerekli analizler yapıldıktan sonra, bulguları özetleyen bir rapor hazırlanmaktadır. Söz konusu rapor, İcra Direktörleri Kurulu’nda görüşülmekte ve onaylanmaktadır (HMB2,2021).

Madde IV görüşmeleri kapsamında Türkiye ile IMF heyeti arasında 19. Stand-by Anlaşmasının sona erdiği ve son taksitin ödenerek program bazlı ilişkinin sona erdiği 14.05.2013 tarihinden sonra 2014-2016-2017 ve 2018 yıllarında toplam 4 kez görüşme gerçekleştirilmiş, IMF heyeti ülkemizi ziyaret ederek hükümet ve merkez bankası yetkililerinde ekonomik göstergelere ilişkin almış oldukları bilgi ve belgeleri inceleyerek ayrıntılı raporlar hazırlamışlardır.

SONUÇ

Makroekonomik politikaların, politika belirleyicileri tarafından daha sağlıklı yapıya kavuşturulması, büyümenin dengeli ve istikrarlı bir yapı haline getirilmesi için maliye politikalarının orta vadede daha güçlü bir yapıya kavuşturulması sağlanmalıdır. Sıkı maliye politikası, para politikasının üzerindeki enflasyon hedefine ulaşma baskısını rahatlatarak ve reel döviz kurunda değerlenmeye daha az olanak sağlayan iktisadi bir ortama ulaşılmasını sağlayacaktır. Bu politika, Türkiye'nin rekabet edebilme potansiyeline ilişkin zorlukların ortadan kaldırılmasına imkân sunacak ve ekonomiyi ithalata bağımlı bir yapıdan kurtararak, ihracatın artmasına yönelik bir dengelenme sürecine girmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca bu durum, çok daha düşük nominal faiz oranlarının gerçekleşmesine imkân sağlayacak, Türkiye'nin dalgalı ve istikrarı zedeleyici kısa süreli sermaye girişlerine maruz kalmasını azaltarak makroekonomik dengelerin sağlanmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye yaşamış olduğu ekonomik problemler ve zaman içerisinde maruz kaldığı ekonomik krizlerden kurtulmak için IMF ile birçok kez anlaşma yapmıştır. Enflasyon sorunu, bütçe açığı ve ödemeler dengesinde yaşanan sorunları gibi birçok yapısal ekonomik problemler sebebiyle krizlere açık olan, yaşanan veya yaşanacak olan küresel krizlerden etkilenen ülkemiz, uluslararası arenada IMF desteği dışında herhangi bir platformdan kredi bulma noktasında daha güçlü seçeneklere sahip değildi. Ülkemiz özellikle AB yolunda sorunların kalıcı olarak çözülmesi için IMF ile bir süre yakın iş birliği içerisinde olmak zorunda kalmıştır. Fakat ilerleyen süre zarfında ekonominin toparlanması ile IMF'den artık borç alma konusunda herhangi bir ilişki kurmaya gerek kalmamış ve IMF'ye olan tüm borçlarımızı ödeyerek borç verecek konuma gelmiş bulunulmaktadır.

IMF ile yarım yüzyılı aşkın bir zaman zarfında gerçekleşen ilişkilerde temel amaç borç sorununun çözümüne yönelik desteklerin sağlanması olmuştur. 2013 yılında son taksitin ödenmesi ile parasal olarak borç ilişkisinin sona erdiği fakat görüşmelerin ve ilişkilerin halen devam ettiği süre zarfında IMF'nin ülkemize yönelik almış olduğu kararlar sadece tavsiye niteliğindedir. IMF'nin vermiş olduğu bu tavsiyeler her üye ülkenin ekonomik yapısına uygun olması elbette söz konusu olmayabilir. Ancak burada önemli olan bizim ülkemiz başta olmak üzere her üye ülke tavsiye edilenleri, ülkenin ekonomik yapısı ve programına uyumlu hale getirerek şeffaf, açık ve net bir şekilde politikalar ortaya koyarak ekonomik dengeleri sağlayabilirler. Şayet ülkeler bu politikaları sağlayabilir ve başarırlarsa, programın tatbik edilmesi aşamasındaki eleştirileri engelleyerek olumlu sonuçlar alabilirler.

Bu çalışmanın sonucunda hükümetlerin ve ilgili kurumların birtakım tedbirler alması gerektiği ortaya konulabilir. Kısaca bu tedbirlerin neler olması gerektiği birkaç madde ile şöyle özetlenebilir;

- Türkiye'nin tamamıyla sağlam kaynaklara dayanan kamu mali yönetimine sahip olması gerekmektedir. Aksi durumda hükümetler sıklıkla iç ve dış borçlanmaya yönelebilirler,
- Vergi idaresini kalıcı biçimde iyileştirerek gerekli denetim ve tahsilatların zamanında yapılmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Çünkü vergi yolu ile elde edilemeyen gelirler ve harcamaların karşılanamaması nedeni ile ülkeler borçlanmaya yönelmektedir.
- Vergi politikasında meydana gelecek değişikliklerin faiz dışı fazla hedefine uygun hale getirilmesi amaçlanmalıdır.
- Ülke ekonomisinde önemli yeri olan kayıt dışı ekonominin kayıt altına alınmasını sağlayacak güçlendirilmiş bir vergi idaresi hedeflenmelidir.

- Özellikle cari harcamalar, KİT'lere, SGK'lara ve diğer kurumlara yapılan sübvansiyonlar ve transferlerin hesaplı ve ölçülü gerçekleştirilmesi suretiyle, harcama kompozisyonunun iyileştirilmesi hedeflenmelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Alpago, H. (2002). **IMF-Türkiye İlişkileri**, Beta Yayınları, İstanbul.
- Aren, S (1992). **Para ve Para Politikası**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Çörtük, O (2006). **Türkiye-IMF İlişkileri ve İlişkilerin Hesap Bazında İşleyişi**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Muhasebe Genel Müdürlüğü Uzmanlık Yeterlik Tezi, Ankara.
- Eğilmez, M. ve Kumcu, E. (2008). **Ekonomi Politikası: Teori ve Türkiye Uygulaması**, 12. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Erdinç, Z. (2007). "Uluslararası Para Fonu -Türkiye İlişkilerinin Gelişimi ve 19.Stand-By Anlaşması". **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 18, 99-116.
- Eroğlu, N. ve Eroğlu, İ. (2009). "IMF-Türkiye İlişkileri ve 20. Stand-By Müzakereleri Üzerine Bir Değerlendirme". **KMU İİBF Dergisi**, 12, 124-146.
- Goddard, R.C. (2003) "The International Monetary Fund", International Political Economy: State-Market Relations in a Changing Global Order içinde, Basingstoke, Palgrave, s.248
- Karagöl, E.T. ve Bingöl, A.S. (2013). "Türkiye- IMF İlişkilerinde Yeni Dönem." **Seta Analiz**, 67.
- Karlık, S.R. (1998). **Uluslararası Ekonomik Mali ve Siyasal Kuruluşlar**. Turhan Kitabevi, Ankara.
- Övgü, P. (2009). "IMF – Türkiye İlişkilerinde Son Durum", **AR&GE Bülten**, İzmir Ticaret Odası, İzmir
- Özyiğit, D (2007). "Uluslararası Para Fonu (IMF)". **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 11: 48-59.
- Seyidoğlu H. (2009). **Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama**. 17. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul.
- Sugözü, İ. H. (2010). **Devlet Borçları IMF- Dünya Bankası ve Türkiye**, 1. Baskı, Nobel Yayıncılık, İstanbul.
- Tonus, Ö. & Çatalbaş, N. (2013). Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar, **Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını**,1898, Eskişehir.
- IMF,2021 (<https://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> 5 Temmuz 2021'de erişildi).
- HMB1,2021 (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/05/IMF-ile-%C4%B0lgili-Bilgiler.pdf> 5 Temmuz 2021'de erişildi)
- HMB2,2021 (<https://ms.hmb.gov.tr/uploads/2020/05/T%C3%BCrkiye-IMF-%C4%B0li%C5%9Fkileri.pdf> 5 Temmuz 2021'de erişildi)

**ENGELLİ GİRİŞİMCİLİĞİ LİTERATÜRÜNÜN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ:
GENEL BİR DEĞERLENDİRME**

Hilal DURAK

Sakarya Üniversitesi
hilal.durakk@gmail.com

Dr. Gökhan GÜRLER

Sakarya Üniversitesi
ggurler@sakarya.edu.tr

Dr. Oğuzhan ÖZTÜRK

İzmir Bakırçay Üniversitesi
oguzhan.ozturk@bakircay.edu.tr

ÖZET

Engelli girişimciliği, istihdam oranları oldukça düşük olan engelli bireyleri işgücüne dâhil etmenin alternatif bir yolu olarak kabul edilmekte ve son yıllarda girişimcilik literatürü içinde engelli girişimciliği konusunda yapılan çalışmaların sayısında bir artış görülmektedir. Girişimcilik literatüründe yeni gelişen bir alt araştırma alanı olarak engelli girişimciliğine yönelik söz konusu ilgiyi ortaya koyabilmek, alandaki boşlukları tespit edebilmek ve bu boşluklara dair öneriler seti sunabilmek adına bu çalışmada bibliyometrik analiz kullanılarak engelli girişimciliği literatürüne dair bütüncül bir resmin sunulması amaçlanmaktadır. Böylelikle, ilgi duyan araştırmacıların yeni oluşmaya başlayan bir literatür olarak engelli girişimciliği alanını tanımaları ve alandaki gelişmeleri takip edebilmeleri noktasında yönlendirilmelerine imkân sağlanmış olacaktır.

Bu amaç çerçevesinde, 2000-2021 yılları arasında Web of Science (WoS) veri tabanında yayınlanan 54 çalışma üzerinden bibliyometrik bir araştırma yürütülmüştür. VOSviewer paket programı üzerinden, söz konusu 54 çalışmanın yer aldığı veri setine atıf analizi (citation analysis) ve ortak-kelime analizi (co-word analysis) gibi bibliyometrik analiz teknikleri uygulanmıştır.

Yapılan analizler sonucunda, engelli girişimciliği ile ilgili ilk çalışmanın 2000 yılında yayınlandığı, daha sonrasında 2006 yılında iki (2) ve 2007 yılında bir (1) çalışma olmak üzere, yıllar itibariyle konu ile ilgili makale sayılarının sistematik bir şekilde arttığı ve 2019'da en yüksek sayıya ulaştığı görülmüştür. Engelli girişimciliği konusunda en fazla çalışma üreten ülkeler sırasıyla İspanya (15 çalışma), ABD (10 çalışma) ve İngiltere (7 çalışma) şeklindedir. En çok makalenin yayınlandığı ve alanı yönlendiren dergi ise 10 makale ile Suma de Negocios'dur. Bu iki sonuçtan engelli girişimciliği konusunda İspanya'nın özel bir ilgisinin ve hâkimiyetinin olduğu anlaşılmaktadır. Engelli girişimciliği alanındaki en üretken yazarın dört (4) çalışma ile P. Ortiz Garcia olduğu görülmüştür. Bu yazarı üçer çalışma ile K. Caldwell, S. P. Harris, M. Renko ve S. Manzanera-Roman takip etmektedir. En çok atıf alan ve dolayısıyla alanı yönlendiren çalışmalar ise sırasıyla 16 atıf ile Pagan (2009), 12 atıf ile Jones ve Latreille (2011) ve 11 atıf ile Cooney (2012) şeklindedir. Ortak-kelime analizinin sonuçları, engelli girişimciliği alanındaki öne çıkan temaların "zorluklar, motivasyon, eğitim ve istihdam" gibi konu başlıklarında yoğunlaştığını göstermektedir. Söz konusu bu temalar, yeni oluşmaya

başlayan bir literatür olarak engelli girişimciliği alanında ilerleyen çalışmalarda hangi konuların çalışılabileceği noktasında da fikir vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Engelli Girişimciliği, Bibliyometrik Analiz, Literatür İncelemesi

Bibliometric Analysis of the Disabled Entrepreneurship Literature: An Overview

ABSTRACT

Disabled entrepreneurship is accepted as an alternative way to include people with disabilities into the workforce, whose employment rates are very low, and there has been an increase in the number of studies on disabled entrepreneurship field in the entrepreneurship literature in recent years. In this study, it is aimed to present a holistic picture of the disability entrepreneurship literature by using bibliometric analysis in order to reveal the interest in disability entrepreneurship as a newly developing sub-research field in the entrepreneurship literature, to identify the gaps in the field and to offer a set of suggestions about these gaps. Thus, it will be possible to guide interested researchers to get to know the field of disabled entrepreneurship as a newly emerging literature and to follow the developments in the field.

For this purpose, a bibliometric research was conducted on 54 studies published in the Web of Science (WoS) database between 2000-2021. Through the VOSviewer package program, bibliometric analysis techniques such as citation analysis and co-word analysis were applied.

As a result of the analyzes, it was seen that the first study on disabled entrepreneurship was published in 2000 and the number of articles on the subject, which has increased systematically over the years, reached the highest number in 2019. The countries that produce the most studies on disability entrepreneurship are Spain (15 studies), USA (10 studies) and England (7 studies), respectively. The journal with the most articles published and leading the field is Suma de Negocios with 10 articles. From these two results, it is understood that Spain has a special interest and dominance in the entrepreneurship of the disabled. The most prolific author in the field of disability entrepreneurship was found to be P. Ortiz Garcia, with four (4) studies. This author is followed by K. Caldwell, S. P. Harris, M. Renko and S. Manzanera-Roman with three studies each. The most cited studies and thus directing the field are Pagan (2009) with 16 citations, Jones and Latreille (2011) with 12 citations, and Cooney (2012) with 11 citations. The results of the common-word analysis show that the prominent themes in the field of disability entrepreneurship are concentrated on topics such as "challenges, motivation, education and employment".

Keywords: Disability, Entrepreneurship, people with disabilities, disabled entrepreneurship, bibliometric analysis

GİRİŞ

Akademik camia içinde özellikle son yıllarda engelli girişimciliği konusuna olan ilgi artmıştır (Bagheri ve Abbariki, 2016). Engellilerin girişimciliğine yönelik çalışmalar, ekonomik olarak dışlanmış engelli bireyleri işgücüne dahil etme amacıyla, rehabilitasyon çalışmalarının bir parçası olarak, 1990'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde başlamıştır. Daha sonrasında sağladığı avantajlar sebebiyle, girişimciliği engelliler için alternatif bir seçenek olarak öneren çalışmalar ortaya konmuştur (Kasperova, 2017). Zamanla, engelli girişimciliği konusunu farklı

perspektiflerle ele alan çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu anlamda, literatürde, engellilerin girişimcilik oranları (Pagan, 2009), engellilerin girişimci olma motivasyonları (Zamore, 2014), engellilerin girişimcilikte karşılaştıkları sorunlar (Uddin ve Jamil, 2015), engellilerin girişimcilik faaliyetlerine etki eden faktörler (Manzanera Roman ve Valera, 2019; Olaz Capitan ve Ortiz Garcia, 2019) gibi konular ele alınmıştır.

Yıllar içinde engelli girişimciliği konusuna olan ilginin artmasıyla konu ile ilgili çalışmaların sayısında da her geçen gün bir artış olmaktadır ki bu çalışmanın varlık gerekçesi de buna bağlı olarak girişimcilik literatüründe yeni gelişen bir alt başlık olarak ortaya çıkan engelli girişimciliği literatürünün genel yapısını ortaya çıkarabilmektir. Engelli girişimciliği literatürünün mevcut durumunu ortaya koymak, literatürdeki boşlukları tespit edebilmek ve bu boşluklara dair öneriler seti sunabilmek adına bu çalışmada, bibliyometrik analiz teknikleri kullanılarak engelli girişimciliği literatürüne dair bütüncül bir resmin sunulması amaçlanmaktadır. Böylelikle, ilgi duyan araştırmacıların yeni oluşmaya başlayan bir literatür olarak engelli girişimciliği alanını tanımaları ve alandaki gelişmeleri takip edebilmeleri noktasında yönlendirilmelerine imkân sağlanmış olacaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda cevap aranacak araştırma soruları şu şekildedir:

Araştırma Sorusu: Engelli girişimciliği literatürünün genel görünümü ve gelişimi nasıldır?

- a. Yıllar itibariyle çalışma sayılarının dağılımı nasıldır?
- b. En üretken yazarlar kimlerdir?
- c. En çok çalışma üreten ülkeler hangileridir?
- d. En çok çalışma üreten üniversiteler hangileridir?
- e. En çok çalışmanın yayınlandığı dergiler hangileridir?
- f. Alanı yönlendiren –en etkili- çalışmalar hangileridir?
- g. En çok hangi (alt) kavramlar ele alınmıştır? Bu kavramlar arasında nasıl bir ilişki vardır? Yıllar itibariyle hangi alt alan ve konulara yönelim olmuştur?

1. YÖNTEM: SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR İNCELEMESİ ARACI OLARAK BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Araştırmanın amacını yerine getirebilmek ve araştırma sorularına cevap bulabilmek adına bibliyometrik analiz tekniklerinden yararlanılmış ve bibliyometrik bir araştırma tasarlanmıştır. Araştırmanın tasarımında Öztürk (2021a) tarafından sunulan çerçeve takip edilmiştir. Buna göre çalışmanın yöntem bölümünde, sırasıyla, başlıca iki başlık (aşama) bulunmaktadır: i) incelenen literatürü temsil eden çalışmaların yer aldığı veri setinin oluşturulması, ii) bibliyometrik teknikler kullanılarak veri setinin analiz edilmesi ve ilgili literatürün yapısına ilişkin görsellere ulaşılması.

1.1. İlgili Literatüre İlişkin Veri Setinin Oluşturulması

Bibliyometrik araştırmalarda, diğer literatür incelemesi türlerinden farklı olarak, sistematik bir süreç takip edilmektedir. Böylece ilgili sürecin başka araştırmacılar tarafından tekrar edilebilmesi sağlanacaktır (Linnenluecke vd., 2020). Bu bağlamda, analiz aşamasına geçmeden önce, ilgili literatürü temsil eden tüm çalışmaların yer aldığı veri seti oluşturulmalıdır. Daha sonra, oluşturulan veri seti üzerinden analizler gerçekleştirilerek ilgili literatürün genel görünümü hakkında değerlendirmelerde bulunulur. Bu aşamada, aşağıdaki adımlar takip edilmiştir.

Veri Tabanının Seçilmesi

Bu çalışmada bibliyometrik analiz için Web of Science (WoS) veri tabanı seçilmiştir. Web of Science veri tabanının seçilmesinin nedenleri şunlardır (Gürler, 2021):

- i) Dünya çapındaki en geniş kapsama sahip atıf veri kaynağı olarak değerlendirilmektedir ve çok fazla sayıda dergiyi kapsamına almaktadır.
- ii) Üniversite üyeliklerinden ötürü ulaşılması kolay bir veri tabanıdır.
- iii) WoS veri tabanından bibliyometrik analizlerin yapıldığı paket programlarına uygun dosya tipinde veri seti elde edilebilmektedir.

Arama Terimlerinin Belirlenmesi

Hangi veri tabanının kullanılacağını belirledikten sonra, ilgili literatürü temsil eden çalışmaların yer aldığı veri setinin doğru ve eksiksiz bir şekilde oluşturulabilmesi için ilk aramanın hangi terimler (anahtar kelimeler, kavramlar) ile yapılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Bunun için incelenecek literatürü yansıtan “terimler” üzerinden bir arama gerçekleştirilmelidir (Öztürk, 2021b). Bu bağlamda, “engelli girişimciliği” alanı ile doğrudan ilgili çalışmaları belirleyebilmek amacıyla Tablo 1’deki arama terimleri ile ilk arama süreci gerçekleştirilmiştir.

Tablo-1: Engelli Girişimciliği Literatürünü Temsil Eden Veri Setinin Oluşturulması Sürecinde İlk Aramada Kullanılan Arama Terimleri

Arama Terimleri

[("self employ*" OR "self-employ*" OR "entrepreneur*") AND ("disability" OR "disabl*")] OR "disable* entrepreneur*"

Tablodan görüldüğü üzere, engelli girişimciliğini yansıtabilecek tüm olası isimlendirme biçimleri ile "konu-bazlı" bir arama gerçekleştirilmiştir. İlgili literatürü temsil eden makalelerin kaçırılmaması adına ilk arama süreci engelli girişimciliği ile ilgili tüm isimlendirilmelerin yer aldığı bir kombinasyon üzerinden gerçekleştirilmiştir. Buna göre, ilk arama sonucunda,

tablodaki arama terimleri kombinasyonu “başlık”, “özet” ve “anahtar kelimelerinde” bulunan 2000-2021 yılları arasında yayınlanmış 376 çalışmaya ulaşılmıştır.

Filtreleme İşlemi

Bu aşamada ilgili literatürü temsil etmeyen çalışmaların ayıklanması, literatürü temsil eden tüm çalışmaların da analize dahil edilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bunun için ilk arama sonucunda ortaya çıkan 376 makale için bir filtreleme işlemi gerçekleştirilmiştir. Filtreleme işlemi için tanımlanan dahil etme/hariç tutma kriterleri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo-2: Dahil Etme/Hariç Tutma Kriterleri

Dahil etme kriterleri
İşletme, Yönetim ve Sosyal Bilimler (Disiplinler arası) alanındaki çalışmalar
Yayın dili İngilizce olan çalışmalar
Yayın türü olarak araştırma makalesi, derleme, tam metin bildiri ve kitap bölümleri
Başlık, özet ve anahtar kelimelerinde Tablo 1’deki arama terimleri bulunan çalışmalar
Hariç tutma kriterleri
Editöryal materyaller, özet bildiriler
Engelli girişimciliği alanı kapsamına girmeyen çalışmalar

Tablodaki dahil etme/hariç tutma kriterleri çerçevesinde yapılan filtreleme işlemi sonucunda 89 makaleye ulaşılmıştır. Ancak ilgili çalışmaların özetleri okunduktan sonra 89 çalışmadan 33’ünün engelli girişimciliği kapsamı ile doğrudan ilgili olduğu tespit edilmiştir. Elenen makalelerin büyük bir kısmı ya sadece girişimcilik ya da sadece engelli bireyler hakkında oldukları için çalışmanın kapsamı dışında tutulmuşlardır.

Bu aşamada, araştırmacıların ilgili literatür hakkındaki bilgi birikiminden hareketle, engelli girişimciliği ile ilgili olup WoS veri tabanında tarandığını bilinen ancak 33 çalışma içinde yer almayan çalışmaların var olduğu tespit edilmiştir. Engelli girişimciliğini temsil ettiği düşünülen bu çalışmaların örneklem dışında kalmaması adına bu aşamada ikinci bir arama süreci daha gerçekleştirilmiş ve aynı anahtar kelimeler ile sadece başlıklarda arama yapılmıştır. Bu arama sonucunda 45 makaleye ulaşılmıştır. 45 makalenin özetleri okunduktan sonra, 21 çalışmanın daha araştırmanın konusu ile ilgili olduğu tespit edilmiş ve toplam 54 makalelik bir veri setine ulaşılmıştır. Yapılan aramalar sonucunda bu konuda sadece 54 çalışmanın olması bile konunun ne kadar yeni olduğuna dair bir göstergedir.

1.2. Veri Setinin Bibliyometrik Analizi

Bu aşamada “performans analizi (performance analysis)” ve “bilimsel alan haritalama (science mapping)” olmak üzere başlıca iki analiz prosedürü uygulanmıştır. Performans analizi ile, çalışma ve atıf sayıları gibi bilimsel çıktılar temelinde geliştirilen birtakım bibliyometrik göstergeler üzerinden, incelenen literatür ile ilgili indirilen veri setindeki çalışma, yazar, üniversite, ülke ve dergi gibi bilimsel öğelerin performansları değerlendirilerek alanın genel bir görünümü sunulur (Cobo vd., 2011). Ayrıca, performans analizi kapsamında, söz konusu öğelerin çıktılarının ilgili alanda ne kadar etkili olduğunu görmek için atıf analizi (citation analysis) de yapılmaktadır (Öztürk, 2021a). Bilimsel alan haritalama süreci ise bir araştırma alanındaki yazarlar, kavramlar (anahtar kelimeler) ve yapılan atıflar (çalışmalar, dergiler veya yazarlar açısından) arasındaki ilişki ve iş birliği ağının görselleştirilmesidir (Van Eck ve Waltman, 2014; Gutierrez-Salcedo vd., 2020). Böylece incelenen literatüre ilişkin bütüncül bir haritaya ulaşılabilir (Block ve Fisch, 2020).

Tablo-3: Analiz ve Alt Araştırma Sorusu Eşleştirilmesi

Veri setinin sayısal görünümü	
<ul style="list-style-type: none">- Yıllar itibarıyla çalışma sayılarının dağılımı nasıldır?- En üretken yazarlar kimlerdir?- En çok çalışmanın yayınlandığı dergiler hangileridir?- En çok çalışma üreten ülkeler hangileridir?- En çok çalışma üreten üniversiteler hangileridir?	Performans Analizi
Atıf analizi	
<ul style="list-style-type: none">- Alanı yönlendiren –en etkili- çalışmalar hangileridir?	
Ortak-kelime analizi	
<ul style="list-style-type: none">- En çok hangi kavramlar (alt konular) ele alınmıştır? (Yoğunluk görseli / density visualization⁹)- Bu kavramlar arasında nasıl bir ilişki vardır? (Ağ görseli / network visualization)- Yıllar itibarıyla hangi kavram ve alt konulara yönelim olmuştur? (Katman görseli / overlay visualization)	Bilimsel Alan Haritalama

Bu çalışmada, performans analizi kapsamında sırasıyla i) WoS veri tabanından indirilen veri setinin sayısal görünümü, (ii) ve atıf-analizi kullanılarak alandaki en etkili çalışmalar sunulmuştur. Daha sonra iii) bilimsel haritalama prosedürü kapsamında ise ortak-kelime analiz tekniği uygulan engelli girişimciliği literatüründeki en çok çalışılan kavramlar (alt konular) ve

⁹ Bu görselleştirme seçenekleri analizlerin gerçekleştirildiği VOSviewer paket programındaki isimlendirmelerdir.

bunlar arasındaki ilişkiye dair görseller sunulmuştur. Çalışmayı daha işlevsel hale getirmek için Tablo 3’te uygulanacak analizler ile alt araştırma sorularını eşleştirilmesi sunulmuştur.

2. Analiz Sonuçları ve Bulgular

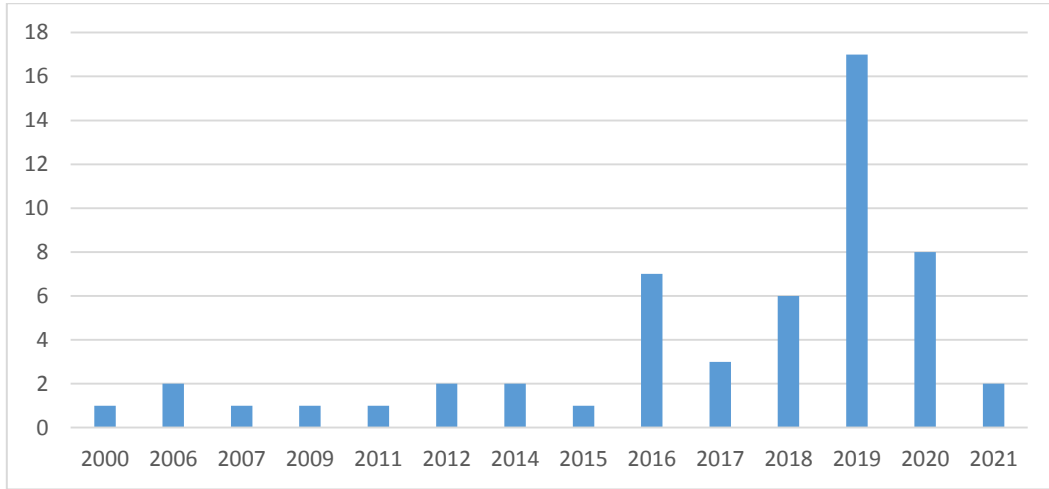
Çalışmanın bu kısmında sırasıyla veri setinin sayısal görünümü, atıf analizi ve ortak-kelime analizinin sonuçlarına yer verilmiştir.

2.1. Veri Setinin Sayısal Görünümü

Bu başlık altında, “yıllar itibariyle literatürdeki çalışma sayıları”, “en üretken yazarları”, “en çok çalışmanın yayınlandığı dergiler”, “alana en çok katkı yapan ülkeler ve üniversiteler” gibi bilgiler temelinde, WoS veri tabanında yayınlanan engelli girişimciliği ile ilgili 54 çalışmadan oluşan veri setinin sayısal bir görünümü sunulmuştur.

Yıllar İtibariyle Çalışma Sayıları

Çalışma sayısına bağlı olarak engelli girişimciliği literatürünün yıllar itibariyle gelişimi Şekil 1’de verilmiştir. Sonuçlar engelli girişimciliği alanındaki ilk çalışmanın 2000 yılında yapıldığını göstermektedir. Çalışma sayıları 2006 yılında iki (2) ve 2007 yılında bir (1) çalışma olmak üzere, yıllar içinde sistematik biçimde artmış ve 2019’da en yüksek sayıya ulaşmıştır.

Şekil-1: Yıllık Çalışma Sayıları

Not: Şekil, 54 çalışmadan oluşan veri seti temelinde oluşturulmuştur. Veri seti Mart 2021'e kadar yayınlanan çalışmaları içermektedir.

Engelli girişimciliği alanı ile ilgili çalışma sayıları, 2016 yılında görülen bariz bir sıçrama ile artmaya başlamış ve 2019 yılında 17 çalışma ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. 2000-2016 yılları arasında sadece 11 çalışma yayınlanmışken 2016-2021 yılları arasında 43 çalışma yayınlanması son yıllarda konuya olan ilgiyi gözler önüne sermektedir.

En Üretken Yazarlar

Veri setine göre, girişimcilik literatürü içinde yeni oluşmaya başlayan engelli girişimciliği alanındaki en üretken yazarlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo-4: En Üretken Yazarlar

Yazar	Çalışma sayısı
P. Ortiz Garcia	4
K. Caldwell	3
S. P. Harris	3
M. Renko	3
S. Manzanera-Roman	3

Veri setindeki 54 çalışmaya toplam 125 yazar katkı yapmıştır. Tablo 4'e üç (3) ve daha fazla çalışması olan yazarlar dâhil edilmiştir. Tablodan görüldüğü üzere, 125 yazardan sadece 5'i üç ve daha fazla çalışmada yazar olarak yer almaktadırlar. Bunun dışında, 112 yazar sadece bir çalışmaya katkı sağlamışlardır.

En Çok Çalışmanın Yayınlandığı Dergiler

Veri setine göre, engelli girişimciliği alanı ile ilgili en çok çalışmanın yayınlandığı, alandaki en önemli dergiler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo-5: Alandaki Önemli Dergiler

Dergi İsmi	Çalışma sayısı
Suma De Negocios	10
Disability Society	6
Journal of Enterprising Communities People and Places in the Global Economy	3
Cogent Business Management	2
Disability and Rehabilitation	2
International Journal of Entrepreneurial Behaviour Research	2
Information Communication & Society	2

Veri setindeki 54 çalışma 34 farklı dergide yayınlanmıştır. Tablo 5'te iki (2) ve daha fazla çalışmanın yayınlandığı dergiler yer almaktadır. Veri setindeki makalelerin yarısı (%50) Tablo 4'te yer alan dergilerde yayınlanmıştır. 10 makale ile engelli girişimciliği alanında en çok makalenin yayınlandığı (ve alanı yönlendiren) derginin İspanya dergisi Suma de Negocios'nin olması dikkat çekici bir bulgudur.

En Çok Katkı Sağlayan Ülkeler ve Üniversiteler

Veri setindeki çalışmaların en çok hangi ülkeler tarafından üretildiğine dair bilgiler Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo-6: En Çok Çalışma Üreten Ülkeler

Ülke	Çalışma sayısı
İspanya	15
Amerika Birleşik Devletleri	10
İngiltere	8
Nijerya	4
Avustralya	3

Veri setindeki 54 çalışma 24 farklı ülkedeki araştırmacılar tarafından üretilmiştir. Tablo 6'ya üç (3) ve daha fazla çalışma üreten ülkeler dahil edilmiştir. En çok çalışmanın yayınlandığı dergiler kategorisinde olduğu gibi, engelli girişimciliği alanı ile ilgili en çok çalışma üreten ülkenin 15 çalışma ile İspanya olması dikkate değer bir bulgudur. İspanya'yı 10 çalışma ile Amerika Birleşik Devletleri ve 8 çalışma ile İngiltere takip etmektedir.

Tablo 7'de ise, veri setine göre, engelli girişimciliği alanına en çok çalışma katkısı sağlayan üniversiteler verilmiştir.

Tablo-7: En Çok Çalışma Üreten Üniversiteler

Üniversite	Çalışma sayısı
University of Murcia	12
University of Illinois Chicago	3
Makarere University	2
University of Cape Town	2
IPAG Business School	2
University of Jos	2

Veri setindeki 54 çalışma 65 farklı üniversiteden araştırmacıların katkıları ile oluşturulmuştur. Tablo 7'ye engelli girişimciliği alanına dair iki (2) veya üzeri çalışmaya katkı sağlayan üniversiteler dâhil edilmiştir. İspanya'daki University of Murcia 12 çalışma ile engeli girişimciliği alanına en çok katkı yapan üniversite konumundadır. Alana sadece bir çalışma ile katkı sunan 59 üniversite bulunmaktadır.

2.2. Atıf Analizi (Citation Analysis)

Atıf analizinin altyapısında atıfların bir etki ölçütü olduğu kabul edilmektedir (Zupic ve Cater, 2015). Atıf analizi ile bir alandaki en etkili (en çok atıf yapılan) yazarlar, çalışmalar, dergiler, kurumlar ve ülkeler belirlenebilmektedir (Bağış, 2021). Bu çalışma kapsamında da engelli girişimciliği alanında en etkili (veri setindeki çalışmalar tarafından en çok atıf alan) çalışmaları

derleme çalışma olması sebebiyle Cooney (2008) çalışması engelli girişimciliği alanında en çok atıf alan çalışmalardan biri olmuştur. En çok atıf çalışmaların istatistiksel oranlar ya da derleme çalışma olması şeklinde tanımlayıcı düzeyde kalması önemli bir bulgudur. Hemen hemen her literatürde en çok atıf alan çalışmaların bu şekilde tanımlayıcı nitelikteki olduğu gözlenmektedir (Öztürk, 2021b).

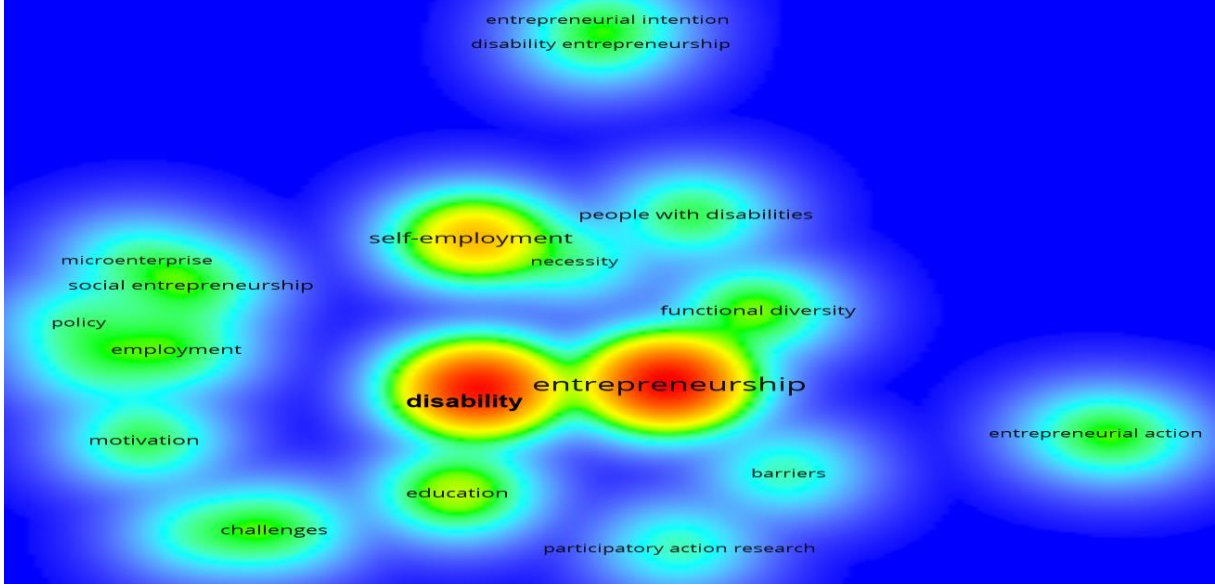
2.3. Ortak-Kelime Analizi (Co-Word Analysis)

Ortak-kelime analizi bir araştırma alanının kavramsal yapısını ortaya çıkarmak için (Callon vd., 1983) çalışmaların başlık, özet ve anahtar kelimelerinde kullanılan kelimeler (terimler, kavramlar) (Block vd., 2020) arasındaki ilişkinin incelendiği bir içerik analizi türüdür (Ronda-Pupo ve Guerras-Martin, 2012). Ortak kelime analizi ile alanda en sık kullanılan kelimeler tanımlanmakta, kelimeler arasındaki ilişkinin gücü ölçülmekte ve yıllar itibarıyla en çok çalışılan konular tespit edilerek alanın kalıpları ve eğilimleri belirlenebilmektedir (Bağış, 2021). Bu çalışmada da engelli girişimciliği alanının yapısını ve eğilimlerini belirleyebilmek adına ortak kelime analizi yapılmıştır. Ortak-kelime analizi sonucunda sırasıyla şu görsel türlerine ulaşılmıştır:

- a. Engelli girişimciliği alanında en çok kullanılan kelimeleri (alt konular) göstermek için yoğunluk görseli,
- b. En çok çalışılan kelimeler arasındaki ilişkileri göstermek için ağ görseli,
- c. Yıllar itibarıyla hangi alt konuların daha çok çalışıldığını, bu konuda nasıl bir yönelim olduğunu ve alandaki evrimsel değişimi göstermek için ise katman görseli.

En Çok Çalışılan Kelimeler (Alt Konular)

Veri setindeki çalışmalarda toplam 141 farklı anahtar kelime kullanılmıştır. Veri setindeki çalışmalarda beş (5) ve daha fazla kez kullanılan dört (4) anahtar kelime, dört (4) ve daha fazla kez kullanılan (5) anahtar kelime, üç (3) ve daha fazla kullanılan 10 anahtar kelime bulunmaktadır. Engelli girişimciliği literatürü yeni gelişen bir alan olduğu için, analiz sonuçları veri setindeki çalışmalarda iki ve daha fazla kez kullanılan 21 anahtar kelime üzerinden görselleştirilmiştir. Bu kriterlere göre yürütülen ortak-kelime analizinin yoğunluk görseli Şekil 3'teki gibidir.

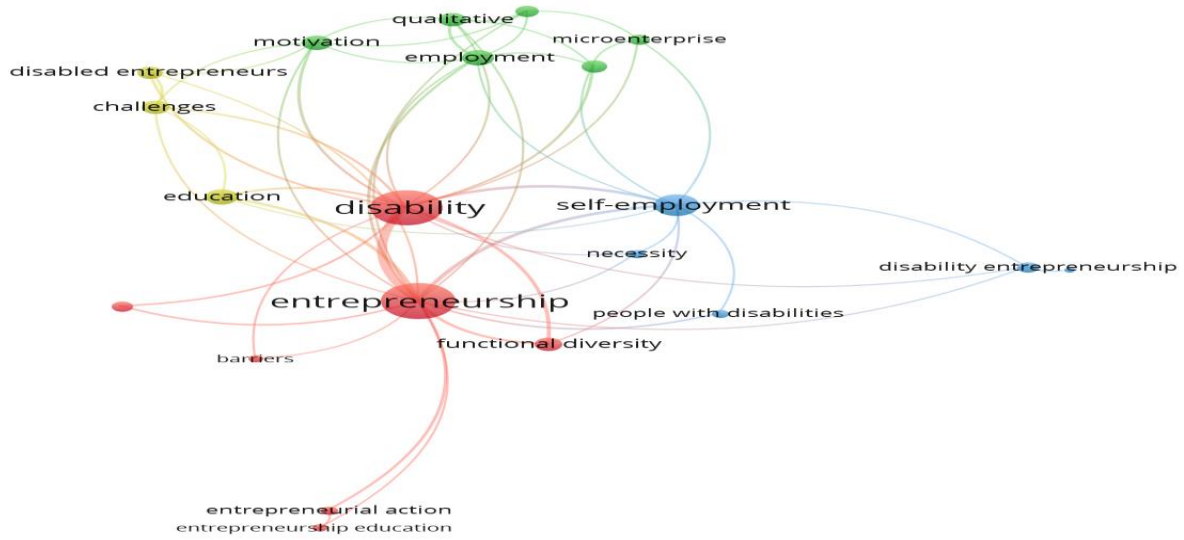

Şekil-3: Engelli Girişimciliği Alanında En Sık Kullanılan Anahtar Kelimeler

Şekildeki kırmızı alanlar en sık kullanılan kelimeleri, sarı alanlar daha az kullanılan kelimeleri, yeşil ve mavi alanlar ise en az kullanılan kelimeleri göstermektedir. Yazı boyutu ise kelimelerin kullanım sıklığını ifade etmektedir. Şekilden görüldüğü üzere, “disability (engellilik)”, “entrepreneurship (girişimcilik)” ve “self-employment (serbest meslek)” engelli girişimciliği alanında en sık kullanılan anahtar kelimelerdir. Bu kelimeler yazarlar tarafından çalışmalarını tanımlamak için sıklıkla tercih edilen kelimeleri ifade etmektedir. “Eğitim”, “zorluklar”, “motivasyon”, “istihdam”, “sosyal girişimcilik”, “girişimsel davranış” gibi kelimeler ise engelli girişimciliği alanında daha az yaygın olarak kullanılan diğer kelimelerdir.

En Çok Çalışılan Kelimeler Arasındaki İlişki Ağı

Ortak kelime analizi ile ayrıca (bir araştırma alanının kavramsal yapısı olarak da değerlendirilen) ilgili literatürdeki tematik ağ da üretilebilir (Börner vd., 2003). Bu bağlamda, VOSviewer paket programı üzerinden ortak kelime analizi yapılarak, incelenen literatürdeki en çok kullanılan kelimeler arasındaki ilişkiyi gösteren ağ görselleştirmeleri sağlanabilmektedir. Bu görselleştirme yardımıyla VOSviewer, kelimelerin toplam ilişki (bağlantı) ağındaki konumunu ve toplam bağlantı gücünü görüntüler (Çevik, 2021). Böylece tematik kümeler türetilir. Anahtar kelimeleri kümelemek için çeşitli renkler ve dairelerin ağdaki konumu kullanılır. Herhangi iki anahtar kelimenin aynı kümede olmasının temel göstergesi ağ görselindeki konumlarının birbirine yakın olmasıdır. Bu da onların yakından ilişkili olduğunu gösterir (Van Eck ve Waltman, 2017). Buna göre, ortak-kelime analizinin ağ görseli Şekil 4’teki gibidir.

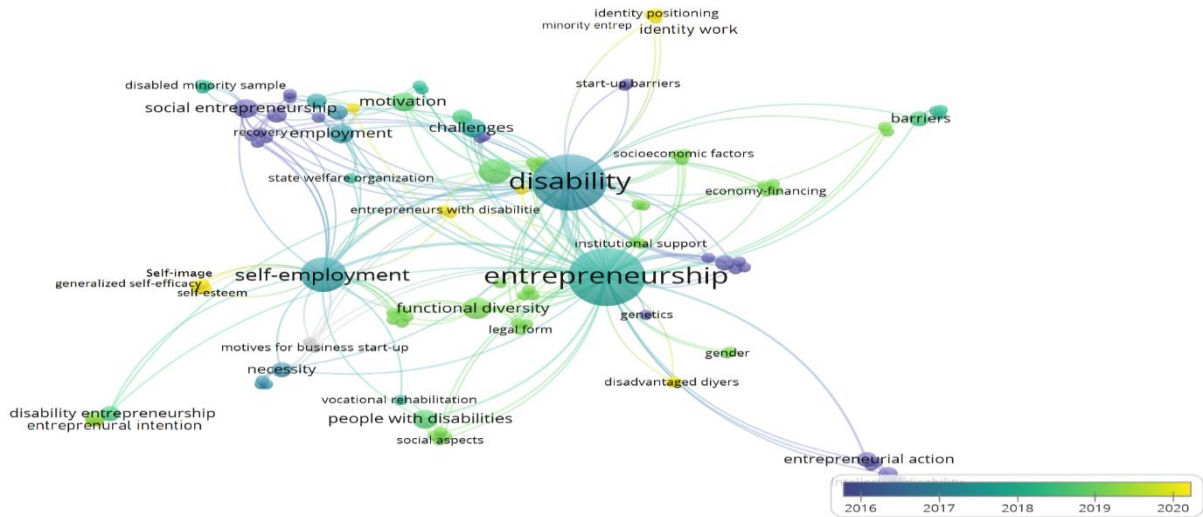

Şekil-4: Anahtar Kelimelerin İlişki Ağları

gücünü ifade etmektedir. Dairelerin yakınlığı ve iki daire arasındaki çizgiler ise kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerinin gücünü temsil etmektedir (Van Eck ve Waltman, 2017). Ayrıca, kelimelerin konumu, ilişki ağında ne ölçüde merkezde veya çevrede olduklarını göstermektedir. Ortak-kelime analizinin sonuçlarına göre, engelli girişimciliği alanında dört tematik küme tespit edilmiştir. Görseldeki her renk ayrı bir kümeyi ifade etmektedir. Görselde kırmızı renkli küme ile engelli bireylerin girişimsel faaliyetlerinde karşılaştıkları bariyerler ve bunlara karşı bu bireylerin giriştikleri eylemlere, mavi renkli küme ile engelli girişimcilerin girişimcilik faaliyeti olarak serbest meslek faaliyetlerinde bulunmalarına, yeşil renkli küme ile engelli bireylerin istihdam edilmeleri ve motivasyon konularına ve sarı renkli küme ile de engelli bireylerin eğitimi ve karşılaştıkları zorluklara vurgu yapılmaktadır.

Yıllar İtibariyle Çalışılan Kelimeler ve Alanın Evrimsel Değişimi

Ortak kelime analizi ile ayrıca incelenen literatürdeki ele alınan alt konuların zaman içindeki değişimi ve alanın evrimsel gelişimi değerlendirilebilir (Liu ve diğerleri 2012). VOSviewer, bu değerlendirme için katman görselleştirmesi sunmaktadır. Engelli girişimciliği literatüründe yıllar itibariyle ele alınan konulardaki evrimsel değişim Şekil 5'te verilmiştir.

Şekil-5: Yıllar İtibariyle Çalışılan Kelimeler

Öncelikle engelli girişimciliğinin ne kadar yeni bir konu olduğunu şekildeki zaman çizelgesi de göstermektedir. Ortak-kelime analizinin katman görselleştirmesindeki bu zaman çizelgesi, veri setindeki bilgilere göre, VOSviewer tarafından otomatik olarak atanmaktadır.

Şekilden görüleceği üzere, engelli girişimciliği literatüründe yapılan yayınların sıklaşmaya başladığı dönemi ifade eden 2016'lı yıllarda ilk başlarda sosyal girişimcilik konusu üzerinden ele alınmıştır. Daha sonra 2018'li yıllardan itibaren fonksiyonel çeşitlilik, sosyo ekonomik faktörler, cinsiyet, girişimsel niyet, motivasyon, girişimsel finansman, engelli bireylerin girişimsel faaliyetlerindeki bariyerler, zorluklar, öz yetkinlik gibi konu başlıkları üzerinde çalışmalar yoğunlaşmıştır. Literatürdeki en güncel konular arasında (sarı renkli kelimeler) ise kimlik ve özsaygı gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz kullanılarak engelli girişimciliği literatürüne dair genel bir görünüm sunulmuştur. Çalışma kapsamında yapılan analizler ile girişimcilik literatürü içerisinde yeni gelişen bir alt alan olan engelli girişimciliği alanında yapılan akademik çalışmaların son yıllarda artmaya başladığı gösterilmiştir. Engelli girişimciliği alanı haritalandırılmış ve atıf analizi, ortak kelime analizi gibi bibliyometrik analiz yöntemleri kullanılarak söz konusu alanının kalıpları, yönelimleri, temel konuları belirlenmiştir. Böylece engelli girişimciliği literatürünün temel yapısı ve gelecekteki araştırmalar için öneriler geliştirilebilmiştir.

Engelli girişimciliği alanında yapılan çalışmaların sayısının 2016 yılı itibariyle artmaya başladığı ve son beş yılda yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak çalışma sayılarındaki bu artışa rağmen örneklemeimize sadece 54 çalışmayı dahil edebilmemiz engelli girişimciliği alanında

hala yeterli sayıda çalışmanın yapılmadığını göstermektedir. Bu veri bize engelli girişimciliğinin genç bir alan olduğunu ve konuyla ilgili gelecekte yapılacak çalışmalarla alanın olgunlaşacağını göstermektedir.

Engelli girişimciliği konusunda en fazla çalışma üreten ülkeler sırasıyla İspanya (15 çalışma), ABD (10 çalışma) ve İngiltere (7 çalışma) şeklindedir. En çok makalenin yayınlandığı ve alanı yönlendiren dergi ise 10 makale ile *Suma de Negocios*'dur. Bu iki sonuçtan engelli girişimciliği konusunda İspanya'nın özel bir ilgisinin ve hâkimiyetinin olduğu görülmektedir.

Ortak kelime analizi sonuçlarına göre, engelli girişimciliği alanında öne çıkan temalar "zorluklar, motivasyon, eğitim ve istihdam" gibi konu başlıklarıdır. En çok kullanılan kelimeler arasındaki ilişki ağı üzerinden yapılan analizler ise araştırmaların i) engelli bireylerin girişimsel faaliyetlerinde karşılaştıkları bariyerler ve bunlara karşı bu bireylerin giriştikleri eylemlere, ii) engelli girişimcilerin girişimcilik faaliyeti olarak serbest meslek faaliyetlerinde bulunmalarına, iii) engelli bireylerin istihdam edilmeleri ve motivasyon konularına ve iv) engelli bireylerin eğitimi ve karşılaştıkları zorluklar gibi dört tema üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Yıllar itibarı ile öne çıkan kelimeler açısından da bakıldığında ise son 3 yıl bazında sosyo ekonomik faktörler, cinsiyet, girişimsel niyet, motivasyon, girişimsel finansman, engelli bireylerin girişimsel faaliyetlerindeki bariyerler, zorluklar, öz yetkinlik, kimlik ve özsaygı gibi başlıklar ön plana çıkmaktadır. Tüm bu verilerin kesişim noktalarından hareketle alanda gelecekte özellikle engelli girişimciliğine yönelik davranışsal ve psikolojik boyutun daha fazla çalışmaya konu edileceği söylenilebilir.

Çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmada sadece Web of Science veri tabanındaki çalışmalar analize dahil edilmiştir. Çalışmada oluşturulan veri seti "İşletme, Yönetim, Disiplinler arası Sosyal Bilimler" kategorilerinde, İngilizce yayımlanmış çalışmalar ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla engelli girişimciliği alanındaki çalışmaların hepsini içermemektedir. Diğer dillerde yapılan çalışmaların veri setine dâhil edilmemesi bir bilimsel alanın tamamını kapsayacak şekilde incelenmesi açısından ayrı bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu sebeple engelli girişimciliği alanına ilişkin daha geniş ve kapsamlı bir analiz için farklı dillerde yapılan çalışmaları da kapsayan daha geniş bir örneklem ile araştırma yapılması gerekmektedir. Bibliyometrik paket programlara (Orhan, 2021) uygun tipte dosya indirmeye imkân tanıyan Scopus veri tabanındaki (Koç, 2021) çalışmalar üzerinden de bir analiz gerçekleştirilebilir. Ve Scopus 'tan elde edilecek veri seti üzerinden yapılacak bibliyometrik analizlerle ortaya çıkan çalışmalar bu çalışmanın sonuçları ile karşılaştırılabilir. Yine Türkiye ekseninde *Dergipark*'ta yayınlanan makaleler üzerinden bibliyometrik bir analiz yapılarak, konu uluslararası literatürle karşılaştırılabilir. Son olarak bibliyometrik çalışmalara ilişkin

yasalar (Bradford yasası, Lotka yasası, Zipf yasası vb.) üzerinden konunun incelenmesi de alana ilişkin farklı bakış açılarının yakalanmasına imkân tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Bagheri, A., & Abbariki, M. (2017). Competencies of disabled entrepreneurs in Iran: implications for learning and development. *Disability & Society*, 32(1), 69-92
- Bağış, M. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan başlıca analiz teknikleri. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 97-111). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Block, J., & Fisch, C. (2020). Eight tips and questions for your bibliographic study in business and management research. *Management Review Quarterly*, 70 (3), 307-312.
- Börner, K., Chen, C., & Boyack, K. W. (2003). Visualizing knowledge domains. *Annual review of information science and technology*, 37(1), 179-255.
- Callon, M., Courtial, J. P., Turner, W. A., & Bauin, S. (1983). From translations to problematic networks: An introduction to co-word analysis. *Social science information*, 22(2), 191-235.
- Cobo, M. J., López-Herrera, A. G., Herrera-Viedma, E., & Herrera, F. (1996). Trasplante renal con donantes en parada cardíaca. Resultados a largo plazo. In *Archivos Espanoles de Urologia* (Vol. 49, Issue 10).
- Cooney, T. (2008) *Entrepreneurs with Disabilities: Profile of a Forgotten Minority*. *Irish Business Journal*, Vol. 4, no.1, pp.119-129.
- Çevik, Z. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda analiz tekniklerinin uygulanması: VOSviewer paket programı. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 125-213). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Munoz, J. A., Herrera-Viedma, E., & Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing and evaluating research fields. *Applied Intelligence*, 48(5), 1275–1287. <https://doi.org/10.1007/s10489-017-1105-y>
- Gürler, G. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda ilgili literatürüne ilişkin veri setinin oluşturulma süreci. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 53-67). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Jones, M. K., & Latreille, P. L. (2011). Disability and self-employment: Evidence for the UK. *Applied Economics*, 43(27), 4161-4178.
- Kasperova, E. (2017). *How do disabled people form entrepreneurial identity?* (Doctoral dissertation). Kingston University, London.
- Koç, A. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda ilgili literatüre ilişkin veri setinin oluşturulması: WoS ve Scopus veri tabanları üzerinden uygulamalar. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 67-97). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Linnenluecke, M. K., Marrone, M., & Singh, A. K. (2020). Conducting systematic literature reviews and bibliometric analyses. *Australian Journal of Management*, 45(2), 175-194.
- Liu, G. Y., Hu, J. M., & Wang, H. L. (2012). A co-word analysis of digital library field in China. *Scientometrics*, 91(1), 203-217.
- Manzanera-Román, S., & Durán Valera, J. A. (2019). The influence of educative aspects on entrepreneurship of disabled people in Spain. *Suma de Negocios*, 10(SPE22), 35-41.
- Olaz Capitán, Á., & Ortiz García, P. (2019). Disability and entrepreneurship. New horizons, new challenges. *Suma de Negocios*, 10(SPE22), 72-79.
- Orhan, U. (2021). Bibliyometrik araştırmalarda kullanılan paket programlar: bir karşılaştırma. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 111-125). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Ozturk, O. (2021a). Bibliyometrik araştırmaların tasarımına ilişkin bir çerçeve. İçinde O. Ozturk ve G. Gürler, Bir literatür incelemesi aracı olarak bibliyometrik analiz (S.s. 33-53). Sakarya: Nobel bilimsel eserler.
- Ozturk, O. (2021b). Bibliometric review of resource dependence theory literature: an overview. *Management Review Quarterly*, 71(3), 525–552.

- Pagán, R. (2009). Self-employment among people with disabilities: evidence for Europe. *Disability & Society*, 24(2), 217-229.
- Ronda-Pupo, G. A., & Guerras-Martin, L. Á. (2012). Dynamics of the evolution of the strategy concept 1962–2008: a co-word analysis. *Strategic Management Journal*, 33(2), 162-188.
- Uddin, M. A., & Jamil, S. (2015). Entrepreneurial barriers faced by disabled in India. *Asian Social Science*, 11(24).
- Van Eck, N. J., ve Waltman, L. (2014). Visualizing Bibliometric Networks. İçinde *Measuring Scholarly Impact*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-10377-8_13
- Van Eck, N. J., ve Waltman, L. (2017). Citation-based clustering of publications using CitNetExplorer and VOSviewer. *Scientometrics*. <https://doi.org/10.1007/s11192-017-2300-7>
- Zamore, S. (2014). Motivations for business start-up: are there any differences between disabled and non-disabled people? (Master's thesis). University of Agder, Norway.
- Zupic, I., ve Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management and Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429–472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

DİNAMİK YETENEKLERİN ENTELEKTÜEL YAPISI ÜZERİNE ORTAK KELİME ANALİZİ: 1991-2021

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

Uluslararası Ticaret ve Finansman Bölümü

mehmetbagis@subu.edu.tr

ORCID: [https:// orcid.org/0000-0002-3392-3376](https://orcid.org/0000-0002-3392-3376)

ÖZET

Bu araştırma 1991-2021 arasında dinamik yeteneklerin entelektüel yapısını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın verileri Web of Science veri tabanındaki veri süzme kriterleri çerçevesinde ulaşılan 7.792 çalışmadan oluşmaktadır. Veriler, VOSviewer yazılımıyla analiz edilmiş ve araştırmada bibliyometrik analiz tekniklerinden ortak kelime analizi kullanılmıştır. Bulgular 1991-2001 arasında dinamik yetenekler araştırmalarına kaynak temelli görüş, kaynaklar, yetenekler, rekabet avantajı ve inovasyon kavramlarının hâkim olduğunu göstermektedir. 2002-2011 arasında ise dinamik yetenekler, kaynak temelli görüş, rekabet avantajı, performans, bilgi temelli görüş, bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme, stratejik ittifaklar, inovasyon ve özümleme kapasitesi gibi kavramlar hâkim duruma gelmiştir. Son olarak 2012-2021 arasında ise dinamik yetenekler, kaynak temelli görüş, bilgi yönetimi, örgütsel çift yeteneklilik, araştırmacı ve fırsatçı yenilikler, rekabet avantajı, açık inovasyon, özümleme kapasitesi, firma performansı, girişimcilik, girişimsel yönelim, iş modeli, iş modeli inovasyonu, örgütsel öğrenme, uluslararasılaşma, pazarlama yeteneği, ittifaklar, tedarik zinciri yönetimi, büyük veri, dijitalizasyon, dijital dönüşüm, örgütsel çeviklik ve esneklik, mikro temeller, liderlik ve yönetim kavramları öne çıkmıştır. Bu bulgular temelinde çalışma, gelecek araştırma önerileriyle tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Yönetim, Dinamik Yetenekler, Entelektüel Yapı, Bibliyometrik Analiz, Ortak Kelime Analizi.

A Co-word Analysis on the Intellectual Structure of Dynamic Capabilities: 1991-2021

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the intellectual structure of dynamic capabilities between years 1991-2021 dividing into three period: 1991-2001, 2002-2011 and 2012-2021. This study relies on 7,792 studies extracted from Web of Science database based on framework of data filtering. To analyze the data this study this study employs one of bibliometric analysis techniques namely VOS-viewer software and co-word analysis. The findings show that the concepts that dominated the field between during the first period 1991-2001 were resource-

based view, resources, capabilities, competitive advantage and innovation dominated dynamic capabilities. During the second period concepts such as dynamic capabilities, resource-based view, competitive advantage, performance, knowledge-based view, knowledge management, organizational learning, strategic alliances, innovation and absorptive capacity became dominant. Finally, during the third period 2012-2021, dynamic capabilities, resource-based view, knowledge management, organizational ambidexterity, exploration and exploitation, competitive advantage, open innovation, absorptive capacity, firm performance, entrepreneurship, entrepreneurial orientation, business model, business model innovation, organizational learning, internationalization, marketing capability, alliances, supply chain management, big data, digitalization, digital transformation, organizational agility and flexibility, micro-foundations, leadership and governance concepts came to the fore. This study provides some future research suggestions regards to the dynamic capabilities.

Keywords: Strategic Management, Dynamic Capabilities, Intellectual Structure, Bibliometric Analysis, Co-word Analysis.

GİRİŞ

Stratejik yönetim araştırmalarının tarihsel gelişim örüntüsü incelendiğinde, alanda farklı yaklaşımların varlığı göze çarpmaktadır. Bu yaklaşımlar arasında: pozisyon okulu (Porter, 1980), kaynak temelli görüş (Barney, 1991), bilgi temelli görüş (Grant, 1996), uygulama olarak strateji (Whittington, 1996), dinamik yetenekler (Teece vd., 1997), dikkat temelli görüş (Ocasio, 1997), ilişkisel görüş (Dyer ve Singh, 1998) ve kurum temelli görüş (Peng vd., 2009) yer almaktadır. Bu yaklaşımların alan üzerinde farklı yoğunluklarda etkisi bulunmakla birlikte alan üzerinde en etkili olan kaynak temelli görüş ve bu görüşün genişlemesiyle ortaya çıkmış dinamik yeteneklerdir.

Dinamik yetenekler, değişim hızı yüksek olan endüstrilerde firmaların değişime ayak uydurması veya değişimi şekillendirmesi amacıyla firmaya özgü yeteneklerini oluşturması, geliştirmesi ve yeniden yapılandırmasıdır (Teece vd., 1997: 516). Stratejik yönetim araştırmalarının son 25 yılına damgasını vuran dinamik yeteneklerin, alan üzerinde artan etkisiyle birlikte farklı çalışmalar yaklaşımın gelişim ve değişim örüntülerini incelemişlerdir. Bu araştırmalarda Albort-Morant vd. (2018) dinamik yeteneklerin 1991-2015 arasındaki gelişimini ortaya koymuşlardır. Yazarlar, WoS (Web of Science) veri tabanındaki yayınlar üzerinde gerçekleştirdikleri bibliyometrik analizlerle bu alanda, (i) çalışma sayıları, (ii) en verimli ülkeler, (iii) en üretken ve etkili yazarlar, (iv) dinamik yeteneklere atıfta bulunan çalışmalar ve (v) bu konuda en verimli dergiler ile en son çalışmalarını incelemişlerdir. Farklı bir çalışmada Batista Mota vd. (2017) 1990-2015 arasında dinamik yetenekleri analiz etmişlerdir. Yazarlar, zaman içinde dinamik yetenekler araştırmalarında önemli bir artış olduğunu

göstermektedirler. Ayrıca yazarlar, dinamik yeteneklerin kaynak temelli görüş ve Neoschumpeterian olarak iki temel teorik çerçevesinin bulunduğunu iddia etmektedirler. Aynı bir çalışmada Vogel ve Güttel (2013) ise 1994-2011 arasında dinamik yeteneklerle ilgili yayınlanmış literatürü değerlendirmişlerdir. Bibliyometrik analiz tekniklerinden ortak atıf analizi ve kaynakça eşleşmesini kullanan yazarlar, dinamik yetenekler içindeki hâkim araştırma konularını stratejik öğrenme ve değişim, teknolojik inovasyon ve uyum, dikey kapsam, mikro temeller ve satın almalar, örgütsel çift yeteneklilik ve ittifaklar olarak sıralamışlardır. Yine benzer bir çalışmada dinamik yeteneklerin gelişim örüntülerini ortak atıf ve içerik analizleriyle inceleyen Di Stefano vd. (2010), 1990-2007 arasında araştırmalarını gerçekleştirmişlerdir. Yazarlar, ortak kelime analizinde hâkim konuları bilgi ve öğrenme, girişimcilik, yönetim ve karar alma, evrim ve değişim, inovasyon ve teknoloji, kurumsal strateji, çok uluslu ve küresel strateji ve ittifaklar olarak belirlemişlerdir. Ayrıca yazarlar evrimsel ekonomiler, kaynak temelli görüş, bilgi temelli görüş, işlem maliyetleri kuramı, firma davranışı teorisi ve pozisyon okulunun, dinamik yetenekler araştırmalarının gelişiminde etkili teoriler olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu çalışmanın devamı niteliğindeki farklı bir çalışmada Peteraf vd. (2013), dinamik yetenekler içinde Teece vd. (1997) ile Eisenhardt ve Martin (2000)'in çalışmalarına dayanarak gelişmiş ve birbiriyle çelişen iki okulun varlığından söz etmişlerdir. Yine dinamik yetenekleri ortak atıf analizleriyle inceleyen Fernandes vd. (2017), alanın gelişim örüntüsünde dijital yetenekler, bilgi yetenekleri, özümseme yetenekleri, stratejik yetenekler ve kaynaklar şeklinde 5 alt alanın olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Dinamik yetenekler araştırmalarının gelişim örüntüsünü inceleyen çalışmaların yanında, bu araştırmaların farklı alanlardaki gelişim örüntüsünü veya etkisini inceleyen çalışmalar da bulunmaktadır. Bu araştırmalar büyük veri (Rialti vd., 2019), girişimcilik (Cruzara vd., 2020), stratejik tahmin ve örgütsel öğrenme (Pulsiri ve Thesenvits, 2021), aile işletmeleri (Brito-Ochoa vd., 2020) ve bilgi sistemleri (Talafidaryani, 2020) alanlarında yapılmıştır.

Görüleceği üzere dinamik yetenekler konusundaki araştırmalar genellikle ortak atıf analizleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Ortak kelime analizleriyle gerçekleştirilen ve dinamik yeteneklerin gelişim örüntülerinin zaman içindeki değişimini ortaya koyan araştırmalar ise oldukça kısıtlıdır. Bu kısıtlar temelinde bu araştırma “1991-2021” arasında dinamik yetenekler nasıl bir gelişim seyri izlemiştir” sorusuna cevap aramaktadır. Bu soru etrafında çalışmanın katkıları iki başlıkta toplanabilir: i) Çalışma dinamik yeteneklerin 30 (otuz) yıllık gelişim örüntüsündeki değişimi, 10 yıllık 3 periyoda ve kavramların dönemsel etkilerine göre ortaya koymayı amaçlamaktadır. ii) Dinamik yeteneklerin yönelebileceği yeni araştırma alanlarıyla ilgili bilgiler vermeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede bu girişten sonra, araştırma şu şekilde

yapılandırılmıştır: Birinci bölüm, çalışmanın metodolojik süreçlerini detaylandırmaktadır. İkinci bölüm, araştırmanın bulgularını sunmaktadır. Son bölüm ise bulguların tartışılması ve sonuçtan oluşmaktadır.

1. YÖNTEM

Araştırmada kullanılan veri seti Web of Science (WoS) veri tabanından elde edilmiştir. Veriler WoS'taki filtreleme kriterlerinden yararlanılarak çıkarılmıştır. Öncelikle dynamic capabilities (Topic) or dynamic capability (Topic) or dynamic capabilities (Title) or dynamic capability (Title) şeklinde bir veri süzme yapılarak 81.690 çalışmaya ulaşılmıştır. Daha sonra document types kategorisinden “Articles or Proceedings Papers or Review Articles or Early Access (Document Types)” şeklinde bir veri süzme işlemi yapılmıştır. Bu filtreleme işlemi, anahtar kelimesi olmayan yayınların veri analizinin dışında tutulması amacıyla yapılmıştır. Sonrasında “Management or Business (Web of Science Categories)” filtrelemesi gerçekleştirilerek 7.792 çalışma elde edilmiştir. Bu veri kümesi 3 periyoda ayrılarak incelenmiştir. Periyotlar ve bu periyotlarda analiz edilen çalışma sayısı şu şekildedir.

1-1991-2001 periyodunda 199 çalışma,

2-2002-2011 periyodunda 1.917 çalışma,

3-2012-2021 periyodunda 5.676 çalışma

Veri çıkarma işlemlerinden sonra veriler üzerinde bibliyometrik analizler gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada ortak-kelime (co-word) analizi tekniği kullanılmıştır. Bibliyometri temelde iki süreci içerir (Gutiérrez-Salcedo vd., 2018: 1275): i) performans analizi ve ii) bilimsel alan haritalaması. Performans analizi, atıf analizi olarak da bilinir. Bu analitik teknik, araştırmacılar, dergiler, bölümler, üniversiteler ve ülkeler gibi bilimsel aktörlerin veya aktör gruplarının faaliyetlerinin kaynakçadaki verilere dayalı olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bilimsel alan haritalama ise bir araştırma alanından çıkarılan bilgilerin ilişki ağlarına dayalı olarak analiz edilmesini ve görselleştirilmesini sağlar (Noyons ve Van Raan, 1998: 61-62). Bilimsel alan haritalama sürecindeki analiz teknikleri ortak atıf, kaynakça eşleşme, ortak yazar ve ortak kelime analizlerini kapsar (Zupic ve Cater, 2015: 4).

Ortak kelime analizi, WoS veri tabanından verilerin filtelenmesinden sonra elde edilen Savedrecs.txt dosyaları üzerinde VOSviewer yazılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ortak kelime analizi, bir araştırma alanındaki çalışmaların başlık, özet ve anahtar kelimelerinde kullanılan kavram ve kelimeler arasındaki ilişkileri inceler (Ronda-Pupo ve Guerras-Martin, 2012: 170). Bir alandaki farklı makalelerde iki anahtar kelimenin aynı anda kullanılması, bu iki anahtar kelime arasında bir bağlantı olduğunu gösterir. Bu analiz ile ortak sözcükler arasındaki

bağlantılar ortaya çıkarılarak bir araştırma alanındaki alt konular belirlenebilir. Ortak kelime analizi, kelimeler arasındaki ilişkilerin gücünü ölçerek de tanımlanabilen belirli bir alanın/disiplinin kalıplarını ve eğilimlerini göstermeyi amaçlar (Khasseh vd., 2017: 706). Başlıklara, anahtar kelimelere ve özetlere dayalı olarak ortak kelime analizi yapılabilir. Bu çalışma, bu analizi başlık ve özetlerdeki kelimelerden ziyade anahtar kelimelere göre yapmaktadır. Akademisyenler, anahtar kelimelerin çalışmaların içeriğini tam olarak yansıttığını iddia etmektedirler (Hu ve Zhang, 2015: 330).

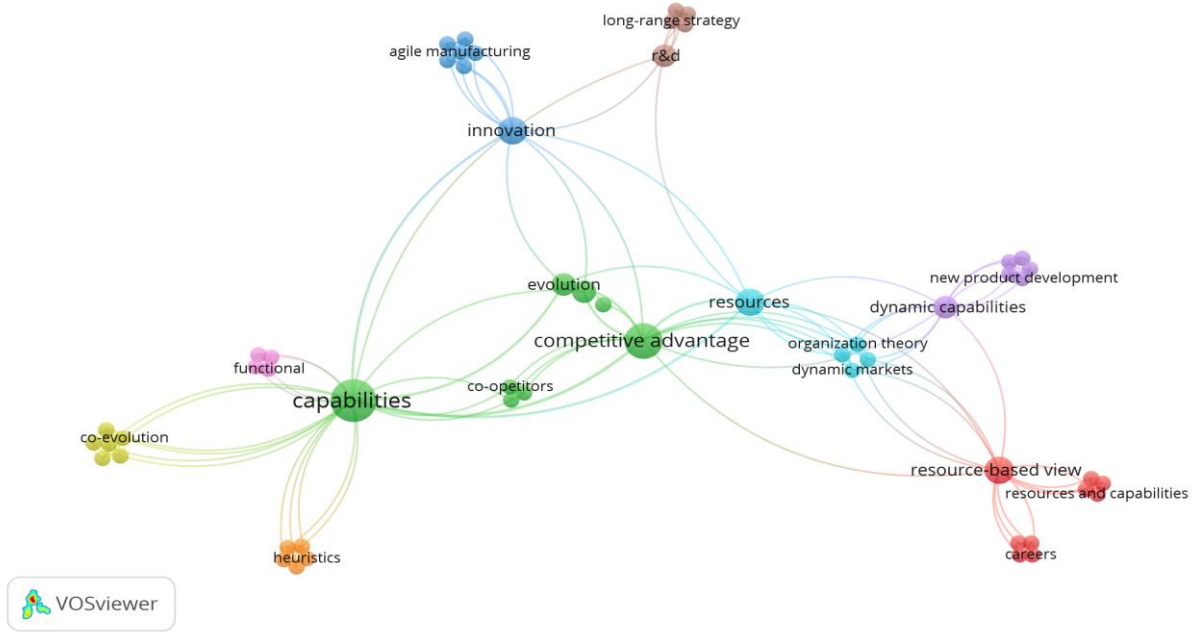
VOSviewer'a göre daha büyük kümelerin etkileri daha fazladır ve birbirine yakın kavramların ilişkileri güçlüdür (Van Eck ve Waltman, 2010: 529). Büyük kümeler dinamik yetenekler alanında en etkili ve en sık kullanılan konuları ifade ederken, kümeler arasındaki mesafe ilgili kavramların ilişki gücünü gösterir. Birbirine yakın olan kavramlar arasında yakın bir ilişki olduğu, birbirinden uzak kavramlar arasında ise zayıf bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Ayrıca şekillerdeki daha büyük kümeler, alana hâkim olan konuları göstermektedir. Dönemler arasında bir kavramın kullanım sıklığının artması veya azalması kavramın dinamik yetenekler alanındaki etkinliğinin değiştiğini göstermektedir. Bu yazılanlar çerçevesinde bundan sonraki bölümde dinamik yetenekler alanındaki kavramsal örüntünün, nasıl geliştiği ve değiştiğiyle ilgili bilgiler sunulmuştur.

2. BULGULAR

2.1. 1991-2001 (1.Dönem) Arasında Dinamik Yeteneklerin Gelişimi

1991-2001 arasında 9 kümede 55 kavram ortaya çıkmıştır. 1. Kümede kaynak temelli görüş, dinamik yetenekler ve kurumsal kuramın birlikteliği görülmektedir. Bu dönemde Oliver (1997: 699)'ın sürdürülebilir rekabet avantajının kaynak ve kurum temelli faktörlerini bir araya getirerek oluşturduğu modeli bu üç teorik çerçevenin birlikteliğini açıklamaktadır. 2. Kümede ise dinamik yetenekler ve inovasyon kavramları baskın durumdadır. Bu kavramlarla yakın ilişkili kavramlar örgütsel gelişim ve çevik üretim olarak tespit edilmiştir.

Şekil 1: 1991-2001 Ortak kelime ağı görselleştirilmesi

Bu dönemde 3. Kümede yetenekler ve yetkinlikler kavramlarının hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Bu kavramlarla bu kümede birlikte bulunan tarih bağımlılığı ve bilgi varlıkları dinamik yeteneklerin temel kavramları arasındadır. 6. Kümede öne çıkan kavramlar incelendiğinde dinamik yetenekler altında stratejik esneklik, teknolojik öğrenme ve yeni ürün geliştirme kavramlarının varlığı görülmektedir. Bu periyotla ilgili son olarak 6. Kümede kaynaklar, 7. Kümede ARGE, 9. Kümede ise rekabet avantajı ve bilgi kavramlarının öne çıktığı tespit edilmiştir. Bu dönemde dinamik yeteneklerin temel kavramlarının oluşumuyla ilgili bulguların varlığı göze çarpmaktadır. Bu kavramlar kısaca bilgi varlıkları, öğrenme, inovasyon, ARGE, kaynaklar ve örgütsel yetenekler olarak ifade edilebilir.

2.2. 2002-2011 (2.Dönem) Arasında Dinamik Yeteneklerin Gelişimi

2002-2011 arasında 12 kümede 175 kavram ortaya çıkmıştır. Bu dönemde 1. Kümede bilgi temelli görüş, kaynak temelli görüş, pazarlama ve evrim kavramlarının baskın olduğu görülmektedir. Bu kavramlar dışında bu kümede işlem maliyetleri teorisinin alan üzerindeki etkileri olduğu göze çarpmaktadır. Bu kümede işlem maliyetleriyle kurumsal yönetim kavramlarının birlikteliği göze çarpmaktadır. Ayrıca işlem maliyetleri kuramı 6. Kümede de görülmektedir. Dinamik yeteneklerle işlem maliyetleri teorisi arasındaki ilişkiler farklı çalışmalarda defalarca vurgulanmıştır ve bu ilişki kurumsal yönetim maliyetlerini açıklamanın yanında, üretim faaliyetlerinin örgütlenme maliyetlerini incelemekte kullanılmıştır (Augier ve Teece, 2008: 1192-1193).

2.kümede firmalar arası ittifaklar ve uluslararasılaşma kavramlarının hâkimiyeti göze çarpmaktadır. Firmalar arası ittifaklar temelde ilişkişel görüşün konusudur. Bu görüş, firmaların rekabet avantajı sağlamak ve performanslarını arttırmak için içsel kaynak zenginliklerini farklı firmalarla nasıl birleştirdikleri üzerine odaklanmıştır (Dyer ve Singh, 1998: 662). Bu dönemde sosyal ağlara dayalı kavramlar temelinde gelişen ilişkişel görüşün dinamik yetenekler araştırmalarında etkisinin artmaya başladığı görölmektedir (Lavie, 2006). 2.kümede ortaya çıkan ittifak yeteneği, ittifaklar, yetenek geliştirme ve firmalar arası ağlar kavramlarının bu görüşle ilgili olduğu ifade edilebilir. Bu kavramlar, sosyal ağ teorisinden gelmektedir (Gulati, 1998). Özellikle son yıllarda ilişkişel görüş ve dinamik yetenekler arasındaki ilişkiyi geliştirmeye yönelik çabalar artmaktadır (Salvato ve Vassolo, 2018: 1734).

Bununla birlikte bu kümenin ikinci baskın kavramı uluslararasılaşmayı, çok fazla sayıda çalışma dinamik yeteneklerle ilişkilendirmiştir (Teece, 2014; Luo, 2020). Bu çalışmalar çoğunlukla dinamik yeteneklerin uluslararasılaşma süreci üzerindeki etkileri ve uluslararasılaşma sürecinde kazanılan yetenekler çerçevesinde gelişmiştir. Her iki kavram birlikte ele alındığında firmalar arası ittifaklar ve uluslararasılaşma kavramları arasındaki bağ hemen göze çarpmaktadır.

3. Kümede yetenekler, yetkinlikler, pazar yönelimi, örgütsel yetenekler ve performans, kaynak temelli görüş, kaynaklar ve sürdürülebilirlik kavramlarının etkili olduğu görölmektedir. Bu kavramlar 1. Dönemde oluşan dinamik yeteneklerin temel kavramlarının geliştiğini ve alan üzerindeki etkilerini arttırmaya başladığını göstermektedir. 4.kümede ise değişim yönetimi, kurumsal strateji, dinamik yönetimsel yetenekler, inovasyon, esneklik, örgütsel değişim ve stratejik uyum kavramlarının öne çıktığı tespit edilmiştir.

ilgili kavramların bireysel ve örgütsel düzeyde benimsenmesini sağlayan özümseme kapasitesi kavramının da bulunduğu görülmektedir. Özümseme kapasitesi; firmaların, örgüt dışındaki yeni bilgileri alması ve bu bilgiyi mevcut bilgileriyle ilişkilendirerek yeni bilgiler üretmesidir (Cohen ve Levinthal, 1990: 128).

6.kümede öne çıkan iki kavramdan söz edilebilir. Birincisi dış kaynak kullanımı, ikincisi ise tedarik zinciri yönetimidir. 2. Dönemde bu iki kavramın dinamik yetenekler araştırmalarında yeni gelişmeye başladığı görülmektedir. Bu kümede yeni gelişmeye başlayan diğer bir kavram ise e ticarettir. 7. Kümede öne çıkan kavramlar incelendiğinde ise rekabet avantajı ve tedarik zinciri kavramları hâkim durumdadır. Bu kümede tedarik zinciri ve dinamik yetenekler araştırmalarının yeni bir araştırma alanı oluşturmaya başladığı görülmektedir.

Son olarak bu dönemde 8.kümede strateji, 9.kümede dinamik yetenekler, inovasyon, örgütsel çift yeteneklilik, araştırmacı yenilikçilik, fırsatçı yenilikçilik ve 10.kümede yeni ürün geliştirme, örgütsel öğrenme, stratejik ittifaklar kavramlarının öne çıktığı tespit edilmiştir. Ayrıca 11.kümede girişimcilik kavramının, dinamik yetenekler araştırmalarında yeni yeni yer bulmaya çalıştığı tespit edilmiştir ve 12. Kümede firma performansı kavramı öne çıkmıştır. Bu kümelerde en kayda değer gelişme 9.kümedeki örgütsel çift yetenekliliğe temel oluşturan araştırmacı ve fırsatçı yeniliklerdir. Kavramlardan ilki yeni düşüncelerin ve sezgilerin üretilmesini, bu düşüncelerden en uygun olanının değerlendirilmesini ve seçilmesini kapsayan bilişsel faaliyetlerdir. Bu faaliyetler; araştırma, değişim, risk alma, tecrübe, esneklik, keşif ve inovasyon gibi yeni faaliyetlerin tecrübe edilmesini ve yeni yeteneklerin keşif sürecini kapsamaktadır. İkincisi ise belirli faaliyetlerin yönetiminde mevcut rutinlerin özümsemesini ve farklı bağlamlara aktarılmasını sağlayan davranışsal mekanizmalara dayanmaktadır. Bu faaliyetler; iyileştirme, seçim, üretim, verimlilik, uygulama ve yönetim gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Bu faaliyetlerin özünü mevcut yeteneklerin, teknolojilerin ve paradigmalardan genişlemesi ve iyileştirilmesi oluşturmaktadır (March, 1991: 71). Bu tanımlar çerçevesinde örgütsel çift yetenekliliğin kendisinin bir dinamik yetenek olduğu görülmektedir (O'Reilly ve Tushman, 2008: 185).

2.3. 2012-2021 (3.Dönem) Arasında Dinamik Yeteneklerin Gelişimi

2012-2021 yılları arasında 17 küme ve 777 kavram ortaya çıkmıştır. 1.kümedeki kavramların bilgi yönetimi ve strateji temelinde geliştiği göze çarpmaktadır. Bilgi yönetimi etrafında kümelenen kavramlar bilgi keşfi, bilginin kullanımı, bilgiyi özümseme, bilgi yayılımı, örgüt dışı bilgi ve örtük bilgidir. Bu kavramlar 8. Kümede baskın şekilde ortaya çıkan bilgi temelli görüşün (Grant, 1996) kavramlarıdır. 2.dönemle kıyaslandığında, bu dönemde bilgi temelli görüşün dinamik yeteneklerle yoğun şekilde ilişkilendiği ve genelde bilgi yönetimi özelde ise

bilgiyle ilgili diğer kavramlar temelinde alan üzerinde etkisini arttırdığı bulgusuna ulaşılmaktadır (Zheng vd., 2011). Strateji etrafında kümelenen kavramlar ise stratejik yönetim, stratejik değişim, stratejik esneklik, stratejik insan kaynakları yönetimi ve stratejik liderliktir. Ayrıca bu kümede örgüt, inovasyon ve çevre kavramları bulunmaktadır. Örgüt düzeyinde çalışılan olgular örgütsel yetenekler, örgütsel öğrenme, örgütsel değişim ve örgütsel durağanlıktır. İnovasyon konusundaki kavramlar ise inovasyon yönetimi, inovasyon performansı, inovasyon süreçleri ve ARGE etrafında şekillenmektedir. Son olarak çevre konusundaki kavramlar çevresel dinamikler, çevresel inovasyon, çevresel tarama, sürdürülebilir kalkınma etrafında kümelenmektedir. Bu kavramlar dinamik yeteneklerin sürdürülebilir kalkınma, çevresel sürdürülebilirlik, çevresel inovasyon, ve sürdürülebilirlik kavramları temelinde yeşil yönetim alanıyla ilişkilmesini sağlamıştır (Yousaf, 2021).

2.kümede ilk göze çarpan husus dijital teknolojiler konusundaki olguların dinamik yetenekler araştırmalarında yer bulmasıdır. Dijitalizasyon kavramı ayrıca 9. Kümede de baskındır. Dijital teknolojilerle ilgili kavramlar büyük veri etrafından gelişmiştir. Bu kavramlar yapay zeka, büyük veri analitiği, blockchain, veri analitiği, dijital teknolojiler, dinamik programlama, e-ticaret, bilgi sistemleri, bilgi teknolojileri, nesnelerin interneti, makine öğrenmesi, tahmine dayalı analitik, simülasyon ve sistem dinamikleridir. Genelde büyük veri, özelde ise diğer kavramlar temelinde dinamik yetenekler araştırmalarının ilişkisi (Wamba vd., 2017) ve gelişim örüntüsü (Rialti vd., 2019) farklı çalışmalarda ortaya konmuştur.

3.kümedeki bulgular vekâlet kuramı, yönetim kurulu, yönetişim ve kurumsal yönetişim kavramlarının birlikteliğine işaret etmektedir. Yine kurumlar ve kurumsal teori kavramları da dinamik yetenekler araştırmalarıyla ilişkilenebilir. Bu kümede diğer bir kavram kümesi ise kaynak bağımlılığı kuramı, tedarikçi ilişkileri ve dinamik yetenekler araştırmalarının birlikteliğini ortaya koymaktadır. Yine teorik çerçevelerle ilgili olarak firma teorisi ve işlem maliyetleri kuramı bu kümede ortaya çıkmıştır. Hatırlanacağı gibi işlem maliyetleri kuramı, bir önceki dönemde 1. ve 6. Kümelerde de görülmekteydi.

4.kümede açık inovasyon (Laursen ve Salter, 2006: 131) kavramı öne çıkmıştır. Açık inovasyon ve dinamik yetenekler arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmaların sayısı son yıllarda artmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları açık inovasyonun firmanın dinamik yeteneklerine nasıl katkı yapabileceğine (Hutton vd., 2021: 1) ve bazıları da her iki kavramın birlikteliğine vurgu yapmışlardır (Teece, 2020: 233). Açık inovasyon kavramıyla birlikte bu kümede birikimsel ve radikal inovasyonlar, süreç inovasyonu, patentler ve ürün geliştirme kavramları yer almaktadır. Bu kümeyle ilgili son olarak koşul bağımlılık kuramı, evrimsel ekonomi teorisi ve kurumsal kuramın dinamik yetenekler araştırmalarıyla ilişkilendiği tespit edilmektedir.

4.kümede ortaya çıkan yönetimsel dinamik yetenekler ve yönetimsel biliş konusundaki kavramların, 5. Kümede yoğunlaştığı ve son yıllarda yeni oluşmaya başlayan davranışsal strateji araştırmalarıyla ilişkilendiği görülmektedir. Davranışsal strateji, bilişsel ve sosyal psikolojiyi stratejik yönetim teorisi ve uygulamasıyla birleştirmeye çalışır. Davranışsal stratejinin hedefleri organizasyonların stratejik yönetimine insan bilişi, duyguları ve sosyal davranışları hakkında gerçekçi varsayımlar getirmek ve böylece strateji teorisini, bu konudaki ampirik araştırmaları ve gerçek dünya pratiğini zenginleştirmektir (Powell vd., 2011: 1371). Davranışsal strateji dinamik yeteneklerin mikro temellerine yönelik bir araştırma akımı olarak da bilinmektedir (Hodgkinson ve Healey, 2011: 1503).

5. Kümede genelde mikro temellere özelde ise davranışsal stratejiye ait kavramların dikkat, biliş, kurumsal öngörü veya tahmin, yaratıcılık, karar alma, algılama, anlamlandırma, stratejik öngörü ve düşünme olduğu görülmektedir. 5. Kümede bu kavramlarla birlikte liderlik, entelektüel sermaye, bilgi, örgütsel rutinler ve belirsizlik kavramları baskın durumdadır. Bu kümeyle ilgili son olarak uygulama olarak strateji araştırmalarının dinamik yetenekler ile kesiştiği görülmektedir. Daha önce yapılan çalışmalar uygulama olarak strateji araştırmalarını, dinamik yeteneklerin bir tamamlayıcısı olarak değerlendirmiştir (Regnér, 2008: 565; Bağış ve Öztürk, 2020: 356).

6.kümede stratejik işbirlikleri ve ittifaklar, rekabet stratejisi, örgütsel yetenekler, örgütsel rutinler, örgütsel yapı, ilişkisel görüş ve ilişkisel yetenekler kavramlarının öne çıktığı görülmektedir. Hatırlanacağı gibi bu kavramlar 2.dönemde ve 2.kümede ortaya çıkmıştı. Kavramların bu dönemde ve bu kümede etkilerini sürdürdükleri görülmektedir. Diğer bir bulgu 7.kümede dinamik yeteneklerin baskınlığını arttırdığını göstermektedir. 1.dönem ve 2.dönem ile kıyaslandığında, 3.dönemde Şekil 3'ten de görüleceği üzere dinamik yetenekler kendine özgü bir alan olmuş ve birçok alt çalışma alanını da kapsar hale gelmiştir. Dinamik yeteneklerle ilgili bu alt çalışma alanları arasında inovasyon, bilgi yönetimi, örgütsel çift yeteneklilik, örgütsel öğrenme, özümseme kapasitesi, mikro temeller, iş modelleri, girişimcilik ve açık inovasyon yer almaktadır. Bununla birlikte 7. Kümedeki bulgulardan Covid 19 kriziyle ilgili olguların alanda tartışılmaya başladığı sonucuna varılmaktadır (Rashid ve Ratten, 2021). Yine bu kümede hâkim olan diğer bir kavram örgütsel esneklik olarak belirlenmiştir. Örgütsel esnekliğin, örgütsel çeviklik ve tedarik zinciri kavramlarıyla ilişkilendiği görülmektedir.

yeteneği, ağ kurma yeteneği, ilişkisel yetenek, algılama yeteneği, teknoloji yeteneği ve inovasyon yeteneği yer almaktadır. Bu kavramlardan firmalara özđü farklı yeteneklerin araştırmalara konu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yeni ürün geliştirme, ürün inovasyonu ve hizmet inovasyonu gibi kavramlardan dinamik yetenekler araştırmalarında inovasyon olgularının hala baskın bir durumda olduğu tespit edilmektedir. Bu kümede son olarak, örgütsel öğrenme kavramının dinamik yetenekler araştırmalarında baskın şekilde etkisi görölmektedir. Örgütsel öğrenme konusunda 1.-2.-4.-6.-7.-10.-11. ve 12. kümelerdeki kavramlar, bu olgunun dinamik yetenekler araştırmaları için önemini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla bu kavram dinamik yetenekler araştırmaları için temel kabul edilmektedir (Teece vd., 1997; Eisenhardt ve Martin, 2000).

9. kümede iş modelleri, iş modelleri inovasyonu, inovasyon, değer oluşturma ve yetenekler kavramları öne çıkmıştır. Son yıllarda özellikle iş modeli inovasyonları ve dinamik yetenekler ilişkisini irdeleyen çok fazla çalışma bulunmaktadır (Teece, 2018; Zhang vd., 2020). 10. kümede öne çıkan kavramlar ise uluslararası işletmecilik ve pazarlama şeklinde iki başlıkta toplanabilir. Bu kümedeki bulgulardan uluslararası işletmecilikle ilgili kavramların küresel doğan firmalar, erken uluslararasılaşma, ihracat, uluslararası girişimcilik, uluslararası pazarlama, uluslararası yeni girişimler ve uluslararasılaşma olduğu belirlenmektedir. Ayrıca bu kavramlara benzer şekilde uluslararası işletmecilikle ilgili konuların 12.kümede de yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu konuda 12.kümedeki kavramlar arasında girişimsel yönelim, ihracat performansı, çevresel dinamizm, uluslararasılaşma, uluslararası girişimcilik, uluslararası tecrübe ve uluslararası performans yer almaktadır. Pazarlama konusundaki kavramlar ise müşteri performansı, müşteri ilişkileri yönetimi, girişimsel pazarlama, pazar yönelimi, pazar performansı, pazar karmaşıklığı, pazarlama yetenekleri, pazarlama stratejisi ve ilişkisel pazarlama olarak tespit edilmiştir. Bu kümede uluslararası işletmecilik aısından en sık kullanılan kavram uluslararası yeni girişimler, pazarlama için ise pazarlama yetenekleridir. Uluslararası yeni girişimler ve pazarlama yetenekleri kavramları arasındaki ilişkiler dikkate alındığında, bu kümedeki araştırmaların uluslararası faaliyetler yürüten veya buna yönelen firmaların genelde dinamik yeteneklerine, özelde ise pazarlama yeteneklerine odaklandıkları söylenebilir (Jeng ve Pak, 2016: 115).

11.kümede özümseme kapasitesi, firma performansı, rekabet avantajı, kurumsal girişimcilik, sosyal girişimcilik, kurumsal sosyal sorumluluk ve sürdürülebilirlik gibi hâkim kavramların öne çıktığı görölmektedir. Bu konulardaki araştırmalar genelde kurumsal sosyal sorumluluk ve dinamik yetenekler arasındaki uyum ile kurumsal sosyal sorumluluk, performans, sürdürülebilirlik ve dinamik yetenekler arasındaki ilişkileri incelemektedir (Li vd., 2021: 1).

Son dört kümeden 13.küme incelendiğinde insan sermayesi, inovasyon performansı, entelektüel sermaye, örgütsel sermaye, ilişkisel sermaye, sosyal sermaye ve yapısal sermaye kavramlarının aynı kümede bulunduğu ve dinamik yetenekler araştırmalarında etkili oldukları söylenebilir. Bu kavramlardan özellikle bireysel düzeydeki insan sermayesi, entelektüel sermaye, ilişkisel sermaye ve sosyal sermaye dinamik yeteneklerin mikro temelleriyle ilgilidir (Chatterji ve Patto, 2014: 395). Son olarak 14.kümede dijitalizasyon ve gelişmekte olan ekonomiler, 15.kümede mikro temeller, girişimcilik ve gelişmekte olan ekonomiler, 16.kümede dijital dönüşüm ve örgütsel çeviklik ve 17.kümede ise aile işletmeleri konusundaki araştırmaların öne çıktıkları görülmektedir. Bu kavramlardan özellikle aile işletmelerinin son yıllarda dinamik yeteneklerle sıkça ilişkilendirildiği söylenebilir (Rashid ve Ratten, 2020: 373; Soluk vd., 2021: 867).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmanın sonuçları 1991-2021 arasında dinamik yetenekler araştırmalarının gelişim örüntülerini ortak kelime analizi üzerinden ortaya koymaktadır. Belirtilen yıllar arasındaki literatüre dayanarak çıkarılan, üç farklı periyotta incelenen konular dinamik yeteneklerle ilgili araştırmaların her dönem katlanarak arttığı ve 3.dönemde 5.676 çalışma ile zirve noktasına ulaştığı söylenebilir. Bu bulgu Albort-Morant vd. (2018) bulgularıyla tutarlıdır. Diğer bir bulgu dinamik yetenekler araştırmalarındaki örüntülerin dönemlere göre gelişim ve değişim gösterdiğidir. Bulgularımız 1.dönemde kaynak temelli görüş, kaynaklar, yetenekler, rekabet avantajı ve inovasyon kavramlarının öne çıktığını göstermektedir. 2.dönemde ise dinamik yetenekler, kaynak temelli görüş, rekabet avantajı, performans, bilgi temelli görüş, bilgi yönetimi, örgütsel öğrenme, stratejik ittifaklar, inovasyon ve özümseme kapasitesi gibi kavramlar hâkim durumdadır. Son dönem ise dinamik yetenekler, kaynak temelli görüş, bilgi yönetimi, örgütsel çift yeteneklilik, araştırmacı ve fırsatçı yenilikler, rekabet avantajı, açık inovasyon, özümseme kapasitesi, firma performansı, girişimcilik, girişimsel yönelim, iş modeli, iş modeli inovasyonu, örgütsel öğrenme, uluslararasılaşma, pazarlama yeteneği, ittifaklar, tedarik zinciri yönetimi, büyük veri, dijitalizasyon, dijital dönüşüm, örgütsel çeviklik ve esneklik, mikro temeller, liderlik ve yönetim kavramları öne çıkmıştır. Vogel ve Güttel (2013), Di Stefano vd. (2010) ile Fernandes vd. (2017)'nin araştırmalarıyla kıyaslandığında, bu bulguların dinamik yetenekler araştırmalarının gelişim örüntüleri konusunda daha kapsamlı olduğu görülmektedir.

Kısıtlar ve gelecek araştırma önerileri birkaç başlıkta toplanabilir. İlk olarak araştırma sadece WoS veri tabanındaki verilerle gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle Scopus ve Ebsco gibi dizinler araştırmaya dâhil edilmemiştir. Bu nedenle gelecek araştırmalar hariç tutulan veri

tabanlarındaki verilere dayanarak veya bu veri tabanları arasında kıyaslamalar yapılarak gerçekleştirilebilir. İkinci olarak araştırmada sadece ortak kelime analizi yapılmıştır. Bu nedenle atıf, ortak atıf, kaynakça eşleşme ve ortak yazar analizlerinden yararlanılmamıştır. Dolayısıyla gelecek araştırmalar bu analizlerin birleştirilmesiyle ulaşılabilecek bulgular sağlayabilirler. Üçüncü olarak araştırmada sadece dinamik yeteneklerin entelektüel yapısına yön veren temalar ve araştırma konuları üzerinde durulmuştur. Bu nedenle dinamik yetenekler araştırmalarındaki metodolojik konularla ilgili herhangi bir bilgi sunulmamıştır. Bu nedenle gelecek araştırmalar dinamik yetenekler araştırmalarındaki metodolojik konuların çeşitliliğine odaklanarak anlamlı bulgular sağlayabilirler. Dördüncü olarak davranışsal strateji yeni gelişmekte olan bir çalışma alanıdır ve bulgular bu araştırmaların dinamik yetenekler sınırlı şekilde ilişkilendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle gelecek araştırmalar davranışsal stratejinin üçlü sacayağı (davranışsal iktisat, bilişsel ve sosyal psikoloji ve bağlam) temelinde dinamik yeteneklerin gelişimi için anlamlı katkılar sunabilirler. Son olarak Covid 19 sürecinde dinamik yeteneklerin etkilerinin anlaşılması hala sınırlıdır. Yine gelecek araştırmalar hayatta kalan ve ölen firmalar arasındaki dinamik yeteneklerle ilgili farklılıkların araştırılmasına odaklanabilirler.

KAYNAKÇA

- Albort-Morant, G., Leal-Rodríguez, A. L., Fernández-Rodríguez, V., and Ariza-Montes, A. (2018). Assessing the origins, evolution and prospects of the literature on dynamic capabilities: A bibliometric analysis. *European Research on Management and Business Economics*, 24(1), 42-52.
- Augier, M., and Teece, D. J. (2008). Strategy as evolution with design: The foundations of dynamic capabilities and the role of managers in the economic system. *Organization Studies*, 29(8-9), 1187-1208.
- Bağış, M., and Öztürk, O. (2020). Stratejik Yönetim Araştırmalarının Evrimi: Yaklaşımlar ve Mikro Görüşler Üzerinden Bir Değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 347-370.
- Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99-120.
- Batista Mota, F., Damasceno Pinto, C., Paranhos, J., and Hasenclever, L. (2017). Mapping the 'dynamic capabilities' scientific landscape, 1990-2015: A bibliometric analysis. *COLLNET Journal of Scientometrics and Information Management*, 11(2), 309-324.
- Blyler, M., and Coff, R. W. (2003). Dynamic capabilities, social capital, and rent appropriation: Ties that split pies. *Strategic Management Journal*, 24(7), 677-686.
- Brito-Ochoa, M. P. B., Sacristan-Navarro, M. A., and Pelechano-Barahona, E. (2020). A Bibliometric Analysis of Dynamic Capabilities in the Field of Family Firms (2009-2019). *European Journal of Family Business*, 10(2), 69-81.
- Cantrell, J. E., Kyriazis, E., and Noble, G. (2015). Developing CSR giving as a dynamic capability for salient stakeholder management. *Journal of Business Ethics*, 130(2), 403-421.
- Chatterji, A., and Patro, A. (2014). Dynamic capabilities and managing human capital. *Academy of Management Perspectives*, 28(4), 395-408.
- Cohen, W. M., and Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35(1), 128-152.
- Cousins, B. (2018). Validating a design thinking strategy: Merging design thinking and absorptive capacity to build a dynamic capability and competitive advantage. *Journal of Innovation Management*, 6(2), 102-120.
- Cruzara, G., Kaniak, V. M. M., Junior, I. C., and Teixeira, R. M. (2020). The interconnection between entrepreneurship and dynamic capabilities: a bibliometric analysis. *Revista de Negócios*, 25(2), 34-44.

- Daspit, J. J., Long, R. G., and Pearson, A. W. (2019). How familiness affects innovation outcomes via absorptive capacity: A dynamic capability perspective of the family firm. *Journal of Family Business Strategy*, 10(2), 133-143.
- Di Stefano, G., Peteraf, M., and Verona, G. (2010). Dynamic capabilities deconstructed: a bibliographic investigation into the origins, development, and future directions of the research domain. *Industrial and Corporate Change*, 19(4), 1187-1204.
- Dyer, J. H., and Singh, H. (1998). The relational view: Cooperative strategy and sources of interorganizational competitive advantage. *Academy of Management Review*, 23(4), 660-679.
- Eisenhardt, K. M., and Martin, J. A. (2000). Dynamic capabilities: what are they?. *Strategic Management Journal*, 21(10-11), 1105-1121.
- Fernandes, C., Ferreira, J. J., Raposo, M. L., Estevão, C., Peris-Ortiz, M., and Rueda-Armengot, C. (2017). The dynamic capabilities perspective of strategic management: a co-citation analysis. *Scientometrics*, 112(1), 529-555.
- Garrido-Moreno, A., García-Morales, V., King, S., and Lockett, N. (2020). Social Media use and value creation in the digital landscape: a dynamic-capabilities perspective. *Journal of Service Management*. 31(3), 313-343.
- Gutiérrez-Salcedo, M., Martínez, M. Á., Moral-Muñoz, J. A., Herrera-Viedma, E., and Cobo, M. J. (2018). Some bibliometric procedures for analyzing ve evaluating research fields. *Applied Intelligence*, 48(5), 1275-1287.
- Gulati, R. 1998. Alliances and networks. *Strategic Management Journal*, 19, 293–317.
- Grant, R. M. (1996). Toward a knowledge-based theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17(2), 109-122.
- Helfat, C. E., and Peteraf, M. A. (2015). Managerial cognitive capabilities and the microfoundations of dynamic capabilities. *Strategic Management Journal*, 36(6), 831-850.
- Hodgkinson, G. P., and Healey, M. P. (2011). Psychological foundations of dynamic capabilities: Reflexion and reflection in strategic management. *Strategic Management Journal*, 32(13), 1500-1516.
- Hu, J., and Zhang, Y. (2015). Research patterns and trends of Recommendation System in China using co-word analysis. *Information Processing and Management*, 51(4), 329-339.
- Hutton, S., Demir, R., and Eldridge, S. (2021). How does open innovation contribute to the firm's dynamic capabilities?. *Technovation*, 106, 102288.
- Jeng, D. J. F., and Pak, A. (2016). The variable effects of dynamic capability by firm size: the interaction of innovation and marketing capabilities in competitive industries. *International Entrepreneurship and Management Journal*, 12(1), 115-130.
- Khasseh, A. A., Soheili, F., Moghaddam, H. S., and Chelak, A. M. (2017). Intellectual structure of knowledge in iMetrics: A co-word analysis. *Information Processing and Management*, 53(3), 705-720.
- Laursen, K., and Salter, A. (2006). Open for innovation: the role of openness in explaining innovation performance among UK manufacturing firms. *Strategic Management Journal*, 27(2), 131-150.
- Lavie, D. (2006). The competitive advantage of interconnected firms: An extension of the resource-based view. *Academy of Management Review*, 31(3), 638-658.
- Li, J. C., Benamraoui, A., Shah, N., and Mathew, S. (2021). Dynamic Capability and Strategic Corporate Social Responsibility Adoption: Evidence from China. *Sustainability*, 13(10), 5333.
- Luo, Y. (2000). Dynamic capabilities in international expansion. *Journal of World Business*, 35(4), 355-378.
- March, J. G. (1991). Exploration and exploitation in organizational learning. *Organization Science*, 2(1), 71-87.
- Noyons, E., Moed, H., and Van Raan, A. (1999). Integrating research performance analysis ve science mapping. *Scientometrics*, 46(3), 591-604.
- Ocasio, W. (1997). Towards an attention based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 18(Summer Special Issue), 187-206.
- Oliver, C. (1997). Sustainable competitive advantage: combining institutional and resource-based views. *Strategic Management Journal*, 18(9), 697-713.
- O'Reilly III, C. A., and Tushman, M. L. (2008). Ambidexterity as a dynamic capability: Resolving the innovator's dilemma. *Research in Organizational Behavior*, 28, 185-206.
- Peng, M. W., Sun, S. L., Pinkham, B., and Chen, H. (2009). The Institution-Based View as a Third Leg for a Strategy Tripod. *The Academy of Management Perspectives*, 23(3), 63-81.
- Peteraf, M., Di Stefano, G., and Verona, G. (2013). The elephant in the room of dynamic capabilities: Bringing two diverging conversations together. *Strategic Management Journal*, 34(12), 1389-1410.
- Porter, M. E. (1980). *Competitive strategy: Technigues for analyzing industies and competitors*. New York: Free Press.
- Powell, T. C., Lovallo, D., and Fox, C. R. (2011). Behavioral strategy. *Strategic Management Journal*, 32(13), 1369-1386.
- Pulsiri, N., and Vatananan-Thesenvitz, R. (2021). Triangle relationship: A Review of dynamic capabilities, strategic foresight, and organizational learning. *International Journal of Business Environment*, 1-18.

- Rashid, S., and Ratten, V. (2020). A dynamic capabilities approach for the survival of Pakistani family-owned business in the digital world. *Journal of Family Business Management*, 10(4), 373-387.
- Rashid, S., and Ratten, V. (2021). Entrepreneurial ecosystems during COVID-19: the survival of small businesses using dynamic capabilities. *World Journal of Entrepreneurship, Management and Sustainable Development*, 17(10), 457-476.
- Regnér, P. (2008). Strategy-as-practice and dynamic capabilities: Steps towards a dynamic view of strategy. *Human Relations*, 61(4), 565-588.
- Rialti, R., Marzi, G., Ciappei, C., and Busso, D. (2019). Big data and dynamic capabilities: a bibliometric analysis and systematic literature review. *Management Decision*, 57(8), 2052-2068.
- Ronda-Pupo, G. A., and Guerras-Martin, L. Á. (2012). Dynamics of the evolution of the strategy concept 1962–2008: a co-word analysis. *Strategic Management Journal*, 33(2), 162-188.
- Sabahi, S., and Parast, M. M. (2020). Firm innovation and supply chain resilience: a dynamic capability perspective. *International Journal of Logistics Research and Applications*, 23(3), 254-269.
- Salvato, C., and Vassolo, R. (2018). The sources of dynamism in dynamic capabilities. *Strategic Management Journal*, 39(6), 1728-1752.
- Soluk, J., Miroshnychenko, I., Kammerlander, N., and De Massis, A. (2021). Family influence and digital business model innovation: the enabling role of dynamic capabilities. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 45(4), 867-905.
- Talafidaryani, M. (2020). A text mining-based review of the literature on dynamic capabilities perspective in information systems research. *Management Research Review*, 44(2), 236-267.
- Teece, D. J. (2014). A dynamic capabilities-based entrepreneurial theory of the multinational enterprise. *Journal of International Business Studies*, 45(1), 8-37.
- Teece, D. J. (2018). Business models and dynamic capabilities. *Long Range Planning*, 51(1), 40-49.
- Teece, D. J. (2020). Hand in glove: Open innovation and the dynamic capabilities framework. *Strategic Management Review*, 1(2), 233-253.
- Teece, D. J., Pisano, G., and Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509-533.
- Van Eck, N. J., and Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538.
- Vogel, R., and Güttel, W. H. (2013). The dynamic capability view in strategic management: A bibliometric review. *International Journal of Management Reviews*, 15(4), 426-446.
- Wamba, S. F., Gunasekaran, A., Akter, S., Ren, S. J. F., Dubey, R., and Childe, S. J. (2017). Big data analytics and firm performance: Effects of dynamic capabilities. *Journal of Business Research*, 70, 356-365.
- Whittington, R. (1996). Strategy as practice. *Long Range Planning*, 29(5), 731-735.
- Yousaf, Z. (2021). Go for green: green innovation through green dynamic capabilities: accessing the mediating role of green practices and green value co-creation. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-13.
- Zhang, J., Ouyang, Y., Philbin, S. P., Zhao, X., Ballesteros-Pérez, P., and Li, H. (2020). Green dynamic capability of construction enterprises: Role of the business model and green production. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 27(6), 2920-2940.
- Zheng, S., Zhang, W., and Du, J. (2011). Knowledge-based dynamic capabilities and innovation in networked environments. *Journal of Knowledge Management*, 15(6), 1035-1051.
- Zupic, I., and Čater, T. (2015). Bibliometric Methods in Management ve Organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

6th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress
RASYONALLEŞME TEMELİNDE TAHAKKÜM VE HOLOKOST

Dr. Mehmet BAYIR

Bolu Abant İzzet Baysal University, Institute of Graduate Studies

mbay14@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-4825-3819

Prof. Dr. Himmet HÜLÜR

Ankara Hacı Bayram Veli University, Communication Faculty

himmet.hulur@hbv.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-5863-4976

ÖZET

Dünya tarihi birçok savaşa, katliama ve soykırımı sahne olmuştur. Geçmişte yapılan soykırımlar iktidarın yüzünü maskeleyen gereksinimi duymadan hayasızca yaptığı katliamlardır. Modernlik özgürlük, eşitlik, adalet, barış, refah ve zenginliğin tüm kurum ve kurallarını rasyonellik temelinde inşa ederken; terör, ırkçılık, eşitsizlik, adaletsizlik, sömürü, savaş, şiddet ve soykırım da bu inşadan payını almıştır. İnsanlığın ilkel formu olarak kabul edilen Homo Sapiens için şiddet hayatta kalmanın aracı iken, araçsal rasyonelliği keşfettiğinde hayatta kalmanın amacı ve tahakkümün sürdürülmesi bakımından ereksel bir amaca dönüşmüştür. Modernliğin bazı müktevirleri sorunun kaynağını ortadan kaldırarak sorunu çözeceklerine inanmaktaydı. Hitler, bir gün iktidara geldiğinde Yahudi sorununu çözeceğini vadedmekteydi. İktidar olduğunda tüm olumsuzlukların faturasını Yahudilere kesti ve onları şeytanlaştırdı. Hitler, bir sorun çözme yöntemi olarak yok etmeyi, tahakkümün nesnesi, ideolojisinin merkezi ve hükümlerinin meşruiyet nedeni olarak benimsemiştir. Takipçilerini başkasının yaşam alanını kendi yaşam alanları olduğuna inandırmıştır. Şiddet isterisini gerekçelendirirken, şiddeti tahakkümün nesnesi haline getiren başka bir tarihi kişiliğe ve hükümlerlik biçimine göndermede bulunarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Tarih, galip olanların kaleminden yazıldığı için ilhaklar ve elde edilen başarılar ön planda, uygulanan ölümcül şiddet arka planda kendine yer bulur. Başkalarının yaşam alanını ilhak etmeyi galipler fetih olarak yazar, mağlup olanlar işgal olarak okur. Her ölümcül şiddetin meşruiyet kaynağının tarihteki başka bir ölümcül şiddet olması, şiddetin kendini gerçekleştiren kehanet gücünü ortaya koymaktadır. Modern çağın ortak zihin haritasında Holokost, insanlığın ilkel doğasının artığı olan sapkın eğilimlerini kontrol altına almadaki başarısızlığından ibaret bir meseledir. Belki bu sorun uygarlaşma sürecinin henüz tamamlanmamış olmasındandır. Dolayısıyla insanları kitlesel kıyımdan ve barbarlık isterisinden korumak için uygarlaşma çabasının sürdürülmesi gerekmektedir. Özetle, bu çalışmada genel olarak rasyonelleşme ile tahakküm, özel olarak ise rasyonelleşme ile Holokost arasındaki ilişki Max Weber, Frankfurt Okulu ve Zygmunt Bauman'ın görüşleri çerçevesinde açıklanmaya ve sorgulanmaya çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rasyonellik, Tahakküm, Holokost, Modernlik

Domination and the Holocaust on the Basis of Rationalization

ABSTRACT

World history has witnessed many wars, massacres and genocides. Genocides committed in the past were massacres carried out by the power shamelessly and without the need to hide its face. While modernity builds all institutions and rules of freedom, equality, justice, peace, welfare and wealth on the basis of rationality; terrorism, racism, inequality, injustice, exploitation, war, violence and genocide have taken their share from this construction. While violence was a means of survival for Homo Sapiens who is accepted as the primitive form of humanity, when he discovered instrumental rationality, it turned into a final goal in terms of the purpose of survival and the continuation of domination. Some of the rulers in modern period believed that they could solve the problems by eliminating the source of the problem. Hitler promised to solve the Jewish problem when he came to power one day. When he came to power, he blamed Jews for all the negativity and demonized them. Hitler adopted destruction as a problem-solving method, as the object of domination, as the center of his ideology, and as the legitimacy of his sovereignty. He convinced his followers that the others' living space is their own. While justifying the hysteria of violence, he tried to justify it by referring to another historical personality and form of sovereignty that made violence the object of domination. Since history is written by the victors, annexations and achievements are in the foreground, and deadly violence takes place in the background. The victors write the annexation of the living space of others as conquest, the defeated read it as occupation. The fact that the source of legitimacy for every deadly violence is another deadly violence in history reveals the self-fulfilling prophecy of violence. In the collective mind map of the modern age, the Holocaust is simply a matter of humanity's failure to control its perverse tendencies, a remnant of its primitive nature. Maybe this problem is because the civilization process has not been completed yet. Therefore, it is necessary to continue the civilizing effort to protect people from mass slaughter and barbaric hysteria. In brief, in this study tries to explore and question the relation between rationalization and dominance in general and rationalization and Holocaust in particular through the views mainly developed by Max Weber, Frankfurt School and Zygmunt Bauman.

Keywords: Rationality, Domination, Holocaust, Modernity

GİRİŞ

Dünya tarihi birçok savaşın, yıkımın ve soykırımın yaşandığı iktidar mücadelelerine sahne olmuştur. İnsanlık tarihinin uygarlaşma süreci yerinden etme ve yerine yerleşme mücadeleleriyle ilerlemiştir. İktidarlar, yerinden ettiklerinin yerine yerleşerek tahakküm alanlarını genişletmeye ve güçlerini tahkim etmeye çalışmışlardır. Tarihsel süreçte bazı muktedirler, gücünü tanımayan ve gönüllü teslim olmayan topluluğun tüm üyelerini kılıçtan geçirmekten çekinmemiştir. İnsanlık uygarlık tarihi kılıçtan damlayan kanlarla kurulan, güçlünün hukukunun korunduğu, zayıf olan tarafın haklarının iktidar tarafından bir lütuf olarak bağışlandığı dönemlerden geçti. Aydınlanma çağıyla birlikte, mürekkep damlaları kan damlalarını geride bırakmış, bilek gücü akıl gücü karşısında mevzi kaybetmiştir. Akıl çağı olarak da adlandırılan bu dönem insanlığın uygarlaşma sürecinde ulaştığı adına modern dönem denilen yeni bir aşamayıdır. Modernliğin eşitlik, adalet barış, refah ve zenginlik gibi parlak

vaatleri vardı. Bu vaatlerden payını fazlasıyla alan bir kesime göre modernlik insanlığın uygarlık serüveninde ulaştığı en aydınlık aşamaydı. Diğer taraftan terörize olan, ırkçılığa maruz kalan, ezilen toplumsal sınıfa mensup olan, adalet duygusu zedelenen, sömürülen, savaş ve şiddet mağduru olan ve ailesi, akrabası, komşusu o veya bu sebeple şiddet gören veya ortadan kaldırılanlara göre modernlik insanlığın uygarlık sürecinde geçirdiği en karanlık aşamadır.

Aydınlanma genel bir uzlaşma olarak, Avrupa uygarlığının 17. yüzyılın son çeyreğinden 18. yüzyılın sonuna kadar uzanan dönemi nitellemek için kullanılan bir terimdir. Aydınlanma nedir, Aydınlanma tam olarak neyi ifade eder? Aydınlanma, içinde bulunulan dönem midir, yaşanılan deneyimler midir, pratik süreçler midir ya da bir ideoloji midir sorularına kısa ve kesin yanıtlar vermek kolay değildir. Aydınlanmayı, modernliği doğuran entelektüel bir proje mi yoksa Fransız Devriminin tetiklediği totaliter hareketlere zemin hazırlayan düşünsel bir süreç olarak mı okumak gerekir? Aydınlanmayı, refah sağlayan bir kazanım mı yoksa insanlığın başına gelen bir musibet olarak mı görmeliyiz? Aydınlanma, farklı anlamlar çağrıştıran bu ifadelerin tümünü kapsayan oldukça zengin ve aynı zamanda belirsiz bir kavramdır. Kant, Aydınlanmayı ilk kez sorunsallaştıran ve derinlikli bir analize tabi tutan Alman filozoftur. O, içinde yaşadığı dönemi aydınlanmanın başladığı dönem olarak görmüş ve Aydınlanma Çağı olarak adlandırmıştır. Kant'a göre Aydınlanma erişilen bir menzile değil, devam eden bir süreçtir. Kant'ın Aydınlanma için kullandığı sözcük; gündüz aydınlığı, uyku halinden uyanma ve bilinçlilik durumuna geri dönüş anlamına gelen *aufklaren* fiilinden türetilmiştir. İnsanlığın düşünce geleneğinde merkezi bir yere sahip olan ve dini bir söylem olarak bireysel manevi aydınlanmaya da gönderme yapan ışık metaforu, insanların mistik dogmaların loş ışığından kurtulması ve yönünü aklın açık parlak ışığına çevirmesine gönderme yapar. Aydınlanma Çağına aynı zamanda Akıl Çağı denilmesinin nedeni, sosyo-politik problemlerin ve bireysel gündelik yaşamın sorunlarının çözümüne aklın rehberlik etmesidir (Cevizci, 2017, s. 11-15). Batı düşünce geleneğinde insanın aklını kullanma biçimine ve potansiyeline ilişkin güçlü bir inanç söz konusudur. İnsan, aklını kullanarak doğayı algılar ve anlamlandırır, akılla doğaya hükmedebilir ve karanlığı aydınlayabilir. Batı düşüncesine hâkim olan bu paradigma, insanın doğa üzerindeki egemenliğini vurgulayan ve doğayı dışsallaştıran indirgemeci bir anlayışın ürünüdür (Önder Erol, 2016, s. 52-53). Modernlikte rasyonel aklın kullanımı, her türlü değişkenin tüm kombinezonlarının mantıksal değerinin test edildiği bir doğruluk tablosu işlevine sahiptir.

Modernlik Aydınlanmanın çocuğu olarak Batı dünyasının son birkaç yüzyılına damgasını vuran, Giddens'in deyişiyle bir *Juggernaut* gibi denetim altına alınamayan, devasa gücüne hayran olunan ve gerektiğinde ona kurban olunan büyüleyici bir güce dönüşmüştür. Her şeyin hatta paranın bile iki yüzü varken, modernliğin sadece özgürlük, eşitlik, adalet, barış, refah ve zenginliği yansıtan tek bir yüzünün olduğunu söylemek diğer yüzünün göz ardı edilmesine neden olur. Modernliğin parlatılan ön yüzü özgürlük, eşitlik, adalet, barış, refah ve zenginliği arka yüzü ise terör, ırkçılık, eşitsizlik, adaletsizlik, sömürü, savaş, şiddet ve soykırımı barındırır. Bunlardan hangisinin modernliğin gerçek yüzü olduğunu tartışmak yersizdir. Modernliğin en az iki yüzlü olduğu, derinliği ve kapsamı göz önüne alındığında türevleriyle birlikte iki yüz yüzlü olduğu bile söylenebilir. Özgürlük ve sömürü modernliğin ikiz kardeşleridir. Sömürü modernliğin görmezden gelinen sevilmeyen kardeşidir. Modernliğin arka yüzü diğer bir deyişle sevilmeyen ikiz kardeşi arazi bir durum değildir. Modernliğin pürüzsüz olmayan her iki yüzü de onun gerçekliğidir. Ön yüzünü kabul edip arka yüzünü inkâr etmek sorunları görmediğinde veya onunla yüzleşmediğinde sorunların ortadan kalktığına inanan kimseye benzer. Modernliğin sorunları inkâr edildiğinde ortadan kalkmaz fakat gün geçtikçe

büyür. Modernlik farklılıklara vurgu yapan, farklılıklar üzerinden varlık alanını genişleten, ötekileştirerek şiddeti meşrulaştıran bir toplumsal düzen inşa etmiştir. Modernlik, rasyonel olarak inceltmiş tekniklerle şiddeti fabrikasyon bir üretim nesnesi haline getirmiş ve çıktı olarak soykırımı tersine mühendislik örneği olarak kitlesel kırım/kıyım şeklinde ortaya çıkarmıştır.

Rasyonelliğin en yaygın anlamı sonuca giden en etkin ve verimli yolların seçilmesi olarak bilinir. Rasyonellik, sosyal bilimlerde iktisattan toplum bilimine farklı kategoriler için kullanılan bir kavramdır. Örneğin, bilimsel rasyonellik kavramı, bilimsel araştırma sürecinin yürütülmesi, normların belirlenmesi ve bulguların üretilmesinde rasyonel yöntemlerin kılavuzluğuna gönderme yapar. Diğer rasyonellik kavramının türevlerinden biri de rasyonel seçimdir. İktisat biliminin temeli rasyonel seçime diğer bir deyişle iktisadi düşüncenin özü, öznenin bireysel çıkarlarını rasyonel tercihler ve seçimlerle belirlemesi varsayımına dayanır (Özcan, 2011, s. 300-301). Bu çalışma kapsamında üzerinde durulacak olan rasyonellik türü, Max Weber'in özsel rasyonellik karşısında geliştirdiği biçimsel rasyonellik, daha özel olarak araçsal rasyoneliktir.

Max Weber ve Rasyonelleşme

Weber sosyolojisini ve teorisini keşfetmek derinliği bilinmeyen elmas madeninde kazı yapmak gibidir. Çalışmalarında yüzeye yakın olan şeyin parlaklığı göz kamaştırdığı için altındaki ve ardındaki şeyi görmemizi engeller. Örneğin Weber tezi olarak bilinen *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı çalışmasının yüzeysel okuması Püriten Protestanlığın kapitalizmi geliştirmesi ile olan ilgisine odaklanmaktadır. Fakat çalışmanın derinliklerine inildiğinde dünyanın büyüünün bozulması, dini ritüellerin ortadan kaldırılması, dini motivasyonların sıradan dünyanın dönüştürülmesinde kullanılmasıyla ilgisi olduğu görülür. Weber düşüncesinin bu katmanlı yapısının merkezinde yer alan kavram ise rasyonellik fikridir. Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* eserinde kapitalizmin varlığını kabul eder ve doğrudan rasyonel kapitalizmin varlığını tartışmaya açar. Fakat rasyonellik fikri kapitalizmin kalıplarına sığamayacak kadar güçlü bir argüman olduğu için bürokrasiyi ve bürokratik örgütlenmeyi de biçimlendirir. Weber daha sonra güç/tahakküm tipolojilerini kategorize ettiğinde rasyonel güç tipolojisini kullanır ve “araç-rasyonel” ile “değer-rasyonel” ayrımı yapar. Bu bakımdan rasyonelliğin Weber'in merkezi kavramı olduğu ve Batı toplumunun gelişiminde aks rolü oynadığı söylenebilir. Collins'e göre, Weber rasyonelitesinin üç anlamı vardır. Bunlardan biri Weber'in eylem teorisini temellendirdiği araçsal rasyonelitedir. Rasyonellik, öznenin araçlar ve amaçlar arasındaki ilişkiden oluşur. Özne, bu ilişkiyi göz önünde bulundurarak kendisini arzuladığı sonuçlara ulaştıracak en verimli aracı seçer. Bu seçim, fayda ve maliyet hesabı yapmayı gerektirir. Nitekim fayda/maliyet eksenli düşünce biçimi modern toplumda baskın ve belirgin bir nitelik kazanmıştır. Rasyonelliğin ikinci anlamı, dünya dinleriyle ilgili ekonomi etiğini tartıştığı *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhunu* adlı eserinde dünya tarihi okuması yaparken kapitalizmin geleneksel biçimi ile rasyonel kapitalizm arasında ayırım yapar. Weber geleneksel kapitalizmin statik olduğu fakat rasyonel kapitalizmin büyük ve güçlü bir dönüştürücü gücü olduğunu savunur. Rasyonellik mistizme boyun eğmek yerine dünyaya hükmetmeye çalışan aktif bir gücü temsil eder. Weber bu bağlamda Püriten çileciliği sonuçları bakımından rasyonel bulur. Rasyonelliğin üçüncü anlamında, kurumlar üzerinden yapılan karşılaştırmalar ön plandadır. Weber, bürokrasinin patrimonyalizm mirasının irrasyonel

unsurlarını reddeden rasyonel bir örgütlenme biçimi olduğunu öne sürer. Belli koşullar altında teknoloji ve bilim de bu bağlamda piyasa ekonomisi gibi rasyonel olabilir. Weber'in koşullar vurgusu, hesaplanabilirlik, öngörülebilirlik ve düzenlilik gibi unsurlardan oluşur (Collins, 1986, s. 61-63). Weber'in öngördüğü rasyonellik biçimlerinin birbirleriyle tam uyumlu olmadıklarını fakat aralarında bir bağın ve yakınlığın bulunduğu söylenebilir. Rasyonellik doğası gereği oldukça kompleks bir tanıma sahiptir. Bu nedenle esneklik rasyonelliğin büyüklüğü ve gücünü pekiştiren bir özellik olarak değerlendirilebilir.

Weber, rasyonellik biçimlerinin birbirlerini tamamlayan süreçlerden oluştuğuna vurgu yapmış olsa da bazı uyuşmayan noktaların varlığını kabul etmiştir. Bu bağlamda, rasyonel bürokratik örgütlenmenin irrasyonel rutinlerle bir demir kafese sıkıştığından bahseder. Demir kafese mecbur ve mahkûm olmayı korkunç trajik bir kader olarak görür. İrrasyonel rutinlerle kuşatılmış bürokrasiye ve yaşamın bürokratikleşmesine karşı direniş hattını oluşturma noktasında meslek profesyonellerine önemli bir misyon yükler (Ritzer, 2016, s. 199). Bürokrasinin zorlayıcı gücü rasyonel bir yaşam tarzını dayatır. Fakat rasyonalizm, yaşam tarzlarında farklı içeriklerle kendini gösterir. Başka bir açıdan tahakkümün bürokratikleşmesi rasyonel gerçeklik ve meslek profesyonellerinin, uzman kişilik tiplerinin gelişimini çok güçlü bir biçimde ilerlettiği söylenebilir (Gerth ve Mills, 2009, s. 240). Rasyonellik, Weber düşüncesinde bir maymuncuk gibi her kapıyı açan sihirli bir anahtardır. Weber sosyolojisinde rasyonellik toplumsal yaşamın her alanını ortaya koyduğu kurallar ve standartlarla düzenleyen güçlü bir argümandır. Weber'in kapitalizm ve araçsal rasyonellik arasında kurduğu alegorik ilişki Frankfurt Okulunda güçlü etkiler bırakmıştır. En önemlisi, Weber, Batı dünyasının, dolayısıyla tüm dünyanın kapitalist dönüşümünü rasyonelleşmeyle açıklar.

Weber sosyolojisinin tipik özelliği farklı toplumsal eylem biçimlerini kategorize etmek için kullandığı birtakım tipolojilerdir. Bu tipolojilerinden en ünlüsü geleneksel, karizmatik ve rasyonel olmak üzere kategorize ettiği tahakküm biçimleridir. Weber, toplumun iktidar yapılarına yönelik direnişleri ve devrimleri yerine daha çok iktidarın hükümranlığını nasıl sürdürdüğüyle ilgilendi. Nietzsche'nin, dünya tarihinin daha fazla güç elde etme mücadelelerinden oluşan güç istencinden başka bir şey olmadığına yönelik ön görüşünü benimsedi. Weber, güç istencinin tüm insan ilişkilerinin merkezinde yer alan tahakkümün doğal bir sonucu olduğuna inandı. Dolayısıyla ne faydacılar gibi toplumu çıkar sözleşmelerinin bir arada tuttuğuna ne de Durkheim gibi değerlerin toplumu birbirine yapıştırdığına inandı. Weber' göre güç, muktedirin gücünün kaynağına ve meşruiyetine aldırmaksızın, direnişe rağmen kendi iradesini dayatabilme kapasitesi, tahakküm de belirli bir emre belirli bir grup insan tarafından itaat edilmesi olasılığıdır. Weber'in ekonomik ve siyasi alandaki tahakküm tasarımında monopol vurgusu ön plandadır. Piyasa mekanizması için iktisadi kaynakları, devletin tahakküm yetkesi için şiddet kullanma monopolünü önemli görür. Weber'e göre güç, gönüllü bir itaat arzusu uyandırmaktadır. Weber'in oldukça soyut güç ve tahakküm tanımı veya tahakkümün kayda değer bir süre içinde varlığını sürdürmesi sonunda meşruiyet vehmi uyandıracığı iddiası bazı etkenleri denklem dışı bırakmasına neden olur. Örneğin, insanların hayatta kalmak için iş bulma, işini koruma, çalışma ve para kazanma zorunluluğu güce gönüllü itaatle veya gücün meşruiyetiyle değil yaşamsal gerekliliklerle ilgilidir. Siyasi elitler sadece güce değil, o gücün meşrulaştırılmasına da ihtiyaç duyarlar. Bir siyasi güç, günün sonunda kendi amaçlarını başkalarının amacı haline getirebilmişse hakimiyetini uzun bir süre devam ettirebilir (Allen, 2004, s. 97-99). Otoriteye itaat hangi koşullarda gerçekleşmektedir? İddia edildiği gibi itaat rızaya dayalı bir eylem mi, yoksa propaganda etkisi altında gönüllü itaat bir yanılsamadan ibaret mi? Otorite ve itaat denkleminde baş eğdirenin gücü konumundan mı, meşruiyetinden mi

gelmektedir? İnsan, ölümcül sonuçlara yol açabilecek emirleri nasıl itiraz etmeden yerine getirmekte ve neden ölümcül emirlere uymanın pişmanlığını ve sorumluluğunu taşımamaktadır? Bu bunun gibi sorular çerçevesinde otorite ve itaat ilişkisi sorunsallaştırılmış ve deneysel çalışmalar yapılmıştır. Bu deneysel çalışmaların en bilineni ve çarpıcı sonuçlarıyla dikkat çeken Milgram deneyidir. Milgram deneyi sonuçları bakımından, insan türünün ilkel formu olarak kabul edilen biyofili dürtüsünün harekete geçirdiği Homo Sapiens'in şiddeti hayatta kalma aracı olarak kullandığı günlerin geride kaldığını göstermektedir (Akça ve Vurucu, 2016, s. 68).

Tahakküm, itaat ve Holokost

Simmel'e göre tahakküm bir etkileşim biçimidir. Muktedir, kudret ve nüfuzunun başkaları üzerindeki etkilerini ve belirleyiciliğinin muhatapları tarafından idrak edilmesini ister. Bu bağlamda soyut tahakküm arzusu da bir etkileşim içerir. Bu arzu, tatminini ötekinin acısının olumlu ve olumsuz durumlarını otoriteye kendini "arzusunun ürünü olarak sunması gerçeğinden sağlar". Burada otoritenin gücü ve nüfuzunun farkında olması, boyun eğenin kendini otoritenin arzusunun gönüllü ürünü olması olarak sunması şeklinde beliren tahakkümün pratik işlevi "bu yüceltilmiş form içerisinde bile" sömürü ilişkisi çerçevesinde değerlendirilemeyeceği gerçeğidir. Tahakküm arzusu, itaat edenin içsel direncini kırmayı hedefler. Tahakküm arzusunun tarafları arasında mevcut olan değer ve çıkar ilişkisi itaat eden açısından boyun eğmeyi gönüllü bir eyleme dönüştürür. Otorite ve takipçileri arasındaki ilişkide varsayılan zorlama, zorunluluk, başka seçeneğin olmaması gibi varsayımlar bireylerin kişisel özgürlük alanını dışlayan yaklaşımlardır. En baskıcı otoriter rejimlerde dahi bireylerin her zaman kullanabilecekleri kişisel özgürlük alanı vardır. Temel sorun bireylerin bu kişisel özgürlük alanıyla ilgili farkındalıklarıdır. En gaddar tiranın zorlayıcı zorbalığına karşı gelmek itaatsizliğin sonuçlarına katlanma maliyetini üstlenmeyle ilgilidir. En zalim tiranın boyunduruğu altında dahi kişisel özgürlüğün kullanımı kolaylıkla gönüllü olunamayacak bazı bedeller gerektirir (Simmel, 2004, s. 489-492).

Stanley Milgram'ın otoriteye itaat araştırması, deney katılımcılarının üçte ikisinin masum insanlara yönelik ölümcül sonuçlara yol açabilecek talimatlara uymaya ne kadar istekli olduklarını ortaya koymuştur. Birçok savaş suçlusu Nazi gibi, Milgram katılımcıları da sadece emirleri yerine getirdiklerini iddia etmişlerdir. Milgram ve Holokost arasındaki bu davranışsal benzerliğe karşın aralarında bir karşılaştırma yapılamayacağını savunan ve farklılıklara vurgu yapan birçok araştırmanın esin kaynağı olmuştur. Farklılıkları ön plana çıkaran araştırmalar, Milgram katılımcılarının aksine Alman toplumunun Hitler'in yoğun propagandasına maruz kaldığını, hor gördükleri düşmana karşı zarar vermeye eğilimli oldukları, coşkuyla hareket ederek aşırılıklara giretiklerini ve yaptıklarından nadiren pişmanlık duyduklarını öne sürmüştür. Russell, Milgram ve Holokost'un birbirinden tamamen farklı ve karşılaştırılmaz olgular olduğuna yönelik iddialara karşı çıkar. Ona göre, Milgram deneyi ve Holokost arasında farklılıkları önemsizleştirecek ve ortadan kaldıracak iki ortak nokta bulunmaktadır. Birincisi, her iki olayda da sıradan insanların başkasına zarar vermesini sağlamak gibi önceden tasarlanmış hedefler söz konusudur. İkincisi, her ikisi de hedeflerine ulaşmak için önlerine çıkan engelleri rasyonel buluşlar ve teknikler kullanarak aşmıştır. Her ikisinde hedefe ulaşma noktasında farklı engeller ortaya çıkmış ve engelleri aşmak için farklı yöntemler izlenmiş olsa

da her ikisi de masum insanlara zarar vermede tereddüdü olanları bir katile dönüştürecek araçsal rasyonelliğin tüm olanaklarını kullanmışlardır (Russell, 2017, s. 288).

Homo Sapiens için şiddet hayatta kalmanın aracı iken, insan formuna evrildikten sonra tarihsel süreç içerisinde modernlikle birlikte araçsal rasyonelliği keşfettiğinde hayatta kalmanın amacı olarak şiddeti kullanmıştır. Şiddet, tahakkümün devamı ve iktidarın hükümranlığını sürdürmesi bakımından ereksel bir amaca dönüşmüştür. Modernliğin bazı müktedirleri sorun olarak gördüğü meseleleri ortadan kaldırmakla sorunu çözeceğine inanmaktaydı. Bir etnisite, ırk ve soyun varlığı sorun olarak görüldüğünde ortadan kaldırmak da bu çözüm anlayışının bir parçasıydı. Hitler, bir gün iktidara geldiğinde Yahudi sorununu çözeceğini vaat etmekteydi. Tüm olumsuzlukların kaynağı olarak Yahudi ırkını işaret etti ve onları şeytanlaştırdı. 22 Ağustos 1939 yılında komutanlarına şunu söyler “Gücümüz, çabukluğumuz ve gaddarlığımızdır. Cengiz Han milyonlarca kadın ve çocuğu kendi iradesiyle ve eşcinsel bir kalple öldürttü. Tarih onu sadece büyük bir devlet kurucusu olarak anıyor. Bu nedenle Polonya ırkından ya da dilinden tüm erkekleri, kadınları ve çocukları acımadan ya da merhamet etmeden öldürmeleri için şimdilik Doğu’ya yalnızca ölümün öncü kuvvetlerini gönderdim. İhtiyacımız olan yaşamsal alanı ancak bu şekilde kazanabiliriz” (Housden, 2007, s. 18). Hitler, bir sorun çözme yöntemi olarak yok etmeyi, tahakkümün nesnesi, ideolojisinin merkezi ve hükümranlığının meşruiyet nedeni olarak konumlamıştır. Bağlıları ve takipçilerini başkasının yaşam alanını kendi yaşam alanları olduğuna inandırmıştır. Şiddet isterisini gerekçelendirirken, şiddeti tahakkümün nesnesi haline getiren başka bir tarihi kişiliğe ve hükümranlık biçimine göndermede bulunarak meşrulaştırmaya çalışmıştır. Hitler’in ölümcül şiddet kullanma pervasızlığı, geçmişte şiddet uygulayan liderlerin uyguladıkları ölümcül şiddet, yaptıkları ilhaklar ve başardıkları büyük işlerle anılmalarında payı olduğu söylenebilir. Tarih, galip olanların kaleminden yazıldığı için ilhaklar ve elde edilen başarılar ön planda, uygulanan ölümcül şiddet arka planda kendine yer bulur. Başkalarının yaşam alanını ilhak etmeyi galipler fetih olarak yazar, mağlup olanlar işgal olarak okur. Her ölümcül şiddetin meşruiyet kaynağının tarihteki başka bir ölümcül şiddet olması, şiddetin kendini gerçekleştiren kehanet gücünü ortaya koymaktadır.

Batı toplumunun kültürel kodlarına kök salmış etiyolojik mit, insanın mağarasından çıktığı ve uygarlık inşa etme sürecince geçirdiği aşamalara ilişkin ahlaki olarak yüceltilmiş başarı öyküleriyle doludur. Bu mit, etkili birçok toplumsal kuramcının sosyal teori koalisyonu ile canlılığını sürdürmeye ve yaygınlık kazanmaya devam etti. Freud psikanaliz teorisiyle savaş sırasında ve sonrasında insan içgüdülerindeki değişikliğe vurgu yapar ve uygarlığın ilerleyebilmesi için toplumsal kuralların içselleştirilmesi ve temel içgüdülerin “altruistik” ve “sosyal” alanlara yönlendirilmesini önerir. Elias, Batı uygarlığının yükselişini, merkezi devletin şiddeti tekeline almak suretiyle sosyal tabakalara yayması ve bireyler üzerinde derin denetim ağları kurarak toplumsal yasakları içselleştirmesini sağlamasına bağlar. Böylelikle bireyin her türlü fiziksel ihtiyaçları, duygusal eğilimleri ayıp ve uygarlık dışı olarak kodlandığı için kendinden ve ötekenden gizleme geriliminin, kendine yeter fakat başkasına mesafeli modern bireyi ortaya çıkardığını savunur (Öncü, 2000, s. 11-12). Marx, üretim araçları ve üretim ilişkilerinin sosyo-ekonomik sistemin temelini oluşturduğu ve bu dinamiklerin işçi sınıfı lehine değişmesiyle birlikte toplumsal eşitliğin sağlanacağını savunur. Durkheim, organik dayanışma, uzmanlaşma ve iş bölümü aracılığıyla toplumsal düzenin sağlanacağını öne sürer. Weber, az emekle çok şey başarılabilirliğini rasyonalizasyon görüşüyle ortaya koyar. Habermas, sömürgeleştirici sistem dünyasının baskı ve dayatmalarına karşı bireylerin yaşam dünyalarıyla kamusal alanda varlıklarını görünür kılmaları ve diğer öznelere iletişimsel

eylemde bulunarak etkileşime girmeleri ve sistem dünyasına ortak direniş sergilemeyi teklif eder. Giddens, büyük anlatıların formüle ettiği sağ ve sol kutuplar arasına sıkışmış dünyaya gündelik yaşamın ekonomik ve sosyo-politik gerçekliğinden beslenen üçüncü yol önerisinde bulunur. Uygarlığın ilerleyiş sürecinde yaşanan sorunların yanlış politikalarından kaynaklandığı ve doğru politikaların ikame edilmesiyle sorunların ortadan kalkacağına bizi inandıran bu uzman koalisyonunun ardında, toplumu içinde yetişen yabancı otların ayıklandığı, farklılıkların budandığı ve denetim altına alındığı “bahçıvan” devletin desteği söz konusudur. Modern çağın ortak zihin haritasında güçlü bir yere sahip olan bu mite göre Holocaust, insanlığın ilkel doğasının bir artığı olan sapkın eğilimlerini kontrol altına almadaki başarısızlığından ibaret bir meseledir. Belki de Hobbes’ın bakış açısıyla uygarlaşma süreci, henüz devam eden ve tamamlanmamış bir projedir. İnsanları kitlesel kıyımdan ve barbarlık isterisinden korumak için uygarlaşma çabasının sürdürülmesi gerekmektedir (Bauman, 1997, s. 31-32). Uygarlık henüz tamamlanmamış bir süreç olabilir fakat uygarlığın ulaştığı noktanın ileri bir aşama olmadığını söylemek zordur. Uygarlığın ulaştığı en ileri seviyede şiddet ve soykırımda niteliksel farklılıklar ve niceliksel benzerlikler söz konusudur. Gelişen uygarlığın ürettiği ileri teknolojinin bireysel ve toplumsal hayatı kolaylaştırmadığı söylenemez. Fakat diğer taraftan bu ileri teknoloji iktidarın kullanışlı bir tahakküm aracı olarak işlev görmektedir. Ceberut iktidarın elinde ileri teknoloji, toplumu *prokrustes* yatağında keserek veya bir bahçıvanın makasıyla budayarak biçimlendirdiği bir araca dönüşebilir. Özalp’in (2009, s. 4) dediği gibi, “Rasyonelleşme aynı zamanda dünyanın ölçülebilir, denetlenebilir, değiştirilebilir hale gelmesidir”. Rasyonelleşmeyle birlikte toplumsal yaşam daha fazla ölçülebilir hale gelmekte ve giderek denetime daha fazla maruz kalmaktadır.

Modernliğin şiddet içermediğini iddia eden yaklaşıma göre şiddet ve soykırım genel olarak modernlik öncesi bir fenomendir. Modernlik, şiddeti dışsallaştırarak onu sınırlar ve ötekileştirir. Buna göre şiddeti, Orta Çağ barbarlığının karanlık bir mirası olarak görme eğilimi yaygındır. Modern kapitalist dünyada ekonomik çıkarlar ve ticari ilişkiler şiddetin panzehiri olarak görülür. Sermaye, şiddet tutkusunu dizginleyen ve savaşları engelleyen bir azizdir. Sermayenin bir aziz gibi dolaştığı yerlerde bireyler birbirleriyle amiyane deyimle dalaşmaz. Hiroşima ve Nagazaki’nin bombalanması, Kamboçya’da Kızıl Kmerler’in barbarlığı, Ruanda’daki vahşet, Srebrenitsa soykırımı ve Yahudilere uygulanan Holokost’un yıkıcılığı 20. yüzyılın tarihe barbarlıklar yüzyılı olarak geçmesini sağlayan nedenlerdir. 20. yüzyılın barbarlığı, 14. yüzyıl Orta Çağın karanlığıyla yarışır düzeydedir. Şiddet, Orta Çağın karanlığında, barbarlık modern çağın aydınlığında gerçekleşmiştir. Her iki yüzyılda gerçekleşen vahşet ve şiddet arasındaki korkunç benzerlik arasında dikkat çeken bir farklılık söz konusudur. 20. Yüzyıl, yok etme yöntemleri bakımından oldukça yaratıcı teknikler geliştirmiştir (Imbusch, 2000, s. 92-94).

Holokost II. Dünya Savaşı sırasında Yahudilerin Almanya’da yükselen Nazizm tarafından öldürülmesini tanımlamasına rağmen bugün bu sözcük başka baskı ve şiddet biçimlerini anlatmak için de kullanılmaktadır. Kürtaj karşıtları, “kürtaj soykırımından”, çiftlik hayvanları hakları savunucuları “tabaktaki soykırım” dan bahsetmektedirler. Kölelik araştırmacıları, köleliğin Afro-Amerikalılar üzerindeki korkunç etkisini, “kara Holokost” olarak vurgulamaktadırlar. Dolayısıyla Holokost, Nazilerin ulaşabilecekleri her Yahudiyi yok etme girişiminden çok daha geniş pratikleri kapsamaktadır (Lipstadt, 2016, s. 1). Holokost, yabancı korkusu ve düşmanlığıyla açıklanabilir mi? Yabancı bir komşuyla etkileşim yabancı düşmanlığını, dolayısıyla bu tür bir düşmanlığın etkisini zayıflatır mı? Yabancı kimselerle kurulan kişisel ilişkiler yabancı düşmanlığının şiddetini azaltır mı? tarihsel kanıtlar

Holokost'un kişisel eğilimlerin tetiklenmesi, kışkırtılması, patlaması veya yabancı etkileşiminden kaynaklanan kişisel düşmanlıkların bir sonucu olmadığını göstermiştir. Tarihsel kanıtlar yakınlık, komşuluk ve yüz yüze ilişkilerle kurulan başkalarıyla birlikte yaşama deneyim ve sorumluluğuyla inşa edilen etik sınırların aşılmasına karşı bir direnç oluşturduğunu ortaya koymuştur. Holokost, kişiselliğin ahlak dürtülerinden arındırılması, cinayet teknolojilerinin bu dürtüleri kişisellikten soyutlayarak ve marjinal görevlerle ilgisiz kılınan koşullarda ancak başarılabilirdi. Yahudiler, Alman toplumunun gündelik yaşamından, ilişkiler ağından soyutlanmadan, öteki olarak marjinalleştirmeden diğer bir deyişle ötekini kapsayan doğal ahlak korumasının dışına çıkarılmadan Holokost başarılamazdı. Nazilerin en büyük başarısı Yahudileri şeytanlaştırabilme becerileriydi. Yahudiler sistematik bir biçimde Alman toplumunun gündelik yaşamının dışına sürülmüş, gözlerden irak olan gönülden de irak olmuş ve Alman toplumunda Yahudilere karşı kayıtsızlık artmıştı. Böylelikle Yahudi azınlığı toplumsal ve ahlaksal olarak soyutlama politikası, kayıtsızlığın etkisiyle halktan büyük bir tepki görmeden gerçekleştirilmiştir. Holokost, rasyonelleştirilmiş ve bürokratikleştirilmiş birtakım teknik görevler, uzmanlıklar ve tematik örgütler tarafından uygulanacak biçimde tasarlanmıştı. Modern bir toplumda Holokost'un başarımı; tanımlama, toplama ve imha etme şeklinde gelişir. Tanımlama/etiketleme başlangıç olarak ötekileştirilen ve şeytanlaştırılan azınlık çalışanlarının işine son verilmesi ve mal varlıklarına el konulması aşamasıdır. İşten çıkarma ve kamulaştırma fiziksel ve ruhsal mesafeyi artırarak kurban grubu gündelik yaşamdan uzaklaştırır. Toplama aşaması, emek sömürüsü ve aç bırakma biçiminde uygulanır. Bu bağlamda işi ve malvarlığı elinden alınarak açlığa ve sefalete mahkûm edilmiş bir kitleyi öldürmek yiyecek stoklarının yetersizliği nedeniyle topluma akılcı ve merhametli bir eylem olarak sunulur. Yok etme aşaması daha önceki adımların mantıklı ve kaçınılmaz bir sonucu olarak ortaya çıkar. Her aşama, sonraki aşamanın varlığını rasyonelleştirmiş olur (Bauman, 1997, s. 237-242). Böylelikle Holokost modern uygarlığın temel bir tanımlayıcısı olan rasyonelleşmenin şaşırtıcı olmayan bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

SONUÇ

Akıl çağının diğer bir deyişle insanlığın uygarlaşma sürecinde ulaştığı modernliğin eşitlik, adalet barış, refah ve zenginlik gibi parlak vaatlerinden payını fazlasıyla alan bir kesime göre modernlik insanlığın uygarlık serüveninde ulaştığı en aydınlık aşamayıdır. Diğer taraftan terörize olan, ırkçılığa, eşitsizliğe ve adaletsizliğe maruz kalan, sömürülen, soykırıma uğrayan mağdurlara göre modernlik insanlığın uygarlık sürecinde geçirdiği en karanlık aşamadır. Karanlık ve aydınlık; bireylerin, toplumların, uygarlıkların iki yüzüne benzer. Fakat gerek bireyler ve toplumlar gerekse uygarlıklar ay gibi aydınlık yüzlerini gösterirler. Bu bağlamda uygarlık ışığının yükselmesi ve bazı karanlık noktalara erişmesi mümkün olabilir. Fakat uygarlık ışığı, güneş ışığı kadar kapsayıcı olabilir mi? Kaldı ki güneş bile yer kürenin yarısını aydınlatabilmektedir. Dolayısıyla rasyonelleşme karanlık, kötülük ve şiddetin sona ermesini beraberinde getirmemiştir. Hatta rasyonellik, kurbanlardan çok zalim tiranların amacına hizmet etmektedir. Zalim tiranlar zulümlerini rasyonel argümanlarla sunabilme başarısı gösterebilmektedir. Kötülüklerini rasyonelleştirdikten sonra rasyonel tekniklerle ötekini yok etmeye girişmektedir. Bütün bir modernleşme serüveninde rasyonelliğin karanlık amaçlar için kullanımı aydınlık vaatlerin başarımını gölgede bırakmıştır. Hatta modernlik sonrası çağda rasyonelliğin ileri biçimi sayılabilecek yapay zekanın ileri düzeylerde neşvünema bulması ve

insanlık için daha parlak vaatlerde bulunmasına karşın karanlık yüzüyle ilgili tasarımlar yazın ve sinema dünyasının ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

Egemenlik ve gözetimin çağdaş biçimleri olan total kurumlar, disiplinci ve düzenleyici iktidar ilişkileri, yok saymanın ve izolasyonun mekânları olarak kamplar (Bayır, 2018), gelişmiş biyo-teknolojilerinin sunduğu olanaklar, rasyonelliğin ileri biçimleri olarak inceltilmiş tekniklerle baskıcı ve yıkıcı potansiyelini sürdürmektedir. Tahakküm ve itaat denkleminde soyutlama, ötekileştirme, dışsallaştırma, farklı olana ve ötekine yönelik asgari ahlaki sorumluluğu dahi ortadan kaldırmaktadır. Yabancılaştırılan ve şeytanlaştırılan ötekinin mevcudiyeti rasyonel bir muhasebe işleminin bir boyutu olarak ele alınmaktadır. Ötekinin mevcudiyeti fayda-maliyet hesabının ağır bir maliyet unsuru olarak öne çıkarılabilmekte ve topluca ortadan kaldırılması toplam fayda ve toplumsal çıkar olarak sunulabilmektedir. Bütün Holokost olgusunun ortaya çıkmasında otorite gücünü, gönüllü olarak itaatlerini sunan kitleye borçlu olmuştur. Otorite, çoğunlukla hiçbir zorlamada bulunmadan hatta bazen kelimelere dahi başvurmadan beden diliyle işaretleyerek gönüllü itaatkâr kitlesini şiddete yönlendirebilmiştir. Otoriteye derin bir hayranlık besleyen itaatkâr kitle yeri geldiğinde otorite için kurban olmaktan çekinmemiştir. Hayran olduğu otoriteye kurban olan bu kitlenin varlığı olmadan otoritenin şiddet uygulaması ve kitlesel kıyım gerçekleştirilmesi mümkün olmazdı. Dolayısıyla otoritenin şiddet uygulamasında ve kitlesel kıyım gerçekleştirilmesinde hayran kitlesini kendi rasyonel argümanlarına inandırması temel rolü oynamaktadır. Kitle, iktidara tutunarak simbiyotik bir yaşamla varlığını sürdürür hale gelmektedir. Simbiyotik yaşamın illüzyonist konforu kitleyi cezbetmekte, başka bir organizmada var olmanın ve varlık bulmanın dayanılmaz hafifliğinden sıyrılıp birey olmanın ve bireyleşmenin ağırlığından ve maliyetinden kaçınmaktadır.

KAYNAKÇA

Akça G. ve Vurucu, İ. (2016). *Savaş ve toplum savaş üzerine yazılar*. Konya: Eğitim Yayınevi.

Allen, K. (2004). *Max Weber a critical introduction*. London: Pluto Press. Lipstadt D. E. (2016). *Holocaust an American understanding*. Rutgers University Press: New Brunswick, New Jersey and London.

Bauman, Z. (1997). *Modernlik ve Holocaust* (S. Sertabiboğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınevi.

Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.

Collins, R. (1986). *Max Weber: A skeleton key*. London: Sage Publications.

Housden, M. (2007). *The Holocaust: Events, motives and legacy*. Tirril: Humanities-Ebooks.

Imbusch, P. (2000). Uygarlık kuramları ve şiddet sorunu. *Toplum ve Bilim*, 84, 91-112.

Öncü, A. (2000). Elias ve medeniyetin öyküsü. *Toplum ve Bilim*, 84, 8-17.

Özalp, A. (2009). Modern paradigmanın krizi ve devlet üzerine etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 1(1), 1-10.

Özcan, K. (2011). Kurumsal söylemin rasyonel temelleri: Yeni kurumsal kuram bağlamında rasyonellik tartışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 297-326.

- Ritzer, G. (2016). Profesyonelleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme: Max Weber'in görüşleri (S. Atalay, Çev.). *Sosyoloji Dergisi, Armağan Sayısı*, 189-202.
- Russell, N. (2017). An important Milgram-Holocaust linkage: formal rationality. *Canadian Journal of Sociology/Cahiers canadiens de sociologie*, 42(3), 261-292.
- Simmel, G. (2004). Tahakküm (S. Gölbaşı, Çev.). *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 62(1-2), 489-514.
- Gerth H.H. ve Mills, C. W. (Ed.). (2009). *From Max Weber essays sociology*. London and New York: Routledge.
- Önder Erol, P. (2016). Modernlik projesinin kökenleri, dinamikleri ve sonu. *Sosyoloji Dergisi*, 33, 49-66.

ELİMİN HAMURUYLA...GİRİŞİMCİLİK PRAKSİSİ¹⁰ ÜRETMEK TARIMDA GENÇ (ANNE) GİRİŞİMCİ KADINLARIN YAŞAM ÖYKÜLERİ¹¹

Dr. Mehmet KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO
mehmetkaplan@isparta.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Berna Turak KAPLAN

Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, Şarkikaraağaç MYO
bernaturak@isparta.edu.tr

ÖZET

Kadın girişimciliği genelinde anne girişimciliği özelinde değerlendirilecek olursak kadınların girişimcilik düşünce ve pratiklerinin içerisinde yer alması bir nevi “elinin hamuruyla” ifadesiyle zorlanan/zora gelen veya etkin kılan “girişimcilik praksisi” kadınların ürettiği bir başarıdır. Bu çalışma “Tarımda Genç Girişimci Kadınları Projeleri” odaklı olarak genç ve anne girişimcilerinin yaşam öykülerini betimlemeye yöneliktir. Çıkan mevcut durumun gelecekteki çalışmalara ışık tutacağı, araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik teorik ve pratik öneriler barındıracağı ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik Praksisi, Kadın Girişimciliği, Anne Girişimciliği, Yaşam Öyküleri.

With the Dough of My Hand...Creating Entrepreneurial Praxis Life Stories of Young (Mother) Entrepreneur Women in Agriculture

ABSTRACT

If we are to evaluate women's entrepreneurship in general and mother entrepreneurship in particular, the inclusion of women in entrepreneurial thoughts and practices is a success produced by women, the "entrepreneurship praxis" that is forced / difficult or effective with the expression "with the dough of your hand". This study aims to describe the life stories of young and mother entrepreneurs with a focus on “Young Entrepreneur Women in Agriculture Projects”. It can be stated that the current situation will shed light on future studies and will contain theoretical and practical suggestions for researchers and practitioners.

Keywords: Entrepreneurship Praxis, Women Entrepreneurship, Mother Entrepreneurship, Life Stories.

¹⁰ Praksis kelimesi “uygulama, aksiyon, pratiğin önemi gibi anlamlara gelen felsefi ifadedir. Burada amaç sonuca ulaşmaya yöneliktir ve bu bedensel ve ruhsal çabanın ürünüdür.

¹¹ Bu çalışma kongrede sunulmasının ardından seçici bilimsel kurul tarafından “En iyi bildiri” ödülüne layık görülmüştür. Yazarlar ödül için ilgili kurula ve araştırma örnekleminde yer alan anne girişimcilere şükranlarını sunmaktadırlar.

1. GİRİŞ

Girişimcilik araştırmalarının bir cinsiyet etrafında şekillenmesi aslında bir girişimcilik praksiyi üretiminde kadınların artık eski köye yeni adet ya da yeni köye zaman zaman eski adet getirmeleriyle yeni bir çehre kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir. Dünyanın çeşitli yörelerinde sözelimi Amerika’da kadınların sahip olduğu yaklaşık 9 milyon kişiye istihdam üreten 12 milyona yakın girişimcilik faaliyeti bulunmakta ve bu sayı sürekli güncellenerek artmaktadır (Nowinski vd., 2019). Dahası dünya geneline bakıldığında ise kadın girişimcilik faaliyetleri mevcut girişimcilik faaliyetlerine oranlandığında; ulusal bazdaki büyüme oranlarından daha fazla artmıştır (Guzman ve Kacperczyk, 2019; Hıdıroğlu, 2020: 101-102). Bu oranlar bize göstermektedir ki ortada bir kadın girişimcilik faaliyetleri temelinde girişimcilik praksiyi üretimi gerçekleşmektedir. İşte bu nedenledir ki dünyanın farklı yörelerinde kadın girişimcilik praksiyini desteklemeye yönelik birçok faaliyet bulunmakta ve faaliyetler sürekli artmaktadır. Sözelimi, bazı ülkeler kadın girişimciliği geliştirmeye yönelik farkındalık çalışmalarını yapmaktadır. İran çeşitli seminerler, forumlar ve çalıştaylarla başarılı olan girişimcilere ödöl vermekte; Brezilya çeşitli eğitim, tavsiye ve destek mekanizmaları kullanmakta; Malezya düşük gelirli kadınların iş kurmalarına yönelik kapasite ve yetenek inşa programları düzenlemektedir (Kaygın ve Güven, 2013: 42-43). Türkiye’de her türlü kadın girişimcilik faaliyetleri başta Devlet kurumları sonra da çeşitli finans kuruluşları tarafından pozitif ayrımcılık özelinde destek görmektedirler (Karadal ve Çelik, 2013: 155-165).

Bu çalışmada kadınların girişimcilik düşünce ve pratiklerinin içerisinde yer alması bir nevi “elinin hamuruyla” ifadesiyle zorlanan/zora gelen veya etkin kılan “girişimcilik praksiyi” kadınların ürettiği bir başarıdır sistematiki içinde “Tarımda Genç Girişimci Kadınları Projeleri” odaklı olarak genç ve anne girişimcilerinin yaşam öykülerini betimlemeye yöneliktir. Çıkan mevcut durumun gelecekteki çalışmalara ışık tutacağı, araştırmacılara ve uygulayıcılara yönelik teorik ve pratik öneriler barındıracağı ifade edilebilir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Girişimcilik kavramını farklı açılardan ve sistematik yaklaşımlardan farklı şekillerde tanımlanan bir kavramdır. Geleneksel açıdan girişimcilik; yaşanan ve/veya yaşanacak olan tüm zorluklara rağmen, bir vizyonu başarılı bir işletme girişimine dönüştürmeye yönelik çalışan bireysel çabalar dizini olurken; kavramsal açıdan girişimcilik, yeni bir işletme başlatmak ve işletme olarak tanımlanmakta; son olarak ise modern bir yaklaşımla girişimcilik; örgütsel bağlamda vuku bulan, tutumsal ve davranışsal unsurların her birini içine alan ve geliştiren süreçler olarak ifade edilmektedir (Böyükaslan, 2017: 14-15). Girişimcilik cinsiyet ekseninde değerlendirildiğinde ise ortaya erkek girişimcilik ve kadın girişimcilik ayrımı çıkmaktadır. Nitekim bu durum egemen anlayışın ne kadar erkek girişimcilik temelinde olsa ve “Hangi kadın girişimci?” soruları sorulsa da (Papatya, 2013: 79-91) girişimcilik praksiyini erkekler kadar kadınların da ürettiği yazında sıklıkla ifade edilmektedir (Nowinski vd., 2019; Guzman ve Kacperczyk, 2019; Hıdıroğlu, 2020: 101-102). Kadın girişimciliğin içinde ise anne girişimciliği özel bir alan olarak araştırmacılar tarafından ortaya konulmaktadır (Kaplan ve Çelik, 2017; Kaplan, 2020). Anne girişimciliği farklı tanımlamalarla ifade edilse de Bygrave ve Hofer (1991) “iyi bir bilim iyi bir tanımla başlamak zorundadır” şeklindeki ifadesine bağlı olarak anne girişimciliği en genel haliyle çocuk sahibi olduktan sonra girişimci olan kadınları betimlemek için kullanılmaktadır (Halaç, 2015: 254). Yazında Korsgaard (2007: 43) anne girişimciliğini, annelik ve iş/işletmecilik dünyası arasındaki çatışmayı en aza indirmeye yönelik olarak bir iş

ve yaşam dengesi üzerinden değerlendirmiştir. Jean ve Forbes (2012: 112) ise anne girişimciliğini ifade etmeyi işletmenin kuruluş tarihine bağlamış ve kuruluş tarihinde en az bir çocuk annesi olan kişiyi anne girişimcisi olarak nitelendirmiştir. Bu tanımlardan hareketle anne girişimciliğinin yüce bir kavram olan annelik ile iş/işletmecilik dünyası arasındaki bir ortak yön ya da ortak bir payda olarak ifade etmek mümkündür (Kaplan ve Çelik, 2017: 221-229; Kaplan, 2020).

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Araştırmanın verileri, tarım alanında genç girişimci olan kadın ve özelinde anne girişimci olan 18 kişi ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilmiş verilere dayanmaktadır. Yazında bu yönde çalışmaların az olması özellikle nitel araştırmaların az olması ya da yeterince çalışılmamış olması çalışmanın yapılmasına gerekçe oluşturmuştur. Her bir görüşmeci ile yapılan görüşmenin süresi ortalama 25 ile 30 dakikadır. Araştırma niteliksel bir özelliğe sahip olması dolayısıyla, betimleyici bir özellik barındırmaktadır. Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler, Ocak 2020 – Mart 2020 arasında gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evreninin yapısı kadın girişimci, tarımda kadın girişimci, tarımda genç ve anne girişimci şeklinde yapılandırılmıştır. Araştırmada örnekleme ulaşmada “kartopu tekniği” kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda kartopu tekniği, uygun ve hazır bir liste olmadığı durumlarda kullanılan, örneklemin oluşumu katılımcıların önerileri ile şekillenen örneklem türüdür (Sığı, 2018: 127). Öncelikle araştırma için çekirdek bir örneklem/çekirdek anne girişimci bulunmuş ve diğer örneklem çekirdek örneklem üzerinden giderek 18 kişiye ulaşılmıştır. İlgili kişilere öncelikle çalışmanın konusu anlatılmış ve izin istenmiştir. Görüşmeler ilgililerin istedikleri ve müsait oldukları zaman diliminde gerçekleşmiştir. Görüşmeler sırasında ilgililere demografik bilgileri elde etmeye yönelik kapalı uçlu sorular sorulmuştur. Yaşam öykülerini tespit etmeye yönelik girişimcilik motivasyonlarına bağlı açık uçlu sorular tercih edilmiştir. Kaydedilen görüşmelerin çözümü yapıldıktan, diğer görüşmeler görüşme sırasında alınan notlara dayalı olarak metinleştirildikten sonra, tematik olarak kodlanmış, kodlanan ifadeler bir araya getirilerek analiz edilmiştir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırmanın bulguları iki ana unsur etrafında toplanmaktadır. Bunlardan birincisi katılımcıların demografik bilgilerini içeren kapalı uçlu soruların yanıtlarıdır. İkincisi ise yaşam öykülerini tespit etmeye yönelik girişimcilik motivasyonlarına bağlı açık uçlu soruların yanıtlarıdır.

Araştırmanın ilk bulguları kapalı uçlu soruların yanıtlanması ile oluşan demografik bulgulardır. Kapalı uçlu sorularda katılımcıların yaşı, eğitim düzeyi, medeni durumu, cinsiyeti, iş deneyimi süresi, çocuk sayısı ve sahip olduğu sertifika ve belge sayısı sorulmuştur. Aşağıdaki tabloda demografik bulgulara yönelik ayrıntılar yer almaktadır.

Tablo 1: Demografik Bulgular

Katılımcılar	Yaşı	Eğitim Düzeyi	Medeni Durumu	Cinsiyet	İş Deneyimi	Çocuk Sayısı	Sahip Olduğu Sertifika Sayısı
K1	28	İlkokul	Evli	Kadın	4	2	3
K2	31	İlkokul	Evli	Kadın	7	2	2
K3	33	Lise	Evli	Kadın	11	4	3
K4	31	Lise	Evli	Kadın	2	3	3
K5	31	Lisans	Evli	Kadın	4	4	3
K6	29	Lise	Evli	Kadın	1	4	3
K7	28	Lise	Evli	Kadın	5	4	3
K8	27	Lise	Evli	Kadın	6	3	4
K9	24	İlkokul	Evli	Kadın	11	4	4
K10	28	İlkokul	Evli	Kadın	12	4	3
K11	32	İlkokul	Evli	Kadın	4	3	2
K12	33	İlkokul	Evli	Kadın	3	3	3
K13	28	İlkokul	Evli	Kadın	4	2	2
K14	28	İlkokul	Evli	Kadın	9	2	2
K15	34	İlkokul	Evli	Kadın	9	2	3
K16	31	Lise	Evli	Kadın	9	4	3
K17	34	İlkokul	Evli	Kadın	4	4	3
K18	29	İlkokul	Evli	Kadın	3	3	2

Demografik bulguların yer aldığı Tablo 1’de görüldüğü gibi araştırmanın örnekleminde yer alan 18 kişinin yaş ortalaması (29.94) iken en küçük katılımcının yaşı 24 iken, en büyük katılımcının yaşı 34 (2 kişi) olarak tespit edilmiştir. Katılımcıların örneklem grubundan dolayı yaş ortalamasının bu yönde olduğu ifade edilebilir. Katılımcıların eğitim düzeylerine bakıldığı zaman ağırlığın ilkokul düzeyinde (% 61.11) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılardan sadece 1 kişinin lisans eğitim düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Tablo 1’de yer almasına rağmen tüm katılımcılar örnek grubundan dolayı evli ve kadındır. Katılımcıların iş deneyimine bakıldığı zaman (% 5.11) oranında çalıştıkları yıl ortaya çıkmakta; en fazla iş deneyimi 12 yıl iken en düşük iş deneyimi 1 yıldır. Örneklem grubundan dolayı her katılımcı anne girişimci olduğu için tüm katılımcıların çocuk sahip olduğu ve ortalama çocuk sayısının (% 3.16) olduğu tespit edilmiştir. Katılımcıların sahip oldukları sertifika ve belge sayısı ortalamasının da (% 2.83) olduğu görülmüştür.

Girişimcilik motivasyonlarını belirlemeye yönelik açık uçlu sorular “ekonomik ve sosyal katkı odaklı” olarak kategorileştirilen açık uçlu sorulardır. Bu sorular mevcut olan yazına bağlı olarak oluşturulmuş ve bu soruların yanıtlarına bağlı olarak neden belirleme çalışması yapılmıştır. Görüşmelerde sorular önceden hazırlanmış olsa da araştırmacılar, görüşme yapılan kişinin açıklamalarına dayalı yeni sorular da sorarak görüşme sürecini aktif hale getirerek

derinlemesine bilgilere/çıktılara ulaşmaya çalışmıştır. Yanıtlayan kişinin soruları detaylı biçimde açıklaması, araştırmacının katılımcıların verdikleri yoğun açıklamalardan yeni fikirler sahip olmasını sağlamıştır. Kaldı ki, bu tür bir yöntem/teknik derinlemesine bilgiye ulaşmayı amaçlamaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği soruların açık uçlu olduğundan görüşme yapılan kişilerin yanıtlarını çoğu zaman doğru oran veya rakamlarla hesaplamak zordur.

Açık uçlu sorular iki yönlü katkıları tespit etmeye yönelik toplamda 6 sorudan oluşmaktadır. Birinci yön olan ekonomik katkıyı keşfetmeye yönelik sorular 3 tanedir. Bu sorular aile bütçesine katkıda bulunup bulunulmadığını (soru 1), işsizliği azaltıp azaltmadığını (soru 2) ve ülke ekonomisine katkıda bulunup bulunulmadığını soran (soru 3) sorulardan oluşmaktadır. Bu soruların cevaplarına bağlı olarak ekonomik katkıyı ortaya çıkaran frekanslar aşağıdaki Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2: Ekonomik Katkı

Katkılar	Frekanslar
Aile Bütçesine Katkı	7 kişi (% 38.89)
İşsizliği Azaltmaya Yönelik Katkı	5 kişi (% 27.78)
Ülke Ekonomisine Katkıda Bulunmak	6 kişi (% 33.33)

Yukarıdaki Tablo 2’de görüldüğü gibi ilgili örneklemin aile bütçesine katkısı yazında da ifade edildiği gibi diğer ekonomik katkılara oranla daha yüksek seviyededir (Arat, 1993; Gürol, 2000). Özellikle örneklem grubunun özelliği kadın olması, anne olması, çocuk sahibi olması aile bütçesini diğer ekonomik unsurlardan daha önemli hale getirmektedir. Bu da oranlara yansımaktadır (Kaplan, 2020).

İkinci yön olan sosyal katkıyı keşfetmeye yönelik 3 soru sorulmuştur. Bu sorulardan birincisinde başka annelere/kadınlara örnek olma ile ilgili soru yer alırken, ikincisinde yaptığı işin basit olup olmadığını göstermeye yönelik soru yer almakta, üçüncü ve son soruda ise göçü engellemek ve tersine göçe engel olmaya yönelik soru sorulmuştur. Bu soruların cevaplarına bağlı olarak sosyal katkıyı ortaya çıkaran frekanslar aşağıdaki Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Sosyal Katkı

Katkılar	Frekanslar
Başka Annelere/Kadınlara Örnek Olmak	4 kişi (% 22.22)
Yaptığı İşin Basit Olmadığını Göstermek	9 kişi (% 50.00)
Göçü Engellemek ve Tersine Göçe Örnek Olmak	5 kişi (% 27.78)

Sosyal katkıya yönelik frekansların dağılımına bakıldığında “yaptığı işin basit olmadığını göstermek” yazından farklı olarak ön plana çıkmıştır (Kaplan, 2020). Nitekim yazında bu yöndeki çalışmalarda daha çok başka kadınlara örnek olma eğiliminin ön planda olduğu görülmektedir. Çalışmanın bu yönde farklı bir sonucunun olması yazına katkı sunması açısından önemli olarak görülebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma öncelikle girişimcilik araştırmalarının cinsiyet etrafında şekillenmesinin ürettiği praksi çeşitli yazın verileriyle destekleyerek değerlendirmiştir. Sonrasında ise genel anlamda girişimcilik, kadın girişimciliği ve anne girişimciliği kavramları açıklanmıştır. Dolayısıyla çalışmanın ilk kısmı olan kavramsal yapısı ortaya konulduktan sonra araştırma kısmına geçilmiştir. Kadınların girişimcilik düşünce ve pratiklerinin içerisinde yer alması bir nevi “elinin hamuruyla” ifadesiyle zorlanan/zora gelen veya etkin kılan “girişimcilik praksi” kadınların ürettiği bir başarıdır sistematığı içinde “Tarımda Genç Girişimci Kadınları Projeleri” odaklı olarak genç ve anne girişimcilerinin yaşam öyküleri nitel araştırma deseninde yarı-yapılandırılmış görüşme ile değerlendirilmiştir.

Araştırmanın sonucunda demografik bulgulara göre yaş ortalaması (% 29.83), eğitim düzeyi (% 61.11) ilkokul, iş deneyimi (5.11) yıl, ortalama çocuk sayısı (3.16), anne girişimcilerin sahip olduğu sertifika ve belge sayısı ortalaması ise (2.83) olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise girişimcilik motivasyonlarına yönelik katkı yazına bağlı olarak ekonomik ve sosyal katkı bağlamında değerlendirilmiş ve ekonomik katkının daha çok “aile bütçesine katkı” ile şekillendiği; sosyal katkının ise “yaptığı işin basit olmadığını göstermek” ile vurgulandığı görülmüştür. Ekonomik katkıya ilişkin sonuçların yazınla uyumlu olduğu; ancak sosyal katkıya ilişkin sonuçların yazına yeni bir katkı olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın en önemli kısıtı coğrafi kısıttır. Araştırma sadece belirli bir bölge içerisinde gerçekleştirilmiştir. Gelecek çalışmalar farklı coğrafyalarda ve karşılaştırmalı olarak gerçekleştirilebilir. Bir başka kısıt ise çalışma nitel araştırma olarak planlanmış ve yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma yöntemi ve tekniği ile sınırlıdır. Başka çalışmalarda bu yöntem ve tekniğe ilave unsurlarla karma araştırmalar yapılabilir. Araştırmanın son kısıtı ise örneklem kısıtıdır. Kar topu tekniğine bağlı olarak oluşturulan örnekleme araştırma kısıtlıdır ki bu araştırmada bir cinsiyet kısıtlılığı da görülmektedir. Katılımcıların görüşleri ile sınırlanan araştırma bu bağlamda yorumlanmaktadır. Araştırmanın kısıtlara bağlı önerilerinin dışında geliştirilebilecek öneriler de bulunmaktadır. Dolayısıyla gelecek araştırmalarda daha geniş bir coğrafyada, daha farklı demografik kategorilerde çalışmalar üretilebilir. Kırsal girişimcilik öykünmesine yönelik bir çalışma yapılabilir. Dahası ülke odaklı karşılaştırmalı çalışmalar da yapılabilir.

KAYNAKÇA

Arat, N. (1993). *Türkiye’de Kadın Girişimcilik*. Ankara: Tes-Ar Yayınları.

Böyükaslan, H. D. (2017). Girişimcilik. *Girişimcilik Temel Kavramlar, Girişimcilik Türleri, Girişimcilikte Güncel Konular*. (Edi. Erdoğan Kaygın). (ss.13-30). İstanbul: Cinius Yayınları.

Guzman, J., & Kacperczyk, A. O. (2019). Gender gap in entrepreneurship. *Research Policy*, 48(7), 1666-1680.

Gürol, A. (2000). *Türkiye’de Kadın Girişimci ve Küçük İşletmesi: Fırsatlar, Sorunlar, Beklentiler ve Öneriler*. Ankara: Atılım Üniversitesi Yayını.

Hidroğlu, D. (2020). *Covid-19 Döneminde Yönetim ve Girişimcilik*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Kaplan, M. (2020). Kadın Girişimciliğinin Kutsal Hali Olarak Anne Girişimciliği: Temel Motivasyonlar Bağlamında Bir Araştırma. *Ekonomi, Finans ve İşletme Yönetimi Alanında Güncel Gelişmeler*. (Edi. Orhan Çoban, Adnan Çelik ve Mehmet Altuntaş). (ss.369-379). Ankara: Nobel Yayınları.
- Kaplan, M. ve Çelik, A. (2017). Girişimciliğin Anne Girişimciliği Perspektifinden Görünüşü: Anne Girişimciliği-Arka Plan, Kavram, Yazın ve Öneri. (Edi. Esra Gökçen Kaygısız ve Reyhan Ayşen Wolff). *Yönetim ve Organizasyon Makaleleri Kadın Akademisyenlere Armağan* içinde. (ss. 221-229). Konya: Eğitim Kitabevi.
- Karadal, H. ve Çelik, C. (2013). Kadın Girişimciliğini Destekleyen Başlıca Örgütlenmeler. *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*. (Edi. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven). (ss.155-165). İstanbul: Veritasakademi Yayınları.
- Kaygın, E. ve Güven, B. (2013). Global Arenada Kadın Girişimciler. *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*. (Edi. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven). (ss.29-47). İstanbul: Veritasakademi Yayınları.
- Nowiński, W., Haddoud, M. Y., Lančarič, D., Egerová, D. ve Czeglédi, C. (2019). The impact of entrepreneurship education, entrepreneurial self-efficacy and gender on entrepreneurial intentions of university students in the Visegrad countries. *Studies in Higher Education*. 44(2): 361-379.
- Papatya, N. (2013). Güç ve Otorite Şemsiyesi Altında Hangi Kadın Girişimci?: Bilgikuramsal Kaygılar Üzerinden Özgürlük Seslenişleri. *Farklı Boyutlarıyla Kadın Girişimcilik*. (Edi. Erdoğan Kaygın ve Bülent Güven). (ss.79-91). İstanbul: Veritasakademi Yayınları.
- Sığrı, Ü. (2018). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. İstanbul: Beta Yayınları.

ENTEĞRE RAPORLAMA VE SERMAYE MALİYETİ İLİŞKİSİ

Assoc. Prof. Dr. Mehmet YÜCENURŞEN

Aksaray University, Ortaköy Vocational High School

yucenursen@hotmail.com

Orcid: 0000-0002-6327-0169

ÖZET

Bu çalışmada, entegre raporlama ve sermaye maliyeti ilişkisi incelenmeye çalışılmıştır. Entegre raporlama, değer yaratmayı hedefleyen entegre karar alma ve faaliyetleri zorunlu kılar ki bu durum şirketleri zaman içinde daha sürdürülebilir hale getirir. Bu nedenle şirketler, iş modellerini yoğun rekabet ortamından gelecek tehdit ve fırsatlara yanıt verebilecek şekilde tasarlamalıdır. Başka bir deyişle şirketler, farklı paydaşlardan gelecek olan daha fazla sürdürülebilirlik talebine karşılık verebilmelidir. Entegre raporlama, geleneksel finansal raporlamaya göre daha fazla bilgi içerdiği için kurumsal şeffaflığı arttırdığından şirket ve paydaşlar arasındaki bilgi asimetrisinin seviyesini azaltır. Böylece mevcut ve potansiyel yatırımcıların, karar alma süreçlerinde ihtiyaç duydukları bilgi miktarı ve bilgi kalitesi artırılmış olacak ve şirketin hisse senedi fiyatı etkilenecektir. Bu bağlamda, entegre raporlama ve sermaye maliyeti arasında negatif bir ilişki olduğundan söz edilebilir. Başka bir ifade ile entegre raporlama, sürdürülebilir bir iş modelinin benimsenmesini zorunlu kılması ve kurumsal şeffaflığın artması ile bilgi asimetrisinin azaltılması nedeniyle şirketin borç ve öz sermaye maliyetini orta ve uzun vadede azaltacaktır.

Anahtar Kelimeler: Entegre Raporlama, Sermaye Maliyeti, Sürdürülebilirlik.

The Relationship Between Integrated Reporting and Cost of Capital

ABSTRACT

In this study, the relationship between integrated reporting and cost of capital is tried to be examined. Integrated reporting requires integrated decision-making and activities aimed at creating value, which makes companies more sustainable over time. For this reason, companies should design their business models to respond to threats and opportunities from the competitive environment. In other words, companies must be able to respond to more sustainability demands from different stakeholders. Integrated reporting reduces information asymmetry between the company and stakeholders, as it contains more information than traditional financial reporting and increasing corporate transparency. Thus, the amount and quality of information needed by existing and potential investors in their decision-making processes will be increased and the stock price of the company will be affected. In this context, it can be said that there is a negative relationship between integrated reporting and cost of capital. In other words, integrated reporting will reduce the debt and equity cost of the company in the medium and long term, as it necessitates the adoption of a sustainable business model and increases corporate transparency and reduces information asymmetry.

Keywords: Integrated Reporting, Cost of Capital, Sustainability.

1. GİRİŞ

Bu çalışmada, entegre raporlama ile sermaye maliyeti arasındaki ilişki incelenmektedir. Mevcut muhasebe, finans ve sürdürülebilirlik literatürü ışığında, entegre raporlamanın orta ve uzun vadede şirketlerin borç ve öz sermaye maliyeti üzerinde olumlu etkisi olacağı söylenebilir. Şirketlerin sermaye maliyetindeki beklenen bu düşüş, entegre raporlamanın neden olduğu iki farklı etkiden kaynaklanmaktadır: Entegre düşünce nedeniyle sürdürülebilir bir iş modelinin benimsenmesi ve şeffaflığın artması ile bilgi asimetrisinin azaltılması.

Entegre raporlama, bir kuruluşun birimleri ile kuruluşun kullandığı veya etkilediği sermaye öğeleri arasındaki ilişkilerin aktif olarak değerlendirilmesi olan entegre düşünceyi temel alır. Entegre düşünce, değer yaratmayı dikkate alan entegre karar alma ve eylemlere yol açtığından, şirketleri zaman içinde daha sürdürülebilir kılar. Bu nedenle, entegre raporlamayı benimseyen şirketler, iş modellerini hem tehditler hem de fırsatlar olmak üzere dış ortamlara yanıt verecek şekilde uyarlayabilmelidir. Başka bir deyişle bu şirketler, zaman içinde farklı paydaşlardan gelecek olan daha fazla sürdürülebilirlik taleplerine kendilerini daha iyi adapte edebilmelidir.

Entegre raporlama, şirket ve paydaşları arasındaki bilgi asimetrisini azaltır. Bunun nedeni, entegre raporlamanın geleneksel finansal raporlamaya göre daha ilgili bilgiler (bütünsel yaklaşım) içermesidir; dolayısıyla kurumsal şeffaflığı artırır. Bu bağlamda yatırımcıların yatırım karar süreçlerinde sahip olduğu artan bilgi, menkul kıymetlerin fiyatını etkiler.

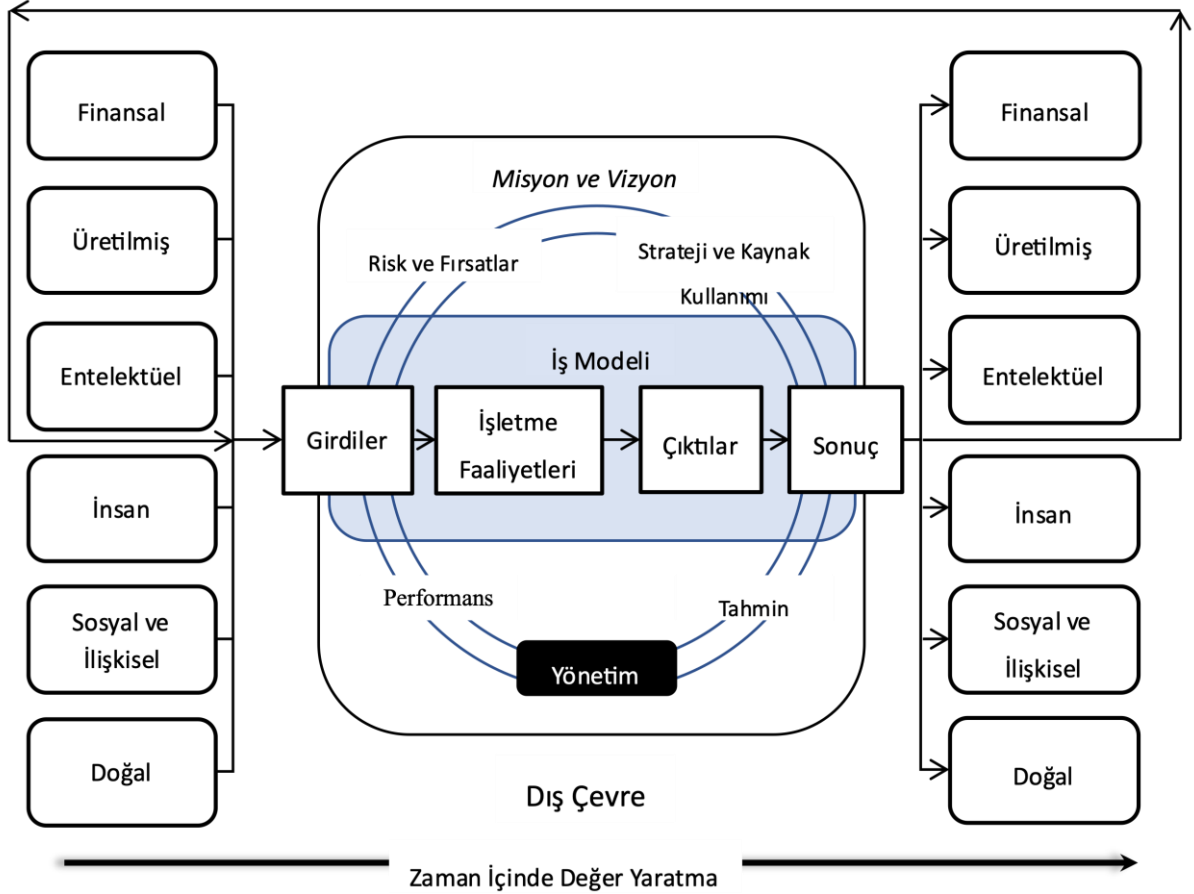
Dolayısıyla, entegre raporlamanın getirdiği şeffaflık geleneksel finansal raporlamadan çok daha fazla olduğundan, entegre raporlamayı benimseyen şirketlerin orta ve uzun vadede daha düşük sermaye maliyetine sahip olacağı söylenebilir.

2. ENTEGRE RAPORLAMA

Sermaye piyasalarını kötü yönde etkileyen bilgi asimetrisi etkisini azaltabilmek adına şirketler, yatırımları teşvik etmek için zaman içinde açıklanan bilgi miktarını sürekli olarak artırmışlardır (Healy & Palepu, 2001). Böylece sermaye maliyetini düşürebilmektedirler (Easley & O'Hara, 2004). Bu bağlamda, raporlamanın en geniş hali olan Entegre Raporlama (ER) (Integrated Reporting- IR); şirketin finansal performansını çevresel, sosyal ve yönetim yönleriyle birleştirerek, bir şirketin zaman içinde değer yaratma yeteneği hakkında tutarlı, uyumlu ve kapsamlı bir şekilde bilgi sağlamayı amaçlamaktadır (Eccles, Krzus, & Ribot, 2015).

2011'de başlatılan bir pilot programın ardından, International Integrated Reporting Council (Uluslararası Entegre Raporlama Konseyi – IIRC), 2013 yılında yeni raporlama ilkelerinin yayılmasını hızlandırmak ve teşvik etmek için bir IR hazırlanmasına rehberlik edecek “<IR>” olarak adlandırılan bir çerçeve yayınlamıştır. Bu çerçeve, finansal ve finansal olmayan bilgileri tek bir belgede birleştirerek paydaşların anlayışını geliştirmeyi amaçlamaktadır (Cheng ve diğ., 2014). Aynı zamanda bu çerçeve, esneklik ve düzen arasındaki dengeyi doğru bir şekilde dengeleyen ve böylece farklı kuruluşlar arasında karşılaştırılabilirliği kolaylaştıran ilkeye bazlı bir yaklaşıma dayanmaktadır.

<IR>, sekiz içerik ögesi barındırmaktadır: (1) kurumsal genel görünüm ve dış çevre, (2) kurumsal yönetim, (3) iş modeli, (4) riskler ve fırsatlar (5) strateji ve kaynak aktarımı, (6) performans, (7) genel görünüş ve (8) hazırlık ve sunum temeli. Söz konusu bu ögeleri barındıran IR ile şirketlerin; raporlama kalitesini iyileştirmeleri, uyumlu bir raporlama yaklaşımını desteklemeleri, hesap verebilirliği artırmaları ve entegre düşüncüyü desteklemeleri beklenmektedir (Steyn, 2014).

Kaynak: IIRC, 2013'ten uyarlanmıştır.

Şekil 1: Değer Yaratma Süreci

“Değer yaratma süreci, bir şirketin iş modeline bağlıdır. Bir şirketin çekirdeği olarak ifade edilen iş modeli, girdi olarak çeşitli sermaye öğelerini kullanır ve bunları ticari faaliyetler yoluyla mal ve hizmetler açısından çıktılara ve sonuçlara dönüştürür. Sermayelerin çıktı ve sonuç üretmek için kullanılması ve dönüştürülmesi süreci; sermayeler, şirket ve paydaşları üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir. Yöneticiler, farklı periyotlarda hangi değerlerin yaratıldığını ve değerlerin kime yaratıldığını değerlendirmelidir. Sürdürülebilir değer yaratımının tek bir sermayenin maksimizasyonu yoluyla başarılması olası değildir. Bu nedenle, şirketlerin optimum bir denge bulmaları ve iş modellerini ve stratejilerini buna göre ayarlamaları gerekir.” (Yücenurşen, 2021: 52).

<IR> çerçevesindeki gereksinimlerin ve kılavuz bilgilerin temelini oluşturan ve bunları destekleyen 3 temel kavram bulunmaktadır (IR, 2013: 10-13):

- **“Kuruluş ve diğerleri için değer yaratma:** Bir kuruluş tarafından zaman içinde yaratılan değer kuruluşun faaliyetleri ve çıktıları tarafından sermaye ögeleri üzerinde yaratılan artışlar, azalmalar veya dönüşümlerle kendini gösterir.
- **Sermaye ögeleri:** Tüm kuruluşların başarıya ulaşması çeşitli sermaye ögelerine dayalıdır. Bu çerçevede sermaye ögeleri finansal, üretilmiş, fikri, insan kaynakları, sosyal, ilişkisel ve doğal sermaye ögeleri olarak sınıflandırılmıştır.”
- **Değer yaratma süreci** ise <IR> çerçevesinde aşağıdaki şekil ile açıklanmıştır.

3. BİLGİ ASİMETRİSİ VE SERMAYE MALİYETİ

Bilgi asimetrisi, taraflardan birinin diğerinden daha fazla veya daha iyi bilgiye sahip olması durumunda ortaya çıkar ve bu durum ters seçim (adverse selection) veya ahlaki tehlike (moral hazard) gibi sorunlara neden olur. 2001 yılında Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan ekonomist George A. Akerlof'un (1970) “*The Market for Lemons: Quality Uncertainty and the Market Mechanism*” başlıklı makalesi, bilgi asimetrisi ve piyasa üzerindeki etkisi konusunda çığır açan bir çalışma olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın temel tezi, bilgi asimetrisinin piyasada “kötülerin iyiyi kovalamasına” yol açmasıdır. Akerlof (1970), bilgi asimetrisi ve ters seçim problemine örnek olarak ikinci el araba pazarını kullanmıştır. Bu pazarda, normal olarak araç sahibinin sürüş tarzı, bakım kalitesi ve sıklığı, kaza geçmişi vb. gibi her zaman izlenemeyen değişkenlerin bir sonucu olarak, iyi kullanılmış arabalar ve kötü kullanılmış arabalar (‘limonlar’) bulunmaktadır. Bilgi asimetrisinin nedeniyle, alıcılar iyi kullanılmış arabaları, ‘limonlar’dan ayırt edemezler. Bu nedenle, alıcıların belirli bir araba için en iyi beklentileri ortalama kalitede olacağı şeklindedir. Böylece alıcılar, bir araba için yalnızca bilinen ortalama kalitede bir arabanın fiyatını ödemeye istekli olacaklardır. Bu durum, dikkatli bir şekilde bakımı yapılmış ve iyi kullanılmış bir arabanın sahibinin, o arabayı satmaya geçecek kadar yüksek bir fiyat alamayacağı anlamına gelir.

Yukarıda anlatılan bu durum, sermaye piyasalarında da yaşanmaktadır. Yüksek düzeyde bilgi asimetrisinin varlığında, yatırımcılar, yatırım yapmaya uygun şirketleri ‘limonlar’dan ayırt edemezler. Bu durumda yatırımcılar, bir menkul kıymet için ödemeye hazır oldukları fiyatı düşürerek veya bir menkul kıymeti satmaya istekli oldukları fiyatı artırarak daha bilgili araçlarla alım satım işlemlerinden kaynaklanan olası kayıplara karşı kendilerini korumaya çalışacaklardır.

Welker’e (1995) göre, bilgi yokluğunda yatırımcılar, menkul kıymet için ödemeye razı oldukları fiyatı düşürerek, pazarlık olasılığını ve dolayısıyla hisselerin likiditesini azaltarak ters seçim sorununa karşı koruma ararlar. Söz konusu bu süreçteki fiyat koruma biçimi, genellikle alış-satış farkı (Bid-Ask Spread) olarak bilinen, arz edilen fiyat ile piyasada talep edilen fiyat arasında bir fark yaratır (Coller & Yohn, 1997). Bu fark ne kadar yüksek olursa, bir menkul kıymetin likiditesi o kadar düşük olur (Gregoriou, Ioannidis, & Skerrtt, 2005). Bu durumda, bilgi asimetrisi piyasa likiditesini etkiler. Bu bağlamda, fon sağlayanlar likiditeye önem verdiğinden, daha az likit hisseler indirimli olarak işlem görecektir.

Verrecchia’ya (2001) göre, yatırımcılar yüksek düzeyde bilgi asimetrisi nedeniyle hisse senetleri için ödemek istedikleri fiyatları düşürme eğilimindedir. Bu bağlamda bir alıcı, bir hisse senedi için piyasada likidite azlığı nedeniyle gelecekte satmakta güçlük çekeceğini düşünüyorsa

o hisse senedi için daha düşük bir fiyat teklif edecektir. Bu nedenle, bilgi asimetrisi likidite azlığına neden olacak ve bu durum yüksek sermaye maliyetine yol açacaktır. Botosan'a (1997) göre, yüksek alış-satış farkına sahip hisse senetleri için sermaye maliyeti daha yüksektir çünkü yatırımcılar, daha yüksek işlem maliyetleri nedeniyle ek kar payı talep etmektedir.

Bilgi eksikliği aynı zamanda fon sağlayanlar tarafından algılanan yüksek risk nedeniyle yüksek sermaye maliyetine yol açar. Bunun nedeni, şirket yöneticilerinin davranışları tam olarak gözlemlenemediğinden bilgi asimetrisinin ahlaki tehlikeye yol açmasıdır (Baron & Besanko, 1987; Hoque, 2014).

Bilgi asimetrisinin varlığında yöneticiler; yatırımcılar ve hissedarlar çıkarlarını arka plana atarak, kendi çıkarlarını maksimize etmek için içeriden öğrenilen bilgileri (insider trading) kullanabilirler. Bu bağlamda Kraft, Lee ve Lopatta'ya (2014) göre ahlaki tehlike, yalnızca muhasebe sahtekarlığı ve kazanç yönetimini değil, aynı zamanda örneğin projelerde daha büyük riskler almak gibi yatırımcıların çıkarları dışındaki eylemleri de içerir.

Ayrıca bilgi asimetrisi, bir şirketin gelecekteki faaliyetleri hakkında daha yüksek düzeyde belirsizliğe yol açar (Lu, Chen, & Liao, 2010). Hail (2002), yatırımcıların gelecekteki getiriler hakkında daha düşük belirsizliğe sahip hisse senetlerini tercih edeceklerini, bu durum da daha düşük risk anlamına geleceğini belirtmektedir. Bu bağlamda, bilgi eksikliğinin belirsizlik yaratması ve bunun da oynaklığa (volatility) yol açması olasıdır.

Şirket yöneticilerine yönelik bilgi dezavantajının farkında olan rasyonel bir yatırımcı, yalnızca belirsizlikleri tatmin edici bir düzeye indirildiğinde veya bilgi eksikliğinden kaynaklanan riskler için beklenen getiri oranı yükseldiğinde bir şirkete yatırım yapmayı seçecektir. Bilgi asimetrisi ne kadar yüksekse, yatırımcıların şirketlere fon sağlama karşılığında bir risk primi talep etme olasılığı o kadar yüksek olacaktır (Merton, 1987). Sonuç olarak bilgi asimetrisi, menkul kıymetin likiditesini azaltan ve bir yatırımın algılanan riskini artıran ters seçim ve ahlaki tehlike gibi sorunlara neden olur. Bu durumda, yatırımcılar tarafından getiride artış talep edilir. Şirketler için bu durum daha yüksek bir sermaye maliyetini temsil edecektir.

4. ENTEGRE RAPORLAMA VE SERMAYE MALİYETİ İLİŞKİSİ

Sürdürülebilir kalkınma kavramı, ilk olarak Birleşmiş Milletler'in (1987) Brundtland Raporu'nda, "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama kabiliyetinden ödün vermeden karşılamak" olarak ifade edilmiştir. Brundtland Raporu ile birlikte "sürdürülebilir kalkınma" ve "sürdürülebilirlik" kavramları önem kazanmıştır. Günümüzde ekonomik faaliyetlerin çevre ve gelecek nesiller üzerindeki etkilerinin ölçülmesi, tanınması ve topluma açıklanması gerektiği yaygın olarak kabul edilmektedir.

Son yıllarda, paydaşların çevreye verilen zararlarla daha fazla ilgilenmeye başladıkları ve bu nedenle şirketin gerçekleştirdiği/gerçekleştireceği sosyal ve çevresel uygulamalar hakkında bilgilendirilmeyi talep ettikleri görülmektedir (Leszczynska, 2012). Abeysekera (2013), küresel ısınmayla ilgili sorunlar nedeniyle çevre ile ilgili endişelerin arttığını ve bu durumun daha önce dikkate alınmayan çevresel hususların çözümü için toplumdan daha fazla talep gelmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. (Baron, 2014: 9) şirketlerin zorunlu olarak uydukları ulusal ve uluslararası mevzuat haricinde gönüllü olarak 'sorumluluk' gösterdikleri hususları aşağıdaki gibi sıralamaktadır:

- Kaynak verimliliği (enerji, su ve toprak kullanımı ve yönetimi),
- Zararlı maddelerin salınımı (sera gazları vb.),
- Tehlikeli atık üretimi,
- Biyoçeşitlilik ve ekosistem üzerindeki etkiler,
- Hammadde tedarik edilmesi, sertifikalandırma,
- Ürünlerin üretiminde ve çevresel performansında ‘yeşil’ ürünlerin kullanımı,
- Yolsuzluk,
- İnsan hakları,
- Sağlık ve iş güvenliği,
- İstihdam, çalışma koşulları, eğitim, cinsiyet dengesi,
- Paydaşlar (yatırımcılar, tedarikçiler, müşteriler, çalışanlar, sivil toplum kuruluşları, topluluklar) ile iletişim,
- Kurumsal yönetim (yönetim kurulunun yapısı, paydaşlarla iletişim, yönetici maaşı vb.).

Bu bağlamda; sürdürülebilir kalkınma, ekonomik ve finansal analiz, çevresel performans faktörleri, kurumsal yönetim ilkelerini dikkate alan yatırım stratejilerine odaklanan “Etik Yatırımlar/Yeşil Yatırımlar/Sosyal Sorumlu Yatırım (Socially Responsible Investing - SRI)” gündeme gelmiştir (Kuzucu, 2018). Sosyal Sorumlu Yatırımlara olan talep sermaye piyasalarında; Dow Jones Sürdürülebilirlik Endeksleri, Johannesburg SRI Endeksi, BİST Sürdürülebilirlik Endeksi gibi sürdürülebilir endekslerin oluşmasına yol açmıştır.

2008 yılında patlak veren Sub-prime Mortgage krizi aynı zamanda şirketlerin sürdürülebilirliği hakkındaki soruları gündeme getirmiştir. Kanun koyucular, hükümetler, akademisyenler, finansal sistemi daha sağlam, daha sürdürülebilir hale getirmek için çalışmalar yürütmektedir. Pek çok yazar, şirketlerin bir sonraki çeyrekte hisse başına kazanç elde etmeye çalışmak yerine orta ve uzun vadeye odaklanarak daha sürdürülebilir bir yaklaşıma sahip olmaları gerektiğini savunmaktadır (Tokgöz & Önce, 2009; Høgevoid ve diğ., 2014).

Yatırımcılar şirketleri sürdürülebilir büyüme hakkında düşünmeye teşvik etmektedirler. Bu teşvikler sonucunda, dünyanın en büyük yatırım fonlarından biri olan BlackRock, sürdürülebilir bir yatırım yaklaşımı izlemektedir (Vargas, Vicente, & Muñoz, 2014). Bu bağlamda IR - Basis for Conclusions çerçevesi, fonların sürdürülebilir şirketlere yönlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır (IR - Basis for Conclusions, 2013: 6): “*IR finansal sermayeyi sürdürülebilir işletmelere yönlendirmeye yardımcı olur; sürdürülebilir bir gezegen ve istikrarlı bir ekonomi, uzun vadeli olduğu kadar kısa ve orta vadeli, gezegensel sınırlar ve toplumsal beklentiler dahilinde değer yaratmayı taahhüt ederek daha geniş toplumsal çıkarları destekleyen sürdürülebilir işletmeler gerektirir.*”

IR sadece finansal boyuta odaklanmadan ve diğer değişkenleri dikkate alarak; stratejileri, riskleri, fırsatları ve gelecekteki beklentileri belirleyerek uzun vadeli yatırımcılara kararlarında rehberlik etmeyi ve organizasyonun zaman içinde değer yaratma kapasitesini göstermeyi amaçlamaktadır (Serfeim, 2015). Bu bağlamda IR'nin, finansal ve sürdürülebilirlik raporlarının şirket içindeki uzun vadeli değer yaratma sürecini tanımlamada etkili olmadığı yönündeki ihtiyaca cevap verdiği söylenebilir.

IR, bir kuruluşun birimleri ile kullandığı veya etkilediği sermaye öğeleri arasındaki ilişkilerin aktif olarak değerlendirilmesi olan ‘entegre düşünce’yi baz alır (IR, 2013: 2).

“Entegre düşünce, aşağıdakiler dahil olmak üzere bir kuruluşun zaman içinde değer yaratma kabiliyetini etkileyen çeşitli faktörler arasındaki bağlantıyı ve bağımlılıkları hesaba katar:

- *Kuruluşun kullandığı ya da etkilediği sermaye öğeleri ve takas dahil olmak üzere bunlar arasındaki kritik bağımlılıklar*
- *Kuruluşun başlıca paydaşlarının meşru ihtiyaç ve isteklerine yanıt verme kapasitesi*
- *Kuruluşun iş modelini ve stratejisini, dış çevresi ile karşılaştığı risk ve fırsatlara yanıt verecek şekilde nasıl uyarladığı*
- *Kuruluşun geçmişte, bugün ve gelecekte sermaye açısından gerçekleştirdiği faaliyetler, performans (finansal ve diğer) ve sonuçları”*

Bu nedenle IR, bir şirketin değer yaratma gücünün ve performansının daha kapsamlı değerlendirmesine ve güvenilir raporlamaya yönelik bir ‘topyekün’ yaklaşımının ötesine geçmeyi amaçlar. Böylece, iş modeliyle ve zaman içinde değer yaratma ve sürdürmeyle ilgili daha bütünsel bir bilgi görünümü sunar.

Aynı zamanda entegre düşünceyi benimseyen sürdürülebilir şirketlerin; ekonomik, sosyal ve çevresel risklerle yüzleşmeye daha hazırlıklı oldukları, uzun vadede ise hissedarların karını artırmaları beklenir. Diğer bir deyişle, söz konusu bu şirketler uzun vadede ömürlerini devam ettireceklerdir çünkü entegre düşünce; entegre karar verme ve değer yaratmayı göz önünde bulundurduğundan şirketlerin riskleri azaltmalarına ve sürdürülebilir bir iş modeline sahip olmalarına yardımcı olacaktır.

Sürdürülebilir şirketlerde yatırım risklerinin daha düşük olduğunu kabul eden yatırımcılar, risk primlerini azaltma eğiliminde olacaktır. Böylece IR ile yatırımcıların gözünde daha az riskli olan sürdürülebilir şirketler söz konusu olacağından sermaye maliyetleri düşecektir.

Sürdürülebilirlik olgusu ve entegre düşünce, uzun vadeli yatırımcılar için özellikle önem arz etmektedir. Bu bağlamda Serafeim (2015), sürdürülebilirlik verilerinin kısa, orta ve uzun vadede geçerli olabilmesine rağmen genellikle uzun vadeli beklentiler hakkında öncelikle bilgilendirici olduğunu ifade etmektedir. Çevreyi, toplumu ve insan sermayesini ihmal eden sürdürülemez iş modelleri, yatırımcılar ve kreditorler tarafından yüksek risklerden kaynaklanan yüksek fonlama maliyetiyle karşı karşıya kalacaklardır.

Yatırımcılar, yönetimin sürdürülebilir bir iş modeline ilişkin temel riskleri anladığını kabul ettiklerinde sermaye maliyeti düşecektir. Bunun nedeni, IR'nin piyasaya çevresel ve sosyal konuların organizasyon süreçlerine entegrasyonuna yönelik ilerlemesinin bir sinyalini vermesidir. Nitekim IR'nin temel ilkesi bir firmanın sürdürülebilirlik faaliyetlerini bir organizasyonun stratejisi ve iş modeline yerleştirilmesidir.

IR bir firmanın uzun vadede değer yaratma kapasitesini iletme için etkili bir mekanizma olabileceğinden, IR'yi benimseyen firmalar uzun vadeli yatırımcılara daha çekici gelecektir (Reimsbach, Hahn, & Gürtürk, 2018). Bu bağlamda entegre düşünce ve IR, düşük sermaye maliyetini sağlamalıdır çünkü IR'yi benimseyen şirketlerin ömürlerinin uzun vadeli olma olasılığı daha yüksektir. Böylece şirket zamanla daha sürdürülebilir olacak ve değer yaratacağı, dolayısıyla yatırımcının gözünde daha az riskli konuma gelecektir.

5. SONUÇ

Bu çalışmanın amacı, entegre raporlama ve sermaye maliyeti arasındaki ilişkiyi teorik olarak incelemektir. Bu bağlamda, mevcut muhasebe, finans ve sürdürülebilirlik literatürü ile <IR> çerçevesinde yer alan kavramları ele alınmıştır.

Entegre raporlama ile sermaye maliyeti arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Başka bir ifade ile entegre raporlama orta ve uzun vadede şirketin borç ve öz sermaye maliyetini azaltacaktır. Bu durum, iki faktöre dayandırılabilir:

- Entegre düşünce sayesinde sürdürülebilir bir iş modelinin benimsenmesi ve
- Şeffaflığın artırılması ile bilgi asimetrisinin azalması.

Daha önce bahsedildiği üzere bilgi asimetrisi, sermaye maliyetini artıran ters seçim ve ahlaki tehlike gibi sorunlara neden olmaktadır. Bu bağlamda, entegre raporlama ile birlikte gelen şeffaflık, yatırımcılar için karar verme süreçlerindeki belirsizliği azaltacaktır. Başka bir ifade ile yatırımcılar, organizasyon stratejisini, iş modelini ve zaman içinde nasıl değer yarattığını daha iyi anlayabileceklerdir. Bir şirketin şeffaflık derecesi arttıkça, şirkete özel bilgileri elde etmek o kadar zor ve maliyetli olacaktır (McNally & Smith, 2010). Bu durumda, içeriden öğrenenlerin sayısında düşüş meydana gelecektir.

Entegre raporlama ile gelen şeffaflığın, şirketin değeri hakkındaki belirsizliği azaltması ve sonuç olarak en bilgili yatırımcıların sahip olduğu bilgi avantajını azaltması beklenmektedir. Genel olarak, artan şeffaflık, bilgisiz yatırımcılar tarafından uygulanan fiyat korumasını azaltma eğiliminde olacak, bu da piyasadaki hisseler için daha fazla likidite yaratacak ve böylece şirket için sermaye maliyetini azaltacaktır.

Entegre raporlama, sürdürülebilirlik faaliyetlerini bir kuruluşun stratejisi ve iş modeli bağlamına yerleştirdiği için, piyasaya bir firmanın niyetinin ve entegre düşünceye yönelik faaliyetlerine ilişkin sinyalini verir. Bu bağlamda, uzun vadeli yatırımcıların ekonomik, sosyal ve çevresel risklere karşı daha hazırlıklı olacakları için entegre düşünceye sahip şirketlere yatırım yapmaları beklenen bir durumdur. Başka bir ifade ile sürdürülebilir şirketlerin finansal piyasalar tarafından daha iyi değerlendirilme eğiliminde olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Abeyssekera, I. (2013). A Template for Integrated Reporting. *Journal of Intellectual Capital*, 14(2), 227-245.
- Akerlof, G. A. (1970). The Market for "Lemons": Quality Uncertainty and the Market Mechanism. *The Quarterly Journal of Economics*, 84(3), 488-500.
- Baron, D. P., & Besanko, D. (1987). Monitoring, Moral Hazard, Asymmetric Information, and Risk Sharing in Procurement Contracting. *The RAND Journal of Economics*, 18(4), 509-532.
- Baron, R. (2014). *The Evolution of Corporate Reporting for Integrated Performance*. OECD.
- Botosan, C. A. (1997). Disclosure Level and the Cost of Equity Capital. *The Accounting Review*, 72(3), 323-349.
- Cheng, M., Green, W., Conradie, P., Konishi, N., & Romi, A. (2014). The International Integrated Reporting Framework: Key Issues and Future Research Opportunities. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 25(1), 90-119.
- Coller, M., & Yohn, T. L. (1997). Management Forecasts and Information Asymmetry: An Examination of Bid-Ask Spreads. *Journal of Accounting Research*, 35(2), 181-191.
- Easley, D., & O'Hara, M. (2004). Information and the Cost of Capital. *The Journal of Finance*, 59(4), 1553-1583.
- Eccles, R. G., Krzus, M. P., & Ribot, S. (2015). Meaning and Momentum in the Integrated Reporting Movement. *The Journal of Applied Corporate Finance*, 27(2), 8-17.
- Gregoriou, A., Ioannidis, C., & Skerrtt, L. (2005). Information Asymmetry and the Bid-Ask Spread: Evidence From the UK. *Journal of Business Finance & Accounting*, 32(9-10), 1801-1826.
- Høgevoold, N. M., Svensson, G., Wagner, B., Petzer, D. J., Klopper, H., Varela, J. C., . . . Ferro, C. (2014). Sustainable Business Models :Corporate Reasons, Economic Effects, Social Boundaries, Environmental Actions and Organizational Challenges in Sustainable Business Practices. *Baltic Journal of Management*, 9(3), 357-380.
- Hail, L. (2002). The Impact of Voluntary Corporate Disclosures on the Ex-Ante Cost of Capital for Swiss Firms. *European Accounting Review*, 11(4), 741-773.
- Healy, P. M., & Palepu, K. G. (2001). Information Asymmetry, Corporate Disclosure, and the Capital Markets: A Review of the Empirical Disclosure Literature. *Journal of Accounting and Economics*(31), 405-440.
- Hoque, H. (2014). Role of Asymmetric Information and Moral Hazard on IPO Underpricing and Lockup. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 30, 81-105.
- Kraft, A., Lee, B. S., & Lopatta, K. (2014). Management Earnings Forecasts, Insider Trading, and Information Asymmetry. *Journal of Corporate Finance*(26), 96-123.
- Kuzucu, N. (2018). Socially Responsible Investing Towards Impact Investments: Recent Developments in Social Finance. *Journal of Economics, Finance and Accounting (JEFA)*, 5(4), 385-394.

- Leszczynska, A. (2012). Towards Shareholders' Value: An Analysis of Sustainability Reports. *Industrial Management & Data Systems*, 112(6), 911-928.
- Lu, C.-W., Chen, T.-K., & Liao, H.-H. (2010). Information Uncertainty, Information Asymmetry and Corporate Bond Yield Spreads. *Journal of Banking & Finance*(34), 2265-2279.
- McNally, W. J., & Smith, B. F. (2010). The Effect of Transparency on Insider Trading Disclosure. *Canadian Public Policy*, 36(3), 345-358.
- Merton, R. C. (1987). A Simple Model of Capital Market Equilibrium with Incomplete Information. *The Journal of Finance*, 42(3), 483-510.
- Reimsbach, D., Hahn, R., & Gürtürk, A. (2018). Integrated Reporting and Assurance of Sustainability Information: An Experimental Study on Professional Investors' Information Processing. *European Accounting Review*, 27(3), 559-581.
- Serafeim, G. (2015). Integrated Reporting and Investor Clientele. *Journal of Applied Corporate Finance*, 27(2), 34-51.
- Steyn, M. (2014). Organisational Benefits and Implementation Challenges of Mandatory Integrated Reporting Perspectives of Senior Executives at South African Listed Companies. *Sustainability Accounting, Management and Policy Journal*, 5(4), 476-503.
- Tokgöz, N., & Önce, S. (2009). Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11(1), 249-275.
- Vargas, M., Vicente, R., & Muñoz, F. (2014). Searching for the Most Profitable and Sustainable Investment Strategy: Evidence from Sovereign Bond Funds. *Journal of Business Economics and Management*, 15(5), 1034-1053.
- Verrecchia, R. E. (2001). Essays on Disclosure. *Journal of Accounting and Economics*, 32(1-3), 97-180.
- Welker, M. (1995). Disclosure Policy, Information Asymmetry, and Liquidity in Equity Markets. *Contemporary Accounting Research*, 11(2), 801-827.

Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşılamaya Önceliklendirme Stratejileri

Assoc. Prof.Dr.Ayhan ULUDAĞ

Necmettin Erbakan University

ayhanuludag@yahoo.com

Orcid: 0000-0003-2107-0350

Feyza YÜCEL

Necmettin Erbakan University

fyzycl2018@gmail.com

Orcid: 0000-0001-7653-3899

ÖZET

Covid-19 pandemi sürecinde kısıtlı olan aşı tedarikinin getirdiği önceliklendirme stratejileri hayati öneme sahiptir. Çalışma da etik ilkeler bağlamında aşılardan hangi popülasyon gruplarına önceliklendirilmesi konuları tartışılmıştır. Çalışmanın amacı, Covid-19 pandemi sürecinde aşı uygulanacak grup sıralamaları ve stratejileri ile ilgili literatürün incelenmesidir. Söz konusu sıralamada ilk sırada yer almalarında hem fikir olunan sağlık hizmeti çalışanlarından sonra, kimlerin gelmesi gerektiği sorusu bazı toplumsal ve etik ikilemler barındırmaktadır. İncelenen çalışmalarda bir grup, önceliğin stratejik olarak virüs yayıcılarına tahsis edilerek virüsün sosyal etkisini en aza indirecek 'faydacı' bir strateji savunurken bir grup da tıbbi olarak ölüm riski en yüksek olan yaşlıları ilk sıraya koyan 'öncelikli' bir strateji savunmaktadır. Aynı zamanda Covid-19 virüsü hakkında halen bazı mevcut bilinmeyenlerin bulunması aşı öncelik sıralamasında yüksek oranda değişiklik oluşturacaktır. Önceliklendirme kararları bilimsel kararlar olarak sunulsa da esasında etik kararlar olup; tutarlı, şeffaf, adil ve ayrıntılı olabilmesi için kararların altında yatan değerler açıklanarak dikkatli etik analizler yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemi, Aşı Etiği, Önceliklendirme

An Assessment Of Vaccine Prioritization Strategies During The Covid-19 Pandemic

ABSTRACT

Prioritization strategies on caused by the limited supply of vaccines during the Covid-19 pandemic are vital. In the study, it has been discussed which population groups will be prioritized for vaccination in the context of ethical principles. The aim of the study is to examine the literature on group rankings and strategies to be vaccinated during the Covid-19 pandemic. The question of who should come after the health care workers who are agreed to be at the top of the rankings has some social and ethical dilemmas. In the studies examined, one group advocates a 'utilitarian' strategy that will strategically allocate priority to virus spreaders and minimize the social impact of the virus, while another group advocates a 'priority' strategy that puts the elderly with the highest risk of medical death first (Maringe et al.2020; Ahmed et al 2020). At the same time, the discovery of some existing unknowns about covid-19 virus will

cause a significant change in the vaccine priority ranking. Although prioritization decisions are presented as scientific decisions, they are essentially ethical decisions; In order to be consistent, transparent, fair and detailed, careful ethical analyses should be carried out by explaining the underlying values of the decisions.

Keywords: Covid-19 Pandemi, Aşı Etiği, Önceliklendirme

1.GİRİŞ

Mikroorganizmaların yol açtığı enfeksiyon, hastalıkları, hayvandan insana, insandan insana taşınabilen, tanı konabilir, tedavi edilebilir, iyileştirilebilir ve önlenabilir hastalıklardır. İnsanlarda hastalık oluşturabilir, sakatlığa neden olabilir ve dahası ölüme sonuçlanabilen vakalar görülebilir. Bu sebeple enfeksiyon hastalıklarıyla mücadele oldukça önemlidir. Belli bölgeyi etkileyen salgınlara yani epidemiyeye veya birden çok kıtayı etkisi altına alan salgınlara yani pandemiye yol açabilirler. Örneğin, günümüzde bir çocukluk çağı enfeksiyon hastalıklarından olan su çiçeği ile mücadelede aşıyla, bağışıklama yoluyla oldukça büyük bilimsel adımlar atılmıştır. Ancak, son yirmi yılda Ebola, SARS, Kuş Gribi (H5N1), MERS (1) ve COVID-19 gibi yeni enfeksiyonlar ortaya çıkarak pek çok ölüme neden olmuştur (Ülman 2020 366).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, WHO 2019) açıklamasına göre, 27 Şubat 2020 tarihinden itibaren yüz binlerce vakaya ve binlerce ölüme neden olan yeni tip koronavirüs (COVID-19) pandemisi, küresel bir krize dönüşmüştür. Bununla birlikte bulunduğumuz yüzyılın hiç şüphesiz en önemli salgın vakaları arasında yerini almıştır.

Görülen ilk vakanın Wuhan'da Aralık 2019'da olduğu göz önüne alındığında, son 6 ay içerisinde virüsün dünyanın çok büyük bir bölümünde hayatı önemli oranda değiştirdiği ve gelişmiş ülkelerin bile koronavirüsle mücadelede büyük zorluklar yaşadığı görülmektedir (Kuba ve ark. 2005 876, WHO 2019). Ülkelerin çoğu, hastalık verilerini her gün paylaşmakta olup vaka sayılarındaki artışı kontrol altına alabilmek ve aksine azaltabilmek için çok çeşitli önlemler almaktadır. Covid 19 pandemisi ile mücadele de mevcut en kritik önlemlerden biride aşılardır. Kasım 2020 itibarıyla dünya çapında 300'den fazla COVID-19 aşı adayı bulunmaktadır (Le TT ve ark 2020 305). Bugünkü gelinen nokta ise, Dünya genelinde yeni tip koronavirüse karşı 1 milyar 620 milyondan fazla doz aşı uygulandı. (<https://ourworldindata.org> 23 Mayıs2021).

Covid-19 pandemi sürecinin kontrolü için şu anda verilecek en acil karar, aşı önceliklendirme stratejileridir. Aslında, nüfusun tümünü aşılatabilecek kadar kaynak olsa idi böyle bir sorun ile karşılaşılmayacaktı. Fakat pandemi sürecinde birçok sağlık hizmetleri kaynağının talebi karşılayamadığı gibi aşılar da bu sorunla yüzleşmiş ve birçok etik tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Başlangıçta sınırlı aşı tedarikine sahip bir ülke için hangi nüfus gruplarına öncelik verilmelidir ve karar verirken hangi kriterler izlenmelidir soruları gündeme gelmiştir. Hiç şüphesiz ki ön sayfalarındaki sağlık çalışanlarının ilk önce aşılması gerekecektir ancak bundan sonra kimlerin geleceği, oluşturulan grupların hangi verilere ve etik değerlere dayandırılarak oluşturduğu önemlidir. Bu çalışma bağlamında COVID-19 aşı sıralamasının ileriye dönük planlaması, eşitliği korurken halk sağlığı ve toplumsal faydaları en üst düzeye çıkarması amacıyla oluşturulan iki ana yaklaşımdan bahsedilecektir. Beraberinde sıralamayı etkileyebilecek bazı bilinmeyen veriler aktarılacak ve sonuç ve önerilerde bulunulacaktır.

2.COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE AŞILAMA ÖNCELİKLENDİRME STRATEJİLERİ

COVID-19 aşısı dağıtımını ve önceliklendirme stratejilerini değerlendirebilmek için, ilk önce aşılama ile neler hedeflendiği incelenmelidir. Söz konusu aşılamanın üç ana hedefi vardır. Birincisi, hastalığın sağlık üzerindeki etkisini azaltmak amacıyla morbidite ve mortalitenin oranlarının azaltılmasıdır. İkincisi, pandeminin toplumsal altyapı ve ekonomi üzerindeki etkilerini en aza indirmektir. Salgının neden olduğu ekonomik bedelin büyüklüğü ve toplumsal altyapıyı sürdürmenin önemi göz önüne alındığında, bu hedef özellikle COVID-19 için hayati önem taşımaktadır Üçüncü hedef ise, sosyal devlet anlayışıyla sağlık erişim adaletsizliğini minimize ederek dezavantajlı grupların göz önünde bulundurmaktır (Luyten J ve ark. 2020 2-3).

Sınırlı olan aşı kaynağının amaçlanan bu hedeflere en iyi şekilde nasıl ulaşılacağına, nasıl tahsis edileceğine ve önceliklendirileceğine ilişkin kararlar; virüsün epidemiyolojisi, COVID-19'un klinik şiddeti, mevcut aşılama etkinliği, güvenliği ve uygulama prosedürleri hakkında mevcut en iyi kanıtlar tarafından yönlendirilmelidir. Bununla birlikte, önceliklerin belirlenmesinde kullanılan kriterlerin ve aşılama sıralamasında izlenecek hedeflerin ve hangi ilkeler doğrultusunda karara varıldığı net ve şeffaf bir şekilde açıklanması gerekmektedir (Emanuel ve ark. 2020 2054, Khatri ve ark. 2021 9). Çünkü önceliklendirme kararları her şeyden önce etik kararlardır. Genellikle bilimsel kararlar olarak sunulsa da altında etik kararlar yatmaktadır. Önerilen birçok aşı önceliklendirme sıraları mevcuttur. Örneğin;

JCVI (Ortak Aşılama ve Bağışıklama Komitesi) tarafından tavsiye edilen ve Birleşik Krallık Hükümeti'nin takip etmeyi amaçladığı önceliklendirme sırası şöyledir:

- 1) Bakımevinde ikamet eden yaşlı yetişkinler ve bakımevi çalışanları
- 2) 80 yaş ve üzerindeki tüm bu kişiler ve sağlık ve sosyal bakım çalışanları
- 3) 75 yaş ve üstü ve daha sonra azalan sırayla daha genç yaş grupları.

COVID-19 aşılama erişim önceliği verilen grup genellikle virüse karşı savunmasız olarak kabul edilen bireylerdir. 'En savunmasız', genellikle, enfekte olduğunda ölme olasılığı en yüksek olanlar olarak kabul edilir. Yukarıda görülen JCVI, önceliklendirme stratejisi de yaşa dayalı ayarlanmış bir sıralamadır (DHSC 2020). Çünkü ilerleyen yaş genellikle birçok hastalığın (örneğin; diyabet, kalp rahatsızlıkları, böbrek yetmezliği) habercisidir. En savunmasız olana bu şekilde öncelik vermek etik bir karar olarak düşünülebilir. Ancak bu üç öncelik grubunu nasıl oluşturulduğu, hangi değerlere dayandırılarak sıralandığı net değildir.

Fakat bazı politika veya kılavuz belgeler, bu tür kararların etik niteliğini daha açık hale getirir. Örneğin, COVID-19 aşılama tahsisine ilişkin WHO SAGE belgeleri, aşı dağıtımına ilişkin altı ilkeye bahseder (insan refahı, eşit saygı, küresel eşitlik, ulusal eşitlik, karşılıklık, meşruiyet). Bu etik ilkeler, öncelik belirleme. WHO SAGE grubu, çok sınırlı bir mevcudiyet durumunda en yüksek önceliğe sahip olması gereken üç olası grubu tanımlamaktadır:

- 1) Toplumdan bulaşma durumunda sağlık çalışanları ve yaşlı yetişkinler;
- 2) Sporadik vakaların veya vaka kümelerinin olduğu bir durumda sağlık çalışanları ve yaşlı yetişkinler;

3) Hiçbir vakanın olmadığı bir durumda enfekte olursa virüsü yayma olasılığı daha yüksek olanlar (WHO SAGE 2020).

Bir diğer aşı sıralaması önerisi ise ACIP (ABD Bağışıklama Uygulamaları Danışma Komitesi)'nin şu dört etik ilkeye dayanılarak önerdiği aşı sıralamasıdır: Faydaları en üst düzeye çıkarmak ve zararları en aza indirmek, adaleti teşvik etmek, sağlık eşitsizliklerini azaltmak ve şeffaflığı teşvik etmek (McClung 2020 1783).

ACIP (ABD Bağışıklama Uygulamaları Danışma Komitesi)'in, aşı kullanımının popülasyon grupları ve koşulları hakkında CDC (Amerika Hastalık Kontrol ve Korunma Merkezi)' ye önerdiği aşılamaya sıralamasını şöyledir;

- 1) Sağlık personeli
- 2) Uzun süreli bakım tesislerinde ikamet edenler
- 3) 75 yaş ve üstü kişiler ve ön saflardaki temel çalışanlar
- 4) 65-74 yaş arası ve yüksek riskli tıbbi sorunları olan 16-64 yaş arası kişiler ve temel çalışanlar
- 5) 16 yaşından büyük herkes (Dooling 2020 1657).

Gruplandırmadan da anlaşılacağı üzere, ilk sırada olan sağlık çalışanlarından sonra yaş kriteri göz önünde bulundurulmuş fakat JCVI sıralamasından farklı olarak belirli komorbiditeleri olan kişilere de öncelik vermiştir (ECDC, 2020). ACIP, bu ilkeleri kullanarak tavsiyede bulunduğu aşılamaya programına daha detaylı önceliklendirme ve diğer savunmasız grupların önceliklendirilmesi dair tartışmaların doğmasında neden olmuştur (Dooling 2020 1657).

Küresel salgın durumlarında bir nevi savaş da savunmadaki asker konumunda olan sağlık çalışanlarının aşuya öncelikli erişime sahip olması gerektiği nispeten tartışmasıdır. ACIP, WHO ve JCVI' nin önerdiği sıralamalarda da sağlık personellerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Çünkü, toplumun yoğun bir şekilde sağlık çalışanlarının hizmetlerine ihtiyacı var, ancak mesleklerini icra ederken ciddi enfeksiyon riskine maruz kalıyorlar. Ayrıca, bulaştırıcı konumunda oldukları için virüsü yayma riskiyle karşı karşıyadırlar, bu yüzden sağlık çalışanlarına aşılamada öncelikli erişim sağlama hem halk sağlığı açısından hem de etik açıdan makul görünüyor. Nguyen ve arkadaşlarının (2020) yaptığı analiz sonuçlarına göre; Birleşik Krallık ve ABD'de, COVID-19 testinin pozitif çıkma ihtimali, genel halka kıyasla ön saf sağlık çalışanları için 12 kat daha yüksek olduğu görülmüş (Nguyen ve ark 2020 478). Ancak, Amerika Hastalık Koruma ve Korunma Merkezi'nin (CDC 2020) öngörülerine göre, son aylarda sağlık sektörü çalışanları için kişisel koruyucu ekipmanların artan bulunabilirliği dahil olmak üzere gelişmiş enfeksiyon önleme ve kontrol önlemleri nedeniyle sağlık sektörü çalışanlarının yüksek enfeksiyon riskine ilişkin bulgularının azalmış olabilir.

İlk sırada yer almalarında hemfikir olunan sağlık hizmeti çalışanlarından sonra, kimlerin gelmesi gerektiği sorusu bazı toplumsal ve etik ikilemler barındırmaktadır. Halk sağlığı perspektifinden bakıldığında, aşı önceliklendirmesine iki ana yaklaşım olduğu görülmektedir. Ölüm riski en fazla olan yaşlılara dayalı bir önceliklendirme stratejisi mi belirlenmeli (eşitlikçi) yoksa virüsü bulaştırma ihtimali en yüksek olan toplumun ekonomik işleyişiyle en çok ilgilenen

yaş gruplarını aşılıp yaşlıları dolaylı olarak korumalı mı(faydacı) (Luyten J ve ark. 2020 2-3, Maringe ve ark. 2020 1024).

Bu iki yaklaşım kavramsal olarak birbirinden farklı olsa da genellikle kaynağa en çok ihtiyaç duyan kişinin en çok fayda sağlayacağı düşünüldüğünde, kaynak tahsisi hakkında genellikle aynı sonuçları vermeyi amaçlamaktadır. Ancak her zaman amaçlarına ulaştıkları söylenemez.

Faydacı yaklaşım; sağlık, eğitim ve temel hizmetler gibi güvenli kritik yapıları sürdürmek için hastalıktan belirli hedef popülasyonlara doğrudan koruma sağlamayı amaçlamaktadır. Faydacılık, doğru eylemin genel iyiliği maksimize etmesi beklenen eylem olduğunu, yani azınlıkların aleyhine olması durumunda dahi en fazla sayıda insan için mümkün olan en büyük faydayı elde etmek anlamına geldiğini belirten etkili bir ahlaki teoridir. COVID-19 aşılarının önceliklendirilmesinde, bu kritere göre mantık, temel hizmetlerin (her şeyden önce sağlık hizmetlerinin) işlemesine katkı sağladığı için toplum için en yararlı olanları korumaktır. Eşitlikçi yaklaşım ise, COVID-19' a karşı en savunmasız olanları ayrıcalıklı kılar. Mortalite ve morbidite riskini, enfeksiyonun savunmasız kişilere bulaşma riskini ve enfeksiyon kapma riskini göz önünde bulundurur (Craxi ve ark 2021 2).

COVID-19 pandemisi ile kıt tıbbi kaynakların tahsisi, hangi grupların kıt kaynaklara ilk olarak sahip olacağına dair tartışmalar ve adil dağıtım konusu tekrar gündeme gelmiştir (Buken 2020 21). Aşılar gibi kıt tıbbi kaynakların halk sağlığı yararını maksimize ederek kullanılması gerektiği aşikâr düşünülebilir. Söz konusu aşılardan yukarıda bahsedilen iki ana yaklaşımı aşağıda daha detaylı ele alınacaktır.

2.1.COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE AŞILAMA ÖNCELİKLENDİRME STRATEJİLERİNDEN: YAŞLILARA ÖNCELİK VERME

COVID-19 aşısı olacak kişilerin önceliklendirilmesinde enfekte olduğunda ölüm riski en fazla olan kısmı baz alındığında, birçok araştırma ile görülmüştür ki yaş kilit faktördür. (Williamson 2020 430). Mevcut olan epidemiyolojik veriler, morbidite ve mortalite riski yüksek olanlara öncelik vermek, büyük ölçüde COVID-19 ile ilişkili ölümlerin %73,6'sını temsil eden 65 yaşın üzerindeki ve hipertansiyon diyabet, kanser, kardiyovasküler hastalık, serebrovasküler hastalık gibi komorbiditeleri olanları aşılama gerektirecektir (Wang ve ark 2020 4). Yani yaşlı yaş gruplarındaki kişilerin önceliklendirilmesi, ciddi hastalık ve ölüm riskinin altta yatan sağlık koşullarına sahip olanlar arasında daha yüksek olduğu ve yaşla birlikte katlanarak arttığı yönünde kanıtlara dayanmaktadır (Ward ve ark 2020 8; Williamson 2020 430).

En savunmasız korumaya yönelik bu önceliklendirme stratejisi, COVID-19 pandemisi sırasında kıt tıbbi kaynakların tahsis edilmesine ilişkin çağdaş kılavuzda da belirgin bir şekilde yer almakta olup sağlık üzerindeki etkilerini azaltma hedefiyle doğrudan uyumlu olduğu söylenebilir (Truog ve ark. 2020 1974; White ve Lo 2020 1).

Ancak önceliklendirmeyi JCVI'nin önerdiği gibi yalnızca yaşa göre çerçevesi eksik kalarak bazı etik tartışmalara sebep olabilir. Örneğin, virüs uzun süreli bakım tesisleri, toplu kapalı alanlar; hapishaneler, göçmen gözaltı tesisleri ve aşırı kalabalık barınma yerlerinde yüksek viral bulaşma riski ile güçlü bir şekilde ilişkili olduğundan bu ortamlardaki nüfusların tıbbi ve sosyal savunmasızlığı nedeniyle sıklıkla ciddi Covid-19 hastalığı yayılımına neden

olduğu tespit edilmiştir (www.themarshallproject.org/2020/12/18; Chotiner 2020). ABD’ de yapılan çalışmada Ağustos 2020 itibariyle, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki en büyük 100 küme salgınından 90'ının hapishanelerde meydana geldiği açıklanmıştır (Siva 2020 1870). Enfeksiyon kümeleri ve şiddetli Covid-19, genellikle sömürüye karşı savunmasız göçmenleri çalıştıran et paketleme tesisleri ile ilişkilendirilmiştir. Enfeksiyon ve şiddetli Covid-19, kentsel, banliyö ve kırsal bölgelerdeki aşırı kalabalık konutlarla da ilişkilendirilmiştir (Ahmad ve ark. 2020 4; Emeruwa ve ark. 2020 392). Örneğin, hapishanedeki veya göçmen tesislerinde yaşayan 65 yaş üstü bireyler ile evinde ailesi ile yaşayan 65 yaş üstü bireylerin eşit risk altında olduğu söylenemez. Bu durum yalnız yaşa dayalı sıralamanın adaletsizce olabileceği düşüncesi oluşturarak, daha kapsamlı önceliklendirme sıralamasına yönlendirebilir. Yapılan araştırmalar, Birleşik Krallık' ta yaşayan siyahi, Asyalı ve azınlık etnik topluluklarının genel nüfusa oranla daha yüksek enfeksiyon oranlarına sahip olduklarını, aynı zamanda enfekte olduklarında daha şiddetli COVID-19 komplikasyonları ve ölümler geçirdiklerini göstermektedir (Hayness ve ark. 2020 2-3). Genel popülasyonla karşılaştırıldığından ise enfekte olması halinde şiddetli hastalık veya ölüm oranının siyahların çoğunlukta olduğu bölgelerde yaşayanların, beyazların yaşadığı bölgelere kıyasla altı kat daha yüksek olduğu bulunmuştur (Yancy 2020 1891).

Bu veriler, göre Covid-19 ölüm oranlarında önemli ırksal farklılıklar olduğunu ve azınlık nüfusunun sıklıkla daha genç yaşlarda daha fazla ölüm yaşadığını göstermektedir. Bu yüzden yalnızca yaşa dayalı önceliklendirme tek başına tıbbi riski temsil etmekte yetersiz kalıp, etkinlik ve hakkaniyete aykırı olacaktır (Khatri ve ark 2020 7).

2.2.COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE AŞILAMA ÖNCELİKLENDİRME STRATEJİLERİNDEN: ENFEKSİYON YAYMA RİSKİ YÜKSEK KİŞİLERE ÖNCELİK VERME

Covid-19 pozitif test oranının yüksek olduğu bölgelerde 20-49 yaşları arasındaki bireylerin de pozitif test oranlarının yüksek olduğu görülmüştür (Perez-Saez J ve ark 2020 1). Bu nedenle, enfekte olma ve enfeksiyon bulaştırma olasılığı yüksek olanları stratejik olarak aşılama, sürü koruma yoluyla toplumun çoğunu ve yaşlı nüfusları korumada daha etkili ve verimli bir yol olabilir (Ahmed ve ark 2020 2491).

İsveç Halk Sağlığı Kurumu tarafından yapılan araştırmada, taksi şoförleri, pizza şefleri ve toplu taşıma sürücülerini gibi ön safhalardaki çalışanların SARS-CoV-2 enfeksiyon riskinin kendi ülkelerindeki mesleklere oranla karşılaştırdığında, enfeksiyon riskinin dört katından fazla olduğunu bulunmuştur. (<https://www.folkhalsomyndigheten.se> 30 Şubat 2021). Yani bu popülasyonlara öncelik vermek, pandemi sırasında toplumsal işleyişi sürdürülebilmek için çalışması gereken işçilerin normal topluma kıyasla daha fazla enfekte olma olasılığı göz önünde bulduğunda etik bir karar olarak düşünülebilir. Ayrıca ölümlerin azaltılması tek toplumsal hedef olamaz. Okula dönüş, işe ve sosyal hayata dönme gibi sosyal değerlerin de dikkate alınması önemlidir. Bu bağlamda, enfeksiyon bulaştırma riski daha yüksek olan temel çalışanları hedeflemek önemli hale gelebilir. Örneğin eğitim toplumsal öncelik kabul ediliyorsa, o zaman aşı sıralaması okul çağındaki çocukları ve öğretmenleri hedeflemeye doğru eğilebilir (Buckner ve ark. 2021 9). Örneğin Fransa, sağlık çalışanlarından sonra, mağaza çalışanları, okul personeli, ulaşım personeli gibi meslekler ile taksi şoförleri, göçmen işçiler ve inşaat ekipleri gibi kapalı alanlarda çalışanları yüksek öncelikli gruplar arasında yer vermiştir (Roope ve ark. 2020). Bu yaklaşım, en yüksek ölüm riski taşıyanların (savunmasızlar) aşılama gerektiği düşüncesiyle ters düşmektedir. Fakat, yayılım hızını etkileyeceğinden dolayı COVID-19' un mortalite ve morbiditesini en aza indirme hedefiyle tutarlı olabilir (Lancet 2020 1587).

Kısacası, yüksek riskli ortamlarda yaşayan veya çalışan insanlar için aşılar öncelik verilmesi, pandemiyi kontrol altına almak için etkili bir yaklaşımı temsil edebilir. Yüksek enfeksiyon riski altında olduğu bilinen popülasyonları tamamen göz ardı etmek, halk sağlığı açısından başarısızlıkla sonuçlanabilir (Khatri ve ark 2020 7).

3.İNGİLTERE VE TÜRKİYE AŞILAMA ÖNCELİKLENDİRME STRATEJİLERİ VE MEVCUT DURUMU

Tablo- 1: İngiltere Aşı Uygulanacak Grup Sıralaması

Aşama	Öncelik grubu
1	yaşlı yetişkinler ve bakıcıları için bir bakım evinde yaşayanlar
2	80 yaş ve üstü ve ön saflardaki sağlık ve sosyal bakım çalışanları
3	75 yaş ve üzeri tüm
4	70 yaş ve üstü ve klinik olarak son derece savunmasız bireyler
5	65 yaş ve üstü tüm
6	16 ila 64 yaşları arasında, kendilerini ciddi hastalık ve ölüm riski altında bırakan alitta yatan sağlık sorunları olan herkes
7	60 yaş ve üstü tüm
8	55 yaş ve üzeri tüm
9	50 yaş ve üstü tüm
10	40 ila 49 yaş arasındaki herkes
11	30 ila 39 yaş arasındaki herkes
12	18 ila 29 yaş arasındaki herkes

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_vaccination_in_the_United_Kingdom#Vaccine_priority_groups

Tablo-2: Tarihlerle Göre İngiltere'de Aşı Randevularının Mevcudiyeti

Başlangıç tarihi	Randevular mevcut
8 Aralık 2020	Yaşlılar ve bakıcıları için bakım evinde kalanlar; ve hepsi 80 yaş ve üstü
9 ve 14 Ocak 2021'de belirlenen prosedürler	Ön saflardaki sağlık ve sosyal bakım çalışanları
18 Ocak 2021	Hepsi 70 yaş ve üstü ve klinik olarak son derece savunmasız bireyler
15 Şubat 2021	Tüm 65 yaş ve üstü; ve daha yüksek ciddi hastalık ve ölüm riskine sokan altta yatan sağlık koşullarına sahip 16 ila 64 yaşları arasındakiler
1 Mart 2021	Hepsi 60 yaş ve üstü
6 Mart 2021	Hepsi 56 yaş ve üstü
17 Mart 2021	Hepsi 50 yaş ve üstü
13 Nisan 2021	45 yaş ve üzeri tüm
26 Nisan 2021	44 yaş ve üzeri tüm
27 Nisan 2021	42 yaş ve üzeri tüm
30 Nisan 2021	Hepsi 40 yaş ve üstü
13 Mayıs 2021	38 yaş ve üzeri tüm
18 Mayıs 2021	36 yaş ve üzeri tüm
20 Mayıs 2021	Hepsi 34 yaş ve üstü
22 Mayıs 2021	Hepsi 32 yaş ve üstü
26 Mayıs 2021	Hepsi 30 yaş ve üstü
8 Haziran 2021	Hepsi 25 yaş ve üstü
15 Haziran 2021	23 yaş ve üzeri tüm
16 Haziran 2021	Hepsi 21 yaş ve üstü
18 Haziran 2021	Tüm yetişkinler (yani 18 yaş ve üstü)

Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_vaccination_in_the_United_Kingdom#Vaccine_priority_groups

Tablo-3: Türkiye Aşı Uygulanacak Grup Sıralaması

AŞAMA	GRUPLAR	SIRA	ALT GRUPLAR
1. AŞAMA	A. Sağlık kurumunda çalışanlar (kamu, özel, üniversite, vakıf vb. tıp fakültesi ve diş hekimliği fakültesi stajyer öğrencileri dahil), tüm (kamu, serbest eczane çalışanları (eczacı ve kalfalar dahil),		
	B. Yaşlı, engelli, koruma, evleri gibi yerlerde kalan ve çalışanlar		
	C.65 yaş üstü bireyler	C1-	85 < yaş üstü bireyler
		C2-	80-84 yaş arası bireyler
		C3-	75-79 yaş arası bireyler
		C4-	70-74 yaş arası bireyler
C5-		65-69 yaş arası bireyler	
2. AŞAMA	A. Hizmetin sürdürülmesi için öncelikli sektörler	A1-	Milli Savunma Bakanlığı
		A2-	İçişleri Bakanlığı
		A3-	Kritik görevlerdeki kişiler
		A4-	Zabıta, özel güvenlik
		A5-	Adalet Bakanlığı
		A6-	Cezaevi
		A7-	Eğitim sektörü (öğretmenler ve öğretim üyeleri)
		A8-	Gıda sektörü (SGK kayıtlarına göre) çalışanları (fırın, yemek fabrikaları, gıda imalathaneleri, ambalajlanmış su üreticileri vb.)
		A9-	Taşımacılık (SGK kayıtlarına göre) sektöründe çalışanlar
	B.50-64 yaş arası bireyler	B1-	60-64 yaş arası bireyler
B2-		B2- 55-59 yaş arası bireyler	
B3-		50-54 yaş arası bireyler	
3. AŞAMA	A. Kronik hastalığı olan kişiler	A1-	40-49 yaş arası bireyler
		A2-	30-39 yaş arası bireyler
		A3-	18-29 yaş arası bireyler
	B. Diğer gruplar	B1-	40-49 yaş arası bireyler
		B2-	30-39 yaş arası bireyler
		B3-	18-29 yaş arası bireyler
4. AŞAMA A	Aşılama sırası geldiği halde zamanında aşı yaptırmayanlar		

Kaynak: <https://covid19asi.saglik.gov.tr/TR-77707/asi-uygulanacak-grup-siralamasi.html>

Tablo 4. Türkiye Tarihlerine Göre Türkiye'de Aşı Randevularının Mevcudiyeti

Başlangıç tarihi	Randevular mevcut
14 Ocak 2021	1. Aşama aşılınmaya başladı
19 Ocak 2021	Huzurevleri ve bakımevlerinde kalanlar ile bu vatandaşların bakımından sorumlu kişilerin +90 yaş üzeri
12 Şubat 2021	65 yaş üzeri vatandaşlar ve 60 yaş üstü
15 Nisan 2021	Öğretmenler
19 Nisan 2021	55 yaş üstü
27 Mayıs 2021	Tam bağımlı orta düzey ve ağır engelli vatandaşlar
1 Haziran 2021	50 yaş ve üzeri
7 Haziran 2021	Yaş sınırı olmaksızın tüm öğretmenler
9 Haziran 2021	Öğretim üyeleri ve üniversite personelleri
9 Haziran 2021	Müzişyen, film ve dizi prodüksiyon ekipleri
10 Haziran 2021	45 yaş
11 Haziran 2021	Gıda üretim ve dağıtım sektörü ile kafe, lokanta ve restoran çalışanları, berber ve kuaförler+ Yaş sınırı olmaksızın tüm avukatlar
12 Haziran 2021	Şehir içi ve şehirlerarası ulaşım faaliyetlerinde çalışanlar ile taksi ve dolmuş esnafı, kargo ve kurye çalışanlar.
13 Haziran 2021	40 yaş
20 Haziran 2021	30 yaş üstü her yaştan genç
23 Haziran 2021	25 yaş
25 Haziran 2021	21 – 18 yaş

Kaynak:https://twitter.com/drFahrettinKoca?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwcamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor

Türkiye’de ve İngiltere’de aşı uygulanacak grup sıralamalarına bakıldığında, İngiltere’nin önceliklendirme stratejisi yaşa dayalı ayarlanmış bir sıralama olduğu görülmektedir. Türkiye’nin ise yaş ve virüsü yayma potansiyeli yüksek grupları baz alınarak oluşturulan bir sıralama olduğu görülmektedir.

4.BAZI BİLİNMEYENLER

COVID-19 virüsünün birçok klinik özelliği keşfedilmiş olsa da aşı tahsisini etkileyebilecek birçok bilinmeyen bulunmaktadır. Örneğin, çocukların virüsü başkalarına yayma riski hala belirsizdir ve bu, çocukların aşılama için önceliklendirilmesini etkileyebilir. Bazı ülkelerde pek çok çocuğun yüz yüze okullara döndüğü düşünüldüğünde bu verilerin varlığı önemlidir. Ön veriler, çocukların COVID-19 ile hastanede yatan yetişkinlere kıyasla önemli

ölçüde daha yüksek viral yüklerle sahip olabileceğini, ancak virüsü yetişkinler oranla kolay yayamayacağını göstermektedir (Yonker ve ark 2020 46; Boyle 2020).

5. SONUÇ

İçinde bulunduğumuz pandemi dönemi yaşanan ani ve acil durumlara adapte olabilme becerisinin önemini ve henüz olaylar patlak vermeden önce karar alabilecek ileri görüşlülüğe sahip olunmasının büyük bir gereklilik olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir. COVID-19 pandemisinde kıt sağlık hizmetleri kaynaklarından olan aşılardan, eşitlikçi ve ihtiyatlı dağıtımını sağlamak için proaktif planlama çok önemlidir.

Pandemi sürecinin kontrolü için ve pandemi sonrası daha ağır sonuçlar ile karşılaşmamak adına aşı sıralamalarının detaylı ve kolektif bir şekilde hazırlanıp hangi etik ilke ve değerlere göre oluşturduğu ayrıntılı ve şeffaf bir şekilde açıklanması gerekmektedir. Yalnız yaş baz alınarak oluşturulacak önceliklendirme stratejisi veya yalnız virüsü yayma hızı en yüksek kişileri baz alınarak oluşturulacak öncelik stratejisi, virüs özellikleri ve dezavantajlı gruplar göz önüne alındığında aşılama ile amaçlanan hedefler ve etik değerler ile çelişebilir.

6.ÖNERİLER

Covid-19 aşılama programının hedeflerine ulaşabilmesi için tek bir strateji değil, tüm önceliklendirme stratejilerinin kombinasyonuna ihtiyaç vardır. Örneğin, hem ciddi hastalık ve ölüm riski yüksek olanlar hem de enfeksiyon riski yüksek olanlara ve dezavantajlı gruplarda göz önünde bulundurularak daha kolektif bir aşı sıralaması oluşturulabilir. Aynı zamanda oluşturulacak sıralamanın arkasında yatan nedenleri ve bunların toplum değerlerini nasıl yansıttığı, adil ve hakkaniyete uygun olup olmadığı etik bir çerçeve ile şeffaf bir şekilde sunulmalıdır.

7.KAYNAKÇA

- Ahmad, K., Erqou, S., Shah, N., Nazir, U., Morrison, A. R., Choudhary, G., & Wu, W. C. (2020). 'Association of poor housing conditions with COVID-19 incidence and mortality across US counties' *PloS one*, 15(11), e0241327.
- Ahmed SS, Pondo T, Xing W, McGee L, Farley M, Schaffner W, Thomas A, Reingold A, Harrison LH, Lynfield R, et al. (2020). 'Early impact of 13-valent pneumococcal conjugate vaccine use on invasive pneumococcal disease among adults with and without underlying medical conditions' *United States. Clin Infect Dis*, 70 (12), 2484–92.
- Berlinger, N., Wynia, M., Powell, T., Milliken, A., Khatri, P., Marouf, F. E., ... & Crane, J. (2021). 'Ethical Challenges in the Middle Tier of Covid-19 Vaccine Allocation: Guidance for Organizational Decision-Making. The Hastings Center Supplement to Ethical Framework for Health Care Institutions Responding to Novel Coronavirus SARS-CoV-2 (Covid-19), with Guidelines for Institutional Ethics Services Responding to Covid-19: Managing Uncertainty, Safeguarding Communities, Guiding Practice.
- Boyle P. 2020. 'Kids, school, and COVID-19: What we know — and what we don't', Association of American Medical Colleges. Available: <https://www.aamc.org/news-insights/kids-school-and-covid-19-what-we-know-and-what-we-don-t> [Accessed 27 Nov 2020].

- Buckner, J. H., Chowell, G., & Springborn, M. R. (2021). 'Dynamic prioritization of COVID-19 vaccines when social distancing is limited for essential workers' *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(16).
- CDC. Centers for Disease Control and Prevention. Scientific Evidence for Conditions that Increase Risk of Severe Illness. 2020. Available online: <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/evidence-table.html> (accessed on 28 January 2021)
- Chotiner, I, September 25. "The Troubling State of Medical Care in ICE Detention." *New Yorker*. <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/the-troubling-state-of-medical-care-in-ice-detention.2020>
- Craxi L, Casuccio A, Amodio E, Restivo V. (2021). 'Who should get COVID-19 vaccine first? A survey to evaluate hospital workers' opinion. *Vaccines*,9(3), 189-1.
- Department of Health and Social Care (DHSC) (2020). JCVI: Updated interim advice on priority groups for COVID-19 vaccination. <https://www.gov.uk/government/publications/priority-groups-for-coronavirus-covid-19-vaccination-advice-from-the-jcvi-25-september-2020/jcvi-updated-interim-advice-on-priority-groups-for-covid-19-vaccination#references>
- Dooling K. (2020). 'The advisory committee on immunization practices' updated interim recommendation for allocation of COVID-19 vaccine' *United States. Morb Mortal Wkly Rep*, 69, 1657–1660.
- ECDC (2020). Overview of COVID-19 vaccination strategies and vaccine deployment plans in the EU/EEA and the UK, European Centre for Disease Prevention and Control. <https://www.ecdc.europa.eu/en/publications-data/overview-current-eu-eea-uk-plans-covid19-vaccines>
- Emanuel, E.J.; Persad, G.; Upshur, R.; Thome, B.; Parker, M.; Glickman, A.; Zhang, C.; Boyle, C.; Smith, M.; Phillips, J.P. (2020). 'Fair Allocation of Scarce Medical Resources in the Time of Covid-19. *N. Engl., J. Med.*, 382: 2049–2055.
- Emeruwa, U. N., Ona, S., Shaman, J. L., Turitz, A., Wright, J. D., Gyamfi-Bannerman, C., & Melamed, A. (2020). 'Associations between built environment, neighborhood socioeconomic status, and SARS-CoV-2 infection among pregnant women in New York City' *Jama*, 324(4), 390-392.
- Haynes N, Cooper LA, Albert MA, et al. (2020). 'At the heart of the matter. *Circulation*', 142(2),105–7.
- <https://ourworldindata.org/coronavirus-data> (23 May 2021)
- <https://www.folkhalsomyndigheten.se/contentassets/5e248b82cc284971a1c5fd922e7770f8/forekomst-covid-19-olika-yrkesgrupper.pdf> (30 Subat 2021)
- <https://www.themarshallproject.org/2020/12/18/1-in-5-prisoners-in-the-u-s-has-had-covid-19>
- Khatri, Parinda, et al. (2021). 'Ethical Challenges in the Middle Tier of Covid-19 Vaccine Allocation' *Guidance for Organizational Decision-Making*, s:1-9.
- Kuba, K., Imai, Y., Rao, S., Gao, H., Guo, F., Guan, B., ... & Penninger, J. M. (2005). 'A crucial role of angiotensin converting enzyme 2 (ACE2) in SARS coronavirus-induced lung injury' *Nature medicine*, 11(8), 875-879.
- Le, T. T., Cramer, J. P., Chen, R., & Mayhew, S. (2020). 'Evolution of the COVID-19 vaccine development landscape' *Nat Rev Drug Discov*, 19(10), 667-668.

- Luyten, J., Tubeuf, S., & Kessels, R. (2020). Who should get it first? Public preferences for distributing a COVID-19 vaccine (No. UCL-Université Catholique de Louvain).s:2-3
- Maringe C, Spicer J, Morris M, et al. (2020). ‘The impact of the COVID-19 pandemic on cancer deaths due to delays in diagnosis in England, UK: a national, population-based, modelling study’ *Lancet Oncol*, 21(8),1023–1034.
- McClung, N., Chamberland, M., Kinlaw, K., Matthew, D. B., Wallace, M., Bell, B. P., ... & Dooling, K. (2020). ‘The Advisory Committee on Immunization Practices’ ethical principles for allocating initial supplies of COVID-19 vaccine’, *United States, Morbidity and mortality weekly report*, 69(47), 1782.
- Nguyen, L.H.; Drew, D.A.; Graham, M.S.; Joshi, A.D.; Guo, C.G.; Ma, W.; Mehta, R.S.; Warner, E.T.; Sikavi, D.R.; Lo, C.-H.; et al. (2020) ‘Risk of COVID-19 among front-line health-care workers and the general community: A prospective cohort study’. *Lancet Pub Health*; 5(9), 475–483.
- Örnek Büken, N. (2020). ‘Covid 19 pandemisi ve etik konular’, *Sağlık ve Toplum Özel Sayı*.15-26
- Roope, L., Clarke, P., & Duch, R. Who should get the coronavirus vaccine first? *The Conversation*. <https://theconversation.com/who-should-get-the-coronavirus-vaccine-first-france-and-the-uk-have-different-answers-149875> (16 Nisan 2021)
- Siva N. (2020). ‘Experts call to include prisons in COVID-19 vaccine plans’, *The Lancet.*, 396(10266), 1870.
- The Lancet. (2020). ‘The plight of essential workers during the COVID-19 pandemic’, *The Lancet*,395(10237).
- Truog RD, Mitchell C, Daley GQ. (2020). ‘The Toughest Triage - Allocating Ventilators in a Pandemic’, *N Engl J Med* 382(21),1973–5.
- Ülman, Y. I. (2020). COVID-19 enfeksiyon hastalığı salgımına biyoetik açıdan bakış. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, (3), 365-371.
- Wang D, Hu B, Hu C, et al. (2020). ‘Clinical characteristics of 138 hospitalized patients with 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China’, *JAMA*, 323(11),1061–9.
- Ward H, Atchison CJ, Whitaker M, et al. Antibody prevalence for SARS-CoV-2 in England following first peak of the pandemic: REACT2 study in 100,000 adults. *medRxiv* 2020.
- White, Douglas B., and Bernard Lo. (2020). "A framework for rationing ventilators and critical care beds during the COVID-19 pandemic." *Jama*,323(18), 1773-1774.
- Williamson EJ, Walker AJ, Bhaskaran K, Bacon S, Bates C, Morton CE, Curtis HJ, Mehrkar A, Evans D, Inglesby P, et al. (2020). ‘Factors associated with COVID-19-related death using OpenSAFELY’, *Nature*, 584(7821), 430–36.
- World Health Organization. (2020). Coronavirus disease 2019 (COVID-19). Situation report-1. Erişim adresi: https://www.who.int/docs/defaultsource/coronaviruse/situation-reports/20200121-sitrep-1-2019-ncov.pdf?sfvrsn=20a99c10_4
- World Health Organization. Coronavirus disease 2019 (COVID-19): situation report, 72.
- Yancy, C. W. (2020). ‘COVID-19 and african americans’, *Jama*, 323(19), 1891-1892.
- Yonker, Lael M., et al. (2020). "Pediatric severe acute respiratory syndrome coronavirus 2 (SARS-CoV-2): clinical presentation, infectivity, and immune responses", *The Journal of pediatrics*, 227, 45-52.

TÜRKİYE’DE YOLSUZLUK VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ: ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

Murat ALBAYRAK

Çukurova University
albayrakm@cu.edu.tr

Burak ŞAHİNGÖZ

Karadeniz Technical University
buraksahingoz@ktu.edu.tr

ÖZET

Yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki iki temel teoriye dayandırılmaktadır. Bunlardan ilki olan tekerleğin yağlanması hipotezine göre yolsuzluk verimsiz düzenlemeleri engellediği için ekonomik büyümeyi desteklemektedir. İkinci teori olan tekerleğin kuma saplanması hipotezine göre yolsuzluk verimli üretim ve yeniliği engellediği için ekonomik büyümeyi engellemektedir. İki karşıt görüş dikkate alındığında, çalışmanın amacı Türkiye’de yolsuzluğun ekonomik büyümeyi hangi yönde etkilediğini analiz etmektedir. Bu amaçla 1995-2020 yıllık verilerinin kullanıldığı çalışmada, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki eşbütünleşme ilişkisi ARDL sınır testi yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre uzun ve kısa dönemde yolsuzluk algısındaki azalış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzluk, Ekonomik Büyüme, ARDL Sınır Testi

The Relationship Between Corruption and Economic Growth in Turkey: ARDL Bounds Test Approach

ABSTRACT

The relationship between corruption and economic growth is based on two basic theories. According to the first of these, grease the wheel hypothesis, corruption supports economic growth as it prevents nonproductive regulation. According to the second theory, sand the wheels hypothesis, corruption prevents economic growth as it hinders productive production and innovation. Considering two opposing views, the aim of the study is to analyze how corruption affects economic growth in Turkey. For this purpose, the cointegration relationship between corruption and economic growth was examined with ARDL bounds test in the study, in which the annual data of 1995-2020 were used. According to the findings, the decrease in corruption affects economic growth positively in the long and short term.

Keywords: Corruption, Economic Growth, ARDL Bounds Test.

GİRİŞ

Yolsuzluk kavramı hemen hemen her ülkenin karşı karşıya kaldığı temel problemlerden biridir. Ekonomik gelişmenin tüm aşamalarında, çeşitli biçimlerde ve değişen derecelerde, her tür siyasi sistemde var olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Yolsuzluk sadece günümüzde değil, filozofların, ekonomistlerin, siyaset bilimcilerin ve politika yapımcıların MÖ 4. yüzyıldan beri boğuştuğu eski bir sorundur. Gün geçtikçe yolsuzlukların sebep ve sonuçlarını inceleyen çalışmalardan birçok bilgi birikimi elde edilmiştir. Özellikle 1970’li yıllarda G.Tullock, J. Bhagwati, A. Krueger ve S. Rose-Ackerman gibi iktisatçıların yaptığı çalışmalar yolsuzluk kavramına teorik olarak oldukça katkı sağlamıştır. Ancak, yolsuzluğun nedenlerine ve sonuçlarına ilişkin analizler küreselleşmenin getirdiği çeşitli liberalleşme reformlarıyla birlikte son yirmi yılda önemli ölçüde artmıştır. (Berksoy ve Yıldırım, 2017: 2; Uğur ve Dasgupta, 2011: 10; Song vd., 2021: 822; Meriç, 2004: 71).

Sosyal bilimlerdeki birçok kavram gibi yolsuzluk da farklı aktörleri içeren, farklı uygulamaları olan ve farklı bağlamlarda farklı sonuçlar doğurabilen bir kavramdır. Bu açıdan bakıldığında literatürde değişik tanımlamaların yapıldığını görmekteyiz. Dünya Bankası yolsuzluğu kamu gücünün özel kazançlar için kötüye kullanılması olarak tanımlamıştır. Uluslararası Şeffaflık Örgütü ise yolsuzluğu verilen bir gücün özel kazanç için kötüye kullanılması olarak tanımlayarak daha genel bir tanımını yapmıştır. (Uğur ve Dasgupta, 2011: 11 ; D’Agostino vd., 2016: 190).

Yolsuzluk, birçok ekonomiyi rahatsız eden ve genellikle ekonomik kalkınmanın önünde önemli bir engel olarak görülen bir olgudur. Ekonomi literatürü, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileyebileceği çok sayıda aktarım kanalı belirlemiştir (Ciešlik ve Goczek, 2018: 323). Yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileyebileceği kanallardan biri, yerli ve yabancı özel yatırımlardır. Yolsuzluğun büyüme üzerindeki yatırım kaynaklı etkisi artan yatırım maliyeti (dolayısıyla daha düşük yatırım), daha hızlı yatırım izinleri (dolayısıyla daha yüksek yatırım), artan dolaylı üretim maliyeti ve yatırılan sermayenin gelecekteki getirileri hakkında daha yüksek belirsizlik olarak ortaya çıkabilir. Yolsuzluk, kamu yatırımları ve harcamaları yoluyla da büyümeyi etkileyebilir. Buradaki etki, kamu yatırım projelerinin ters seçilmesinden veya kamu fonlarının büyük ve sermaye yoğun projelere tahsis edilmesindeki önyargıdan kaynaklanabilir. Yolsuzluğun ekonomik büyümeyi etkileyebileceği üçüncü bir kanal, eğitim yılı veya eğitim nitelikleri açısından ölçülen beşeri sermayeye yapılan özel yatırımdır. Çünkü yolsuzluk altında liyakat, beceri/yeterlilik ile kazançları eşleştiren bir kurum olarak etkin bir şekilde işlev görmez. Dolayısıyla, yolsuzluk, beşeri sermayeye yatırım için azaltılmış teşvikler yoluyla büyümeyi azaltabilir. Yolsuzluk, genel olarak yönetim kurumlarının kalitesi üzerindeki olumsuz etkileriyle ekonomik büyümeyi de etkiler (Uğur ve Dasgupta, 2011: 20).

Tüm bu etkileşim kanallarından sonra yolsuzluğun ekonomik büyümeyi nasıl etkilemesi beklendiğini açıklayan başlıca iki teori vardır. Bunlar “tekerleklerin yağlanması (grease the wheels)” ve “tekerlerin kuma saplanması (sand the wheels)” hipotezleridir. Tekereleklerin yağlanması hipotezi, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi artırdığını, çünkü yolsuzluğun verimsiz düzenlemeleri engellediğini ileri sürer. İş kurma konusundaki düzenlemeler sıkı olduğunda, politikacılara ve bürokratlara rüşvet vermenin canlı ekonomik faaliyete yol açması muhtemeldir. Buna karşın, tekerleklerin kuma saplanması hipotezi ise, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi azalttığını çünkü yolsuzluğun verimli üretim ve yeniliği engellediğini iddia eder. (Gründler ve Potrafke, 2019: 1; Gezikol ve Tunahan, 2018: 121).

Çalışmamız bu doğrultuda Türkiye’deki yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye’ de diğer dünya ülkeleri gibi yolsuzlukla mücadele eden bir ülkedir. Şöyle ki Uluslararası Şeffaflık Örgütü’nün (Transparency International-TI) 2020 yılında yayınladığı *Yolsuzluk Algı Endeksi*’ne (Corruption Perceptions Index) göre Türkiye

hesaplanan 40 puanla dünyada 180 ülke arasından 86. sırada yer almaktadır (Transparency International, 2021). Bu açıdan bakıldığında Türkiye yolsuzluk konusunda birçok ülkeden geri kalmış durumdadır. Ancak yolsuzluğun ekonomik büyümeyi tekerlekleri yağlayarak katkı sağladığı mı yoksa tekerlekleri kuma gömerek büyümeyi engellediği mi sorusu yapılacak ampirik uygulama sonucu ortaya konulacaktır.

Çalışmanın giriş kısmında yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki genel hatlarıyla ortaya konulduktan sonra, izleyen kısımda konuyla ilgili literatürdeki mevcut çalışmalara yer verilmiştir. Ardından çalışmanın metodolojisi ve bulguları ortaya konulup, sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

1.LİTERATÜR

Yolsuzluğun zararlı bir olgu olduğu yaygın olarak kabul edilmesine rağmen, mevcut literatür genellikle ekonomik büyüme üzerindeki etkisi hakkında karışık kanıtlar sunmaktadır. Bazı araştırmacılar yolsuzluğun arzu edilebilir olabileceğini öne sürerken, bazı araştırmacılar ise yolsuzluğun büyümenin önemli engelleyicilerinden biri olduğunu savunmaktadır (Dridi, 2013: 3; Shera vd, 2014: 58, Sofuoğlu vd, 2017: 477). Bu doğrultuda yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalardan örnekler aşağıda sunulmuştur.

Gyimah-Brempong (2002) çalışmasında yolsuzluğun ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki etkilerini 1993-1999 döneminde Afrika ülkelerinden gelen panel verileri ve dinamik bir panel tahmincisi kullanarak analiz etmiştir. Çalışmada yolsuzluğun, fiziksel sermayeye yapılan yatırımların azalması yoluyla doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik büyümeyi azalttığını sonucuna ulaşmıştır. Yolsuzlukta bir birimlik artış, GSYİH büyüme oranında 0,75 ile 0,9 puan arasında ve kişi başına gelirin büyüme oranında 0,39 ile 0,41 puan arasında azalttığı tespit edilmiştir.

Beşel ve Savaşan (2014) çalışmalarında Türkiye’de yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1985:01-2012:11 dönemi aylık verileri kullanarak incelemişlerdir. Yapısal kırılmaları da dikkate alan Zivot-Andrews birim kök, Gregory-Hansen eşbütünleşme ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri uygulanarak ulaşılan bulgulara göre değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi bulunmadığı, ancak ekonomik büyümeden yolsuzluklara doğru ve tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğu tespit edilmiştir.

Erkal vd. (2014) yolsuzluk ve ekonomik büyüme ilişkisini OECD ve AB ülkelerinde 1995-2012 dönemi için panel sınır testi analizi (PARDL) ile incelemişlerdir. Çalışmada ele alınan ülkelerde yolsuzluk değişkeninin katsayısının pozitif ve anlamlı olduğu, yani yolsuzluktaki azalmanın büyümeyi pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Shera vd. (2014) çalışmalarında 2001-2012 dönemi için 22 gelişmekte olan ülkede yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektedirler. Çalışmada panel veri analizleri yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında istatistiksel olarak anlamlı bir negatif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

D’Agostino vd (2016) dünya çapındaki 106 ülkede 1996-2010 dönemini kapsayacak şekilde panel veri analizi kullanarak yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçları yolsuzluk ve yatırım ile yolsuzluk ve askeri harcamalar arasındaki etkileşimlerin ekonomik büyüme üzerinde güçlü olumsuz etkileri olduğunu göstermektedir.

Huang (2016) çalışmasında 1997-2013 döneminde 13 Asya-Pasifik ülkesinde yolsuzluğun ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyip etkilemediğini araştırmak için Granger nedensellik yaklaşımını kullanmaktadır. Ampirik sonuçlar, Güney Kore’de yolsuzluktan ekonomik büyümeye doğru önemli ölçüde pozitif bir nedensellik olduğunu, Çin’de ekonomik büyümeden

yolsuzluğa doğru önemli ölçüde pozitif bir nedensellik olduğunu ve geri kalan ülkeler için yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasında anlamlı bir nedensellik olmadığını göstermektedir. Ampirik sonuçlara göre, yolsuzluğun 13 Asya-Pasifik'in tamamı için ekonomik büyüme için kötü olduğu şeklindeki yaygın algıyı desteklememektedir. Aksine, bu çalışmanın sonuçları Güney Kore için “tekerlekleri yağla” hipotezinin desteklendiğini göstermektedir. Ayrıca Çin için ekonomik büyümedeki artışın yolsuzluğun artmasına yol açtığını göstermektedir.

Eren ve Künü (2018) yolsuzluk ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi E7 (Emerging Seven) ülkeleri (Çin, Hindistan, Brezilya, Meksika, Rusya, Endonezya ve Türkiye) için 2002–2016 döneminde Ortak İlişkili Etkiler Modeli (CCE) kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda Brezilya ve Çin için, yolsuzluk algısındaki iyileşmenin büyüme üzerindeki etkisinin pozitif, Hindistan ve Rusya için ise negatif, modele dahil edilen diğer ülkeler için ise değişkenler arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmiştir.

Erum ve Hussain (2019) çalışmalarında İslam İşbirliği Teşkilatı ülkelerinde kişi başına düşen gelir ve Bilgi İletişim Teknolojilerinin (BİT) rolünü birleştirerek yolsuzluğun ve doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmektedirler. 1984'ten 2016'ya kadar olan panel zaman serisi verilerine Kesitsel Otoresif Dağıtılmış Gecikmeler (CS-ARDL) yaklaşımını uygulayarak ulaştıkları sonuca göre yolsuzluğun ekonomik büyümeyi engellediğini tespit etmişlerdir.

2.METODOLOJİ

Teorik tartışmalarda sıklıkla ele alınan yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma kapsamında 1995-2020 yıllık verileri kullanılmıştır. Türkiye özelinde yapılan çalışmada ekonomik büyümeye ilişkin veriler World Bank tarafından açıklanan World Development Indicator veri tabanından elde edilmiştir. Aynı veri tabanından elde edilen GSYh deflatörü ile büyüme verileri reel hale getirilmiş ve serilerin logaritmik dönüşümleri yapılmıştır. Yolsuzluğa ilişkin veriler ise Transparency International tarafından her yıl yayınlanan Corruption Perception Index (Yolsuzluk Algı Endeksi) olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Yolsuzluk Algı Endeksi, 1995 yılından bu yana Uluslararası Şeffaflık Örgütü tarafından her yıl yayımlanan bir rapordur. Uzmanlara ve iş adamlarına göre kamu sektöründe algılanan yolsuzluk düzeylerine göre 180 ülke ve bölgeyi sıralayan endekste, 0'dan 100'e kadar bir ölçek kullanılır. Ülkelerin 100 puana yaklaşması o ülkelerde yolsuzluk algısının düşük olduğunu gösterirken, 0 puana yaklaşması yolsuzluk algısının yüksek olduğunu göstermektedir (Transparency International, 2021).

Çalışma kapsamında ekonomik büyüme ve yolsuzluk arasındaki uzun dönem eş bütünleşme ilişkisi Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL sınır testiyle araştırılmaktadır. Sınır testi değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin var olup olmadığını ortaya koymaktadır. Sınır testi uygulanıp test istatistiği üst kritik sınırı geçtiğinde kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilebilmektedir. İlk aşamada değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığı kısıtlanmamış hata düzeltme modeli ile araştırılmaktadır. İkinci ve üçüncü aşamalarda uzun ve kısa dönem katsayılar elde edilir. Kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (1) no.lu denklemlerle ifade edilmektedir:

$$\Delta \ln Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_2 \Delta \ln Corr_{t-i} + \alpha_1 \Delta \ln Y_{t-1} + \alpha_2 \Delta \ln Corr_{t-1} \quad (1)$$

Denklem 1'de yer alan Δ değişkenlerin birinci farkını, β_0 sabit terimi ifade etmektedir. Optimal gecikme uzunluğunun (m ve n) belirlenmesi için AIC (Akaike information criterion) bilgi kriterlerinden yararlanılmaktadır. Değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı

bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci dönem gecikmelerinin katsayılarına Wald testi (F istatistiği) uygulanarak anlamlılığının test edilmesi yoluyla belirlenmektedir. F istatistiğinin sınanabilmesi için Pesaran vd. (2001) çeşitli anlamlılık seviyelerinin alt ve üst sınır değerlerinden oluşan kritik değerler seti türetmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edilmişse serilerin uzun dönem katsayılarının tahmini yapılır. Son olarak kısa dönemli ilişkilerin tespit edilmesi için ARDL temelli hata düzeltme modeli kurulmaktadır. Kısa dönem hata düzeltme modeli (2) no.lu denklemle ifade edilmektedir:

$$\Delta \ln Y_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_1 \Delta \ln Y_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_2 \Delta \ln Corr_{t-i} + \alpha ECT_{t-1} \quad (2)$$

ECT hata düzeltme terimini ifade eder. Bu terimin katsayısı uzun dönem dengeden sapmaların düzelme hızını gösterir. Katsayı değeri sıfır ile -1 arasında ise anlamlılık ifade eder.

3.BULGULAR

Eşbütünleşme testlerinden biri olan ARDL analizinde serilerin birinci farkında durağan olma şartı aranmaz. Ancak serilerin ikinci farkında durağan olma ihtimalleri göz önüne alındığında serilere yine de birim kök testi yapmak gerekir. Kullanılan serilerin durağanlık derecelerinin tespitinde, Dickey-Fuller (1981) tarafından geliştirilen Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve Phillips-Perron (1988) tarafından geliştirilen Phillips-Perron (PP) birim kök testleri kullanılmıştır.

Tablo-1: ADF ve PP Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	ADF		PP	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
lnY	-0.449	-8.330*	-1.832	-3.008
lnCorr	-1.457	-2.381	-1.667	-2.377
ΔlnY	-5.325*	-5.591*	-5.325*	-5.591*
ΔlnCorr	-3.857*	-3.762**	-3.860*	-3.748**

Not: ***, ** ve * sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 1 incelendiğinde serilerin düzey değerinde birim kök içerdikleri, birinci farklarında ise durağan oldukları tespit edilmiştir.

Ele alınan modelde uygun gecikme uzunluğu (3, 2) olarak belirlenmiştir. Uygun gecikme uzunluğu belirlenen serilere F-istatistiğine dayalı sınır testi uygulanmıştır. Sonuçlar Tablo 2’de gösterilmektedir. F-istatistiği sonuçları kritik alt ve üst değer üzerinde çıkmıştır. Anlamlılık düzeyi %1 ile ifade edilmektedir. Sonuçlara göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığından söz edilebilmektedir.

Tablo-2: Sınır Testi Sonuçları

k=1	ARDL (2,3)	
F istatistiği	9.174*	
Kritik Değer Sınırı	Alt Sınır	Üst Sınır
%1	4.94	5.58
%5	3.62	4.16
%10	3.02	3.51

Not: * %1 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir. Tablo kritik değerleri Pesaran vd., 2001:300’den elde edilmiştir.

Tablo 3'te yer alan sonuçlara göre ekonomik büyüme ile yolsuzluk algı endeksi arasında uzun dönemde %5 anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü ilişki mevcuttur. Yolsuzluk algı endeksi 0 ile 100 değerleri alan bir endekstir. Bu endekse göre değer 0'a yaklaşması yolsuzluğun arttığını göstermektedir. Dolayısıyla elimizdeki bu veri seti ters şekilde çalışmaktadır. Uzun dönem eşbütünleşme ilişkisini yorumlarken bu bilgi bizim için önem arz etmektedir. Çünkü ekonomik büyüme ile yolsuzluk algı endeksi arasındaki mevcut olan bu pozitif ilişki bize Türkiye'de yolsuzluk algısı azaldıkça (yolsuzluk algı endeksindeki bir birimlik artış o ülkede yolsuzluk algısının azaldığını göstermektedir) ekonomik büyümenin bu durumdan olumlu etkileneceğini göstermektedir.

Tablo-3: Uzun Dönem Katsayıları ve Diagnostik Testler
Değişkenler ARDL (2,3)

	Katsayı	t-istatistiği
C	16.212	5.259*
InCorr	2.024	2.428**
Diagnostik Testler	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
BG-LM	1.158	0.363
White	0.932	0.498
Ramsey Reset Test	0.179	0.678
Jarque-Bera	1.291	0.524

Not: *,** sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini ifade eder.

Tablo 3'te ele alınan diğer bir konu ise diagnostik testlerin sunulmuş olmasıdır. Diagnostik test sonuçları modelde değişen varyans sorunu ve otokorelasyonun olmadığını, modelin normal dağıldığını göstermektedir.

Değişkenler arasında kısa dönemli ilişkiyi tespit etmek için ARDL yöntemine dayalı hata düzeltme modeli kurulmuştur. Tablo 4'te yer alan sonuçlara göre hata düzeltme katsayısı -0.135 değerini almakta ve %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlı sonuç vermektedir. Bu değer -1 ile 0 arasında yer alması kısa dönemde meydana gelen bir şokun etkisinin bir dönem içinde ortadan kalkacağını göstermektedir. Diğer yandan, yolsuzluk algı endeksi ile ekonomik büyüme arasında kısa dönemde pozitif yönlü fakat %10 anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla kısa dönemde de yolsuzluk algısının ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini güçlü olmayan kanıtları dayanak göstererek söylemek mümkün olmaktadır.

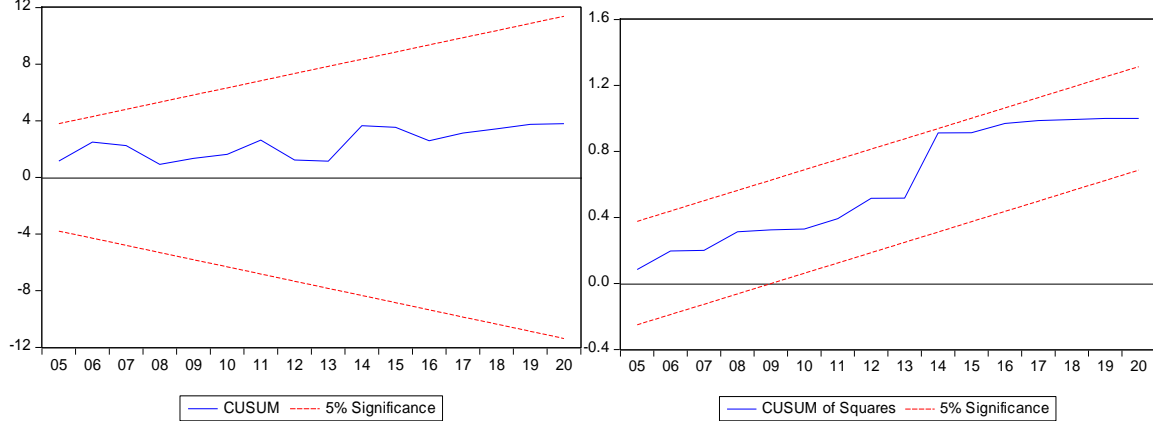
Tablo-4: Hata Düzeltme Modeli
Değişkenler ARDL (2,3)

	Kat Sayı	t-istatistiği
ECT _{t-1}	-0.135	-5.565*
$\Delta \ln Y_{t-1}$	-0.379	-2.172**
$\Delta \ln \text{Corr}$	0.374	1.999***
$\Delta \ln \text{Corr}_{t-1}$	-0.365	-1.945***
$\Delta \ln \text{Corr}_{t-2}$	-0.541	-2.914*

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Son olarak, serilerin uzun ve kısa dönem istikrarını test etmek için Brown vd. (1975) tarafından geliştirilen CUSUM ve CUSUMSQ testleri kullanılmıştır. Tahmin edilen ARDL modelinin değişkenlere ilişkin yapısal kırılmanın olup olmadığını belirlemek üzere yapılan bu test sonuçları değişkenlerde herhangi bir yapısal kırılma olmadığını göstermektedir.

Grafik-1: ARDL (2,3) Cusum ve CusumQ Testleri

SONUÇ

Yolsuzluk günümüzde hemen hemen her ülke ekonomisi üzerinde etkisini hissettiren bir olgudur. Özellikle küreselleşmenin de getirdiği etkilerle birlikte son yıllarda bu konu üzerindeki çalışmalar hız kazanmıştır. Ancak literatürde yolsuzluğun ekonomik büyümeye etkisi konusunda ortak bir görüş sağlanamamıştır. Kimi çalışmalar ekonomik büyümeye katkı sağladığını savunurken kimi çalışmalarda ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği görüşündedir. Çalışmamız bu doğrultuda Türkiye ekonomisinde 1995-2020 dönemine ilişkin, yolsuzluk ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yardımıyla incelenmiştir. Elde edilen bulgulara göre uzun ve kısa dönemde yolsuzluk algısındaki azalış ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonomik büyümede olumsuz etkenlerden biri olan yolsuzluğu önlemek için öncelikle toplumun ahlaki eğitimini, değerlerini ve normlarını içeren bir mücadele ortaya konmalıdır. Daha sonra yolsuzluğa yol açan mekanizmalar tespit edilmeli ve detaylı analizleri yapılmalıdır. Yolsuzluğa ilişkin kuralların net bir şekilde belirlenmesi, yaptırımların ağır olması ve özellikle kamu faaliyetlerinde şeffaflık ve hesap verilebilirliğin artırılması önem taşımaktadır. Ayrıca konuyla ilgili akademik çalışmalarında artırılması politika yapıcılara değerli bilgiler sunarak katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Berksoy, T. ve Yıldırım, N. E. (2017). “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”, *Journal of Awareness*, 2(1), 1-18.
- Beşel, F. ve Savaşan, F. (2014). “Türkiye’de Yapısal Kırılmalar Altında Yolsuzluk-Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (27), 73-86.
- Brown, R. L., Durbin, J. & Evans, J. M. (1975). “Techniques for Testing the Consistency of Regression Relations over Time”, *Journal of the Royal Statistical Society*, 37(2), 149-192.
- Ciešlik, A., & Goczek, L. (2018). “Control of Corruption, International Investment, and Economic Growth—Evidence From Panel Data”, *World Development*, 103, 323-335.

- D'Agostino, G., Dunne, J. P., & Pieroni, L. (2016). "Government Spending, Corruption and Economic Growth", **World Development**, 84, 190-205.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1981). "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", **Econometrica**, 49(4), 1057-1072.
- Dridi, M. (2013). "Corruption and Economic Growth: The Transmission Channels", **MPRA Paper No. 47873**.
- Eren, M. ve Künü, S. (2018). "Yolsuzluk Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: E7 Ülkeleri İçin Bir Uygulama", **Iğdır International Conference On Multidisciplinary Studies**, 1470-1476.
- Erkal, G., Akıncı, M. ve Yılmaz, Ö. (2014). "Yolsuzluk Ve İktisadi Büyüme İlişkisi: OECD ve AB Ülkeleri Üzerine Panel Sınır Testi Analizi", **Sayıştay Dergisi**, (92), 143-162.
- Erum, N., & Hussain, S. (2019). "Corruption, Natural Resources and Economic Growth: Evidence from OIC Countries", **Resources Policy**, 63, 101429.
- Gezikol, B. ve Tunahan, H. (2018). "Algılanan Yolsuzluk İle Dış Ticaret ve Doğrudan Yabancı Yatırım Arasındaki İlişkinin Uluslararası Endeksler Bağlamında Ekonometrik Analizi". **Alphanumeric Journal**, 6(1), 117-132.
- Gründler, K., & Potrafke, N. (2019). "Corruption and Economic Growth: New Empirical Evidence", **European Journal of Political Economy**, 60, 1-14.
- Gyimah-Brempong, K. (2002). "Corruption, economic growth, and income inequality in Africa", **Economics of governance**, 3(3), 183-209.
- Huang, C. J. (2016). "Is Corruption Bad for Economic Growth? Evidence from Asia-Pacific Countries", **The North American Journal of Economics and Finance**, 35, 247-256.
- Meriç, M. (2004). "Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (12), 72-86.
- Pesaran, M. H., Shin, Y. & Smith, R. J. (2001). "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", **Journal of Applied Econometrics**, 16(3), 2001, 289-326.
- Phillips, P. C. & Perron, P. (1988). "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", **Biometrika**, 75(2), 335-346.
- Shera, A., Dosti, B. & Grabova, P. (2014). "Corruption Impact on Economic Growth: An Empirical Analysis", **Journal of Economic Development, Management, IT, Finance, and Marketing**, 6(2), 57-77.
- Sofuoğlu, E., Kızılkaya, O. ve Ay, A. (2017). "Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Yeni Sanayileşmiş Ülkeler İçin Panel Veri Analizi", **International Conference On Eurasian Economies, İstanbul**, 476-483.
- Song, C. Q., Chang, C. P., & Gong, Q. (2021). "Economic Growth, Corruption, and Financial Development: Global Evidence", **Economic Modelling**, 94, 822-830.
- Transparency International (2021). **Corruption Perceptions Index 2020**, Erişim adresi: https://images.transparencycdn.org/images/CPI2020_Report_EN_0802-WEB-1_2021-02-08-103053.pdf
- Ugur, M., & Dasgupta, N. (2011). **Evidence on the Economic Growth Impacts Of Corruption in Low-Income Countries And Beyond: A Systematic Review**, EPPI-Centre Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.

VERİYE DAYALI GİRİŞİMCİLİK

Assoc.Prof. Dr. Nermin KİŞİ

Zonguldak Bülent Ecevit University

ncelik@beun.edu.tr

ORCID: 0000-0002-6247-5445

ÖZET

Büyük veri, girişimcilere karar verme açısından eşsiz fırsatlar sunmaktadır. Bu nedenle, geleneksel girişimcilik yaklaşımlarından yeni nesil girişimcilik yaklaşımlarına geçiş eğilimleri hız kazanmaktadır. Özellikle yüksek belirsizlik ortamında iş fırsatlarını en iyi şekilde değerlendirme, değer yaratma, büyümeyi teşvik etme ve sürdürülebilirliği sağlamada veriye dayalı yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Veri teknolojilerinin girişimcilik faaliyetlerinde kullanılması olarak tanımlanan veriye dayalı girişimcilik iş dünyasının güncel konularından biridir. Bu çalışmanın amacı, veriye dayalı girişimciliğin kavramsal çerçevesini iş dünyasından uygulamalı örneklerle incelemektir. Literatürde konuyla ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada keşfedici araştırma modeli kullanılmış ve veriler belgesel tarama yöntemiyle toplanmıştır. Çalışmadan elde edilen temel bulgular, yeni nesil girişimcilerin veriye dayalı yaklaşımlara ihtiyacı olduğunu ve veri teknolojilerinin girişimcilerin iş performansını artırma potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Son yıllarda sağlık ve tarım gibi pek çok sektörde veriye dayalı girişimcilik uygulamaları dikkat çekici bir hale gelmiştir. Gelecekte bu tür uygulamaların yaygın olarak benimsenmesi için üniversiteler, işletmeler ve hükümet arasında etkin bir işbirliğinin sağlanması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Büyük Veri, Veri Teknolojileri

Data Driven Entrepreneurship

ABSTRACT

Big data offers entrepreneurs unique opportunities in terms of decision making. Therefore, the transition trends from traditional entrepreneurship approaches to new generation entrepreneurship approaches gain momentum. Especially in a high uncertainty environment, data driven approaches come to the fore in making the best use of business opportunities, creating value, promoting growth and ensuring sustainability. Data driven entrepreneurship, defined as the use of data technologies in entrepreneurial activities, is one of the current issues of the business world. The aim of this study is to examine conceptual framework of data driven entrepreneurship by utilizing practical examples from the business world. There is a limited number of studies on the topic in the literature. The exploratory research model has been used and the data is collected by the documentary scanning method in this study. The key findings from the study show that new generation entrepreneurs need data driven approaches and data technologies have the potential to increase the business performance of entrepreneurs. In recent years, data driven entrepreneurship practices in many sectors such as health and agriculture have become remarkable. It is recommended to ensure an effective cooperation between the universities, businesses and government for widespread adoption of such practices in the future.

Keywords: Entrepreneurship, Big Data, Data Technologies

GİRİŞ

Veri depolama ve veri işleme alanındaki teknolojik gelişmeler büyük ölçekli ve karmaşık verileri analiz etmede yeni yöntem ve teknikleri beraberinde getirmiştir. İş dünyasında yaygın bir kullanım alanına sahip olan büyük veri teknolojileri, girişimcilik alanında da gücünü ve etkisi hissettirmeye başlamıştır. Girişimcilikte yeni fikir ve projeleri teşvik etmek ve sürdürülebilir bir başarı elde etmek için mevcut yaklaşımların veri teknolojileri ile bütünleştirilerek çağdaş bir anlayışla geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Bu durum girişimcileri veriye dayalı yaklaşımlara yönlendirmekte ve veriye dayalı girişimcilik kavramını ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, veriye dayalı girişimcilik konusunun literatürde yeterince ele alınmamış olması bir boşluk olarak değerlendirilebilir. Bu boşluğun giderilmesine katkı sağlamaya yönelik olarak yapılan bu çalışmanın amacı, veriye dayalı girişimciliği kavramsal açıdan incelemektir. Çalışma kapsamında büyük veri çağında girişimciliğin değişen doğası, veriye dayalı girişimciliğin ortaya çıkışı ve veriye dayalı girişimciliğe geçişin fırsatları ve zorlukları ele alındıktan sonra iş dünyasından uygulama örneklerine yer verilmektedir. Ardından bulgular değerlendirilmekte, sonuç ve öneriler kısmıyla çalışma tamamlanmaktadır.

1. METODOLOJİ

Bu çalışma kavramsal bir çalışmadır. Çalışmanın problemi, veriye dayalı girişimciliğin genel kavramsal çerçevesini ortaya koymaktır. Veriye dayalı girişimcilik konusunda gerek ulusal gerekse uluslararası literatürde sınırlı sayıda çalışma bulunduğundan, bu çalışma keşfedici araştırma modeli çerçevesinde yapılandırılmıştır. Verilerin toplanmasında belgesel tarama yönteminden yararlanılmıştır.

2. BÜYÜK VERİ ÇAĞINDA DEĞİŞEN GİRİŞİMCİLİK ANLAYIŞI

Geçmişte girişimciler gözlemlerine, sezgilerine ve içgüdülerine dayalı olarak karar verme faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Khan, 2020:4). Veri kümelerini manuel olarak işlemek için istatistikçilerden, modelleyicilerden ve analistlerden oluşan ekiplerle çalışmışlardır. Ancak veri hacmi ve çeşitliliğinin artması ile manuel analizler yetersiz kalmıştır. Zamanla bilgisayarlar daha güçlü hale gelmiş, ağ iletişimi yaygınlaşmış, daha geniş ve daha derin analizler sağlamak için veri kümelerini birbirine bağlayabilen algoritmalar geliştirilmiştir. Bu olguların ortaya çıkması, veri bilimi ilkelerinin ve veri madenciliği tekniklerinin işletme faaliyetlerinde yaygın olarak kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu hızlı değişimlere uyum sağlama sürecinde işletmeler rekabet avantajı elde etmek için verilerden yararlanmaya ve böylece bilinçli iş

kararları vermeye başlamıştır (Provost ve Fawcett, 2013:1). Kısaca karmaşık, esnek ve sürekli büyüyen teknolojik yapı ve artan bilgi portföyü, işletmelerin stratejilerini planlama ve değer yaratma şeklini değiştirmiştir. Bu noktada önemli olan verilerin boyutu veya hacminden çok bu verilerden elde edilen içgörüler ve iş değeri olarak belirlenmiştir (Khan 2020:5). Doğru kullanıldığında başarısız bir işletmeye hayat verme gücüne sahip olan veriler, yanlış kullanıldığında en karlı girişimleri bile engelleyebilecek bir araç olarak görülmeye başlamıştır. Dolayısıyla, işletmenin amaçlarına ulaşabilmesi için veriler titizlikle takip edilmelidir (Patel, 2015).

Günümüzde çeşitli araştırma ve uygulama alanlarında büyük verinin etkileri artan bir ilgi uyandırırken, çağdaş girişimcilik araştırmalarında bu konu çok fazla incelenmemiştir. Oysa hem girişimcilik araştırmalarında hem de girişimcilik uygulamalarında büyük veri çağının kaçınılmaz olarak başladığını ifade etmek mümkündür (Obschonka ve Audretsch, 2020:529-530). Artık girişimcilerin veri toplama, veri işleme ve veri analizinden oluşan büyük veri ekosistemini anlaması ve iş ortamı hakkında giderek daha fazla bilgiye sahip olması gerekmektedir. Girişimciler büyük verinin sağlayacağı fırsatları açığa çıkarmak için yenilikçi uygulamalara yönelmelidir. Çünkü gelecek büyük veriyi verimli bir şekilde analiz etme ve değerlendirme becerisine sahip girişimcilere ait olacaktır. Bu bağlamda girişimcilerden uygulamada analitik yaklaşımlar kullanmaları ve sosyal, çevresel ve ekonomik olarak sürdürülebilir çözümler üretmeleri beklenmektedir. Nitekim girişimcilerin mevcut verileri tanımlama, analiz etme ve bunlardan gelir elde etme ve veriye dayalı yaklaşımlar geliştirme konusunda temel becerileri edinmelerine yardımcı olacak verimli bir öğrenme sürecine ihtiyaçları vardır (Sedkaoui, 2018:279-281).

3. VERİYE DAYALI GİRİŞİMCİLİĞE GEÇİŞ

Geleneksel girişimcilik modelinde, girişimciler her yatırımın beklenen getirileri ve tek bir iş fırsatı için piyasanın belirli bir yönü hakkında bilgiler ürettiği bir yatırım portföyünü seçmektedir. Diğer bir ifadeyle, girişimciler beklenen en yüksek getiriyi takip etmekten ziyade, nakit düzeyine ve risk tercihine göre eksiksiz bilgi sağlayan, riskten koruyan veya piyasayı kontrol eden yatırımları tercih etmektedir (Erzurumlu vd., 2018:1). Ayrıca, bu girişimcilik modelinde girişimciler geçmiş yatırımlarına ve getirilerine dayanarak kıdemli girişimcilerin de yardımıyla karar vermektedir. Oysa günümüzde girişimcilik ortamı pazara ilişkin yüksek düzeyde belirsizlik ile karakterize edildiğinden girişimcilerin piyasa trendlerini anlaması da oldukça önemlidir (Tirupatamma vd., 2021:3650). Yüksek piyasa belirsizliği, girişimcilerin iş fırsatlarını değerlendirmesini zorlaştırır. Bu tür ortamlarda veri toplama ve analiz teknikleri

belirsizliğin yönetiminde önemli araçlar haline gelmektedir. Bu durum veriye dayalı girişimcilik kavramını gündeme getirmektedir (Reddy ve Rahamatulla, 2021:107). Veriye dayalı girişimcilik, girişimcilik sürecinde fırsatların tanınması, geliştirilmesi ve değerlendirilmesi faaliyetlerinde mobil bilgi işlem, makine öğrenimi ve veri analitiği gibi veriye dayalı tekniklere ve teknolojilere yönelmek olarak tanımlanmaktadır (Çanakoğlu vd., 2018:604; Erzurumlu vd., 2018:2).

Girişimciler büyük veri teknolojilerini kullanarak, veri miktarı arasındaki korelasyonları tespit etmek için yeni yöntemler keşfederek, veri çeşitliliğine yönelik algoritmalar geliştirerek ve iş zekası sürecini optimize ederek daha fazla veri odaklı hale gelebilir (Sedkaoui ve Khelfaoui, 2019:261). Yeni nesil girişimcilerin veriye dayalı yaklaşımları benimsemesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi; yeni iş fırsatları geliştirebilmek için büyük veri akışlarını takip etme ve belirsizlik kaynaklarını sürekli izleme isteğidir. İkincisi; otomatik veri analizi teknikleri sayesinde iş fırsatlarının daha dinamik şekilde değerlendirilmesi amacıyla pazar büyüklüğü ve pazarın büyüme kapasitesi ile ilgili bilgi edinme gereksinimleridir (Erzurumlu vd., 2018:3). Veriye dayalı bir girişimci olmanın yolları şunlardır (Holzman, 2018):

- Somut hedefler belirlemek: Pazarlama girişimleri, satış çabaları veya büyüme taktikleri gibi veriye dayalı herhangi bir iş stratejisinin en önemli özelliği, sonuçları doğru bir şekilde ölçme yeteneğidir. Bu nedenle, veriye dayalı bir iş stratejisi yürütmek için ölçülebilir hedeflere sahip olmak gerekmektedir.
- Mevcut verileri kullanmak: Teknolojik gelişmeler yoluyla bilginin yaygınlaşması, verileri herkes için daha erişilebilir hale getirmiştir. Girişimcinin hedeflerine ulaşması için gerekli verileri toplaması gerekmektedir. Girişimciler çeşitli alanlarda verileri kullanarak eyleme geçirilebilir içgörüler kazanabilir. Örneğin; müşterilerin ortak özelliklerini belirleyerek müşterilerin genel eğilimlerini ortaya çıkarabilir. Ya da yeni kurulan bir şirket kendi verisi olmadığından rakiplerin, sektör liderlerinin ve profesyonel araştırmaların var olan verilerini kullanabilir.
- Veriye dayalı kararları kolaylaştıran teknolojiye yatırım yapmak: Veriye dayalı girişimlerin başarısı teknolojik araçlara yatırım yapmaya bağlıdır. Veriye dayalı hedeflere ulaşmak için kullanılacak çok sayıda teknolojik araç vardır. Verilerin toplanması ve analiz edilmesinde bu araçlardan yararlanmak hem zaman tasarrufu hem de kaynak tasarrufu sağlamaktadır.
- Karar verme faaliyetlerinde verilerden yararlanmak: Veriler organize edilip doğru araçlara yatırım yapıldıktan sonra uygulama aşamasında geçilir. Örneğin; çevrimiçi

kişiselleştirilmiş egzersiz programları sunan bir şirket, web sitesindeki ziyaretçi trafiğinin artmasına rağmen satışlarının artmadığını fark etmiştir. Girişimci, bu sorunun kaynağını bulmak için web trafiği verilerini toplamış ve ziyaretçilerin egzersiz programlarına erişim için anket doldurmalarını isteyen başka bir sayfaya yönlendirildiğini öğrenmiştir. Buradan hareketle, web sitesinde gerekli iyileştirmeleri sağlamış ve sorunu gidermiştir.

- Çevik olmak: Girişimcilerin işlerini büyütmesi için çevik olması gerekir. Veriye dayalı kararları uygulamak için ne kadar hızlı harekete geçilirse, büyüme faaliyetleri o kadar hızlı gerçekleşir.

Tüm bunların yanı sıra, girişimcilik faaliyetlerinde verilerden yararlanmak dikkatlice planlanan sürekli bir çabaya bağlıdır. Yakın gelecekte girişimcilerin genel iş stratejisinin ayrılmaz bir unsuru olan büyük veri teknolojilerinin giderek daha da önemli hale gelmesi beklenmektedir (Khan, 2020:20).

4. VERİYE DAYALI GİRİŞİMCİLİĞE GEÇİŞİN FIRSATLARI VE ZORLUKLARI

Son yıllarda girişimciler büyük verinin öneminin farkına varmaya başlamış ve girişimcilerin hedeflerine ulaşma yolları önemli ölçüde değişmiştir. Artık, verileri analiz etmek ve eyleme dönüştürülebilir içgörüler geliştirmek girişimciler için oldukça önemli hale gelmiştir (Holzman, 2018). Veriye dayalı girişimcilik olarak adlandırılan bu dinamik yaklaşım pek çok fırsatı beraberinde getirmektedir. Şüphesiz iş süreçlerinin ihtiyaçları doğrultusunda kullanılan veri analizi girişimcilik uygulamaları için kayda değer etkilere sahiptir. Veri analizi girişimcilerin performanslarını ve aldıkları kararların kalitesini artırır (Sedkaoui ve Khelfaoui, 2019:260). Özellikle belirsizliğin yüksek olduğu ortamlarda girişimcilerin iş fırsatlarıyla ilgili değişiklikleri izlemelerine imkan sağlar (Erzurumlu vd., 2018:1). Veri analizi sayesinde girişimciler belirsizliklerin üstesinden gelebilir ve iş fırsatlarını değerlendirmek için üstün içgörüler elde edebilir (Reddy ve Rahamatulla, 2021:107). Genel itibariyle girişimciler sorunların çözümünde görüşlerini desteklemeyen uyarı işaretlerini ve fırsatları görmezden gelme eğilimindedir. Oysa veriye dayalı stratejilerle kullanıcı verilerini toplamak ve bu verileri iş kararlarını yönlendirmek için kullanmak, nesnelliğe ve esnekliğe olanak sağlayarak girişimcilerin ürün ve pazar anlayışını derinleştirmeye yardımcı olur (Kohl, 2019). Büyük veri teknolojileri sayesinde endüstri, ürün ve tüketici davranışları ile sosyal medya verilerinin nasıl yönetileceğini anlamak maliyetleri düşürme ve verimliliği artırma yoluyla rekabet üstünlüğü sağlar (Khan, 2020:15). Bu nedenle veriler işin geleceği olarak kabul edilir (Patel, 2015).

Verilerin miktarı ve çeşitliliği arttıkça sunduğu fırsatlar da sürekli olarak artmaktadır (Khan 2020:21).

Bununla birlikte, büyük veri dünyası girişimcilere birtakım zorluklar da sunmaktadır. Veriler işletmeyi farklı açılardan görmenin bir yolu olsa da, gelecekteki sonuçları iyileştirmek için uygulanmadığı ve kullanılmadığı sürece işe yaramaz (Patel, 2015). Pazarda önde gelen bazı şirketler rekabeti güçlendirmek ve yeni iş fırsatları yaratmak için veriye dayalı yaklaşımları aktif olarak benimserken, bazı işletmeler büyük veriyi anlama ve deneyimleme eksikliği nedeniyle bu tür yaklaşımları benimseme eğrisinin ilk aşamalarında yer almaktadır (Kwon vd., 2014:387). Bu bağlamda inovasyon hızına yeterince ayak uyduramama endişesi, verilerin nasıl kullanılacağını bilememe, değişime karşı direnç, çelişkili veya yanlış verilere sahip olma veriye dayalı girişimcilik faaliyetlerinde ortaya çıkan zorluklardan bazılarıdır (Landau, 2020). Ayrıca, büyük veri yığını arasından işletme için önemli olanları seçmek, analiz etmek ve alınan kararları eyleme dönüştürmek oldukça güçtür. Faaliyetleri iyileştirmeye yönelik gerekli düzenlemeler yapılmazsa tüm veri toplama ve analizine yönelik çabalar boşa gidecektir (Patel, 2015). Büyük veri teknolojilerini kullanırken verilerden değer elde etme güçlüğüne yanı sıra veri gizliliği ve veri güvenliği sorunlarıyla da karşılaşmaktadır (Khan, 2020:17). Dahası küresel ekonomik durum, piyasa baskısı, siyasi düzenlemeler gibi dış koşullar da bir şirketin büyük veri kararlarını etkileyerek girişimcilik sürecini şekillendirebilir (Kwon vd., 2014:392; Erzurumlu vd., 2018:2).

5. İŞ DÜNYASINDAN ÖRNEKLERLE VERİYE DAYALI GİRİŞİMCİLİK

Günümüzde veri modern ekonominin üzerine inşa edildiği bir altyapı olarak görülmektedir. Verinin artan miktarı ve çeşitliliği işletmeleri giderek veriye bağımlı hale getirmektedir (Fawcett vd., 2017:5). Veriye dayalı girişimcilik çeşitli sektörlerde uygulama alanı bulmaktadır. Bu sektörlerden biri sağlık sektörüdür. *Sağlık sektörü* genel olarak hastalıkları tahmin etmeye ve önlemeye, maliyetleri azaltmaya ve kişisel sağlık hizmetlerini geliştirmeye yardımcı olan büyük miktarda tıbbi veriye sahiptir (Insights Success, 2018). Örneğin; New York merkezli bir sağlık teknolojisi girişimi olan Flatiron Health, kanser hastalarıyla ilgili verilerin toplandığı bir platformdur. Flatiron'un arama motoru kanser tedavisini kişisel hale getiren, olası en iyi tedavi seçeneklerini belirlemeyi sağlayan ve tıp uzmanları arasındaki işbirliğini artıran teknolojik bir altyapı sağlamaktadır. Dolayısıyla, büyük veri çözümleri sağlık hizmetlerini daha etkili, daha az maliyetli ve daha güvenli hale getirmektedir. Kaliforniya merkezli bir girişim olan Lumiata ise daha fazla hasta verisine erişim ve planları sürekli olarak analiz etme ve güncelleme yeteneği sunmaktadır. Makine öğrenimi ve tahmine dayalı analitik araçları yoluyla gerçek zamanlı tahminler sunarak sigorta şirketlerinin, hastane ağlarının ve ilaç

şirketlerinin daha kaliteli hizmet sunmasını, zaman kaybını ve maliyetleri azaltmasını sağlamaktadır. Geliştirdiği Risk Matrisi adlı yenilikçi çözüm sayesinde, sağlık hizmeti sağlayıcıları daha iyi planlar geliştirmekte, daha doğru değerlendirmeler yapmakta ve daha doğru risk düzenlemeleri uygulamaktadır (Landau, 2020).

Tarım sektörü de veriye dayalı girişimcilik yaklaşımlarından maksimum fayda sağlayabilir. Veriye dayalı yaklaşımlar hava koşullarının tahmin edilmesi, mahsulleri yetiştirmede doğru yöntemin belirlenmesi ve mahsullerin satışında doğru fiyatın belirlenmesi gibi konularda yol gösterici olmaktadır (Insights Success, 2018). Örneğin; İsrail merkezli bir çiftlik yönetimi yazılım platformu olan CropX, yer üstü ve yer altından gelen verileri entegre edip çiftlik yönetimini optimize etmekte ve otomatikleştirmektedir. Mahsule özel yönetim modelleriyle hem mahsulün ihtiyaçlarını ve beklenen büyümeyi tahmin edebilmekte hem de tarladaki değişkenlikleri erken aşamada belirlemektedir. Ayrıca, bitki zararlılarından ve hastalıklardan kaynaklanabilecek potansiyel riskler için ürüne özel öneriler geliştirip uyarılar göndermektedir. CropX uygulaması değişen koşullara uyum sağlayan bir sulama reçetesiyle tarlanın tam olarak ne kadar sulanacağını belirlemeye yardımcı olmaktadır. Dahası, gerçek zamanlı toprak verilerini analiz ederek mahsul kaybını azaltmak için optimize edilmiş gübre yönetimi sunmaktadır. Tüm bunları gerçekleştirirken mahsul modellerini, uydu görüntülerini ve hava tahmini verilerini entegre etmektedir (CropX, 2021). İsviçre merkezli bir akıllı tarım şirketi olan Gamaya, özelleştirilmiş dijital tarım bilimi çözümleri geliştirmek için uzaktan algılama ve makine öğrenimi teknolojilerinden yararlanmaktadır. Şirket drone ve uydu görüntülerinden elde edilen veriler sayesinde optimum ürün yönetimi için gerekli bilgileri sağlamayı hedeflemektedir. Bu hedefe ulaşmak için ham verileri eyleme dönüştüren algoritmalar; besin eksiklikleri, hastalıklar ve zararlılar gibi sorunları tespit etmektedir (Gamaya, 2021).

Ulaşım sektöründe en bilinen veriye dayalı girişimcilik örneği Uber'dir. Uber, bir yere gitmesi gereken kullanıcıları onları götürmek isteyen sürücülerle buluşturan akıllı telefon uygulaması tabanlı bir taksi rezervasyon hizmetidir. Şirketin başarısı geleneksel taksi firmalarına göre büyük veriden daha etkili şekilde yararlanması ile ilişkilendirilmektedir. Uber, kullanıcılarının yaptığı her yolculukta veriler depolamakta ve bu verileri talebi belirlemek, kaynakları tahsis etmek ve ücretleri hesaplamak için kullanmaktadır. Faaliyet gösterdiği tüm şehirlerde geniş bir sürücü veri tabanına sahip olan Uber, bir yolcu araç istediğinde en uygun sürücüyü anında eşleştirme sağlamaktadır. Şirket, hizmet verdiği şehirlerdeki toplu taşıma ağlarının derinlemesine analizini yaparak yetersiz hizmet verilen alanları da tespit etmektedir. Trafik koşullarını ve yolculuk sürelerini gerçek zamanlı olarak izlemek için algoritmalar geliştiren

şirket, talep durumuna göre daha fazla sürücüyü direksiyona geçmeye veya evde kalmaya yönlendirmektedir (Marr, 2016:267-268).

Perakende satış sektöründe faaliyet gösteren Walmart, müşterilerin ihtiyaçlarını anlamak ve onlara satın almak istedikleri ürünleri sunmak için veriye dayalı girişimlerde bulunmaktadır. Şirket, gerçek zamanlı veri analizini iş performansını artırmanın temel unsuru olarak kabul etmektedir. Şirkette performans göstergelerinden hareketle herhangi bir sorun çıktığında otomatik uyarılar gönderen ve ilgili faaliyetlerden sorumlu ekipleri olası çözümler hakkında görüşmeye davet eden bir sistem bulunmaktadır. Örneğin, ürün satışlarındaki beklenmedik düşüşün nedenleri (fiyatlandırma hatası, ürünlerin raflarda bulunmaması vb.) gerçek zamanlı analitik yoluyla hızlı bir şekilde tespit edilip sorumlu kişilere uyarılar gönderilmekte ve gerekli düzeltmeler sağlanmaktadır. Şirketin veriye dayalı başka bir girişimi, halka açık sosyal medya konuşmalarını izleyen ve insanların konuşmalarına dayanarak hangi ürünleri satın alacaklarını tahmin etmeye çalışan Sosyal Genom Projesi'dir (Marr, 2016:6-7).

6. BULGULAR

Rekabetin ve belirsizliğin yoğun olduğu günümüz iş dünyasında, yeni nesil girişimciler karar verme süreçlerini iyileştirmek ve iş performanslarını artırmak için büyük verinin gücünden yararlanmaktadır. Büyük veri çağında girişimcilerin başarılı olması, iş ortamı hakkında daha fazla bilgi sahibi olmasına ve içgörülere dayalı bilinçli kararlar vermesine bağlıdır. Dolayısıyla, girişimcilere iş kurma ve geliştirme sürecinde daha yenilikçi, esnek ve etkin çözümler üretme imkanı sunan veriye dayalı teknolojiler, girişimcilerin genel iş stratejilerinin temel bileşenlerinden biri haline gelmektedir. Bu gelişmeler neticesinde ortaya çıkan veriye dayalı girişimcilik yaklaşımı, girişimcilik faaliyetlerinin sürdürülebilirliği açısından kritik öneme sahiptir. Geleneksel girişimcilikten veriye dayalı girişimciliğe geçiş bir yandan maliyetleri düşürme, verimliliği artırma ve rekabet üstünlüğü sağlama gibi fırsatları beraberinde getirirken, öte yandan yeni teknolojiler konusunda bilgi eksikliği, değişime direnç, veri gizliliği ve veri güvenliği gibi birtakım zorlukları da barındırmaktadır. İş dünyasında sağlık, tarım, ulaşım ve perakende satış gibi pek çok sektörde faaliyet gösteren öncü işletmelerin veriye dayalı girişimcilik uygulamalarını benimsediği görülmektedir. Yakın gelecekte girişimcilik faaliyetlerinde veri madenciliği, makine öğrenimi ve tahmine dayalı analitik gibi veriye dayalı uygulamaların daha da yaygınlaşması beklenmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Günümüzde veri teknolojilerindeki son gelişmelerin girişimcilik faaliyetlerini dönüştürdüğü bilinen bir gerçektir. İyi tanımlanmış veri stratejileri, yeni nesil girişimcilerin başarısında rol oynayan en temel faktörlerden biridir. Müşterileri, rakipleri ve iş ortaklarını daha iyi anlamaya yardımcı olan veriye dayalı yaklaşımlar, girişimcilere işin mevcut durumu ve geleceğine ilişkin önemli perspektifler sunarak şirketin bir bütün olarak gelişme potansiyelini artırmaktadır. Dolayısıyla, mevcut girişimciler ve yeni bir girişim başlatmayı düşünenler veriye dayalı yaklaşımları benimsemeli ve uygulamaya aktarmalıdır. Bu süreçte veriye dayalı girişimcilik ekosistemi oluşturmak için girişimciler, hükümet ve üniversitelerin işbirliği içinde çalışması önerilebilir. Bu çerçevede girişimcilere eğitim ve geliştirme programları sunulması, veri yönetimine ilişkin düzenleyici reformların başlatılması, üniversite müfredatlarının veri bilimine ilişkin konularla güncellenmesi, veri paylaşımının teşvik edilmesi ve kurumlar arasında bilgi alışverişinin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülebilir.

Veriye dayalı girişimcilik konusunun literatürde yeni olması ve bu konuda yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması bu çalışmanın kısıtları arasındadır. Bununla birlikte çalışma, gerek araştırmacılarda gerekse uygulayıcılarda konuyla ilgili farkındalık oluşturması açısından önem arz etmektedir. Gelecek çalışmalarda girişimcilerin veriye dayalı yaklaşımlara ilişkin tutumları, girişimcilerin veriye dayalı yaklaşımları uygulama düzeyleri, veriye dayalı girişimciliğin işletme performansı üzerine etkileri ve veriye dayalı girişimcilik uygulamalarının sektörel boyutta incelenmesi gibi konular ele alınabilir.

KAYNAKÇA

- CropX (2021). Welcome to the Era of Data-Driven Farming. <https://cropx.com/>
- Çanakoğlu, E., Erzurumlu, S. S. ve Erzurumlu, Y. Ö. (2018). “How Data-Driven Entrepreneur Analyzes Imperfect Information for Business Opportunity Evaluation”, **IEEE Transactions on Engineering Management**, 65 (4), 604-617.
- Erzurumlu, S., Canakoglu, E. ve Erzurumlu, Y. (2018). “Data-Driven Entrepreneurship: A Data Analysis Approach to Business Opportunity Evaluation”, **Academy of Management Annual Meeting Proceedings**, 2018, 1, 11500.
- Fawcett, J., Chauvet, L. ve Goodman, R. (2017). “Data Entrepreneurship: Exploring Successful Business Models with Open Data”, **Open Data Institute**, ODI-WP-2017-004, 1-26.
- Gamaya (2021). Our Technology. <https://www.gamaya.com/technology>
- Holzman, S. (2018). 5 Tips to be a More Data-Driven Entrepreneur and Startup. <https://inc42.com/resources/5-tips-to-be-a-more-data-driven-entrepreneur-and-startup/>
- Insights Success (2018). Moving towards Data-Driven Entrepreneurship. <https://www.insightssuccess.in/moving-towards-data-driven-entrepreneurship/>
- Khan, M. L. (2020). Big Data and Entrepreneurship, (Chapter 22), **Handbook of Media Management and Business**, Editors: L. M. Mahoney ve T. Tang, London, UK; Rowman & Littlefield, 391-406, ISBN: 978-1538115305.
- Kohl, O. (2019). Don't Roll the Dice: Be A Data-Driven Entrepreneur. <http://datashark.com/dont-roll-the-dice-be-a-data-driven-entrepreneur/>
- Kwon, O., Lee, N., Shin, B. (2014). “Data Quality Management, Data Usage Experience and Acquisition Intention of Big Data Analytics”, **International Journal of Information Management**, 34 (3), 387-394.
- Landau, J. (2020). How Data-Driven Entrepreneurship is Changing the Healthcare Market. **Healthcare Business Today**. <https://www.healthcarebusinesstoday.com/how-data-driven-entrepreneurship-is-changing-the-healthcare-market/>
- Marr, B. (2016). **Big Data in Practice: How 45 Successful Companies Used Big Data Analytics to Deliver Extraordinary Results**, First Edition, JohnWiley and Sons Ltd, United Kingdom.
- Obschonka, M. ve Audretsch, D. B. (2020). “Artificial Intelligence and Big Data in Entrepreneurship: A New Era Has Begun”, **Small Business Economics**, 55, 529-539.
- Patel, S. (2015). The Case for Becoming a Data-Driven Entrepreneur. <https://www.forbes.com/sites/sujanpatel/2015/07/01/the-case-for-becoming-a-data-driven-entrepreneur/?sh=6b0d8a7a214a>
- Provost, F. ve Fawcett, T. (2013). **Data Science for Business**, First Edition, O'Reilly Media, Sebastopol, CA.
- Reddy, P. J. ve Rahamatulla, V. (2021). “Data Driven Entrepreneur Analysis for Business Opportunity Evaluation”, **Journal of Engineering Sciences**, 12 (8), 107-114.
- Sedkaoui, S. (2018). “How Data Analytics is Changing Entrepreneurial Opportunities?”, **International Journal of Innovation Science**, 10 (2), 274-294.
- Sedkaoui, S. ve Khelfaoui, M. (2019). Building an Analytics Culture to Boost a Data-Driven Entrepreneur's Business Model, (Chapter 14), **Managerial Perspectives on Intelligent Big Data Analytics**, Editor: Z. Sun, Hershey PA, USA; IGI Global, 260-291, ISBN: 9781522572770.
- Tirupatamma, K., Johnston, K, Aruna, G., Sravani, G. ve Chitti Babu, R. (2021). “Data-Driven Entrepreneurship”, **International Journal of All Research Education and Scientific Method**, 9 (6), 3650-3658.

SİNİK TÜKETİCİLERİN SINIFLANDIRILMASI: NETNOGRAFI UYGULAMASI

Prof. Dr. Nilsun SARIYER
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
nilsunsariyer@mu.edu.tr

ÖZET

Çoğu işletmenin Müşteri İlişkileri Yönetimini etkin kullanmasına rağmen tatmin olmamış, işletmeyi terk eden, ürüne, markaya ya da işletmeye yabancılaşan müşteri grupları her zaman vardır. Aslında M.Ö. 4. yy.'da Antik Yunan'da ortaya çıkan sinizm kavramı pazarlamada tüketici sinizm olarak ifade edilmektedir. Tüketici sinizmi, işletmelerin açık etmedikleri menfaatlerine yönelik niyetlerinden kaynaklanan faaliyetlerden dolayı zarar gören tüketicinin işletme ya da pazara karşı sergilediği tutumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu araştırmada tüketici sinizm ele alınmıştır. Odou ve Pechpeyrou (2011) tüketici sinizmini dört farklı kategoriye ayırmışlardır: savunmacı sinizm, saldırgan sinizm, yıkıcı sinizm ve etik sinizm. Bu araştırmanın amacı, Odou ve Pechpeyrou (2011) tarafından yapılan bu sınıflandırmasının geçerli olup olmadığını araştırmaktır. Böylece sinik tüketicilerin sınıflandırılması da yapılabilecektir. Bu amaçla kalitatif araştırma yöntemlerinden netnografya kullanılmıştır. Tüketicilere herhangi bir dış müdahale olmadan davranışını ortaya çıkartmak hedeflendiği için bu yöntem tercih edilmiştir. Bununla birlikte literatürde tüketici sinizm bir tutum olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle araştırmada tüketicilerin tutum oluşturdukları müşteri şikâyetleri tercih edilmiştir. Beklentileri karşılanmamış ya da bir şekilde olumsuz durumla karşılaşan tüketiciler özellikle internet ortamında şikâyetlerini dile getirerek çözüm bulmak istemektedirler. Araştırmacı, iki ay boyunca web müşteri şikâyet sitelerini takip etmiştir. Günlük şikâyet sayısının çok fazla olması nedeniyle web sitelerinden birini seçmiştir. Bu, araştırmanın sınırınıdır. Seçilen web sitesinde katılımsız gözlemci olarak yer alınmış ve tüketicilerin şikâyetleri beş ay boyunca (Nisan 2021 ila Ağustos 2021) takip edilmiştir. Doğrudan şikâyetlerini paylaşan üyelerinin paylaşımlarına dayanarak arşivsel veri toplanmıştır. Araştırma konusu ile ilgili aranan cevaplara yardımcı olabilecek 220 şikâyet metni elde edilmiştir. Toplanan veriler, Atlas.ti nitel analiz programı aracılığı ile sınıflandırılarak tematik analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Araştırma sonucunda sinik tüketicilerin saldırgan, savunmacı ve etik olarak sınıflandırılabilceği ortaya çıkmıştır. Bu araştırmanın sonuçları özellikle sinik tüketici davranışlarından sorun yaşayan işletmeler açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Sinizm, Sinik Tüketici, Tüketici Davranışı

Classification of Cynical Consumers: A Netnography Study

ABSTRACT

Although most businesses use Customer Relationship Management effectively, there are always customer groups who are not satisfied, leave the business, and become alienated from the product, brand or business. In fact, the concept of cynicism, which emerged in Ancient Greece in the fourth century BC, is expressed as consumer cynicism in marketing. Consumer cynicism is defined as the attitudes of the consumer towards the business or the market, who are harmed by the activities arising from the intentions of the businesses for their undisclosed interests. In this research, consumer cynicism is discussed. Odou and Pechpeyrou (2011) divided consumer cynicism into four different categories: defensive cynicism, offensive

cynicism, destructive cynicism, and ethical cynicism. The purpose of this research is to investigate whether this classification made by Odou and Pechpeyrou (2011) is valid. Thus, it will be possible to classify cynical consumers. For this purpose, netnography, one of the qualitative research methods, was used. This method has been preferred because it is aimed to reveal the behavior of the consumer without any external intervention. However, consumer cynicism is considered as an attitude in the literature. For this reason, in the research, customer complaints, in which consumers' attitudes are formed, were preferred. Consumers whose expectations have not been met or who have encountered a negative situation in some way want to find solutions by expressing their complaints, especially on the internet. The researcher followed web customer complaint sites for two months. One of the websites was chosen due to the high number of complaints per day. This is the limit of research. It took place as an unattended observer on the selected website and consumers' complaints were followed up for five months (April 2021 to August 2021). Archival data were collected based on the posts of the members who shared their direct complaints. 220 complaint texts were obtained, which can help the answers sought regarding the research subject. The collected data were classified by Atlas.ti qualitative analysis program and interpreted with thematic analysis method. As a result of the research, it was revealed that cynical consumers can be classified as aggressive, defensive and ethical. The results of this research are especially important for businesses that have problems with cynical consumer behavior.

Keywords: Consumer Cynicism, Cynical Consumer, Consumer Behavior

GİRİŞ

Günlük hayatını sürdürmek için alışveriş yapan tüketiciler her zaman bu eylemden mutlu olmazlar. Ürün, marka ya da işletme ile ilgili yaşanan olumsuzluklar tüketicilerin güveninin kaybedilmesine neden olur. Bu durumun tekrarlanması tüketicilerin işletme ile ilgili sorun yaşayacağı önyargısına sahip olmalarına da neden olabilir. Başka bir ifadeyle tüketiciler satın alma ya da tüketim gibi pazarlama ile ilgili faaliyetlerde endişe yaşamaya başlarlar. Bu endişe; güvensizlik, önyargı, mutsuzluk, müşteri şikâyeti, tüketici hoşnutsuzluğu, tüketici yabancılaşması, tüketici sinizm gibi farklı şekillerde görülebilir. Bu çalışmada tüketici sinizm ele alınmıştır. Öncelikle kavram açıklanmış daha sonra tüketici sinizm çeşitleri ile ilgili netnografik bir araştırma yapılmıştır.

1. TÜKETİCİ SİNİZM

M.Ö. 4. yy.'da Antik Yunan'da ortaya çıktığı düşünülen sinizm, erdemli bir yaşam sürmeyi amaçlayan bir harekettir (Andersson, 1996, s.1397). Antik dönem siniklerinin erdemli yaşamı ilke edinen, kanaatkâr yaşam tarzına ve nispeten iyimser bakış açısına sahip oldukları ifade edilmektedir (Chylinski ve Chu; 2010, s.798). Bilinen ilk sinîğin, Atina'lı Antisthenes (İ.Ö. 444-368) olduğu hatta sinizm felsefesiyle ilgili bir okul kurduğu rivayet edilmektedir (Erdoğan ve Bedük, 2013, s.19). Burada yetişen sinikler, kendilerini toplumdan soyutlayarak idealist bir hayat sürdürmeyi amaçlamışlardır (Kanter ve Mirvis, 1989, s.43). Bu felsefenin en bilinen

savunucu Antisthenes'in de öğrencisi olan Diogenes olduğu söylenmektedir (Dudley, 1937, s.3). Dürüst bir insan bulmak için gün ışığında bile elinde fenerle gezen Diogenes'in kişiliği ve öğretisinin sinizme kesin şeklini verdiği iddia edilmektedir (Luck, 2011, s.15). Maalesef sinizm felsefesi zamanla olumsuzluk içermeye başlamış, güven kaybı ve bunun getirdiği olumsuz tutumlar sinizm olarak adlandırılmıştır (Güven, 2016, s.155).

Türk Dil Kurumu güncel sözlükte sinizm, “İnsanın erdem ve mutluluğa, hiçbir değere bağlı olmadan bütün gereksinmelerden sıyrılarak kendi kendine erişebileceğini savunan Antisthenes'in öğretisi, kinizm” olarak tarif etmiştir (sozluk.gov.tr). Andersson (1996) sinizmin deneyimlere dayanan ve değişim gösterebilen öğrenilmiş bir tutum olarak tanımlamaktadır. Erdoğan ve Bedük (2013), bireylerin yalnız kendi çıkarlarını gözettiğine inanan ve herkesi çıkarıcı gören kimseye sinik, bu görüşü açıklamaya çalışan düşünceyi de sinizm olarak kavramlaştırmaktadırlar. Arslan (2012), insanların diğer insanlardan hoşlanmaması, otorite ve kurumlara karşı olumsuz ve güvensiz tutumlara sahip olması, engellenme, umutsuzluk ve hayal kırıklığı, kişi, grup, ideoloji, toplumsal gelenek veya kurumlara karşı negatif duygular duyma ve güvensizlik, insanın niyet ve faaliyetlerinin iyilik ve samimiyetine karşı çıkma eğilimi olarak tarif etmektedir.

Tablo 1-Tüketici Sinizm İle İlgili Başlıca Tanımlar

YAZAR	TANIM
Chylinski ve Chu (2010)	İşletmelerin açık etmedikleri menfaatlerine yönelik niyetlerinden kaynaklanan faaliyetlerden dolayı zarar gören tüketicinin işletme ya da pazara karşı sergilediği tutumlar
Helm, Moulard ve Richins (2015)	İşletmelerin fırsatçılıkları nedeniyle oluşan aynı zamanda tüketicilere zarar veren bir pazarın varlığını algılayan tüketicilerin oluşturdukları ve öğrendikleri tutumlar
Mikkonen, Moisander ve Fırat (2011)	Din, politika, kültürel değerler gibi olguların eleştirilmesini içermesi nedeniyle tüketici eleştiriciliğinin daha radikal bir türü; piyasaya veya piyasadaki kurumlara karşı oluşan şüphe, hayal kırıklığı ve aldatılmanın farkına varılmasına yol açan psikolojik telafi stratejisi; pazarlama kurumları tarafından tüketicilere sunulan normalize edilmiş öznellik biçimlerine karşı tüketici direnişi ve toplumsal eleştiri biçimi
Odou ve Pechpeyou (2011)	Tüketicilerin kendi varlıkları üzerindeki kontrolü yeniden kazanmaları olarak ifade ederken tüketim toplumu oluşturmak için dayatılan tüketim kodunu deşifre etmeye yönelik ikna çabaları
Naletelich ve Ketron (2017)	Tüketicilerin kendilerini koruma amaçlı ve saf olmadıklarını gösterme çabaları
Dolen, de Cremer ve de Ruyter (2012)	Kişi, kurum ya da işletmenin dürüst, bencil ve sadece kendini düşündüğü inancını yansıtan bundan dolayı sinik bir tüketicinin kendini bu negatiflikten korumak için geri çekilme ve uzaklaşma hareketi sergilemesi

Pazarlama literatüründe sinizm, tüketici davranışlarını açıklamada kullanılan ve giderek popülerliğini artıran bir kavram olarak ele alınmaktadır (Chylinski ve Chu, 2010, s.796; Chowdhury ve Fernando, 2014, s.677). Tüketici sinizmi, işletmelerin kendi çıkarlarını düşündükleri inancının temelinde, tüketicilerin pazardaki işletmelere karşı şüphe içinde olma

halidir (Chu ve Chylinski, 2006:1; Tokgöz, 2020, s.40). Bu tanıma benzeyen veya bu tanımdan farklılaşan kavramla ilgili başlıca tanımlar, Tablo 1’dedir.

Bu tanımların ortak noktası, tüketicilerin işletmelere karşı negatif duygulara sahip olmaları bunun sonucu olarak olumsuz tutum geliştirerek güven kaybı yaşamaları, kötümserlik, şüphe, aldatılma gibi ön yargıların daimi hale gelmesidir.

Sinik tüketicilerde şüphe duygusu, işletmelerin sadece kendi çıkarlarının peşinde olduğu düşüncesiyle ortaya çıkmaktadır. Daha sonrasında tüketiciler bu duyguyu piyasaya yönelterek tutuma çevirmektedirler (Chu ve Chylinsky, 2006, s.1). İşletmeler bu durumla baş edebilmek amacıyla ikna gücünü kullanmayı tercih ederler. Bu amaçla pazarlama mecralarını kullanmak gerektiğini savunanlar oldukça fazladır (Dobscha and Ozanne, 2001, s.203). Ancak çoğu zaman sinik tüketiciler için bu mecralar yeterli olmayabilir. Çünkü sinikler, küresel tüketim karşıtı projelerdeki pazarlama tekniklerine karşı direnç göstermenin yollarını bilmektedirler (Kozinets and Handelman, 2004, s.701). Hatta çoğu zaman tüketicilerin iknaya yönelik mesajlara karşı savunmacılık anlayışı geliştirdikleri görülmektedir (Göktaş, 2019, s.1655). Hatta daha da ötesi sinizm, spesifik olarak markaların veya perakendecilerin niyetlerine yönelik ortaya çıkan bir hareket olarak da düşünülebilir (Chylinski ve Chu, 2010, s.803). Bu açıdan tüketici sinizm psikolojik yönüyle birlikte tüketim toplumunun dayatmalarına karşı tüketicileri kontrol altına alan ve pazarlama tekniklerine karşı direnişi de sağlayabilen toplumsal bir hareket olarak da ele alınabilir (Odou ve de Pechpeyrou, 2011, s.1800). Bu durumda boykotlardan bahsedilmelidir. Özellikle sosyal medya araçları sayesinde boykotların daha geniş tüketici gruplarına ulaşılabilceği unutulmamalıdır.

Günümüzde oldukça fazla kullanılan pazarlama iletişimi karma elemanları tüketici sinizmini arttıran bir etken olarak görülebilir. Aslında bu karma elemanları, tüketicilerin gerçekçi olmayan beklentiler içine girmesine ve beklentileri karşılanmadığında sinizm ile ilgili tutumlarının oluşmasına neden olmaktadır. Başka bir ifadeyle, tüketicilere sunulan vaat ve marka için oluşturulan imaj ile gerçeklik arasındaki kopukluk sinizmi ortaya çıkarmaktadır (Helm, 2004, s.345). Özellikle tüketicilerin algılanan kalite ve beklenen kalite arasındaki boşluğu fark etmeleri tüketici sinizmini tetiklemektedir. Böyle bir durumda markalar, tüketici sinizmini bertaraf etmek amacıyla çevrimiçi iletişim ortamlarına yönelerek daha fazla reklam yaparak bu tutumu hafifletmeye çalışmaktadırlar (Ashley ve Leonard, 2009, s.212). Ancak dikkat edilmesi gereken bir konu; tüketici sinizminin markaların pazarlama iletişimi konusundaki ikna girişimlerini etkisiz hale getiren ve markayı kınamak için yapılan retorik bir saldırı olduğudur. Buna ilave olarak, belli bir mal ya da hizmetle ilgili sorun yaşayan kullanıcıların yarattığı negatif davranışların var olmasıdır (Chang vd., 2011, s.489). Ne yazık

ki, yaşadığı bu olumsuzlukları pazarda konuşan sinik tüketicilerin -işletmeler ne kadar gayret gösterse de- başarılı olma olasılığı daha yüksektir.

Tüketiciler, işletmenin etik problemleri olduğuna inanırlarsa güvensizlik gösterirler. Daha önce etik problemleri olan işletmeler, bunu düzeltse bile sinik tüketicilerin güvenini kazanmaları zordur. Hatta işletmelerin bu konudaki ikna çabaları, çoğu zaman işe yaramaz. Çünkü sinik tüketici bilişsel bir koruma olarak zaten işletmeye karşı sinik davranış geliştirmiştir (Bertilsson, 2015, s.454).

Şekil 1- Tüketici Sinizminin Dört Türü

Kaynak: Odou ve Pechpeyrou, 2011, s.1801.

Odou ve Pechpeyrou (2011) tüketici sinizmini dört farklı kategoriye ayırmışlardır. Bu kategorileşmeyi yaparken iki eksenden bahsetmektedirler. Bunlardan ilki tüketicinin bireysel olarak karmaşıklığa gösterdiği dirençtir. Diğeri ise pazarda bir dönüşümü de içine alan sinizme karşı gösterilen kollektif dirençtir. Yine yazarlar, bahsedilen iki eksene göre farklı sinik tüketicilerin olacağını ifade ederek sinik tüketicileri dört gruba ayırmışlardır: Savunmacı Sinizm, Saldırgan Sinizm, Yıkıcı Sinizm ve Etik Sinizm (Odou ve Pechpeyrou, 2011, s.1801). Şekil 1’de de gösterilen bu sinik tüketicilerin özellikleri şunlardır:

Diğer sinizm türlerine göre en hafif sinizm türü olan *savunmacı sinizm*de ikna çabalarına rağmen genel güvensizlikten bahsedilir. Savunmacı sinikler, herkesten şüphe duyarlar. Etraflarındaki diğer tüketicileri de etkileyerek sinik davranış göstermelerine sebep olurlar. Bu siniklerin gösterdikleri davranış şekilleri; aldatılma korkusu, şüphe, güvensizlik ve satışa yönelik olağan bilişsel tepkilerdir. Bu sinizm türüyle telefonla satış, doğrudan satış veya reklamcılıkta daha sık karşılaşıldığı iddia edilmektedir (Akçay, 2021, s.95). Bu tür tüketicilerden direnç gösterenler, ikna girişimlerine tepki verenler ve yazarak direnlerin sayısı oldukça fazladır. Bu sinikler, kurumsal ikna girişimlerinden korunma felsefesini kendi aralarında yayarlar. İşletmelerin psikolojik başa çıkma stratejisinin ağırlıklı olduğu ikna çabalarıyla bu sinikleri kazanmaları önerilmektedir.

İkinci tüketici sinizmi türü, *saldırgan sinizm*dir. Bu sinizmde bireyin kendi amaçları adına özgürleşmesi ve dünyaya eleştirel bakışı sözkonusudur. Savunmacı sinizmde olduğu gibi saldırgan sinizmde de tüketim ideolojisinin sorgulanması yerine piyasayla baş edebilme çabası vardır. Bu çabada savunmacı sinikler piyasayı duygusal şekilde yorumlarken saldırgan sinikler daha pragmatik ve mücadeleci bir tarz içinde hareket ederler. Zaten ikna tekniklerine veya satın alma dürtüsüne karşı tüketici direnci üzerine yapılan araştırmalarda da tüketicilerin daha ziyade savunmacı yönlerinin açığa çıktığı saldırgan davranışlardan kaçındıkları ortaya çıkmıştır (Kanter ve Mirvis, 1989, s.54). Saldırgan sinikler, işletme karşıtı söylemlerde bulunurlar. İşletmelerin faaliyetlerini pazarlama hileleri olarak değerlendirirler (Thompson ve Arsel, 2004, 637). Bu sinikler, işletmeleri ifşa etmekten çekinmezler bunu da toplumsal bir görev olarak görürler. Ayrıca saldırgan sinikler, işletmelere karşı birleştirici ve motive edici eylemci seferberlik yaparak tüketicileri koruduklarına inanırlar (Kozinets ve Handelman, 2004).

Üçüncü tüketici sinizmi türü *yıkıcı sinizm*dir. Bu sinizm, piyasayı hedef alan provokatif ve tutarsız uygulamaları içine almaktadır. Bu siniklere göre çoğu tüketici sürekli manipüle edilmektedir. Bu siniklerin temel amacı, diğer tüketicilere pazardaki sinizm durumlarını göstermek ve tüketicilere nasıl aldatıldıklarını açıklamaktır (Güven, 2016, s.158). Bununla birlikte tüketicilerin uyandırılması ve böylece kışkırtılmaları amaçlanmaktadır (Kozinets ve Handelman, 2004, s.694). Bu sinizm türünde iğneleyici ve aşağılayıcı bir mizah kullanarak tüketim ideolojisinden uzak durma fikri üzerinde durulur (Tarar ve Tumjanda, 2019, s.24)

Etik sinizm adı verilen son tüketici sinizminde ise tüketici sadece kendi değer ve yargılarına güvenmekte bunun dışında tüm diğer yargıları reddetmekte ve bir direnç göstermektedir. Bu direnç, tüketim karşıtlığından ziyade sinik tüketicinin kendi geliştirdiği değerlere aykırı olanları reddetmesidir. Etik tüketici sinizmi, manevi bir arayış olarak ifade edilebilir. Bu sinizmin temelinde bireyin kendi yaşamı üzerinde kontrol sahibi olabilmesi için sürekli çaba sarf etmesi

ve gereksiz olanları terk edip sadece zorunlu ihtiyaçlarına odaklanarak elde edilebilecek erdemli bir yaşam arayışını içermesidir (Oudou ve Pechpeyrou, 2011, s.1804).

Bu araştırmada Oudou ve Pechpeyrou (2011) tarafından yapılan sinik tüketici sınıflandırmasının geçerli olup olmadığı belirlenmeye çalışılmıştır. Böylece literatürde tüketici sinizm kategorileri olarak ifade edilen bu sınıflandırmanın doğrulanması da yapılmıştır.

2. TASARIM VE YÖNTEM

Araştırma, nitel bir araştırmadır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma nitel araştırma olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden netnografya kullanılmıştır. Netnografya internet veya ağ etnografisi olarak da ifade edilebilir (Varnalı, 2013, s.9). Kozinets (1998), netnografyayı teknoloji aracılığıyla anında arşivlenen iletişimi bir araştırma alanı hâline getirerek kapsamlı erişimin, sahte kimliklerin ve kimliksizliğin araştırma esnasında dikkate alınması gereken fırsat ve meydan okumaları olarak görür. Özellikle tüketici davranışlarındaki eğilimi ve beklentileri keşfetme aracı olarak son dönemlerde kullanılmaya başlayan bu yöntemin (Gürçayır Teke, 2014, s.33) bu araştırmada tercih edilme nedeni, tüketicilerin olumsuz tutumlarının daha kolay tespit edileceğine olan inançtır. Buna ilave olarak netnografya yöntemiyle tüketiciye herhangi dış müdahale olmadan sinik davranışın ortaya çıkartılacağı düşünülmektedir.

Araştırmada tüketicilerin sinik davranışlarını gösterdikleri müşteri şikayetleri ele alınmıştır. Bu araştırmanın ilk sınırınıdır. Netnografya ile incelenerek sinik davranış türlerinin ortaya çıkartılmasının hedeflendiği bu araştırmada öncelikle müşteri şikayet web siteleri ziyaret edilmiştir. Yaklaşık iki ay boyunca bu siteler takip edilmiştir. Bu sitelerdeki şikayet sayısının fazlalığı dikkate alınarak tek müşteri şikayet web sayfası seçilmiştir. Bu da araştırmanın ikinci sınırınıdır. Ancak şikayetlerin birbirinden farklı olmasının netnografya yönteminde sıkıntı yaratacağı düşünülerek şikayet yapılan sektör sınırlandırılmıştır. Bu amaçla bankalarla ilgili şikayetler ele alınmıştır. Bu da araştırmanın son sınırınıdır.

Veriler toplanırken araştırmacı, katılımsız gözlemci olarak yer almıştır. Seçilen web sitesindeki şikayet metinlerinden bankalarla ilgili olan şikayet metinleri beş ay boyunca (15 Mart 2021 ile 15 Ağustos 2021) kaydedilmiştir. Bu veriler arşivsel veri olarak toplanmıştır. Arşivsel veri, çevrimiçi ortamda halihazırda var olan ve araştırmacının herhangi bir katılımı olmaksızın kopyalanarak elde edilen verilerden oluşmaktadır (Kozinets, 2010, s.98). Toplam 220 şikâyet

metni elde edilmiştir. Langer ve Beckman (2005) ve Beaven ve Laws (2007), çevrimiçi ortamın yapısı itibariyle üyelerin iletilerini kamuya açık kılmakta olduğunu fakat araştırmacının ulaşılabilen her veriyi çalışmasına dâhil etme hakkına sahip olmasının tartışmalı olduğunu ifade etmektedirler. Bu durum dikkate alınarak toplanan bu şikâyet metinlerindeki isim, üye ismi ya da takma isimlere ve banka isimlerine yer verilmemiştir. Ayrıca metinlerde yazım hataları da düzeltilmeden asıl şekliyle analize dahil edilmiştir.

3. BULGULAR

Şikâyet web sitesinde doğrudan şikâyetlerini paylaşan üyelerinin paylaşımlarına dayanarak oluşturulan arşivsel veriler, Atlas.ti programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Bu program tematik analiz yöntemi ile yorumlanmıştır. Bundan önce verilerin iç geçerliliğin sağlanması için bir başka akademisyenden toplanan verileri kontrol etmesi istenmiştir. Verilerin tutarlı olduğu ve anlamlı bir bütün oluşturduğu bu şekilde teyit edilmiştir. Zaman etkisini de ortadan kaldırmak için beş aylık süre içindeki verilerden yararlanılmıştır.

Analiz yapılmadan önce dört tema ve on üç kod belirlenmiştir. Kodlama iki aşamada yapılmıştır. Elde edilen sonuç, Şekil 2’de görülmektedir.

Yapılan analiz sonucunda üç tüketici sinizmi ortaya çıkmıştır: Savunmacı Sinizm, Etik Sinizm ve Saldırgan Sinizm. Şekil 2’den de görüleceği gibi Odou ve Pechpeyrou (2011) tarafından oluşturulan sinik tüketici sınıflandırılmasından farklı sonuç elde edilmiştir. Her sinizm türü ayrı ayrı ele alınmıştır.

Analize başlamadan önce savunmacı sinizm ile ilgili dört kod (şüpheli, güvensizlik, aldatılma, satışla ilgili tepkiler) belirlenmişti. Savunmacı sinizm teması ile ilgili belirlenen bu kodlar dikkate alınarak beş ay boyunca toplanan müşteri şikâyet metinleri analize alınmıştır. Bu metinlerden bazıları şunlardır:

- “Merhaba. A banka kartımdan para çekildiğine dair mesaj geldi ve sonra bloke olduğuna dair bu ne demek oluyor. *Bu nasıl oluyor!* Ziraat mobile baktığımda mesaj gelen miktarda para çekildiğini görmedim bilmediğim bir yerlerden çok az para çekilmiş. Müşteri temsilcisinden bağlanamıyorum”
- “Bugün (15 Temmuz 2021 perşembe) B bankası ATM den 190 TL Nakit avans çektim ancak provizyon işlemlerde bu nakit avans iki adet 190 TL çekilmiş gibi gözüküyor. *Böyle bir hata kabul edilemez.* Bu hatanın en kısa sürede çözülmesini istiyorum”

- “C şubesini aramakla ulaşamıyoruz artık bir de *telefonu yüzümüze kapatıyorlar* banka müşterisi olmama rağmen işimizi halledemiyoruz. Mesai saatleri içinde telefonun direkt meşgule atıyorlar yani aç kapa yapıyorlar Bu ay tayinim çıktı Allah'a şükür *kurtuluyorum C şubesinden*”

İncelenen bu metinler sonucunda bu kodların bazıları birleştirildi bazıları ise yeniden isimlendirildi. Sonuçta, savunmacı sinizm ile ilgili şüphe, direniş ve güvensizlik kodları elde edilmiştir (Şekil 2).

Saldırgan sinizm temasıyla ilgili literatürdeki kodlar saldırma, özgürleşme, alaycılık olarak belirlenmişti. Analiz sonucunda saldırma, alaycılık ve ret kodları ortaya çıkmıştır (Şekil 2). Saldırgan sinizm olarak değerlendirilen şikayet metinlerinden bazıları şunlardır:

- “Bankanız kredi kartı başvurusunda *milyoner falan arıyor galiba*. O kadar paramız yok maalesef. En azından 800 TL kredi kartı limiti verebilirsiniz. Onunla da sanal kart özelliğini kullanacağım. Ama nerede bankanız bir işi düzgün yapamıyor. Hesabımda 15 bin tl olsa bile kart vermiyor. Başka bankaya git diyor resmen. Tekrar başvuru yapacağım son olsun. *Kabul edilmezse farklı banka hesap açarım*. En azından 800 TL kredi kartı veriyorlar”
- “Hesabımda 351 lira var ama kullanılabilir bakiyem 0 gösteriyor 11 temmuzda transfer yapabildim son 2 gündür transfer işlemine izin vermiyor bana bakiyeniz yetersiz diyor. Ben *şu an Hindistandayım hangi şubenize gideceğim* :) Saka yapıyorsanız hiç uygun değil. Diğer şikayetleri incelediğimde sistemsel bir sorun olduğunu düşünüyorum umarım ivedi şekilde çözüme ulaşır. Sizin yüzünüzden farklı ülkelerde mağdur olacak başka insanlarda var.”
- “12 Temmuz 2021 günü saat 16:30 civarı D bankası yanındaki ATM sinden E Bankası Hesabına para yatırmak istedim. Bankamatik kart içeride takılı iken yatırdığım paralara el konulduğunu yazdı ve kartımı dışarı verdi ve 15 Sn... Sonra ATM de param ® kaldığını şubeye bildirdim. E bankası problemin kendileri ile ilgili olmadığını söyleyip F Bankasına yönlendirdiler. F Bankası Şubesinde bununla ilgili kayıt aldılar genel merkeze gönderdiklerini fakat paranın hesaba geçmesinin bazen 30 gün gibi uzun zaman alabileceğini söylediler. Bununla ilgili genel merkezi aramış olmalarına rağmen henüz bir gelişme olmadı..... *Gerçekten talep edilen şey çok mu zor*, Bankamatik açılıp içerisindeki paranın tespit edilip 1-2 günde iade edilmesi. Yoksa bizler çok mu basit algılıyoruz. Demek ki bizler *bankalar arası bütünleşmeyi tamamlayamamışız*.

- “30.10.2020***19:13 saatinde G bankası ATM'sine para yatırmak için gittim. 5.900 TL param vardı. Banknot sayısı çok sıkıştırabilir diye düşünerek ilk önce 3.000 TL yatırdım sorun çıkmadı hemen ardından kalan 2.900 TL'yi de yatırdığımda ATM: 'teknik bir arıza nedeniyle işlemi iz gerçekleştirilememiştir. Lütfen size ulaşabileceğimiz bir cep telefonu numarası giriniz ve onay tuşuna basınız.' diye hata verdi telefon numaramı girdim onay tuşuna bastım daha sonrasında bir hata vermeden hemen kartımı verdi. Bekledim bekledim fakat paramı vermedi başkası işlem yapabiliyordu ATM arızaya geçmedi fakat paramı vermedi hemen ardından hesabımı kontrol ettiğimde 3.000 TL yatmış ama 2.900 TL yatmamıştı. Bankayı aradım ATM otomatik kayıt oluşturulmuş en kısa sürede paranız hesaba geçecektir dediler bekledim. 3 Kasım salı günü 09:46 saatinde bankaya yatırdığınız tutar hesabına geçmiştir diye mesaj geldi fakat hesabıma hiç 2.900 TL gelmemişti. Mesaj telefonumda mevcuttur mesaj gelmesine rağmen hesabıma param gelmedi *9 aydır 2.900 TL param yoktur. G bankasından şikayetçiyim.*”

Analiz sonucunda ortaya çıkan son sinizm türü etik sinizmdir. Analiz öncesinde belirlenen kodlar, kendi yargılarına inanma, direniş, ret olarak belirlenmesine rağmen analiz sonucunda direniş, kendi yargılarına inanma ve ret kodları elde edilmiştir. Bu sinizm türüyle ilgili şikayet metinleri şunlardır:

- “H bankası tarafından bilğim olmadan 572 TL para çekilmiş hakkımı arayacağım. Sadece benim değil binlerce vatandaş mağdur durumda gerekirse CİMER e üst kurumlara durumu arz edeceğim benim hiçbir şekilde haberim bilğim olmadan yapılan hayatı kabul etmiyorum. *Yazıklar olsun başka bir şey diyemiyorum*”
- “İ kredi kartıma 216.5 TL yıllık kart aidatı yansıtılmıştır. Belirtilen kanun hükümleri gereği *iadesini ve ekstra hiçbir şarta bağlanmaksızın iptal edilmesini talep ediyorum.*”
- “Bir iki değil İ banka sıkıntısı pandeminin ortasında hamile halimle iznim olmadan internet bankacılığına kartımı kapatıp bankaya gelerek düzeltmemi söylediler riskli hamilelik geçirmeme rağmen telefonda yardım etmediler. Normalde 10-11 de kesilen kart kendi akıllarınca 16 ya alındı ve bütün planlarım. Daha neler *bu bankayla çalışmak pişmanlıktır.*”

Analizden önce yıkıcı sinizm temasına da yer verilmiştir. Ancak araştırma sonucunda bu temayla ilgili bir bulguya rastlanmamıştır. Bunun farklı sebepleri olabilir. Çalışmanın nitel bir çalışma olması, incelenen şikayet metinlerinin içeriği gibi. Ancak araştırma kapsamında ele alınan şikayet metinlerindeki sinik tüketicilerin provokatif olmadıkları, tutarlı oldukları ve manipüle edilmeye izin vermedikleri de düşünülebilir.

SONUÇ

Son yirmi yıldır işletmelerin en önemli değerleri tüketicilerdir. Ancak işletmelerin müşteri ilişkileri yönetimi, birebir pazarlama gibi müşteriye elde tutmaya yönelik stratejilere rağmen tatmin olmayan tüketicileri vardır. Bu çalışmada tüketici tatminsizliğinin bir çeşidi olan tüketici sinizm ele alınmıştır. Tüketici sinizm, işletmenin kendi menfaatlerini ön planda tutarak tüketiciye zarar vermesi ile ilgili geliştirdikleri olumsuz tutumlar olarak ifade edilmektedir.

Bu çalışmada sinik tüketicilerin nasıl kategorize edileceği sorusuna cevap aranmıştır. Bu amaçla Odou ve Pechpeyrou (2011) tarafından geliştirilen tüketici sinizm kategorizasyonunun geçerli olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla nitel araştırma yöntemlerinden netnografya kullanılmıştır. Atlas.ti programı aracılığıyla yazarlar tarafından ifade edilen dört tema ve on üç kod ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda üç tür sinik tüketici olduğu ortaya çıkmıştır. Savunmacı sinizm ile ilgili şüphe, direniş ve güvensizlik; saldırgan sinizm ile ilgili saldırma, alaycılık ve ret kodları ve etik sinizmle ilgili direniş, kendi yargılarına inanma ve ret kodları elde edilmiştir. Yıkıcı sinizm ile ilgili herhangi bir bulgu çıkmamıştır.

Araştırma sonuçları işletmeler açısından önemlidir. Özellikle sinik tüketicilerle sorun yaşayan işletmeler, bu tüketicileri kategorize ederek onları nasıl kazanacaklarını öğrenebilirler. Bununla birlikte araştırma nitel bir çalışmadır. Genelleştirilmesi mümkün değildir. Fakat nitel bir çalışma olarak nicel ya da karma araştırmalara rehberlik edebilir. Bundan sonraki çalışmalarda farklı sinik tüketicilerin farklı özellikleriyle ilgili özgün çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akçay, G. (2021). Tüketici sinizminin öncülleri ve sonuçları: Hizmet sektörü üzerinde bir araştırma, Yayınlanmamış Doktora Tezi Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı, Bursa.
- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: an examination using a contract violation framework, *Human relations*, 49 (11), 1395-1418.
- Arslan, E.T. (2012). Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi akademik personelinin genel ve örgütsel sinizm düzeyi, *Doğuş üniversitesi dergisi*, 13(1), 12-27.
- Ashley, C., Leonard, H.A. (2009). Betrayed by the buzz? Covert content and consumer–brand relationships, *Journal of public policy & marketing*, 28 (2), 212–220.

- Beaven, Z., Chantal, L. (2007). Never let me down again?: loyal customer attitudes towards ticket distribution channels for live music events: a netnographic exploration of the us leg of the depeche mode 2005–2006 world tour, *Managing Leisure* 12(2-3), 120-142.
- Bertilsson, J. (2015). The cynicism of consumer morality. *Consumption markets & culture*, 18(5), 447–467.
- Chang, A. H., Hsieh, S. H., Tseng, T. H. (2013). Online brand community res-ponse to negative brand events: The role of group ewom. *Internet re-search*, 23, 486–506.
- Chowdhury, R. M., Fernando, M. (2014). The relationships of empathy, moral identity and cynicism with consumers’ ethical beliefs: The mediating role of moral disengagement. *Journal of business ethics*, 124(4), 677-694.
- Chu, A., Chylinski, (2006). M. A model of consumer cynicism–antecedents and consequences, *Proceedings of the Australian and New Zealand marketing academy*, 1-9.
- Chylinski, M., Chu, A. (2010). Consumer cynicism: antecedents and consequences, *European journal of marketing*, 44(6), 796-837.
- Dobscha, S., Ozanne, J. L. (2001). An ecofeminist analysis of environmentally sensitive women using qualitative methodology: the emancipatory potential of an ecological life, *Journal of public policy & marketing*, 20(2), 201-214.
- Dolen, W. M., de Cremer, D., de Ruyter, K. (2012). Consumer cynicism toward collective buying: the interplay of others’ outcomes, social value orientation, and mood, *Psychology & marketing*, 29(5), 306-321.
- Dudley, D. R. (1937). *A history of cynicism*, London: Methuen and Co.
- Erdoğan, P., Bedük, A. (2013). Örgütsel sinizm ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişki: sağlık sektöründe bir araştırma, *Selçuk üniversitesi sosyal ve teknik araştırmalar dergisi*, 1(6), 17-36.
- Göktaş, B. (2019). Tüketici sinizmi kavramı ve ağızdan ağıza pazarlama eylemlerinin sinik tüketici davranışlarına etkisi konusunda bir uygulama, *OPUS Uluslararası toplum araştırmaları dergisi* 13(19), 1650-1692.
- Gürçayır Teke, S. (2014). Dönüşen anneliğe yönelik netnografik bir analiz: Blogger anneler. *Milli Folklor*, 26(103), 32-47.
- Güven, E. (2016). Tüketimde sinik tutum: tüketici sinizminin sebep ve sonuçları, *İşletme araştırmaları dergisi* 8(2), 152-174.
- Helm, A. (2004). Cynics and skeptics: consumer dispositional trust, *Advances in Consumer Research*, 3, 345-51.

- Helm, A.E., Moulard, J.G., Richins, M. (2015). Consumer cynicism: developing a scale to measure underlying attitudes influencing marketplace shaping and withdrawal behaviours, *International journal of consumer studies*, 39(5), 515-524.
- Kanter, D. L., Mirvis, P. H. (1989). *The cynical Americans; living and working in an age of discontent and disillusion*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Inc.
- Kozinets, R. V. (1998). On netnography: initial reflections on consumer research investigations of cyberculture, *NA-Advances in consumer research*, 25. ed. J. W. A., J. W. H. Association for consumer research, 366- 371, Erişim Tarihi: 08.Mays.2020, <http://www.acrwebsite.org/search/view-conference-proceedings.aspx?Id=8180>.
- Kozinets, R.V. (2010). *Netnography: Doing Ethnographic Research Online*, First edition, London: Sage Publications.
- Kozinets, R.V., Handelman, J.M. (2004). Adversaries of consumption: consumer movements, activism, and ideology, *Journal of consumer research*, 31(3), 691-704.
- Langer, R., Beckman, S. C. (2005). Sensitive research topics: netnography revisited, *Qualitative market research*, 8 (2), 189-203.
- Luck, G. (2011). *Köpeklerin bilgeliği: antikçağ kiniklerinden metinler*, çeviren: Oğuz Özügül, 1. baskı, İstanbul: Say Yayınları.
- Mikkonen, I., Moisander, J., Fırat, A.F. (2011). Cynical identity projects as consumer resistance—the scrooge as a social critic?, *Consumption, markets and culture*, 14(1), 99-116.
- Naletelich, K., Ketron, S. (2017). Humanizing conservation: how anthropo-morphism overcomes cynicism, *AMA summer educators' conference proceedings*, 28, 11-12.
- Odou, P., Pechpeyrou, P. (2011). Consumer cynicism: from resistance to anticonsumption in a disenchanted world?, *European journal of marketing*, 45(11/12), 1799-1808.
- Tarar, S. A. R., Tumjanda, A. (2019). Cynicism towards political marketing and branding: the cause of political apathy among young people, Unpublished Master Thesis, Lund University School of Economics and Management, Lund, Sweden.
- Thompson, C.J., Arsel, Z. (2004). The Starbucks brandscape and consumers (anticorporate) experience of glocalization, *Journal of consumer research*, 31(3), 631-642.
- Tokgöz, E. (2020). Tüketicinin kin tutma eğiliminin pazardan geri çekilme niyeti üzerinde etkisi: Tüketici sinizminin aracı ve düzenleyici rolü. *Yönetim ve ekonomi araştırmaları dergisi*, 18(1), 36-58.
- Türk Dil Kurumu, Erişim Tarihi: 25 Ağustos 2021, <https://sozluk.gov.tr/>

- Varnalı, K. (2013). *Dijital kabilelerin izinde sosyal medyada netnografik araştırmalar*, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 6. baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

GÖÇ VE GÖÇÜN STRATEJİK YÖNETİMİ: AFGAN GÖÇÜ ÖRNEĞİ

Dr. Öğretim Üyesi Osman KURTER

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Öğretim Üyesi
email: okurter@karabuk.edu.tr, (ORCID ID: 0000-0001-7581-1316)

Dr. Öğretim Üyesi Muhammed Ali YETGİN

Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Öğretim Üyesi
email: m.ali.yetgin@karabuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8120-4704

Berna Uğur TÜRKSOY

Karabük Üniversitesi Lisansüstü Öğrencisi
email: turksoyberna26@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-5801-8372

ÖZET

Göç, insanların transit geçiş, daimî yerleşme veya vatandaşlığa kabul edilebilmek için yerli olmadıkları veya vatandaşlığa sahip olmadıkları bir hedef ülkeye uluslararası hareketi olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası kalıcı göç, ülkeler arasında gerçekleşen, bireylerin başka yerde yaşamayı tercih etmeleri sonucu ortaya çıkmakta ve ekonomik, güvenlik, ailevi, sosyal ve siyasi sebeplerden dolayı oluşabilmektedir. Son zamanlardaki Afgan, Suriyeli ve diğer ülkelerden kaynaklı geçici göçlerin ise birçoğunda dış güçlerin neden olduğu iç savaş ve çekişmelerin yaşanılmayacak bir ortam oluşturduğu için insanları ülkelerini terk etmeye mecbur kılmıştır. Bir ulus devletten diğerine gerçekleşen uluslararası göç, planlı bir şekilde yönetilmediği zamanlar, hedef ülkeye ekonomik, siyasi, kültürel ve demografik açılardan çok boyutlu sorunları da beraberinde getirebilmektedir. Bu kapsamda, göçün hedef ülke tarafından stratejik bir yönetim ile ele alınması gerekmektedir. Göçün güvenli bir şekilde icra edilmesinin ve hedef ülkenin ihtiyaç ve kapasitesini aşmamasının, stratejik göç yönetiminde önemli bir mihenk taşı olacağı ve karşılaşılabilecek olası sorunların bertaraf edilmesini sağlayacağı bu çalışmanın temel tezini oluşturmaktadır. Türkiye, Avrupa ve Asya arasında köprü olması hasebi ile, yıllardır göçe veya transit göçe maruz kalmaktadır. Türkiye'ye yapılan Afgan göçleri bu çalışmanın kapsamını oluşturmaktadır. Bu araştırmanın amacı, göçün daha güvenli ve planlı yapılması bağlamında, stratejik bir yönetim anlayışı ile Afgan göçünün incelenmesidir. Araştırmada yöntem olarak Türkiye'nin, Birleşmiş Milletlerin ve Avrupa Birliğinin, Afgan göçünün güvenikleştirilmesi bağlamındaki çabaları vaka analizi olarak ele alınmıştır. Araştırmanın sonucunda, Afgan göçünün yaygın olarak düzensiz göçmen olarak görüldüğü, uluslararası örgütlerin konu ile ilgili hukuki metin ve değerlendirmelerin sahadaki uygulamalarda yetersiz kaldığı ve Türkiye'nin Afgan düzensiz göçü ile hukuki ve idari olarak kendi çabaları ile çalışmalar yürüttüğü anlaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Göç, Göç Yönetimi, Göçün Güvenikleştirilmesi, Afgan Göçü

ABSTRACT

Migration is defined as an international movement of individuals from their home countries to their target countries for permanent settlement purposes or settling in a country that serves as a temporary location during their journeys. Immigration may stem from immigrants' desire to

live in other countries to seek better living standards, ensure their safety and security, and acquire better educational opportunities. Migration for the recent Afghan, Syrian and other counties' citizens may have been involuntary. Civil wars and conflicts caused by some external powers have created personal, social, and political environments that are unsuitable for individuals and forcing them to flee. If these migration and immigration movements are not managed correctly, and according to the target countries' needs and capabilities, they may create serious economic, political, social, cultural, and demographic problems for host countries and the migrants. Because of these adverse consequences, the migration and immigration issues need to be strategically managed by the host countries and international organizations such as the UN. This research investigates strategic migration techniques as a premier criterion that can enable host countries to collect migration and immigration numbers according to their needs and handling capabilities. Being a bridge between Europe and Asia, Anatolia has dealt with migration and immigration issues for the past centuries. Afghan migration to Turkey is the specific focus of this research. We researched how strategic management of Afghan migration can be planned and applied to minimize any adverse safety issues for both the host country and the migrants. As a case study methodology, we investigated the migration management programs of the Republic of Turkey, the United Nations, and the European Union. This study concludes that most Afghan migrants who currently live in Turkey were destined for other third countries such as European countries, the USA, or Canada but stuck in Turkey due to their inability to continue on their planned journeys. We also observed the international organizations' legal definition and management of these individuals were insufficient, and Turkey was left alone to deal with their efforts and limited resources.

Keywords: Migration, Immigration, Management of Migration, Security of Migration, Afghan Migration.

GİRİŞ

Göç kavram itibariyle toplulukların belli nedenler sonucunda buldukları ortamları terketmesi ile oluşmaktadır. Bu kapsamda göç olayını sık gerçekleştiren ülkelere baktığımızda temel neden olarak, ekonomi, siyasi istikrarsızlık, hukuksuzluk, eğitim faaliyetlerinin yetersizliği gibi nedenlerle karşılaşmaktadır. Öte yandan göç kavramı yönetime ve yönetilmeye de ihtiyaç duymaktadır. Nitekim göç alan veya göç veren ülkelerin belli stratejik göç politikalarını yürütmesi göç eden kitlelerin yönetimini ve yine göç eden kitlelere yönelik yapılacak faaliyetlerin daha çabuk ulaşımını sağlayacaktır.

Göç olgusunun savaş, katliam ya da kanlı propagandalar sonucunda gerçekleşmesi kitlelerin göç etmiş oldukları ülkede korunmasını ve geri gönderilmemeleri gerektiğini de ortaya koymaktadır. Bu durum 28 Temmuz 1951 yılında imzalanan Cenevre Sözleşmesi'nin 33. maddesinde şu şekilde açıklanmaktadır; "*Hiçbir Taraf Devlet, bir mülteciyi, ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin sınırlarına, her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek veya iade ("refouler") etmeyecektir*" (BMMYK, 1951). Bu nedenle göç olgusunu gerçekleştiren kitlelerin yaşamlarının vatandaşı buldukları ülkelerinde tehdit altında olması durumu, gelmiş oldukları ülke tarafından korunmaları gerektiğini ve geri gönderilmelerinin yasak olduğunu ortaya koymaktadır.

Genel itibariyle göç, temelde ekonomik ve siyasi nedenlerle gerçekleşerek, kitlelerin daha iyi ve güvenli olduğuna inandıkları ülkelere gidişini temsil etmektedir. Bu nedenle kavram özellikle göç alan ülkeler tarafından stratejik bir yönetimi gerekli kılmaktadır. Son dönemde Afganistan'ın Rusya gibi bazı ülkelerin terör listesinde yer alan Taliban örgütü tarafından ele geçirilmesi ve milyonlarca kişinin kendi ülkelerini terk etmesi durumu da göç alan ülkeleri tedirgin etmiş ve etmeye de devam etmektedir. Afganistan'ın öteden beri bozuk siyasi yapısı

ve etkin faaliyet gösteren Taliban Örgütü'ne sahip olması Afgan halkını her daim göç etme yoluna sürüklemiştir. 2021 yılında ülkenin tam anlamıyla Örgütün yönetimine geçmesi Afgan halkın göç etme sürecini hızlandırmış ve göç alan ülkelerin acil stratejik bir göç yönetimi yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu kapsamda Göç ve Göçün Stratejik Yönetimi başlıklı makalemizde Afgan mülteciler örneği üzerinden göç süreci ve göç sürecinin stratejik yönetimine değinilerek kapsamlı bir açıklama yapılacaktır.

1.Göç Tanımı ve Afgan Göçü

Göç kişilerin tercihleri sonucu ya da vatandaşı oldukları ülkedeki kargaşa ve savaş nedeniyle zorunlu anlamda gerçekleşen bir kavram olarak bilinmektedir. Kavramın tanımlarına yer verilecek olursa; *“Siyasal, ekonomik, dini, sosyal ve diğer nedenlerle kişilerin veya toplulukların hayatlarının tamamını ya da bir kısmını geçirmek üzere mevcut yaşamlarını sürdürdükleri yerden başka bir yere yerleşmek koşuluyla yer değiştirmesi hareketine göç denir”* (Yabancılar.org). *“Evrensel bir olgu olan göç, insanların buldukları yerden ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel nedenlerden dolayı başka bir yere hareket etmelerine verilen genel bir ad olarak tanımlanmaktadır”* (Oral, 2017, s.1). *“Bir kişi, grup veya kitlenin bir ülkeden başka bir ülkeye veya bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine sürekli yahut geçici olarak gitmeleri ve yerleşmeleri hareketi göç olarak ifade edilmektedir”* (Songur, 2018, s.6). Tanımlara göre göç kavramı genel anlamda kişi ya da toplulukların kendi ülkelerinden, bir başka ülkeye geçmesi ile oluşmaktadır.

Göç olayını sık yaşayan Afganistan ise öteden beri göç veren bir ülke konumunda yer almıştır. Afganistan'da yıllar boyunca var olan siyasi olaylar ve savaş ortamı Afgan halkının göç etmesindeki en önemli neden olmuştur. Afgan göçü ise ilk olarak 1978 yılında Komünist rejimin iktidarı ele geçirmesi ile ülkede oluşan karışıklıklar ve kanlı olaylar sonucunda 1,5 milyon kişinin ölmesi ve rejimin muhalefete yönelik şiddet kullanımının artması sonucu ülke içinde yerinden edilmeye ve mülteci sorununa neden olması ile baş göstermiştir (Öner, 2019, s. 372).

1979 yılında ise Sovyet işgalinin Afganistan'da başlaması göçü tetikleyen bir başka önemli unsur olarak kendini göstermiştir. Savaşın tüm ülkede yayılması, Afganistan'la uzun bir sınıra sahip olan Pakistan'ın büyük bir göç akını ile karşılaşmasına neden olmuştur (Oğuz, 1999, s. 171). Buradan anlaşılacağı üzere Afganistan'da 1979-1989 yıllarında gerçekleşen savaştan, oluşan krizden ve sonuçlarından doğrudan ve en çok zarar görenler Afganistan vatandaşları olmuştur (Erman, 2018, s. 305).

1995 yılına gelindiğinde ise Afganistan'da hem batıyı hem de güney tarafını ele geçiren Taliban'ın kuzey tarafının da yönetimini ele geçirmek istemesi sonucu Kuzey yönünde harekete geçmesi, Taliban karşıtı kuzey İttifakı ile mücadeleye girmesine neden olarak ülkede yeni bir göç hareketinin başlamasına neden olmuştur (Öner, 2019, s. 372). Ülkede yaşanan siyasi çıkmazlar Afgan halkını her daim göç etmeye itmiştir. Siyasi iktidarın ülkede belli bir otoriteye sahip olamaması ve ülkedeki Taliban Örgütü'nün varlığı göç etmedeki en önemli nedenler arasında yerini almaktadır.

Afganistan'da bir diğer önemli göç hareketi ise 2001 yılında gerçekleşen ABD işgali ile gerçekleşmiştir. 2001 yılında Afganistan, El-Kaide adlı terörist ağının merkezi haline gelerek dünyadaki en büyük eroin üretici ülkelerden biri haline dönüşmüştür (Yıldırım, 2018, s. 140). Ülkenin hem terör örgütü tarafından yoğun kullanılması hem de eroin üretici konumu nedeniyle güvensizlik ortamının artması göç eden kişilerin artmasındaki temel nedenleri arasında gösterilebilmektedir. Buna rağmen ABD işgali sonrasında Taliban'ın devrilmesi Afgan halkını şiddetin azalacağı yönünde ümitlendirmiş ve göç edenlerin geri dönmesine neden olmuş olsa da düşünülen durum gerçekleşmeyerek 2005 yılından bu güne kadar terör ve şiddet daha da artmıştır (Yıldırım, 2018, s. 141). Öte yandan 11 Eylül sonrasında gerçekleşen doğrudan savaş şiddeti nedeniyle 801.000'den fazla insan ölmüştür (War).

Görüldüğü üzere Afganistan savaş nedeniyle binlerce vatandaşını toprağa vermekle kalmayıp yine savaş ve güvensizlik nedeniyle binlerce vatandaşını göç yoluna itmiştir. Taliban'ın 2021 Ağustos ayında yeniden iktidarı ele geçirmesi binlerce hatta milyonlarca Afgan vatandaşının düzensiz şekilde göç etmesine neden olmaya devam etmektedir. 2020 yılında yayınlanan ve 2021 yılında güncellenen "Mülteci Yaratmak: Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül Sonrası Savaşlarının Neden Olduğu Yer Değiştirme" adlı rapora göre en az 38 milyon kişinin evini terk ettiği tahmin edilmektedir ve bir yıl öncesine göre rakam yaklaşık 1 milyon artması ile sonuçlanmıştır (David Vine, 2021).

1. Türkiye ve Afgan Göç Stratejisi

Türkiye sahip olduğu konum itibarıyla her daim göç alan ve göç veren bir yapıda olmuştur. Türkiye'deki sığınma başvurularına ilişkin artan rakamlar son yıllarda ülkelerindeki siyasi ve ekonomik çalkantılar yüzünden ülkelerinden kaçan Afgan, Filistinli, Özbek, Somalili ve Sudanlı insanların sığınma taleplerindeki artışla ilgili olmuştur (İçduygu, 2012, s. 27). Genel anlamda Türkiye'deki göç hukuku ise son on yıl içerisinde gelişim kaydetmiştir ve bunun nedeni olarak *"kısmen ülkenin göç deneyiminin yakın zamanda başlamış olması, kısmen de modern Türkiye'nin ilk yıllarında gerçekleşen etnik Türk akınlarının yönetimi haricinde göçe dair politika ve uygulamaların olmayışdır"* (İçduygu, 2012, s. 39). Bu kapsamda yapılan hukuksal göç çalışmaları ise; *"Göçmenlerin kalışı ile ilgili: Pasaport Kanunu (Kanun 5682, 1950), Yabancıların Kalışları ve Seyahatlerine İlişkin Kanun (Kanun 5683, 1950), Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu Taslağı şeklinde olup, Çalışma izinleri ve koşulları hakkındaki kanunlar olarak; Yabancıların Çalışma İzinleri hakkında Kanun (Kanun No. 4817; tarih 27 Şubat 2003), Sosyal haklar olarak; Sosyal Güvenlik Kanunu (Kanun 506, 1964), İlköğretim ve Eğitim Kanununa göre Açılacak Yetiştirici ve Tamamlayıcı Sınıflar ve Kurslar Yönetmeliği (Kanun No. 12757; Aralık 2005), Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, (Kanun No. 5510; tarih Mayıs 2006)"* şeklinde gerçekleşmiştir (İçduygu, 2012, s. 41-46).

Türkiye özellikle 2011 yılında yoğun göç akını karşısında göç alanında etkin bir politika yapmak zorunda kalmıştır. Geçmişte imzalamış olduğu 1951 BM Cenevre Sözleşmesi ve 1967 Ek Protokolü'nün uygulanmasını sınırlandıran coğrafi hükmünü korumaktadır (İçduygu, 2012, s. 26). Bu kapsamda sadece Avrupa ülkelerinden gelen kişi ya da kişiler için koruma kararı almaktadır. Nitekim bu durum Türkiye'nin yoğun göç sonucunda alacağı yükü az da olsa hafifletmektedir.

Ülkemize ülkelerinden kaçarak yürümeğe göze alarak gelen Afgan göçmenlerin sayıları ise; *"İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün verilerine göre Türkiye'de 2017 yılında yabancılara verilen ikamet izinlerinde 30.241 kişi ile Afganistan altıncı sırada yer almış ve 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenler içinde ise Afganistan 45.259 kişi ile üçüncü sırada yer almaktadır"* şeklinde olmuştur (Yıldırım, 2018, s. 146). 2021 yılında gerçekleşen göç akını için şimdilik sayısal veriler tam olarak açıklanmasa da bu sayının artacağı öngörülmektedir. Bu sayının artmasındaki en önemli neden ise Türkiye'nin transit bir konuma sahip olması gösterilebilmektedir. Gelen Afgan mültecilerin ise Türkiye'deki statüsü belirsizdir (Öner, 2019, s. 376). Buradan anlaşılacağı üzere Türkiye'ye gelen Afgan göçmenlerin haklarının belirsizlik içinde olduğu anlaşılmaktadır. Suriye göç krizi nedeniyle Afgan mültecilerin üçüncü ülkelere yerleştirilememesi nedeniyle geri dönemeyen ama Avrupa'ya da gidemeyen Afgan belirsiz bir statü ile vatandaşlık ihtimali olmadan ve Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliğinden (BMMYK) destek alamadan Türkiye'de kalmaya devam etmektedir (Öner, 2019, s. 376). Bu durum Afganistan'dan göç eden kişilerin her durumu göze aldıklarını ve dönmeyi düşünmediklerini açıkça kanıtlamaktadır.

2. Avrupa Birliği ve Afgan Göç Yaklaşımı

Avrupa Birliği göç hukukunda oldukça iyi ve gerekli konulara yer vererek her durum için yapmış olduğu kanunlarla sınırlarını çizmiştir. Uluslararası literatürde kabul gören göç hukukuna göre “Uluslararası mülteci hukuku kapsamında, zulüm korkusu duyduğunu iddia eden bir sığınmacı, hem 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamındaki nedenlerden dolayı kendisine zulmedileceğinden dolayı duyduğu korkunun sağlam temellere dayandığını hem de devletin bu konudaki korumasının yetersiz olduğunu gösterebilirse mülteci statüsüne hak kazanmaktadır” (Erik Fribergh, 2014, s. 75). Bu kapsamda AB Hukuku’nun göç ile ilgili mevzuatları gelişim göstererek ülke sınırlarına ve vatandaşlarına uygun sınırlı politikalar yapmıştır. Özellikle Avrupa’da sığınma konusunun başlangıç noktası olarak günümüzde Vasıflandırma Yönetmeliği (2011/95/EU) yoluyla AB hukukuna geniş anlamda dâhil edilmiş olan, 1951 Cenevre Sözleşmesi ve bu sözleşmeye ek 1967 Protokolü oluşturmaktadır (Erik Fribergh, 2014, s. 62). 1951 Cenevre Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, mültecilerin statüsünü belirlemede tarih ve coğrafi sınırlamalar kapsamında yürürlüğü girmiştir (Çiçekşöğüt, 2017, s. 7). 1967 Protokolü ise 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan coğrafi ve tarihsel sınırlandırmayı ortadan kaldırması nedeniyle önem arz etmektedir. Nitekim 1967 Protokolü’nde; “*“mülteci” terimi, Sözleşme'nin 1. maddesinin A2 kısmında mevcut "1 Ocak 1951'den önce meydana gelen olaylar sonucunda ve"* ve *"söz konusu olaylar sonucunda" ifadeleri metinden çıkarılmış addedilerek, Sözleşme'nin 1. maddesinde yer alan tanıma giren her şahıs anlamına gelecektir*” şeklinde tanımlama yeniden düzenlenmiştir (Kurulu, 1967). AB hukuku kapsamında yer alan ve göç ile ilgili tüm kanun ve mevzuatları içine alarak oluşturulan Vasıflandırma Yönetmeliği de göçmen, mülteci ve sığınmacıların durumlarını belirlemede önemli bir yere sahip olan bir başka belge olarak kıymetlidir. Özellikle “*AB hukuku kapsamında, kişinin mülteci veya ikincil korumaya uygun olup olmadığı belirlenirken, gönderilmesi önerilen ülkede kişinin korktuğu zarardan korunup korunamayacağını değerlendirmek gerekir ve Vasıflandırma Yönetmeliği'nin 7. maddesinde şu ifade yer almaktadır: “Zulme veya ciddi zarara karşı koruma ancak, bu korumayı sağlama isteğine ve gücüne sahip olmaları koşuluyla, [...] devlet veya devletin veya bu devlete ait toprakların önemli bir bölümünü kontrol eden taraflar ve kuruluşlar, uluslararası kuruluşlar dâhil olmak üzere, [...] tarafından sağlanabilir [...]”.* Bu korumanın “*etkili ve sürekli*” olması gerekmektedir” şeklinde açıklama yapılmıştır (Erik Fribergh, 2014, s. 75).

Güçlü ve neredeyse her duruma göre çözüm odaklı olan kanun ve yönetmelikler AB hukukunda bulunsa da Avrupa birliği göç konusundaki tavrını zaman içinde değiştirmiştir. İlk zamanlarda ucuz işgücü kaynağı olarak görülen mülteciler, zaman geçtikçe Avrupa Birliği sınırları içinde işsizlik oranlarının yükselmesi ile genç nüfus tarafından istenmemekte ve mülteci karşıtı politikalar izleyen aşırı muhafazakâr, ırkçı veya faşist partilerin oy oranlarını yükseltme politikalarında kullanılmışlardır (Arınç, 2018, s. 1479). Durumun böyle olması nedeniyle daha iyi bir yaşam ve güvenli bir ülke hayaliyle göç eden kişiler zaman içinde baskıcı bir rejim ile karşılaşmışlardır.

Avrupa Birliği 2015 yılının ocak ayı ile 2016 yılının Eylül ayı arasındaki dönemde 350.000 Afgan sığınmacı ile karşılaşınca Afgan sığınmacıların başvurularını reddetmeye başlamıştır (Öner, 2019, s. 376).

Buradan anlaşılacağı üzere Avrupa ülkeleri mülteciler konusunda yasal düzenlemeler yaparak, mültecileri ilk kayıt altına alındıkları ülkelere (Avrupa coğrafyası dışına) geri göndermek için güçlü politikaları ortaya koymaya çalışmaktadır (Arınç, 2018, s. 1479). Savaş ve kargaşa ortamından canlarını kurtarmak için göç eden kitleler, Avrupa Birliği tarafından geri gönderme kapsamındaki çalışmalara maruz kalmaktadır. Bu durum AB’nin 1951 Cenevre Sözleşmesi’nde yer alan 33. Maddesinde geçen geri göndermeme ilkesini açıkça ihlal ettiğinin kanıtı durumundadır. Öte yandan bu durum, “*Avusturya, Polonya ve İsviçre gibi diğer AB ülkeleri, herhangi bir yeni Afgan varışını kabul etmeyeceklerini ve yasadışı varışlara karşı koruma*

sağlamak için sınır güvenliklerini artırdıklarını söylediler” şeklinde ifade edilmiştir (BBC, 2021).

Avrupa Birliği ülkeleri, sınırları içinde yer alan tüm mültecilere ya ekonomik gerekçelerle ya da etnik köken ve din farklılıklarından ötürü olumsuz bakmaktadır (Arınç, 2018, s. 1480). Diğer yandan “*Avrupa Birliği (AB), Taliban örgütünün baskısı ve ekonomik sebeplerle Afganistan'dan kaçan düzensiz göçmenleri durdurmak için Kabil hükümeti ve civardaki komşu ülkelere maddi destek sağlayacağını açıklamıştır”* şeklinde politikalar yürütmektedir (Congar, 2021). Avrupa Birliği'nin yapmış olduğu politikası kapsamında yeni oluşan göç dalgasında kendi ülkelerinde Afgan göçmen istemediği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Özet olarak Avrupa Ülkelerine göç eden ve edecek olan Afgan göçmenler için olumsuz bir tavır sergilenerek geri gönderilme yolunda politikalara Avrupa ülkeleri uygulamaya koyacaktır.

3. Birleşmiş Milletler ve Afgan Göç Yaklaşımı

Birleşmiş Milletler 'in çözülmesi gerekli sorun olarak gördüğü mülteci hukuku, ilk olarak 2. Dünya savaşı sonrasındaki acı verici insan hakları ihlallerinin yaşanması ile gündem olabilmıştır (Ergüven, 2013, s. 1016). Genel anlamda Birleşmiş Milletler mülteci sorununun çözümü konusunda örgütler oluşturarak müdahale etme yolunu tercih etmiştir. Nitekim “BM tarafından 1947 yılında Uluslararası Mülteci Örgütü-UMÖ (International Refugee Organization-IRO), kurulmuştur ve UMÖ'nün kuruluşuyla devletler, mültecilere kendi rızaları hilafına yardım edilemeyeceğini kabul etmişlerdir” (Uzun, 2016, s. 65). Mülteci sorununa ilişkin kurulan bir diğer önemli örgüt ise 1950 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) olmuştur. “*BMMYK uluslararası koruma sağlarken asıl görevi, Devletler 'in farkındalığını sağlamak ve mültecileri ve sığınma arayışındaki kişileri korumak için kendi yükümlülükleri doğrultusunda hareket etmektir”* (UNHCR, 2017, s. 4).

Genel görevlerinin yanında temel görevlerine de yer vermek gerekirse;

“Mülteci sözleşmeleri ve yasalarına erişimi kolaylaştırmak ve bunların etkin bir şekilde uygulanmasını teşvik etmek; Mültecilere, uluslararası kabul görmüş hukuki standartlara uygun bir şekilde davranılmasını güvence altına almak; Mültecilere sığınma hakkı verilmesini ve zorla hayatlarının ve özgürlüklerinin tehlikede olacağı ülkelere gönderilmemelerini güvence altına almak; 1951 Sözleşmesi'ndeki ve/veya diğer bölgesel belgelerde bulunan mülteci tanımına göre, bireylerin mülteci olup olmadıklarını belirlemek için uygun prosedürler kullanılmasını teşvik etmek; Mültecilerin içinde bulunduğu zor durumlara kalıcı çözümler aramak” şeklindedir (UNHCR, 2017, s. 4).

Her bir görevi göç eden kişiler için önem arz eden BMMYK, özellikle mülteci konumuna hizmet etmektedir. Nitekim savaş ve zulüm nedeniyle göç eden kişilere daha fazla yardım yapılması BMMYK tarafından öngörülen önemli bir görev olarak kendini göstermektedir.

Bir diğer BM nezdinde kurulan örgüt ise Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'dür. 1951 senesinde faaliyete geçen IOM ise “*göç sorunlarına ilişkin uluslararası işbirliğini teşvik etmek, göç sorunlarına pratik çözümler aramaya yardımcı olmak ve mülteciler ve ülke içinde yerinden edilmiş kişiler de dahil olmak üzere ihtiyacı olan göçmenlere insani yardım sağlamak için göçün düzenli ve insancıl yönetiminin sağlanmasına yardımcı olmak için çalışmaktadır”* (IOM).

BM nezdinde kurulan örgütlerin görevleri çözüm odaklı olmayı öngörse de Birleşmiş Milletler de yine Avrupa Birliği gibi göç konusunda kesin ve tam bir çözümü halen bulamamıştır. Birleşmiş Milletler yakın zamanda Afganistan'da gerçekleşen olaylar sonucunda oluşabilecek

bir göç dalgasına karşı uyarıda bulunmuş ve açıklamış olduğu raporda 223 bin Afgan'ın evlerini terk etmek zorunda kaldığını belirtmiştir.

Afganistan'da yaşanan olaylar sonucunda BM üyesi olan Kanada; “*aralarında kadın liderler, insan hakları çalışanları ve gazetecilerin de olduğu 20 bin kişiyi Taliban'ın intikam eylemlerinden korumak için ülkeye kabul edeceğini duyurdu*” ve bir diğer BM üyesi olan İngiltere ise; “*beş yıllık bir süre içinde 20 bin kişiyi ülkeye yerleştirme sözü verdi ve ilk 5 bin sığınmacının 2021 yılı içinde gelmesi bekleniyor*” şeklinde açıklama yapmışlardır (Atiq, 2021).

BM ülkeleri her ne kadar göç eden Afganlardan belli sayılarda mülteciyi kabul edeceğini duyursa da Afganistan'dan göç edenlerin sayısının BM ülkelerine alınacak sayılardan çok daha fazla olduğu kabul edilmektedir. Nitekim “*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) verilerine göre, 2020'de sadece Türkiye'de uluslararası koruma altında 116 bin 403 Afgan sığınmacı bulunuyor*” şeklinde açıklamaya yer verilmiştir (Elmacıoğlu, 2021).

Diğer yandan “*Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK), Taliban'dan kaçan Afganlar için Afganistan'a komşu ülkelerden sınırlarını açık tutmasını istemiştir*” (DW, 2021). Bu durum BM'nin oluşacak göç akını karşısında komşu ülkelerin göçü kabul ederek, BM ülkelerine yönelebilecek yoğun göç akını azaltmak istemektedir. Bunun için maddi yardımları ön plana koyan BM, komşu ülkelerde göç akını kontrol altında tutmak istemektedir.

Bu kapsamda BM, Afgan göçü karşısında maddi destek karşısında komşu ülkelerin sınır kapılarını açtırarak tüm yükü komşu ülkelere üzerine atmayı tercih etmektedir. BM üyesi ülkeler her ne kadar belli sayılarda göçmen alacağını duyursa da vaat edilen sayılar gerçekten oldukça uzak olması nedeniyle kendini göstermektedir. Buradan anlaşılacağı üzere AB gibi, BM de göç yükünden kaçarak göç yükünü kendi ülkeleri dışında çözüme politikalarını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Afganistan göç eden ülkeler arasında başı çekmektedir. Ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlık, terör olayları ve ekonomik sıkıntılar Afgan halkının göç etmesindeki temel neden olarak kendini göstermektedir. Afgan halkı eskiden beri istikrarsız bir yapıya sahip olmasından dolayı göç, Afganistan için her daim kaçınılmaz bir sonuç olarak görülmüştür. Türkiye'ye göç eden Afganlar statülerinin belirsiz olması nedeniyle düzensiz göçmen konumunda değerlendirilmektedir. Bu kapsamda ülkedeki Afganlar belirsiz bir yapıda yaşamayı ülkelerine dönmek pahasına kabul etmektedir. Avrupa Birliği (AB) ve Birleşmiş Milletler (BM) ise göç konusunda hukuki ve örgütsel anlamda gelişim sağlamayı ve sorunların çözümüne anında müdahale etmeyi ilk amaçları olarak belirtse de yaşanan göç krizleri her daim ülkelerin çıkarları ile çakışmıştır. Bundan dolayı da AB ve BM göç konusunda belli bir politikada birleşememeleri nedeniyle karmaşık bir yapı ortaya koymaktadırlar. Özellikle AB ülkeleri göçmenler konusunda sert politikaları ortaya koyarak, göç eden kişileri ülkelerinde istemediklerini açıkça göstermektedirler. BM ülkeleri ise göç yükünü komşu ülkelere atarak göç edenlerin gelişini engelleme yoluna gitmişlerdir. 2021 yılında yaşanan Taliban Örgütü'nün Afganistan'da yönetime el koyması sonucunda göç artarak devam etmektedir. Buna rağmen AB ve BM oluşan göç hareketliliğine uzaktan müdahale etme yönetimi tercih etmektedirler. Afganistan için kesin ve tam bir çözüm stratejisi oluşturularak göç akınının önüne geçilmelidir. Bu kapsamda AB ve BM gibi uluslararası etkin rol oynayan örgütlerin önemi tartışılmazdır. Afganistan'ın istikrarlı ve güvenli bir yapıya oturtulması ülkedeki göç sürecini sonlandırmakla birlikte, Afganistan'a dönüşü de artıracaktır. Uluslararası örgütlerin Afganistan için kısa sürede ortak kararlar alarak uygulamaya geçmesi ülkeyi daha fazla zarar görmekten kurtaracak çözüm olarak görülmektedir. Buradan anlaşılacağı üzere göç sorunu ne hukuksal anlamda iyi metinlerin bulunmasıyla ne de örgütlerin sorunlara anında müdahalesi ile çözüme

kavuşturulacak bir konu değildir. Çözüm ancak dünya ülkelerinin soruna karşı ortak politikası ve gerekli yardımları yapması ile sağlanabilecektir. Yapılmaması halinde özellikle Afganistan’da terör kaynaklı göç kaçınılmaz bir hal alacaktır.

KAYNAKÇA

- Arınç, K. (2018). Doğu Sınırlarından Türkiye’ye Yaya Mülteci Akını ve Ortaya Çıkan Sorunlar. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1467-1485.
- Atiq, S. (2021, 08 19). *Afgan sığınmacılara kapılarını hangi ülkeler açtı?* 08 18, 2021 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58264728> adresinden alındı
- BBC. (2021, 08 31). *Afganistan: Kaç mülteci var ve nereye gidecekler?* 09 10, 2021 tarihinde BBC News: <https://www.bbc.com/news/world-asia-58283177> adresinden alındı
- BMMYK, B. M. (1951). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*. 08 18, 2021 tarihinde multeci.org: <https://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> adresinden alındı
- Congar, K. (2021, 07 26). *AB, Afganistan'dan battıya göçü engellemek için bölgeye maddi destek sağlayacak*. 08 18, 2021 tarihinde euronews: <https://tr.euronews.com/2021/07/22/ab-afganistan-dan-bat-ya-gocu-engellemek-icin-bolgeye-maddi-destek-saglayacak> adresinden alındı
- Çiçeksoğüt, A. (2017). Uluslararası Göç Hukuku Perspektifinde Yerinden Edilmiş Suriyeliler’in Türkiye’deki Statüsü. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(2), 1-20.
- David Vine, C. C. (2021). *Mülteci Yaratmak: Amerika Birleşik Devletleri'nin 11 Eylül Sonrası Savaşlarının Neden Olduğu Yer Değiştirme*. ABD: Brown University.
- Doğuş ŞİMŞEK, A. İ. (2017). Uluslararası Göç, Politika ve Güvenlik. *Toplum ve Bilim Dergisi*(140), 6-10.
- DW, D. W. (2021, 08 13). *BM'den Afganistan'a komşu ülkelere çağrı: Kapıları açık tutun*. 08 18, 2021 tarihinde Deutsche Welle Türkçe: <https://www.dw.com/tr/bmden-afganistana-kom%C5%9Fu-%C3%BCkelere-%C3%A7a%C4%9Fr%C4%B1-kap%C4%B1lar%C4%B1-a%C3%A7%C4%B1k-tutun/a-58854063> adresinden alındı
- Elmacıoğlu, L. (2021, 07 20). *Türkiye, Afgan göçünün kıskacında: Ülke yeni bir göç dalgasına hazır mı?* 08 18, 2021 tarihinde Independent Türkiye: <https://www.indyturk.com/node/389751/haber/t%C3%BCrkiye-afgan-g%C3%B6%C3%A7%C3%BCn%C3%BCn-k%C4%B1skac%C4%B1nda-%C3%BCike-yeni-bir-g%C3%B6%C3%A7-dalgas%C4%B1na-haz%C4%B1r-m%C4%B1> adresinden alındı
- Ergüven, N.S. B. Ö. (2013). ULUSLARARASI MÜLTECİ HUKUKU ve TÜRKİYE. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 62(4), 1007-1061.
- Erik Fribergh, M. K. (2014). *Sığınma, sınırlar ve göç ile ilgili Avrupa hukuku el kitabı*. Lüksemburg: Avrupa Birliği Temel Haklar Ajansı, Avrupa Konseyi.
- Erman, K. (2018). SOVYETLER BİRLİĞİ’NİN AFGANİSTAN’I İŞGALİ VE TÜRKLER. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(44), 303-320.
- Gök, G. O. (2016). Kimin Güvenliği? Uluslararası Göç-Güvelik İlişkisi ve Uluslararası Örgütlerin Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31, 65-82.

- Görgün, M. (2018). Uluslararası Göç, Kültürlerarası İletişim ve Sinema: Aynı Otobüs'ün İnsanları. *Mukaddime*, 9(3), 115-128.
- Haluk Songur, F. S. (2018). Türk Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Osmanlı'dan Cumhuriyete Göç Olgusu. E. E. Hasan Hüseyin Aygül içinde, *21. Yüzyılda Uluslararası Göç ve Mülteciler Bir Türkiye Perspektifi* (s. 1-31). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Hazal Ilgın Bahçeci, Ş. U. (2017). TÜRKİYE'DE ULUSLARARASI GÖÇ VE YEREL POLİTİKA. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(Özel Sayı-4), 1-17.
- IOM, U. G. (tarih yok). *Biz Kimiz*. 09 15, 2021 tarihinde IOM: <https://www.iom.int/who-we-are> adresinden alındı
- İçduygu, A. D. B. (2012). *Türkiye'de Düzensiz Göç*. Ankara: IOM.
- Kurulu, B. M. (1967). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin 1967 Protokolü*. 09 14, 2021 tarihinde multeci.org.tr: <https://multeci.org.tr/wp-content/uploads/2021/07/1967-New-York-Protokolu-1.pdf> adresinden alındı
- Oral, B. F. Ç. (2017). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları. *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı*, 3(1), 1-8.
- Oğuz, E. (1999). *Afganistan*. İstanbul: Cep Kitapları.
- Öner, S. G. (2019). Mülteciler ve Göç. M. Şahin içinde, *Ortadoğu Aktörler, Unsurlar, Sistemler* (s. 357-406). İstanbul: Kopernik.
- UNHCR. (2017). *Mültecileri Korumak*. Kıbrıs: BMMYK Kıbrıs Ofisi.
- Uzun, E. (2016). Uluslararası Hukuk Çerçevesinde BMMYK'nın Yapısı, Görevleri ve Uluslararası Mülteci Hukukunun Gelişimindeki Yeri. *Göç Araştırmaları Dergisi*(4), 60-85.
- War, C. o. (tarih yok). *SUMMARY OF FINDINGS*. 08 18, 2021 tarihinde Watson Institute International Public Affairs Brown University: <https://watson.brown.edu/costsofwar/> adresinden alındı
- Yabancılar.org. (tarih yok). *Göç Tanımı*. 08 18, 2021 tarihinde Yabancılar.org: <http://www.calismaizinleri.net/goc-tanimi> adresinden alındı
- Yıldırım, S. G. (2018). Göç ve Afganlar İstikrarlı Mülteciler. *Göç Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 128-159.

6th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress
**6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA ŞİDDETİN
ENGELLENMESİ YASASI'NA YÖNELİK
HABERLERİN BASINDA SUNUMU**

Doç. Dr. Rengim SİNE NAZLI,
ORCID: 0000-0001-9784-766X
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
rengimsine@ibu.edu.tr

Harun ALSAN
ORCID: 0000-0002-3420-9078
harunalsan28@hotmail.com

ÖZET

Değişen dünya düzeni, yeni olanakları da beraberinde getirmektedir. Temel haklara yaklaşımlar daha da önem kazanmaktadır. Bu hakların kadın ya da erkek olarak ayrıştırılması doğru olmamakla birlikte, kadınların yaşamış oldukları mağduriyet insanlık onurunu her geçen gün daha da harabeye çevirmektedir. Dünyada ve ülkemizde son zamanlarda bu mağduriyetin yaşanmaması adına bazı adımlar atılmaktadır. Kadınların, bu temel hak ve hürriyetleri kullanırken, başkalarından izin ve onay alması kabul edilebilir bir durumda değildir. Ancak sorunların en aza indirgenebilmesi içinde bazı düzenlemeler kaçınılmazdır. İstanbul Antlaşmasının gereği olarak da bilinen, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine dair kanun, Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidar olduğu dönemde 08 Mart 2012 Tarihinde kabul edilip, 20 Mart 2012 tarihinde resmi gazetede yayınlanmıştır. Söz konusu sözleşme yürürlüğe girdikten tam dokuz yıl sonra 20 Mart 2021 gecesinde yine Cumhurbaşkanlığı tarafından imzalanan bir karar neticesinde Türkiye'nin İstanbul Sözleşmesi'nden imzasını geri çektiği bildirilmiştir. Bu kararın ardından ülke gündeminde oldukça ses getiren olay, basında da uzun süre önemini korumuştur. Bu çalışmada 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesi yasının Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinde nasıl ele alındığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kanunun çıktığı 2012 yılının Mart ayında bahsi geçen üç gazetenin arşiv taraması yapıp, tespit edilen haberler Van Dijk Söylem Analizi yöntemiyle incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haber, Söylem Analizi, Basın, Kadın.

PRESENTING THE NEWS REGARDING THE LAW NO. 6284 ON THE PROTECTION OF THE FAMILY AND THE PREVENTION OF VIOLENCE AGAINST WOMEN

ABSTRACT

The changing world order brings with it new possibilities. Approaches to fundamental rights are gaining even more importance. Although it is not correct to differentiate these rights as women or men, the victimization of women is destroying their human dignity day by day. In the world and in our country, some steps have been taken recently in order to avoid this unjust treatment. It is not acceptable for women to seek permission and approval from others while exercising these fundamental rights and freedoms. However, some adjustments are inevitable in order to minimize the problems. Law No. 6284 on the Protection of Family and Prevention of Violence against Women, also known as the requirement of the Istanbul Agreement, was adopted on March 08, 2012 during the ruling period of the Justice and Development Party, and published in the Official Gazette on March 20, 2012. It has been reported that Turkey withdrew its signature from the Istanbul Convention, as a result of a decision signed by the Presidency on the night of March 20, 2021, exactly nine years after the said convention entered into force. After this decision, the event, which made a lot of noise in the country's agenda, maintained its importance in the press for a long time. In this study, it is aimed to determine how the Law No. 6284 on the Protection of the Family and the Prevention of Violence against Women was handled in the newspapers Hürriyet, Sabah and Sözcü. For this purpose, in March 2012, when the law was enacted, the archives of the three newspapers mentioned were scanned and the news identified were analyzed by the Van Dijk Discourse Analysis method.

Keywords: News, Discourse Analysis, Press, Woman.

GİRİŞ

İnsanın ilk varoluş serüveni, çeşitli bilim dalları tarafından farklı olarak nitelendirilmektedir. Hal böyle olunca, davranış ve inanışlar da buna göre şekillenmektedir. Öncelikle yaşadığı ortamı düzenleme ihtiyacı hissederek bu ortamı hâkimiyet denemelerini uygulama alanı olarak seçen insan; başarı sağladığı her alanda gün geçtikçe ilerleme sağlamış, ilerleme sağladığında da alan genişletme çalışmalarını hızlandırmıştır. Her çağın hâkimiyet alanı, geçmiş çalışmaların birikimleri üzerine, yeni nesiller tarafından inşa edilmiştir. İnsan neslinin çoğalması neticesinde, insanların birbirleriyle ilişkileri de kaçınılmaz olmuştur. Bu biyolojik çoğalma önce, aile içinde ilişkilerin gelişmesine sonra da diğer aile dışı ilişkilerin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

İnsan hak ve hürriyetleri hangi platformda ele alınırsa alınsın tarih boyunca özgürlük, eşitlik ve adalet kavramları etrafında kümelenen, söz öbekleriyle anlamlandırılmaya çalışılmıştır. İnsan, erkek ve kadın bireylerin genel adı olmakla birlikte çoğu toplumda halen daha kadının yeri sorgulanmakta dahası kadının hayatının devamı yasalarla korunmaya çalışılmaktadır. Her insan gibi kadın da içinde bulunduğu toplum yapısına göre hayatına devam etmektedir. Tarih boyunca kadın kendisine biçilen rol ve görevlerin topluluklar tarafından düzenlenmesinden kurtulamamıştır. Yakın geçmişte kadın, anne ve ev kadını iken modern toplumlarda hayatın içinde var olan çalışan bir birey haline gelmiştir. Nitekim bu denli köklü bir değişimin kabulü de toplumdan topluma farklılık göstermektedir.

Çağımızın yaşam pratiklerinin her geçen gün değişmesi; özgürlük ve eşitlik kavramlarının da değişimini beraberinde getirmiştir. Bu kavramlar çağın gerekliliklerine göre evrensel değişime

uğramakta, kadın erkek farkı gözetilmeksizin her insan bir birey olarak kabul edilmektedir. Zira hak ve özgürlükler de buna göre düzenlenmektedir. Her çağın kendine mahsus sorunları ve çözüm yolları olması kaçınılmazdır. İnsanı topluma kazandırma çalışmalarında zaman zaman caydırıcı, engelleyici ve yapıcı bazı çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar ulusal olduğu gibi uluslararası çalışmalar olarak da yasal metinlerin oluşumuna yön vermiştir.

Dünyanın erişilebilirliğinin ve ulaşılabilirliğinin zamansal daralması insan hakları konusunda atılan adımların ulusları ilgilendirir bir boyut kazanması kaçınılmaz olmuştur. Toplumlari zaman zaman zora sokan savaşların ve ekonomik buhranların yaşanması insanın kendi kendisini kontrol mekanizmaları oluşturmalarına itmiştir. Bunu da devlet otoriteleriyle sağlamak mümkündür. Devlet yönetimleri, siyasi iktidarlar, yargı kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri hakların kazanılması ve korunmasında insana yardımcı oluşumlar olmuştur. Bu çalışmada mevcut Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarı döneminde çıkartılan, İstanbul Sözleşmesi olarak bilinen 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadın Şiddetin Önlenmesi yasasının kabul edildiği 2012 mart ayında yazılı basında nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Kadına Genel Bakış

İnsanlar ait oldukları toplum yapılarına göre sosyalleşirler ve toplumun bir üyesi olurlar. Kadın bu toplumun bir parçası olarak etkileşim yaşadığı alanların şekillendirdiği cinsiyetçi rollere bürünerek yaşamını sürdürür. Kadının biyolojik farklılığı sosyal hayata geçiş sürecinde kendisine biçilen çerçeveye dâhil olur. Tarihe baktığımızda dönemsel etki ve sonuçları benzerlik taşıdığı gibi toplumsal etkileşimde görmekteyiz. Günümüzde kadınların davranış biçimlerinin ya da kendilerine biçilen rollerde geçmiş yaşamların izleri bulunmaktadır. Kadın aile birliğinin en temel üyesi olarak kabul edilmekle birlikte baskılanan ve yola getirilmeye çalışılan bir hüviyet olarak görülmektedir.

Kadınların insan olmaktan kaynaklanan haklarında (temel haklar) erkek ve kadın ayrımının farklı değerlendirilemeyeceği muhakkaktır. İhtiyaç temelli, değer temelli ve topluluk temelli haklarda ise kadınların erkeklerden çok farklı değerlendirilmesi gerekmektedir. Her bir hak ayrı bir araştırma konusudur. Yine her bir kadın farklı bir yaşamın aktörüdür. Benzerliklerin yoğunlaştığı sorunların ve çözüm yollarının, kadınların yaşamlarına etkileri araştırma konularının da çıkış noktaları olmuştur. Her hak yeni toplumsal kurumların oluşumuna sebep olur. “Bu kurumlar, düşünceler, kavramlar; bireylerin ve grupların benimsemeleri sonucunda toplumsal hayata sızarlar ve toplumsal eylemlere dönüşürler” (Bilgin, 2016: 239)

Simone de Beauvoir “*İkinci Cinsiyet*” olarak kaleme aldığı eserinde, kadın doğulmaz, kadın olunur sözünün altını şu şekilde doldurmuştur kadın denen yaratığı üreten şey doğa değil, bütünüyle uygarlıktır. Hepimiz dünyaya birtakım özellikler taşıyarak geliriz: gözlerimizin rengi, saçımızın cinsi, cinsel organlarımız, hormon dengelerimiz, zihinsel, duygusal eğilimlerimiz, yeteneklerimiz farklıdır. Ama bu özelliklerin, eğilimlerin ve yeteneklerin biçimlendirilmesi ve onlara değer biçilmesi toplumsal ve kültürel koşulları yapılandıran şey ise, erkek cinsi ile kadın cinsi ile kadın cinsi arasındaki tahakküm ilişkisi, kadını “ikinci” konumda tutan hiyerarşidir. Beauvoir için sorun biyolojik erkek cinsiyeti değil toplumsal bir konum olarak erkekliktir; ancak bu toplumsal cinsiyeti de kuran şey erkek egemenlik olduğundan onun birincil derecede hedeflediği tarihsel “erkek egemenliği” dir. Beauvoir’ın düşüncesinde açık

olmasa da gizli bir biçimde bulunan ‘toplumsal cinsiyet’ kavramı bir cinsiyetin diğerini ezmesi, onun üstünde tahakküm kurması sorunsalıyla sıkı sıkıya bağlıdır.¹²

“Neden kadın hakları veya insan hakları değil, kadının insan hakları?” sıkça sorulan bir sorudur. Kadın hakları savunucuları, kadın haklarının insan hakları bütününden ayrı tutulmasına karşı çıkmaktadır. “Kadın hakları” yerine “kadının insan hakları” terimini kullanırken kadının insanlığına vurgu yapılmaktadır. Kadınların talep ettiği birçok hak aslında kadınlara özgü ayrıcalıklı haklar değil; erkek-kadın her insanın doğuştan sahip olması gereken haklardır (akt: Kaypak ve Kahraman, 2016: 303).

Erkeğin birincil, kadının ikincil bir değerlendirmeye maruz kalmasındaki engellerden kabul edilen, erkeğe tanınmış tam mülkiyetli referansta kadına yardımcılık bile tanınmaması sorunun temelini oluşturmaktadır. Bu durum kadının kendine özgü özellikleri ve bu haklarını kullanabilmesini öne çıkartıcı bir ortamın oluşmasına da engel teşkil etmiştir. Kadının bu doğal haklarını kullanma talebi yapay bir durum ya da ayrıcalık değil aksine somut bir durumdur. İnsan hakları kavramının salt "insan" soyutlaması içinde ele alınması, insan-erkek kavramı ilişkisinde somutlaştığı için ataerkil anlayışın sürdürülmesi ve pekiştirilmesinden başka bir işe yaramamaktadır. Kadınlar, çok uzun bir süre, insan haklarından eşit bir biçimde yararlanmamıştır. Bunun sebebi olarak kadının, tarih boyunca hiçbir zaman dünyayı erkeklerle eşit bir biçimde paylaşmadığı gösterilebilir. Bu eşitsizlik, yoğunluk ve biçim açısından toplumdaki farklılıklardan, dönemden döneme farklılıklar gösterse de özünde geçmişten bugüne pek fazla değişmemiştir (Berktaş, 2004: 2-3)

Kadının insan hakları konusuna ilişkin iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan ilki Evrenselci Yaklaşım’dır. Bu yaklaşıma göre bütün kadınlar, Birleşmiş Milletler sözleşmelerinde yer alan tüm haklardan yararlanırlar. İkinci yaklaşım ise Kültürcü Yaklaşım’dır. Bu yaklaşım ise tüm toplumlarda geçerli olabilecek insan hakları anlamında ortak değerlerin bulunmasının olanaksızlığından yola çıkar. Bu yaklaşımda, kadınlara karşı yapılan ayrımcılıkların kültürel farklılıklara dayandırılarak haklılaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir (Berktaş, 2000: 363-364).

İnsan kadın ya da erkek olsun kendisini direkt olarak ilgilendiren hak ve hürriyetler konusunda bilgi sahibi olarak davranış belirlemelidir. Çoğu zaman ve yerde bu kavramlar birlikte kullanılmakla birlikte farklı şeylere karşılık gelmektedir. Hak somut bir kavram iken hürriyet soyut bir kavramdır. Hak kavramı yasalarla sınırlandırılıp korunurken hürriyet kavramı ne başkalarına ne de devlete karşı bir sorumluluk taşımamaktadır. Hak kavramı temelde iki ilgi alanıyla sınırlandırılmıştır. Bunlar kamu hakları ve özel haklardır. Kamu hakları; Kişi Hakları, Sosyal ve Ekonomik Haklar, Siyasi Haklar olarak kabul görmektedir. Özel haklar ise özel hukuktan doğan haklardır. Bu haklar, medeni haklar olarak da bilinmektedir (Moroğlu, 2016: 287).

2. TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURULUŞ DÖNEMİNDE KADIN

Cumhuriyetin ilanını takiben toplumun her alanında hızlı bir değişime gidilmiştir. Toplumu oluşturan erkek ve kadın bireylerin sosyal alandan hukuk alanına, çalışma alanından siyasal alana kadar her alanda eşit muameleye layık oldukları hususu sürekli vurgulanmıştır. Fakat gelişmeler birden olamamıştır. Bu dönemde kız çocuklarının da eğitime katılmaları yoğun

¹² Cogito, sayı: 58, 2009, <https://docplayer.biz.tr/64139585-Feminizm-sayi-58-bahar-2009.html>, Erişim tarihi: 07.07.2021

şekilde desteklenmiştir. 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat kanunu çıkartılmış eğitim alanında kadın-erkek eşitsizliği ortadan kaldırılmıştır (Sağ, 2001:22).

1924 Anayasasında özel olarak kadın haklarına değinilmemiş olsa da, 69. Maddede. “*Türkler kanun karşısında eşittirler ve ayrıksız kanuna uymak ödevindedirler. Her türlü grup, sınıf, aile ve kişi ayrıcalıkları kaldırılmıştır ve yasaktır*” hükmü bulunmaktadır. Yine aynı anayasanın 87. Maddesinde: “*Kadın erkek bütün Türkler ilköğretimden geçmek ödevindedirler. İlköğretim Devlet okullarında parasızdır*” hükmü yer almaktadır. 17 Şubat 1926’da İsviçre Medeni Hukukunun örnek alındığı, kadına boşanma hakkı verildiği hükmü kadınların kazanımlarından biri olmuş ve birden fazla kadınla evlilik yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra kadınların mirasta erkeklerle eşit haklara sahip olduğu hükmü eklenmiştir. 1934 yılında seçim kanununun değişmesi ile demokrasi ve özgürlüğün en önemli adımlarından olan kadınlara da seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır (Göksel,1988:51-69).

1961 anayasasında kadın hakları ile ilgili özel bir madde bulunmamaktadır. Fakat bu anayasa içinde yer alan 12 ve 35. Maddelerin kadın hakları bakımından önemi büyüktür. “12. madde ‘Eşitlik’ başlığını taşımaktadır. Bu maddede ‘herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir’ denilmektedir. Dolayısıyla anayasal düzeyde erkeklerin sahip olduğu tüm haklara kadınlar da sahip bulunmaktadır. 35 madde, ‘Ailenin korunması’ başlığını taşımaktadır. Bu maddede, ‘Aile Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri, ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar’ denilmektedir. Burada da kadın bir anne olarak korunmalı ve bu konuda gerekli teşkilat kurulmalıdır” (Kuyaksil, 2009: 345). 12 ve 35. maddeler dolaylı yoldan kadın haklarına yönelik çıkarımların yapılmasına izin vermiştir.

1982 Anayasasının diğer anayasalardan ayrıldığı nokta ise 12. Maddede bireyin hak ve özgürlüğe sahip olmasını kabul ederken birtakım sorumlulukları olduğuna da vurgu yapmasıdır. Bu haklar ve özgürlüklerin devletin birlik ve beraberliğini bozacak şekilde kullanılamayacağını da söylemektedir. 1982 Anayasası’nın en başında: “*her Türk vatandaşının bu Anayasada temel hak ve özgürlüklerinden, eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanarak, milli kültür, medeniyet ve hukuk düzeni içinde onurlu bir hayat sürme ve maddi ve manevi varlığını bu yönde geliştirme hak ve yetkisine doğuştan sahip olduğu*” belirtilmiştir (Kuyaksil, 2002: 21).

1982 Anayasasında kadın hakları konusuna ayrıntılı bir şekilde değinilmemekle birlikte, insan hakları konusunda 1961 anayasasından daha detaylı bir hak söylemi üzerinde durmuştur. 2001 yılındaki değişiklikler ise en kapsamlı değişikliklerdir:

Madde: 41/1; “*Aile Türk Toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır*” biçiminde değiştirilmiştir.

Madde 50; “*Kimse, yaşına cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz. Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar...*” ibaresi önemlidir.

2001 Yılında iş yasalarında da yeni ve köklü düzenlemelere gidilirken kadın çalışanlara yeni haklar tanınmıştır. Aynı işi yapan kadın ya da erkek aynı ücreti alacaktır. Cinsiyet sebebiyle eşit ücret verilemeyecektir. İşveren ya da aynı ortamda çalışan kadınlar cinsel tacizden korumak için de birtakım önlemler alınmıştır. İşçiye fesih yetkisi tanınmıştır. 2002 Yılında ise Medeni Kanun aile reisliği ibresini ortadan kaldırıp, evlilik birliği, mal mülk edinme yükümlülüklerini yeniden düzenlenmiştir. Aile Mahkemelerinin temelleri atılmış ve 2003 yılında da göreve başlamışlardır.

“2004 yılında kabul edilen ve 1 Haziran 2005’te yürürlüğe giren yeni Ceza Yasasıyla kadına yönelik cinsel şiddet eski kanunun aksine topluma karşı suçlar bölümünde değil kişilere karşı suçlar bölümünde ele alınarak bir dizi yaptırım öngörüldü. Yasanın sistematigindeki bu değişim kanun koyucunun nihayet kadını genel ahlakın ailenin bir parçası olarak değil de bağımsız bir birey olarak ele alması açısından önemlidir. Cinsel dokunulmazlığa karşı işlenen suçlar bölümünde evlilik birliği içinde tecavüzün suç olması gibi kadın örgütlerinin yıllardır mücadele ettiği talepler yasalaşmıştır” (Kuyaksil,2002:348)

3. 6284 SAYILI AİLENİN KORUNMASI VE KADINA YÖNELİK ŞİDDETİN ÖNLENMESİNE DAİR KANUNA İLİŞKİN SÖYLEM ANALİZİ

3.1. Analiz Edilecek Sorunsal

Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi, Mayıs 2011’de İstanbul’da imzaya açılmıştır. Bu nedenle de *İstanbul Sözleşmesi* olarak bilinmektedir. 2014 yılında yürürlüğe giren sözleşmenin ilk imzacısı Türkiye Cumhuriyeti olmuş ve 2012 yılında 6284 sayılı “*Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair*” kanun da bu sözleşmeye istinaden çıkarılmıştır.

Bu sözleşmenin ve buna bağlı olarak çıkartılmış olan yasanın temel amacı, tüm kadınların her türlü şiddetten uzak kalmasını sağlamaktır. Kadınları daha da güçlendirmek aile içi şiddete engel olmak, şiddet mağduru kadınları korumak ve tüm kurumları ortak paydada harekete zorlamaktır. Sözleşme yürürlükte olduğu müddetçe Anayasa’nın 90.maddesi gereğince, İstanbul Sözleşmesi’nin hükümleri esas alınmıştır. Bu sözleşme toplumsal cinsiyeti tanımlayan ve uluslararası resmi belgelerde ilk defa yer alması bakımından bu denli önemli olup, gündemde yer edinmiştir.

Sözleşme toplumsal cinsiyet temelli olmak üzere kadına yönelik bütün ayrımcılık ve şiddet uygulamalarının durdurulmasını amaçlayan, bunun için de kadınlar ve erkekler arasında toplumsal olarak eşitlik sağlanmasını hedefleyen, bu amaçlar doğrultusunda imzacı devletlerin ortak bir siyaset, plan ve tedbirler paketi hazırlamasını ve bu konuda uluslararası dayanışma içinde bulunmalarını kararlaştıran bir metindir (Canikoğlu, 2015: 365).

Genel anlamda 6284 Sayılı Kanun’un dört ana çerçevede ele alınması mümkündür:

- 1-Toplumsal cinsiyet
- 2-Şiddet
- 3-Delil ve belge durumları
- 4-Koruyucu ve önleyici tedbirler

3.2. Çalışmanın Yöntemi

Medya ideolojik bir mücadele alanıdır. Medyanın en temel ürünlerinden olan haber metinleri ise bu mücadelenin sürdürüldüğü temel zeminlerden biridir. Çoğu zaman habere konu olan olayın toplum açısından önemi gözetilmeksizin yayın kuruluşları kendi ideolojik belirlenimleri doğrultusunda haberlere yön vermektedir. Bu yönelim kimi zaman abartma ile sonuçlanırken kimi zaman da görmezden gelinerek gösterilmektedir.

Bu çalışmada da *6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun’un* yazılı basında nasıl yer bulduğunu teslim etmek amacıyla van Dijk Söylem Analizi yöntemi kullanılmıştır.

Söylem, ideolojilerden etkilenen ve son derece önemli toplumsal pratiklerden biridir. Özellikle bir gruba ait söylemlerimizin çoğunluğu ideolojik temelli görüşlerimizi ifade etmektedir (Sine Nazlı ve Bal, 2020: 275). Bahsedilen ideolojik tabanlı düşüncelerin büyük kısmı ise medya metinlerinden öğrenilmektedir. Medya metinlerinde yeniden inşa edilen söylemin çözümlenebilmesi için haberin bir söylem olarak görülmesi gerekmektedir. Bunun için haberin üretim sürecinin toplumsal ve ideolojik bağlamının ele alınması yolu temel belirleyicilerden biridir (Şeker, 2009: 96).

Bu görüş kapsamında van Dijk (2007: 166-167) haber metinlerini tematik ve şematik yapılar olarak çözümler ve medyadaki haberlerin incelenmesinin söylem analizci araştırmacıların temel görevlerinden biri olduğunu belirterek; söylemin karmaşık bir mücadele alanı olduğunu ve sadece metinsel çözümlenme ile sınırlı kalmayacağını, metin ve konuşma yapıları arasındaki ilişkilerin yanı sıra bu yapıların algısal, sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamlarının hesaba katıldığına dikkat edilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Bu çalışmanın temel kaygısı, gazetelerde sunulan haberlerin kodlama biçimlerinin ideolojik olarak dolayına uğratıldığı varsayımından hareketle; ideolojik üretimin nasıl gerçekleştirildiğini ortaya koymaktır. Birbirinden farklı yönelimlere ve bakış açılarına sahip gazetelerin, incelenen konuyu nasıl sunulduğuna ilişkin ideolojik dolayımın çözümlenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla söz konusu kanunun nasıl ele alındığının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla kanunun çıktığı 2012 yılının Mart ayında Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin arşiv taraması yapıp, tespit edilen haberler Van Dijk Söylem Analizi yöntemiyle incelenmiştir. Farklı ideolojik duruşu olan bu gazetelerden Hürriyet merkez gazete olarak, Sabah merkez sağı temsilen, Sözcü merkez sol ideolojiyi temsilen seçilmiştir. Çalışmada tespit edilen haberler arasından tipik örnek oluşturanlar van Dijk Söylem Analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu haberlerin tematik yapı bünyesinde olan başlık, alt başlık, spotları çalışmaya dahil edilmiştir.

4. BULGULAR VE SONUÇ

4.1. Hürriyet Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Analizi

01 Mart-30 Mart 2012 tarihleri arasında Hürriyet gazetesinde yayınlanan haberlerden İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı yasaya ilişkin 4 adet habere rastlanmıştır. Hürriyet gazetesinin 2 Mart 2012 tarihinde yayınladığı (Bkz. Resim 1.) “*Bizim tasarımız neden değişiyor*” başlıklı haberde tematik çözümlenmeye göre söz konusu yasaya kadın örgütünden itiraz geldiği ön plana çıkarılmıştır. Zira ön plana çıkarılan bu anlam hem başlığa hem de üst başlığa taşınarak güçlendirilmiştir. Üst başlıkta yer alan “236 kadın örgütü” ifadesi mikro çözümlenmeye göre incelendiğinde ise haberin retoriğinin rakamsal bir ifade kullanılarak güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Haberin spotunda yer alan “gececi gündüzlü çalışarak” ifadesi lexical çözümlenmeye göre yine haberin anlamını güçlendirmek için kullanılan bir tamlamadır. Böylelikle haberin retoriğinin söz konusu yasanın kadın örgütleri tarafından eleştirildiğini ve tam anlamıyla istenilen şekilde kadın haklarını temsil etmediği şeklinde kurulduğu gözlenmiştir. Eleştirilen hususlar ara başlıklara taşınarak ön plana çıkarılmıştır. İlk ara başlıkta yer alan “*Aile yerine kadın önerisi*” konusu, “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi”nden 20 Mart 2021 tarihinde Türkiye’nin imzasını geri çekmesiyle tekrar gündeme girmiştir. Ancak burada dikkat çeken husus, başlığın tam tersi şekilde sözleşmenin “Aile yapısını bozduğu” şeklinde tartışılması olmuştur.

Resim 1. Hürriyet Gazetesi 02.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

4 Mart 2012 tarihli Hürriyet gazetesinde (Bkz. Resim 2.) “İhbarla kadına koruma” başlıklı haberin üst başlığı “Şiddet yasasına sınırlı rötüş” ifadelerinden oluşturulmuştur. 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesi Yasası’nın tam anlamıyla koruyucu olmadığı düşüncesinin ön plana çıkarıldığı bu haberin retoriği sivil toplum kuruluşlarının talepleri doğrultusunda bazı değişiklikler yapıldığı fakat bunun yeterli olmadığı yönünde kurulmuştur. Şematik çözümlenmeye göre haberin spotu incelendiğinde ise muhabirin yorumuna rastlanmaktadır.

Muhabir, yapılan değişikliklere rağmen tasarının “sevgili, nişanlı şiddetini içermediğini ve eşcinselleri dışladığını” yorumunu yapmıştır. Bu bağlamda haberin yorumdan oluştuğunu söylemek mümkündür.

Resim 2. Hürriyet Gazetesi 04.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

5 Mart 2012 tarihinde yayınlanan (Bkz. Resim 3.) “Kadına Şiddete Meşaleli Tepki” başlıklı bir başka haberde Kırıkkale’de KESK’e bağlı Eğitim-Sen üyesi kadınların yürüyüşüne yer verilmiştir. Kanun tasarısının kabulünden önce kadına şiddet konusunun ülkede sorunlu bir halde olduğu anlamının güçlendirildiği haberin retoriği bu anlam üzerine kurulmuştur. Tasarının hız kazandığı süreçte beklentileri karşılamadığı görüşünü savunan Hürriyet gazetesi, bu düşüncesini güçlendirecek içerikleri haberleştirerek sayfalarına taşıdığı görülmektedir.

Resim 3. Hürriyet Gazetesi 04.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

Konuyla ilgili Hürriyet'te yayınlanan son haber 9 Mart 2012 tarihinde (Bkz. Resim 4.) "Meclis'ten kadına YASA ARMAĞANI" başlığıyla verilmiştir. 8 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 6280 Sayılı yasanın konu edinildiği haberde yasa "kadınlara armağan" şeklinde nitelendirilmiştir. Konuyla ilgili herhangi bir yorumun bulunmadığı haber durum bilgisinden oluşmaktadır. Hürriyet gazetesi tespit edilen 4 haberin 3'ünde yasa eleştirmiş ve bu eleştirinin güçlendirilmesini sağlayacak haberlere gazetesinde yer vermiştir. Söz konusu son haberde ise herhangi bir eleştiri veya olumlama içeren ifadelere rastlanmamıştır.

Resim 4. Hürriyet Gazetesi 09.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

4.2. Sözcü Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Analizi

01 Mart-30 Mart 2012 tarihleri arasında Sözcü gazetesinde yayınlanan haberlerden İstanbul Sözleşmesi ve 6284 sayılı yasaya ilişkin bir adet habere rastlanmıştır. Ancak incelenen tarih aralığının 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'ne rastlaması ve söz konusu yasa taslağına yönelik tartışmaların etkisiyle "kadın ve şiddet" konularının özne olarak haberleştirildiği 5 haber tespit edilmiştir. 7 Mart 2012 tarihinde yayınlanan (Bkz. Resim 5.) "Kadına yönelik şiddete karşı meşaleli protesto" başlıklı haberde Kırıkkale'de KESK'e bağlı Eğitim-Sen üyelerinin kadına yönelik şiddeti protestosuna yer verilmiştir. Kadınların şiddete yönelik tepkisinin ön plana

çıkarıldığı haberde net bir yorum rastlanmasa da ara başlığa taşınan ifadenin tırnak işaretiyle kullanıldığı dikkat çekmektedir.

van Dijk (1988: 28), tırnak içinde yapılan alıntılar vasıtasıyla muhabirlerin kendileri yorum yapmadan olayı yorumlamış olduğunu ifade eder. Böylelikle Sözcü gazetesinin devletin kadına karşı şiddete gözünü kapadığı düşüncesine katıldığını söylemek mümkündür.

Resim 5. Sözcü Gazetesi 07.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

9 Mart 2012'de yayınlanan (Bkz. Resim 6.) "Kadına şiddete ağır ceza" başlıklı haberde tematik anlamda ön plana 8 Mart 202 tarihinde kabul edilen 6280 Sayılı Yasa olsa da haberin genel retoriği kadın platformlarının 8 Mart 2012 tarihinde yaptığı eylemler üzerine kurulmuştur. Haberde iki ara başlıkla yasanın detayları açıklanırken, haber fotoğrafı olarak Ankara'da yapılan eylemde kullanılan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan ve Aile Bakanı Fatma Şahin'in ampul içinde bir araya getirildiği pankart kullanılmıştır. Her ne kadar yasanın yaptırımının ağır olduğu başlığa taşınsa da Başbakan ve Bakana yönelik eleştiriler de fotoğrafla bir diğer ön plana çıkarılan anlam olmuştur. Zira haber fotoğrafı olarak kullanılan pankartta "Şiddetin ikiyüzüne de meydan okuyoruz!" yazısı bulunmaktadır. Öte yandan AK Parti, muhalif bir söylemde üretildiği şekilde haber metninde de AKP şeklinde yazılmıştır. Gazete muhalif bakış açısını söz konusu haber metninde de yeniden inşa etmiştir.

Resim 6. Sözcü Gazetesi 09.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

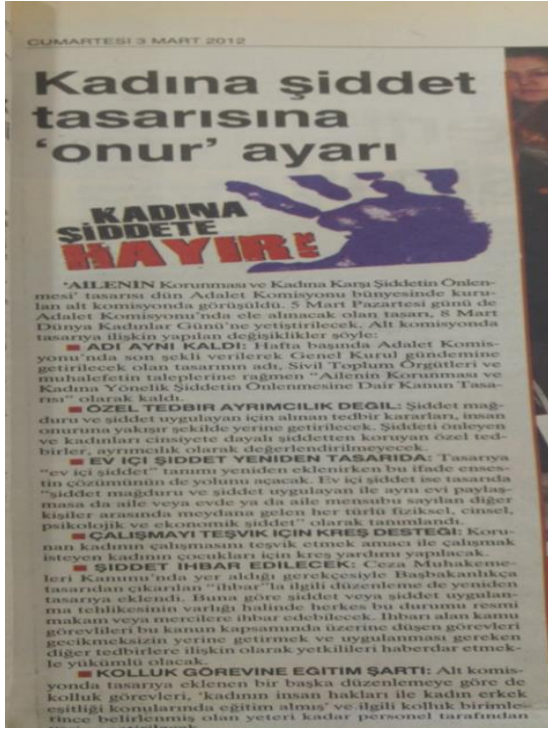

4.3. Sabah Gazetesinde Yayınlanan Haberlerin Analizi

03 Mart 2012 tarihli Sabah gazetesinde yayınlanan (Bkz. Resim 7.) “Kadına şiddet tasarısında ‘onur’ ayarı” başlıklı haberde 6284 Sayılı Yasa tasarısına yönelik alt komisyonda yapılan değişiklikler ele alınmıştır. Haberde tırnak içinde kullanılan ‘onur’ sözcüğü editoryal bir yorum içermektedir. Zira haberin spotunda, söz konusu haberin kurulduğu retorik ve başlıkta kullanılan ‘onur’ kelimesinin arka planı verilmiştir: “AİLENİN Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi tasarısı dün Adalet Komisyonu bünyesinde kurulan al komisyonda görüşüldü...” ifadesinde “aile kelimesi büyük harflerle yazılmıştır. Burada vurgulanan husus alt başlıkta şu şekilde detaylandırılmıştır:

“ADI AYNI KALDI: Hafta başında Adalet Komisyonu’nda son şekli verilecek Genel Kurul gündemine getirilecek tasarının adı, Sivil Toplum Örgütleri ve muhalefetin taleplerine rağmen ‘Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Tasarısı’ olarak kaldı.” Kadının aile içinde geri plana atıldığı ve bu bağlamda yasada kadın kelimesinin önde olması gerektiği yönünde tepki gösteren sivil toplum kuruluşları ve çeşitli kadın platformlarının itirazlarının yersiz olduğu ve bunun onurlu bir şekilde kabul edilmediği anlamının güçlendirildiği haberde, gazetenin hükümet yanlısı tavrını bu hususta da göstererek egemen söylemi meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Resim 7. Sabah Gazetesi 03.03.2012 Tarihli Haber Fotoğrafi

4 Mart 2012 tarihinde yayınlanan (Bkz. Resim 7.) “Kadın siyasetçi oranında Türkiye ilk 100 içinde” başlığıyla yayınlanan haber, kadına şiddet konusunun gündeme gelmesi ve hükümetin bu hususta gerekeni yapmadığına yönelik eleştirilere cevap mahiyetinde yayınlanmıştır. Kadınlara değer verildiği ve toplumsal yaşamda iyi bir konumda olduklarını anlamının güçlendirilmeye çalışıldığı haberin spotunda “BM Kadın Birimi ve Parlamentolararası Birlik tarafından açıklanan ‘2012 Siyasette Kadın Haritası’na göre Türkiye yüzde 14.2 ile kadınların Meclis’te temsil edilme oranında 88. sırada” ifadeleri yer almıştır. Sivil Toplum Örgütleri ve muhalefetin yer verdiği kadına yönelik şiddet eleştirilerinin etkisizleştirilmeye çalışıldığı bu haberde gazete hükümet yanlısı bir tutum sergilemiştir. Söz konusu haberin çerçeve olarak sunulmuş bu çerçevenin içinde “Şahin’in kadınlara 8 Mart hediyesi” başlığıyla Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesi Yasa tasarısının 8 Mart Dünya Kadınlar Gününe yetiştirilmeye çalışıldığı bilgisi ön plana çıkarılmıştır.

devam edilmektedir. Medyanın ve yazılı basının da kadın haklarına gereken özeni göstermediği yapılan araştırmalarda apaçık görülmektedir. Kadın hakları gibi hassas bir konu ideolojik bir savaşın malzemesi haline getirilip, etkisizleştirilmektedir.

Araştırma ve inceleme yaptığımız, 2012 Mart ayı boyunca ulusal yayın yapan Hürriyet, Sabah ve Sözcü gazetelerinin bütün sayfaları taranmış olmasına rağmen, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesine dair kanunu konu edinen 8 habere rastlanmıştır. Hürriyet gazetesi (Ankara dâhil) 4, Sözcü gazetesi 1 ve Sabah gazetesi de 3 haber yayınlamıştır. 6284 Sayılı Kanun 5 bölüm, 25 Madde ve birçok fıkradan oluşmaktadır. Gazeteler kanunun söz konusu maddelerini aktarmak yerine kendi ideolojik duruşları dolayımında haberleri yeniden dolaşıma sokmayı tercih etmiştir.

Çalışmanın yapıldığında Aydın Doğan sahipliğinde olan Hürriyet gazetesi, konuyla ilgili eleştirel bir tutum sergileyerek mevcut haberlerini de bu eleştiri üzerinden yeniden üretmiştir. Gazete, yasanın ayrıntılarına yer vermek yerine yapılan eleştirileri tematik anlamda ön plana çıkarmıştır. Muhafız bir tutum sergileyen Sözcü gazetesi ise farklı bir metod sergileyerek söz konusu yasa tasarısına görmezden gelmiştir. İncelenen tarih aralığında doğrudan konuyla ilgili sadece tek bir habere yer veren gazete, bu haberin retorikini yine eleştirel bir dil üzerinden kurmuştur. Sabah gazetesi ise Sözcü'yle benzer bir tutumla yasaya yönelik eleştirileri yok saymış ve hükümetin aktardığı şekilde haberlerini üretmiştir. Çalışmanın girişinde belirtildiği gibi medya çok yönlü bir mücadele alanıdır. Fakat bu mücadele ortamında toplumun temel sorunları işlevsizleştirilebilmektedir. Kadına şiddet, kadın hakları, toplumsal cinsiyet gibi konular da aynı tehlikeyle karşı karşıyadır.

Haber analizlerinde eleştirel söylem analizinin tercih edilmesindeki en önemli nokta kelimelerin içine gizlenmiş ideolojileri açığa çıkarıyor olmasıdır. Çalışma kapsamında incelenen gazetelerin kendi ideolojik duruşlarını destekleyecek söylemleri ön plana çıkardıkları gözlenmiştir. Sonuç olarak çalışmada incelenen gazete haberlerinin iktidar tarafından meşrulaştırılmak istenen söylemlerin yanında ya da karşısındaki görüşlerden üretilirken en büyük sorunlardan biri olan “kadın” konusunun bir ideolojik savaş aracı haline getirildiği tespit edilmiştir. Basın, mesleki etik kodlara uyararak nesnel ve objektif bir habercilik tercih etmediği müddetçe bu tarz sorunların ortadan kalkacağı öngörülme de en büyük temennimizdir.

KAYNAKÇA

- Berktaş, F. (2000). Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım, (Ed: K. Tankuter). *İnsan Hakları*, İstanbul: Cogito Yapı Kredi Yayınları.
- Berktaş, F. (2004). Kadınların İnsan Haklarının Gelişimi ve Türkiye, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları, No 7, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, R. (2016). Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (1), 219-244.
- Canikoğlu, S. K. (2015). Kadınlara Yönelik Şiddetin ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesine Dair Ulusal ve Uluslararası Mevzuat (İstanbul Sözleşmesi ve 6284 Sayılı Kanun), *Ankara Barosu Dergisi*, (3) , 355-378 .
- Göksel, B. (1988). Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kaypak, Ş. & Kahraman, M. (2016). Türkiye’de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması / Women’s Human Rights and Constitutional Reflections in Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (33), 298-315.
- Kuyaksil, A. (2009). Türk Anayasalarında Kadın Hakları ve Gelişimi, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 11, 328-352.
- Moroğlu N. (2016). Uluslararası ve Ulusal Hukukta Kadının İnsan Hakları, *Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2016, 287-288.
- Sağ, V. (2001). Tarihsel Süreç İçerisinde Türk Kadını ve Atatürk, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1 (2001): 9-23.
- Sine Nazlı, R. & Kalafat Çat, A. (2019). 24 Haziran Erken Seçimlerinin Gazete Haberlerindeki Söylem Çözümlemesi. *Global Media Journal TR Edition*, 10 (19)., ss. 113-145.
- Sine Nazlı, R. & Bal, E. (2020). Suriyeli Sığınmacıların Televizyon Haberlerinde İnşası: Ramazan Şahin ve Hanifi İshak Cinayetleri Örneği, (Edt: Suat Gezgin ve Hasan Çiftçi), *İletişimde Seçme Konular 2*, Ankara: İksad Yayınevi, 267-294.
- Şeker, M. (2009). Dağlıca Baskını Haberlerinin Söylemi, (Edt. M. Şeker ve T. Şeker). *Terör ve Haber Söylemi* (89-156). Konya: Literatürk.
- van Dijk, T. A. (1988). News as Discourse. New Jersey: Lawrence Earlbaum Associates Publication.
- van Dijk, T. A. (2007). Bir Söylem Olarak Haberin Disiplinler Arası Çözümlemesi, (Edt: G. Şendur Atabek ve Ü. Atabek) *Medya Metinlerini Çözümlemek*. Ankara: Siyasal Kitabevi

BİRİNCİL ENERJİ TÜKETİMİ VE EKOLOJİK AYAK İZİNE ETKİLERİ: AVRUPA ÜLKELERİNDEN KANITLAR

Doç. Dr. Serap ÇOBAN

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü
seraps@nevsehir.edu.tr

PhD. C. Tuba KÜSMEZ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü
tubahanifi@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışma 1990-2017 yıl aralığında verilerine ulaşılabilen 22 Avrupa ülkesi (Avusturya, Belçika, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık) için birincil enerji tüketiminin ekolojik ayak izine etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Çalışmada ilk olarak seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının test edilmesi amacıyla Breusch ve Pagan LM testi kullanılmıştır. İkinci olarak, serilerin durağanlıkları yatay kesit bağımlılığına bağlı olarak ikinci kuşak Pesaran (2007) CIPS ve CADF panel birim kök testleriyle kontrol edilmiştir. Bu testlerden sonra, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli katsayı tahmini için Panel ARDL yöntemi kullanılarak analiz tamamlanmıştır. Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izi üzerinde önemli ve pozitif bir etkisinin olduğu; bu nedenle, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırdığı söylenebilmektedir. Bunun yanında literatürde biyolojik kapasitenin, ülkelerin ayak izleri üzerinde karışık etkilere sahip olduğu görülmüştür. Analizde elde edilen sonuçlara göre mevcut kaynakların kirliliği azaltmak için AB ülkelerinde ekolojik ayak izini iyileştirmede yeterli olmadığı, bu durumun mevcut kaynakları ekolojik ayak izini iyileştirmek için yeterli olan ülkelerin lehine olduğuna ulaşılmıştır. Ülkeler çevresel bozulmayı kontrol almak için küresel hedefler/politikalar geliştirmelidir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik ayak izi, Ekonomik büyüme, Çevresel bozulma, Panel veri analizi.

Jel kodları: O13, Q54, C33.

Primary Energy Consumption and Impacts on Ecological Footprint: Evidence from European Countries

ABSTRACT

This study is conducted to examine the effect of primary energy consumption on the ecological footprint for 22 European countries (Austria, Belgium, Cyprus, Denmark, Finland, France, Germany, Greece, Ireland, Italy, Luxembourg, Netherlands, Norway, Poland, Portugal, Romania, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, United Kingdom) whose data could be accessed between the years 1990-2017. In the study, Breusch and Pagan LM tests are used to test the cross-sectional dependence between the series. Secondly, the stationarity of the series is checked with the second generation Pesaran (2007) CIPS and CADF panel unit root tests, depending on the cross-sectional dependence. After these tests, the analysis is completed using the Panel ARDL method to estimate the short- and long-term coefficients between the variables. Economic growth and energy consumption have a significant and positive effect on the ecological footprint; Therefore, it can be said that energy consumption and economic growth

increase environmental degradation. In addition, it has been observed in the literature that biocapacity has mixed effects on the footprints of countries. According to the results obtained in the analysis, it has been reached that the existing resources are not sufficient to improve the ecological footprint in EU countries to reduce pollution, and this situation is in favor of the countries whose existing resources are sufficient to improve the ecological footprint. Countries should develop global targets/policies taken to take control of environmental degradation.

Keywords: Ecological footprint, Economic growth, Environmental degradation, Panel data analysis.

Jel codes: O13, Q54, C33.

GİRİŞ

Günümüzde birçok ülke ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda sürdürülebilir kalkınma hedeflemektedir. Burada çevrenin korunması en önemli konulardan biridir. Küresel ısınma, iklim değişikliği ve hava kirliliği gibi çevresel sorunlar dünya üzerinde yer alan ülkeleri ve bu ülkelerde yaşayan insanları olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle iklim değişikliğiyle mücadele etmek, küresel ısınmayı önlemek ve hava kirliliğini azaltmak için çözümlerin bulunması gerekmektedir. Önerilen çözümlerden biri, küresel birincil enerji tüketiminin tahmini olarak %80'ini oluşturan ve sera gazı emisyonlarının %75'inden sorumlu olan fosil yakıtların kullanımının azaltılması ve bunların yerine jeotermal, biyokütle, güneş ve rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılmasıdır (Wang vd., 2020).

Ekolojik ayak izi (EF), toplumların tükettiği kaynakları üretmek ya da yarattığı atığı kaldırmak için gerekli olan biyolojik su ve toprak alanlarına denilmektedir. Ekolojik Ayak İzi “küresel hektar” (kha) ile ifade edilmektedir (WWF, 2021). EF hesapları altı ana başlıktan; tarımsal araziler, otlaklar, balıkçılık alanları, orman alanları, yapılaşmış araziler ve karbon ayak izinden oluşmaktadır. Tarımsal araziler, hayvan yemleri, balık yemleri, yağ, mahsuller ve kauçuk dahil olmak üzere tüm mahsul ürünlerini yetiştirmek için gereken alanı hesaplamaktadır. Otlaklar, çiftlik hayvanlarını desteklemek için kullanılan otlak alanını tahmin etmektedir. Balıkçılık alanları, hasat edilmiş bir sucul türü sürdürmek için gereken yıllık birincil üretimi ölçmektedir. Orman alanları, orman ürünleri sağlamak için yıllık yakacak odun ve kereste hasadını ölçmektedir. Yapılaşmış araziler, insan altyapısının kapsadığı arazi alanını dikkate almaktadır. Karbon Ayak İzi, CO2 emisyonu için gerekli olan orman alanlarını temsil etmektedir (Ewing vd., 2010; Ulucak ve Bilgili, 2018).

Enerji tüketimi ve EF arasındaki ilişki, ülkelerin ekonomik büyüme modeliyle açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde, enerji talebi büyük ölçüde fosil yakıt tüketimi ile sağlanmaktadır. Fosil yakıt tüketiminin artmasıyla atmosfere hava kirleticileri yayılmaktadır (Destek ve Sinha, 2020). Ekonomik büyümeyle birlikte ülkelerde hava kalitesi bozulması, orman örtüsü azalması, toprak erozyonu, suyun pH değerlerindeki değişimler gibi nedenlerden dolayı ekolojik kalite hızla düşmektedir. Ülkeler ekonomik büyümeyi sağlamak için enerji tüketiminden yararlanmaktadır. Bunun sonucunda ortaya çıkan kirlilik nedeniyle yenilenemeyen enerji kaynaklarına karşı yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması ve yaygınlaştırılması için çalışmalar yapılmaktadır. Artan çevre bilinci, alınan önlemler, teknolojik yenilikler ve yenilenebilir enerjilerin kullanılmasıyla birlikte ekolojik kalitede iyileşmeler gerçekleşmektedir (Destek ve Sinha, 2020).

EF'nin çevresel sürdürülebilirlik olarak değerlendirilmesinde biyolojik kapasite (BC) önemli bir göstergedir. BC, biyolojik olarak verimli araziler tarafından hesaplanan doğanın yenilenme kapasitesinin bir ölçümü olarak ifade edilmektedir. Herhangi bir bölge veya ülke için EF'nin BC'den büyük olması, o ülkenin ekolojik açığı olarak yorumlanır. Ekolojik açık sürdürülemezliğin bir göstergesi iken, ekolojik fazlalık sürdürülebilirliğin ön koşulu olmaktadır (Ulucak ve Bilgili, 2018).

Ekolojik sürdürülebilirliğin bir göstergesi EF'nin seçimi konusunda uzun süredir devam eden bir tartışma olmasına rağmen, EF ekolojik sisteme insan bağımlılığını yansıtmaktadır. Bu nedenle çevresel kaliteyi belirlemek için geçerli bir gösterge olmaktadır. Bu çalışmada, EF çevresel kalitenin bir göstergesi olarak analizde kullanılacaktır. EF'nin analizde kullanılmasının çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri doğrultusunda ekonomik faaliyeti sürdürmek için biyolojik kapasitesini gösteren bir değişkendir. Diğeri ise ekonomik faaliyetler sırasında doğal kaynaklar tüketilmektedir. Bu tüketim mineraller, su, orman ve toprak kaynakları şeklindedir. Bu nedenle emisyonların çevresel gösterge olarak seçilmesi, başlıca endüstriyel faaliyetler içerisinde ekolojik sürdürülebilirliğin odağını kısıtlayabilmekte ve dolayısıyla ekolojik sürdürülebilirliğe zarar veren diğer insan faaliyetlerini göz ardı edebilmektedir.

Bu çalışmada 1990-2017 yıl aralığında verilerine ulaşılabilen 22 Avrupa ülkesi (Avusturya, Belçika, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık) için birincil enerji tüketiminin EF'ye etkisinin incelenmesi amacıyla yapılmaktadır. Enerji talebinde yaşanan artışlar ve son dönemlerde alternatif enerji kaynaklarının araştırılmasına rağmen, enerji ihtiyacının çoğunluğu birincil enerji kaynaklarından sağlanmaktadır. Kömür, petrol ve doğal gaz gibi fosil yakıtlar yer kabuğundan çıkarılmaktadır. Bu kaynaklar ekolojik zaman süreçleri içinde yenilenebilir değildir ve bu yakıtlar yandığı zaman ortaya karbondioksit (CO₂) çıkmaktadır. Fosil yakıtların kullanımı sonucu ortaya çıkan sera gazlarının atmosferde hızla yayılması sonucu EF'de artmaktadır. Çevresel bozulmanın bir göstergesi olarak, ekolojik ayak izi literatürde büyük ilgi görmektedir. Bununla birlikte, ekonomik kalkınma, biyolojik çeşitlilik, ekosistem hizmetleri ve insan refahı arasındaki ilişkilerdeki karmaşık geri bildirimler nedeniyle, EF yeterince anlaşılmamış ve siyasi karar alma süreçlerinde büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Çalışmada çevresel bozulma ve sürdürülebilirlik göstergesi olarak EF kullanılarak, birincil enerji tüketiminin, ekonomik büyümenin ve biyolojik kapasitenin etkileri incelenmektedir. Bu nedenle literatürden farklı olarak bu çalışma yeni bir değişken kullanarak çevre sorunları ve bunların politika çıkarımları ile ilgilenen ampirik araştırma alanına katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Çevresel kaliteyi belirlemek için EF değişkeninin kullanılması, çevre ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi açıklamada güvenilir sonuçlar vermesi beklenmektedir.

Çalışmada ilk olarak değişkenlerin yatay kesit bağımlılığı incelenmekte, daha sonra elde edilen sonuçlar doğrultusunda birim kök testleri, kısa ve uzun dönemli katsayı tahmini yapılmaktadır. İkinci kısımda, daha önce yayınlanmış çalışmaların literatür incelemesine yer verilmektedir. Üçüncü kısımda, veriler, ampirik model, metodoloji ve ampirik sonuçlar açıklanmaktadır. Son olarak da, bulgulara ilişkin açıklamalar ve çıkarımlar sunulmaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Son yıllarda çevresel bozulma, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkileri inceleyen çalışmalar literatürde hızla artmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda emisyonlar gösterge olarak kullanılmıştır. Çevresel kalitenin olumlu göstergesi olan EF'nin kullanıldığı çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Rees ve Wackernagel'in (1996) öncü araştırma makalesinden sonra, EF çevresel bozulmanın bir temsilcisi olarak çalışmalara dahil edilmiştir.

Tablo 1. Son Dönemde Ekolojik Ayak İzi Değişkeni Kullanılarak Yapılan Çalışmalara Ait Literatür Özeti

Yazar(lar)	Ülke/Ülke Grubu	Yıl Aralığı	Yöntem	Sonuç
------------	-----------------	-------------	--------	-------

Usman ve Makhdum (2021)	BRICS-T	1990-2018	MG, AMG, CCEMG, FMOLS ve Dumitrescu-Hurlin panel nedensellik testi	BRICS-T ülkelerinde, tarımdaki %1'lik artışın EF'yi artırdığı, büyüme için ülkelerin EF beklentilerinin karşılandığı ortaya konulmuştur. Ayrıca yenilenemeyen enerji ve finansal gelişmede %1'lik artışın ekolojik ayak izi üretilmesine neden olduğu ve yenilenebilir enerji kullanımındaki artışın EF'yi azalttığı sonucuna varılmıştır. Nedensellik analizinden ise , tarım, finansal gelişme ve ekolojik ayak izi arasındaki geri besleme (feed back) etkisinin olduğuna ulaşılmıştır.
Mrabet ve Alsamara, (2017)	Katar	1980-2011	ARDL	Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı doğrulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre CO2 emisyonları kullandığında Katar'da ters U şeklindeki hipotezin geçerli olmadığı, EF kullanılırken ters U şeklindeki hipotezin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Danish vd. (2019)	Pakistan	1971-2014	ARDL	Sonuçlara göre ekonomik büyümenin EF'yi artırdığı ayrıca biyolojik kapasitenin de, ekolojik ayak izini de artırarak çevresel bozulmaya katkıda bulunduğu ifade edilmiştir.
Sharif vd. (2020)	Türkiye	1965Q1-2017Q4	QARDL Granger Nedensellik	Sonuçlar yenilenebilir enerjinin uzun dönemde her bir nicelde EF'yi azalttığını göstermiştir. Bununla birlikte, ekonomik büyüme ve yenilenemeyen enerjinin sonuçları, tüm niceliklerde uzun ve kısa dönemde EF'yi olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Granger-nedensellikten niceliksel nedensellik araştırmasının bulguları, Türkiye ekonomisinde yenilenebilir enerji tüketimi, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ile EF arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuştur.
Destek ve Sarkodie (2019)	Sanayileşmiş 11 ülke	1977-2013	AMG, heterojen panel nedensellik yöntemi	Ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında ters U şeklinde bir ilişki olduğunu göstermektedir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ekonomik büyüme ile ekolojik ayak izi arasında çift yönlü nedensellik olduğu sonucuna varılmıştır.
Alola vd. (2019)	Avrupa Birliği üyesi ülkeler	1997-2014	PMG-ARDL	Analiz sonuçlarına göre, yenilenemeyen enerji tüketiminin çevresel kaliteyi azaltmadaki rolü doğrulanırken, yenilenebilir enerji tüketiminin çevresel sürdürülebilirliği iyileştirdiği bulunmuştur.
Sharma vd. (2021)	Sekiz gelişmekte olan Güney ve	1990-2015	Yatay kesit artırılmış otoregresif	Analiz sonuçları uzun dönemde , kişi başına düşen gelir ve ekolojik ayak izi arasındaki ilişki N şeklinde bulunduğundan, düşük kirlilik yoğunluğuna sahip enerji kaynaklarına

Güneydoğu Asya ülkesi			dağıtılmış gecikme (CS-ARDL) yaklaşımı	olan ihtiyacı desteklemektedir. Ayrıca, çalışmada, artan yenilenebilir enerji kullanımının bölgedeki ekolojik ayak izini önemli ölçüde azalttığını ortaya koymuştur. Ancak artan nüfus yoğunluğunun bu ülkelerde karbon emisyonlarının artmasına neden olduğu ve yaşam beklentisinin ekolojik ayak izi üzerindeki etkisinin pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.
Wang vd. (2020)	G7 ülkeleri	1980-2016	Dinamik görünüşte alakasız regresyon (DSUR)	Elde edilen bulgulara göre, biyokütle enerji üretiminin G7 ülkelerinin ekolojik ayak izini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca Dumitrescu-Hurlin nedensellik testi sonucuna göre biyokütle enerjisi üretiminden ekolojik ayak izine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır.

Not: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

3. VERİ SETİ, AMPİRİK MODEL VE METODOLOJİ

3.1. Veri Seti ve Ampirik Model

Çalışmada veri seti 1990-2017 yıl aralığında seçili Avrupa ülkeleri (Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Kıbrıs, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık) için oluşturulmuştur. Çalışmada toplam ekolojik ayak izi (LEF; gha), birincil enerji tüketimi (LPEC; Exajoules), GSYİH (LGDP; sabit 2010 ABD doları) ve toplam biyolojik kapasite (LBC; gha) değişkenleri kullanılarak analiz yapılmıştır. Ekonomik büyüme, birincil enerji tüketimi ve biyolojik kapasite değişkenlerinin, çevresel bozulmanın bir göstergesi olan toplam ekolojik ayak izi (LEF) üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu değişkenlerin gözlemlenmesi amacıyla denklem 1 oluşturulmuştur:

$$LEF_{i,t} = \beta_1 LGDP_{i,t} + \beta_2 LPEC_{i,t} + \beta_3 LBC_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

burada i ve t, panel tahminlerinde ülke ve zaman boyutunu $i=1,2,3, \dots,22$ ve $t=1,2,3, \dots,27$ temsil etmektedir. Modelleri tahmin etmek için üç farklı veri tabanından yararlanılmıştır. LPEC, BP Enerji İstatistikleri (2020, Haziran) veri tabanından ve LGDP Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır. LEF ve LBC değişkenleri ise Global Footprint Network'den alınarak analize dahil edilmiştir. Değişkenlerin tamamının logaritması alınmıştır.

3.2. Ekonometrik Metodoloji ve Ampirik Sonuçlar

Çalışmada, öncelikle verilere ilişkin önsel testler yapılmaktadır. İlk olarak, heterojen olan seriler arasındaki yatay kesit bağımlılığının test edilmesi amacıyla Breusch ve Pagan LM testi kullanılmaktadır. İkinci olarak, serilerin durağanlıkları yatay kesit bağımlılığına bağlı olarak ikinci kuşak Pesaran (2007) CIPS ve CADF panel birim kök testleriyle kontrol edilmektedir. Bu testlerden sonra, değişkenler arasındaki kısa ve uzun dönemli katsayı tahmini için Panel ARDL yöntemi kullanılarak analiz tamamlanacaktır.

3.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi ve Sonuçları

Hata teriminde birimler arası korelasyon varsa birinci kuşak eşbütünleşme testleri ve tahmin yöntemleri bu korelasyonu dikkate almadıkları için zayıf kalmakta, bu nedenle yapılacak tahmin yöntemlerinden hangilerinin kullanılması gerektiğinin belirlenmesi aşamasında öncelikle birimler arası korelasyonun test edilmesi gerekmektedir. Çalışmada panelin zaman

boyutu yatay kesit boyutundan büyük ($N < T$) olduğundan dolayı Breusch-Pagan (1980) tarafından geliştirilen LM testiyle yatay kesitin varlığını incelenmektedir. Birimler arası korelasyonu sınamaya yarayan bu test, her bir birim için kurulan eşbütünleşme ya da hata düzeltme modelinin kalıntıları arasında korelasyon olup olmadığını sınamak için kullanılmaktadır. Temel hipotez (Tatoğlu, 2018:237-238):

$$H_0: \text{cov}(\varepsilon_{it}, \varepsilon_{jt}) = \rho_{ij} = 0 \quad (\text{tüm } t\text{'ler için } i \neq j)$$

iken LM test istatistiği,

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad (2)$$

olarak hesaplanmaktadır. Burada $\hat{\rho}_{ij}^2$: i ve j. Kalıntılarının (i. ve j. Birimlerin kalıntıları arasındaki) korelasyon katsayısıdır;

$$\hat{\rho}_{ij} = \hat{\rho}_{ij} = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)^{1/2} (\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)^{1/2}} \quad (3)$$

e_{it} , her birimde uygun yöntemle tahmin edilen kalıntılardır. Breusch-Pagan LM test istatistiği, $N(N-1)/2$ serbestlik derecesi ile X^2 dağılmaktadır. Tablo 2'de sonuçlar gösterilmektedir:

Tablo 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Test	Test İstatistiği	P-olasılık değeri
LM	307	0.0006
LM adj	7.056	0.0000
LM CD	-0.1065	0.9152

Tablo 2’de üç farklı test sonucu görülmektedir. İlk test Breusch Pagan (1980) LM testidir. T’nin büyük ve N’nin küçük (T:27;N:22) olduğu durum için uygun olan Breusch Pagan LM dikkate alınarak yorumlanacaktır. Breusch Pagan (1980) LM testi sonuçlarına göre H_0 hipotezi reddedilmiş, birimler arası yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmada yapılan birimler arası yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda birimler arasında yatay kesit olduğu sonucuna varıldığından ikinci kuşak panel birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

3.2.2 Birim Kök Testi ve Sonuçları

Serilerin durağanlığını kontrol etmek için literatürde bazı testler bulunmaktadır. Panel birim kök testleri birinci ve ikinci kuşak birim kök testleri olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır. Birinci kuşak testler birimler arası yatay kesit bağımlılığı olmadığını varsaymakta iken ikinci kuşak testlerin temel özelliği birimler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunduğunu varsaymasıdır. Bu çalışmada da yapılan birimler arası yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda birimler arasında yatay kesit olduğu sonucuna varıldığından ikinci kuşak panel birim kök testlerinin kullanılması gerekmektedir.

Pesaran (2007), yatay kesit genişletilmiş Dickey Fuller (CADF) regresyon modelindeki ρ_i ’nin En Küçük Kareler tahmininin t oranına bağlı olarak birim kök hipotezinin test etmiştir. CADF regresyonu,

$$\Delta Y_{it} = \alpha_i + \rho_i Y_{it-1} + d_0 \bar{Y}_{t-1} + d_1 \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

şeklinde tanımlanabilmektedir. Pesaran (2007), Y_{it} ’nin yatay kesit ortalaması, \bar{Y}_t ve gecikmeli değerlerini $\bar{Y}_{t-1}, \bar{Y}_{t-2}, \dots$ araç değişken olarak kullanmıştır (Tatoğlu, 2018). IPS testinin yatay kesit genişletilmiş türü olarak düşünülebilecek CIPS istatistiği CADF istatistiğinin ortalamasıdır ve,

$$CIPS(N, T) = t - bar = \frac{1}{N \sum_{i=1}^N t_i} (N, T) \quad (5)$$

ya da,

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad (6)$$

şeklindedir (Pesaran, 2007). Birim kök testi sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir:

Tablo 3. Birim Kök Testi

Değişkenler	CİPS Test İstatistiği		CADF Test İstatistiği	
	Sabitli	Sabit+Trendli	Sabitli	Sabit+Trendli
LEF	-5.016***	-5.081***	-3.173***	-3.240***
LPEC	-2.035	-3.164***	-1.604	-2.644*
LGDP	-1.815	-2.654***	-1.950	-2.390
LBC	-5.007***	-5.116***	-3.688***	-3.842***
Δ LPEC	-5.185***	-5.472***	-4.165***	-4.311***
Δ LGDP	-3.933***	-3.958***	-2.968***	-2.996***

Not: *, ** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir. CADF ve CIPS birim kök testinde %10, %5 ve %1 anlamlılık düzeylerinde sabitli için tablo kritik değeri -2.07, -2.15 ve -2.30; Sabit +Trendli için tablo kritik değerleri -2.58, -2.66 ve -2.81 olarak alınmıştır. "Δ" değişkenlerin farkını göstermektedir. Ho: tüm serilerin birim köke sahiptir. Ha: Seriler durağandır.

Tabloda yer alan Pesaran (2007) CIPS ve CADF panel birim kök testi sonuçlarına göre düzey değerlerinde sabit ve sabit+trendli modellerde *LEF* ve *LBC* değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilerek durağan (I(0)) olduğu görülmektedir. *LPEC* ve *LGDP* değişkenlerine bakıldığında, Pesaran (2007) CIPS ve CADF panel birim kök testi sonuçlarına göre, sabit ve sabit+trendli modellerde serilerin birinci farkında (I(1)) durağan olduğu görülmektedir.

3.2.3. Kısa ve Uzun Dönemli Katsayı Tahmini ve Sonuçları

Çalışmada CIPS ve CADF panel birim kök testleri kullanılarak serilerin durağanlıkları incelendikten sonra değişkenlerin makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini test etmek için Pesaran vd. (1999), tarafından geliştirilen panel Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli kullanılmıştır. Panel ARDL modeli, ortalama grup tahmincisine (MG), havuzlanmış ortalama gruba (PMG) ve dinamik sabit etki (DFE) modeline dayanmaktadır. Temel panel ARDL denklemi aşağıdaki gibi oluşturulmuştur (Pesaran vd., 1999):

$$Y_{it} = \sum_{L=1}^p \phi_{i,L} Y_{i,t-L} + \sum_{L=0}^q \partial_{i,L} X_{i,t-L} + \delta_i + \varepsilon_{it} \quad (7)$$

burada Y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkeni ifade etmektedir. MG tahmincisi uzun dönem parametrelerinin ağırlıklandırılmamış ortalamasını almaktadır ve MG tahmincisi ARDL parametreleri üzerine herhangi bir kısıt koymamaktadır. Belirli değişkenlerin paneli oluşturan birimler arasında aynı olmasına izin vermemesi MG tahmincisinin eksikliğidir. Bu eksiklik de PMG tahmincisi kullanılarak giderilmektedir. Böylece Panel ARDL'nin uzun dönemde homojenliği ve kısa dönemde heterojenliğe izin verdiği görülmektedir. MG ve PMG modellerinden hangisinin kullanılacağı yönündeki seçim sorununun çözülmesi için Pesaran vd. (1999) tarafından uzun dönemde parametrelerin homojenliğinin test edilmesi için Hausman (1978) testinin yapılmasının uygun olacağı belirtilmiştir. Uzun dönemde homojenlik varsayımıyla birlikte PMG tahmincisinin etkin ve tutarlı bir test olduğu kabul edilmektedir. Serilerin durağanlıkları incelendikten sonra panel ARDL yöntemi kullanılarak değişkenlerin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Bunun için panel ARDL'nin temel aldığı MG ve PMG tahmin yöntemleri kullanılmıştır.

Tablo 4. PMG ve MG Test Sonuçları

Uzun Dönem Tahminleri (LEF)

	<i>PMG</i>		<i>MG</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
<i>LPEC</i>	0.9891	0.000***	-0.3217	0.786
<i>LGDP</i>	0.2002	0.000***	0.1289	0.818
<i>LBC</i>	0.0142	0.098**	0.0778	0.106

Kısa Dönem Tahminleri (LEF)

	<i>PMG</i>		<i>MG</i>	
	<i>Katsayı</i>	<i>Olasılık Değeri</i>	<i>Katsayı</i>	<i>Olasılık Değeri</i>
<i>ECT</i>	-1.025	0.000***	-1.1190	0.000***
<i>LPEC</i>	-0.9663	0.442	-0.3902	0.664
<i>LGDP</i>	1.0645	0.513	0.2213	0.908
<i>LBC</i>	-0.0473	0.197	-0.0946	0.016**

Hausman Testi Sonuçları

Chi2(4)= 4.52 Prob>Chi2=0.2107

Not: *** %1, **%5, *%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Uzun dönem katsayılarının homojen olup olmadığını test eden Tablodaki Hausman test istatistiği 4.52 ($p=0.2107>0.05$) %5 düzeyinde istatistiksel olarak anlamsız yani uzun dönemde katsayıların homojen olduğu görülmüş, temel hipotez altında etkin ve tutarlı olan PMG tahmincisi tercih edilmiştir. Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmincisi ile elde edilen tahmin sonuçları Tablo 5'te gösterilmektedir:

Tablo 5. PMG Tahmin Sonuçları

<i>Değişkenler</i>	<i>Katsayı</i>	<i>p- Değeri</i>
<i>Uzun Dönem Tahminleri</i>		
<i>LPEC</i>	0.9891	0.000***
<i>LGDP</i>	0.2002	0.000***
<i>LBC</i>	0.0142	0.098**
<i>Kısa Dönem Tahminleri</i>		
<i>ECT</i>	-1.0250	0.000***
<i>LPEC</i>	-0.9663	0.442
<i>LGDP</i>	1.0645	0.513
<i>LBC</i>	-0.0473	0.197
<i>Her bir ülke için hata düzeltme katsayıları</i>		
Avusturya	-0.7336	0.000***
Belçika	-1.2064	0.000***
Bulgaristan	-1.2288	0.000***
Kıbrıs	-0.9672	0.000***
Danimarka	-0.7725	0.000***
Finlandiya	-1.0809	0.000***
Fransa	-1.0040	0.000***
Almanya	-0.9440	0.000***
Yunanistan	-1.0692	0.000***
İrlanda	-1.1681	0.000***
İtalya	-1.0346	0.000***
Lüksemburg	-1.1537	0.000***
Hollanda	-0.4794	0.000***
Norveç	-1.0201	0.000***
Polonya	-1.0496	0.000***
Portekiz	-1.2434	0.000***
Romanya	-1.0387	0.000***
İspanya	-1.0765	0.000***
İsveç	-1.1117	0.000***
İsviçre	-1.1609	0.000***
Türkiye	-1.0452	0.000***
Birleşik Krallık	-0.9621	0.000***

Not: *** %1, **%5, *%10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tabloya bakıldığında bağımlı değişken LEF değişkeni ile LGDP ve LPEC değişkenlerinin uzun dönemli katsayılarının beklenildiği gibi pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur. Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izi üzerinde önemli ve pozitif bir etkisi vardır. Ekonomik büyümede yaşanacak %1'lik bir artış, ekolojik ayak izini %20 artıracaktır. Birincil enerji tüketiminin ise yoğun bir şekilde kullanıldığı (fosil yakıt

tüketimi %1 arttıkça EF'yi yaklaşık %98'lik bir artışla) ve bunun da küresel sera gazı emisyonlarını artırdığını göstermektedir. Bu nedenle, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırdığı söylenebilmektedir. Bunun yanında biyolojik kapasite, ülkelerin ayak izleri üzerinde karışık etkilere sahiptir. Örneğin yüksek gelirli ülkelerde ayak izini azaltırken, orta ve düşük gelirli ülkelerde ise ayak izini artırmaktadır. Teorik olarak, BC'nin genişlemesiyle EF'nin azalması beklenmektedir.¹³ Fakat Tablo 5'te yer alan sonuçlar göstermektedir ki mevcut kaynakların kirliliği azaltmak için AB ülkelerinde ekolojik ayak izini iyileştirmede yeterli olmadığı, BC'deki %1'lik artışla EF'nin yaklaşık %0,01 artacağı görülmektedir. Bu durum mevcut kaynakları EF'yi iyileştirmek için yeterli olan ülkelerin lehine olmaktadır.

Ulucak ve Bilgili (2018) çalışmaları referans alınarak analizde kullanılan Belçika, Fransa, Danimarka, Almanya, İrlanda, Hollanda, Romanya gibi gelir seviyesi yüksek olan ülkelerde biyolojik kapasite ve ekolojik ayak izi etkisi incelendiğinde ekolojik ayak izini azalttığı, Türkiye, Bulgaristan gibi orta gelir grubunda olan ülkelerde ise azalttığı sonucuna ulaşılmıştır. Hata düzeltme katsayısı incelendiğinde negatif ve %1 düzeyinde anlamlı olarak bulunmuştur. Ayrıca tüm ülkeler için hata düzeltme katsayılarının yer aldığı tabloda Avusturya, Kıbrıs, Danimarka, Almanya, Hollanda ve Birleşik Krallık hariç diğer ülkelerde hata düzeltme katsayıları yüksek çıkmıştır. Buna göre ülkelerin kısa dönemde meydana gelebilecek dengesizliklerden fazla etkilenmeyeceği ve uzun dönem dengesinin sağlanacağı yorumu yapılabilmektedir.

4. SONUÇ

Bu çalışmada çevresel bozulma ve sürdürülebilirlik göstergesi olarak EF kullanılarak, birincil enerji tüketiminin, ekonomik büyümenin ve biyolojik kapasitenin etkileri incelenmiştir. Verilerine tam olarak ulaşılabilen 22 Avrupa ülkesi için 1990-2017 dönemlerini kapsayan ekonometrik model oluşturulmuş ve bu modele ilk olarak Breusch Pagan (1980) LM testi uygulanmıştır. Yapılan birimler arası yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçlar doğrultusunda birimler arasında yatay kesit olduğu sonucuna varıldığından ikinci kuşak panel birim kök testlerinden Pesaran (2007) CIPS ve CADF yardımı ile serilerin durağan olup olmadığı test edilmiştir. Pesaran (2007) CIPS ve CADF panel birim kök testi sonuçlarına göre düzey değerlerinde sabit ve sabit+trendli modellerde *LEF* ve *LBC* değişkeni %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezi reddedilerek durağan (I(0)) olduğu görülmüştür. *LPEC* ve *LGDP* değişkenlerine bakıldığında ise, sabit ve sabit+trendli modellerde serilerin birinci farkında (I(1)) durağan olduğu görülmüştür. Serilerin durağanlıkları incelendikten sonra Panel ARDL yöntemi kullanılarak değişkenlerin kısa ve uzun dönem katsayıları tahmin edilmiştir. Bunun için panel ARDL'nin temel aldığı MG ve PMG tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Bu iki tahminci arasında karar vermek için Hausman testi ile uzun dönem katsayılarının homojenliği sınanmıştır. Uzun dönem katsayılarının homojen olduğu görülmüş ve bu durumda daha etkin ve tutarlı olan PMG tahmincisi tercih edilmiştir.

PMG tahmincisi ile elde edilen sonuçlarının, literatür yapılan diğer benzer çalışmalar ile paralel olduğu görülmektedir (bknz. Ulucak ve Bilgili (2018), Danish vd. (2018), Alola vd. (2019), Sharif vd. (2020)). Bağımlı değişken LEF değişkeni ile LGDP ve LPEC değişkenlerinin uzun dönemli katsayılarının beklenildiği gibi pozitif ve %1 düzeyinde anlamlı olduğu sonucu bulunmuştur. Ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin ekolojik ayak izi üzerinde önemli bir etkisi vardır; bu nedenle, enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin çevresel bozulmayı artırdığı

¹³ Ulucak, Recep ve Bilgili, Faik (2018), A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. Journal of Cleaner Production, 188, 144-157.

söylenmektedir. Bunun yanında biyolojik kapasite, ülkelerin ayak izleri üzerinde karışık etkilere sahiptir. Örneğin yüksek gelirli ülkelerde ayak izini azaltırken, orta ve düşük gelirli ülkelerde ise ayak izini artırmaktadır. Teorik olarak, LBC'nin genişlemesiyle LEF'nin azalması beklenmektedir. Fakat elde edilen sonuçlar, mevcut kaynakların kirliliği azaltmak için AB ülkelerinde ekolojik ayak izini iyileştirmede yeterli olmadığını göstermektedir. Bu durum mevcut kaynakları EF'yi iyileştirmek için yeterli olan ülkelerin lehinedir.

Yenilenebilir gibi daha verimli, modern ve daha temiz enerji teknolojilerinin enerji portföyüne dahil edilmesi, emisyonlardan arındırılmış bir ekonomiye ulaşılırken fosil yakıt tüketiminden başarılı bir geçiş için ön koşullardan birisidir. Uzun dönemli ilişki de, yenilenebilir enerji tüketiminin çevre ve sağlık kalitesini iyileştirmedeki hayati rolünü doğrulamaktadır. Bununla birlikte, çevreyi iyileştirmeye ve güçlendirmeye ihtiyaç vardır. Bu makalenin sonuçlarına göre ülkelerin EF'i azaltan enerji politikalarını izlemeleri önerilebilir. Bu politikalar çevresel bozulmayı kontrol almak için alınan küresel hedefler/politikalar olabilir. Bu çalışma, başka demografik bileşenler dahil edilerek, ülke/ülke grubu değiştirilerek genişletilebilir.

KAYNAKÇA

- Alola, A. A., Bekun, F. V., & Sarkodie, S. A. (2019). Dynamic impact of trade policy, economic growth, fertility rate, renewable and non-renewable energy consumption on ecological footprint in Europe. *Science of The Total Environment*, 681, 702-709.
- Ulucak, R., & Bilgili, F. (2018), A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of Cleaner Production*, 188, 144-157.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- BP Enerji İstatistikleri (2021) Veri tabanı. <https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> (Erişim tarihi: 24.04.2021)
- Danish, S. T., Baloch, M. A., Mahmood, N., & Zhang, J. W. (2019). Linking economic growth and ecological footprint through human capital and biocapacity. *Sustainable Cities and Society*, 47, 101516.
- Destek, M. A., & Sarkodie, S. A. (2019). Investigation of environmental Kuznets curve for ecological footprint: The role of energy and financial development. *Science of The Total Environment*, 650(2), 2483-2489.
- Destek, M. A., & Sinha, A. (2020). Renewable, non-renewable energy consumption, economic growth, trade openness and ecological footprint: Evidence from organisation for economic Co-operation and development countries. *Journal of Cleaner Production*, (242), 118537.
- Ewing, B., Moore, D., Goldfinger, S., Oursler, A., Anders, R., & Wackernage, M. (2010). Ecological Footprint Atlas 2010. *Global Footprint Network*, 1-111.
- Global Footprint Network, (2021). <https://www.footprintnetwork.org/> (Erişim Tarihi:24.04.2021)
- Mrabet, Z., & Alsamara, M. (2017). Testing the Kuznets Curve hypothesis for Qatar: A comparison between carbon dioxide and ecological footprint. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 70, 1366-1375.

- Pesaran, M. H. (2007). A Simple Panel Unit Root Test In The Presence Of Cross-section Dependence. *Journal Of Applied Econometrics*, 22, 265-312.
- Pesaran, M. H., Shin Y. & Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Rees, W., & Wackernagel, M. (1996). Urban Ecological Footprints: Why Cities Cannot be Sustainable—and Why They are a Key to Sustainability. *Urban Ecology*, 16(4-6), 223-248.
- Sharif, A., Barış-Tüzemen , Ö., Uzuner, G., Öztürk, İ., & Sinha, A. (2020). Revisiting the role of renewable and non-renewable energy consumption on Turkey's ecological footprint: Evidence from Quantile ARDL approach. *Sustainable Cities and Society*, 57, 102138.
- Sharma , R., Sinha, A., & Kautish, P. (2021). Does renewable energy consumption reduce ecological footprint? Evidence from eight developing countries of Asia. *Journal of Cleaner Production*, (285), 124867.
- Tatoğlu Yerdelen, F. (2018). Panel Veri Ekonometrisi: Stata Uygulamalı. Beta Yayıncılık, 4. Baskı, İstanbul, Türkiye.
- Ulucak, R., & Bilgili, F. (2018). A reinvestigation of EKC model by ecological footprint measurement for high, middle and low income countries. *Journal of Cleaner Production*, 188, 144-157.
- Usman, M., & Makhdum, M. S. (2021). What abates ecological footprint in BRICS-T region? Exploring the influence of renewable energy, non-renewable energy, agriculture, forest area and financial development. *Renewable Energy*, 179, 12-28.
- Wang, Z., Bui, Q., Zhang, B., & Pham, T. (2020). Biomass energy production and its impacts on the ecological footprint: An investigation of the G7 countries. *Science of The Total Environment*, (743), 140741.
- World Development indicators. (2021, Nisan 24). World Development indicators Database: <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (Erişim Tarihi: 24.04.2021).
- World Wide Fund for Nature. (2021). <https://www.wwf.org.tr/> (Erişim Tarihi: 26.04.2021).

ALGILANAN ÖRGÜTSEL MANEVİYATIN İŞTEN AYRILMA VE İŞTE KALMA NİYETİNE ETKİSİ

Dr. Demet ÇAKIROĞLU

Hacettepe University, Vocational School of Social Sciences
demet.cakiroglu@hacettepe.edu.tr

Prof. Dr. Mehmet ALTINÖZ

Bolu Abant İzzet Baysal University, Gerede Faculty of Applied Sciences
mehmet.altinoz@ibu.edu.tr

ÖZET

Örgütsel maneviyat, iş ortamındaki değerlerin tümü olarak kabul edilmekte, çalışanların hedeflerine ulaşması, çalışma arkadaşları ve ilgililerle güçlü bağlantılar geliştirmesi ve bireysel değerler ile işyeri değerleri arasında uyum sağlama çabaları olarak tanımlanmaktadır. Örgütsel maneviyat uygun bir örgüt iklimi ile örgütsel değerleri kapsayan bir içeriğe sahip bulunmakta, çalışanların iş yaşamlarının soyut yanlarını anlamlı kılmaktadır. Örgütsel maneviyat, çalışanların ait olma duygularını güçlendiren değerler dizisi olup, iş süreci kapsamında sahip olunan bağlılık deneyimi olarak kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalar manevi yapısı güçlü olan örgütlerin daha verimli olduklarını ortaya koymuştur. Bu kapsamda örgütsel maneviyat, örgütün yönetsel gücünü artırmakta, rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. İşten ayrılmanın en önemli göstergesi olan işten ayrılma niyeti örgütler için önemli bir sorun oluşturmakta, çalışanlar üzerindeki aşırı iş yükü çalışanların işten ayrılma niyetini etkileyen faktörlerden biri olarak görülmektedir. Örgütlerdeki örgütsel maneviyat uygulamaları çalışanlarının işten ayrılmamaları aksine işte kalmalarına yönelik bir yaklaşımdır. Çalışanın işine tutku ile bağlı olması, işini severek yapması ve yaptığı işten gurur duymasına olanak sağlamaktadır. Bunu sağlamak örgüt ve yöneticilerin sorumluluğundadır. Değerli görülen çalışanların, işini isteyerek yapması ve işte kalma niyetini ortaya koyması zorunluluk oluşturmaktadır. Araştırmada, algılanan örgütsel maneviyatın işten ayrılma ve işte kalma niyetine etkisi, kamu ve özel kesim çalışanları arasında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmada veri toplamak amacıyla anket tekniğinden yararlanılmış, Ankara'daki kamu ve özel kesim örgüt çalışanlarına uygulanmıştır. Araştırma, tesadüfi örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Araştırmadan elde edilen veriler çeşitli istatistikî teknik ve yöntemlerle analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular söz konusu verilere dayandırılarak karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Araştırma sonuçları, kamu kesimine göre özel kesimdeki örgütsel maneviyat algısının işten ayrılma ve işte kalma niyetini daha çok etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırma, örgütsel maneviyatın kurumsal verimlilik ve etkinlikteki önemini vurgulamakta ayrıca, çalışanların örgütsel maneviyat algılarını yönetmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmanın uygulayıcılara ve alan çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel maneviyat, işten ayrılma, işten ayrılma niyeti, işte kalma, işte kalma niyeti.

The Effect of Perceived Organizational Spirituality on Intention to Leave and Stay

ABSTRACT

Organizational spirituality is accepted as all of the values in the work environment, and it is defined as the efforts of the employee to reach their goals, to develop strong connections with

their colleagues and stakeholders, and to harmonize between individual values and workplace values. Organizational spirituality has a content that includes an appropriate organizational climate and organizational values, and makes the abstract aspects of employees' work lives meaningful. Organizational spirituality is a set of values that strengthen employees' sense of belonging and is considered as a commitment experience within the scope of the work process. Studies have shown that organizations with a strong moral structure are more efficient. In this context, organizational spirituality increases the managerial power of the organization and provides competitive advantage. Intention to leave, which is the most important indicator of leaving the job, creates an important problem for organizations, and excessive workload on employees is seen as one of the factors affecting the intention to leave. Organizational spirituality practices in organizations are an approach to keep employees at work rather than quitting. It allows the employee to be passionate about his job, to do his job with love and to be proud of his job. It is the responsibility of the organization and managers to ensure this. Employees who are deemed valuable are obliged to do their job willingly and to demonstrate their intention to stay at work. In the study, the effect of perceived organizational spirituality on intention to leave and stay at work was examined comparatively between public and private sector employees. Questionnaire technique was used to collect data in the research, and it was applied to the employees of public and private sector organizations in Ankara. The research was determined according to the random sampling method. The data obtained from the research were analyzed with various statistical techniques and methods. The findings were interpreted comparatively based on the data in question. The results of the research reveal that the perception of organizational spirituality in the private sector affects the intention to leave and stay in the job more than the public sector. The research emphasizes the importance of organizational spirituality in organizational efficiency and effectiveness, and also reveals the necessity of managing employees' perceptions of organizational spirituality. It is hoped that the study will contribute to practitioners and field studies.

Keywords: Organizational spirituality, turnover, intention to leave, stay, intention to stay.

GİRİŞ

Günümüz kuruluşlarının çalışanlar için işin anlamını ve işin çalışanlar üzerindeki duygusal yönlerini tanıması rekabetçi üstünlük sağlayabilecek bir konudur. Bunun aksine çalışanlardan hep daha fazlasını bekleyip kârlılığa aşırı önem vermelerinin karşılığında istihdam edilebilirlik dışında çok az şey sağladıklarında, çalışan sinizmi ve güvensizliğinin artması şaşırıcı değildir (Cartwright ve Holmes, 2006). Buna karşılık örgütsel maneviyatı, örgütsel değerlerin tümü olarak kabul eden, ruhu bozan değil ruh inşa eden liderler, örgütsel yaşamı ve nihayetinde örgütsel başarıyı önemli ölçüde etkiler (Pfeffer, 2010). Örgütsel maneviyat uygun bir örgüt iklimi ile örgütsel değerleri kapsayan bir içeriğe sahip bulunmakta, çalışanların iş yaşamlarının soyut yanlarını anlamlı kılmaktadır. Bireysel değerler ile örgütsel değerler arasında uyum sağlama çabası olan örgütsel maneviyat, çalışanların ait olma duygularını güçlendiren değerler dizisi olup, iş süreci kapsamında sahip olunan bağlılık deneyimi olarak kabul edilmektedir.

Yapılan araştırmalar manevi yapısı güçlü olan örgütlerin daha verimli olduklarını ortaya koymuştur. Bu kapsamda örgütsel maneviyat, örgütün yönetsel gücünü artırmakta, rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Nitekim pek çok çalışmada örgütsel maneviyatın örgütsel performansın sağlanmasındaki rolü ve önemi vurgulanmıştır (Giacalone ve Jurkiewicz, 2003; Fry, 2005; Marques vd., 2007). Örgütsel maneviyatla kuruluşlar, çalışan bağlılığını ve elde tutma oranını iyileştirerek; istihdam maliyetlerini azaltır, performansı, karlılığı ve büyümeyi artırır (Krishnakumar ve Neck, 2002).

Kuruluşlar örgütsel maneviyatı geliştirmek için programlar yürüttüklerinde, çalışan memnuniyetinin ve bağlılığının arttığını, çalışan değişim hızının ve devamsızlığın azaldığını ve

kalitenin arttığını tecrübe etmişlerdir (Kinjerski ve Skrypnek, 2006). İşinde anlam eksikliği gören çalışan kendisine de yabancılaşmaktadır. (Krishnakumar ve Neck, 2002). Halbuki işinde anlam bulan çalışan işe gelmek için can atmaktadır. Buradan hareketle, örgütsel maneviyat, işten ayrılma niyetiyle ters orantılıdır (Fitriasari, 2020; Milliman vd., 2003; Giacalone, Jurkiewicz, 2003; Hong, 2012). Yapılan çalışmalar, çalışanların işten ayrılmanın hem kurumlar hem de çalışanlar açısından sorun oluşturmakta ve çalışan devir hızının artması, yeni personel alımı ve eğitim giderleri maliyetlerin artmasına (Yenihan, Öner, Çiftiyıldız, 2014); örgütsel etkinliğin azalarak işten ayrılmaya ve devamsızlığa (Riasudeen ve Singh, 2021) neden olmaktadır.

Bununla birlikte başka çalışmalarda örgütsel maneviyatın çalışan bağlılığı ve işte kalma niyeti üzerinde doğrudan bir etkisi olduğu bulunmuştur (Riasudeen ve Singh, 2021; Milliman vd., 2018). Daha sonra yapılan çalışmalar ise; örgütsel maneviyatın üretkenliği ve örgütsel bağlılığı artırdığı (Fitriasari, 2020); çalışan refahını ve işte kalma niyetini geliştirdiğini ortaya koymaktadır (Aboobaker vd., 2019). Örgütsel maneviyatın işten ayrılma ve işe katılma niyetine etkisi üzerine çalışmalara rastlansa da bu etkinin kamu ve özel kesim çalışanları arasındaki sonuçlarını ortaya koyan çalışmaya bilindiği kadarıyla rastlanmamıştır. Araştırma, sürdürülebilir rekabet amacını hedefleyen tüm örgütler için hayati önem taşıyan örgütsel maneviyatın işten ayrılma ve işte kalma niyetine etkisini incelemek amacıyla tasarlanmıştır. Yapılan çalışmanın uygulayıcılara ve alan çalışmalarına katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Örgütsel Maneviyat

Maneviyat, bir kişinin davranışına rehberlik eden içsel bir unsur, inanç, tutum, değer veya duygu olarak tanımlanır. Kural ve düzenden çok amaç, anlam ve topluluk duygusuna yöneliktir (Ashmos ve Duchon, 2000). Maneviyatı teşvik eden örgütlerdeki çalışanlar hem kendi işlerinde hem diğer çalışanlarla iletişimlerinde hem de mensubu olduğu işyeri ile ilgili anlam, amaç ve güçlü iletişim arar. Kısacası, “*örgütsel maneviyat (işyeri maneviyatı) belirli bir ideolojik sistemi teşvik etmekle ilgili olmayıp hem çalışan hem de örgüt için faydaları olan, pek çok insan kaynağı problemlerine olası çözümler getiren çalışanların örgütteki duygu durumunu tanıyan bir kültür yaratmakla ilgilidir*” (Çakıroğlu ve Aydoğan, 2021).

Örgütsel maneviyat, iletişimi teşvik ederek çalışan performansını iyileştiren bir örgüt kültürü yaratır. Ayrıca pozitif bir güç oluşturarak çalışanların daha uzun süre, daha dengeli ve anlamlı çalışmalarını sağlar. Bununla birlikte bireysel ve örgütsel değerlere ve uygulamalara odaklanan herhangi bir resmi dini gelenekle sınırlı olmayan bir yapıya sahiptir (Fagley ve Adler, 2012).

Örgütsel maneviyat “anlamlı iş, topluluk duygusu ve örgütsel değerlerle uyum” şeklindeki üç boyuta sahiptir (Milliman, Czaplewski ve Ferguson, 2003). İşyerleri, “çalışanların topluluk bağlamında gerçekleşen anlamlı işlerle beslenen bir iç yaşamları olduğunu kabul ettiğinde” manevi olabilmektedir (Ashmos ve Duchon, 2000).

Örgütsel maneviyata sahip bir örgüt, amacına ve hedeflerine odaklanan, güven ve açıklık kültürüne sahip bir örgüttür. Çalışanlara korkusuzca karar vermeleri için özerklik verilir ve yeteneklerini keşfetmelerine yardımcı olacak gerekli kaynaklar sağlanır. Yaratıcılık teşvik edildiği, tüm çalışanların yeteneklerini geliştirmelerine yardımcı olduğu rahat bir çalışma ortamında, çalışanlar işte kendileri olmaya teşvik edilir (Robbins vd., 2011, 138). İşyerinde iyi bir maneviyat, üretkenliği ve örgütsel bağlılığı artırmaktadır (Fitriasari, 2020). Sonuç olarak ruhunu besleyen çalışan, örgütsel sonuçları iyileştirecek daha yüksek katılım

gerçekleştirecektir. Yöneticiler ayrıca işten ayrılma eğilimini ve çalışanların uyumsuzluklarını analiz ederek, çalışanların duygularına ve çalışma koşullarına ilişkin içgörüler elde edebilir.

1.2. İşten Ayrılma Niyeti

İşten ayrılmanın en önemli göstergesi olan işten ayrılma niyeti örgütler için önemli bir sorundur. İşten ayrılma niyeti, çalışanın işe karşı olumsuz tutumu ve gelecekte kurumdan ayrılma isteği olarak görülmektedir (Mobley, 1977). İşten ayrılma niyeti, çalışanın sürekli olarak işten ayrılma düşüncesinde olmasını veya farklı iş seçeneklerine yönelmesi duygusunu ortaya koymaktadır (Tepper vd., 2009).

Çalışanların işten ayrılma niyetinin önüne geçilmesi için işten ayrılma niyetini oluşturan faktörlerin ele alınması gerekmektedir. İşten ayrılma niyetini etkileyen faktörler; kişisel, örgütsel ve çevresel faktörler olarak karşımıza gelmektedir. Kişisel faktörler; kişilik özellikleri, psikolojik etkenler ve aile yaşamı olarak ele alınmaktadır. Örgütsel faktörler olarak; örgüt iklimi, iş tatmini, iş yükü, iş güvencesi, ücret ve kariyer geliştirme olanakları belirtilmektedir. Ekonomik ve sosyal açıdan ortaya çıkan ve çalışanın etkilendiği faktörler, çevresel faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır (Aslan, 2014). Çalışanın gelecekte işten ayrılıp, başka bir iş araması düşüncesi olan işten ayrılma niyeti, (Koçak, Yücel, 2018) çalışan için işten ayrılmadan önceki son aşama olarak kabul edilmektedir (Yıldırım, vd., 2014). İşten ayrılma niyetinin çalışanın davranışına dönüşmesi durumunda kurumlar, yeni bir çalışan temini, seçimi ve işe yerleştirilmesi gibi maliyete katlanmak durumunda kalacaklardır. Bu nedenle kurumların sürdürülebilir rekabet üstünlüğü elde etmesi için çalışanın işte kalma niyetini ortaya koyması örgütsel ve yönetsel bir beklenti olarak görülmektedir.

Yapılan çalışmalar, çalışanların işten ayrılma niyetinin önüne geçilmesinin; anlamlı iş, topluluk duygusu ve örgütsel değerlerle uyum içerisinde olmanın bir göstergesi olarak kabul edilen örgütsel maneviyat algısı ile ilgili olduğunu ortaya koymuştur. Bu kapsamda Endonezya'da hastanelerde sık görülen bir sorun olan hemşire devir hızı sorununa çözüm olarak örgütsel maneviyat uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Örgütsel maneviyat uygulamaları neticesinde hemşirelerin hastanesine yönelik algısının daha olumlu şekillendiği ve işten ayrılma niyetinin düştüğü görülmektedir (Fitriasari, 2020). Örgütsel maneviyatı örgütsel değerlerine dahil eden örgütlerde örgütsel bağlılık ve daha sağlıklı çalışan performansı elde edilmektedir. Örgütsel maneviyatın olmaması durumu ise, örgütsel etkinliği azaltarak işten ayrılmaya ve devamsızlığa yol açacaktır (Riasudeen ve Singh, 2021).

1.3. İşte Kalma Niyeti

İşte kalma niyeti, çalışanın işte kalma ya da işten ayrılma ihtimalini ifade etmekte (Kozak, Akçay, 2010), iş ortamında yaşanan tutum ve davranışları belirtmektedir (Chen ve Spector, 1992). Çalışanların işte kalma niyeti, örgütsel ve kişisel hedeflere ulaşmada ve örgütsel davranışın oluşmasında olumlu yaklaşımları karşımıza getirmektedir. Çalışan için işten ayrılmayı gerektirecek herhangi bir durumun olmaması ve işte kalma niyetine sahip bulunması, olumlu duygular içerisinde olduğunu ve beklentilerinin karşılandığını ortaya koymaktadır (Demir, 2011).

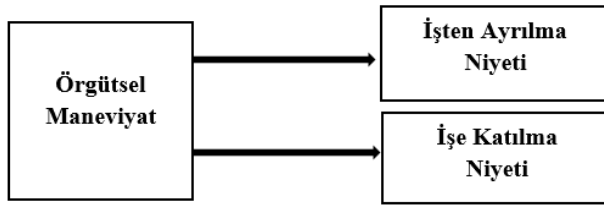
İşte kalma niyeti, çalışanların sorumluluk duygusuna sahip olarak olumsuz tüm yaklaşımların önüne geçmekte (Namasivayam ve Zhao, 2007), işe devamsızlık davranışının işten ayrılma niyetini ortaya koyması (Pizam ve Thornburg, 2000), çalışanların örgütsel bağlılıklarının oluşmadığını göstermektedir. Böylelikle işte kalma niyetinin azalması, işe devamsızlık olarak yansımakta, olumsuz bir durumun ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Çalışanların işte kalma niyetinde olmaları ve iş tatmini elde etmeleri, kurumları ile bir bütünlük içerisinde olduklarının göstergesi olarak kabul edilmektedir (Meyer, vd., 2002). Bu durum, kurum ile çalışanın ahenk içinde olduklarını göstermekte, çalışanların bireysel olarak kurumlarına ekonomik ve sosyal açıdan önemli katkılar sağlayacağını ifade etmektedir (Demir, 2015). Yapılan araştırmalar, söz konusu sürecin çalışanların iş ve sosyal yaşamını etkilediğini belirtmekte, çalışanların iş tutumları, memnuniyet ve iş ile ilgili güçlükleri karşılama ilgili olan örgütsel maneviyat algısı ile çalışanların işte kalma niyeti arasında bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Teknik yükseköğretim kurumlarındaki öğretmenler arasında yapılan çalışma, örgütsel maneviyatın çalışan refahını ve işte kalma niyetini artırdığını (Aboobaker vd., 2019), konaklama işletmelerinde yapılan bir başka çalışma ise örgütsel maneviyatın çalışan bağlılığı ve işte kalma niyeti üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır (Milliman vd., 2018).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Amacı ve Modeli

Araştırmanın amacı, algılanan örgütsel maneviyatın işten ayrılma ve işte kalma niyetine etkisini, kamu ve özel kesim çalışanları arasında karşılaştırmalı olarak incelemek ve konu ile ilgili önerilerde bulunmak olarak belirlenmiştir. Kurulan araştırma modeli kapsamında aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

Şekil-1: Araştırma Modeli

Hipotez 1: Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işten ayrılma niyetine etkisi vardır.

Hipotez 2: Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işte kalma niyetine etkisi vardır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Araştırma evrenini kamu ve özel kesim çalışanları oluşturmaktadır. Evren “olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi” ile indirgenmiş ve tanımlanmıştır. Tanımlanan evrendeki her elemanın eşit ve bağımsız seçilme şansına sahip olması nedeniyle basit tesadüfi örnekleme seçilmiştir. Basit tesadüfi örneklemin literatürde “ideal örnekleme” tekniği olarak ifade edilmesi ve bununla birlikte sakıncalarının -iyi bir örnekleme çerçevesine ihtiyaç duyması gibi- öngörülerek araştırma için bu doğrultuda örnekleme seçimi yapılmıştır. Araştırma, Ankara’da faaliyette bulunan kamu ve özel kesim çalışanlarına uygulanmıştır. Araştırmaya gönüllülük esasına göre katılanlardan 158 anket değerlendirmeye alınmıştır.

2.3. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmada veri toplamak amacıyla anket tekniğinden yararlanılmıştır. Algılanan örgütsel maneviyatı ölçmek için Milliman vd. (2003) tarafından geliştirilen 3 boyut, 21 maddeden oluşan ve Çakıroğlu ve Aydoğan (2021) tarafından Türkçeye uyarlanan ölçek kullanılmıştır. İşyeri maneviyatı ölçeğinin güvenilirlik analizi sonucu Cronbach Alpha katsayısı 0,88’dir. İşten

ayrılma niyetini ölçmek için 2 madde Jones (1986) ve bir madde Chung'a (1989) aittir. Bu ölçek için alfa katsayısı 0.84'tür. Bu çalışma için Cronbach Alpha değeri 0,884'tür. İşte kalma niyeti ölçeği ise, Kanungo'nun (1982) on maddelik ölçeğinden seçilen dört maddeyi içermektedir. Çalışmadaki Alfa katsayısı 0,82'dir. Ölçek Milliman vd. (2003) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu çalışma için Cronbach Alpha değeri 0,807 olarak gerçekleşmiştir. Elde edilen Cronbach Alpha değerlerinin sosyal bilimler açısından güvenilir ve kabul edilir düzeyde olduğu söylenebilir. Nicel araştırma yöntemine göre tasarlanan araştırmada toplanan veriler istatistiksel programlar yardımıyla analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Çalışmaya toplam 158 kişi katılmıştır. Katılımcıların %56,3'ü (89) erkek, %43,7'si (69) kadındır. Katılımcıların %54,4'ü (86) evli olup %45,6'sı (72) bekârdır. Katılımcıların eğitim düzeylerine göre %4,4'ü (7) ortaöğretim, %7'si (11) lise, %13,3'ü (21) ön lisans, %50'si (79) lisans ve %25,3'ü (40) lisans üstü eğitim düzeyindedir. Katılımcıların yaşlarına göre %28,5'i (45) 21-30 yaş aralığında, %37,4'ü (59) 31-40 yaş aralığında, %13,3'ü (21) 41-45 yaş aralığında ve %20,9'u (33) 46+ yaş grubundadır. Katılımcıların %39,2'si (62) kadrolu, %60,8'i (96) sözleşmelidir. Katılımcıların %49,4'ü (78) özel sektör, %50,6'sı (80) kamu sektörü çalışandır. Katılımcıların toplam iş tecrübelerine göre %12,7'si (20) 1 yıldan daha az tecrübe, %24,7'si (39) 1-5 yıl, %18,4'ü (29) 6-10 yıl, %24,7'si (39) 11-20 yıl ve %19,6'sı (31) 21 yıl ve üzeri iş tecrübesine sahiptir.

Tablo-1: Betimleyici İstatistik Tablosu

Değişken	Grup	N	En Küçük	En Büyük	Ortalama	ss	Çarpıklık	Basıklık
Örgütsel Maneviyat	Kamu	80	1,19	5	3,278	0,832	-0,088	-0,209
	Özel	78	1,19	5	3,178	0,890	0,096	-0,415
İşten Ayrılma Niyeti	Kamu	80	1	5	3,375	1,100	-0,356	-0,422
	Özel	78	1	5	3,372	1,267	-0,496	-0,77
İşte Kalma Niyeti	Kamu	80	1,5	5	3,372	0,926	-0,192	-0,514
	Özel	78	1	5	3,199	1,021	-0,176	-0,191

Araştırmaya ait boyutlar Tablo 1'de gösterilmiştir. Bu tabloda her bir boyuta ilişkin örneklem büyüklüğü, en küçük ve en büyük değerler, ortalama, standart sapma, çarpıklık ve basıklık değerleri yer almaktadır. Araştırmaya kamu kesiminde çalışan 80 ve özel kesimde çalışan 78 kişi olmak üzere toplamda 158 kişi katılmıştır. Ölçek boyutlarından elde edilen puanlar ilgili boyutu oluşturan madde sayısına bölünerek her bir boyut 1 ile 5 arasında olacak şekilde puanlar elde edilmiş -2 ile +2 arasında olan çarpıklık ve basıklık değerlerine ilişkin puanların normal dağıldığı görülmüştür. Tüm puanlara ilişkin çarpıklık ve basıklık değerleri bu aralıkta bulunmakta, söz konusu dağılım her iki gruptaki tüm değişkenler için normal kabul edilmektedir.

Örgütsel maneviyat algılarının işten ayrılma niyetini yordayıp yordamadığına ilişkin kurulan regresyon denkleminin anlamlılığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. Kamu kesiminde ($F_{(1,78)}=15.272$ $p=.000$, $p<.05$) ve özel kesimde ($F_{(1,76)}=34.003$ $p=.000$, $p<.05$) çalışan bireylerin örgütsel maneviyat algıları işten ayrılma niyetlerini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu durumda "Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işten ayrılma niyetine etkisi vardır." şeklindeki H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo-2: Kamu ve Özel Kesimdeki İşten Ayrılma Niyeti Değişkenine İlişkin Kurulan Regresyon Analizi Sonucu

Grup	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	R	R ²
Kamu	Sabit	1,622	0,463		3,506	0,001		
	Örgütsel Maneviyat	0,535	0,137	0,405	3,908	,000	0,405	0,164
Özel	Sabit	0,856	0,448		1,911	0,06		
	Örgütsel Maneviyat	0,792	0,136	0,556	5,831	,000	0,556	0,339

Kamu: $F_{(1,78)}=15.272$, $p=.000$; Özel: $F_{(1,76)}=34.003$, $p=.000$

Tablo 2’ye göre kamu kesiminde işten ayrılma niyetinin %16’sı örgütsel maneviyat değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($t=3.908$, $p=.000$). Özel kesimde ise işten ayrılma niyetinin %34’ü örgütsel maneviyat değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Kamu kesiminde örgütsel maneviyat için regresyon katsayısı 0.535, özel kesimde ise 0.792 olarak elde edilmiştir. Buna göre kamu kesiminde bireylerin örgütsel maneviyat düzeylerindeki 0.535 birimlik artış, işten ayrılma düzeylerinde 1 birimlik artış sağlamaktadır. Özel kesimdeki bireylerin örgütsel maneviyat düzeylerindeki 0.792 birimlik artış, işten ayrılma düzeylerinde 1 birimlik artışa neden olmaktadır. β katsayısı yordayıcıların önem sırasını gösterir ve en büyük β katsayısı en çok etkiye sahip yordayıcıdır. Buna göre özel kesimdeki örgütsel maneviyat değişkeni için β katsayısı kamu kesimindeki örgütsel maneviyat değişkeni için β katsayısından daha yüksektir. Sonuç olarak hem açıklanan varyans hem de β katsayısına bakarak özel kesimde örgütsel maneviyat algısı işten ayrılma niyetini daha çok etkilemektedir.

Örgütsel maneviyat algılarının işte kalma niyetini yordayıp yordamadığına ilişkin kurulan regresyon denkleminin anlamlılığı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile yapılmıştır. Kamu kesiminde ($F_{(1,78)}=72.488$, $p=.000$, $p<.05$) ve özel kesimde ($F_{(1,76)}=132.007$, $p=.000$, $p<.05$) çalışan bireylerin örgütsel maneviyat algıları işte kalma niyetini anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Bu sonuçlar “*Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işte kalma niyetine etkisi vardır.*” şeklindeki H_2 hipotezinin kabul edildiğini göstermektedir.

Tablo-3: Kamu ve Özel Kesimdeki İşte Kalma Değişkenine İlişkin Kurulan Regresyon Analizi Sonucu

Grup	Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	R	R ²
Kamu	Sabit	0,841	0,307		2,744	0,008		
	Örgütsel Maneviyat	0,772	0,091	0,694	8,514	,000	0,694	0,482
Özel	Sabit	0,292	0,263		1,113	0,269		
	Örgütsel Maneviyat	0,915	0,08	0,797	11,491	,000	0,797	0,635

Kamu: $F_{(1,78)}=72.488$, $p=.000$; Özel: $F_{(1,76)}=132.047$, $p=.000$

Tablo 3’e göre kamu kesiminde işte kalma niyetinin %48’i örgütsel maneviyat değişkeni tarafından açıklanmaktadır ($t=8.514$, $p=.000$). Özel kesimde ise işte kalma niyetinin %64’ü örgütsel maneviyat değişkeni tarafından açıklanmaktadır. Kamu kesiminde örgütsel maneviyat için regresyon katsayısı 0.772, özel kesimde ise 0.915 olarak elde edilmiştir. Buna göre kamu kesimindeki bireylerin örgütsel maneviyat düzeylerindeki 0.772 birimlik artış, işten ayrılma düzeylerinde 1 birimlik artış sağlamaktadır. Özel kesimdeki bireylerin örgütsel maneviyat düzeylerindeki 0.915 birimlik artış, işten ayrılma niyeti düzeylerinde 1 birimlik artışa neden olmaktadır. Hem açıklanan varyans hem de β katsayısına bakarak özel kesimde örgütsel maneviyat algısı işte kalma niyetini daha çok etkilemektedir.

SONUÇ

Bu araştırmanın amacı, kamu ve özel kesim çalışanlarının algıladıkları örgütsel maneviyatın işten ayrılma ve işte kalma niyetine etkisini incelemektir. Araştırmanın en önemli sonuçlarından biri kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işten ayrılma niyetine ve işte kalma niyetine etkisinin olmasıdır. Araştırmanın bir diğer sonucu ise, özel kesimde örgütsel maneviyat algısının işten ayrılma niyetine etkisi kamu kesimine göre daha yüksek olduğu yönündedir. Bir diğer araştırma sonucu ise, özel kesimdeki örgütsel maneviyat algısının işte kalma niyetine etkisinin kamu kesimine göre daha yüksek olduğu yönündedir.

Araştırma bulguları neticesinde “Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işten ayrılma niyetine etkisi vardır.” şeklindeki H₁ hipotezi kabul edilmiştir. Çalışma sonuçları maneviyatın işyerinde uygulayan örgütlerde işten ayrılma niyetinin düşük olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlar, Riasudeen ve Singh, 2021; Fitriasari, 2020; Giacalone, Jurkiewicz, 2003 ile paralellik göstermektedir. Araştırmanın bir diğer hipotezi olan “Kamu ve özel kesimde örgütsel maneviyatın işte kalma niyetine etkisi vardır.” şeklindeki H₂ kabul edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, işyerinde maneviyatın varlığının işte kalma niyetini de artıracığı söylenebilir. Bu sonuç, Aboobaker vd., 2019; Milliman vd., 2018; Giacalone, Jurkiewicz, 2003 çalışmasını destekler niteliktedir.

Örgütlerdeki örgütsel maneviyat uygulamaları çalışanlarının işten ayrılmamaları aksine işte kalmalarına yönelik bir yaklaşımdır. Çalışanın işine tutku ile bağlı olması, işini severek yapması ve yaptığı işten gurur duymasına olanak sağlamaktadır. Bunu sağlamak örgüt ve yöneticilerin sorumluluğundadır. Değerli görülen çalışanların, işini isteyerek yapması ve işte kalma niyetini ortaya koyması zorunluluk oluşturmaktadır. Bu kapsamda çalışma yaşam kalitesinin iyileştirilmesine yönelik kurumların gerekli düzenlemeleri yapmaları yararlı olacaktır. Çalışanın işine tutku ile bağlı olması, işini severek yapması ve yaptığı işten gurur duyması önemli olmakta, bunu sağlamak örgüt ve yöneticilerin sorumluluğunda bulunmaktadır. Değerli görülen çalışanların, işini isteyerek yapması ve işte kalma niyetini ortaya koyması zorunluluk oluşturmaktadır.

Araştırma sonuçları, kamu kesimine göre özel kesimdeki örgütsel maneviyat algısının işten ayrılma ve işte kalma niyetini daha çok etkilediğini ortaya koymaktadır. Araştırma, örgütsel maneviyatın kurumsal verimlilik ve etkinlikteki önemini vurgulamakta ayrıca, çalışanların örgütsel maneviyat algılarını yönetmenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın kısıtları arasında örneklem sayısına ilişkin sınırlılıklar sayılabilir. Geleceğe yönelik yapılacak çalışmalarda araştırma evreninin genişletilmesi ve kuşaklar arası farklılıkların ortaya çıkartılması ile araştırma sonuçlarının genellenebilir hale gelmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Aboobaker, N., Edward, M., Zakkariya, K. A. (2019). Workplace spirituality, employee wellbeing and intention to stay: A multi-group analysis of teachers' career choice. *International Journal of Educational Management*.

Ashmos, D., Duchon, D. (2000). Spirituality at work: A conceptualization and measure, *Journal of Management Inquiry*, 9, 134-145.

Aslan, Z. (2014). İşgörenlerin tükenmişlik düzeylerinin işten ayrılma niyeti üzerine etkisi: istanbul'daki seyahat acentalarında bir araştırma, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3, 19-40.

Cartwright, S., Holmes, N. (2006). The meaning of work: The challenge of regaining employee engagement and reducing cynicism. *Human Resource Management Review*, 16(2), 199-208.

- Chen, P. Y., Spector, P. E. (1992). Relationships of work stressors with aggression, withdrawal, theft, and substance use: An exploratory study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65(3), 177-184.
- Chung, B.J. (1989). "Korean reward systems", unpublished doctoral dissertation, The University of Southern California, Los Angeles, CA.
- Çakıroğlu, D., Aydoğan, E. (2021). Örgütsel maneviyat ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Third Sector Social Economic Review*, 56(2), 1062-1077.
- Demir, M. (2011). İşgörenlerin çalışma yaşamı kalitesi algılamalarının işte kalma niyeti ve işe devamsızlık ile ilişkisi, *Ege Akademik Bakış*, 11(3), 453-464.
- Demir, M. (2015). Konaklama işletmelerinde birey-örgüt uyumunun iş performansı ve işte kalma niyeti üzerine etkisi, *Journal of Tourism Theory and Research*, 1(2), 57-71.
- Fagley, N., Adler, M. (2012). Appreciation: A spiritual path to finding value and meaning in the workplace. *Journal of Management, Spirituality & Religion*, 9(2), 167-186.
- Fitriasari, N. (2020). Spirituality in the workplace: Solution to reduce nurse turnover intention. *Journal: JMMR (Jurnal Medicoeticolegal dan Manajemen Rumah Sakit)*, 9(2), 146-153.
- Fry, L. W. (2005). Toward a theory of ethical and spiritual well-being, and corporate social responsibility through spiritual leadership. *Positive Psychology in Business Ethics and Corporate Responsibility*, 16(5), 47-83.
- Giacalone, R. A., Jurkiewicz, C. L. (2003). Toward a science of workplace spirituality, Armonk, New York: M. E. Sharpe, Inc. Spirituality. Giacalone, R. A. and Jurkiewicz, C. L. (Editors), *Handbook of Workplace Spirituality and Organizational Performance*, 3-29.
- Hong, Y. J. (2012). Identifying spirituality in workers: A strategy for retention of community mental health professionals. *Journal of Social Service Research*, 38(2), 175-186.
- Jones, G.R. (1986). Socialization tactics, self-efficacy, and newcomers' adjustments to organizations, *Academy of Management Journal*, 29(2), 262-79.
- Kanungo, R. N. (1982). Measurement of job and work involvement, *Journal of Applied Psychology*, 67, 341-349.
- Kinjerski, V., & Skrypnik, B. J. (2006, August). Measuring the intangible: development of the spirit at work scale. In *Academy of management proceedings* (Vol. 2006, No. 1, pp. A1-A6). Briarcliff Manor, NY 10510: *Academy of Management*.
- Koçak, D., Yücel, İ. (2018). Algılanan örgütsel destek ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişkide duygusal bağlılığın aracı etkisinin incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 683-704.
- Kozak, M. A., Akçay, A. D. (2010). Otel çalışanlarının işte kalma niyeti üzerine bir uygulama, V. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Araştırma Kongresi Bildiriler Kitabı, 356- 376.
- Krishnakumar, S., C.P. Neck. (2002). "The 'What', 'Why' and 'How' of spirituality in the workplace", *Journal of Managerial Psychology*, Vol.17 (3): 153-164.
- Marques, J., Dhiman, S., King, R. (2007). Spirituality in the workplace what it is why it matters how to make it work for you, Personhoodpress, USA.
- Meyer, J. P., Stanley, D. J., Herscovitch, L., Topolnysky, L. (2002). Affective, continuance, and normative commitment to the organization: A meta-analysis of antecedents, correlates, and consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52.

- Milliman, J., Czaplewski, A. J., Ferguson, J. (2003). Workplace spirituality and employee work attitudes: An exploratory empirical assessment, *Journal of Organizational Change*, 16, 426-447.
- Milliman, J., Gatling, A., & Kim, J. S. (2018). The effect of workplace spirituality on hospitality employee engagement, intention to stay, and service delivery. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 35, 56-65.
- Mobley, W. H. (1977). Intermediate linkages in the relationship between job satisfaction and employee turnover. *Journal of Applied Psychology*, 62(2), 237-240.
- Namasivayam, K., Zhao, X. (2007). An investigation of the moderating effects of organizational commitment on the relationships between work-family conflict and job satisfaction among hospitality employees in India, *Tourism Management*, 28(5), 1212-1223.
- Pizam, A., Thornburg, S. W. (2000). Absenteeism and voluntary turnover in central florida hotels: A pilot study, *International Journal of Hospitality Management*, 19, 211-217.
- Pfeffer, J. (2010). Business and the spirit: Management practices that sustain values. In *Handbook of workplace spirituality and organizational performance* (43-59). Routledge.
- Riasudeen, S., & Singh, P. (2021). Leadership Effectiveness and Psychological Well-being: The Role of Workplace Spirituality. *Journal of Human Values*, 27(2), 109-125.
- Robbins, S., DeCenzo, D., Bhattacharyya, S. and Agarwal, M. (2011), *Essentials of Management*, 6th ed., Pearson.
- Tepper, B. J., Carr, J. C., Breaux, D. M., Geider, S., Hu, C., Hua, W. (2009). Abusive supervision, intentions to quit, and employees' workplace deviance: a power/dependence analysis, *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 109, 156-167.
- Yenihan, B., Öner, M., Çiftiyıldız, K. (2014). İş stresi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: otomotiv işletmesinde bir araştırma, *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 5(1), 38-49.
- Yıldırım, M. H., Erul, E. E., Kelebek, P. (2014). Tükenmişlik ile işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki banka çalışanları üzerine bir araştırma, *Organizasyon ve Yönetim Dergisi*, 6(1), 31-44.

Otantik Liderliğin Dile Getirme Davranışı Aracılığıyla Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi

Lecturer Elif Nisa YAYLA

Kayseri University

elifnisayayla@kayseri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-4343-0954

Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN

Kayseri University

dboztosun@kayseri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2656-2701

Assoc.Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ

Kayseri University

ozgurdemirtas@kayseri.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2495-2124

Lecturer Özge ÜSTÜN

Kayseri University

ozgeustun@kayseri.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9827-4808

ÖZET

Bu çalışmanın amacı otantik liderliğin dile getirme davranışları aracılığıyla örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışma örneklemini Kayseri ilinde faaliyet gösteren sağlık sektörü çalışanları oluşturmaktadır. Veriler online olarak anket tekniği ile toplanmaktadır. Veri toplama süreci devam etmekte olup analizlerimiz 186 katılımcının verileri ile gerçekleştirilmiştir. Çalışma bulguları; otantik lider davranışlarının, dile getirme davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. İlave olarak da otantik liderlik davranışlarının, örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde dile getirme davranışlarının tam aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın bulguları, Türkçe literatürde sınırlı olan otantik liderlik ve dile getirme davranışlarının ilişkileri üzerine sunduğu teorik altyapı ile alan yazınına ve yöneticilerin bu alandaki pratik uygulamalarına katkılar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Otantik liderlik, Dile getirme davranışı, Örgütsel vatandaşlık davranışları

The Effect of Authentic Leadership Behaviors on Organizational Citizenship Behaviour via the Mediating Role of Voice Behavior

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the effect of authentic leadership behavior on organizational citizenship behavior via the mediating role of voice behavior. In this study, the sample comprise of health sector that are operating in Kayseri province. We gather data via online survey. The data gathering process is continuing, therefore the results depend on 186 participants' data. According to the results, it can be said that authentic leadership behavior has a positive and significant effect on voice behavior and organizational citizenship behavior. In addition, the voice behavior has a full mediating role on the relationship between authentic

leadership and organizational citizenship behavior. The findings of the study have potentials to contribute to the existing Turkish literature and practitioners of the field.

Keywords: Authentic Leadership, Organizational Citizenship Behavior, Voice Behavior

GİRİŞ

Günümüz pozitif liderlik yaklaşımlarından birisi olan otantik liderlik, çalışanları ile güvene dayalı bir ilişki kurarak bireyin olumlu ruh halini, lider-üye ilişkisini ve adalet ortamına geliştirmektedir. Bu tür bir liderlik, çalışanların samimiyetine ilham verdiği ve lidere olan güvenlerini artırdığı için çalışanların dile getirme davranışlarını desteklediği görülmektedir (Cemaloğlu, 2013). Ayrıca çalışanların bu olumlu ruh hali ve ilişkileri ile birlikte örgütsel statükoyu iyileştirmeye yönelik içsel motivasyonları sağlanabilmektedir. Liderlerin, özellikle de çalışanların kendilerine yönelik olan güvenlerini geliştirdiğinde mevcut işlerinde daha fazla çaba harcadığı görülmektedir. Böylelikle bireylerinin iş tanımlamaları içerisinde yer almayan, gönüllülük esaslı ekstra rol davranışlarını içeren, örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyerek örgüt tarafından arzu edilen verimliliği artıran pro-sosyal davranışlar sağlanabilmektedir. Bu bağlamda çalışanların amirleri ile olan iletişim veya bilgi paylaşımlarının, otantik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi güçlendirmede ılımlı bir rol oynadığı öngörülmektedir (Shin-Guang, 2017).

Liderlik ile ilgili tanımların genel özelliği incelendiğinde, liderliğin, belirli bir amacı gerçekleştirmeye yönelik içinde bulunulan ortam, çevre, organizasyon yapısı ve grup üyelerini (izleyenleri) kapsadığı ve güçlendirme, etkileme, rehberlik etme ve motivasyon kavramları ile özdeşleşmiş süreçlerden oluştuğu ileri sürülmektedir (Cemaloğlu, 2013). Samimiyet (sincerity) ile karıştırılabilen otantiklik (authenticity) kavramı, “kişinin deneyim, düşünce, duygu, gereksinim veya inançları ile bağlantılı bir biçimde kendini bilmesi” şeklinde açıklanmaktadır (Harter vd, 2002). Kuramsal bakış açısıyla ele alındığında otantiklik; kişisel, kişiler arası ve gelişimsel yaklaşımları kapsayan, öz farkındalık, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, bilgiyi çeşitli yönleriyle dengeli değerlendirme ve ilişkilerde şeffaflık boyutlarından oluşmaktadır. Dolayısıyla otantik liderlik, olumlu psikolojik kapasitenin yerleştirilmesi ve etik atmosferin oluşturulması gibi liderlik davranışlarına yönelik örüntü geliştirilmesinde önemli bir yere sahiptir (Walumbwa vd., 2008). Bu bağlamda otantik liderlik, öz farkındalık, bilginin dengeli ve tarafsız değerlendirilmesi, içselleştirilmiş ahlak anlayışı, ilişkilerde şeffaflık olmak üzere dört temel bileşenle açıklanmaktadır (Walumbwa vd, 2008). Yapılan birçok çalışmada otantik liderlerin örgütlerde çok düzeyli etkilere sahip olduğu görülmektedir. İşletmeler içerisindeki çoğu yönetici, kendilerini açık fikirli ve çeşitli görüş ve fikirleri kabul etmeye istekli olarak görse de birçok çalışan kuruluşlarının veya amirlerinin iletişimi veya bilgi paylaşımına teşvik etmediğini bildirmektedir (Liang, 2017).

Çalışanların fikirlerini dile getirebilecekleri ve değer gördüklerini hissedebilecekleri bir örgüt kültürünü oluşturma noktasında, önemli bir sorumluluk payı liderler ve yöneticilere düşmektedir. Liderlerin çalışanları ile olan etkileşiminin, onlardan beklentilerinin ve sağlamış oldukları geri beslemelerin, çalışanların sorumluluk alma ve geliştirici fikirler üretmeleri üzerinde anlamlı etkileri olduğu tespit edilmiştir (Duan vd., 2017; Wu vd., 2010). İşgörenlerin örgüte katkı sağlamak adına sergilediği bu davranış olan dile getirme davranışı, liderler için hem önemli bir araç hem de değerli bir göstergedir. Çalışanların fikirlerini ve önerilerini, yönetici ve liderleri ile gönüllü bir şekilde paylaşabilmelerinin ve sorumluluk almalarının bireysel iş performansını arttırdığı ve örgütsel verimliliği arttırdığı ifade edilmektedir (Kim vd., 2010). Ayrıca, dile getirme davranışı yüksek olan çalışanların, örgüt içerisinde imajlarının daha

yüksek olduğu ve işlerine olan bağlılıkların olumlu yönde geliştiği tespit edilmiştir (McClellan vd., 2018). Otantik liderler çalışanları ile güvene dayalı bir ilişki kurarak bireyin olumlu ruh halini, lider-üye ilişkisini ve prosedürel adalet ortamına geliştirmektedir. Bu tür bir liderlik, çalışanların samimiyetine ilham verdiği ve lidere olan güvenlerini artırdığı için çalışanların dile getirme davranışlarını desteklediği görülmektedir (Hsiung, 2012, Wong vd, 2010).

Örgütsel vatandaşlık davranışları, formal iş tanımlarının ötesinde, belirlenmiş rol gereklerini ve beklentilerini aşan, işgörenlerin örgüte katkıda bulunmak için istekli olarak gösterdikleri rol fazlası davranışları ifade eder (Gürbüz, 2006). Bu kavram, örgütün sosyal ve psikolojik ortamına katkıda bulunarak, örgütsel amaçların gerçekleştirilmesine yardımcı olan gönüllülük esasına dayalı bireysel davranışları anlatır (Sezgin,2005). Gönüllülük ile biz rol veya kişinin örgütle arasındaki iş sözleşmesinde açık bir şekilde belirtilen görev tanımlarını değil, cezalandırılabilir olarak anlaşılmayan davranışları ifade etmektedir (Organ,1997:86). Organ (1997) ÖVD'ni "İyi Asker Sendromu" (Good Soldier Syndrome) olarak da ifade etmektedir. ÖVD ile ilgili araştırmalarda bu kavramın rol üstü - fazladan rol (extra-role) davranışı-, prososyal (prosocial) davranış, kendiliğinden (spontaneous) davranış ve kurumsal-bağlamsal (contextual) performans gibi kavramlarla benzer anlamda; biçimsel (in-role) rol davranışı ile de karşıt anlamda kullanıldığı tespit edilmektedir (Gürbüz,2006:50-51). Bu bağlamda Örgütsel Vatandaşlık Davranışının prososyal örgütsel davranış içerisinde yeri almaktadır.

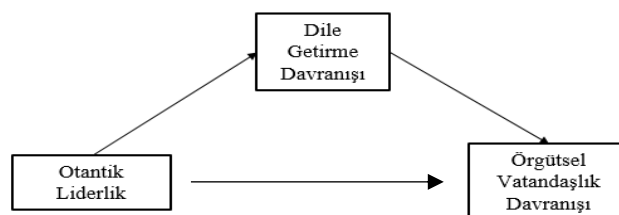
Dile getirme davranışları örgüt içerisindeki gelişimi sağlayacak değişime yönelik çözüm odaklı fikirler sunmak ve böylece örgütün etkililiğine katkıda bulunan davranışlar olarak tanımlanmaktadır (LePine ve Van Dyne, 1998). Dile getirme davranışları da örgüt içerisinde üyelerin daha çok öneriler sunmasını ve örgütün gelişmesine katkı sağlayacak pozitif örgütsel davranışları vurgulamaktadır. Literatür çalışmaları otantik liderlik ve dile getirme davranışları arasında da anlamlı ve pozitif yönlü ilişkileri vurgulamaktadır (Hsiung, 2012; Shin-Guang, 2017).

Günümüzde ön plana çıkan otantik liderler çalışanların olumlu ruh hali ve ilişkilerini geliştirerek örgütsel statükoyu iyileştirmeye yönelik içsel motivasyonları sağlayabilmektedir. Liderlerin, özellikle de çalışanların kendilerine yönelik olan güvenlerini geliştirdiğinde mevcut işlerinde daha fazla çaba harcadığı görülmektedir. Böylelikle bireylerinin iş tanımlamaları içerisinde yer almayan, gönüllülük esaslı ekstra rol davranışlarını içeren, örgütsel vatandaşlık davranışını etkileyerek örgüt tarafından arzu edilen verimliliği artıran prososyal davranışlar sağlanabilmektedir. Bu bağlamda çalışanların amirleri ile olan iletişim veya bilgi paylaşımları, otantik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkiyi güçlendirmede ılımlı bir rol oynadığı öngörülmektedir (Coxen vd, 2016; Wong vd, 2010). Aşağıda araştırma modeli gösterilmiştir (Şekil 1). Bu teorik bulgular kapsamında araştırmanın hipotezleri şu şekilde oluşturulmuştur.

Hipotez (H1): Otantik liderlik dile getirme davranışlarını pozitif olarak etkilemektedir.

Hipotez (H2): Otantik liderlik örgütsel vatandaşlık davranışlarını pozitif olarak etkilemektedir.

Hipotez (H3): Dile getirme davranışları otantik liderlik ve örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişkide aracı role sahiptir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

YÖNTEM

Çalışma örnekleminde Kayseri ilinde faaliyet gösteren sağlık sektörü çalışanlarından 186 katılımcı yer almaktadır (veri toplama süreci devam etmektedir).

Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniği kullanılmıştır. Anket içerisinde kullanılan ölçekler ise şu şekildedir. Dile Getirme Davranışları Ölçeği; van Dyne ve LePine (1998) tarafından geliştirilen, Çavmak ve Demirtaş (2020) tarafından Türkçe'ye uyarlanan 6 maddelik bir ölçek ile; Otantik Liderlik Davranışları; Walumbwa vd (2008) tarafından geliştirilen ve Tabak, Polat, Coşar ve Türköz (2012) tarafından uyarlanan 16 maddelik bir ölçek ile; Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ise Uçanok'un (2008) Organ'dan (1988) uyarladığı 15 maddelik bir ölçek ile ölçülmüştür.

Araştırmanın değişkenlerinde verilerin normal dağılımını belirleyen basıklık ve çarpıklık sonuçları da kontrol edilmiş ve bu değerlerin tamamının -1 ile +1 aralığında olduğu belirlenmiştir.

Bulgular

Araştırmaya demografik bulguları kapsamında katılımcıların %95,7'si erkek, %31,2'si 26–30 yaşlarında, %75,3'ü evli, %17,4'ü üretim departmanında çalışmakta, %50,5'i lise mezunu ve %74,2'si 8-11 yıl görev süresine sahiptir.

Aşağıdaki Tablo-2'de araştırma değişkenleri arasındaki korelasyonlar verilmiştir.

Tablo 2. Ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri

	Ort	SS	1	2	3
1. Otantik Liderlik	3,601	,729	1		
2. Dile Getirme Davranışı	3,883	,911	,924**	1	
3. Örgütsel Vatandaşlık	3,433	,728	,806**	,715**	1

** p<0,01

Tablo 2'ye göre otantik liderlik davranışlarının dile getirme davranışları ile pozitif ($r=.924$, $p<.01$); örgütsel vatandaşlık davranışları ile pozitif ($r=.806$, $p<.01$) korelasyonlara sahip olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, dile getirme davranışları ile örgütsel vatandaşlık arasında da pozitif yönlü bir korelasyon bulunmuştur ($r=.715$, $p<.01$).

Aşağıdaki Tablo 3'de ise araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 3. Araştırma değişkenleri arasındaki regresyon analizi

Bağımsız Değişken	Bağımlı değişken	Std. Hata	β	t
a. Otantik Liderlik	Dile Getirme Davranışı	,035	,924	32,794**
b. Otantik Liderlik	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	,044	,806	18,472**
c. Dile Getirme Davranışı	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	,041	,715	13,875**
d. Otantik Liderlik	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	,091	-,204	-1,795
e. Dile Getirme Davranışı	Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	,113	,904	8,762**

**p < 0.01

Tablo-3 regresyon analizi sonuçlarına göre (H1) ve (H2) hipotezleri desteklenmektedir. Dile getirme davranışlarının, otantik liderlik davranışları ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkide tam aracı role sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre (H3) hipotezinin de desteklendiğini ifade etmek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma bulgularında; otantik liderliğin, dile getirme davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde pozitif yönlü ve anlamlı bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. İlave olarak da otantik liderliğin, örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisinde dile getirme davranışlarının tam aracılık rolüne sahip olduğu tespit edilmiştir.

Otantik liderlik birçok toplumda, özellikle Batı toplumunda araştırılmış ve kuruluşlar ve bireyler üzerinde olumlu etkilere sahip olduğu görülmüştür. Ayrıca liderlik davranışının çalışanların dile getirme davranışları üzerinde önemli etkilere sahip olduğu kanıtlanmış olsa da bir bağlamda etkili olan liderlik davranışının, başka bir bağlamda mutlaka etkili olduğu tam olarak ifade edilememektedir. Bu açıdan çalışmamızın Türkçe literatürde sınırlı olan otantik liderlik ve dile getirme davranışlarına yönelik ilişkileri incelemesinin olumlu bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Cemaloğlu, N. (2013). Liderlik. (Ed. S. Özdemir). Eğitim yönetiminde kuram ve uygulama içinde (s.131-177), Ankara:Pegem Akademi Yayınları
- Coxen, L., Van der Vaart, L., & Stander, M. W. (2016). Authentic leadership and organisational citizenship behaviour in the public health care sector: The role of workplace trust. *SA Journal of Industrial Psychology*, 42(1), 1-13.
- Çavmak, D., & Demirtaş, Ö. (2020). Dile Getirme Davranışı (Voice Behavior) Ölçeğinin Türkçe Adaptasyonu: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(2), 17-28.
- Duan, J., Li, C., Xu, Y., & Wu, C.H. (2017). Transformational leadership and employee voice behavior: A pygmalion mechanism. *Journal of Organizational Behavior*, 38(5), 650-670.
- Gürbüz, S. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İle Duygusal Bağlılık Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(2), 48-75.
- Harter, J. K., Schmidt, F. L., & Hayes, T. L. (2002). Business-unit-level relationship between employee satisfaction, employee engagement, and business outcomes: a meta-analysis. *Journal of applied psychology*, 87(2), 268.
- Hsiung, H. H. (2012). Authentic leadership and employee voice behavior: A multi-level psychological process. *Journal of Business Ethics*, 107(3), 349-361.
- Kim, J., MacDuffie, J. P., & Pil, F. K. (2010). Employee voice and organizational performance: Team versus representative influence. *Human relations*, 63(3), 371-394.
- LePine, J. A., & Van Dyne, L. (1998). Predicting voice behavior in work groups. *Journal of Applied Psychology*, 83(6), 853.
- McClellan, E. J., Martin, S. R., Emich, K. J., & Woodruff, C. T. (2018). The social consequences of voice: An examination of voice type and gender on status and subsequent leader emergence. *Academy of Management Journal*, 61(5), 1869-1891.
- Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human performance*, 10(2), 85-97.

- Sezgin, F. (2005). Örgütsel vatandaşlık davranışları: Kavramsal bir çözümleme ve okul açısından bazı çıkarımlar. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 317-339.
- Liang, S. G. (2017). Linking leader authentic personality to employee voice behaviour: a multilevel mediation model of authentic leadership development. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 26(3), 434-443.
- Tabak, A., Polat, M., Coşar, S., & Türköz, T. (2012). Otantik liderlik ölçeği: güvenilirlik ve geçerlik çalışması. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 14(4), 89-106.
- Uçanok, B. (2008). The effects of work values, work centrality and person-job fit on organizational citizenship behavior. *Yayımlanmamış Doktora Tezi* İstanbul, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Van Dyne, L., & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra-role behaviors: Evidence of construct and predictive validity. *Academy of Management Journal*, 41(1), 108-119.
- Walumbwa, F. O., Avolio, B. J., Gardner, W. L., Wernsing, T. S., & Peterson, S. J. (2008). Authentic leadership: Development and validation of a theory-based measure. *Journal of management*, 34(1), 89-126.
- Wong C.A., Laschinger H. & Cummings G.G. (2010) Authentic leadership and nurses' voice behaviour and perceptions of care quality. *Journal of Nursing Management* 18, 889-900
- Wu, J. B., Tsui, A. S., & Kinicki, A. J. (2010). Consequences of differentiated leadership in groups. *Academy of Management Journal*, 53(1), 90-106.

COVID-19 Döneminde Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Bağlantıları İçin Geliştirilen Çözüm Yöntemlerinin Değerlendirilmesi

Assoc.Prof.Dr. Senem NART

Bandırma Onyedli Eylul University, Faculty of Applied Sciences, Turkey
snart@bandirma.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-9675-5229

Lect. Arda TOYGAR

Artvin Coruh University, Maritime and Port Management Program, Turkey
atoygara@artvin.edu.tr

Orcid ID: 0000-0001-5548-7248

ÖZET

Uluslararası ticarete düzenleyici bir mekanizma olarak Dünya Ticaret Örgütünün faaliyete başlaması, küreselleşmeye yönelik talebin hızlı bir şekilde artmasına katkı sağladı. Talepteki artış ise, sürdürülebilir bağlantılar oluşturulabilmesi için zincir içerisinde uçtan-uca kesintisiz bağlantı yeteneğine sahip tedarik zinciri tasarımının gerekliliğini ön plana çıkardı. Bu bağlamda geliştirilen birçok uygulama, geçmiş dönemlerde oluşan kesintilerin giderilebilmesi için faydalanılan önemli çözüm yöntemleri oldu. Fakat geçmişteki kısa süreli kesintilerden farklı olarak küresel ticarete keskin düşümlere neden olan COVID-19, çoğu ekonominin dinamiklerinde benzeri görülmemiş problemlerin yaşanmasına yol açtı. Özellikle küresel tedarik zincirinin sürekliliğini sağlama noktasında zincir içerisinde yer alan firmalar için önemli zorluklar ortaya çıkardı. Firmalar, bir taraftan düşük stok seviyeleri için alternatif çözüm yolları ararken, aynı zamanda çalışanların sağlıklarını koruyabilmek adına ulusal ve uluslararası otoriteler tarafından belirlenen standartlara uygun çalışma ortamları hazırladı. Bu süreçte ülkelerin belirsiz sürelerle kısıtlama, tam kapanma ya da karantina gibi tedbirleri uygulaması, firmaların faaliyetlerinin yavaşlamasına, endüstrilerin durma noktasına gelmesine ve küresel tedarik zinciri ağlarının faaliyetlerinin durmasına yol açtı. Dolayısıyla çalışmanın amacı, COVID-19 süresince küresel tedarik zincirinde ortaya çıkan sorunların çözümü için geliştirilen çözüm yöntemlerine yönelik bir değerlendirme sunmaktır. Nitel yöntemeye dayalı olan çalışmada, katılımcılardan elde edilen veriler, içerik analizi ile değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: COVID-19, Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetimi, Dijital Tedarik Zinciri

Evaluation of developed solution methods for sustainable supply chain links in the COVID-19 Era

ABSTRACT

The initiation of the World Trade Organization as a regulatory mechanism in international trade contributed to the rapid increase in the demand for globalization. The increase in demand has also highlighted the necessity of a supply chain design capable of end-to-end uninterrupted connectivity within the chain in order to create sustainable connections. Many strategies developed in this context have been important solution methods used to eliminate the interruptions that occurred in the past. But unlike the short-term interruptions in the past, COVID-19, which has caused sharp declines in global trade, has caused unprecedented problems in the dynamics of most economies. Especially it has posed significant challenges for companies in the chain to ensure sustainability of the global supply chain. While companies were looking for alternative solutions for low stock levels, they also prepared working environments in accordance with the standards determined by national and international authorities in order to protect the health of their employees. As part of the measure, countries' implementation of indefinite restrictions, full shutdowns or quarantines caused companies to slow down their activities, industries to come to a standstill and global supply chain networks to be locked. In this context, the aim of the study is to present an evaluation of the solution methods developed to solve the problems that arise in the global supply chain during COVID-19. In the qualitative method-based research, the data obtained from the participants were evaluated with the qualitative content analysis method.

Keywords: COVID-19, Sustainable Supply Chain Management, Digital Supply Chain

GİRİŞ

Küresel ekonomi üzerindeki etkileri uzun yıllar tartışılacak bir konu olan COVID-19 süreci, tüm dünyada bir tehdit unsuru olarak hızla yayılmakta ve bugün geldiğimiz noktada üretim süreçlerinde ve dış ticaret faaliyetlerinde önemli kırılmalara yol açmaktadır. Özellikle 2020 yılında pek çok ülkenin döviz ihtiyacını karşılayamaması, uluslararası ticaret hacimlerinde önemli düşümlere yol açarak, küresel tedarik zincirinde aksamalara neden oldu. Küresel üretim hacimleri, 1940'lı yıllardan itibaren neredeyse en büyük kayıplarını verdi (UNCTAD, 2021). COVID-19'un ilk etapta Çin'de ortaya çıkması ve bu süreçte uygulanan büyük çaplı karantina tedbirleri, 2020 yılının ilk çeyreğinde salgının küresel ekonomi üzerinde etkisinin hissedilmesine sebep oldu. Virüsün dünyanın üretim merkezi olarak tanımlanan Çin'de ortaya çıkması, dünya ticaretindeki büyük kırılmaların başlangıç sebebi oldu. Bu süreçte küresel ihracat, değer bazda %6.2 ve ithalat ise % 5.3 oranında geriledi (WTO, 2020a). Çin'in karantina tedbirleri, küresel ölçekli hammadde üreticilerinin faaliyetlerinin durmasına, dünyanın diğer bölgelerinde de hammadde-yarı mamul tedarikinin, üretim ve dağıtım süreçlerinin yavaşlamasına neden oldu. Hemen sonrasında COVID-19'un 11 Mart 2020 tarihinde pandemi olarak ilan edilmesi, ulusal ve uluslararası otoriteler tarafından birçok tedbir önlemlerinin alınmasına yol açtı. Tedbir kapsamında alınan tüm bu önlemler ise fiziki satışları neredeyse durma noktasına getirdi. Tüm bu olumsuz gelişmeler, 2020 yılının ikinci çeyreğinde küresel ihracat ve ithalat hacimlerinin değer bazda %21 oranında azalmasına neden oldu (WTO, 2020b). Üçüncü çeyrekte her ne kadar birçok perakendeci firma, e-ticaret siteleri aracılığıyla satışlarını sürdürme stratejisi yürütse de küresel ticaret hacimleri düşüş noktasında sürekliliğini korudu. Bu düşüş, ihracatta %4 ve ithalatta ise %6 olarak istatistiklere yansdı. Dördüncü ve son çeyrekte ise dünyanın ihracat merkezi olan Çin' de karantina tedbirlerinin kaldırılması, üretim süreçlerinin yeniden hızlanmasına katkı sağladı ve bu gelişme, küresel ticaret hacimlerinde pozitif bir etki oluşturdu. Küresel ihracatta %3, ithalatta ise %2 oranında bir artışla birlikte küresel ticaret hacimleri pozitif bir seyir izlemeye başladı (WTO, 2021). Küresel ticaret hacimlerinde bir iyileşme gözlemlense de, pandeminin etkisiyle dünya geneli birçok bölgede devam eden kısmi ya da kapsayıcı karantina uygulamaları, yük hareketliliğinde çeşitli sorunların¹⁴ oluşmasına neden olmakta ve küresel tedarik zincirlerindeki bağlantıların tam olarak düzelmediğini göstermektedir.

¹⁴ Yüklerin depolama alanlarında bekletilmesi, gemi ve yük yoğunluğunun liman kapasitelerini arttırması ve operasyonel süreçlerin aksaması, gümrük geçişleri ve karayolu taşımacılığındaki mevcut uygulamaların yanında bir de sağlık denetimlerinin gerçekleştirilmesinin neden olduğu zaman kayıpları, vb.

Tedarik zincirinde yer alan hammadde, yarı mamul ve üretimi tamamlanmış yüklerin zincir içerisinde hareketi ve sorunsuz olarak taşınması son derece önemlidir (Wang ve Sarkis, 2021). Zincir içerisinde yer alan firmalar ise bu süreçte geliştirdikleri yönetim stratejileriyle ürün ve hizmet kalitesinde en iyi performansı sağlayabilmek için en yüksek rekabet gücüne sahip olmayı amaçlamaktadır (Espadinha-Cruz ve diğ., 2011). Dolayısıyla zincirdeki tüm firmaların sürdürülebilir olma adına yeni gelişmeler karşısında mevcut yapılarını gözden geçirmeleri ve buna göre bir plan oluşturmaları son derece önemlidir. COVID-19 krizi ise sağlık ve ekonomik açıdan oluşturduğu negatif etkiler sebebiyle; zincirde yer alan paydaşlar için geniş çaplı krizlerde tedarik zinciri bağlantılarının nasıl yönetilmesi gerektiği sorusunu akla getirmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı, pandemi süresince küresel tedarik zincirinde ortaya çıkan sorunların çözümü için geliştirilen çözüm yöntemlerine yönelik bir değerlendirme sunmaktır.

1. LİTERATÜR

1.1 Tedarik Zinciri Yönetimi

Tedarik zinciri yönetimi, talep edilen ürünün, doğru yerde, doğru zamanda, doğru fiyatla ve minimum maliyetle müşteriye ulaştırılmasını sağlayan yönetim süreci olarak ifade edilir (Şen, 2006). Bu yönetimin temelinde; değer yaratma, rekabet oluşturma, küresel lojistik faaliyetlerinden faydalanma, arz ve talebi dengeleme amacı yatmaktadır. Bu amaç çerçevesinde tüm faaliyetler tasarlanır, planlanır, yürütülür ve kontrol edilir (Schönsleben, 2016).

Tedarik zinciri bağlantılarını ise genel olarak; tedarikçi, üretici, perakendeci, taşıyıcı, vb. birçok farklı endüstrilerden oluşan firmalar temsil etmektedir (Toygar ve İpekçi, 2020). Zincir içerisinde birçok farklı endüstride hizmet sağlayan birbirinden farklı firmaların bulunması, kurulu yapının karmaşık bir hal almasına yol açmaktadır. Bu karmaşık yapının yönetimi ise oldukça zordur. Zincirin ilk halkasından son halkasına ulaşıncaya kadar tüm paydaşlar ile bilgi akışını, doğru bilgiyle sağlamak oldukça önemlidir (İpekçi ve Arda, 2020). Bu sebeple zincir içerisinde yaşanan bozulmaları ortadan kaldırmak adına son zamanlarda en çok tartışılan konu, tedarik zincirinde dijitalleşme konusudur (Ganeriwalla ve diğ., 2018).

1.2 Tedarik Zincirinde Dijital Yönetim

Tedarik zincirinde dijitalleşme; web temelli yeteneklere dayanan ve tedarik zincirinin performansının daha iyi izlenmesini sağlayan bir yapının oluşturduğu sistemlerin bütünüdür (Akben ve Avşar, 2017). Gerçek zamanlı raporlar sağlayarak, tedarik zincirinin süreçlerini etkin

bir şekilde takip edebilmeyi, yaşanabilecek problemlerin çok daha hızlı belirlenip, gerekli önlemlerin alınabilmesini olanaklı kılmaktadır. Böylece zincir içerisinde bulunan firmalar için maliyet etkinliği oluşturmaktadır (Korpela ve diğ., 2017). Diğer avantajları ise sırasıyla; lojistikte alternatif rotaların belirlenmesi, kapasitenin kontrol edilmesi, tedarik zinciri paydaşlarında seçim, tedarik miktarı ve teslim sürelerinin kontrol edilmesi vb. imkânlardan oluşmaktadır. Kısacası tedarik zincirinde dijitalleşme zincirin karmaşık ağını yönetmeyi etkin kılmaktadır (Pang ve diğ., 2015).

1.3. Tedarik Zincirinin Esnekliği

Tedarik zincirinin esnekliği, özellikle kriz ortamlarında meydana gelebilecek aksamaların giderilmesi, hızlı alternatif çözüm yöntemlerinin üretilmesi ve müşteri taleplerinin karşılanabilmesi için gerekli kabiliyetlerin bütünüdür (Hosseini ve diğ., 2019). Bu noktada COVID-19, küresel ölçekli kurulan tedarik zincirlerinin esnekliğini önemli ölçüde test eden küresel bir kriz olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandemi sürecinde tedarik zinciri bağlantılarının kesintisiz çalışması için tüm paydaşlarla ortak hareket ederek, zincir üzerinde kısa ve uzun vadeli esneklik planları yapılmasının önemi anlaşılmaktadır. Buna göre esneklik çerçevesinde ön plana çıkan kriter, stok yönetimi olmuştur. Pandemi öncesi dönemde, küresel tedarik zinciri ağlarını oluşturan firmaların, zincir içerisindeki maliyetleri düşürmek için uyguladığı önemli yöntemlerden birisi, tam zamanlı stok yönetimidir. Bu yönetim şeklinin temelinde müşteri taleplerine göre üretimin başlatılması ve üretimi tamamlanmış mallarında stokta bekletilmeden, kısa bir süre içerisinde dağıtım aşamasına geçmesi anlayışı hâkimdi (McLachlin, 1997). Bu sayede firmalar, stok, depolama, taşımacılık vb. birçok süreçteki maliyetleri düşürebilmekteydi. Nitekim pandeminin dünya geneli hızlı yayılmasıyla birlikte, düşük seviyede stok yönetimi stratejisi yürüten firmalar, üretim için yetersiz hammaddenin oluşturduğu baskıyı hissetmeye başladı (Kumar ve diğ., 2020). Bu baskılar, düşük stok seviyesinde ticari faaliyetlerini yürüten çok uluslu firmaların faaliyetlerini durma noktasına getirerek, tedarik zinciri ağlarında büyük kesintiler yaşanmasına sebep oldu. Bu noktada firmalar, yeni bir kapanma ihtimaline karşılık emniyet stoku oluşturarak, üretim planlamalarını yüksek hacimli stok stratejisine uygun olarak tasarlamaya başladı.

COVID-19 sürecinde ortaya çıkan diğer önemli sorun ise tedarikçi seçimidir. COVID-19 kaynaklı birçok firma, uzak konumdaki tedarikçi seçiminin, tüm tedarik zincirine büyük zararlar oluşturabileceğini acıda olsa deneyimledi. Tedarik zincirinde herhangi bir aksama yaşanmadan, alternatif tedarikçilerle sorunların telafi edilmesinin ve olası risklerin en düşük seviyelerde tutulmasının önemi anlaşıldı (Schatteman ve diğ., 2020). Bu yönde oluşturulan

stratejiler, kısa vadeli çözümler sağladı. Örneğin COVID-19 kaynaklı özellikle denizyolu taşımacılığında büyük ölçekli sorunların oluşması (yüksek navlun bedelleri, boş konteyner kıtlığı, karantina kapsamında faaliyetini durduran limanlar, gemi seferlerinin azalması, blank sailing ilanları, limanlarda sıkışıklıktan kaynaklı yoğun trafiklerin oluşması) talebin alternatif taşıma modlarına kaymasına yol açtı.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmada nitel araştırma yöntemine dayanarak derinlemesine görüşme tekniği kullanıldı. Derinlemesine görüşmenin amacı, katılımcının duygularını, düşüncelerini ve perspektifini derinlemesine incelemektir. Bunun için özellikle belirli aktörlerin kişisel fikirlerinin önem arz ettiği konularda derinlemesine görüşme tekniğinden yararlanılır (Yıldırım ve Şimşek, 2006). Elde edilen verilerin analizinde ise, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, çok sayıdaki ifadeye uygulanan çeşitli metodolojik amaç ve tekniklerin tamamıdır. Önceden görülmeyen temaların ve boyutların ortaya çıkarılması sürecini ifade etmektedir. Dört aşamadan oluşan bu süreçte; veriler kodlanır, temaların belirlenir, veriler kodlara ve temalara göre düzenlenir ve tanımlanır, sonucunda elde edilen bulgular ise yorumlanır (Denzin ve Lincoln, 2005).

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunun tespit edilmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bu teknikte katılımcılar belirlenirken genel olarak araştırma konusu ile ilgili olan, uzman ve bilgi sahibi bireylerden yararlanılır (Patton, 2002). Tedarik zincirindeki sorunlara yönelik çok boyutlu bir değerlendirme gerçekleştirilebilmesi için araştırmanın çalışma grubu konteyner taşımacılığına özelinde oluşturulmuştur.

Tablo-1: Araştırmada Örneklem Grubu

Üniversite Bölümü	N	%
Denizcilik İşlt. ve Yön. Bölümü	10	62.50
Dış Ticaret Bölümü	3	18.75
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Bölümü	3	18.75
Toplam	16	100,00
Tecrübe Yılı	N	%
4-6 Yıl	8	50.00
7-9 Yıl	6	37.50
10-12 Yıl	2	12.50
Toplam	16	100,00
Sektör	N	%
Taşıma İşleri Organizatörü	6	37.50
Dış Ticaret Firması	10	62.50
Toplam	16	100,00

Bu kapsamda dış ticaret firmaları (%62.50) ve temsilcileri taşıma işleri organizatörleri (%37.50) araştırmanın çalışma grubunu oluşturmaktadır. Sektörel deneyimin teorik bilgiyle birleştirilebilmesi için üniversitede deniz ticareti/taşımacılığı ile ilgili derslerin alınması ön koşulunun gerçekleştirilmesinden kaynaklı, katılımcıların %62.50'si denizcilik işletmeleri ve yönetimi, %18.75'i dış ticaret ve diğer %18.75'i ise uluslararası ticaret ve lojistik bölümlerinde üniversite eğitimlerini tamamlamışlardır. Son olarak çalışmaya katılım sağlayan firma temsilcilerinin %50'si 4-6 yıl; %37.50'si 7-9 yıl ve son olarak %12.50'si 10-12 yıl sektörel tecrübeye sahiptir.

2.2. Geçerlik ve Güvenirlilik

Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak adına güvenilebilirlik kriterinin bir yöntemi olan üçgenleme/çeşitleme (triangulation) ve aktarılabirlik kriterinin bir yöntemi olan amaçlı örneklem yönteminden yararlanılmıştır. Amaçlı örneklem (Purposeful Sampling) araştırmacıların katılımcıları çalışma için en uygun özelliklerine göre belirlenmesi olarak kabul edilmektedir. Üçgenleme tekniği ise; farklı yöntemlerin, veri kaynaklarının, araştırmacıların ve perspektiflerin, verilerin ve yorumların çapraz kontrollerini yapmak amacıyla bir arada kullanılmasıdır (Oliver-Hoyo ve Allen, 2006).

2.3 Verilerin Analizi

İncelenen veriler MAXQDA 2020 paket programına aktarılmıştır. Tüm görüşmelerden elde edilen verilerin tamamı analize dâhil edilmiştir. Araştırmanın kodlama aşamasında belirlenen temalar, MAXQDA programına kodlanmış, devamında ise elde edilen veriler cümleler halinde ilişkili oldukları tema ve kodlara aktararak analizler gerçekleştirilmiştir. Oluşturulan ana temalar ve alt temalar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo-2: Analiz Kapsamındaki Tema ve Kodlar

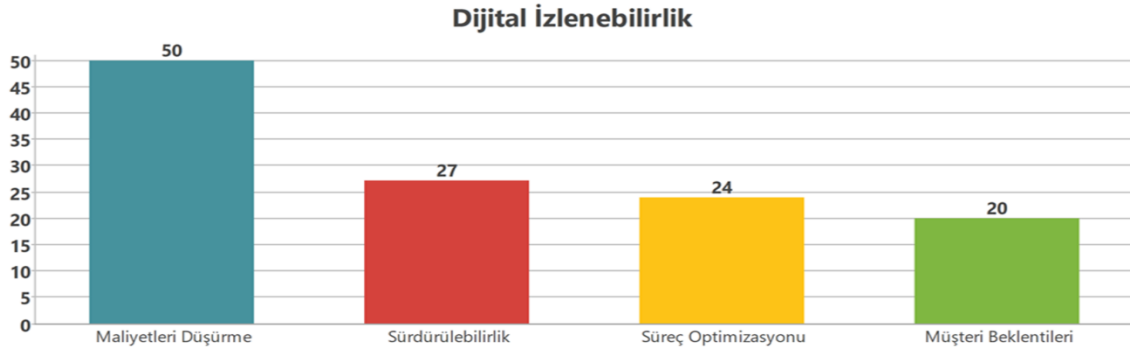
Aşama	Temalar	Kodlar
1.Aşama	Tedarik Zincirinde Esneklik	<ul style="list-style-type: none"> * Alternatif ulaştırma yöntemleri * Taşımacılık filolarının kurulumu * Stoklu üretim yöntemine geçiş * Alternatif tedarik merkezleri arayışı
2. Aşama	Dijital İzlenebilirlik	<ul style="list-style-type: none"> * Maliyetleri düşürme * Sürdürülebilirlik * Süreç optimizasyonu * Müşteri beklentileri

Şekil-1: Katılımcıların Tedarik Zincirinde Esneklik Temasına Yönelik Görüşlerinin Frekans Grafiği

Şekil 1’de görüldüğü üzere katılımcılar tarafından tedarik zincirinde esneklik için üretilen görüşlere yönelik 4 kod şekillenmiş ve bunlar “tedarik zincirinde esneklik” temasını biçimlendirmiştir. Katılımcılar tarafından en fazla “alternatif tedarik merkezleri arayışı” kodunda görüş üretilmiştir (f=22). Covid-19’un oluşturduğu başlıca problemlere yönelik katılımcıların, ticari faaliyetlerde hacim kaybının yaşanmasının önlenmesi adına katılımcıların, stoklu üretim yönetimine geçiş (f=15), taşımacılık filolarının kurulumu (9) ve alternatif ulaştırma yöntemlerine (8) yönelik de görüşlerinin olduğu yine analiz sonucunda belirlenmiştir.

Şekil-2: Katılımcıların Dijital İzlenebilirlik Temasına Yönelik Görüşlerinin Frekans Grafiği

Şekil 2’de görüldüğü üzere katılımcılar tarafından dijital izlenebilirlik için üretilen görüşlere yönelik yine 4 kod şekillenmiş ve bunlar “dijital izlenebilirlik” temasını biçimlemiştir. Katılımcılar tarafından en fazla “maliyetleri düşürme” kodunda görüş üretilmiştir (f=50). Covid-19’un oluşturduğu başlıca problemlere yönelik katılımcıların, ticari faaliyetlerde hacim kaybının yaşanmasının önlenmesi adına katılımcıların dijitalleşme konusunda, sürdürülebilirlik (f=27), süreç optimizasyonu (24) ve müşteri beklentilerini karşılamaya (20) yönelik avantajları üzerinde durmuşlardır.

Şekil-3: Kodlararası İlişkiler

Kod Sistemi	Tedarik Zinciri...	Alternatif Tedarik ...	Stoku ...	Taşıma...	Alternatif ...	Dijital İzli...	Müş...	Süreç ...	Sürdü...	Maliy...
▼ Tedarik Zincirinde Esneklik		■	■	■	■	■	■	■	■	■
○ Alternatif Tedarik Merkezleri Arayışı	■		■	■	■					■
○ Stoklu Üretim Yöntemine Geçiş	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
○ Taşımacılık Filolarının Kurulumu	■	■	■	■	■					■
○ Alternatif Ulaştırma Yöntemleri	■	■	■	■	■					■
▼ Dijital İzlenebilirlik	■		■				■	■	■	■
○ Müşteri Beklentileri	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
○ Süreç Optimizasyonu	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
○ Sürdürülebilirlik	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
○ Maliyetleri Düşürme	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

Şekil 3'te yer alan kodların kendi aralarındaki ortak kullanımlarına bakıldığında maliyeti düşürme kodu ile tedarik zincirinde esneklik temasının birlikte kullanıldığı görülmektedir. Bu noktada alternatif tedarik merkezi arayışı, stoklu üretim yönetimine geçiş, taşımacılık filolarının kurulumu, alternatif ulaştırma yöntemleri ve maliyetleri düşürme kodları arasında birlikte kullanım söz konusudur. Bununla birlikte dijital izlenebilirlik teması ile süreç optimizasyonu, sürdürülebilirlik, maliyetleri düşürme, müşteri beklentileri kodları ile de birlikte kullanım olduğu belirlenmiştir.

SONUÇ

COVID-19, küresel ölçekli faaliyet gösteren firmaların tedarik zincirleri bağlantılarında alışlagelmedik büyük bozulmaların yaşanmasına sebep oldu. Pandemi süresince iş gücünün azalması, talepte yaşanan ciddi değişiklikler ve birçok ülkenin karantina kapsamında hızlı kararlar alması, küresel ölçekli tedarik zinciri ağlarında geçmiş stratejilerin mevcut krizde geçerli olmadığını açıkça göstermektedir. Bu noktada çözüm yöntemlerinin geliştirilmesi adına ele alınması gereken en önemli konu dijitalleşme konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandeminin küresel tedarik zinciri üzerinde oluşturduğu yıkıcı etkinin azaltılabilmesi ve tüm tedarik zinciri boyunca oluşabilecek kesintilerin önüne geçilebilmesi için veri şeffaflığı oluşturulup, bütünsel ve kapsayıcı yöntemlerin geliştirilmesi son derece önemlidir. Bu krizde, tedarik zincirindeki tüm süreçlerin web tabanlı optimizasyonun gerçekleştirilip, elde edilen tüm

verilerin de zincirde yer alan firmalar tarafından gerçek zamanlı takip edilebilmesi ve gerektiğinde hızlı müdahalelerin yapılabilmesi, sürdürülebilir tedarik zinciri bağlantıları tasarımı için günümüzde bir zorunluluk oluşturmaktadır.

COVID 19'un tedarik zinciri kapsamında ortaya çıkardığı bir diğer gerçek ise, tedarik zincirinde esnekliğin sağlanabilmesi konusudur. Zincir içerisinde faaliyetlerini yürüten tek sektör, tek firma ya da tek hizmet şekline bağlı kalmak yine sürecin aksamasına yol açabilmektedir. Bu noktada zincir içerisinde uygun alternatiflerin belirlenmesi buna uygun modellerin kurgulanması oldukça önemlidir. COVID-19 uzun soluklu bir krizdir ve küresel tedarik zincirleri üzerinde etkilerinin azaldığı gözlemlense de, tam olarak sonlandığını söylemek mümkün değildir. Çünkü COVID-19, tedarik zinciri taraflarının küresel bir krize karşı yeterli önlem stratejilerini geliştiremediğini göstermektedir. Dolayısıyla bu konunun önemi vurgulanarak, bu çalışmanın küresel ölçekli tedarik zincirleri tasarlayan firmalara ve politika düzenleyicilere önemli bir rehber kaynak oluşturacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- AKBEN, I. ve AVŞAR, İ. İ., (2017), Dijital Tedarik Zinciri ve Bulut Bilişim, 1. Uluslararası El Ruha Sosyal Bilimler Kongresi, 8-12 Kasım 2017 Şanlıurfa, 104-113.
- DENZİN, N. K. ve LİNCOLN, Y. S. (2005). Introduction: The Discipline and Practice of Qualitative Research. In. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). *The Sage Handbook of Qualitative Research* (3rd). (s. 1-32). Thousands Oaks, CA: SAGE Publications, Inc
- ESPADINHA-CRUZ, P., GRILO, A., PUGA-LEAL, R. ve CRUZ-MACHADO, V., (2011), A Model For Evaluating Lean, Agile, Resilient And Green Practices Interoperability in Supply Chains, *International Conference on Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM)*, (6-9 December 2011), 1209-1213.
- GANERIWALLA, A., CASEY, M., SHRIKRISHNA, P., BENDER, J. P., ve GSTETTNER, S., (2018), Does Your Supply Chain Need A Blockchain? [online], The Boston Consulting Group, https://image-src.bcg.com/Images/BCG-Does-Your-Supply-Chain-Need-a-Blockchain-Mar-2018_tcm37-187053.pdf [Erişim Tarihi: 29 Haziran 2021].
- HOSSEINI, S., IVANOV, D., ve DOLGUI, A., (2019), Review Of Quantitative Methods For Supply Chain Resilience Analysis, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 125, 285–307.
- İPEKÇİ, E., ve TOYGAR, A. (2020). Lojistik Sektöründe Yetenek 4.0. In S. Nart (Ed.), *Çalışma Yaşamında Yetenek 4.0* (1 st. ed., 249–268), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım
- KORPELA, K., HALLIKAS J. vd., (2017), Digital supply chain transformation toward blockchain integration. *Proceedings of the 50th Hawaii International Conference on System Sciences*, 4182-4191. DOI:10.24251/HICSS.2017.506.
- KUMAR, A., PADHEE, A. K., ve KUMAR, S., (2020), How Indian Agriculture Should Change After COVID-19, *Food Security*, 12(4), 837–840.
- MCLACHLIN, R., (1997), Management Initiatives And Just-in-Time Manufacturing, *Journal of Operations Management*, 15 (4), 271–292.
- PANG, Z., CHEN, Q., HAN, W. ve ZHENG, L., (2015), Value-Centric Design of the Internet-of-Things Solution for Food Supply Chain: Value Creation, Sensor Portfolio and Information Fusion, *Information Systems Frontiers*, 17 (2), 289-319.
- PATTON, M.Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.
- SCHATTEMAN, O., WOODHOUSE, D., ve TERINO, J., (2020), Supply Chain Lessons from COVID-19: Time to Refocus on Resilience [online], <https://www.bain.com/insights/supply-chain-lessons-from-COVID-19/> [Erişim Tarihi: 29 Haziran 2021].
- SCHONSLEBEN, P., (2016), *Integral Logistics Management*, Boca Raton, CRC Press.
- ŞEN, E., (2006), Kobi'lerin Uluslararası Rekabet Güçlerini Arttırmada Tedarik Zinciri Yönetiminin Önemi, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi [online], <http://www.psd.com.tr>. [Erişim Tarihi 10.05.2014].
- TOYGAR, A., ve İPEKÇİ, E., (2020), Tedarik Zinciri Yönetiminde Yetenek 4.0. In S. Nart (Ed.), *Çalışma Yaşamında Yetenek 4.0* (1st. ed., 119–143), İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- UNCTAD, (2021), *Trade and Development Report 2020 Update (March 2021): Out Of The Frying Pan ... Into The Fire?* [online], UNCTAD, <https://unctad.org/webflyer/out-frying-pan-fire> [Erişim Tarihi: 27 Haziran 2021].
- WANG, Y., ve SARKIS, J., (2021), Emerging Digitalisation Technologies in Freight Transport And Logistics: Current Trends And Future Directions, *Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review*, 148, 1–8.
- WTO, (2020a), *First Quarter 2020 Merchandise Trade* [online], World Trade Organization, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/merch_2020q1.pdf [Erişim Tarihi: 24 Haziran 2021].
- WTO, (2020b), *Second Quarter 2020 Merchandise Trade* [online], World Trade Organization https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/merch_latest.pdf [Erişim Tarihi: 24 Haziran 2021].
- WTO, (2021), *First Quarter 2021 Merchandise Trade Value* [online], World Trade Organization, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/merch_value_latest.pdf [Erişim Tarihi: 25 Haziran 2021].
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2006). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, (5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kurumlar Vergisi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz

Res.Asst. Murat ALBAYRAK

Çukurova University
albayrakm@cu.edu.tr

Lec. Oğuzhan BOZATLI

Osmaniye Korkut Ata University
oguzhanbozatl@osmaniye.edu.tr

ÖZET

Toplumsal ihtiyaçların gün geçtikçe artması devlete düşen görevlerinde beraberinde artmasına neden olmuştur. Devletlerin artan hizmet taleplerini karşılaması için de şüphesiz kamusal gelirlere ihtiyaçları vardır. Kamusal gelirlerin başında ise vergiler gelmektedir. Özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanan küreselleşme hareketleri ve teknolojinin baş döndüren gelişimi, sermayenin önündeki engeller ortadan kalkmış ve doğrudan yabancı yatırımlardan elde edilen vergi gelirleri devletler için önemli bir gelir kaynağı konumuna gelmiştir. Bununla birlikte doğrudan yabancı yatırımların vergi gelirleri üzerindeki etkisi literatürde sınırlı araştırmaya konu olmuştur. Bu bağlamda çalışmamız 1971-2018 döneminde seçilmiş OECD ülkeleri için doğrudan yabancı yatırımlar ile kurumlar vergisi gelirleri arasındaki ilişkiyi Kónya (2006) tarafından geliştirilen panel nedensellik yöntemiyle analiz etmektedir. Analiz sonuçlarına göre, Almanya ve ABD’de doğrudan yabancı yatırımlardan kurumlar vergisine doğru tek yönlü Granger nedensellik, Finlandiya ve Avustralya’da ise kurumlar vergisi gelirlerinden doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. **Anahtar Kelimeler:** Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Kurumlar Vergisi, Panel Nedensellik.

The Relationship Between Foreign Direct Investments and Corporate Tax Revenues: An Analysis on OECD Countries

ABSTRACT

The increase in social needs day by day has led to an increase in the responsibilities of the government. Undoubtedly, governments need public revenues to meet the increasing service demands of the people. Taxes are at the forefront of public revenues. Especially towards the end of the 20th century, the globalization movements and the tremendous development of technology, the obstacles in front of the capital have disappeared, and the tax revenues obtained from foreign direct investments have become an important source of revenues for the governments. However, the impact of foreign direct investment on tax revenues has been the subject of limited research in the literature. In this context, our study analyzes the relationship between foreign direct investments and corporate tax revenues for selected OECD countries in the 1971-2018 period using the panel causality method developed by Kónya (2006). According to the analysis results, unidirectional Granger causality from foreign direct investments to corporate tax in Germany and the USA, and unidirectional Granger causality from corporate tax revenues to foreign direct investments in Finland and Australia has been determined.

Keywords: Foreign Direct Investment, Corporate Tax, Panel Causality Test.

GİRİŞ

Küreselleşme hareketlerinin 1980’li yıllarda büyük bir ivme yakalaması ve teknolojik gelişmelerin hızla gelişmesiyle birlikte sermaye hareketlerinin önündeki engeller oldukça azalmıştır. Bu doğrultuda özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin büyüme ve kalkınmasında önemli bir faktör olan doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) olan ilgi günden güne artmıştır. Çünkü, DYY’ler yatırımda bulunan ülkeler için teknolojik ilerleme, inovasyon ile istihdamı arttırmanın dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynağı olarak oldukça değerlidir. Teorik olarak baktığımızda da Neo-Klasik yaklaşıma göre de DYY’ler toplam yatırımların miktar ve bileşimini olumlu yönde etkileyerek ekonomik büyümeyi ve verimliliği arttırdığı kabul edilmektedir (Ekinci, 2011: 72; Yurdadoğ ve Albayrak, 2019: 299).

En genel tanımıyla DYY, ev sahibi tasarrufların buldukları ülkenin dışında değerlendirilmek üzere misafir bir ülkede yatırıma aktarılmasıdır. OECD, IMF ve UNCTAD gibi uluslararası düzeyde faaliyet gösteren iktisadi kuruluşlar tarafından benimsenen ortak tanıma göre ise, uzun dönemli fayda sağlanması adına sermaye sahibinin (işletme veya parasal tasarruf olabilir) maddi varlıklarını başka bir ekonomide değerlendirmesidir. Buradaki fayda kavramıyla yatırımı gerçekleştiren ile yatırımı alan arasında uzun vadeli bir çıkar ilişkisi veya bağımlılığın tesis edilmesi ima edilmektedir. Ayrıca ortaklık biçiminde yapılan yatırımlarda söz konusu yatırımın niteliği ortaklık yapısına göre belirlenecek olup, %10 veya daha yüksek seviyede hisse alımı söz konusuysa buna DYY denilirken bu seviyenin altında kalan yatırım ise portföy yatırımı olarak kabul edilmektedir (Sarısoy ve Koç, 2010: 134-135).

DYY'leri ev sahibi ülke ve yabancı yatırımcılar şeklinde olmak üzere ikiye ayırmak yararlı olacaktır. Ev sahibi ülkeler DYY'leri çekmekle bazı sosyal ve ekonomik avantajlar sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu avantajların en önde gelenleri arasında istihdamı arttırmak veya işsizliği azaltmak, var olan doğal kaynakların etkin olarak değerlendirilmesini sağlamak, kronik dış ticaret açıklarının azaltmak, üretim ve yönetim açısından ilerleme kaydetmek ve sermaye oluşumuna katkı sağlayarak ekonomik büyümeyi arttırmak ve sürdürmek sayılabilir. Yatırımcılar açısından elde edilebilecek faydalara baktığımızda ise genel olarak ucuz işgücü ve hammadde kaynaklarına yakınlık sağlayarak maliyetler düşürmek ve gelişmekte olan ülkelerdeki henüz doyum noktasına ulaşmamış pazarların sağlayacağı kazanç fırsatlarından olabildiğine yararlanmak olduğunu görebilmekteyiz (Karagöz, 2007: 930).

Kendisine uygun yatırım iklimi sunan ülkeyi seçip üretim gerçekleştiren yabancı sermayeli kuruluş üretim sonucu elde ettiği kazanç üzerinden ev sahibi ülkeye vergi ödeyecektir. Özellikle büyüme ve kalkınmada sermaye yetersizliğinden dolayı sıkıntı yaşayan az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından bu ekstra gelir oldukça önem taşımaktadır. Çünkü unutulmamalıdır ki devletlerin temel görevlerini yerine getirirken kullandığı başlıca gelir kaynağı vergilerdir. Vergi gelirlerinin yetersiz olması durumunda ülkeler borçlanma gibi diğer gelir kaynaklarına başvurmakta ve bu durum da ekonomik dengelerin bozulabilmesine neden olabilmektedir. Bu nedenle vergi gelirlerini arttırmada DYY kritik rol oynayacağı aşikardır.

Çalışmamız bu doğrultuda seçilmiş OECD ülkelerinde DYY ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Çalışmanın giriş kısmında konuyla ilgili genel bilgiler sunulmuş, izleyen kısımda konuyla ilgili literatürdeki mevcut çalışmalara yer verilmiştir. Ardından çalışmanın metodolojisi ve bulguları ortaya konulup, sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır.

1.LİTERATÜR

DYY ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında ortak bir görüşün olmadığı söylenebilmektedir. Kimi çalışmalar bu iki değişken arasında pozitif etki bulurken, kimi çalışmalar negatif ilişki tespit etmektedir. Şüphesiz ki bu farklılıklar seçilen ülke yada ülke grubu, seçilen yıllar ve kullanılan yöntem farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Bu doğrultuda konuyla ilgili literatürde yer alan bazı çalışmalar aşağıda sunulmuştur.

Sarısoy ve Koç (2010), 21 OECD ülkesi için 1981-2008 yıllarını kapsayan dönemde yaptıkları panel regresyon çalışmalarında DYY'nin kurumlar vergisi gelirleri üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre DYY'nin kurumlar vergisi gelirleri üzerindeki etkisi hemen görülmemekte bu etki ancak bir ila iki yılı kapsayan süreçlerde pozitif bir etki yaratmaktadır. Ülke özelinde ise bu etkinin en çok olduğu yani DYY'nin kurumlar vergisi gelirlerinin en çok arttırdığı ülke olarak Norveç tespit edilirken en düşük etki Türkiye'de gözlemlenmiştir. Yazarlar bu etki farklılıklarının sebebinin ise kurumlar vergisi oranları, vergi harcamaları ve etkinliği, yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin karlılığı, üretimi yapılan ürün veya hizmetlerin piyasadaki fiyatı ve son olarak mükellef sayısı gibi konularda ülkelerin uyguladıkları farklı politikalara ve koşullara bağlamaktadırlar.

Mahmood ve Chaudhary (2013), zaman serisi tekniklerini kullanarak 1972-2010 yıllarını kapsayan dönemde Pakistan ekonomisi için yaptıkları çalışmalarında DYY'nin vergi gelirleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir etkide bulunduğunu tespit etmişlerdir.

Okey (2013), sekiz batı Afrika ekonomisi için 1989-2009 yıllarını kapsayan dönemde yaptıkları panel veri analizinde elde ettiği bulgulara göre DYY'nin vergi gelirlerini pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini tespit etmiştir.

Bunescu and Comaniciu (2014) yaptıkları çalışmalarında ekonomik ve ekonomik olmayan faktörlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini 27 Avrupa birliği ülkesi için 1995-2011 yıllarını kapsayan dönemde test etmişlerdir. Yazarların elde ettiği bulgulara göre DYY girişlerinin, vergi gelirleri üzerinde çok zayıf bir şekilde pozitif bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Tabasam (2014) ise 1975-2012 yıllarını kapsayan dönemde yine Pakistan ekonomisi için gerçekleştirdiği eşbütünleşme testinde bir önceki çalışmanın aksine DYY ile vergi gelirleri arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir.

Odabaş (2016), Avrupa birliği ülkelerinin içinden seçilmiş geçiş ekonomileri üzerine yaptığı çalışmada DYY'nin vergi gelirleri üzerindeki etkisini 1996-2012 yılları için nedensellik testi yardımıyla analiz etmiştir. Yazarın elde ettiği bulgulara göre DYY girişleri hem ekonomik büyüme hem de vergi gelirleri üzerinde pozitif bir etkiye sahiptir.

Bahtiyar vd. (2018) AB ülkeleri ve Türkiye üzerine yaptıkları çalışmada DYY ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi panel nedensellik yöntemi ile analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, sadece İspanya ve İrlanda için DYY ile vergi gelirleri arasında bir nedenselliğin olduğu bunun yanında Almanya ve Portekiz içinde DYY ile kurumlar vergisi gelirleri arasında bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Bu ülkeler dışındakiler için ise herhangi bir nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.

Bayar ve Öztürk (2018), yaptıkları çalışmada DYY, ekonomik büyüme ve toplam vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla 33 OECD ülke için panel eşbütünleşme yöntemini kullanmışlardır. Çalışma bulgularına göre belirtilen göstergeler arasında eşbütünleşme tespit edilmiş, DYY'den vergi gelirlerine doğru tek yönlü, ekonomik büyüme ile DYY arasında çift yönlü bir ilişki gözlemlenmiştir. Dahası yazarlar bazı ülkeler için örneğin İzlanda, İsrail, İsveç, Birleşik Krallık ve ABD'de DYY girişleri toplam vergi gelirlerini pozitif yönde etki, Avusturya, Fransa, İtalya ve Polonya gibi ülkelerde DYY girişleri vergi gelirlerini negatif yönde etki tespit etmişlerdir.

Andrejovská ve Puliková (2018), gerçekleştirdikleri panel veri analizinde seçili makroekonomik göstergelerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini 28 AB üyesi ülke için incelemişlerdir. Çalışma sonucunda elde edilene bulgulara göre DYY'ler vergi gelirlerini pozitif yönde etkilemektedir.

Basheer vd. (2019), çeşitli ekonomik ve finansal değişkenlerin vergi gelirleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla Bahreyn ve Umman ülkeleri özelinde 1990-2010 yıllarını kapsayan dönem aralığında panel veri analizini kullanmışlardır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular arasında DYY ile vergi gelirleri arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki yer almaktadır.

Kutbay (2019), G7 ve BRIC-T ülke gruplarında vergi gelirlerinin belirleyicilerini tespit etmek amacıyla 1995-2017 yıllarını kapsayan dönem için panel veri analizini kullanmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, ilk grup için DYY'lerin vergi gelirlerini arttırdığı ikinci grupta ise azalttığı tespit edilmiştir.

Bayar ve Çelik (2019), zaman serisi tekniklerinden faydalanarak 1974-2017 döneminde Türkiye ekonomisi için gerçekleştirdikleri analizlerinde ticari serbestleşme ile DYY girişlerinin toplam vergi gelirleri üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Yazarların analiz sonucunda elde ettiği bulgulara göre, uzun dönemde ticari serbestleşme ile DYY girişlerinin vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Tutgun (2019)'un Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımların vergi gelirleri üzerindeki etkisini ARDL sınır testi ile incelediği çalışmada, kısa ve uzun dönemde doğrudan yabancı yatırımların vergi gelirlerini pozitif yönde etkilediği bulgusuna varılmıştır. Bundan hareketle yazar, vergi gelirlerini arttırmak adına doğrudan yabancı yatırımların arttırmaya yönelik politikalar uygulanmasına önermektedir.

2.METODOLOJİ

Çalışmada doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ile kurumlar vergisi gelirleri (KVG) arasındaki ilişki Kónya (2006) tarafından geliştirilen panel nedensellik yöntemiyle araştırılacaktır. Bu kapsamda 1971-2018 döneminde bazı ülkelerdeki veri yetersizliği nedeniyle 20 OECD ülkesi örnekleme dahil edilebilmiştir. Bu ülkeler; Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, İspanya, İsveç, Türkiye, İngiltere ve ABD'dir. DYY'yi temsilen net sermaye girişinin GSYİH'ya oranı, KVG'yi temsilen kurumlar vergisi gelirlerinin GSYİH'ya oranı kullanılmıştır. DYY verisi Dünya Bankası, KVG verisi ise OECD veri tabanından temin edilmiştir.

Görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) tahmincisi temeline dayanan Kónya (2006) panel nedensellik testinde her bir yatay kesit birimi için ayrı ayrı bootstraplu kritik değerler hesaplanarak birimler arası heterojenliğe olanak tanınmaktadır. Eğer birimler arasında yatay kesit bağımlılığı varsa bu sorunun üstesinden gelinebilmektedir. Zira panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığının varlığı durumunda SUR tahmincileri en küçük kareler (OLS) tahmincilerine göre daha etkin sonuçlar üretmektedir (Aydın, 2018: 8). Ayrıca testin bir diğer avantajı nedensellik testi uygulamadan önce herhangi bir önsel teste başvurmaya (örneğin, birim kök testi) gerek olmamasıdır. Dolayısıyla değişkenlerin düzey değerleri ile analiz yapılabilmektedir (Kónya, 2006).

Kónya (2006)'nın panel nedensellik testi için önerdiği denklem sistemi şu şekildedir:

$$\begin{aligned} Y_{1,t} &= \alpha_{1,1} + \sum_{i=1}^{l_1} \beta_{1,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{l_1} \delta_{1,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{1,1,t} \\ Y_{2,t} &= \alpha_{1,2} + \sum_{i=1}^{l_1} \beta_{1,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{l_1} \delta_{1,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{1,2,t} \\ Y_{N,t} &= \alpha_{1,N} + \sum_{i=1}^{l_1} \beta_{1,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{l_1} \delta_{1,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{1,N,t} \\ X_{1,t} &= \alpha_{2,1} + \sum_{i=1}^{l_2} \beta_{2,1,i} Y_{1,t-i} + \sum_{i=1}^{l_2} \delta_{2,1,i} X_{1,t-i} + \varepsilon_{2,1,t} \\ X_{2,t} &= \alpha_{2,2} + \sum_{i=1}^{l_2} \beta_{2,2,i} Y_{2,t-i} + \sum_{i=1}^{l_2} \delta_{2,2,i} X_{2,t-i} + \varepsilon_{2,2,t} \\ X_{N,t} &= \alpha_{2,N} + \sum_{i=1}^{l_2} \beta_{2,N,i} Y_{N,t-i} + \sum_{i=1}^{l_2} \delta_{2,N,i} X_{N,t-i} + \varepsilon_{2,N,t} \end{aligned}$$

Denklemlerde gösterilen l ifadesi bilgi kriterleri kullanılarak tespit edilen uygun gecikme uzunluğunu, N ifadesi yatay kesitleri, t ise zaman boyutunu temsil etmektedir. Değişkenler arasında nedensellik ilişkisi $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ değişkenlerinin sıfıra eşit olup olmamalarına göre yorumlanmaktadır. Eğer $\delta_{1,j,i}$ değişkeni sıfıra eşit değilken $\beta_{2,j,i}$ değişkeni sıfıra eşitse $X \rightarrow Y$ nedensellik ilişkisi söz konusudur. Diğer yandan $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ değişkenlerinin ikisi de sıfıra eşit değilse $X \leftrightarrow Y$ nedensellik ilişkisi vardır. Son olarak $\delta_{1,j,i}$ ve $\beta_{2,j,i}$ değişkenlerinin ikisi de sıfıra eşitse $X \nleftrightarrow Y$ herhangi bir nedensellik ilişkisi yoktur (Aydın, 2018: 9).

3.BULGULAR

Konya (2006) panel nedensellik testi sonuçları Tablo 1 ve Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo-1: Konya (2006) panel nedensellik testi sonuçları

H0: DYY, KVG'nin nedeni değildir.				
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Avustralya	0.080	56.475	38.176	27.308
Avusturya	0.397	18.192	10.285	6.795
Belçika	0.615	9.897	5.737	4.404
Kanada	0.035	11.072	6.925	5.185
Danimarka	0.184	11.928	6.618	4.530
Finlandiya	0.546	67.310	44.020	34.147
Fransa	11.426	40.455	28.022	22.583
Almanya	24.535***	27.215	8.444	4.772
Yunanistan	1.912	20.201	12.752	9.624
İrlanda	0.200	12.416	8.035	6.605
İtalya	0.008	9.187	4.761	3.413
Japonya	2.628	26.629	15.723	11.991
Hollanda	0.010	15.712	9.228	6.598
Yeni Zelanda	0.008	14.199	7.205	4.564
Norveç	7.272	28.209	18.879	14.659
İspanya	1.184	26.910	19.497	15.183
İsveç	1.433	13.321	7.730	5.444
Türkiye	0.913	8.822	5.909	4.432
İngiltere	3.107	9.280	5.129	3.439
ABD	25.253***	24.825	18.959	15.810

Not: *** ifadesi %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Kritik değerler 1000 Bootstrap kullanılarak elde edilmiştir. Bilgi kriteri olarak Schwarz kullanılmıştır.

Tablo 1’de sunulan sonuçlara göre, yalnızca Almanya ve ABD’de DYY’den KVG’ye doğru tek yönlü Granger nedensellik söz konusudur. Almanya ve ABD dışında kalan OECD ülkelerinde ise DYY’den KVG’ye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu kapsamda Almanya ve ABD’de doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan politikaların kurumlar vergisi gelirleri üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak aynı şey bu iki ülke dışında kalan OECD ülkeleri için geçerli değildir. Bu ülkelerde Doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan politik, mali veya iktisadi politikaların kurumlar vergisi gelirleri üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

Tablo 2’de ters yönlü ilişkiyi görebilmek, bir diğer ifadeyle KVG’den DYY’ye doğru nedensellik ilişkileri tespit edebilmek için uygulanan nedensellik testi bulguları sunulmuştur:

Tablo-2: Konya (2006) panel nedensellik testi sonuçları

H0: KVG, DYY'nin nedeni değildir.				
Ülkeler	Wald İstatistiği	Bootstrap Kritik Değerler		
		%1	%5	%10
Avustralya	27.689***	18.265	9.004	6.744
Avusturya	2.658	26.123	12.982	8.619
Belçika	0.293	13.129	6.295	4.313
Kanada	1.304	44.970	27.201	20.018
Danimarka	1.051	25.539	14.536	10.276
Finlandiya	27.851***	22.609	12.619	8.782
Fransa	0.568	89.129	62.455	51.453
Almanya	0.308	34.523	17.927	12.196
Yunanistan	0.541	15.537	9.590	6.839
İrlanda	0.015	15.599	11.321	7.815
İtalya	0.003	22.837	9.843	6.550
Japonya	1.245	39.078	27.968	21.533
Hollanda	1.884	20.035	11.828	7.754
Yeni Zelanda	0.004	16.447	9.157	6.371
Norveç	4.565	49.876	28.670	21.065
İspanya	39.929	75.804	57.192	46.800
İsveç	1.394	23.108	14.217	10.108
Türkiye	10.003	33.240	22.105	18.299
İngiltere	0.685	29.154	16.761	10.338
ABD	0.017	16.493	9.213	6.868

Not: *** ifadesi %1 anlamlılık düzeyinde sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Kritik değerler 1000 Bootstrap kullanılarak elde edilmiştir. Bilgi kriteri olarak Schwarz kullanılmıştır.

Tablo 2’de sunulan sonuçlara göre, yalnızca Finlandiya ve Avustralya’da KVG’den DYY’ye doğru tek yönlü Granger nedensellik söz konusudur. Finlandiya ve Avustralya dışında kalan OECD ülkelerinde ise KVG’den DYY’ye doğru tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Bu kapsamda Finlandiya ve Avustralya’da doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan mali politikaların (teşvik, indirim, istisna, muafiyet gibi) doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak aynı şey bu iki ülke dışında kalan OECD ülkeleri için geçerli değildir. Bu ülkelerde Doğrudan yabancı yatırım çekmek için uygulanan mali veya iktisadi politikaların doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olmadığı söylenebilir.

SONUÇ

Yıllar itibariyle yapılan çalışmalar incelendiğinde DYY’nin hemen hemen her ülke için oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Ülkeler DYY’yi kendi ülkelerine çekebilmek ve uzun dönemli faydalar sağlamak amacıyla çeşitli teşvikler veya ayrıcalıklar sunmaktadırlar. Literatürde DYY akımlarını etkileyen faktörlerin mali, iktisadi ve politik yönleri dikkat çekmekle birlikte bu faktörlerin istikrarı ve sağladığı maliyet avantajları çekici ve itici nitelikte olduğu söylenebilir. Ancak bununla birlikte sağlanan bu avantajların bazı dezavantajları da söz konusudur. Bunların başında vergi gelirleri gelmektedir. Konu ile ilgili literatür incelendiğinde farklı bulguların varlığı belirsizlik yaratmaktadır. Kimi çalışmalarda DYY akımlarının vergi gelirlerini pozitif etkilediği sonucuna varılırken kimi çalışmalarda tersi bir etki tespit edilmiştir. Bu ise tam anlamıyla bir konsensüsün olmadığı anlamına gelmekle birlikte DYY’nin kazanımlarıyla birlikte yarattığı potansiyel kayıplarının üzerinde durulması ve incelenmesi gereken bir konu olduğunu bizlere göstermektedir.

Çalışmada 1971-2018 döneminde OECD ülkeleri üzerine doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ile kurumlar vergisi gelirleri (KVG) arasındaki ilişki Konya (2006) tarafından geliştirilen panel nedensellik yöntemiyle analiz etmiş ve DYY’den KVG’ye doğru (Almanya ve ABD hariç) ve KVG’den DYY’ye doğru (Finlandiya ve Avustralya hariç) tek yönlü Granger nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Bu sonuçlara paralel olarak daha fazla doğrudan yabancı yatırım isteyen ev sahibi ülkelerin kendi iç piyasasını da bozmayacak şekilde teşvik sistemlerini düzenlemelidirler. DYY’nin yatırım yaptığı

ülkelerde dikkat ettiği kriterlerin başında vergiler geldiğinden ev sahibi ülkelerin zararlı vergi rekabetine yol açmayacak şekilde vergi sistemlerini düzenlemeleri gerekmektedir.

Gerek vergisel gerekse de vergi dışı yapılacak teşviklerin tamamı bir bütün halinde düşünölmeli ve kamu harcamalarının finansmanında temel yapı taşı olan vergi gelirlerini olabildiğince artırılması hedef olmalıdır.

KAYNAKÇA

- Andrejovska, A., & Pulikova, V. (2018). "Tax Revenues in the Context of Economic Determinants", **Montenegrin Journal of Economics**, 14(1), 133-141.
- Aydın, M. (2018). "Enerji Tüketimi İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler Örneği", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 36(1), 1-15.
- Bahtiyar, E., Karabacak, M. & Meçik, O. (2018). "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Vergi Gelirleri İlişkisi: Panel Veri Analizi", **İzmir International Congress on Economics and Administrative Sciences**, 499-510, Detay Yayıncılık.
- Basheer, M., Ahmad, A., & Hassan, S. (2019). "Impact of Economic and Financial Factors on Tax Revenue: Evidence From the Middle East Countries", **Accounting**, 5(2), 53-60.
- Bayar ve Çelik (2019). "Ticari Serbestleşmenin Vergi Geliri Etkisi: Türkiye Örneği", **Maliye Dergisi**, 176(1), 428-440.
- Bayar, Y. ve Öztürk, O. F. (2018). "Impact of Foreign Direct Investment Inflows on Tax Revenues in OECD Countries: A Panel Cointegration and Causality Analysis", **Theoretical & Applied Economics**, 25(1), 31-40.
- Bunescu, L., & Comaniciu, C. (2014). "Analysis of Correlation Between Tax Revenues and Other Economic Indicators in European Union Member States", **Studies in Business & Economics**, 9(1), 24-34.
- Ekinci, A. (2011). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980- 2010)", **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 6(2), 71-96.
- Karagöz, K. (2007). "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım Girişlerini Belirleyen Faktörler: 1970–2005", **Journal of Yaşar University**, 2(8), 929-948.
- Kónya, L. (2006). "Exports and Growth: Granger Causality Analysis on OECD Countries With a Panel Data Approach", **Economic Modelling**, 23(6), 978-992.
- Kutbay, H. (2019). "Vergi Gelirlerini Etkileyen Faktörler: Seçilmiş Ülkeler İçin Panel Veri Analizi". **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(3), 602-617.
- Mahmood, H., & Chaudhary, A. R. (2013). "Impact of FDI on Tax Revenue in Pakistan", **Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences (PJCSS)**, 7(1), 59-69.
- Odabas, H. (2016). "Foreign Direct Investment Inflows on Tax Revenues in the Transition Economies of European Union", **New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences**, 2(2), 17-22.
- Okey, M. K. N. (2013). "Tax Revenue Effect of Foreign Direct Investment in West Africa", **African Journal of Economic and Sustainable Development**, 2(1), 1-22.
- Sarısoy, İ. ve Selçuk, K. (2010). "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kurumlar Vergisi Gelirleri Üzerindeki Etkisinin Ekonometrik Analizi", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, (36), 133-153.
- Tabasam, F. (2014). "Impact of Foreign Capital Inflows on Tax Collection: A Case Study of Pakistan", **Journal of Global and Social Science Issues**, 2(2), 51-60.
- Tutgun, S. (2019). "Doğrudan Yabancı Yatırımların Türkiye'deki Vergi Gelirleri Üzerindeki Etkisi", **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 17(4), 36-49.
- Yurdadoğ, V. ve Albayrak, M. (2019). "Avrupa Birliği'nde Vergi Rekabetinin Panel Veri Analizi ile Değerlendirilmesi", **Maliye Dergisi**, (176), 298-328.

Cam Tavan Sendromu Kadınların Girişimcilik Faaliyetlerini Etkiliyor Mu? Turizm Sektöründe Bir Araştırma

Prof. Dr. Said KINGIR

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

saidkingir@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5459-3484

Damla TEZ

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi

damlatez16@gmail.com

ORCID ID: 0000-0003-0377-0812

ÖZET

Temelde cinsiyet farklılığına dayanan cam tavan kavramı hem piyasaya yeni girecek kadın girişimcileri hem de piyasada var olan kadınları olumsuz yönde etkilemekte, çoğu zaman bu durum kadınlar için caydırıcı bir unsur olmaktadır. Bu çalışmanın amacı, turizm sektöründe kadınların toplumsal algı gereği maruz kaldıkları, cam tavan kavramının kadınların girişimcilik faaliyetlerine ne denli yansıdığına belirlenmesidir. Bu araştırmada nitel araştırma metodu kullanılmış, çalışma alanının bilgilerini ve kuramsal çerçevesini oluşturabilmek adına ikincil veriler ele alınarak içerik analizi tekniği ile incelenmiştir. Kapsamlı bir literatür taramasının ardından bazı kadınların cam tavan sendromundan kurtulmak için çözüm olarak girişimcilik faaliyetlerine yöneldikleri görülürken; bazı kadınların ise girişimciliğe cesaret edemediklerinden ve ellerinde bulunan işi de kaybetmek istemediklerinden cam tavana sessiz kaldıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kadın Girişimcilik, Turizm, Cam Tavan Sendromu

Does Glass Ceiling Syndrome Affect Women's Entrepreneurial Activities? A Research in the Tourism Sector

ABSTRACT

The glass ceiling concept, which is basically based on gender difference, negatively affects both women entrepreneurs who will enter the market and women who are in the market, and this situation is often a deterrent for women. The aim of this study is to determine how much the glass ceiling concept is reflected in women's entrepreneurial activities, which women are exposed to in the tourism sector as a requirement of social perception. In this research, qualitative research method was used, and secondary data were examined by content analysis technique in order to create the information and theoretical framework of the study area. After a comprehensive literature review, it was seen that some women turned to entrepreneurial activities as a solution to get rid of the glass ceiling syndrome; it has been observed that some women remain silent at the glass ceiling because they do not dare to become entrepreneurs and do not want to lose their job.

Keywords: Women Entrepreneurship, Tourism, Glass Ceiling Syndrome

GİRİŞ

Kadın girişimci; kendi adına işletmesi olan, tek başına çalışan ya da yanında işçi çalıştıran, işiyle ilgili olarak kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde olan, işletmenin geleceği adına planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı üzerinde söz sahibi olan, mal ve hizmet üretip satan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kadındır (Soysal, 2010, s. 90). Kadın girişimciliğin ortaya çıkma nedeni temelde kadınların iş hayatında yeterli istihdam edilmemesi ve edildiği zamandan da düşük ücretle çalıştırılmalarıdır. Diğer yandan kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörleri ekonomik zorunluluk, ek gelir ihtiyacı, mesleki ayırım, gelir eşitsizliği, cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı ücret farklılıkları, özgür olma ve kendi işinin patronu olma arzusu, sosyal statü kazanma isteği gibi pek çok faktör olarak ele almak mümkündür (Güney, 2006, s. 35).

Araştırma kapsamında yukarıda belirtilen faktörlerden cam tavan sendromunun kadın girişimciler üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Cam tavan kavramı kadınların iş hayatında üst pozisyona ulaşmada yaşadıkları zorlukları ifade eden görülmez engelleri temsil etmektedir. Temelde cinsiyet farklılığına dayanan bu kavram hem piyasaya yeni girecek kadın girişimcileri hem de piyasada var olan kadınları olumsuz yönde etkilemekte, çoğu zaman bu durum kadınlar için caydırıcı bir unsur olmaktadır. Turizm sektörü özellikleri itibariyle emek- yoğun ve 7-24 hizmet veren işletmeleri kapsamaktadır ve diğer sektörlerle nazaran kadınların istihdam edilme oranları iki kat daha fazladır. Fakat buna rağmen üst kademede bulunan kadın sayısı oldukça azdır. Erkeklerin egemen olduğu bir toplumda bazı kadınlar cinsiyet sömürülerine boyun eğmeyerek piyasaya girmeyi tercih etse de, kendilerini kabul ettirmeleri çok kolay olmamaktadır.

Bu araştırmada kadınların iş hayatında karşılaştıkları cam tavan sendromunun girişimcilik faaliyetleri üzerindeki etkisi araştırılmaya çalışılmıştır. Literatürde cam tavan sendromunun kadınların iş hayatına etkisi üzerine birçok çalışma olduğu görülmektedir. Fakat ilgili yazında cam tavan sendromunun turizm sektörü bazında değerlendirildiğinde kadınların girişimcilik faaliyetlerine olan etkisi ile ilgili kapsamlı bir çalışma bulunmamaktadır. Bu sebeple, çalışmanın literatüre katkı sağlaması amaçlanmaktadır. Araştırmanın sonuç bölümünde bazı kadınların cam tavan sendromundan kurtulmak için çözüm olarak girişimcilik faaliyetlerine yöneldikleri görülürken; bazı kadınların ise girişimciliğe cesaret edemediklerinden ve ellerinde bulunan işi de kaybetmek istemediklerinden cam tavana sessiz kaldıkları görülmüştür.

LİTERATÜR TARAMASI

Kadın Girişimciliği Kavramı Ve Kadınların Girişimcilik Faaliyetlerine Başlama Nedenleri

Kadın girişimciliği kavramı literatüre ilk kez 1974 yılında girmiştir 1980'li yıllardan sonra ise kadınların iş hayatında yer alma durumunun artması neticesinde bu kavram sıklıkla ele alınmaya başlanmıştır (Mesci vd., 2018, s. 393). Kadın girişimciliği; kadınların kendi kazançlarını elde ederek ekonomik bağımsızlıklarını sağlamalarına, toplumundaki statülerinin artmasına ve ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır (Gül & Gül, 2018, s. 56).

Kadın girişimci; bir işletmeyi kuran, organizasyonunu ve sürdürülebilirliğini sağlayan kadın veya kadın gurubu olarak tanımlanmaktadır. Kadın girişimci; kendi adına işletmesi olan, tek başına çalışan ya da yanında işçi çalıştıran, işiyle ilgili olarak kamu ve özel kuruluşlarla işbirliği içinde olan, işletmenin geleceği adına planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı üzerinde söz sahibi olan, mal ve hizmet üretip satan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kadındır (Soysal, 2010, s. 90). Kadın girişimciler iş hayatında; çalışma yaşamının kalitesine önem gösteren, kalite üzerine odaklanan, işletme yönetiminde yaratıcılığı ve insani yaklaşımları öne çıkaran ayrıca işletme yönetiminde finansal amaçlara önem verdikleri kadar sosyal ve kültürel amaçlara da önem veren bir yaklaşım sergilemektedirler. (Şahin, 2006, s. 34).

Kadın girişimciliğin ortaya çıkma nedeni temelde kadınların iş hayatında yeterli istihdam edilmemesi ve edildiği zamandan da düşük ücretle çalıştırılmalarıdır. Kadın girişimci sayısındaki artış hem ülkenin ekonomisine katkı sağlar hem de ülkenin gelişmişlik seviyesini aynı oranda artırır. Bu nedenle sosyal ve ekonomik gelişmeye katkı sağlamak adına kadın girişimcilere destek verilmesi önem arz etmektedir (Andiç & Çakır, 2020, s. 166).

Kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörler şu şekilde sıralanabilir (Bozkurt & Yaşar, 2018, s. 241; Filizöz & Yaraş, 2020, s. 183-184):

- Bağımsızlık isteği, aileden miras yoluyla iş yeri kalması, ekonomik sıkıntılar, kadınların maaşlı çalışma olanaklarının az olması, toplumsal önyargılar nedeni ile bazı iş alanlarında kadınlara yer verilmemesi, kendini gerçekleştirme isteği kadınların cinsiyet ayrımcılığına maruz kalması aile bütçesine katkı sağlama, her gün kendi işini kuran kadın girişimcilerin artması ile kadınların rol model alacakları kişi sayısındaki artış, yüksek statü beklentisi, daha iyi yaşam sürme arzusu, başarıma hırısı, kadınların iş yerlerinde belli bir yere kadar yükselebilecekleri düşüncesi (cam tavan) kadınları girişimciliğe yönlendiren faktörlerin bazılarıdır.

Kadın girişimcilerin girişimcilik eylemlerini engelleyen sermaye eksikliği, toplumun inanç ve baskısı, cinsiyet ayrımcılığı, cinsel ve duygusal taciz, iletişim eksikliği, yasalardan kaynaklanan engeller, basmakalıp yargılar, rol çatışması, eğitim düzeyinin düşük olması, zaman kısıtı, örgütsel sorunlar gibi pek çok engel bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de 1970’li yıllarda ortaya atılan cam tavan sendromu kavramıdır. Çalışma bazında kadın girişimcilerin karşılaştıkları engellerden cam tavan sendromu aşağıda ele alınmaktadır.

CAM TAVAN SENDROMU

İş hayatında kadın çalışanların iş ve aile hayatı arası denge kuramaması zorluğu ve kadının aile yaşantısında daha fazla sorumluluk alması nedeni ile alt kademelerde istihdam edilmesinin tercih edilmesi işletmelerde yöneticilik kadrolarında erkeklerin egemen olmasına neden olmaktadır (Üçyıldız, 2017, s. 17-19). Kadınların üst düzey yönetim pozisyonuna ulaşmada yaşadığı zorlukları ifade eden cam tavan kavramı önemli bir sorunu teşkil etmektedir.

Cam tavan (“Glass Ceiling”) kavramı ilk kez 1986’da Wall Street Journal’da kurumsal kadın adına yayınlanan bir raporda Hymowitz ve Schellhardt’ın yazdığı makalelerinde kullanılmıştır (Gülbay, 2012, s. 80). Cam tavan sendromu kadınların üst kademe yönetim pozisyonlarına geçmesini engelleyici örgütsel ve davranışsal önyargılardan kaynaklanan görünmez engel olarak tanımlanmaktadır (Akoğlan Kozak, 2016, s. 164). Diğer bir tanıma göre cam tavan; kadınların kariyerlerinde hiyerarşik düzeyde üst sıralara ilerlemelerinin önüne geçen görünmez engeldir (Güzel, 2009, s. 87-89). Cam tavan engelleri temelde cinsiyet farklılığına dayanan bir olgu olmaktadır. Cinsiyet temelli eşitsizlikler hem piyasaya yeni girecek kadınları hem de piyasada zaten var olan kadınları olumsuz yönde etkileyerek

çoğu zaman kadınların girişimcilik faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemektedir (Andiç & Çakır, 2020, s. 165). Toplumun dayattığı cinsiyet ayrımı kadınların girişimcilik faaliyetlerinde caydırıcı bir unsur olmaktadır (Emre Deveci, 2019, s. 151-178).

Cam tavanın kadına yönelik olmasının nedeni kadınların toplumda çok fazla rol üstlenmesinden kaynaklanmaktadır. Toplumda kadın, hem anne hem eş hem birey hem işgören pozisyonlarında bulunarak bir çok rolde bulunmaktadır. Bu durum da kadının üst pozisyonlara gelmesinde en büyük engel olarak görülmektedir. Diğer yandan kadının işi ile ailesi arasında tercih yapma durumu söz konusu olduğunda kadının ailesini seçme durumu bir başka engel olarak görülmektedir (Salha, 2018, s. 217). Cam tavan kavramına yönelik üç farklı görüş ele alınabilir: Birincisi; kadınlar kendi emekleri doğrultusunda üst düzey pozisyona ulaşabilirler. İkincisi; çoklu rol üstlenen kadınlar ev ve iş yaşamını birlikte yürütebilmek adına mücadele edebilirler. Son olarak; küçük işletme sahibi kadınların girişimsel başarıları yok sayılabilir (Andiç & Çakır, 2020, s. 164). Yapılan bir araştırmada iş hayatının erkek egemen olmasından kaynaklı olarak kadın girişimcilerin piyasada kendilerini kabul ettirmek konusunda zorlandıkları saptanmıştır (Vural, 2016, s. 70).

TURİZM SEKTÖRÜNDE KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE CAM TAVAN SENDROMU

Turizm sektörü kadınlara fırsatlar sunma ve kadın istihdamını arttırmaya yönelik programlar geliştirmesi açısından önem arz etmektedir. Dünya turizm sektöründe kadınlar çalışanların %54'ünü oluşturmaktadır (Çiçen vd., 2020, s. 55). TÜİK işgücü istatistiklerine göre Türkiye'de şirketlerde üst düzey ve orta düzey yönetici pozisyonunda kadın oranı 2012 yılında %14,4 iken 2017 yılında sadece %17,3 oranına ulaşmıştır (Nalçalı İkiz, 2020, s. 378). Bu durum kadın yöneticilerin sayısı açısından yeterli bir rakama ulaşamamaktadır.

Uluslar arası Dünya Çalışma Örgütü (ILO) küresel çalışma trendleri son raporuna göre; dünya genelinde 3 milyar kişi çalışmaktadır. Bu 3 milyar kişinin 1,2 milyarının kadın nüfusu oluşturmaktadır (Aylan vd., 2019, s. 1274). 2019 yılı verilerine dünyada genel olarak 139 milyon 823 bin kişinin konaklama ve yiyecek-içecek hizmetleri sektöründe istihdam edildiği bilinmektedir. Bu sayının %54,2'sini kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye'de ise 2019 yılında konaklama ve yiyecek-içecek hizmetleri sektöründe istihdam edilen kadın oranı %25,2 olarak dünyanın oldukça gerisinde kalmaktadır. EUROTASTAT, turizm istihdamı istatistiklerine göre Türkiye'de 2019 yılında toplam 27 milyon 230 bin kişi turizm sektöründe istihdam etmiştir. Kadınların turizmde istihdam edilme oranı 2014 yılında %29,7 iken, 2019 yılında %31,9'a yükselmiştir (Ardıç Yetiş & Çalışkan, 2020, s. 111-113).

Hizmet sektörü içinde yer alan turizm endüstrisini kapsayan işlerin büyük bir bölümü "kadın işi" olarak kabul edildiğinden (yemek pişirme, yatak yapımı, temizlik, servis vb.), çalışan işgücünün kadın olması tercih edilmektedir. Fakat bu tercih daha çok alt pozisyonlarda görülmektedir. Diğer sektörlerde olduğu

gibi turizm sektöründe de iş bölümlerinde cinsiyet ayrımı bulunmaktadır. Kadın; garson, temizlikçi, satış elemanı gibi alanlarda istihdam edilirken, erkekler; garson, barmen, bellboy gibi alanlarda istihdam edilmektedir. Diğer yandan yönetici pozisyonunda erkek egemenliği hakimken, kadınlar daha az kariyer geliştirme fırsatı olan alt kademelerdeki işlere yoğunlaşan pozisyonunda kalmaktadır (Aydın Tükeltürk & Şahin Perçin, 2008, s. 119). Her ne kadar diğer sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de cinsiyete dayalı eşitsizlikler var olsa da , turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ülkelere işsizlere ve kadınlara istihdam sunması bakımından oldukça önem arz etmektedir (Kaya, 2017, s. 6). Turizm sektöründe var olan cinsiyet ayrımcılığı cam tavan sendromunun temelini oluşturmaktadır. Li ve Loung (2001) yaptığı bir araştırmasında katılımcıların %95 gibi büyük bir oranının turizm işletmelerinde cam tavan sendromuna maruz kaldıklarını tespit etmiştir (Dinçer vd., 2016, s. 384).

Kadın girişimcilerin çoğunlukla hizmet sektöründe yer alma nedenleri (Erkol Bayram, 2018, s. 61);

- Kadınların büyük bir kısmının hizmet sektöründe bilgi ve beceri sahibidir.
- Kadınların teknik bilgi konusunda eksiklikleri onları hizmet sektörüne yönlendirmiştir.
- Kadınlar finansal kaynakları elde etmede yaşadıkları zorluklar neticesiyle düşük kapasiteli işleri tercih etmektedirler.

Kadın girişimciler ilk işlerini genellikle hizmet sektörü, eğitim, halkla ilişkiler, sağlık alanlarında kurmaktadır. Diğer yandan girişimci kadınların genelde gıda, hazır giyim, sigortacılık, turizm, temizlik, sağlık sektörlerine yoğunlaştığı söylenebilmektedir (Soysal, 2010, s. 93). Turizm türleri içerisinde kadınların girişimcilik faaliyetleri alanında en başarılı oldukları turizm türü kırsal turizm olmaktadır. Kadınlar doğup büyüdüğü coğrafyada pansiyon, butik restoran, agro turizm temelli çiftlikler, hediyelik eşya mağazaları gibi işletmelerle hem diğer kadınlara örnek olmakta, hem ülkenin kalkınmasına destek olmakta hem de kendi aile refahını yükseltmektedir (Kaya, 2017).

Kadınların eril girişimci yeteneklerine sahip olmada yetersiz olduklarının düşüncesi, kadın girişimcilere yönelik güvensizlik duyulmasına neden olmaktadır. Bu durum cam tavan sendromundan çok cam tavanın temelini oluşturan cinsiyet ayrımı olarak algılanmalıdır. Çünkü kadın girişimcilerde dikey hareketlilikten ziyade girişime başlama ve sürdürme aşamalarında karşılaşılan engeller söz konusu olmaktadır. Fakat bu noktada kadın girişimcilere destek verenler olabileceği gibi engellemeye çalışanlardan olacaktır. Ki ikinci ihtimalin olma olasılığı erkek egemen bir toplumda daha fazla yüzde içermektedir. Bu durum ise kadın girişimcilerde cam tavan etkisine yol açabilmektedir (Öğüt, 2006, s. 73). Her ne kadar toplumda algılanan cinsiyet ayrımı, kadınları girişimcilik faaliyetlerine bulunmada geri plana itse de Türkiye’de kadın girişimciliğe yönelik başarılı örnekler bulunmaktadır. Kars, Şanlıurfa, Kapadokya, Çanakkale, Ankara gibi farklı bölgelerde konaklama, yiyecek-İçecek, yöresel ürünler, hediyelik eşya gibi alanlarda kadın girişimciliği görülmektedir (Erkol Bayram, 2018, s. 62).

Turizm sektörünün özellikleri nedeni ile kadınların girişimcilik ve yöneticilik faaliyetlerinde geriplanda bırakılmalarının nedenleri (Aydın Tükeltürk & Şahin Perçin, 2008, s. 119-120).

- Turizm sektörü 7-24 hizmet vermek durumundadır ve bu yönden yoğun çalışma saatleri söz konusudur. Özellikle hafta sonları ve tatil dönemlerinde çalışma gereği kadınların aileyi ihmal edeceği ve her iki durumda da işlerin aksayacağı önyargısını doğurmaktadır.
- Yöneticilerin bazı zorunluluklardan dolayı yer değiştirme durumunda kalmaları özellikle evli ve çocuklu kadınların üstesinden gelebileceği bir durum olarak görülmemektedir.
- Turizm sektörünün kırılğan bir yapısının olması nedeniyle kadınların stres ve kriz yönetimini ev hayatıyla birlikte işleyemeyecekleri kanısı mevcuttur.

SONUÇ

Cam tavan sendromu iş dünyasında adından sıklıkla bahsedilen bir olgudur. Cam tavan olgusunun temelini cinsiyet ayrımı oluşturmaktadır. Cam tavanın kadına yönelik olmasının başlıca nedenlerinden biri kadınların toplumda çok fazla rol üstlenmesinden kaynaklanmakta ve bu durum kadının üst pozisyona yükselmesinde bir engel olarak görülmektedir. Bu bağlamda bazı kadınlar başarısının farkında olamayarak yönetmeyi değil, yönetilmeyi tercih etmektedir. Bu kapsamda iş hayatında maruz kalınan cam tavan bazı durumlarda kadınları girişimciliğe iterken; bazı durumlarda ise kadınların kendine olan güvenlerinin yitirilmesine ve sahip oldukları işten de olmamak düşüncesi ile buna boyun eğmelerine sebep olmaktadır.

Cam tavan etkisinden kurtulmak amacıyla girişimciliğe yönelen kadınlar da erkek egemen toplumda pazarda kendine yer bulmakta oldukça zorlanmaktadır. Kadınların eril girişimci yeteneklerine sahip olmada yetersiz olduklarının düşüncesi, kadın girişimcilere yönelik güvensizlik duyulmasına neden olmaktadır. Bu durum cam tavan sendromundan çok cam tavanın temelini oluşturan cinsiyet ayrımı olarak algılanmalıdır. Çünkü kadın girişimcilerde dikey hareketlilikten ziyade girişime başlama ve sürdürme aşamalarında karşılaşılan engeller söz konusu olmaktadır. Kadınların bu kapsamda girişim hareketlerinin engellenmeye çalışılması kadın girişimcilerde cam tavan etkisine yol açabilmektedir. Fakat her ne kadar toplumda algılanan cinsiyet ayrımı, kadınları girişimcilik faaliyetlerine bulunmada geri plana itse de kadın girişimciliğe yönelik başarılı örnekler de bulunmaktadır.

Kadınlar günümüze kadar bir şekilde ekonomik hayatta kendine yer edinmeye çalışmış ve toplumda var olmaya yönelik mücadelelerine devam etmişlerdir. Fakat kadınların bu ekonomik yaşam içerisinde genellikle aynı alanlarda yoğunlaştırıldığı görmezden gelinemeyen bir gerçektir. Kadınların yoğun olarak istihdam edildiği sektörlerden biri hizmet sektörüdür fakat bu alanda kadınların üst kademelere yükselmelerine pek imkan tanınmamaktadır. Araştırma kapsamında turizm sektörü ele alındığında kadınlara yönelik bu algının bu sektörde de mevcut olduğu söylenebilmektedir. Turizm işletmelerinde yönetici pozisyonunda erkek egemenliği hakimken, kadınlar daha az kariyer geliştirme fırsatı olan alt

kademelerdeki işlere yoğunlaşan pozisyonunda kalmaktadır. Diğer yandan kadınların daha az ücretle istihdam edilmeleri bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Turizm sektörünün yoğun çalışma saatleri, hassas bir yapıya sahip olması nedeni ile krizlere müsait olması, bazı durumlarda yer değiştirme durumunda kalınması gibi nedenlerden dolayı kadınların girişimcilik faaliyetleri geri plana atılmaktadır. Maruz kalınan cinsiyet temelli cam tavan olgusu bazı kadınları bu doğrultuda girişimciliğe iterken, bazı kadınların özgüven eksikliği yaşamalarına neden olmaktadır. Turizm sektöründe bu olumsuzluklar nedeni ile girişimcilik faaliyetlerine yönelen kadınların genelde kırsal turizm türünde başarılı oldukları bilinmektedir. Cam tavan olgusuna yenilmemek adına kadınların kendilerine olan özgüvenlerini kaybetmemesi oldukça önem arz etmektedir.

Yapılan bu araştırmada sadece literatür taraması ile sınırlı kalmıştır. Bu araştırmada bulunan bilgiler neticesinde saha uygulaması yaparak, turizm sektöründe faaliyet gösteren kadınların girişimcilik algılarını, maruz kaldıkları cam tavan sendromuna yönelik tutumlarını belirlemek adına bir araştırma yapılmasında fayda görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akoğlan Kozak, M. (2016). Kariyer Planlama, (Sekizinci Bölüm), *Otel İşletmelerinde İnsan Kaynakları Yönetimi ve Örnek Olaylar*, 6.Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, (s. 164), ISBN 978-975-8326-07-5
- Andiç, İ. İ., & Çakır, H. (2020). Girişimci Kadınlar: Yozgat Örneği. *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* , 159-180.
- Ardıç Yetiş, Ş., & Çalışkan, N. (2020). Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: Mevcut Duruma İlişkin Değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 18 (3), 105-119.
- Aydın Tükeltürk, Ş., & Şahin Perçin, N. (2008). Turizm Sektöründe Kadın Çalışanların Karşılaştıkları Kariyer Engelleri ve Cam Tavan Sendromu: Cam Tavani Kırmaya Yönelik Stratejiler. *Yönetim Bilimleri Dergisi* , 6 (2), 114-128.
- Aylan, F. K., Sarı Gök, H., & Şalvarcı, S. (2019). Kırsal Yoksulluğun Giderilmesinde Kadın Girişimciliğin Rolü: Lavanta Kokulu Köy Örneği. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies* , 7 (2), 1271-1289.
- Bozkurt, Ö., & Yaşar, F. (2018). Girişimci Olma Yolunda Kadın Girişimcileri Anlamak: Kadınlar Ne İster? *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi* (66), 239-251.
- Çiçen, C., Boyacıoğlu, E. Z., & Oğuzhan, A. (2020). Turizmde Kadın İşgücünün Cinsiyet Ayrımcılığı Algısı: Edirne İlinde Bir Araştırma. *Tourism and Recreation* , 54-63.
- Emre Deveci, S. (2019). Kadın Girişimciliğe Genel Bakış. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeni Ufuklar* (s. 151-178). içinde Gece Akademi.
- Erkol Bayram, G. (2018). Kadın Girişimciler ve Turizm: Mevcut Durum ve Sorunlar Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi* , 10 (2), 56-88.
- Filizöz, B., & Yaraş, D. (2020). Kadın Girişimci Profünün Belirlenmesine Yönelik TR72 Bölgesinde Bir Araştırma. *Girişimcilik, İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi* , 4 (8), 179-196.
- Gül, M., & Gül, K. (2018). Balıkesir İlinde Kadın Girişimci Profili ve Sorunları: Yiyecek- İçecek Sektöründe Bir Uygulama. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (56).

- Gülbay, M. (2012). Kadın Yöneticilerin Kariyer Sorunları: Cam Tavan Sendromu zerine Uygulamalı Bir Araştırma. *İstanbul Aydın Üniversitesi/Sosyal Bilimler, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* , İstanbul, 80.
- Güney, S. (2006). Kadın Girişimciliğe Genel Bir Bakış. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* , 1 (1).
- Güzel, B. (2009). Kadın alışanların Kariyer Engellerinin rgtsel Bağlılık zerine Etkisi: Dört ve Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama. *Dokuz Eylül Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü* , 87-89.
- İstanbulu Dinçer, F., Akova, O., Muğan Ertuğral, S., & Aydoğan ifi, M. (2016). Türkiye'de Turizm Sektöründe Kadın İstihdamı: İmkanlar ve Engeller. *Eurasian Academy of Sciences Social Journal* , 379-395.
- Kaya, ř. (2017). Turizmde Kadın Emeği. *Karatahta İş Yazıları Dergisi* (9), 1-22.
- Mesci, Z., Mesci, M., Karagöz, A., & zgen, C. (2018). Kadın Girişimcilerin Bölgesel Kalkınmada Rolü: Akçakoca İlçesi rneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* , 21 (39), 387-417.
- Nalalı İviz, A. (2020). Turizm İşletmelerinde Cinsiyet Ayrımcılığı ve Kadın alışanlar:Yöneticilerinin Konuya İlişkin Tutum ve Uygulamaları. *The Journal of Social Sciences Institute* , 373-396.
- ğt, A. (2006). Türkiye'de Kadın Girişimciliğin ve Yöneticiliğin nndeki Engel: Cam Tavan Sendromu. *Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* , 73.
- Salha, H. (2018). Turizm İşletmelerinde İşgören şikayetlerinin Yönetimi, (Dokuzuncu Bölüm), *Turizm İletişimi* , Editörler: S. şengül, ř. Ulama, O. Türkay, 1. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık, (s. 217), ISBN 978-605-2323-89-2
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* , 65 (1), 83-114.
- şahin, E. (2006). Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili zerine Bir Uygulama. *Selçuk Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi* , Konya, 31-42.
- şen, H. (2017). Cam Tavan Sendromuna Yol Açan Faktörler ve ıkış Yollarının İncelenmesi: İnan Kaynakları Yöneticileri Bağlamında Bir Araştırma. *Bilecik şeyh Edebalı Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi* ,Bilecik, 36-37.
- yıldız, U. H. (2017). Kadın alışanların Cam Tavan Sendromunu Algılamaları: Ege Bölgesinde Faaliyet Gösteren Seyaha Acentalarında Bir Araştırma. *Mersin Üniversitesi/Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans* , Mersin, 17-19.
- Vural, . (2016). Türkiye'de Kadın ve Erkek Girişimcilerin Başarılarının Sosyal ve Ekonomik Bakımdan Karşılaştırılması. *İstanbul Aydın Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans* , İstanbul, 70.

Opening Time 11:00 (GMT +3)

6th International EMI Entrepreneurship & Social Sciences Congress

16-18 September 2021, Bosnia Herzegovina

www.emissc.org

CONGRESS PROGRAM

With the participation and contributions of academics from **26 countries**:

Afghanistan, Argentina, Azerbaijan, Bangladesh, Bosnia Herzegovina Bulgaria, Cameroon, Gambia, Georgia, India, Iranian, Iraq, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Macedonia, New Zealand, Nigeria, Pakistan, Philippines, Romania, TRNC, Turkey, United Arab Emirates, United Kingdom, USA, Uzbekistan.

- Presentations will be in **Turkish & English**
- There are **4 virtual conference rooms: Nora, Aksaray, Ihlara, and Helvadere**
- For presentations, **zoom ID and links** will be shared with participants before the congress.

Note: EMI congress sessions are to be recorded in accordance to the General Data Protection Regulation (GDPR) and KİŞİSEL VERİLERİN KORUNMASI KANUNU (KVKK). By joining the congress sessions, you automatically consent to such recordings. If you do not consent to being recorded, discuss your concerns with the host or do not join the congress sessions.

Friday, 17 September 2021 Online (in English)	
11:00-12:00	<p>Opening Speeches Assoc.Prof.Dr. Mohammed ABUBAKAR, Co-Chair of EMI Congress Prof.Dr. Himmet KARADAL, Chair of EMI Congress Assoc.Prof.Dr. M.Naci EFE, International University of Gorazde, Bosnia Herzegovina Dr.Evren DİNÇER, Mayor of Aksaray Piano Recital (Zülal KARAKUŞ / Res. Asst. Orkun KARAKUŞ) Opening Panel: “Entrepreneurship during Crisis?” Prof.Dr. Mustafa TÜMER, Honorary President, (Eastern Mediterranean University, TRNC) Assoc.Prof.Dr. Dababrata CHOWDHURY, Co-Chair of EMI Congress (United Kingdom) Nikolai NEDYALKOV, Managing Director of Complex Kamchia, Varna (Bulgaria) Assoc.Prof.Dr. Elira TURDUBAEVA, Online University (Kyrgyzstan) Assoc.Prof. Dr. Azer DILANCHIEV, International Black Sea University (Georgia) Assoc.Prof.Dr. Erdoğan EKİZ, Westminster International University in Tashkent (Uzbekistan) Dr. Dumitru GOLDBACH, Târgoviste Valahia Üniversitesi (Romania) Prof Dr Siham EL-KAFABI, Director of Arrows Research Consultancy (New Zealand) Prof. Dr. Mensur NUREDİN, International Vision University, Gostivar/N.Macedonia</p>
Friday, 17 September 2021 - Aksaray Special Session Face to Face at Aksaray Science Center (in Turkish)	
14:00-15:00	<p>Opening Speech: Assoc.Prof.Dr. Muhammet SAYGIN - Co-Chair of EMI Congress Oud Recital: Asst.Prof.Dr. Ali Kerim ÖNER (Ankara Hacı Bayram Veli University) Opening Proceeding: “Marka Değeri Araştırması: Aksaray Örneği” Moderator: Prof.Dr. Himmet KARADAL Assoc.Prof.Dr. İnci ERDOĞAN TARAKÇI, Assoc.Prof.Dr. Yavuz AKÇI Dr. Evren DİNÇER, Mayor of Aksaray Cengiz AYDOĞDU, Aksaray Deputy</p>

	Hamza AYDOĞDU , Aksaray Governor
15:00-16:00	Opening Workshop <i>Face to Face at Aksaray Science Center (in Turkish)</i>
19.00-20.30	Online Panel <i>(in Turkish): "Oda ve Borsaların Kentlerin Kalkınmasındaki Rolü ve Önemi"</i> Moderator: Assoc.Prof.Dr. Muhammet SAYGIN

Online PARALLEL SESSIONS

17:00-18:30 Friday, 17 September 2021	
<u>Nora Session</u> Moderators	Assoc.Prof.Dr.Muhammet SAYGIN & Asst.Prof.Dr.Gaye ONAN
<u>Aksaray Session</u> Moderators	Assoc.Prof.Dr. Suat BEGEÇ & Asst.Prof.Dr. Fatih PEKTAŞ
<u>Ihlara Session</u> Moderators	Assoc.Prof.Dr. Veclal GÜNDÜZ & Dr.Bilal SUCUBAŞI
<u>Helvadere Session</u> Moderators	Assoc.Prof.Dr.Duygu HIDIROĞLU

Saturday, 18 September 2021

09:30-11:00	
<u>Nora Session</u> Moderators	Prof. Dr. Said KINGIR & Assoc. Prof. Dr. Bilsen BİLGİLİ
<u>Aksaray Session</u> Moderators	Prof.Dr. H. Esra KARABACAK & Assoc.Prof.Dr. Serdal İŞIKTAŞ
<u>Ihlara Session</u> Moderators	Assoc.Prof. Dr. Metin KAPLAN & Assoc.Prof.Dr. Veclal GÜNDÜZ
<u>Helvadere Session</u> Moderators	Prof. Dr. Adnan KALKAN & Asst. Prof. Dr. Gözde MERT
11:00-12:30	
<u>Nora Session</u> Moderators	Prof. Dr. Mazlum ÇELİK Asst.Prof.Dr. Hatice BAYSAL
<u>Aksaray Session</u> Moderators	Assoc. Prof. Dr. Savaş S. ATEŞ & Assoc.Prof.Dr. Didem RODOPLU
<u>Ihlara Session</u> Moderators	Prof.Dr. Himmet HÜLÜR & Prof. Dr. Neslihan KIYAR
<u>Helvadere Session</u> Moderators	Prof.Dr. Nilsun SARIYER & Prof.Dr. Recep YÜCEL
14:00-15:30	
<u>Nora Session</u> Moderators	Prof. Dr. Bülent KARA & Asst. Prof. Dr. Uğur ORAL
<u>Aksaray Session</u> Moderators	Prof.Dr. Mehmet ALTINÖZ & Prof.Dr. Aykut GÖKSEL
<u>Ihlara Session</u> Moderators	Prof.Dr. Rahmi YÜCEL & Assoc.Prof.Dr. Suna Muğan ERTUĞRAL
<u>Helvadere Session</u> Moderators	Prof.Dr. Yaşar AYYILDIZ & Prof.Dr. Hakan KİTAPÇI
15:30-16:00	
<u>Nora Session</u> Moderators	Best Paper Awards

Online Parallel Sessions Friday, 17 September 2021 – 17:00-18:30

Friday, 17 September 2021 – 17:00-18:30

Nora Session (Entrepreneurship)

Moderators Assoc.Prof.Dr.Muhammet SAYGIN & Asst.Prof.Dr.Gaye ONAN

Social Marketing Strategies of Social Entrepreneurs: Afghanistan & Turkey Cases- **Elaheh Isaqzadeh, Asst.Prof. Dr. Burçin KAPLAN**

The Impact of Small and Medium Scale Enterprise (SMEs) on Poverty and Unemployment Reduction in Kano State, Nigeria - **Gwaison, Panan Danladi**

Entrepreneurship as a tool for sustainable employment in the Gambia - **Muhammed JAWO, Assoc.Prof.Dr. Gözde INAL CAVLAN, Asst.Prof.Dr. Şenay Sahil ERTAN**

A literature review on digital entrepreneurship research in Turkey - **Dr.Seda GÜĞERÇİN, Asst. Prof. Dr. Gaye ONAN**

Factors Affecting Job Satisfaction of Women Entrepreneurs Who Engage Eco-Tourism Activities Resulting Service Quality in Rural Villages of Northern Cyprus - **Asst.Prof.Dr. Mürüde Ertaç CANKAN**

Media landscape in Kyrgyzstan: challenges during COVID-19 and struggle to survive - **Assoc.Prof.Dr. Elira TURDUBAEVA**

Analysis of the Corporate Values of the Chambers and Commodity Exchanges in Turkey - **Asst.Prof.Dr.Gaye ONAN, Assoc.Prof.Dr.Muhammet SAYGIN**

The Organizational Disease of the Knowledge Era: A Research In Local Governments on the Fear of Missing Out- **Dr. Evren DİNÇER, Assoc.Prof.Dr.Muhammet SAYGIN, Prof. Dr. Himmet KARADAL**

Friday, 17 September 2021 – 17:00-18:30

Aksaray Session (Covid 19)

Moderators Assoc.Prof.Dr. Suat BEGEÇ & Asst.Prof.Dr. Fatih PEKTAŞ

The Impact of Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic on Migrant Domestic Workers: A Case Study in Turkey - **Abdulhamid GUNDA**

The Effects of Global Diseases (Covid 19) On Leadership - **Assoc.Prof.(PhD) Suat BEGEÇ**

Building individual resilience as a counteraction to fakenews - **Mădălin Nicolae SÂRBU, Dr.Dumitru GOLDBACH**

Ethics in Marketing, **Dr.Dumitru GOLDBACH, Mădălin Nicolae SÂRBU, Oana Valeria PARASCHIV, Giulia ZAHARIA**

Changing destination personality during Covid 19 – **Asst.Prof.Dr. Fatih PEKTAŞ**

Covid-19 Salgını Sürecinde Eğitim ve Öğretimde Kullanılan Öğretim Teknolojilerine İlişkin Yönetici, Öğretmen ve Teknoloji Tedarikçilerinin Görüşlerinin Girişimcilik ve İnovasyon Açısından Değerlendirilmesi- **Hüseyin ULAK, Bahar AYGÜN, Behcet ÖZNACAR**

Impact of Human Resource Management Practices on Employee Retention in Education Sector of Hazara Division Pakistan - **Awais QASIM**

Friday, 17 September 2021 – 17:00-18:30

Ihlara Session (Economics)

Moderators Assoc.Prof.Dr. Veclal GÜNDÜZ & Dr.Bilal SUCUBAŞI

Bank-Specific and Macroeconomic Determinants of the Profitability in Macedonian Banking Sector - **Sanja ANDREEVSKA, Berkan IMERI, Dr.Bilal SUCUBAŞI**

Sosyal Kredi Puanı Sistemi, Dijital Devrim ve Senizm - **Assoc.Prof.Dr. Erdal ŞEN**

Borsalar ve Teknolojik Gelişim - **Dr.Güzhan GÜLAY, Dr.Korkmaz ERGUN, Assoc. Prof. Dr. Veclal GÜNDÜZ**

Women's Economic Empowerment: Realising the UN Sustainable Development Goal – Post COVID19 Era - **Prof. Siham EL-KAFAFI**

Mobilya Sektörünün Sosyal Medya Pazarlaması Deneyimleri - **Sedat YILDIRIM, Assoc.Prof.Dr. Süreyya KARSU**

Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Panel Veri Yöntemleri ile İncelenmesi - **Asst.Prof.Dr.Mehmet ALTUNTAŞ**

Leadership qualities leading to innovation in SME sector in UAE - **Asst.Prof.Dr. AbdulQuddus MOHAMMED**

Impact of Audit Committee on Earning Quality of the Listed Consumer Goods Companies in Nigeria - **Usman YAKUBU, Muktarabu AHMAD, Prof. Dr. Bala Sulaiman DALHAT**

Male streaming in the Mainstreamed Researches in the Social Sciences – A study on the need of Sexuality and Gender Studies in the Academic – **Mr. ANAGH**

Friday, 17 September 2021 – 17:00-18:30

Helvadere Session (Economics)

Moderators Assoc.Prof.Dr.Duygu HIDIROĞLU

Belt and Road Initiative (BRI) of China: Perspectives on BCIM Economic Corridor (EC) - **Assoc.Prof.Dr. Shapan Chandra MAJUMDER, Farjana LAYLA, Md. Hasanur RAHMAN, Assoc.Prof.Dr. Azer DILANCHIEV**

Factors Effecting Automotive Companies' Exporting Performance: Factor Analysis of 'Ford, Tofaş and Honda' Between the Years 2009 and 2019 - **Assoc.Prof.Dr.Duygu HIDIROĞLU**

Analyzing the Antecedents of Young Consumer's Halal Brand Purchase Behavior in Bangladesh: A Mixed method Approach - **Kazi Md. JAMSHED**

Metalinguistics: Sapir-Whorf Hypothesis - **Dr.Süleyman KASAP, Dr.Şehnaz Nigar ÇELİK, Büşra DAĞDEMİR**

The foreign direct investment of Azerbaijan and locational factors - **Babayev PƏRVİZ**

Influence of Social Media on Psycho Behavioral Responses Among Nigerians During Covid-19 Pandemic - **Dr. Desmond Onyemechi OKOCHA, Joy Zugwai AKOK**

Zero Waste Shopping as a Consumer Behavior: The Case of North Cyprus (TRNC) - **Adeso Tamajong FRUNUEH**

**6th International EMI
Entrepreneurship & Social Sciences
Congress**

16-18 September 2021 Aksaray/Turkey

www.emissc.org

ONLINE PANEL

**“ODA VE BORSALARIN KENTLERİN KALKINMASINDAKİ ROLÜ VE
ÖNEMİ”**

**“THE ROLE AND IMPORTANCE OF CHAMBERS AND COMMODITY
EXCHANGES ON DEVELOPMENT OF CITIES”**

19:00-20:30

Moderator:

Assoc. Prof. Dr. Muhammet SAYGIN – Co-Chair of EMI Congress
Mersin University

Panelists:

* **Cüneyt BAĞDADI GÖKTAŞ** – *President of Executive Board*
Aksaray Chamber of Commerce and Industry

* **Ersin KAŞKA** – *President of Executive Board*
Gerede Chamber of Commerce and Industry

* **Hamit ÖZKÖK** – *President of Executive Board*
Aksaray Commodity Exchange

* **Mustafa Gökhan ALKAN** – *President of Executive Board*
Karaman Chamber of Commerce and Industry

* **Nurettin KAYNAR** – *President of Executive Board*
Silifke Chamber of Commerce and Industry

**Names are given in alphabetical order/ İsimler alfabetik sıraya göre.*

Online Parallel Sessions Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Nora Session (Tourism)

Moderators Prof. Dr. Said KINGIR & Assoc. Prof. Dr. Bilsen BİLGİLİ

Turist Rehberlerinin Turizmde Dijital Dönüşüme Yönelik Tutumları Üzerinde Mesleki Kaygılarının Etkisi - **Assoc. Prof. Dr. Bilsen BİLGİLİ**

Turizm Sektöründeki Kadın Girişimcilik Konusundaki Tezlerin Bibliyometrik Analizi - **Prof. Dr. Said KINGIR, Miray BENGİL ÖZEN**

Cam Tavan Sendromu Kadınların Girişimcilik Faaliyetlerini Etkiliyor Mu? Turizm Sektöründe Bir Araştırma - **Prof. Dr. Said KINGIR, Damla TEZ**

Konaklama İşletmesi Çalışanlarının Sosyo-Demografik Özelliklerinin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi - **Dana YESSET, Assoc.Prof. Dr. Işıl ARIKAN-SALTIK**

Türkiye’de Turizm Eğitiminin Tarihçesi - **Dr.Umut GÜLERYÜZ**

İşletmelerde Covid-19 Sürecinde İnfodemi ve Kriz Yönetimi - **Dr.Münevver BAYAR, Dr. Nuran VARIŞLI**

Uzaktan/Evden Çalışmanın İş Tatminine ve Örgütsel Bağlılığa Etkisi Üzerine Bir Araştırma: Bankacılık Sektörü Örneği - **Dr.Serdar ÇAKAN**

Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Aksaray Session (Education)

Moderators Prof.Dr. H. Esra KARABACAK & Assoc.Prof.Dr.Serdal İŞIKTAŞ

The advertising written language - Assistant Lecturer **Adnan Faihan MAHMOOD**

2020 – 2021 Öğretim Yılı İçinde KKTC Devlet Okullarında Görev Yapmakta Olan Öğretmenlerin Pandemi Döneminde Dijital Yaşama Uyumla İlgili Zorlandıkları Durumlarla İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi - **Nazmiye HAZAR**

Çok Dilli ve Çok Kültürlü Üniversite Öğrencilerinin Anadil, Türkçe ve Kültüre Yönelik Yaklaşımları Tutum Ölçeği - **Dr.Banu YAMAN ORTAŞ**

Uzaktan Eğitim Sürecinde Türkçe Ders Öğretim Sürecinin Öğrenciler Tarafından Değerlendirilmesi - **Fatma ONAT, Seray ZORLU**

Pandemi Döneminde Okul Yöneticilerinin Yönetsel İşlevleri İle İlgili Öğretmenlerin Görüşlerinin Değerlendirilmesi - **Fatma ONAT, Seray ZORLU**

Dil Öğretiminde Bir Metin Dilbilimsel Uygulama Değerlendirmesi - **Prof.Dr.Esra KARABACAK**
Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Kitaplarına Yönelik Toplumsal Bir Bakış - **Dr.Okan KOÇ, Esmagül DEĞERLİ**

Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Ihlara Session (Education)

Moderators | **Assoc.Prof. Dr. Metin KAPLAN & Assoc.Prof.Dr.Veclal GÜNDÜZ**

Yeni Normalde Yüz yüze Eğitim Koşullarının Analizi - **Halide KARABEKİR, Ayşe Soykara GÜLSEVEN, Assoc.Prof.Dr.Veclal GÜNDÜZ**

Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi Yöneticilerinin 21. Yüzyıl Becerileri İle Okul İklimi Arasındaki İlişki - **Suzan ÇİNER, Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY**

İlkokulda Görsel Eğitim ve Çocuğun Yaratıcılığını Etkileyen Faktörlere İlişkin Öğretmen Görüşleri (KKTC Örneği) - **Özlem Yasemin KARAKUZU, Assoc.Prof.Dr.Serdal İŞIKTAŞ**

KKTC’de Sendikacılığa Dair Öğretmen Görüşleri - **Özlem Yasemin KARAKUZU, Asst.Prof.Dr.Nurdan ÖZREÇBEROĞLU**

Psikolojik Güçlendirmenin Örgütsel Mutluluk Üzerindeki Etkisi – **Assoc.Prof.Dr. Metin KAPLAN, Ebru FIRAT**

Demografik Özellikler ve Psikolojik İyi Oluş: Farklılıkların Analizi - **Assoc.Prof. Dr. Metin KAPLAN, Banu YILMAZ**

Endüstri 4.0. Çerçevesinde Çalışanın Dinlenme Hakkı - **Dr. Sedat AYYILDIZ**

Mobilization, University and knowledge. What about communication? - **Mgter. Sergio QUIROGA**

Saturday, 18 September 2021-09:30-11:00

Helvadere Session (Leadership)

Moderators | **Prof. Dr. Adnan KALKAN & Asst. Prof. Dr. Gözde MERT**

Otantik Liderliğin Çalışanların İş Akış Deneyimine Etkisinde Psikolojik İklimin Rolü -

Asst.Prof.Dr.Meryem Derya YEŞİLTAS, Prof.Dr.Azmi YALÇIN, Prof.Dr.Sefer YILMAZ

Lider-Üye Etkileşiminin Örgütsel Özdeşleşme Üzerine Etkisinde Yöneticiye Duyulan Güvenin Aracılık Rolü - **Dr. Coşkun AKÇA**

Otantik Liderliğin Dile Getirme Davranışı Aracılığıyla Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi - **Öğr. Gör. Elif Nisa YAYLA, Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN, Assoc.Prof.Dr. Özgür DEMİRTAŞ, Öğr. Gör. Özge ÜSTÜN**

Etik Liderlik Davranışlarının Örgütsel Güven Aracılığıyla Örgüte Zarar Verici Davranışlara Etkisi - **Öğr. Gör. Özge ÜSTÜN, Prof. Dr. Derviş BOZTOSUN, Assoc.Prof.Dr. Özgür DEMİRTAŞ, Öğr. Gör. Elif Nisa YAYLA**

Organizational Agility and Innovation Process of Organizations in Turkey - **Dr.Bülent AKKAYA, Asst. Prof. Dr. Gözde MERT**

Dinamik Yeteneklerin Entelektüel Yapısının Ortak Kelime Analiziyle İncelenmesi: 1991-2021 – **Dr. Mehmet BAĞIŞ**

Kim Bu Z Kuşağı? - **Assoc.Prof.Dr. Gülbeniz AKDUMAN, Assoc.Prof.Dr. Zeynep HATİPOĞLU**

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30

Nora Session (Entrepreneurship)

Moderators | **Prof. Dr. Mazlum ÇELİK Asst.Prof.Dr. Hatice BAYSAL**

Girişimcilik Tutkusunun Yenilikçi Davranışlar Üzerinde Etkisi - **Prof. Dr. Mazlum ÇELİK, Meral GEZİCİ**

Kadın Girişimcilerin Özellikleri Üzerine Yaşam Hikayeleri Bağlamında Bir Araştırma - **Asst.Prof.Dr. Hatice BAYSAL**

Elimin Hamuruyla...Girişimcilik Praksisi Üretmek Tarımında Genç (Anne) Girişimci Kadınların Yaşam Öyküleri - **Dr.Mehmet KAPLAN, Asst.Prof.Dr.Berna Turak KAPLAN**

Girişimcilikte Kamusal Boyut: Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Örneği - **Asst.Prof.Dr. Vasfi KAHYA, Lecturer Esin CEYLAN ŞAŞMAZ**

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Üzerine Görüşleri – **Dr.Yusuf KALKAN, Prof. Dr. Adnan KALKAN**

Veriye Dayalı Girişimcilik - **Assoc.Prof. Dr. Nermin KİŞİ**

Engelli Girişimciliği Literatürünün Bibliyometrik Analizi: Genel Bir Değerlendirme - **Hilal DURAK, Asst.Prof.Dr. Gökhan GÜRLER, Asst.Prof.Dr. Oğuzhan ÖZTÜRK**

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30

Aksaray Session (Management)

Moderators | **Assoc. Prof. Dr. Savaş S. ATEŞ & Assoc.Prof.Dr. Didem RODOPLU**

Sivil Havacılık Sektöründe İnsan Kaynağı Eğitimine Yönelik ICAO Gelecek Nesil Profesyoneller Programı (NGAP) Ölçeği: Türkiye Uygulaması - **Assoc. Prof. Dr. Savaş S. ATEŞ, Onur OĞUR**

Havayolu İşletmelerinde Gelir Yönetimi: Overbooking Modeli - **Assoc.Prof.Dr. Didem RODOPLU ŞAHİN, Asst.Prof.Dr. Sultan GEDİK GÖÇER, Özge BAYGIN**

Havayolu Müşterilerinin Olumsuz Davranışlarının Havalimanı Yer Hizmetleri Çalışanları ve Yönetim Açısından Değerlendirilmesi - **Sabiha Dilan UNAL, Assoc. Prof. Dr. Didem RODOPLU SAHİN**

Havalimanı Yönetiminde Kayıp Bagaj Sorunu: Nitel Bir Araştırma - **Asst.Prof.Dr. Sabiha ANNAÇ GÖV, Selin GÜN**

Covid-19 Salgınlarının Havacılık Sektörüne Etkileri ve Olası Stratejiler: Türk Havacılık Akademisyenlerinin Görüşleri - **Asst.Prof.Dr. Sabiha ANNAÇ GÖV, Nilay ERBAY**

TR72 Bölgesinde Kenevir Elyafı Üretim Tesisine Yönelik Kuruluş Yeri Seçimi - **Dr. Sinan DÜNDAR**

Türkiye’de Havayolu İç Hat Yolcu Transferi Üzerine Ampirik Bir İnceleme - **Assoc.Prof.Dr. Serap ÇOBAN, Melek KIDEMLİ, Mehmet UÇAR**

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30	
Ihlara Session (Communication)	
Moderators	Prof.Dr.Himmet HÜLÜR & Prof. Dr. Neslihan KIYAR
Sanat, Cinsiyet Kimliği ve Görünürlük Üzerine - Prof. Dr. Neslihan KIYAR	
Türkiye'de Seçmenlerin Popülist Tutumlarının Karşılaştırmalı Bir Tahlili - Asst.Prof.Dr. Mert MORAL	
Doğruluk-Sonrası Çağın Bir Boyutu Olarak Yankı Odası – Prof.Dr.Himmet HÜLÜR, Dr. Mehmet BAYIR	
Rasyonalleşme Temelinde Tahakküm ve Holokost - Dr. Mehmet BAYIR, Prof.Dr.Himmet HÜLÜR	
Türk Sinemasında Suriyeli Göçmenlere İlişkin Filmlerin Tarihsel ve Sosyolojik Analizi - Dr. Kemal EKER	
6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Engellenmesi Yasası'na Yönelik Haberlerin Basında Sunumu – Assoc.Prof.Dr.Rengim Sine NAZLI, Harun ALSAN	
Covid-19 Pandemi Sürecinde Aşı Önceliklendirme Stratejilerine Yönelik Bir Değerlendirilme - Assoc.Prof.Dr. Ayhan ULUDAĞ, Feyza YÜCEL	

Saturday, 18 September 2021 - 11:00-12:30	
Helvadere Session (Marketing)	
Moderators	Prof.Dr.Nilsun SARIYER & Prof.Dr.Recep YÜCEL
Sinik Tüketicilerin Sınıflandırılması: Netnografi Uygulaması - Prof.Dr.Nilsun SARIYER	
Sosyal Medyada Tüketim ve Ritüel: Kavramsal Bir Çalışma - Assoc.Prof.Dr. Asuman Banu HÜLÜR, Arzu GÜNGÖR	
Pandemi Dönemi Lojistik ve Moto Kurye Lojistiği - Asst.Prof.Dr.Cihat KARTAL, Prof.Dr.Recep YÜCEL Kezban KARABULUT, İpek YALIÇ	
Mobil Alışveriş Uygulamalarında Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörler - Doğu KAYIŞKAN & Ezgi Delen	
COVID-19 döneminde sürdürülebilir tedarik zinciri bağlantıları için geliştirilen çözüm yöntemlerinin değerlendirilmesi - Assoc.Prof.Senem NART, Lect. Arda TOYGAR	
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları İle Adil Ticaret Uygulamalarının Trakya Bölgesi Açısından Değerlendirilmesi - Arş.Gör.Dr.Çağatay AKDOĞAN	

Online Parallel Sessions **Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30**

Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30

Nora Session (Management)

Moderators | **Prof. Dr. Bülent KARA & Asst. Prof. Dr. Uğur ORAL**

Türk ve Yunan Halklarının Gözünden Türkiye-Yunanistan İlişkilerinin Analizi - **Asst. Prof. Dr. Uğur ORAL**

Göç ve Göçün Stratejik Yönetimi: Afgan Göçü Örneği - **Asst.Prof.Dr. Osman KURTER, Asst.Prof.Dr. Muhammed Ali YETGİN, Berna Uğur TÜRKSOY**

Zeynep Atikkan'nın "Avrupa Benim" Batı Avrupa'da Aşırı Sağın Yükselişi Konusundaki Yaklaşımlarının Önemi - **Prof. Dr. Bülent KARA, Kübra İNAN**

Proleteryadan Prekaryaya Yaka Sorunu: Yeni İşgücü Tanımlamaları Işığında Yeni Yaklaşım, Sosyal İşgücü ya da Yakasızlar - **Prof. Dr. Bülent KARA**

Aksaray İli Marka Değeri Araştırması - **Prof.Dr.Himmet KARADAL, Assoc.Prof.Dr.Yavuz AKÇI, Asst.Prof.Dr.Tülin SEPETCİ, Dr.Evren DİNÇER**

Türkiyede Değişen Hükümet Sistemi ve Parti İttifakının Siyasal Sisteme Etkileri - **Asst. Prof. Dr. Ahmet Bora TARHAN**

Azerbaycan Cumhuriyeti Kamu Yönetiminde Dijital Dönüşüm ve Dijitalleşmenin Kamu Yönetimi Disiplinine Etkisi - **Assoc. Prof. Dr. Murteza HASANOĞLU**

Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30

Aksaray Session (Management)

Moderators | **Prof.Dr. Mehmet ALTINÖZ & Prof.Dr. Aykut GÖKSEL**

Başlangıç Piyano Eğitiminde Yaşanan Sorunların İncelenmesi - **Orkun KARAKUŞ, Zülal KARAKUŞ, Prof. Dr. Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ**

Algılanan Örgütsel Maneviyatın İşten Ayrılma ve İşte Kalma Niyetine Etkisi - **Dr.Demet ÇAKIROĞLU, Prof.Dr. Mehmet ALTINÖZ**

Covid-19 Salgınının İşletmenin Sürekliliğine Etkisinin TMS/TFRS, BOBI FRS ve BDS Açısından İncelenmesi - **Serkan AKIN, Assoc.Prof. Dr. Azize ESMERAY**

Psikolojik Güçlendirme ve Ödüllendirme Uygulamalarının İş Tatmini Üzerindeki Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi - **Prof.Dr. Aykut GÖKSEL, Lect. Berrak Deniz ÇETİNKAYA**

Türkiye'de Yabancı Uyrukluların Konut Edinme Eğilimleri ve Türk Konut Piyasasına Etkileri: İran Örneği - **Assoc. Prof. Dr. Sevim BUDAK, PhD.C. Mortaza Chaychi SEMSARİ**

Orta Asya ve Orta Doğu'da Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Politikaları - **PhD.C. Mortaza Chaychi SEMSARİ, PhD.C. Oğuz KESKİN**

The Effect of Total Quality Management on Supply Chain Management: Case of Health Care Services - **Asst.Prof.Dr.Gülay TAMER**

Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30

Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30

Ihlara Session (Economics)

Moderators | **Prof.Dr. Rahmi YÜCEL & Assoc.Prof.Dr. Suna Muğan ERTUĞRAL**

A Decision Model Suggestion For Decision Making Processes of Technology Development Zones - **Dr. Dilşad AKAL**

Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Kurumlar Vergisi Gelirleri Arasındaki İlişki: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz – **Res.Asst.Murat ALBAYRAK, Lec.Oğuzhan BOZATLI**

Türkiye’de Yolsuzluk ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı - **Murat ALBAYRAK, Burak ŞAHİNGÖZ**

The Importance of Budgetary Feedback Budgetary Participation and Role Uncertainty in the Scope of Their Impact on Performance - **Prof.Dr. Rahmi YÜCEL, Dr.Derya YÜCEL**

The Effect of Service Quality Perception on Customer Loyalty in Customers Using Digital Banking during Covid’19 - **Zeynep MÜHÜRÇÜOĞLU, Prof.Dr.Rahmi YÜCEL**

Blokzincir (Blokchain) Teknolojisinin Muhasebe Kayıtlarında Kullanımı - **Asst.Prof.Dr. Bilal Zafer BERİKOL**

Marmara Bölgesinde Yazlık Konutların Deniz Kirliliğine Etkisi - **Assoc.Prof.Dr. Suna Muğan ERTUĞRAL, Asst.Prof.Dr. Sezgi Gedik ARSLAN, Asst.Prof.Dr. Neyir TEKELİ**

Kat Mülkiyetinde Ortak Yerlerin Niteliğinin Değişmesi - **Hasan Ali GÜÇLÜ**

Saturday, 18 September 2021-14:00-15:30

Helvadere Session (Economics)

Moderators | **Prof.Dr. Yaşar AYYILDIZ & Prof.Dr.Hakan KİTAPÇI**

Entegre Raporlama ve Sermaye Maliyeti İlişkisi - **Assoc. Prof. Dr. Mehmet YÜCENURŞEN**

19.Stand-by Anlaşması Sonrası Türkiye IMF İlişkileri - **Hayreddin ÖZDEN, Prof.Dr. Yaşar AYYILDIZ**

Değişim çağında yeni nesil para: kripto paraların avanataj ve dezavantajlarına yönelik inceleme – Research Asst. **Tuğkan ARICI, Prof.Dr.Hakan KİTAPÇI, Eray FİDAN**

Birincil Enerji Tüketimi ve Ekolojik Ayak İzine Etkileri: Avrupa Ülkelerinden Kanıtlar - **Assoc.Prof. Serap ÇOBAN, PhD.C. Tuba KÜSMEZ**

Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelir Eşitsizliği Üzerine Etkileri: Yeni Sanayileşmiş Ülkeler Üzerine Bir Uygulama - **Assoc.Prof. Serap ÇOBAN, PhD.C. Mustafa Emre ERTUĞRUL**

Z Jenerasyonu Gelecek Beklentileri: İşsizlik Kaygısının Gençler Üzerinde Yarattığı Baskı - **Assoc. Prof. Dr. Savaş S. ATEŞ, Mustafa KAYA**

1929 Küresel Ekonomik Kriz: Sosyal Devlete Açılan Kapı - Lecturer **Mustafa TOPUZ**

Congress Participants' Institutions

1. Abubakar Tafawa Balewa University Bauchi, Nigeria	53. Istanbul University
2. Aksaray Municipality	54. İstanbul Gelişim University
3. Aksaray University	55. İstanbul Kent University
4. Ankara Hacı Bayram Veli University	56. İstanbul Kültür University
5. Ankara SGM	57. İstanbul University
6. Ankara Yıldırım Beyazıt University	58. Kamchia Complex, Varna (Bulgaria)
7. Antalya Science University	59. Karabük University
8. Arrows Research Consultancy Limited New Zealand	60. Karadeniz Technical University
9. Artvin Çoruh University	61. Kastamonu University
10. Aydıncık İlkokulu, TRNC	62. Kayseri University
11. Aydın Adnan Menderes University	63. Kırıkkale University
12. Azerbaijan Presidency State Administration Academy	64. Kocaeli University
13. Bahçeşehir Cyprus University	65. Lincoln University - Pakistan
14. Balıkesir University	66. Mahatma Gandhi University, Kerala
15. Bandırma Onyedli Eylül University	67. Manisa Celal Bayar University
16. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi	68. MEKB Bayraktar Ortaokulu TRNC
17. Bingham University, Nigeria	69. Mersin University
18. Bolu Abant İzzet Baysal University	70. Millî Savunma Üniversitesi
19. Borsa İstanbul	71. Ministry of Finance - Azerbaijan
20. Bucharest University of Economic Studies Romania	72. Muğla Sıtkı Koçman University – Kazakhstan
21. Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi	73. Muş Alparslan University
22. Bursa Uludağ University	74. National University of Political Studies and Public Administration (NUPSPA)
23. Comilla University, Bangladesh	75. Near East University TRNC
24. Cyprus University of Health and Social Sciences TRNC	76. Necmettin Erbakan University
25. Çanakkale Ortaokulu TRNC	77. Nevşehir Hacı Bektaş Veli University
26. Çukurova University	78. Nigeria Police Academy Wudil Kano - Nigeria
27. Damas, Nsimeyong, Yaounde, Cameroon	79. Niğde Ömer Halisdemir University
28. Dokuz Eylül University	80. Nişantaşı University
29. Düzce İl Millî Eğitim Müdürlüğü	81. ORAN Kalkınma Ajansı
30. Düzce University	82. Online University (Kirghizistan)
31. Eastern Mediterranean University, TRNC	83. Orix Mobilya
32. Ergene Millî Eğitim Müdürlüğü	84. Osmaniye Korkut Ata University
33. Eskisehir Technical University	85. Sabancı University
34. European Leadership University	86. Sakarya Applied Sciences University
35. European University of Lefke – Gambia-TRNC	87. Sakarya University
36. Fenerbahçe Üniversitesi	88. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
37. Gazi University	89. Selçuk University
38. Gaziantep University	90. Süleyman Demirel University
39. Gebze Teknik University	91. Şht. Ertuğrul İlkokulu TRNC
40. Gümüşhane University	92. TRNC Cyprus Science University
41. Hacettepe University	93. THY
42. Hacı Bayram Veli University	94. Tikrit University Iraq
43. Halkbank Skopje Macedonia	95. Trakya University
44. Hasan Kalyoncu University	96. Ufuk University
45. Higher Colleges of Technology, United Arab Emirates UAE	97. Uluslararası Fınal University TRNC
46. İstanbul Aydın University	98. University of Dhaka, Bangladesh
47. İstanbul University- Cerrahpaşa	99. University of South Florida (USA)
48. Instituto Cultural Argentino de Educacion Superior (ICAES), Argentina	100. University of Turkish Aeronautical Association
49. International Black Sea University, Georgia	101. Valahia University of Targoviste, Romania
50. International University of Gorazde, Bosnia Herzegovina	102. Van Yuzuncu Yil University
51. Isparta Applied Sciences University	103. Westminster International University (Uzbekistan)
52. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi	104. Yaşar University
	105. Zonguldak Bülent Ecevit University

